
3 1761 06560754 1

VICTOR SIC

FURSTAR OCH FOLK I NEAPEL

GIOVANNA D'ARAGONA
Efter porträtt i Louvren

FURSTAR OCH FOLK I NEAPEL

XIV—XVIII SEKLEN

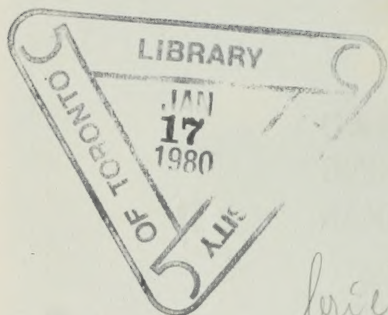
AV

KASIMIR · CHŁĘDOWSKI

BEMYNDIGAD
ÖVERSÄTTNING
FRÅN · POLSKAN
AV
E. WEER

HUGO · GEBERS · FÖRLAG · STOCKHOLM
MDCCCXIX

MED 38 HELSIDESPLANSCHER

STOCKHOLM 1919
ISAAC MARCUS' BOKTR.-AKTIEBOLAG

INNEHÅLL

ILLUSTRATIONER.

FÖRSTA KAPITLET.

TERRA DI LAVORO.

I.

"Arbetets land" kalla syditalienarna sedan renässansens tider, möjligen sedan än längre tillbaka den utomordentligt fruktbara jordsträcka mellan Abruzzerna och Medelhavet, som i antiken betecknades som "Campania felix" (lyckliga Kampanien).

Fyra floder genomskära med ungefär lika mellanrum den bördiga jorden: Garigliano, Volturno, Sarno och Sele. Men binamnet "lyckliga Kampanien" förtjänade den ändå inte. Fruktbar mark dricker människoblod, liksom ville den hämnas på människorna för att de beröva den dess skatter. Ingenstädes har det gjutits så mycket blod — man kan så gott säga hela folkstammars blod — som på de bördiga markerna kring Ganges och Nilen, Guadalquivir och Volturno, på Veichselslätten och kring Rhen. Det är förrädiska nejder, de locka till sig och mätta de hungriga folkskarorna, men snart komma andra våghalsar och trampa sina föregångare i stoftet. Nya folk undantränga de stammar, som i århundraden här tärt på jordens safter; vendettan tager sin början.

Så var det också på "Terra di lavoro". Ingenstädes växlade folkstammarna så ofta, ingenstädes avlöste varandra så många olika slag av kulturer som på denna olycksaliga jord.

Vi stå däruppe på Monte Cassino; nedanför oss breda sig dalarna, där lantmannen flera gånger om året skördar säd, grönsaker och vin, trädgård gränsar till trädgård, paradis till paradis. Det är den eviga blomningens land, där den ena frukten spirar, medan den andra mognar, landet varom Tasso säger:

Co fiori eterni eterno il frutto dura,
E mentre spunta l'uno l'altro matura.

Människans historia kan där följas genom tre årtusenden, från de homeriska hjältarnas tid. I nästan rak linje från Monte Cassino till havet ligger Monte Circeo, där Odysseus trots gudinnans ljuva omfamningar trofast mindes Ithaka och sin Penelope. Circes berg var då ännu en av havet omspolad klippa, "Circei quondam insula immenso mari circumdatur", skriver Plinius, och den arme Odysseus hade intet skepp, så att han kunde undfly den förrädiska nymfen.

Väl om natten av tvång ännu i rymliga grottan
vilade han ovillig bredvid den villigas sida;
men däremot om dagen han satt på klippor vid stranden,
varest han kvalde sitt sinne med gråt och suckan och ängslan,
skådande utåt det ödsliga hav med tårade ögon.

(Odyssén, V sången, J. F. Johanssons övers.)

Från Monte Circeo till Monte Cassino, vilken omätlig tiderymd. Där ett töckenhöljt förgånget, som vi blott med hjälp av den store rapsodens fantasi förmå ana, här medeltiden, en munkorden, som bemödar sig att sprida ljus i gångna tiders mörker, ett hemvist för krönikörer, som oförtrutet leta korn av sanning. En jämförelse mellan den grekiske skaldens verk och benediktinernas strävsamma arbete uppmuntrar just inte till historisk forskning. Inbillningskraften står alltid över historien och kommer alltid att leva längre än den; i tusen år ärvdes den odödlige sångarens härliga hjältedikt från generation till generation genom muntlig tradition, medan åter de lärdaste skrifter brändes av inträngande barbarfolk eller av sådana, som sågo sin fördel i att förinta föregående folkstammars arbete. Fantasien kommer alltid att intaga den viktigaste platsen i de mänskliga samfundens liv.

Ju närmare Volturno, dess mera vidgar och utbreder sig dalen och bildar bortåt Neapel och Vesuvius till den landsträcka, där de tre städerna Capua, Caserta oeh Aversa ristat syditaliensk historia i blod.

Jag själv förde i mina unga år hemska intryck med mig från denna nejd. Det var på våren 1872, vid tiden för det stora Vesuviusutbrottet; över hela Neapel, nästan ända bort mot Caserta, bredde sig ett dystert, i luften svävande askmoln, i den kringliggande nejden och på stadens gator skottades den med småsten blandade askan samman i högar. Bland befolkningen rådde häftig oro; det hette, att det där stoftet innehöll arsenik och att männi-

skorna nu skulle komma att dö i massor. Under några dagar förblev solen osynlig, trädgårdarnas och fältens grönska, de blommande trädens färgprakt var dold under det dystra täckelset.

Kamaldulensklostret i Camaldoli var det högsta observatorium, varifrån man kunde överblicka den hemska nejden. Icke utan orsak kallade redan de gamla grekerna den vulkaniska trakt, som sträcker sig från Neapel till hinsides Cumae, såväl som de närbelägna öarna Procida, Vivara och Ischia för eldslandet, "de flegreiska fälten". Det är ett av vulkaniska utbrott sönderslitet kustland, och den branta klippa, som kamaldulensklostret hakat sig fast vid, förefaller att vara en spillra från någon geologisk katastrof. Under de där dagarna härskade där mörker och stillhet, då och då steg en jättelik eldkvast upp över Vesuvius, och några sekunder efteråt ekade ett doft åskdunder mellan klipporna.

En vecka senare föll ett hällande regn, solen övergöt med sina strålar det förödda vårlandskapet, och naturen måste gripa sig an med att utplåna spåren av det helvetiska förstörelsearbetet. De små städerna vid vulkanens fot voro översvämmade med lava, som nu stelnat och bildade ett hårt skal. Här och där stucko ännu glödande trädkronor och kolnade takbjälkar upp genom det svarta täcket. På många ställen hade lavaskorpan brustit, och ur sprickorna slog det upp förrädiska eldflammor och visade, att man ännu icke eller blott med livsfara kunde beträda denna mark. Den stelnade lavan skiftade i alla möjliga färger: den var vit som stalaktiterna i alpgrottorna, glödröd som smält järn, svavelgul, grå och svart.

I denna dag ser man knappt ett spår av katastrofen, snabbt helar solen de sår som de brutala, ur jordens innersta frambrytande krafterna förorsaka. Solen segrar.

På de flegreiska fälten ha vulkanerna för århundraden sedan upphört med sitt förstörelseverk. Blott ur Solfataras gapande svalg strömma heta svaveldunster, medan åter mandel- och orangeträd blomma i Gauros stora krater, och Astronis, Agnanos och Avernos kratrar ha förvandlat sig till små sjöar. Vulkanernas verksamhet sträcker sig otroligt långt tillbaka, och ju längre bort i tiden vi gå, dess talrikare bli utbrott och jordbävningar. Ända in i femte århundradet f. K. kunna vi följa detta förstörelseverk, och ännu 1198 e. K. kastade Solfatara upp jättestora klipp- och stenmassor, som förstörde trakten vida omkring. Jordbävningarna 1536 och 1538, som i väsentlig mån förändrade de flegreiska fältens gestalt,

och den fruktansvärda lokala jordbävningen i Casamicciola på Ischia(1883) voro de sista vredesutbrotten av elementen i denna trakt. Vesuvius utgör en annan underjordisk eldhärd.

Redan romarna fruktade inte längre de flegreiska fälten; de byggde där präktiga vägar, nutilldags mestadels skuggade av härliga plataner. På ömse sidor om dessa vägar ligga romerska mausoleer, många i ruiner, andra av bönderna förvandlade till redskapslider; på sina ställen begagnas de också som stall för boskapshjordarna. Blommande myrten- och rosmarinbuskar sprida en berusande vällukt, i klippskrevorna ha ormar och rovfåglar sina bon, i luften ljuder insekternas surr och syrsornas gnissel.

II.

Omkring tjugosju sekel skilja oss från Homerus. Hans hjälte Odysseus vände säkerligen ännu långt tidigare tillbaka hit, och sedan han befriat sig ur Circes nät, landade han efter vad somliga hålla före vid Ischia, där fenicierna (faiakerna) hade grundat en bland sina stora kolonier på italiska halvön. Dessa fenicier tyckas ha haft stora likheter med handelsfolken i Pisa, Siena och Florens, ty även de voro på en gång köpmän och krigare.

Desse, förtröstande blott på de snabba och snälla galejor
mäta det väldiga svalg; ty slikt dem beskärde Poseidon;
snabb är galejornas fart, som ett vingpars eller som tankens.

(Odyssén, VII sången, 34—36 J. F. Johanssons övers.)

Ända till Gibraltar, Spanien och Gallien vågade de sig för att hämta silver, tenn, koppar, bly och zink, dessa dyrbara, för bronsgjutning erforderliga metaller. Åt folkslagen av lägre kultur, osker, och samniter, som slagit sig ned på slätten och i bergen, de nuvarande Abruzzerna, förde de med sig kram och grannlåter, för att så på deras mark muta in gruvor och utnyttja deras arbetskraft. Handelsemporiet på Ischia (Scheria) fanns redan en generation före trojanska kriget, och Homerus talar om den ödslande prakt som härskade i Alkinoos palats “Megaron“: porten var beslagen med guldplattor och väggarna klädda med brons. Alkinoos hedrade framstående faiaker med fester, där det utfördes musik och skalder uppträdde och deklamerade.

Men de feniciska köpmännen voro inga kolonisatörer; de ha ej lämnat några spår av sin existens på andra sidan neapolitanska golfen. Efter fenicierna kommo grekerna, och först med dem

börjar egentligen Syditaliens historia. Mer än tusen år före den kristna tideräkningen begynte grekerna invandra i Syditalien, och deras invandring fortgick i femhundra år; de grundade kolonier, och den klippiga kusten vid Cumae bildade medelpunkten för denna kolonisationsrörelse. Huvudsakligen var det jonier, som i sjunde århundradet f. K. slogo sig ned här och ägnade sig åt handel och industri. De ur vulkaniska utbrott framvuxna cumaeiska klipporna, ännu gula efter svavelelden, hade gott om grottor, i vilka de ännu halvvilda autoktonerna, kimmerierna, gömde sig för nykomlingarna.

Dessa ännu outforskade länder befolkade den grekiska inbillningskraften med mytiska gestalter, den personifierade naturkrafterna, och företeelser, som förståndet icke kunde fatta, omspann den med trolska legender. De flegreiska fälten fyllde den med cykloper, sirener och lastrygoner, Avernus krater blev Hadesporten. I närheten av Bajae satt sibyllan i en grotta med hundra in- och utgångar, genom vilka sierskans svar likaså mångstämmigt kunde förnimmas.

De sibyllinska böckerna, som kommo till Rom under Tarquinius och sedermera brändes, stammade från Cumae. Efter muntliga traditioner sammanskrevos nya böcker, de slutredigerades på Augustus befallning, Horatius omtalar dem i "Carmen saeculare", och ännu femhundra år e. K. kände man till dem.

Den cumaeiska sibyllan torde nog ha sett annorlunda ut än den idealiserade gestalt, som renässansmästarna framställa och som Michelangelo har tecknat i Sixtinska kapellets valv. Antagligen var hon en gammal kimmerisk sierska, som bevarat i minnet profetior och visdomsord stammande från de asiatiska folken vid Ganges.

En stor del av den i antikens Italien utbredda vidskepelsen och spådomskonsten bär stämpeln av indisk folktro. Asketen Buddha varnar i sina tal[1] munkarna för oredligt förvärv genom tydning av fågelflykt, stjärnor, örter och mullvadsgångar; han vill ej, att folket skall narras medelst besvärjelser av giftiga ormar och skorpioner. Alla dessa spådomsmetoder övertogos av de romerska augurerna, och Plinius bestyrker, att teckentydarna med förkärlek tolkade fågelflykt och mullvadsgångar. Dessa traditioner måste ha varit den cumaeiska sibyllan bekanta.

[1] Die Reden Gotamo Buddhas, übersetzt von Karl Eugen Neuman. München 1907. Piper & Co. Bd. I s. 14.

Under grekernas tid blev Cumae huvudort och medelpunkt för den metallurgiska industrien. Det tycks som om den kapitolinska varginnan med Romulus och Remus hade gjutits i Cumae. På där uppgrävda kärl förekomma scener, som föreställa Herkules arbeten. Staden låg ännu mitt i träskmarker, som hade bildat sig i de utbrända kratrarna, ty i sitt vapen förde den en groda.

I andra hälften av fjärde århundradet f. K. vunno romarna herraväldet över Kampanien, de erövrade större delen av de grekiska kolonierna och utbredde sin oskiska dialekt ända fram till havet. År 311 började de bygga appiska vägen för att förbinda Rom med södra delen av landet och alldeles uttränga det grekiska elementet därifrån.

Neapel uppstod omkring 450 f. K. och hette ursprungligen Parthenope; på stranden där hade man nämligen funnit liket av sirenen Parthenope, som av olycklig kärlek till Odysseus hade kastat sig i havet. Den homeriske hjälten, bliven vis genom äventyret med Circe, lät sig ej förledas av den farliga gudinnan. Kulten av de tre sirenerna Parthenope, Leukothea och Ligia hade ävenledes kommit till Italien från östern, där den stått i samband med dyrkan av de döda. Efter all sannolikhet hade grekerna på bergsudden Pizzofalcone uppfört ett tempel helgat åt Parthenope, den förnämsta av de tre sirenerna, och där hembars det årliga offer åt henne, för att skuggorna av de på havet förolyckade i frid skulle få vandra till Hades. Kring detta tempel uppstod så en koloni, i vars närhet sedermera en ny stad, "Neapolis", grundades.

Den nya staden växte snabbt, efter en grundplan med raka gator, som till mönster hade de grekiska nybyggena från perikleiska tiden, och förde, såsom de äldsta neapolitanska mynten bevisa, Parthenopes huvud som vapen.

Under århundradenas lopp överflyglade Neapolis Cumae, som 421 underkuvat av samniterna, längre fram av romare och saracener, småningom råkade i förfall och blev ett tillhåll för farliga pirater. Dessa sjörövare gjorde invånarna i Parthenopes stad så mycket förfång, att de 1205 drogo i härnad mot Cumae och i grund förstörde staden. Endast ruiner blevo kvar efter de mäktiga murarna och de stolta templen, och än i dag äga arkeologerna där ett fält för kultur- och konsthistoriska forskningar.

Under sin tvåtusenåriga tillvaro fyllde Cumae en stor uppgift: staden var den mest betydande härden för grekisk kultur i Italien, och här uppstodo största delen av de poetiska legender, som utgöra den grekisk-romerska forntidens dyrbaraste skatt. Grekiska

VENUS KALLIPYGOS.

Romeinsch kopie van een grieksch beeld. — Napelsch museum.

seder och bruk härskade jämte helleniskt språk ännu två århundraden e. K. i städerna vid neapolitanska golfen; mot slutet av andra århundradet blev dock Neapel fullständigt latiniserat.

Under de romerska kejsarna hade de flegreiska fälten sin blomstringstid. Hela kusten från Pozzuoli (Puteoli) till Cap Miseno förvandlades till en enda romersk militärstation, där flottans överbefälhavare mestadels brukade uppehålla sig. Pozzuolis hamn blev en stor handelshamn; där gungade skepp från Spanien, Sardinien, Afrika och framför allt från Orienten, dit fördes industriprodukter från Egypten och Indien. Där landade också aposteln Paulus. Från Misenum till Cumae, Bajae och Puteoli färdades man fram mellan offentliga byggnader, villor och privatpalats; termer, teatrar, amfiteatrar och tempel radade sig bredvid varandra, vägen var präktigt stenlagd med massiva stenplattor. Den bergiga terrängen utgjorde intet hinder för väganläggningen, ty romarna voro mästare i tunnelbyggnad, såsom bevisas av den på Augustus befallning utförda Piedigrotta och den över en km. långa Grotta della Pace, som förband Averno med Cumae.

Efter segern vid Actium, efter tillintetgörandet av Antonius och Kleopatras här ansågo Augustus och den romerska aristokratien, att ingen makt vidare var i stånd att bringa riket på fall. Men de oerhörda rikedomar, romarna hemförde från Egypten, buro inom sig fröet till en ny social sjukdom. Alexandrias försoffning meddelade sig snart åt det republikanska Rom.

I Puteolis hamn avlastade skeppen utom guld, bronser, vapen och dyrbara vävnader även skaror av grekiska konstnärer, köpmän och äventyrare, som inte längre kunde förskaffa sig sitt uppehälle i eget land och nu uppsökte sina besegrare. Neapel var första etappen för detta grekiska slödder, som sedan spred sig i städerna vid golfen. De fattigaste bland invandrarna stannade kvar i Kampanien. De som hade medel nog för att taga sig fram till Rom gåvo sig åstad till rikets huvudstad och förde med sig ett degenererat folks veklighet och laster.

"Veten I vad en grek är?" frågar Juvenalis i en av sina satirer. "Då greken kommer till oss, så för han med sig hela mänsklighetens färdigheter och olater: han är grammatiker, talare, geometer, målare, läkare och lindansare, han kan simma, spå och dansa på lina; en utsvulten grek skulle klättra upp i himlen, om man begärde det av honom. Den där som fäste vingar på sin rygg var varken en trakier eller en afrikan eller en sarmat — han var en atenare. Den usle stackaren, som drevs till Rom av vinden som för hit fikon

och sviskon, intager en vacker dag hedersplatsen vid våra fester. En intet skyende smickrare förstår han att intaga med sin mjuka röst och sin skådespelarfysionomi och blir en vän och rådgivare".

Mellan Puteoli och Egypten rådde oavbruten samfärdsel. Många romare köpte stora jordområden vid Nilen, andra grundade där bank- och affärshus. I Rom och Neapel uppstod en passion för lyx, bostadsprakt och Alexandrias sinnliga konst. Grekisk-orientaliska seder bragte småningom upplösning i de gamla romarnas exemplariska livsvandel och övade också inflytande på kvinnans ställning. Kvinnorna tillskansade sig alla upptänkliga friheter — till och med friheten att bedraga sina män. Den fordom så stolta patriciskan sålde sig till "frigivna" för att kunna köpa pärlor från Röda havet och österländska smycken. Fordom hade romarinnorna vanligen fött tio eller flera barn till världen. Under Augustus tid gjorde de sitt bästa att ej få någon avkomma alls; de stodo så gott som i nivå med de syriska sångerskorna och dansöserna från Grekland, ja med de ljushåriga slavinnorna från norden.

Utomordentligt tecknas denna av de grekiska dekadenterna redan depraverade syditalienska värld av Gajus Petronius Arbiter i hans neapolitanska samhällsskildring Satyricon, antagligen författad i Tiberius tid. Den begåvade författaren, som med konstnärens bekymmerslöshet blott ser och ej moraliserar, kastar med lätt hand ned sina iakttagelser av det syditalienska folkets ofta vidriga seder. Många av dessa särdrag ha bibehållit sig ända in i våra dagar, så vanan att tillbringa större delen av livet ute på gatan, lazzaronernas allbekanta dagdriveri och dolce far niente i solgasset. De halvvuxna odågor, vilkas diktan och traktan går ut på att skinna främlingar, att förskaffa sig sitt mål makaroni utan arbete och som på det skamlösaste sätt söka utnyttja de mänskliga lidelserna — det är typer, som förefalla lånade ur Petronius skildringar. Gatularmet, gatukrämarnas skrik och vrål störde redan på den tiden den fredlige borgarens sömn. Marruzzaron prisade sina "frutti di mare" med "tremula taeterrimaque voce" (med tremulerande och gräslig röst), allehanda lump bjöds då liksom nu ut vid Carmine och Porta Nolana, och kännare av det syditalienska folkspråket påstå, att det alltjämt bevarar en mängd ordspråk, ordvändningar och svordomar, som äro av grekisk-romerskt ursprung.

I söder blev Bajae medelpunkten för det högre romerska sällskapslivet, men på samma gång också en härd för gränslöst sedefördärv. De förnämsta romarna hade, framför allt under

DEN S. K. KAPUANSKA PSYKE

kejsardömet, sina villor här, och envar som var mån om sitt sociala anseende slog sig åtminstone för några månader av året ned vid denna sagolikt vackra kust, som Horatius sätter före alla kuster i världen:

Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amoenis.

(Horatius Epist. I 1.83)

Pompejus och Cesar, Quintus Hortensius, Catullus, Varro, Antoninerna uppförde palats i Bajae, och den berömde läckergommen Lucius Lucullus byggde sig en villa med trädgård på ön Gaiola, som han medelst en viadukt lät förena med fastlandet. Denna förtrollande lustgård förvärvade sedermera en vän till Vergilius, den sybaritiske Asinius Pollio, som diktaren tillägnade sin fjärde eklog. Pollio skänkte den lilla ön åt kejsar Augustus, som en längre tid bebodde den. Efter romerska rikets fall anvisade Odoaker Lucullus villa tillika med ett årligt underhåll av 6 000 pund åt kejsar Romulus Augustus. Även Cicero ägde en villa i närheten av Lucrinersjön; där skrev han sin "De Republica".

Efter tredje borgarkriget övergingo så gott som alla dessa villor och palats i romerska kejsarhovets ägo, och det lade sig vinn om att ytterligare försköna hela bukten; mest gjorde i det fallet Nero, som uppgjorde hart outförbara arkitektoniska planer.

De fattigare skalderna och skriftställarna måste nöja sig med hyrda bostäder i Bajae. Seneca bodde i ett rum ovanpå de offentliga baden, där allehanda slags oväsen störde honom i hans arbete, och Horatius återvände gärna till sitt lilla hus i Sabinerbergen, ehuru han från Bajae bragte med sig den insikten, att "människans lycka består i skämt och kärlek".

De skönaste och mest namnkunniga hetärerna samlade sig i Bajae och förkortade sina vänners lediga timmar med harp- och flöjtspel. Allt vad Grekland och det kejserliga Rom kunde uttänka till förhöjande av kärlekens njutningar fanns här samlat. Doftande blommor ströddes över sjöarnas spegel för att de i sina båtar framglidande älskande paren skulle vaggas in i ett ljuvligt rus. Icke för intet skrev Propertius, att denna kust var fördärvlig för oskyldiga flickor.

Litora quae fuerant castis inimica puellis.

Med glädje tänkte Cicero och Seneca tillbaka på de förtrollande dagar de tillbragt i Bajae, och Juvenalis och Martialis dundrade mot den förnäma ungdomens veklighet.

Lucrinersjön var berömd såväl för sina svavel- och saltbad som för sina ostron. Juvenalis förklarade hånande, att romarna reste till Bajae, emedan ostronen där voro så billiga. Även ålen lockade läckergommarna till de flegreiska fälten, och till kejserliga gästabud levererade fiskhandlaren Hirrio ända till 6 000 av de begärliga fiskarna. Sägnen, att Nero lät störta slavar i vattnet, för att de skulle göda ålarna, får väl räknas till de historier, genom vilka de kristna sökte svärta hedendomens dagar. Finsmakarna behövde ej bry sin hjärna med anskaffandet av utsökta rätter; man förde till dem höns från Afrika, fasaner från joniska öarna och rapphöns, som för att få ökad välsmak hade uppfötts på fikon, pistacier och sönderstötta myrtenblad. Inte ens vildsvinsskinkor saknades, ty i Umbrien jagades svarta vildsvin med spjut och lans. Falernum har Bajaes festmåltider att tacka för sitt anseende som det bästa vinet.

Det dåvarande samhällsfördärvet oroade visserligen de allvarligt tänkande, men många av dem ägde dock ej själva kraft att motstå det yppiga, sedeslösa livets frestelser. Augustus såg faran i den allmänna urartningen, men föll mycket ofta själv för lockelserna. Det uppstod föreningar av moralister och puritaner, som försökte motarbeta de grekiska och egyptiska strömningarna, men som alla puritaner gjorde de sig skyldiga till överdrifter, skenhelighet och lögn, och i stället för att bibringa allmänheten sedliga begrepp blott förvärrade de det onda. Icke ens begåvade satiriker som Tibullus och Propertius bidrogo att höja den allmänna sedligheten; de sågo i den sinnliga kärleken endast skön poesi och läto sig ryckas med av lidelsetumlet.

En större diktare än de bägge trädde fram: Horatius. Men apuliern kände sig i grunden som grek och sydlänning, Roms stora förflutna levde ej i hans själ. För forna tiders republikaner hade han intet förstående. Levnadsvishet var för honom allt, och väl betraktade han sin omgivning kritiskt, men kände dock varken håg eller kraft att söka förbättra mänskligheten. I månader filade han på ett ode och levde blott för sina dikters formfulländning; han var konstnär och ej politiker. Men det fanns en annan skald, som kände sig skickad att genom en patriotisk dikt verka höjande på den allmänna sedligheten. Det var Vergilius, som förstod att folket behövde en hjältedikt, som för romarna skulle vara vad Iliaden och Odyssén hade varit för Grekland. Till ämne valde han Aeneas ankomst till Italien efter Trojas fall, hans förbund med konung Latinus, Laviniums grundläggning, striderna mot

UTSIKT FRÅN BAJAE
Efter teckning från 18 seklet

etruskerna och hans folkstams utbredning intill Romulus och Remus dagar. Han ville ge uttryck åt tanken, att religionen varit grundvalen för Roms politiska storhet, ville bevisa, att Rom hade förenat västern och östern till en jättemakt, i det att det från östern hade upptagit de religiösa åskådningarna, från västern de krigiska dygderna.

Kejsar Augustus, Maecenas och hela hans litterära vänkrets visade det allra livligaste intresse för Vergilius dikt; skalden måste föreläsa sångerna på samkväm, allteftersom de blevo färdiga. Då Augustus drog i härnad mot Iberien, befallde han, att eposet skulle skickas efter, och Vergilius förmögna vänner samlade ihop tio miljoner sestertier för att befria diktaren från materiella bekymmer. Vergilius dog, innan han hunnit fullborda sin hjältedikt; två av hans vännar, Tucca och Varius, åt vilka han testamenterat sina skrifter, framlade den på Augustus befallning för offentligheten. Vergilius växte till romersk nationalskald. Upplästes det verser av honom på teatern eller Forum Trajanum, reste sig publiken från bänkarna; var skalden själv närvarande, visade publiken honom samma heder som Augustus själv. I Pompeji har man funnit verser av Vergilius inbrända i tegelsten, ja graverade på silverskedar, vilket ju bevisar hans popularitet under romartiden. Petronius berättar, att på gästabudet hos Trimalchio en slav på komediantmanér deklamerade femte boken av Aeneiden. Vid festliga tillfällen skänkte man sina vänner Vergilius eller Homerus verk prydligt avskrivna och smyckade med diktarens bild.

Större delen av sitt liv tillbragte Vergilius i Neapel; han rådde där om en villa, i vars närhet, ovanför den nuvarande Grotta nuova, han enligt sägnen ligger begraven. Han dog i Brindisi 21 september i nittonde året e. K., just som han återkom från ett besök i Grekland.

III.

I början av femte århundradet e. K. började barbarfolkens fruktansvärda infall i Italien, vilka gjorde slut på den romerska kulturen. Västgoterna under Alarik öppnade raden, de plundrade Rom och drogo därpå åt söder, där de så gott som jämnade Capua och Nola med marken. Neapel och i synnerhet Salerno slog högeligen an på dem; där lägrade de sig i olivträdens skugga och läto de skönaste kvinnorna kredensa vin åt dem.

Knappt hade Neapel något hämtat sig efter Alariks infall, förrän vandalkonungen Genserik (455) på nytt erövrade staden. Lyckligtvis varade barbarherraväldet endast tjugu år, efter vilken tid östgoterna satte sig i besittning av halvön. Deras konung, Teodorik, var obestridligt den visaste av erövrarna från norden och ådagalade större aktning för Italiens förflutna än de andra. Intill senaste tid har man trott, att kvarlevor av den av Teodorik uppförda skyddsmuren finnas bevarade på Monte Sant' Angelo vid Terracina; den nyaste forskningen har emellertid kommit till övertygelsen, att dessa murrester härstamma från ett tempel helgat åt Jupiter Anxurus, vars kult var utbredd i Syditalien.

Den bysantinske kejsaren Justinianus uppdrog åt sin general Belisarius att befria det neapolitanska landet från de barbariska inkräktarna, vilket också lyckades härföraren, men staden led svårt under striderna.

Det östromerska riket blev emellertid inom kort hotat i sitt bestånd. År 568 kommo longobarderna tågande till Italien från norden för att röva vad de andra barbarerna ännu inte hade hunnit bortsläpa. Först stodo de under Alboins befäl, sedermera delade andra furstar herraväldet och de erövrade länderna emellan sig. De ödelade det italiska landet på det mest fruktansvärda — Paduas invånare flydde för deras horder till lagunöarna, där de grundade Venedig — och hela Norditalien och Toskana lyckades de underkuva; grekerna förmådde hålla sig kvar endast i exarkatet Ravenna, Rimini, Perugia och romerska patriarkatet, som sträckte sig från Civita vecchia och Narni till Liris. Terra di lavoro (Laborinus pagus) kom dels under grekerna och dels under longobarderna, som i söder grundade hertigdömet Benevent; längre fram tillkommo också Apulien och Kalabrien med städerna Bari, Brindisi, Tarento och Otranto.

Liksom de flesta folk på låg kulturnivå sammansmälte också longobarderna på otroligt kort tid med den i landet bofasta befolkningen, och efter knappt ett århundrade ansågo de sig nästan för halvöns ursprungliga invånare. Dock införde de folkkulten av ärkeängeln Mikael, vars förnämsta kultplats var den underjordiska kyrkan på Monte Gargano i Apulien (vid Manfredonia), som ännu efter reformationstiden var ett mål för alla europeiska nationers pilgrimsfärder.

Över ingången till den i klippan uthuggna helgedomen står ännu ristat i stenen, att "detta är Guds hus och porten till himlen", "Hic domus Dei est et porta coeli", och alltjämt söka här tusentals

människor på den helige Mikaels dag religiös uppbyggelse och tröst.

Neapel bevarade i några århundraden sin självständighet, först under en exark, som kejsaren i Bysanz utnämnde, sedermera under ättlingarna av exarken Sergius (840—864), som hade upphört att erkänna det bysantiska herraväldet. De neapolitanska furstarna höllo till och med framgångsrikt stånd mot saracenerna och blevo först 1130 kuvade av normanderna, hundra år efter dessas inträngande i Syditalien.

Från 1042 till 1194 behärskade normanderna Neapel och Sicilien. De förenade dessa hittills av varandra oavhängiga länder till konungariket Bägge Sicilierna och satte outplånliga spår på såväl samhällsorganisationen som den syditalienska konsten. Hedersplatsen bland de konungar, som intogo den neapolitansk-sicilianska tronen, tillkommer Roger II (1130—1154). Han löste uppgiften, hur ett land med skilda folkstammar och skilda kulturelement skall kunna styras. Likberättigande av alla religiösa bekännelser, oinskränkt bruk av folkspråken, fri utveckling av all folklig egenart. Under en tid, då trosivern här och där ledde till fruktansvärda katastrofer, blevo på Sicilien muselmanerna ej förföljda, de kunde tryggt bedja i sina moskeer, de togo del i det offentliga livet, ja de fingo utöva egen domsrätt. Samma frihet åtnjöto även de bysantinska grekerna; latin, grekiska och arabiska voro officiella språk, mynten buro arabiska inskrifter. Konungen omgav sig med lärde och skalder, jämte statistikern och politikern Doxopater spelade araber, såsom poeten, läkaren, astronomen och musikern Abu-Salt Ommeia och geografen Edrisi, en stor roll.

Dessa vid den vise konungens hov förenade heterogena kulturer sammansmälte lyckligt i de under hans tid uppförda byggnadsverken, så i domen i Cefalù (Cephalaedium), i Palatinkapellet i Palermo och i kyrkan S. Maria del Amiral, där arabiska ornament fritt fingo breda sig över mosaiker i grekisk stil. I allmänhet överväger kosmopolitismen i nästan alla byggnader, som uppfördes i Neapel och på Sicilien under de normandiska konungarna. Domen i Amalfi ger prov på fyra olika byggnadsstilar, den arabiska, grekiska, bysantinska och romanska, och i katedralen i Salerno kan man fastställa tre arkitektoniska stilarter, vilket ingalunda skadar det estetiska intrycket av dessa kyrkor; deras spetsbågar stamma från norden, mosaikerna och bronserna från Bysanz. I Kampanien finnas ännu många arkitektoniska kvarlevor

från dessa tider bevarade, framför allt i kyrkan S. Agata dei Goti, där vi finna verkliga arkitektoniska pärlor från den normandiska tiden. I Neapel kan man ännu beundra präktiga mosaiker i biskop Soters Baptisterium och kyrkan S. Restituta. Överhuvud utmärkte sig XI och XII århundradena i Syditalien för utomordentlig konstnärlig blomstring; underbara basreliefer, tabernakel, armstakar och golvstenar väcka än i dag vår beundran. Den arabisk-sicilianska stilen bibehöll sig ännu länge efter normandernas undergång i Italien och på Sicilien.

Till och med den italiska halvöns natur rönte inverkan av det normandiska herraväldet; då antog Syditaliens och Siciliens flora den subtropiska karaktär, som numera förefaller oss oskiljaktig från "Terra di lavoro". Normanderna införde från Afrika allehanda slag av träd och örter och så att säga "försydligade" halvön.

IV.

Castello dell' Ovo och Castel Capuano ha för Neapel blivit sinnebilder av medeltiden. Kringbrusade av havet resa sig Castello dell' Ovos murar sällsamt hotfulla och dystra och tyckas alltjämt andas mord och förbrytelse. Deras anblick försätter oss tillbaka till de tider, då efter normanderna Hohenstauferna ryckte till sig Sicilien och Neapel och där utövade ett fruktansvärt våldsvälde, dock förädlat av arabisk poesi och filosofi, vars tjusning den schwabiska konungasläkten än mindre än normanderna kunde motstå. Castello dell' Ovo växte upp ur havet likt ett gigantiskt klipprev, likt ett cyklopnäste från den förhomeriska tiden. Den andra, likaså dystra borgen — Castel Capuano — uppstod under det normandiska herraväldets sista år; Henrik VI, "den blodtörstiga cyklopen", älskade det särskilt, då han där kunde hånskratta åt alla folkuppror.

År 1164 övergick Neapel tillika med konungariket Bägge Sicilierna i det schwabiska konungahusets besittning. Konstantia, normandkonungen Roger II:s dotter, den sista av sin ätt, medförde denna härliga brudgåva åt Henrik VI, Barbarossas son. Men den vilde tyrannen, som lät sticka ut ögonen på sin redan döde fiende, Tankred de Lecce, kunde inte ens kastellmurarna skydda för undergång. Han dog 1197 av gift, som räckts honom på befallning av hans gemål Konstantia.

Hohenstaufenpolitikens främsta mål var att krossa påvemakten.

Så länge de romerska påvarna Innocentius VI och Alexander IV regerade (1254—1261), lyckades den nordiske kejsaren bevara sin övermakt, men i och med att Urban IV besteg Petri stol, inträffade ett fullständigt omslag. Urban, en fransman, ingick förbund med den fruktansvärde Karl av Anjou, en bror till Ludvig den helige, mot den fjärde Staufenkejsaren och tillintetgjorde det schwabiska husets makt. Karl av Anjou inbröt med en här av provençaler och brabanter i Italien, förenade sig med de italienska guelferna och slog Hohenstaufen Manfred 26 januari 1266 i Grandellidalen vid Benevent. Det hade inte varit någon lätt seger: slagen tre gånger av Staufens anhängare tänkte Karl redan på att återvända till Frankrike, men som folkvisan säger:

Uno suo barone disse: Carlo Carlone,
Longha fugha è fino in Francia, guarda che penzo mone,
Se te mitti per fugha, serrai morto o prescione,
O quilli che son toi ti tagliarano a baccone.[1]

Karl lät övertala sig och fortsatte kampen. Två år därefter kom den sextonårige Konradin med en ansenlig här dragande över Alperna från Tyskland för att taga det schwabiska husets sydliga arv i besittning, men 24 augusti 1268 blev han slagen i Tagliacozzodalen i Abruzzerna ej långt från Fucinosjön. Då han såg, att allt var förlorat, räddade han sig genom flykten jämte sin vän Fredrik av Babenberg, hertig av Österrike, samt tre honom trogna italienare, greve Galvano Lancia och bröderna Gherardo och Galferano da Donaratico di Pisa. De irrade omkring i skogarna, kommo fram till havet och vandrade längs stranden i hopp att finna något skepp, som skulle kunna föra dem till Pisa. I närheten av ett slott tillhörigt sjörövaren Giovanni Frangipani påträffade de också en fiskare, som var villig att segla dem. Då ingen av flyktingarna hade pengar på sig, lämnade de honom en dyrbar ring. Den misstrogne fiskaren bar smycket till borgen för att förvissa sig om dess värde, och Frangipani slöt av beskrivningen på flyktingarna, att de måste komma från slaget, som han redan hört talas om. Han begav sig med ett väpnat följe

[1] Gothein, Eberhard. Die Kulturentwicklung Süditaliens. Breslau 1886, s. 243.
En baron sade: Carlo Carlone,
betänk att vägen är lång till Frankrike.
Bjud konungen spetsen, ty flyr du, kan fångenskap och död bli din lott,
ditt eget folk skulle slita dig i stycken.

ner till stranden, och sedan han förvissat sig om vilka de båda tyskarna voro, erbjöd han dem först gästvänskap, men fängslade sedan gästerna för att så oförtövat utlämna dem till Karl av Anjou. Denne belönade Frangipanis förräderi furstligt, i det han skänkte honom stora landamären kring Pelosa samt några slott i Beneventdalen.

Konradin och hans följeslagare skickade Karl till Neapel, där han lät döma dem till döden. Då han ville bevara ett sken av rättvisa, satte han visserligen rikets mest ansedda jurister att döma över dem, men de inflytelserikaste av dessa herrar, syndikerna i Neapel och Salerno, blevo invigda i konungens önskningar och fällde dödsdom, vilket domslut de andra så instämde i.

26 oktober 1269 blev en med purpursammet klädd tribun upprest på torget i Neapel, och på den uppleddes Konradin, hertig Fredrik, grevarna Galvano Lancia och Gherardo da Donaratico samt fyra andra riddare. Karl av Anjou tog själv plats i en loge för att njuta av det blodiga skådespelet. Robert av Bari, rikets protnotarie, uppläste domen.

Först avrättades Fredrik av Österrike. Konradin lyfte upp vännens blodiga huvud, kysste det och lade därpå sitt eget huvud under bödelssvärdet. Skarprättaren utförde än en gång sitt värv, ynglingens huvud rullade ned på det röda klädet. Bödeln anade inte, att han själv skulle komma att gälda dessa båda svärdshugg med livet. Karl av Anjou tålde ej, att en kanalje, som kunde berömma sig av att ha halshuggit två furstar av regerande ätter, skulle få fortsätta att fröjda sig åt livet; bredvid bödeln stod redan en legosoldat med dragen dolk, och efter fullbordad gärning skar denne med att raskt snitt halsen av bödeln. Så krävde den dåtida monarkiska uppfattningen.

En skräckens tid följde. Konung Karl hämnades fruktansvärt på den siste Staufens anhängare; några romare, som stritt på dennes sida, lät han inspärra i ett träskjul och gav befallning, att deras ben skulle avhuggas för att de ej skulle kunna fly, varefter han lät sticka skjulet i brand. — Liknande grymheter begingos i dussintal.

De bägge mördade furstarnas lik begravdes under en hög stenar i närheten av avrättsplatsen. Under Karl II av Anjou kom drottning Margareta av Österrike till Neapel och köpte sig genom stora skänker tillstånd att på ett värdigt sätt jorda de dödliga kvarlevorna av de båda olyckliga. Karl II var svag för guld, och därigenom lyckades det drottningen att få bisätta Konradins

KORSGÅNGEN I DET FORNA BENEDIKTINKLOSTRET I MONREALE PÅ SICILIEN

och hans väns stoft i Carminekyrkan, som hon lät utvidga och rikt pryda.

Under Johanna I av Neapel reste garvaren Domenico Punzo di Persio ett kapell, som fick namnet Santa Croce, på den plats där domen gått i verkställighet. Legenden berättar, att stenarna där höllo sig fuktiga även under den starkaste sommarhetta; folket menade, att till och med jorden begrät den sextonårige kejserlige ynglingen. Domenico ville lindra den neapolitanska markens sorg och uppförde därför ett kapell på det ställe där förbrytelsen begåtts. Bakom altaret i kapellet uppställdes en antik porfyrpelare, och på den anbragtes sedermera ett vitt marmorkrucifix, troligen från XVI seklet. Fyra stycken målningar, som framställde scener från Konradins sista dagar, härrörde också från XVI århundradet. Det sägs att konung Karl V låtit i pelaren inrista det så ofta citerade distikonet:

Asturis ungue leo pullum rapiens aquilinum
Hic deplumavit acephalumque dedit.

Senare tiders neapelforskare anse emellertid, att denna inskrift anbragts först av någon senare konung. I juli 1781 uppstod genom ett fyrverkeri en eldsvåda på Piazza del Mercato och förstörde jämte salubutikerna även det där åminnelsekapellet. Konung Ferdinand IV lät helt och hållet riva det och uppförde i dess omedelbara närhet kyrkan del Purgatorio, i vars sakristia den omnämnda porfyrpelaren ånyo blev uppställd. Då emellertid marken på den plats där schavotten hade stått alltjämt göt tårar, uppförde man på platsen en brunn, som fortfarande står kvar. 1847 skänkte konung Maximilian II av Bayern kyrkan en staty av den olycklige unge konungen.

Som tackoffer för den vunna segern eller för att bringa de förövade grymheterna i glömska lät Karl I av Anjou uppföra två kyrkor i Neapel: San Lorenzo och Santa Maria nuova. Men han lät det ej vara nog med dessa försoningsoffer. 1272 lade han grundstenen till domen, som dock fullbordades först under Robert den vise (1314). Han drömde till och med om att erövra Bysanz och det heliga landet och samlade skepp för att draga ut mot Paleologus, men blev hindrad av sicilianska aftonsången, som kom som en fruktansvärd reaktion mot hans skrå kvälde (1282)

[1] Med rovfågelsklor ryckte lejonet till sig örnungen, plockade här fjädrarna av honom och lämnade honom huvudlös.

samt genom Siciliens erövring av Pedro av Aragonien, gemål till den rättmätiga arvtagerskan, Constanza.

Nederlagen han led i striden mot Aragoniern avhöllo honom dock ej från att i Neapel uppföra Castelnuovo, Anjouernas och Aragoniernas framtida residens; han avled emellertid 1285 i en feber, innan han hunnit fullborda fästet.

Efter honom tillträdde Karl II den halte (1285—1309) herraväldet över konungariket Neapel, Provence och grevskapen Anjou och Maine. En på den tiden sällsynt företeelse var han en okrigisk furste och ville helst leva i fred. Då han ej förmådde underkuva Sicilien, avträdde han ön (1302) till Fredrik, Pedros av Aragonien son, på villkor att denne skulle äkta Eleonora, Karl I:s av Anjou dotter, och att den efter Fredriks död skulle återgå till huset Anjou. Fredrik antog titeln av konung av Trinacrien.

V.

Det mest betecknande draget i medeltidens andliga liv är Vergiliusdyrkan. Den bevisar hur rådlösa även de "lärda" kretsarna stodo, då det gällde att tyda och förklara naturföreteelser och historiska tilldragelser. I jämförelse med denna oförmåga föreföll antikens vetande som höjden av all visdom, men ändå rådde rätt så dunkla föreställningar om denna vishetsskatt, de romerska författarna voro nästan okända eller studerades i de mest felaktiga avskrifter. Neapel hade dock från romartiden ärvt traditionen om diktarprofeten, vars skrifter inneslöto de gångna seklens hela kultur. Siarens aska vilade enligt sägnen i neapolitansk jord, han tillhörde Parthenopes stad. Vergilius visdom tedde sig som ett mystiskt, oändligt vetande, hans skrifter betraktades som den antika kulturens testamente till de latinska folken.

Teologerna hatade de hedniska skalderna och skymfade dem med lidelsefull förbittring, men måste ändå studera dem, dels för att kunna bekämpa de gamla åskådningarna, dels emedan de romerska författarna bildade grundvalen för den allmänna kulturen och de i sitt innersta ej kunde förneka deras överlägsenhet och storhet. Kyrkofäder som Augustinus, Lactantius och andra bemödade sig, då de ej lyckades besegra Vergilius inflytande, att åtminstone rättfärdiga hans anseende. De förklarade, att skalden i fjärde eklogen hade förkunnat Kristi ankomst och upp-

höjde honom till rangen av kristlig profet. Kejsar Konstantin lär i sitt tal till prästerskapet ha uttalat sig i samma anda. Men icke alla kyrkliga skriftställare tolkade skalden på det sättet: den helige Hieronymus gjorde sig lustig över dem, som trodde på en kristlig Vergilius,[1] och höll före, att fjärde eklogen fotade sig på de urgamla sibyllinska spådomarna om födseln av ett underbarn, efter vars ankomst världen skulle varda som ny och en tid av rättfärdighet, kärlek och frid inbryta. Tron på Vergilius profetior spred sig emellertid i kristenheten, han jämställdes med David och Jesaias och figurerade i de kyrkliga skådespelen. Redan i IX århundradet uppträdde Vergilius bland andra profeter i ett mysterium framställande Kristi födelse, som uppfördes i abbotstiftet S. Marziale i Limoges. Ett liknande mysterium uppfördes i Reims: efter Moses, Jesaias, Daniel, David och Johannes döparen beträdde Vergilius skådebanan. Han blev efter vad en samtida krönika, "l'Image du monde", förmäler, framställd som en liten man med lärt utseende:

Il fut de petite estature,
Maigres et corbes par nature
et aloit la teste baissant,
toujours vers terre resgardant.
Car coustum est de soutil sage
c'à terre esgarde par usage.

Även i katedralen i Zamora i Spanien uppträdde Vergilius jämte andra profeter i ett mysterium. Först under renässansen, med det grundligare studiet av antika litteraturen, bleknade hans gloria som kristlig profet, och tron på hans profetiska mission mötte allvarlig kritik.

Under medeltiden sattes allt slags andligt arbete, all vetenskap i förbindelse med trolleri. Man anklagade påven Sylvester II för magi, emedan han besatt en viss grad av kunskap i matematik och mekanik, och det kan alltså inte förvåna, att Vergilius i folkfantasien, ja även i de högre ståndens föreställning småningom från skald förvandlade sig till magiker och redan i XIII seklet står som ren svartkonstnär och häxmästare. Neapolitanarnas inbillning sysslade särskilt med honom, och man kan tryggt säga, att mest alla

[1] "Puerilia sunt haec et circulatorum ludo similia, dolere quod ignores". Hieron. Epist. 53 ad Paulum.

Vergiliuslegenderna, som intogo ett stort rum i syditalienarnas fantasi, ha uppstått i Neapel.

Flertalet av dessa legender härstamma från grekiska källor, liksom överhuvud XI och XII seklen omplanterade hela den grekiska mytologien i Syditalien. Intressant från denna synpunkt är ett brev, som Henrik VI:s kansler och ståthållare i Neapel och på Sicilien, Konrad von Querfurt, sedermera biskop i Hildesheim, skrev till en tysk munk, sin vän.[1] Han berättar där om de under han skådat i Syditalien. "Där ligga Olympen, Parnassen, Hippokrenes källa", skriver dignitären. Full av skräck seglade han fram mellan Scylla och Charybdis och såg stället där Akilles hade gömt sig. I Taormina visade man honom Minotauros labyrint, och även saracener, som kunde döda ormar med sitt spott, gjorde han där bekantskap med.

Henrik VI sände Konrad von Querfurt till Italien att grusa Neapels murar, vilket biskopen också samvetsgrant gjorde; vid detta tillfälle berättar han, att Vergilius hade uppfört murarna i fråga och grundlagt Neapel. Som lyckobringande palladium hade skalden till invånarna testamenterat en liten modell av staden innesluten i en smalhalsad flaska. Denna flaska skulle skydda Neapel för fientliga överfall; att det ändå lyckades de kejserliga att erövra staden måste tillskrivas den lyckliga omständigheten, att flaskan vid den tiden hade sprungit sönder. Kanslern berättar ytterligare om allehanda slags underverk av Vergilius, bl. a. att diktaren en gång befallde en hop ormar, som innästlat sig i källare och underjordiska rum, att lämna sina gömställen och slå sig ner utanför den s. k. "Porta Nolana Ferrea". Henrik VI: s trupper underläto också att storma denna port av fruktan för att skrämma ormarna och föranleda dem att återvända in i staden.

Ormlegenden har säkert kommit in i Syditalien med grekiska invandrare. Under kejsar Apollonius tid hade ormarna tagit en ryslig överhand i Bysanz, och först då en vis man lät resa en pelare med en bronsörn, som höll en huggorm i näbben, flydde de giftiga djuren ur den kejserliga huvudstaden. Sägnen, att Vergilius skall ha fördrivit moskiter och liknande skadliga insekter ur Neapel, härstammar likaledes från östern.

Men det fanns också Vergiliussagor av rent neapolitanskt ursprung. Bland annat påstods det i Neapel, att Vergilius för

---

[1] Brevet är avtryckt i Leibnitz "Scriptores rerum brunsvicensium." Vol. II, s. 696—698.

KAPITALGRUPP I KORSGANGEN I DET FORNA BENEDIKTINKLOSTRET
I MONREALE PÅ SICILIEN

att skydda staden för Vesuvius utbrott på stranden mitt emot vulkanen hade låtit resa en bronsstaty föreställande en man med spänd båge, redo att skjuta. En lång tid hade det eldsprutande berget förhållit sig stilla av fruktan för pilskottet; först då en neapolitanare på skämt skjutit av pilen, som träffade mitt i kratern, hade vulkanen på nytt börjat rasa och slungade sedan dess oupphörligt upp nya eldmassor.

Gervasius av Tilburg, professor vid Bolognas universitet, berättar också om ting, som "människoförståndet ej förmår fatta," men som han med egna ögon skådat; sålunda såg han salamandrar tumla sig i eldslågor.[1] Vi anföra vidare ur hans berättelser, att Vergilius över en av stadsportarna lät anbringa två huvuden: till höger ett skrattande, till vänster ett allvarligt huvud. Den som vid infärden först såg åt det glada ansiktet till honom blev lyckan huld, den åter, som först blev varse det dystra anletet, han måste göra sig beredd på ofärd.

Tron på talismän var allmänt utbredd; Vergilius aska blev Neapels största skatt, alldeles som Oedipus dödliga kvarlevor en gång varit betingelsen för Atens välfärd. Neapolitanarna tyckas emellertid ej ha varit alldeles övertygade om att Vergilius grav verkligen fanns bevarad, ty en sägen förbjöd efterforskningar; i samma ögonblick som magikerns aska berördes, skulle ett rysansvärt oväder uppstå och fördärva staden.

En annan betingelse för Neapels lycka gömde Castello dell' Ovos grundmurar: under de väldiga stenblocken låg ett oskadat ägg, och blotta beröringen av denna talisman skulle föra med sig hela stadens sammanstörtande. Så förtalde den medeltida krönikan "l'Image du monde":

Que quant aucuns l'uef remuait
Toute la cité en crolait.

För övrigt hade det funnits två Castelli dell' Ovo, men det enas ödesavgörande ägg gick sönder, och borgen sjönk i havet. Efter denna sorgliga erfarenhet aktade man sig att söka efter det andra ägget.

Liksom allt i världen skrider framåt och utvecklar sig, så genomlöpte också magien flera utvecklingsstadier. Icke blott ur

[1] Prof. Liebrecht: Des Gervasius von Tilburg: "Otia imperialia" in einer Auswahl. Hannover 1856. Ur brev, som Tilburg i slutet av XII århundradet skrev till kejsar Otto IV.

antika källor hade Vergilius öst sitt hemliga vetande, han hade fullbordat sina studier i magi vid universitetet i Toledo. Man drog till Paris för att studera de fria vetenskaperna, till Bologna för att studera juridik, till Salerno för att studera medicin, men i Toledo "lärdes djävulens konster". Tydligtvis hindrade inte Vergilius profetställning honom från att leva i samförstånd med satan. Den trollkunnige diktaren hade många lärjungar, hans läror utbredde sig över hela Europa, magikern Klingsor i Wolfram von Eschenbachs "Parzival" härstammar från Terra di lavoro, och Vergilius kan räknas som hans stamfader.

Ännu en annan romersk skald förvärvade sig bland det syd-italienska folket rykte som trollkarl, det var Ovidius, "Ars amandis" och "Metamorfosernas" diktare. Den resande, som förirrar sig till den lilla Abruzzerstaden Sulmona, finner där på offentliga byggnader och till och med på kyrkornas altaren den hemlighetsfulla inskriften S. M. P. E. Guiden upplyser främlingen, att det är begynnelsebokstäverna i en ovidiansk dikt, där skalden förklarar sig för en son av staden: "Sulmo mihi patria est". Och invånarna i Sulmona äro lika stolta över detta vapenmärke som romarna över sitt S. P. Q. R. Då konung Alfonso I, en beundrare av den romerska humanismen, i spetsen för sina trupper nalkades den lilla staden Sulmona, drogo borgarna, för att vinna segrarens bevågenhet, honom till mötes med ett standar, som bar de där initialerna. Och ända in i denna dag lever skalden kvar i befolkningens sinne och sång som lo Vidio, magikern. Han skall ha förlänat underbara krafter åt en av de klara bergskällorna vid Sulmona, som till minne av hans "Ars amandi" bär namnet "Fonte d'amore".

Gränserna mellan religion å ena sidan och svartkonst och vidskepelse å den andra voro bland medeltidens folk, ja även under renässansen så gott som fullkomligt utplånade. Hedniska inflytanden voro ännu lika märkbara som i kristendomens första århundraden, och den sydländska fantasien arbetade outtröttligt på att öka förrådet av orimliga trosföreställningar. Denna förvirring härskade icke blott bland folket, utan gjorde sig gällande även inom de bildade lagren; ingen förvånade sig över att vänner och bekanta var morgon samlade sig hos den berömde neapolitanska humanisten Junianus Majus för att låta honom tyda deras drömmar, då Majus trots sin grundliga lärdom även befattade sig med spåkonst. Att en triton stigit upp ur havet och dragit en vid stranden stående flicka ner i vågorna eller att stormen kastat upp en skön

najad på klipporna hörde till de alldagliga händelserna. Nattetid drog djävulen genom stadens gator och spejade efter offer, och ofta måste ynglingar, sådana var han särskilt begiven på, slitas ur hans klor. Han törstade också efter oskyldigt blod, och försvann ett barn, tvivlade ingen på att "djävulen hade tagit det". Detta antagande var naturligtvis bekvämt för polismakten, ty ingen sbirro kunde ställas till ansvar för den ondes illdåd. Satan tyckte ej om klangen av kyrkklockor, och när han hörde den, kom han ej upp på jordytan; också föredrog han att begå sina illdåd på natten och förhålla sig stilla på ljusa dagen, då kyrkliga andakter förrättades. Att klockklangen nådde ända till helvetet stämmer med Dantes föreställningar, vilken som bekant förlade helvetet till jordens medelpunkt.

Dylikt skrock spreds inte minst flitigt av det lägre prästerskapet och framför allt munkarna, som ofta till och med försålde ämbeten och bostäder i himmelriket. Kunde Dante noga utpeka helvetets geografiska läge, varför skulle då inte munkarnas fantasi gå ännu ett steg längre och gestalta himlen efter sitt tycke?

På det hela taget tärde ordensklereslet som en kräfta på den neapolitanska befolkningen. Det fanns för många munkar, de rivaliserade med varandra, ryckte på olika, ofta oredliga sätt allmosorna ur varandras händer och hittade på de vidunderligaste historier för att dess bättre kunna utnyttja sina klienters lättrogenhet.

VI.

Konungariket Neapels samhälleliga grundvalar bestodo under Anjouernas och Aragoniernas tid av feodalvälde i provinserna och adelsföreningar (s. k. Seggi) i Neapel. Longobarderna införde i Syditalien det i nordrikena sedan länge existerande länsväsendet. Abruzzerlandets geografiska skapnad — av dalar skurna berg, där riddarna byggde sina borgar och varifrån de kunde behärska odlingarna nedanför — var särskilt gynnsam för utvecklingen av dessa förhållanden. Normanderna sågo i de där örnnästena viktiga stöd för sin makt och gynnade därför feodalväsendet, med påföljd att redan under Hohenstauferna ridderskapet behärskade Abruzzerna och större delen av Terra di lavoro.

Stauferna sågo visserligen faran, som baronernas makt innebar för deras herravälde och dynasti, men länsväsendets organisation

var då redan för mäktig för att den lätteligen skulle kunnat förstöras. Efter Stauferna kommo Anjouerna på neapolitanska tronen; redan i Frankrike vana vid länsväsendet lade de inga hinder i vägen för baroniernas utveckling, utan tvärtom fulländade länsinrättningens organisation efter franskt mönster.

Det uppstod oerhörda feodalbesittningar; sålunda ägde Antonio Orsini ensam tretusen feodalgods och hade därigenom nästan mera makt än kronan själv. Till de rikaste baronerna räknades Gaetani i Fondi, Sanseverini och Caraccioli. Härskarna fruktade för de mäktiga adelsherrarna och bemödade sig om att vinna dem genom stora förläningar; tarentinaren Orsini nådde på det sättet upp till en inkomst från staten av hundratusen dukater om året, för vilket han egentligen ej lämnade något i gengäld. De stora feodalherrarna voro mer eller mindre likställda med kronan, liksom kyrkliga vasaller sådana som Montefeltros och Malatestas med den heliga stolen.

Härskarna av huset Aragonien funno länsväsendet redan i full blomma och sågo däri ett hinder för sina despotiska syften; därför upptogo de också den redan inledda kampen mot den för dem farliga inrättningen. Då Alfonso I besteg neapolitanska tronen fanns det i hans konungarike 1550 feodalgods.

Länsväsendet i Syditalien var dock mycket annorlunda beskaffat än länsväsendet i de nordliga länderna. I Frankrike och England hade det utvecklat sig ett bestående samband mellan härskarhusen och baronerna, konungarna kunde räkna på att vid behov finna understöd hos sina vasaller, medan åter de syditalienska adelsherrarna till följd av de täta dynastiombytena hade föga intresse för sitt regenthus och deras bemödanden egentligen gingo ut på att draga fördel av omständigheterna och utvidga sina besittningar. Baronernas härstamning inverkade också på deras sympatier för härskarhusen; Sanseverini t. ex. voro av normandiskt ursprung och strävade därför mot andra mål än adelsfamiljerna, som invandrat till Neapel med longobarder och fransmän.

För att vara så oberoende av kronan som möjligt slöto baronerna förbund med främmande härskare, så att de i händelse av behov skulle kunna räkna på hjälp utifrån. Dessa förhållanden lockade främmande kondottiärer in i landet eller skapade dylika slags härförare bland de neapolitanska baronerna. G. A. Orsini var kondottiär i statens tjänst, Braccio och Francesco Sforza ville grunda egna furstendömen i Abruzzerna, där redan Jacopo

S. ANDREAKATEDRALEN I AMALFI

Caldora, en av de dugligaste kondottiärerna på sin tid, hade kommit till stor makt. "Han ville icke erkänna någon konung över sig", sade Caracciolo om honom, "och var så stolt över sin genom egen kraft förvärvade ställning, att han, fastän han ägde furstendömen och grevskap i dussintal, aldrig ville låta tilltala sig med furste- eller grevetiteln. Jag heter Jacopo Caldora, och det namnet är mig nog, brukade han säga." Hertig Johan av Kalabrien försökte vinna Luca Sanseverino genom att förläna honom orden "du croissant", som hans far René hade instiftat och velat ha betraktad som ett högt utmärkelsetecken, men Luca skattade äran så ringa, att han av påven Pius II sökte utverka ordens upphävande.

Från den allmänna länsförvaltningen, som hade utvecklat sig under århundradens lopp, voro undantagna några kronan tillhöriga städer såsom Gaeta, Benevent och Capua, som ägde egna statuter, samt vidare några norditalienska kommuner, som tillkämpat sig en viss oavhängighet. Till de senare hörde framför allt Aquila i Abruzzerna. Där stod en i klippan huggen brunn, vars vatten ur nittionio människohuvuden av sten strömmade ner i en bassäng. Vart och ett av dessa huvuden symboliserade en av de nittionio kommuner som tillhörde stadsförbundet; föreningsbandet emellan dem var den gemensamma aquilska borgarrätten. Ekade larmklockans dån mot de staden omgivande bergen, strömmade lantbefolkningen till den beträngda stadens hjälp.

Utom baronerna hade också de s. k. "Seggi" inflytande på de neapolitanska statsangelägenheterna. Var feodalväsendet framvuxet ur medeltida förhållanden, så hade Seggi-institutionen ännu äldre anor, ty den härledde sig från den grekiska eran. Atenarnas offentliga angelägenheter handhades av brödraskap, som sammanträdde till rådplägningar i teatrarna eller portikerna; institutionen överfördes till de grekiska kolonierna i Italien, och de första spåren av en dylik "fratria" påträffa vi i Cumae. Neapel ärvde fratrian av Cumae och utbildade den på sitt vis. Grekerna uppdelade vanligen sina städer i fyra kvarter, och vart och ett sände sina mest ansedda borgare till fratrian. Neapel följde detta föredöme och bestod ursprungligen av fyra stadsdelar, Capua, Forcella, Montagna och Nido. I var och en fanns det några stycken "Seggi", på Karl I:s av Anjou tid fanns det tjugonio. "Seggi" skickade ledamöter till det neapolitanska parlamentet, som tid efter annan sammanträdde för att besluta i viktiga angelägenheter. I rådplägningarna deltogo baronerna från provin-

serna samt prelaterna; främsta platsen bland baronerna intog abboten från Monte Cassino. Många släkter hade ärftlig rätt att skicka representanter till riksdagen; att tillhöra "Seggi" ansågs för en hög ära, som man ivrigt bemödade sig att bli delaktig av. Vid sidan om baronerna uppstod en så att säga andra klassens adel, som ägde sina egna Seggi, en aristokrati, som växte upp ur köpmans-, domare- och advokatstånden. Ingen stad i Italien hade så många jurister som Neapel. Folket var processlystet, och advokaterna underblåste denna lidelse efter bästa förmåga. Den ridderliga aristokratien föraktade emellertid patricierna, och giftermål med dottern till en borgerlig "Sedile" betraktades alltid som ett vanärande av det ridderliga namnet. Med tiden blevo dock äktenskap mellan adelssläkterna och "Sedilerna" allt vanligare, ty de borgerliga familjerna bemäktigade sig nästan alla viktigare ämbeten och tillskansade sig stort inflytande vid hovet och därjämte stora rikedomar.

Varje samfund, varje "Sedile" uppförde med tiden eget, portikprytt hus åt sig i Neapel, och dessa föreningshus kommo att höra till stadens arkitektoniska prydnader. "Seggi" hade för övrigt utom politisk också social betydelse, där lärde sig ungdomen att höviskt umgås med äldre män, där korsade man sina lansar i tornerspel, och där övade man sig i fäktning, dans och till och med sång.

Sedileföreningarna, som ursprungligen icke blott haft till uppgift att bevaka de högre våndens och medelklassens intressen utan även skulle antaga sig folket, glömde småningom alldeles bort den senare uppgiften, bekymrade sig blott om sina egna medlemmars väl och avbröto så gott som alldeles förbindelsen med de lägre folklagren. Därför sökte folket grunda sina egna "Seggi", vilket efter långa strider också delvis lyckades, men dess intresserepresentationer förblevo städse betydligt svagare än baroners och borgares. Dessa förhållanden ledde i XVII seklet till Masaniellos ryktbara revolution, som dock i likhet med de flesta folkuppror endast försvagade de undre lagren och satte de härskande än mäktigare vapen i händerna.

VII.

Folkkaraktären bestämmes i huvudsak av tre faktorer: den nationella härstamningen, klimatet och den regeringsform som ett

folk länge levat under. Detta är erkända fakta; då man skall bedöma de neapolitanska förhållandena, måste emellertid särskild hänsyn tagas till den dåliga statsförvaltningen, vartill ytterligare kommer det säregna geografiska läget, ett vulkaniskt, av täta, oförutsedda katastrofer hemsökt land.

Den starka tillsatsen av grekiskt blod gör sig än i dag i hög grad märkbar hos den neapolitanska befolkningen, den har av sina förfäder ärvt det lättrörliga sinnet, förslagenheten och — låt oss ärligt säga det — samvetslösheten, då det gäller att sko sig på nästans bekostnad. Klimatet har fogat till en duktig dosis lättja och ett uppbrusande temperament, som ofta utlöser sig i djuriskt raseri och gör människorna glömska av sin mänskliga värdighet. Neapolitanaren av underklassen gör på oss mången gång intryck av en tropikorm, som fredligt slumrar i solen, men då den retas utvecklar mera kraft än man skulle tilltro den, störtar sig över sitt offer och slukar det eller suger ut dess blod. Att vid första lägliga tillfälle gripa till stiletten eller i brist på det vapnet dolken eller revolvern och förpassa den tillfällige motståndaren ur världen, det hör än i dag till de allmännaste och i neapolitanska folket mest inrotade förbrytelserna. Det är nog att nämna, att 1909 begingos enligt den officiella statistiken 21 071 mord och mordförsök i Neapel och Kampanien. Av i Italien begångna förbrytelser och lagöverträdelser faller flertalet på de neapolitanska provinserna och Rom, medan Lombardiet, Venetien och Piemont uppvisa de lägsta siffrorna. I nordprovinserna överväger det longobardiska, i Syditalien det grekisk-italiska inslaget.

Det heter, att varje folk har den regerings- och förvaltningsform det förtjänar; påståendet stämmer i fråga om Neapel så till vida, att dess befolkning aldrig har lyckats förvärva sig uthållighet. Neapel har alltid levat för dagen, obekymrat om morgondagen, och därav kom det sig att främlingar, som hade blicken riktad på framtiden, togo landet i besittning. Till denna brist på uthållighet bidrog klimatet, det vande människorna ifrån framtidsplaner och framtidsomsorger, ty de oupphörliga vulkaniska utbrotten gjorde ju allt förutseende och alla beräkningar om intet. Till det opålitliga i livsbetingelserna sällade sig vidskepelsen, som blev ett huvuddrag hos den neapolitanska befolkningen. Man trodde på allt som fantasien ingav en, och därför kom den kristna religionen ingenstädes avgudadyrkan så nära som i Neapel. Samvetslösa statsförvaltningar, i synnerhet spanjorernas, begagnade sig härav för att icke blott genom yttre våld utan även genom moraliska

skräckmedel underkuva folket och hålla det kvar i okunnighet. De andliga ordnarna voro spanjorerna till stor nytta för ändamålet; också byggde de kloster och understödde dem rikligt, på så sätt skapande sig en ovärderlig hjälphär. Att hålla folket i okunnighet och vidskepelse hörde till spansk politik, och det överraskar alltså ej, att i andra hälften av XVIII århundradet fanns det i konungariket Neapel över 100 000 andliga, därav 110 biskopar, 21 ärkebiskopar, 50 000 världsliga präster 30 000 munkar och 23 000 nunnor, på en befolkning av 4 700 000 själar. Skolor funnos nästan inga i provinserna, men däremot 132 prästseminarier. I början av XVIII seklet hotades staten av en katastrof. Två tredjedelar av rikets jord tillhörde de andlige, och det var fara för att de såsom de enda kapitalstarka skulle genom köp förvärva även den återstående tredjedelen av land och egendom, som hittills var i världsliga händer, och på det sättet bringa hela riket i sin besittning. Då under franska revolutionen klostren sekulariserades, inflöt till staten ensamt ur denna källa en förmögenhet på 150 miljoner dukater, en för dåtida förhållanden fabulös summa.

De andliga ordnarna voro en polyp, som århundraden igenom tärde på landet och utsög folkets bästa krafter. Befolkningen förde också en vegeterande tillvaro i förfärande armod och barbarisk okunnighet. Den neapolitanske statistikern Genovesi skrev 1754: "Det finns trakter i Neapel, där samojederna skulle förefalla oss som ett kulturfolk. Läsa och skriva betraktas där ännu som trollkonster, och folket står på en så låg ståndpunkt, att det utom dopet ej bär några kristna kännemärken".

I XVIII århundradet fanns det blott en enda allmän landsväg i riket — vägen från Neapel till Rom — i provinsen saknades broar, och så snart floderna stego, voro städer och byar avskurna från alla förbindelser med yttervärlden.

Fattigdomen var så inrotad och allmän, att det bildade sig en särskild folkklass, vars enda ägodelar bestodo i en trasig skjorta och ett par dito linnebyxor. Spanjorerna förliknade dem vid Lasarus och kallade dem "los Lazaros"; dessa arma satar tillbragte sin dag ute i det fria och sovo om natten i kyrkorna eller på gatan, de livnärde sig på makaroni och skämd frukt och snokade tillika med de herrelösa hundarna efter avfall från köken. Och ändå voro de välvuxna, kraftiga, händiga och godmodiga människor, sällan begick en lazzaron någon svårare förbrytelse, men däremot höll han det för ärofullt att stjäla höns, ägg och allehanda annat smått och gott utan att bli ertappad. Spanska

regeringen gynnade dessa tjuverier, och ibland tillställdes under polisens ögon "förlustelser" av en högst egen art. En stor, uppstoppad och med små pinglor behängd docka ställdes ut, och det gällde att beröva den dess penningpung eller klocka, utan att någon pingla därvid försattes i rörelse. Denna tjuvnadslek ägde bestånd ända till fransmännens intåg 1806.

Under Karl III av Bourbon räknade man i Neapel 60,000 lazzaroner, som ägde vissa privilegier, ja hade rätt att välja eget överhuvud. Lazzaronerna ställde sig alltid på de neapolitanska demagogernas sida, och i Masaniello-revolutionen spelade de en viktig roll. Spanska inkvisitionen blev ej införd i Neapel huvudsakligen emedan lazzaronerna ej ville gå in på det, däremot blev det Ferdinand IV möjligt att fördriva jesuiterna ur landet, emedan lazzaronerna understödde regeringen i denna sak; de ingo till och med det förtroendet att "ledsaga patres till riksgränsen". Under spanjorernas och Bourbonernas tid begagnade sig polisen av lazzaronernas tjänster, och regeringen uppmuntrade all slags sedeslöshet, som den ej ansåg vara till skada för den själv.

Uppkomsten och utvecklingen av "Camorran", de hemliga politiska sällskapen, måste i huvudsak tillskrivas de spanska satrapernas våldsregemente. Folket ägde ingen möjlighet att öppet sätta sig till motvärn mot alla övergrepp och våldsåtgärder och öppnade därför ett underjordiskt krig mot statsmyndigheterna. Civil- och straffrätten var fotad på tio olika lagverk, nämligen på den romerska rätten, det forna östromerska kejsarrikets lagar, longobardernas, Hohenstaufernas, Anjouernas, Aragoniernas och Karl V:s kodexar och till sist på den feodala kyrkliga lagstiftningen. Vanligt människoförstånd var ej i stånd att finna sig tillrätta i detta virrvarr, och däri måste man se orsaken till att Neapel hade ett så oändligt antal advokater och att de kommo att intaga en så viktig ställning där. Över de olika kodexarna, över advokater och domare stod ju visserligen vicekonungen, som utövade en obegränsad makt i den fjärrboende konungens namn, men naturligtvis kunde regenten ej sätta sig in i varje rättsfall och förbehöll sig blott ingripandet i angelägenheter, som förefÖllo honom själv särskilt viktiga.

Skulle man nödvändigt draga en moral ur den neapolitanska historien i Anjouernas och spanjorernas tid, bleve slutsatserna visserligen rätt sorgliga, men dess mer lärorika. Det skulle visa sig, till vilken grad en dålig, oredlig statsförvaltning förmår för

svaga, demoralisera och fördärva ett folk, som äger alla betingelser att bilda ett högt kultiverat och livskraftigt samhälle. Neapolitanarna voro ett fysiskt friskt, andligen rikt begåvat folk, som bebodde ett av de fruktbaraste länderna i Europa, framför dem låg öppna havet och möjliggjorde en lätt samfärdsel med södra Europa, med Afrika och Västasien, där rådde ett klimat, som i århundraden hade ditlockat nordens folk. Allt detta stod till buds, och ändå lyckades det ej Neapel att skapa en föredömlig samfundsordning eller en fullt självständig konst. På sin höjd förmådde några få starkare andar att slita sig ur den allmänna dåsigheten och overksamheten och göra sig gällande på litteraturens område. I stället skodde sig vicekonungar och högre spanska funktionärer och exporterade inte blott guld utan även konstverk av alla slag till Madrid och Valencia. Men de främmande ägodelarna förde ingen rätt lycka med sig, det spanska folket förföll i den mån, som det lade under sig andra folks egendom.

Endast av egen kraft, genom eget, hängivet arbete förvärvade ägodelar föra varaktig vinning med sig. Folk, som blivit rika på främmande egendom, förslösa dessa förvärv lika lättvindigt som den av lyckan gynnade hasardspelaren.

ANDRA KAPITLET.

ROBERT DEN VISE.

I.

I kyrkan S. Chiara i Neapel reser sig bakom högaltaret ett bland de förträffligaste skulpturverken av den sienesisk-florentinska skolan i XIV århundradet. Det är minnesvården över konung Robert av Neapel av huset Anjou, som man givit binamnet "den vise". Monumentet består av tre avsatser, den ena över den andra, och har ej mindre än två statyer av den glorrike konungen: den ena framställer honom levande, i praktfull skrud på sin tron, den andra död, i liggande ställning, insvept i en franciskankåpa.

Förmodligen härrör skissen till detta gotiska gravmonument från Tino di Camaino, den berömde sienesiske skulptören, och två florentinska ornamentbildhuggare, bröderna Giovanni och Pacio utförde den, med en del egna tillsatser. De båda ornamentbildhuggarna voro framstående konstnärer, såsom bevisas av detaljer i mausoleet och andra i Neapel bevarade verk av dem. I sin helhet kan detta gravmonument vad det arkitektoniska värdet beträffar tryggt jämställas med Orcagnas tabernakel i Or San Michele i Florens. (1359.)

Det starka helhetsintryck skulpturverket gör försvagas litet av de bägge konungastatyerna. Robert på tronen verkar som en arkaistisk gestalt, där han klumpigt sitter på sin marmorstol, och ansiktet förskräcker genom sitt hårda, hotfulla uttryck. Lika obehagliga, ja frånstötande äro den liggande gestaltens anletsdrag; konsthistorikerna förklara detta så, att konstnären modellerade sina bilder efter konungens dödsmask. I alla händelser måste Roberts ansikte ej ha varit vinnande.

Men det obehagliga intrycket försvinner, så snart vi betrakta

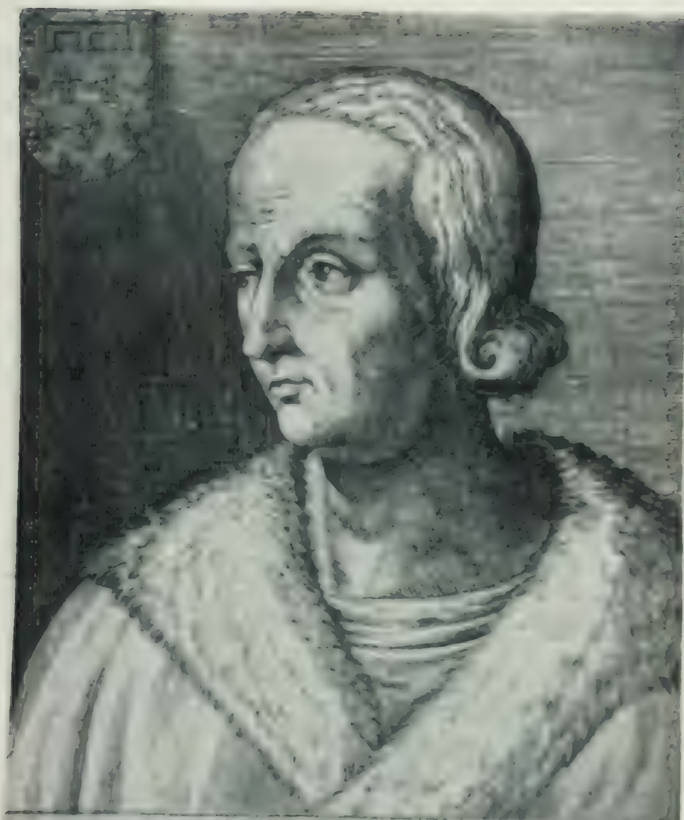
de sju kvinnogestalterna, som omge den döde. De föreställa de skolastiska vetenskaperna, som begråta sin gynnare och beskyddare, och deras väna gestalter kunna tävla med de skönaste skapelserna av den dåtida florentinska och sienesiska bildhuggarkonsten. Var och en bär något emblem för den "konst" hon förkroppsligar. Närmast konungens huvud står Matematiken, ty Robert var berömd för sina matematiska kunskaper. Därpå följa Musiken, Geometrien, Dialektiken, Retoriken och Grammatiken. Enligt Petrarca begräto icke blott representanterna för den skolastiska vetenskapen, utan även de hedniska muserna "den ärorikaste konungen och störste filosofen på sin tid".

Morte sua viduae septem concorditer artes
Et Musae flevere novem. — —

De hedniska muserna gav dock konstnären ingen plats på gravvården.

Det hedrande binamn man gav Robert av Anjou (1309—1343) får nog upptagas med en viss reservation. I varje fall åtnjöt "Robert den vise" en lång tid det största anseende på den italienska halvön, vilket dock huvudsakligen måste tillskrivas påvens frånvaro från Rom och konungens popularitet i Avignon; han var ett bland påvens mäktigaste stöd i Italien och i allt sitt görande och låtande städse guelf.

Det var en påve som 1260 inkallade furstar av Anjou i Italien för att störta Hohenstaufernas välde — vilket också lyckades dem, i det de överantvardade den unge Konradin åt bödeln. Märkesstenar för Anjouernas framgångar i Neapel är kyrkorna de byggde, ty efter varje förbrytelse de begått uppstod en kyrka som soningsoffer. Den förste neapolitanske konungen av huset Anjou, Karl I (1266—1285), måste ha haft svåra samvetskval över att hans väg till makten gått över Konradins lik, ty han byggde S. Lorenzo och S. Maria nuova och lade grundstenen till Neapels domkyrka. Hans efterträdare, Karl II den halte (Lo Zoppo, 1285—1309), hade ett mindre besvärat samvete och uppförde därför endast S. Domenico maggiore (1289). Den tredje Anjou, Robert den vise, sökte åter genom mångahanda stiftelser trygga sin själs salighet. Han byggde kyrkan Corpo di Cristo, sedermera kallad S. Chiara, där han också begravdes, samt Annunziatakyrkan, han lät fullborda den gotiska basilikan S. Pietro a Majella och den av sin son och tronarvinge Karl av Kalabrien redan påbörjade kartusiankyrkan S. Martino.

ROBERTO RE DI NAPOLI

KONUNG ROBERT I

Efter teckning i kejserliga fideikommissbiblioteket i Wien

Robert den vise hade också goda skäl att bönfalla himlen om förlåtelse för svåra synder, ty även han tillvällade sig den neapolitanska konungakronan genom ett brottsligt dåd.

Karl II:s rättmätige tronarvinge var hans äldste son Karl Martell, konung av Ungern, som av sin mor, en dotter till Stefan av Ungern, hade ärvt ungerska kronan. Karls andre son, Ludvig, vigde sig åt kyrkan, gick i kloster och hade inga som helst avsikter på neapolitanska tronen. Robert, tredje sonen i den halte konungens talrika barnskara, kunde därför ej resa något anspråk på tronen, men ville dock till varje pris axla kröningsmanteln. Påven hyste av politiska skäl samma önskan: han ville ej se herraväldet över Ungern och Neapel förenat i en hand, av fruktan för att de båda rikenas genom föreningen ökade makt skulle bli farlig för hans egen makt i Italien, och därför måste Karl Martell röjas ur vägen. Enligt de trovärdigaste krönikörerna och historieskrivarna lät Robert förgifta brodern, medan deras fader, Karl II, låg illa sjuk. Karl Martell uppehöll sig vid tillfället i Neapel för att tillträda regeringen, så snart fadern slutit sina ögon. Robert vistades vid samma tid i Barcelona. Då han fick bud om faderns sjukdom, skickade han en "pålitlig" franciskan till Neapel, som räckte tronföljaren gift i en hostia. Martell dog den 19 augusti 1295, medan hans åldrige fader ännu levde.

Karl Martell efterlämnade emellertid en son vid namn Karobert (Karl Robert), som ärvde ungerska kronan och även ägde arvsrätt till neapolitanska tronen. Robert beslöt att göra sig kvitt även denne medtävlare, och då han vid faderns död vistades i Provence (1309), skyndade han genast till påven Klemens V i Avignon för att med honom förhandla om Karoberts uteslutande från den neapolitanska tronföljden. Han lät tillkalla de mest ansedda rättslärde från Neapel, och dessa förfäktade hans anspråk så skickligt, att påven och det heliga kollegiet tillerkände honom arvsföljden efter Karl II. Påven krönte honom den 8 september 1309 i katedralen i Avignon till konung av Neapel, utnämnde honom till kejserlig vikarie i Italien och till romersk senator och anförtrodde honom därjämte förvaltningen av Ferrara. Guelferna betraktade honom som sin monark.

Robert kände, att han genom sitt framtida beteende måste bringa i glömska de brottsliga och slingrande vägar på vilka han nått fram till tronen. Till sitt skaplynne var han torr, inskränkt, beräknande och bakslug, men äregirig; han ville bli en tolklig konung. Framför allt skyndade han sig att vinna det då för

tiden allsmäktiga prästerskapet; han inte blott byggde kyrkor och understödde munkordnar, det roade honom också att gälla för lärd teolog; vid varje lägligt tillfälle citerade han den heliga skrift, och han höll tal som liknade predikningar. Dante kallar honom också ironiskt en predikande konung:

E fate re di tal ch' è da sermone.
Parad. VIII, 147.

Ju mera beläst man visade sig vara i kyrkofädernas skrifter, i Aristoteles och Senecas verk, dess lärdare ansågs man vara då för tiden.

Jämte den kyrkliga lärdomen skattades också alltjämt de arabiska vetenskaperna, som hade blomstrat vid Staufenhoven; det exakta vetandet fick inte försummas, i synnerhet sedan det neapolitanska väldet utsträckts även till Salerno, vars medicinska universitet var berömt i hela Europa. Robert ägnade sig därför med iver åt studiet av aritmetik och geometri, lät liksom Hohenstauferna avskriva och till latin översätta grekiska och arabiska verk och samlade för det ändamålet berömda lärda omkring sig. Bland dessa framstå särskilt två judar, Faraga och Kalongmes; den förre översatte Mohamed Abu Beki Ibn Zaccarias persiska encyklopedi i de medicinska vetenskaperna till latin, den andre Averrhoes "Destructiones destructionum". Den berömdaste bland dessa lärde var Niccolò da Reggio, en stor kännare av grekiska språket och samlare av antika handskrifter. En annan lärd, bibliotekarien Paolo di Perugia utgav under titeln "Collectanea" en stor encyklopedi. Till medarbetare hade han bland andra den originelle kalabresen, basilianen Barlaam, en orolig munk, om vilken man ej rätt vet ifall han var katolik eller schismatiker, som flackade mellan Konstantinopel, Neapel och Avignon och låg i strid med munkarna på berget Athos i trosfrågor. Han var urbilden till den radikale munken och religiöse revolutionären, som vi så ofta möta under medeltiden. Under sin vistelse i Avignon undervisade Baarlam Petrarca i grekiska, men lärjungen hann nog ej draga stor nytta av undervisningen, ty fraten uppehöll sig endast kort i den påvliga residensstaden.

Handelsförbindelserna mellan Neapel och de övriga syditalienska sjöstäderna fortgingo med oförminskad livlighet, och till uppehållande av de vetenskapliga förbindelserna bidrogo i hög grad basilianerna, som hade talrika kloster såväl i Italien som i österlandet. Deras bibliotek i Kalabrien och Otranto voro

berömda i hela Europa. Basilianerna bemödade sig efter bästa förmåga att bevara grekiska språket rent och motsatte sig den latinska kulturens inflytande. I många trakter av Syditalien skrev man alltjämt grekiska, och till och med notarierna avfattade sina handlingar på grekiskt språk.

Till de mest framstående lärde vid Roberts hov hörde Barbato från Sulmona, den där staden i Abruzzerna, som under Hohenstauferna och även under de första Anjous var namnkunnig genom sin orienthandel. Sulmona tävlade i det avseendet med Aquila. Barbato beklädde åtskilliga ämbeten, levde en lång tid vid kungliga hovet och knöt nära vänskap med Petrarca, då denne vistades i Neapel; skalden skrev sedermera ofta till honom och bevarade honom i vänskapsfull hågkomst. Den lärde sulmonesen skrev dikter på latin, som delvis äro bevarade; litteraturhistorikern, som medelst dem skulle vilja bevisa den latinska poesiens utveckling i Abruzzerna, känner sig dock ganska besviken.

Barbato måste för övrigt ha intagit konungen genom andra egenskaper än sin politiska begåvning, ty Robert satte föga värde på poeter, och om Vergilius verk, som ännu gällde för poesiens högsta blomma, hade han blott oklara föreställningar.

En annan poet från Sulmona, Giovanni Quatrario (1336–1402), vars verksamhet huvudsakligen faller under drottning Johanna I:s senare år, ägnar visserligen konung Robert några tacksamhetens ord och säger om honom, att han har uppväckt skalderna från de döda, "Morte sepultos erexit vates"; men Quatrario kände konung Roberts tid blott genom hörsägner, och om det förflutna hägrade för honom i rosendager, berodde det nog också på att han själv levde under en hård tid, under den hatade Andreas av Ungern, drottning Johanna I:s förste gemål.

Den berömde toskanske diktaren Cino da Pistoia höll föreläsningar över civilrätt i Neapels Studio, men blott en kort tid, skolåret 1330–1331, och efter allt att döma fann han intet erkännande vid kungliga hovet.

Poeterna och konstnärerna voro överhuvud missbelåtna med den till ytterlighet snåle konungen. Dante klagar på honom, ("Paradiso", VIII, 76–84), och Boccaccio benämner honom en Midas. Även Giotto, som Robert 1329 kallade till Neapel att dekorera kapellet i Castelnuovo, klagade över hans girighet och lämnade snart Neapel. I Giottos ställe inkallade konungen den florentinske bildhuggaren Bonacorsi, en lika högsint människa

som begåvad konstnär. Men även han förbittrades över Roberts gnidighet; efter kort tid begav han sig av från huvudstaden och klagade för sina vänner, att han hade trott sig inträda i en konungs och icke i en krämares tjänst.

Endast matematikerna och astronomerna omhuldades av konungen och bland dem särskilt Andalo di Negro († 1334), en framstående astronom från Genua, som invigde även Boccaccio i stjärnhimmelns mysterier. Också parisastrologen, augustinen Dionisio da Borgo S. Sepolcro vistades en längre tid vid Roberts hov.

Under sina sista levnadsår studerade konung Robert så flitigt kyrkofädernas skrifter och var så besjälad av önskan att utplåna spåren av sina tidigare förbrytelser, att han anlade franciskankåpan, uppträdde som predikant och skrev en avhandling om "Kristi och apostlarnas fattigdom".

Detta är dock endast en, och den allvarliga, ja dystra sidan i den vise konungens karaktär, ty denna diamant hade många facetter och kunde emellanåt blixtra rätt så eldigt.

II.

Robert var i sitt första gifte förmäld med Violanta, dotter till Pedro av Aragonien, som födde honom två söner, Karl och Ludvig. Ludvig dog tidigt. Karl var tronarvinge, och Robert fäste stora förhoppningar vid honom. Roberts andra gemål, Sancia di Majorica, var också spanjorska. Hennes läggning skulle ha gjort henne mer passande till nunna än till drottning: hon tillbragte större delen av sin tid i kyrkor och kloster, vilket för övrigt inte var konungen emot, ty därigenom blev han dess mera oförhindrad till kärleksäventyr med hovets damer. En av drottningens hovdamer, Guglielma Cantelmo, gift med dignitären Bertrand Artus, födde honom en son, Karl Artus. En annan neapolitansk aristokratdam skänkte honom en dotter, Maria d'Aquino, som Boccaccio gjorde till hjältinna i sin psykologiska studie "Fiammetta", en berättelse, som är tillägnad kvinnor drabbade av bittra kärleksbesvikelser.

Vid en bankett i Castelnuovo ådrog sig en fransyska, gemål till en inflytelserik hovman av släkten Aquino, konungens särskilda uppmärksamhet. I ett ögonblick, då musikens toner och slamret av silverfat och gyllene pokaler tilläto ett obemärkt

samspråk, närmade sig konungen donna d'Aquino och bekände sin kärlek för henne. Fransyskan visade sig tillmötesgående, och under förevändning av en supplik överenskoms det om en privat audiens hos den kunglige tillbedjaren. Audienserna upprepades sedan allt oftare och hade till följd, att donna d'Aquino efter någon tid födde en dotter till världen, som fick namnet Maria och i framtiden överglänste modern i skönhet och behag; det var Boccaccios "Fiammetta".

Utom dessa två illegitima barn uppväxte i Neapel ännu några stycken kungliga bastarder, och Roberts lösa seder väckte anstöt i Avignon. Själva den fromma Sancia fick nog av sin kunglige gemåls otrohet och vände sig till påven Johan XXII med en ansökan om skilsmässa, som hon motiverade med att Robert försummade sina äktenskapliga plikter och sökte tillfredsställelse för sina lidelser i flyktiga förbindelser med sedeslösa kvinnor. Påven vägrade emellertid att bevilja skilsmässan och rådde i stället drottningen att bekämpa blodets djävulska frestelser och bemöda sig mera om sin himmelske än sin jordiske herres bevågenhet. Konungen förmanade han att fly en dåraktig och tygellös ungdoms sällskap och överge det utsvävande, med sin konungavärdighet oförenliga livet och kallade honom en ny Rehabeam. Förmaningarna hade dock föga verkan.

Vid Roberts hov ilade, för att tala den tidens språk, Amor omkring med förbundna ögon och avsköt sina pilar mot tärnors och gifta kvinnors hjärtan. Ithmara, konungens svägerska och gemål till Filip av Tarent, väckte allmän anstöt genom sitt kärleksförhållande med överstekammarherren Bartolommeo Siginulfo, greve av Caserta. Ithmara eller Katarina var dotter till furst Niceforo Ducas Comnenos, despot av Epirus och Arta, och systerdotter till konung Manfreds gemål Helena. Filip förskät den otrogna Ithmara, som kort därpå avled. Som gammal man gifte han om sig med den tolvåriga, puckelryggiga Katarina de Courthenay, Karls av Valois dotter, som efter sin farbror Balduin II hade ärvt den nominella rätten till östromerska riket och titeln kejsarinna av Bysanz. Efter det Katarina (1332) blivit änka förde hon trots sin vanförhet ett ytterst sedeslöst liv, och en av hennes talrika älskare var Niccolò Acciaiuoli, en bland de mäktigaste personerna vid hovet, som vi framdeles skola tala mera om.

En annan bror till konungen, Johan av Durazzo, var förmäld med Matilda d'Hainaut i hennes tredje gifte. Robert tvang

henne till detta giftermål, emedan hon var arvtagerska till furstendömet Akaia; men Matilda var viljefast, äktenskapet förblev ett matrimonium non consumatum, varför Robert lät inspärra den motspänstiga svägerskan i Castello dell' Ovos fängelse, där hon dog. Johan av Durazzo äktade sedermera Agnes de Périgord, vars mor, Brunissende de Foix, hade stort inflytande på Klemens V och hela romerska kurian. Durazzo dog 1335, och Agnes, som enligt Boccaccio skall ha varit mycket vacker, förde sedan ett mycket oregelbundet änkeliv. Det tycks som om diktaren vid skildringen av den sedeslösa damen i femte boken av sin "Filocolo" hade haft denna Agnes, som han kallar "Asenga", i tankarna.

Anjouerna valde Castelnuovo, en utanför gamla staden belägen borg, till sitt residens; det dåtida Neapel var dem för trångt, de längtade efter frisk luft och trädgårdar. Under konung Robert uppstodo i borgens omgivning breda gator kantade av nyuppförda byggnader, och hela den förnäma världen slog sig ned där. Bankirer från Florens och Lucca följde efter de rika familjerna, orientaliska matthandlare och juvelerare, fransyska modister öppnade butiker här. Parisiska seder och moder hade följt den franska dynastien till Syditalien, och Neapel blev det italienska modets huvudstad. Neråt hamnen, på Piazza delle Correggie myllrade det av främlingar, matroser, svindlare och charlataner fyllde hela stadsdelen med sitt skrik och skrän.

Som vi se skilde sig alltså inte det neapolitanska folket och den neapolitanska societeten på Roberts tid från den värld, som levat där under kejsar Augustus eller Tiberius. Den brännande solen, den trolska våren och det underbara landskapet bidrogo inte minst därtill.

Boccaccios Fiammetta säger, att man far frisk och sund till Bajae och vänder hem med sjukt hjärta. Där, invid havet, varur Venus uppstod, glömma om våren — som är ägnad åt skönhetsgudinnans kult — även de sedesammaste kvinnor sina husliga dygder, och göra det dess lättare som de där åtnjuta stor frihet. De tillbringa tiden antingen fördjupade i samtal med varandra om kärlek eller i sköna ynglingars sällskap. De läckraste rätter och de ädlaste vin icke blott uppväcka de i hjärtana slumrande lidelserna, utan rent av tända slocknade livsandar på nytt. Envar som har prövat baden i Bajae vet vilket inflytande de ha på de mänskliga lidelserna. Havskusten, de härliga vinbergen och parkerna livas av fester, överallt dans, musik och ekot av kärleksvisor, som den glada ungdomen oftast brukar improvisera. Vem

skulle kunna motstå kärlekens makt på en plats, där den undergörande gudinnan har grundat sitt vittomfattande rike och där himmel och jord understödja hennes välde?

Inte ens drottning Sancia förmådde lägga hämsko på den traditionella friheten i seder, hennes makt slutade vid Bajae. Vackra unga flickor vadade här med blottade skuldror och ben för att leta efter musslor, och deras bedårande gestalter i tunna sidendräkter gjorde sig gällande i hela sin fägring. Andra lurade beväpnade med nät på fiskarna, som gömde sig under stenarna; korteligen det fanns ingen lek, inget tidsfördriv som ej idkades i denna glada krets.

Men icke blott vid badorterna på modet, även i själva Neapel brusade ofta sådana där kärleksstormar, som voro den dåtida societetens livselement. Våren var torneringarnas och teaterföreställningarnas tid; då samlade sig stora världen på tornerplatserna, i teaterlogerna, och folket trängdes i fönster och på tak utefter gatorna, där tåget av festklädda riddare skulle draga fram. Ungdomen ståtade i dräkter, som erinrade om att österländsk kultur en gång hade härskat här. Många riddare buro dräkter av purpur eller indiska vävnader, och deras mantlar, som fasthöllos över högra skuldran av ett guldspänne, ja till och med deras hästars schabrak och betsel blixtrade av ädelstenar. Modet krävde, att männen såväl som kvinnorna skulle ha blont hår, som i lockar svallade ner över de blottade skuldrorna och på hjässan sammanhölls av ett guldband eller en krans av naturliga lagerblad. De sågo ut som lejon med fladdrande manar. I vänstra handen höllo de ett lätt svärd, i den högra en lans, och så snart de toskanska hornen givit signal, började de briljera för damerna med sina ridderliga färdigheter. Den ene efter den andre galopperade fram över arenan, det var ett slags kapplöpning, ett skicklighetsprov; den som dold bakom sin sköld och med fälld lans kunde tillryggalägga arenan, utan att därvid genom minsta onödiga rörelse förlora sin ädla hållning, han var segrare. Detta var dock endast inledningen till riddarspel och torneringar, som — det måste erkännas — voro av vida mer förfinat slag än det nordiska ridderskapets. I södern gällde det främst att vinna damernas, framför allt den utkorade skönas gillande. Men folket förliknade dessa riddare vid Homerus' och Vergilius' hjältar.

På de ridderliga tävlingslekarna följde gatufester. Damerna samlade sig på torget, och nu vidtog musik, dans och sång; de

äldre herrarna begagnade vid sådana tillfällen den allmänna feststämningen för att påminna sig sin förgångna ungdom och fröjda sig åtminstone åt en erövring för ögonblicket.

Neapel var vad sedermera Venedig blev, kärlekens och det glada lättsinnets stad i Italien. Livet i Florens förgiftades av inre strider och politiska ränker, varje borgare gick beväpnad, och hela befolkningen bävade dagligen och stundligen för en ny brodermördande strid, för ett krig med Pisa och Lucca. Detta stolta, men missnöjda och surmulna folk var alltid invecklat i alla möjliga slags oroligheter och uppror. Då såg det annorlunda ut i Neapel; konungen skötte statsangelägenheterna, folket hade sina makaroni och pomidori och fröjdade sig åt livet, och societetens damer dekreterade modet på hela italienska halvön.

Florens samlade rikedomar, Neapel drog gagn av dem. Huset Anjou hade förvärvat sig neapolitanska tronen med florentinskt guld, ty redan Karl I hade lånat de för striden med Hohenstauferna nödiga medlen av de stora bankirerna vid Arno, och längre fram, efter sicilianska aftonsången 1282, förmådde Karl II blott med hjälp av florentinskt guld hålla sig kvar på den neapolitansk-sicilianska tronen. Robert stod i ständig politisk och finansiell förbindelse med florentinarna. Ännu hertig av Kalabrien anförde han den florentinska hären mot de "vita" i Pistoia (1306), och på hemväg från kröningen i Avignon vistades han i två månader (1310) som gäst hos bankiren Peruzzi i Florens, då han för sina mäktiga fienders skull inte omedelbart vågade sig tillbaka till Neapel. Några år senare ställde sig Florens, ur stånd att längre värja sig mot de toskanska ghibellinerna, för en tidrymd av fem år under Roberts protektorat, och han skickade dit sina båda bröder, Peter och Filip av Tarent.

Florens gav pengar, och till gengäld skickade Neapel vid behov dit sina legohärar. Men som det på den tiden var mera ont om pengar än om krigare, hade florentinarna stort inflytande i Neapel, där de av Robert fingo allehanda handelsprivilegier och beklädde höga poster. Bankhusen Bardi, Peruzzi och Acciaiuoli hade filialer i Neapel, och en medlem av den sistnämnda släkten, Niccolò Acciaiuoli, delägare i bankhuset Bardi, blev till och med storseneschall och därmed en av de mäktigaste och mest ansedda personligheterna i riket.

III.

Två av tidens framträdande personligheter röja en stor likhet i sina fel: konung Robert och Petrarca, bägge två ovanligt fåfänga människor.

År 1341 var Petrarca omkring trettiosju år gammal, han var redan en berömd poet, och hans kärlek till Laura de Sade tillhörde egentligen redan det förflutna. Laura var då nära fyrtio år, gift och mor till tolv barn, hennes behag voro längesedan vissnade. Skalden såg sitt ideal för första gången den 6 april 1327 i S. Claires kyrka i Avignon, den dåvarande påvliga residensstaden, som diktaren hatade och kallar "den avskyvärdaste bland städer, utsatt för alla vindar, illa och obekvämt byggd" och som enligt hans mening var "ett helvete för sina invånare, ett paradis för laster och förbrytelser och en styggelse för hela världen".

Laura var för poeten ett tema för hans sonetter, ett ideal, som han en lång tid hade älskat av hela sin själ och vars bild han sedan bevarade i sin själ som den renaste kristallisationen av alla en jungfrus dygder, som ett strålande minne. Vid tiden för sin bekantskap med Laura förde han emellertid ett ganska lättfärdigt liv, alls inte värdigt det ideal han på papperet suckade för. Han knöt en ansenlig mängd galanta förbindelser och trivdes bäst i kvinnligt sällskap, varförutan han efter vad han själv bekänner inte kunde leva ens på ålderdomen. Han såg ingenting vidare ut, en rödhårig man av medellängd, och hans yttre verkade trots den eldiga, genomträngande blicken alls icke tilldragande; bristen på manlig skönhet sökte han överskyla genom utsökt klädsel, trånga skodon och sorgfälligt studerad elegans i rörelserna. Han ägnade mycken tid åt sitt yttre, brände håret, och ofta kunde man i hans panna se brännmärken efter den heta locktången.

I sällskap poserade han och försökte draga uppmärksamheten till sig. Bäst trivdes han på resande fot, och ännu som gubbe kunde han inte länge vistas på ett och samma ställe. Ibland grep honom längtan att leva allena i naturen, och då blev han alpinist och företog utflykter i bergen, eller också drog han sig tillbaka i fullständig enslighet på landet. Men inte heller där förblev han länge, stora världen och umgänget med furstar lockade honom oemotståndligt, kort sagt och för att använda ett modernt ord, snobbism var ett av hans mest framträdande karaktärsdrag.

1337 flyttade han från Avignon över till Vaucluse. Många av hans biografer förmena, att han lämnade den påvliga residensstaden för att komma ifrån sin obesvarade kärlek till Laura och finna inre frid. Faktiskt underhöll han emellertid vid denna tid en kärleksförbindelse med en för oss okänd kvinna, som födde honom en son ungefär samtidigt med att han lämnade Avignon. Det kan alltså mycket väl hända, att Petrarca drog sig tillbaka till den lilla landsortsstaden för att bli kvitt väninnan, som enligt hans eget påstående "belägrade hans dörr". Efter all sannolikhet var detta kärlekens barn hans son Giovanni, som han sedermera legitimerade och själv uppfostrade. Erotiken hade blivit honom så besvärlig, att han verkligen sökte frid och ro.

Flykten till Vaucluse blev välsignelsebringande för diktaren, ty där arbetade han flitigt, där fördjupade han sig i studiet av romerska historien och lärde känna och älska den provençalska naturens fägring. Hela livet igenom var han en stor blomstervän, och i Vaucluse hade han tillfälle att fröjda sig åt blomstren. Han spelade gitarr, tecknade vackra utsikter och återgav sina intryck på vers och prosa, på latin och italienska. Han ansåg dock italienska språket olämpligt för litterära arbeten, avsedda för eftervärlden, och hyste därför länge en ganska ringa tanke om Boccaccio, som skrev på sitt modersmål.

På Petrarcas tid hade man egentligen blott ringa förståelse för den romerska forntiden. Visserligen läste man de latinska k assikerna, men mest i dåliga avskrifter och på ett nästan mekaniskt sätt; icke för intet betecknade skolastiken studiet av den romerska antiken som "grammatik". I sin lantliga ensamhet, på långa promenader genom fält och olivskogar fördjupade sig Petrarca så i de klassiska skaldernas verk, de gamla romarnas ande, trädde i en så innerlig gemenskap med de romerska hjältegestalterna, att de döda böckerna fingo liv för honom. Det blev skalden klart, att antiken måste befrias ur de gamla bibliotekens damm och väckas till nytt liv. Redan länge hade han umgåtts med tanken att författa en stor hjältedikt på latin, som han ville ge namnet "Afrika", och den dag då han begynte verket föreföll honom så viktig, att han för eftervärlden uttryckligt fastställde den till långfredagen 1339. Till ämne valde han en av det gamla Roms ärofullaste epoker, det andra puniska kriget, Kartagos tillintetgörelse; till huvudhjälte gjorde han Scipio och sin framställning byggde han på Livius, till vars skildring han blott på spridda ställen fogar fritt uppfunna episoder.

Petrarca ville inte för någon uppläsa vad han fullbordat av dikten, men han gjorde ingen hemlighet av att han arbetade på ett stort verk om romerska forntiden, och nyheten därom spred sig snabbt i den italienska och även den parisiska lärda världen. Dikten kostade flere års arbete, och Petrarca önskade redan i förtid få njuta frukten av det, längtade efter lagerkransen. Som trogen son av sitt fädernesland och lidelsefull beundrare av romerska antiken ville han enligt gammalt bruk bli krönt till diktare i Rom. Då nu Robert av Neapel på sätt och vis måste anses som representant för den dåtida lärdomsvärlden, blev Petrarcas första omsorg att försäkra sig om konungens bifall till akten och hans protektion. Petrarca hade i Neapel en vän, augustinpatern Dionigi da San Sepolcro, som ägde stort inflytande vid kungliga hovet; honom valde han till medlare i ärendet. Uppdraget var ej svårt, ty konungens fåfänga kände sig smickrad av att det hänsköts till hans dom, huruvida lagerkransen skulle tillerkännas Italiens störste samtida diktare.

Samtidigt anlitade också Petrarca sin vän, den romerske senatorn Orso d'Anguillara, för att av senaten i den eviga staden utverka en officiell inbjudan att komma och krönas till diktare. Till yttermera visso sökte en annan vän, florentinaren Roberto dei Bardi, då kansler vid Parisuniversitetet, förmå detta ryktbara institut att tillbjuda skalden samma utmärkelse.

Efter vad det tycks hade emellertid Petrarca beslutit att ge företrädet åt Rom, där de största av skalder hade krönts på Kapitolium.

I februari 1341 gick han i Marseille ombord på ett skepp och landsteg i slutet av mars i Neapel. Konung Robert var redan mycket åldrad, han uppträdde ofta som predikant och ville gälla för asket. Men för övrigt pulserade livet i huvudstaden lika friskt som någonsin, och hovet försakade ingalunda de vanliga förströelserna och festerna. Petrarca vidhöll, att han ej ville bestiga Kapitolium, förrän Robert hade förklarat honom värdig lagerkransen. Den smickrade konungen gav då befallning, att det skulle hållas ett slags prövning, varvid tre dagar å rad från middagen och till kvällen frågor i teologiska och filosofiska ämnen förelades diktaren, och Petrarca besvarade dem till Roberts och hans lärdes fulla belåtenhet. Han talade över poesiens skönhet och gagnelighet, över de symboliska ställena i Aeneiden och över det stora värde som Titus Livius skrifter äga för kännedomen om den romerska antiken. Konungen var häpen över Petrarcas vetande och förkunnade för de församlade lärde, att han hade befunnit diktaren

värdig lagerkransen; han befallde också, att det skulle utfärdas ett skriftligt intyg om resultatet av denna offentliga examen. Fjärde dagen begav sig konungen med Petrarca och sin hovstat till Pozzuoli för att visa den berömde gästen Neapels omgivning. På vägen tillsporde han honom, om han ansåg, att magikern Vergilius hade byggt grottan i Pozzuoli, varpå Petrarca undvikande svarade, att han ingenstädes läst, att den romerske skalden också befattat sig med mureri.

Av Petrarcas anteckningar framgår, att diktaren vida hellre skulle ha besökt den neapolitanska kusten ensam och ostörd än i den långtrådige konungens sällskap, dessmer som de naturskönheter han där fann gjorde ett outplånligt intryck på honom; han skrev sedermera till en vän: “Parthenope ropar på mig fjärran ifrån“. “Parthenope mi chiama di lontano“.

Då diktaren 1343 för andra gången uppehöll sig i Neapel, fann han tillfälle att närmare lära känna “Terra di lavoros“ fägring och mera fritt njuta av den.

Petrarca hade bråttom till Rom, ty han önskade ivrigt, att senatorn Orso d'Anguillara skulle ordna kröningsfestligheterna, och efter påsk utlöpte Orsos senatorsmandat. Efter fyra dagars vistelse i Neapel begav han sig därför åstad till den eviga staden. Konungen hade skänkt honom en purpurmantel, som han skulle bära vid kröningen på Kapitolium, samt utnämnt honom till hovpredikant, och inte nog därmed gav han honom Giovanni Barrili, en av sina främsta hovmän, till ledsagare på färden. Barrili hann dock icke fram till Rom tids nog för att taga del i festligheterna, ty i trakten av Anagni föll han i händerna på ett rövarband.

8 maj ägde den stora högtidligheten rum på Kapitolium, romerska senaten förärade Petrarca lagerkransen, titeln av poet och historiker samt romersk medborgarrätt.

Ett äventyr av samma slag, som Barrili haft på ditresan, råkade Petrarca ut för på hemresan. Han blev överfallen av banditer och så grundligt plundrad, att han måste återvända till Rom för att förse sig med de nödvändigaste klädesplaggen. Romerska senaten kände sig nu förpliktad att förse honom med ett betryggande följe, och under dess skydd anlände diktaren i slutet av maj till Pisa.

IV.

Konung Roberts son Karl, som bar titeln hertig av Kalabrien, blev allmänt kallad “Carlo illustre“. Om honom berättas följande

anekdot. Carlo hade för vana att varje förmiddag samla sina rådsherrar omkring sig i sitt palats, som låg på den nuvarande S. Incoronatakyrkans plats, för att skipa lag och rätt. Då han emellertid befarade, att tjänarna ej skulle insläppa fattiga rättsökande, lät han på ytterporten till domsalen anbringa en klocka, som ringde var gång någon trädde in. En dag strövade adelsmannen Marco Capeces gamla häst genom gatorna på spaning efter foder och förirrade sig till den där porten, där han började gnaga på klockrepet. Carlo skickade ned dörrväktaren att släppa in besökaren. Tjänaren kom skrattande tillbaka och berättade för hertigen, att det var Marco Capeces utsvultna häst, som gnagt på repet, och att han redan jagat bort den. Men Carlo gav sig inte tillfreds med detta besked, han förklarade, att även djuren måste få rättvisa, och befallde, att den stackars kampens ägare skulle tillkallas.

Då Marco Capece kom, frågade Carlo honom varför han jagat ut hästen på gatan. Marco svarade, att denne varit en bland de bästa han någonsin ägt; den hade troget tjänat honom i många slaktningar, men nu hade den blivit så gammal, att den ej längre var värd fodret. "Du har tjänat konungen och har också blivit gammal, och ändå betalar skattkammaren allt fortfarande ut din lön åt dig — var därför lika rättvis mot det trogna djuret som konungen är mot dig."

I krönikorna finnas ännu andra anekdoter, som vittna om "Carlo illustres" vishet och hjärtegodhet. I alla händelser framgår det av dem, att han inte var någon dussinmänniska och hade sina egna åsikter om saker och ting. Då kyrkan S. Chiara var under byggnad, begav han sig en gång i faderns sällskap dit för att bese byggnadens inre. Kyrkan hade blott ett stort, av kapell omgivet skepp, och då fadern sporde honom vad han tyckte, svarade Carlo: "Mig förefaller det hela som ett stort stall med spiltor." Konungen blev sårad över anmärkningen och gav honom till svar: "Gud förbjude, att du blir en av de första som lägger dig till vila i en av de där spiltorna."

Utan att vilja det hade fadern med dessa ord profeterat sin älskade sons förtidiga död.

Hertig Carlo ansågs för en rättskaffens människa, men på samma gång för en hård karaktär icke utan benägenhet för grymhet. Välväxt, men med anlag för korpulens, med ett vackert, av tjockt, svart kindskägg omramat ansikte överträffade han själve fadern i erotiskt lättsinne, vilket dock ej hindrade honom från att

samvetsgrant iakttaga de religiösa plikterna och bruken. På en kulle med överdådig utsikt över Neapel och dess omgivning grundade han kartusiankyrkan S. Martino.

Florentinarna befarade vid denna tid ett överfall av Castruccio Castracani från Lucca och måste rusta sig till försvar. Bland befolkningen rådde emellertid så bitter oenighet och de ledande adelssläkternas inbördes hat var så djupt rotat, att de hellre allesammans ställde sig under en främmande härskares befäl än erkände någon av sina egna för överhuvud. Därför vände de sig till konung Robert, med begäran att han skulle skicka sin son till Florens, och förklarade sig beredda att för tio år välja honom till republikens Signore. Hertigen av Kalabrien mottog det ärofulla uppdraget, och i juli 1326 begav han sig åstad åtföljd av sin gemål, Maria av Valois.

Neapolitanarna ville imponera på det florentinska handelsfolket, och det hertigliga följet utrustades med en prakt som man ej hade skådat sedan romerska kejsarrikets dagar. Hertigen ledsagades av sina farbröder Giovanni med dennes gemål Agnes av Périgord och Filip av Tarent med hans Katarina samt en oräknelig massa baroner, flertalet med fruar; över två tusen guldsporrade riddare, "bella gente e bene a cavallo", drogo ut från Neapel. Tågets prakt och härlighet ökades av 600 laståsnor med röda, bjällerbehängda remtyg.

Om neapolitanarnas lysande intåg genom Florens portar talades och skrevs det länge, men inom kort uppstod dock stor besvikelse i republiken. Donna Agnese och donna Caterina tänkte blott på nöjen och toaletter, vilket djupt förtröt de vid fransk lyx ovana florentinska patriciskorna. De neapolitanska riddarnas dräkt verkade också så teatralisk-fantastisk, att anblicken blott avlockade de allvarliga bankherrarna ett löje. Hertigen av Kalabrien själv lät förfärdiga sig en hatt efter tyskt mod, som var smyckad med guld och silver, i silke broderade lejon, apor och andra fantastiska djur. Han förde ett sybaritiskt leverne och bekymrade sig föga om den fientlige Castruccio, och det var en lycka för Florens, då han insjuknade i malaria och återvände till Neapel. Där avled han i november 1328, efter två års regering.

Konung Robert var förtvivlad, han hade stött sitt hopp om Anjoudynastiens framtid på denne son; då man bragte honom dödsbudet, sade han med tårfyllda ögon till de honom omgivande baronerna: "Cecidit corona capitis mei! — Vae vobis! — — vae mihi!"

En svag tröst återstod honom, i det hans svärdotter, hertiginnan av Kalabrien, vid sin makes frånfälle var i välsignat tillstånd. Konungen lät i Neapels alla kyrkor bedja för att en tronarvinge skulle skänkas landet, men bönerna hjälpte inte, hertiginnan födde en dotter, Johanna, som vi framdeles skola komma att möta.

Nu blev konungen så gott som munk, han lät påskynda arbetet på kartusianklostret S. Martino och uppförde bredvid kyrkan det lilla slottet Castello di Belforte, där han för sig bestämde några rum att vila ut i från regeringsbekymren. Han besökte flitigt kyrkan, och på stora festdagar iförde han sig sin kungliga skrud och sin krona och tog så utstyrd plats i en av bänkarna och sjöng med hes stämma psalmer till Guds ära. Han omgav sig med teologer, fysiker och astrologer och sökte, som han själv sade, bekämpa den nya tidsandans sataniska påfund. De franska moden och sederna, som han själv hade infört, fördömde han nu. De korta mansdräkterna, som verkade mindre allvarliga och sedesamma än de fordom brukade, voro honom en nagel i ögat; 1335 utfärdade han ett edikt, där han åskådligt skildrar för oss de dåtida snobbarna. "De vränga och vrida på sin kropp, det rufsiga håret, de böljande skäggen, de buskiga ögonbrynen och den stirrande blicken förläna dem utseendet av spökgestalter. De efterapa araberna, anakoreterna och de falska filosoferna. Uppsåtligt vanställa de den sköna skapnad Gud givit människan; rockarna, som förr räckte till knäna, nå numera knappast till höfterna. Folk framhäver med flit vad som vanpryder dem; de magra stoltsera med sina knotor, de feta blotta allehanda lekamliga brister, somliga se ut som lungsjuka, andra som vattusiktiga. De gamla apa efter de unga; sålunda hava de avlagt hättorna, som förr på anständigt sätt dolde deras flintskallar . . ."

Konungens alla edikt hade emellertid föga verkan. Efter Roberts bror Giovannis död (1335) stodo uteslutande kvinnor i spetsen för sidolinjerna av det kungliga huset. Katarina av Courthenay härskade över furstendömet Tarent och Agnes av Périgord över Durazzo. Bägge hade tre söner, Katarinas hette: Robert, Ludvig och Filip, Agnes: Karl, Ludvig och Robert. Båda damerna voro ännu unga, båda förde ett utsvävande liv, de tävlade i lättsinne och tygellöshet. Katarina var stolt över sin östromerska kejsartitel, och redo till vilka utsvävningar som helst tog hon ingen notis om den gamle konungens edikt, utan omgav sig med en svärm av kurtisörer, bland vilka den redan nämnde, vackre och eldige Niccolò d'Acciaiuoli åtnjöt hennes särskilda gunst.

Han förstod också att draga fördel av regentinnans bevågenhet, han samlade stora rikedomar, och hans inflytande vid hovet växte mer och mer.

Agnes av Durazzo var så skön

Che per bellezza si puo dir fenice
. . . non donna ma Diana snella.[1]

Borgerskapet följde adelns exempel, gav ut mera än det förtjänade, och folket med sina små behov solade sig och sjöng.

Medan glättighet och kärlek härskade i Castelnuovo, grubblade Robert i S. Martino över åt vem han skulle anförtro kronan. Han tärdes av samvetskval, för att han genom brottsliga medel hade röjt den rättmätige arvtagaren av Neapels tron ur vägen, och genom ett äktenskap mellan Johanna, arvtagerskan av furstendömet Kalabrien, och Andreas, Karoberts av Ungern son, ville han utplåna det pinsamma minnet. Han skyndade sig att sätta planen i verket. Andreas och Johanna voro båda knappast sju år gamla, men det symboliska äktenskapet skulle dock slutas ju förr dess hellre. Karobert kom med sin lille son till Neapel, och den 26 september 1333 ägde förmälningen rum. Efter vigseln befallde man "de nyförmälda" att offentligt kyssa varandra, en gemensam våning iordninggjordes för dem i Castelnuovo, och de båda barnen ställdes under uppsikt av Johannas uppfostrarinna, den ränklystna, listiga Filippa di Catania, vars man var kunglig köksmästare.

Den verkliga bröllopsdagen hade Roberts astrolog förutsagt skulle inträffa påsken 1342 — då de unga makarna skulle vara sjutton år gamla — och Filippa förstod att ställa så till, att äktenskapet verkligen fyra dagar efter den utsatta tidpunkten var ett matrimonium consumatum. Johannas uppfostran leddes i själva verket ej så mycket av Filippa som av Katarina och Agnes, som fullständigt behärskade tronarvtagerskan och icke utövade något särdeles gynnsamt inflytande på hennes moralbegrepp. Drottning Sancia, som genom sin överdrivna fromhet och stränghet tråkade ut den levnadslustiga kronprinsessan, hade icke minsta skulden härtill.

Konung Robert var dock lycklig över att på detta sätt ha säkerställt den neapolitanska tronföljden. Det var också i sista ögonblicket han löste frågan, som i åratal oroat honom, ty han dog knappt ett år efter prins Andreas förening med Johanna, 20 januari 1343. I sjuttio år regerades sedan konungariket Neapel av kvinnor.

[1] Att hon i skönhet kunde förliknas vid Fenix
. . . icke kvinna var hon utan den lättfotade Diana själv.

GIOVANNA I
Efter teckning i kejserliga fideikommissbiblioteket i Wien

TREDJE KAPITLET.

DROTTNING JOHANNA I.

I.

Den legendariska drottning Johanna lever än i dag i Provence, med den historiska syssla neapolitanska lärda.

Johanna ärvde efter sina förfäder Provence, grevskapet Forcalquier och Piemont och växte där till en mytisk gestalt. Det provençalska folket kommer ännu ihåg "Reine Jeannes" tider och talar om henne som det i Spanien talas om Cid, i England om Queen Anne. Nästan varenda gammal slottsruin i Provence skall enligt sägnen ha tillhört Johanna, och till och med renässanspalatsen i Avignon, Toulon och S. Remy skola ha byggts av den älskade, odödliga drottningen.

För provençalerna är drottning Johanna ungefär vad Maria Stuart är för skottarna: ett skönhetsideal, en erinran om nationell oavhängighet, det förflutnas poesi, "un mirage d'amours retrospectives", som en sydfransk diktare säger. "Aimez Dieu et la reine Jeanne" ljuder det religiöst-nationella budet för provençalerna, som hysa tron, att deras land är en kunglig pärla, en världsspegel, där alla dygder och företräden finnas förenade.

I en senare tid led Provence så fruktansvärda nederlag och besvikelser, att sinnena sökte sitt ideal och en tröst för sina ouppfyllda förhoppningar i denna drömda gestalt.

I Neapel åter ser drottning Johannas bild annorlunda ut: en del av folket skulle helst vilja trampa den i stoftet och alldeles utplåna minnet av henne, andra träda upp till hennes försvar. Må vi nu litet närmare skärskåda denna kvinna, som oräkneliga dramatiker ha utkorat till sin hjältinna, som svärmiska trubadurer ha besjungit, och Mistral, den siste minnesångaren, införlivat med sitt galleri av poetiska gestalter.

Den unga drottningen var glad, livlig, älskvärd och slösaktig, bedårande vacker, mottaglig för allt skönt, och hon skulle ej ha varit på en gång provençalska och italienska, om inte hennes hjärta hade glött av sydländsk lidelse. För gemålen Andreas, som Robert påtvungit henne, hyste hon en oövervinnelig motvilja; hon kände ju från barndomen alla hans fel och brister. Andreas var en oborstad, rå person, som fullständigt stod under inflytande av de av honom omgivande ungrarna och framför allt frater Robert, som hans far sänt med honom som mentor. Petrarca kallar denne munk "en huggorm, som krupit ur konung Roberts likkista", "ett smutsigt svin".

Inte bättre än Andreas mentor var Johannas överhovmästarinna, Filippa "la Catanese", änka efter Raimondo de' Cabanni, en morisk slav, som konung Karl II en gång hade köpt av korsarer. Den svarte ynglingen blev först lärling i de kungliga köken, och då han där försatte alla i häpnad genom sin uppfattningsförmåga, skänkte man honom friheten, på villkor att han skulle övergå till kristna tron. Konung Robert tog sig an honom, tillät honom att antaga sitt namn, överhopade honom under tidernas lopp med värdigheter och utmärkelser och utnämnde honom slutligen till kammarherre och seneschall. Då denne lyckans gunstling 1334 avled, jordades han med nästan kunglig ståt, och en minnesvård av marmor restes över honom i kyrkan S. Chiara.

Vid tiden då konung Robert — då ännu hertig av Kalabrien — bodde i Catania, födde honom hans gemål Violanta en son, Ludvig, som emellertid dog vid späda år. Man sökte efter en amma för det nyfödda barnet, och då den moriske slavens älskarinna just också hade fött en son till världen, blev hon utsedd till konungasonens amma. För att emellertid "den svartes" förhållande med den furstliga amman icke skulle väcka anstöt vid hertighovet, befallde man honom att gifta sig med Filippa. Ödet var den där kvinnan hult: född i armod kom hon till rikedom och ära, ja till stor makt. Två av hennes döttrar äktade grevar, den ene greve Terlizzi, den andra greve Morcone, och hennes son, Robert de' Cabanni, som hade börjat sin bana som anspråkslös präst, beklädde sedermera en av rikets högsta värdigheter, den av seneschall. Han var en gunstling hos drottning Johanna och stod efter vad som allmänt antages en lång tid i intimt förhållande med sin härskarinna. Drottningen förlänade honom titeln greve av Eboli och förmälde honom med Sigilgaita Filo-

marino, som tillhörde en av Neapels mest ansedda släkter. Filippas båda yngre söner blevo endast baroner.

Då konung Robert sökte trygga sin dynastis framtid, förutsåg han antagligen ej, vilka förvecklingar som kunde följa av hans sista bestämmelser. Ifall Johanna avled utan laglig avkomma, skulle, förordnade han, herraväldet över Neapel och Provence övergå till hennes syster Maria. Han utsåg till och med en gemål åt Maria, nämligen Ludvig av Ungern, en bror till Andreas, för att konungariket Neapel i alla händelser skulle återgå till Karoberts avkomlingar. Hans samvete lämnade honom ingen ro[1].

Dessa testamentariska bestämmelser misshagade emellertid Johannas faster, Agnes av Périgord, som hade helt andra planer i sinnet och redan träffat sina anstalter för ett gifte mellan sin son Karl av Durazzo och Maria, i syfte att helt utestänga den ungerska linjen Anjou från den neapolitanska tronföljden. Ett hinder för hennes planer utgjorde det nära blodsbandet mellan det tilltänkta paret. Agnes bror, kardinalen av Périgord, anlitade alla medel och framför allt guld för att i Rom utverka den nödiga dispensen. Men detta var ingen lätt sak, ty påvliga kurian fruktade att väcka den kristna världens anstöt och framför allt den fromma drottning Sancias vrede. Kardinalen undanröjde

[1] Johannas olycka var hennes talrika släkt, hennes tanter och onklar, kusinerna av kusiner och sysslingar. Karl II (Lo Zoppo), konung av Neapel och Jerusalem, greve av Provence († 5 maj 1309), förmäld med Maria, dotter till Stefan V av Ungern, hade nio barn. Om denna första och äldsta linje ha vi redan talat: Robert den vise av Neapel, Karobert, konung av Ungern (1310–1342) och slutligen Andreas (1327–1345), Johanna I:s gemål, stammade från den.

Andra linjen, hertigarnas av Tarent, hade till stamfader Filip av Tarent och Akaia, yngre bror till Robert av Neapel. Filip († 1331) förmälde sig 1294 med Ithmara, dotter till hertig Niceforo Ducas Comnenos, despot av Morea, som i hemgift medförde åt honom större delen av Epirus. den rika Ithmara dog 1308. Några år senare (1313) gifte Filip om sig med en fransyska, Katarina, dotter till greven av Valois och Katarina de Courthenay († 20 september 1347). Filips och Katarinas son Ludvig (f. 1320, † 26 maj 1362), hertig av Tarent och Akaia, förmälde sig med Johanna I efter mordet på hennes första gemål, Andreas av Ungern.

Tredje linjen slutligen, furstarnas av Durazzo, härstammade från en yngre bror till Robert och Filip, Johan, som förde titeln furste av Durazzo, greve av Gravina och herre till Albanien. Johan († 1335) förmälde sig 1317 med Matilda d'Hainault, furstinna av Akaia, enda dotter till Florian av Hainault, herre till Braine-le-Comte († 1321). Efter Matildas död äktade Johan (1321) Agnes av Périgord († 1349), dotter till greve Archibald av Périgord.

Denna tredje linje besteg, som vi skola berätta, Neapels tron efter Johanna I:s mord: Karl III av Durazzo (f. 1368), blev konung av Neapel och förmälde sig med sin kusin Margareta, furstinna av Durazzo († 16 augusti 1412 i Salerno).

dessa farhågor genom att av Klemens VI utverka en bulla, som tillstadde Karl av Durazzo att äkta en fränka (donna congiunta), vars namn dock icke nämndes.

Knappt hade Agnes detta viktiga dokument i sina händer, förrän hon skred till handling. Då Maria ej var emot ett äktenskap med Karl, lät hon av Agnes övertala sig att en natt — en fredag i mars 1343 — fly från Castelnuovo och bege sig till palatset i Durazzo, där Karl med öppna armar väntade henne. Maria var då tolv år gammal.

Då saken nästa morgon blev bekant, besvor Sancia de himmelska härskarorna att hämnas en dylik skymf mot den kungliga familjen. Emellertid återstod intet annat än att formellt sanktionera giftermålet, som ju redan var ett matrimonium consumatum. Den 21 april firades enligt franskt bruk (juxta morem Francorum) den högtidliga förmälningen mellan Karl av Durazzo och Johannas illegitima syster Maria i närvaro av Sancia och Johanna, Endast Katarina av Courthenay, Filips av Tarent änka, infann sig ej i kyrkan; den stolta, härsklystna damen kunde ej bemästra sitt raseri över Agnes seger. Enligt hennes åsikt stod hertigarnas av Tarent släkt, andra linjen av det neapolitanska huset Anjou, högre än furstarna av Durazzo. Djupt förödmjukad blott grubblade hon på hämnd.

Under tiden hängav sig den unga Johanna åt nöjen och nycker. Hon klädde sig med utomordentlig prakt, tillställde baler och karusellfester, slösade förmögenheter på Filippas son, Robert de' Cabanni, och favoriserade samtidigt Bertrand av Artois, med vilken hon hade ett kärleksförhållande.

Med fulla händer östes av skatterna, som den snåle Robert hade efterlämnat, och folket kallade kungliga slottet ett glädjens hemvist, "tabernacolo dei gaudenti". Musikanter, narrar och gycklare sörjde för omväxling vid festerna, den frikostiga drottningen överöste sina gunstlingar med gåvor, och därför ville också envar bo så nära det där féslottet som möjligt. Det uppstod ideligen nya byggnader och palats, och den kungliga borgen fick en lysande omgivning.

Katarina av Courthenay blott lurade på Andreas av Ungern död för att tillskansa sig en ännu större seger än Agnes, ty hennes planer gingo ut på en förbindelse mellan hennes son Karl av Tarent och drottning Johanna. För att nå detta tillsvidare hemlighållna mål tog hon till sin hjälp två damer, som hade stort inflytande över drottningen: Filippa la Catanese och

hennes svägerska, Sancia de' Cabanni, en lika utsvävande som ränkfull kvinna. De tre sammansvurna beslöto för det första att så mycket som möjligt avlägsna Johanna från hennes gemål; i det syftet gynnade de hennes förbindelse med Bertrand av Artois. Filippa och Sancia räckte paret en hjälpande hand så ofta det behövdes, och målet var snart nått. Bertrand var en vacker, älskvärd man, som förstod att göra sig omtyckt, och den råe, tölpaktige Andreas fördunklade han alldeles. Andreas fick snart vetskap om Johannas förhållande med Bertrand och kände sig dess mer förödmjukad och förolämpad som hans ställning egentligen blott var prinsen-gemålens; han hade ingen som helst maktbefogenhet och bar blott titeln hertig av Kalabrien.

Hela hovet och länsadeln delade sig i två partier. Det ena önskade, att påven skulle förläna Andreas konungatiteln och utnämna honom till medregent, medan åter motpartiet med alla medel ville skaffa den förhatlige främlingen ur vägen. Bakom kulisserna stod på ena sidan den ungerske munken Robert, på den andra Katarina med sina medhjälperskor.

Medan dessa ränker spunnos, föll Agnes av Périgord-Durazzo offer för ett mordanslag av motpartiet. Till den sjuka furstinnan, som sköttes av Sancia de' Cabanni och efter all sannolikhet av denna långsamt förgiftades, kallade man den berömde läkaren, "summum medicum", Giovanni da Penna. Den lärde ville göra en urinanalys, men Sancia, som befarade, att förgiftningen skulle kunna fastställas, bytte om flaskor, så att läkaren företog en kemisk undersökning av Sancias i stället för av den sjukas uttömning. Sancia befann sig emellertid i välsignat tillstånd, och läkaren trodde därför, att Agnes trots sin ålder lättfärdigt överlämnat sig åt sina lustar. Upptäckten meddelades hennes son Karl av Durazzo, och den unge mannen blev så uppbragt över moderns beteende, att han helt och hållet vände sig ifrån henne och överlämnade henne åt Sancias och hennes kvinnors vård. På detta hade den brottsliga Sancia blott väntat; Agnes av Périgord dog kort därefter, som det påstås till följd av en giftig tarmspolning.

Drottning Elisabet, änka efter Karobert av Ungern och dotter till polske konungen Vladislav Lokietek, fick snart vetskap om sonens sorgliga läge mitt ibland de avoga neapolitanarna och den fientligt sinnade hovkamarillan. Elisabet var en ovanlig och ytterst energisk kvinna; hon beslöt resa till Neapel för att personligen övertyga sig om ställningen och för att söka genomdriva,

att påven erkände hennes son Andreas som konung av Neapel och Johannas medregent.

Hennes äldste son, Ludvig av Ungern, lät i Zara iordningställa skeppet "Jadra" för modrens räkning och anslog 27,000 mark rent silver och 17,000 mark finaste guld för hennes utgifter samt därjämte en stor mängd kopparmynt för det dagliga behovet; tydligen förslog dock icke summan, ty senare lät Ludvig eftersända till henne ytterligare 4,000 mark rent guld, "auri electi".

Republiken Venedig mottog Elisabet med stora hedersbetygelser och ställde till hennes förfogande två präktigt utstyrda galärer, som förde henne till Apulien. Där mötte henne Andreas åtföljd av Johanna "cum magna solemnitate et gloria". I Neapel uppläts åt drottningen en svit av rum i Castelnuovo, hennes följe inlogerades i några hus tillhöriga den neapolitanske adelsmannen Marino Filomarino.

Av munken Robert och de ungerska ministrarna fick drottningen snart vetskap om de intriger den gamla Filippa och grevarna av Artois och Terlizzi spunno mot Andreas, men hon uppgav dock ej hoppet att lyckas befästa och stärka sonens ställning. I samförstånd med neapolitanska hovet skickade hon en ambassad av ungrare och neapolitaner till påven i Avignon för att utverka, att Andreas och Johanna omedelbart skulle krönas och få övertaga regeringen, ty enligt konung Roberts testamentariska bestämmelser låg denna fortfarande i händerna på av honom utsedda riksföreståndare.

I väntan på resultatet av beskickningen begav sig Elisabet efter halvannan månads vistelse i Neapel till Rom, där hon av Orsinis och Colonnas mottogs med storartade ärebetygelser. På trappan till Peterskyrkan hälsades hon av det samlade romerska kapitlet och ledsagades högtidligt till apostlarna Petri och Pauli gravar. Drottningen lät nedlägga rika skänker av gyllene kyrkokärl på altaret och lämnade dessutom en ansenlig summa till återuppbyggandet av den nästan alldeles förstörda Ponte molle. En ungersk krönikör, Johannes av Thworocz, påstår, att det var Elisabet som skänkte Peterskyrkan den heliga Veronikas berömda svettduk.

I Rom färdades drottningen omkring i en sexspänd resvagn och åtföljdes av åtta förnäma damer, som sutto så att de alla vände ansiktena mot henne. Femtio riddare på eldiga springare eskorterade den höga främlingen på hennes utfärder.

Drottningen stannade endast tre dagar i Rom, ty tilloppet av

fattiga var så stort, att den medhavda handkassan ej skulle ha räckt till ett längre uppehåll.

I början av oktober 1343 återvände hon till Neapel och inväntade där sina sändebuds återkomst. Påvliga kurian sköt som vanligt upp sitt avgörande, och först när de ungerska delegerade erlade 44,000 mark, gav påven Klemens VI sitt samtycke till Andreas kröning. Häröver blevo neapolitanarna storligen förskräckta, ty de fruktade, att Andreas som konung skulle taga hämnd på sina vedersakare. Drottning Johanna och hennes omgivning sökte därför uppskjuta kröningen till dess Andreas oskadliggjorts. Elisabet förstod av dessa intriger, att hennes sons liv svävade i fara, och försökte övertala honom att återvända med henne till Ungern. Andreas föreföll emellertid den neapolitanska kamarillan farligare på främmande mark än i Neapel, där han när som helst kunde röjas ur vägen med ett dolkstyng, och Johanna lovade därför sin svärmor på hedersord, att hon hädanefter skulle leva i sämja med sin make och erkänna honom som medregent. Det högtidliga löftet bekräftades av Katarina Courthenay-Tarent, furstinnan Maria av Durazzo och framför allt storjustitiarien Bertrand del Balzo, en av rikets myndigaste män, som lovade drottningen att taga Andreas under sitt speciella hägn. Då den senare inte heller själv hade lust att lämna Neapel, måste Elisabet, om än motvilligt, återvända ensam till Ungern.

Dessförinnan avlade hon ett besök vid den helige Nikolaus grav i Bari och nedlade där rika skänker.

II.

Efter drottningens avresa sattes den länge förberedda sammansvärjningen mot Andreas av Ungern i verkställighet. I spetsen för den stodo hovmarskalken och stadskommendanten i Neapel, greve Terlizzi, Robert de' Cabanni och drottningens majordomus, Raimondo av Catania; därjämte voro Filippa Catanese och hennes svägerska Sancia behjälpliga vid dådets utförande. Det råder intet tvivel om att drottning Johanna hade vetskap om allt, ehuru hon själv ej tog verksam del i mordet. Hon hatade sin gemål och gav sitt stumma samtycke till att den avskydde mannen röjdes ur vägen.

Som nästan alltid om höstarna begav sig hovet även 1345 till Aversa. Den 18 september ägde det rum en jakt i skogarna

vid Orta, vari kungaparet deltog jämte en stor skara baroner och hovmän, av vilka flertalet voro indragna i sammansvärjningen. På aftonen återvände hela sällskapet till Aversa, där kungliga familjen tagit sin bostad i klostret S. Pietro a Majella, och alla satte sig till aftonmåltiden, som förlöpte livligt och glatt. Efter maten drog sig konungaparet tillbaka till sina rum; de förnämsta hovmännen bodde också i klostret, medan gästerna voro inlogerade i de kringliggande husen. På klostergården stodo avdelningar av Andreas ungerska livgarde på post.

Mitt i natten, då det blivit stilla i klostret, smögo sig Karl av Artois jämte hans son Bertrand, Konrad av Catazaro och Konrad av Montefusco in i rummet näst intill drottningens sovrum och befallde konungens mutade tjänare att ofördröjligen kalla ut denne, ty det hade kommit oroande nyheter från Neapel, som han nödvändigt ofördröjligen måste få del av. Intet ont anande skyndade Andreas halvklädd ut, men knappt hade han öppnat dörren, förrän de fyra sammansvurna kastade sig över honom. Hertigen var stark, han satte sig till motvärn och ropade på hjälp — men förgäves. Han ville rusa in i sitt sovrum för att hämta vapen, men då ställde sig hans förrädiske kammartjänare med draget svärd i vägen för honom. Trots oväsendet låtsade drottningen som om hon sov och ingenting hörde av vad som försiggick, endast hennes kammarfru, neapolitanskan Gisolda Poderico, kom utskyndande ur en sidokammare och ropade på hjälp genom fönstret. Men på den åt motsatta sidan belägna klostergården hörde ingen hennes rop. De förskräckta mördarna ville redan fly, då det lyckades drottningens älskare, Bertrand av Artois, att kasta Andreas till marken. I samma nu störtade sig också de tre andra sammansvurna över fursten, släpade ut honom på balkongen, ströpo honom med ett silkesrep och kastade så ner den livlösa kroppen i trädgården. Därefter smögo de sig åter helt tyst sin väg. De hade betjänat sig av ett rep som mordredskap, emedan spåmän sagt dem, att Andreas ej skulle kunna bringas om livet med vare sig stål eller gift.

Gisoldas rop väckte till sist det ungerska gardets uppmärksamhet; man började söka efter Andreas och fann honom liggande i trädgården under balkongen. Drottningen kom ej ut ur sitt sovrum, låtsades morgonen därpå få svimningsanfall och föregav, att hon ingenting vetat och ingenting hört.

Nyheten om mordet spred sig snabbt i Aversa och Neapel; ungrarna skummade av raseri och hämndbegär, Karl av Durazzo

gav sig sken av att vara djupt indignerad och lovade att avslöja gärningsmännen. Med sina bröder och Filip av Tarent begav han sig oförtövat till Neapel och upprepade sin ed i kyrkan, framför den mördades stoft. Även drottningen återvände till huvudstaden, där en del av befolkningen ställde sig på Johannas sida och avvisade beskyllningarna mot henne som illvilligt förtal, medan åter en annan del var övertygad om drottningens meddelaktighet i mordet.

Ungrarna fruktade ett upprepande av sicilianska aftonsången och stängde in sig i sina hus; fra Roberto visste gömma sig så väl, att ingen hade en aning om var han höll till. Karl av Durazzo anordnade likbegängelsen, Andreas jordades i katedralen, i S. Ludvigs kapell.

Denna mordgärning, som förefaller som en ödets hämnd för den mot Konradin begångna förbrytelsen, vilade som en förbannelse över huset Anjou.

Johanna drog sig tillbaka till Castelnuovo, och vid julen, knappt tre månader efter mordet, födde hon där en son. Påven Klemens VI samtyckte att stå fadder, men folket betvivlade ändå Andreas faderskap, beklagade hans öde och dömde drottningen dess hårdare som mördarna gingo ostraffade i Neapel.

Då konung Ludvig av Ungern, en dådkraftig, hetlevrad ung man, fick vetskap om mordet på brodern, utlovade han blodig vendetta och började rusta sig till ett hämndetåg mot Neapel. Han uppfordrade påven såsom Neapels länsherre att på det strängaste straffa de skyldiga, förbjuda Johanna att ingå nytt äktenskap samt dessutom befalla, att det nyfödda barnet, Karl, överlämnades till sin farmor, Elisabet av Ungern. Elisabet var övertygad om att mordet hade begåtts på tillskyndan av påven Klemens VI själv, som ej ville veta av en förening av Ungern och Neapel. I denna tro styrktes hon av underrättelsen, att påven uppdragit åt sina legater biskop Hildebrand av Pavia och biskop Vilhelm av Cassino att i händelse en ungersk här inbröt i Neapel giva Johanna påvlig dispens till ögonblicklig förmälning med hertig Ludvig av Tarent.

De neapolitanska herrar, som varit delaktiga i mordet — främst Karl av Durazzo och Robert av Tarent — gjorde, när de finge höra konung Ludvigs avsikt, allt för att välta ifrån sig skulden och viglade till och med upp folket mot drottningen, som de försökte stämpla som den huvudsakligen skyldiga. De drevo det därhän, att i februari 1346 en upphetsad folkmassa

trängde in i den kungliga parken utanför Castelnuovo, fordrade mördarnas utlämnande och ifall detta vägrades hotade att storma slottet och själv skipa rättvisa. Redan hade det kungliga tyghusets portar sprängts, och Johanna svävade i livsfara. Då skickade hon ned några hovmän till de upproriska för att meddela dem, att hon var redo att åt rättvisan överlämna Filippa Catanese, Sancia, Robert de' Cabanni och några andra misstänkta.

Samtidigt överföll och utplundrade det uppviglade folket greve Karls av Artois palats, och då det inte kunde komma åt ägaren, som lyckats rädda sig genom flykten, vände det sitt raseri mot statsarkivet, där alla skattelängder och andra handlingar förstördes och brändes.

Under tiden blevo Andreas mördare på ett skepp förda från Castelnuovo till Castello dell' Ovo, där de inspärrades.

Överdomaren Gran Giustiziere Bertrando del Balzo, anhängiggjorde rättegången med dess större iver som han vid drottning Elisabets avresa lovat henne att taga Andreas i sitt speciella hägn. Den unge furstens tragiska slut hade djupt skakat honom. Han lät genast arrestera seneschallen vid kungliga hovet, Raimondo di Catania, och några andra sammansvurna, men tydligen fruktade han, att de anklagades bekännelser skulle kunna kasta skugga på drottning Johanna, ty han lät under förhören avspärra folket från dem medelst ett högt galler, så att deras ord ej skulle uppfattas; de som dömdes till döden fingo omedelbart efter domen en järnkavle i munnen. För rannsakningen med Filippa, hennes son Robert och Sancia de' Cabanni uppfördes till och med en särskild inhägnad på Marina, på så stort avstånd från gatan, att deras ord och deras skrik under tortyren omöjligt kunde höras. De livdömda blevo sedan i medvetslöst tillstånd släpade genom gatorna, köttet formligen slets från deras ben med järntänger, och till sist brändes liken på bål. Folket var hetsat till så djuriskt raseri, att det med tänderna sönderslet Roberts och Sancias hjärtan och slukade dem. Endast den gamla Filippa blev av nåd avlivad i fängelset.

Katarina av Courthenay-Tarent, som ville rentvå sig från misstanken om medbrottslighet, uppträdde med större förbittring mot de anklagade än sådana som uppriktigt sörjde den mördade fursten.

Hon beslöt för det första att oskadliggöra grevarna av Artois, den gamle Karl och hans son Bertrand, som varit delaktiga i sammansvärjningen och lyckats fly från Neapel till sitt slott vid

S. Agata de' Goti; hon måste nämligen befara, att de för att skydda sig själva skulle förråda sina medbrottslingar för den ungerske konungen. Karl av Artois var dessutom en mycket förmögen man, och Katarina trådde efter att komma i besittning av hans rikedomar, med vilkas hjälp hon ville utrusta en här mot drottningens fiender. Hon var en våghalsig, hänsynslös kvinna, i många avseenden en föregångerska till Caterina Sforza.[1]

I spetsen för en liten skara legoknektar drog Katarina ut till S. Agata de' Goti. Grevarnas av Artois borg var omgiven av höga murar, och att med så svaga krafter företaga en stormning var ej att tänka på. Hon beslöt därför att genom list förskaffa sig inträde i slottet. Framkommen till porten med sina ryttare försökte hon att tränga sig in. Greve Karl blev ytterst förvånad över att se sig hotad av den kvinna, som varit drivfjädern till mordet på Andreas, och skickade ner några av sina hovmän att fråga vad detta fientliga steg skulle betyda, helst hans son Bertrand ju hade stått på hennes sida vid tragedien i Aversa. Katarina svarade med ett honingssött leende, att hon visst inte hyste några fientliga avsikter mot greven, utan tvärtom kommit för att rådgöra med honom om en angelägenhet, som var av lika stor vikt för henne som för hans egen son. Då hon emellertid visste, att greve Karl led av gikt och ej kunde lämna sin bädd, bad hon om tillåtelse att få besöka honom åtföljd av sin rådgivare Niccolò Acciaiuoli och tio ryttare.

Den gamle greven, Katarinas medbrottsling vid mordet på hertig Andreas, antog, att hon hade några viktiga hemligheter att meddela, och skickade genast sin son Bertrand att välkomna henne. Furstinnan inträdde i slottet, och Bertrand ledsagade henne till faderns sjukbädd, icke anande, att hennes soldater hade i uppdrag att under förevändning att bese borgen besätta alla viktiga utgångar.

Katarina började ett vänligt samspråk med greven, men så snart hon visste slottet vara i sin besittning, avkastade hon masken och framställde den hotande frågan, var greven förvarade sina skatter; i samma ögonblick gav hon genom fönstret sina hejdukar det överenskomna tecknet att intränga i rummet. Hon lät nu oförtövat fängsla far och son och föra dem till sitt slott i Melfi. Guldet och den berömda, av konstnärshand formade silverservisen, som i långliga tider varit i grevarnas av Artois ägo, tog hon utan vidare med sig.

[1] Se Chledowski: "Renässansmänniskorna i Rom."

Då hon fruktade, att grevarna under mordprocessen skulle bringa för Johanna och hennes anhang besvärande fakta i dagen, lät hon förgifta Bertrand; den gamle greven fick hjärtslag av sinnesskakningen över fränkans förräderi.

Nu ansåg Katarina ögonblicket vara inne att sätta kronan på sin son Roberts huvud. Hon kallade denne till Castelnuovo, i uträkning att den hetblodiga Johanna skulle knyta en kärleksförbindelse med honom, och då hon såg, att allt artade sig efter önskan, övertalade hon drottningen att, fast sorgetiden ännu ej var till ända, vända sig till påven med anhållan om tillstånd att träda i äkte. Men påven ville icke göra ungerske konungen till sin fiende, ehuru han å andra sidan lät förstå, att han var så gynnsamt stämd mot Johanna som möjligt. I avsikt att vinna Ludvig skickade han kardinalen av S. Marco till Neapel för att där göra kunnigt, att hans helighet uttryckligen fordrade ett fullföljande av rättegången mot alla deltagare i mordet, skulle också drottningen själv höra till deras antal; men i hemlighet gav han kardinalen också andra direktiv. Påven fruktade nämligen, att Ludvig av Ungern skulle bemäktiga sig neapolitanska tronen, och befallde därför kardinalen att för den händelse Ludvig ryckte an mot Neapel ögonblickligt meddela drottning Johanna dispens för äktenskap med Robert av Tarent. Tills vidare skulle Robert av anständighetsskäl, vid hot om kyrkliga och världsliga straff, förbjudas att vistas i Johannas närhet i Castelnuovo.

Katarina skulle ej uppleva resultaten av sina ränker. Hon dog den 20 september 1347.

Då Robert hade begivit sig till sin mors likbegängelse i San Domenico, befallde drottningen, att Castelnuovos portar skulle stängas, förjagade sina fränder och förbjöd dem för framtiden tillträde till kungliga slottet. Med Katarinas död hade hennes känslor för Robert svalnat. Förmodligen hade hon redan knutit en annan förbindelse, nämligen med Roberts bror, Ludvig av Tarent. I varje händelse avskuddade hon sig fullständigt sin släkts förmynderskap.

III.

Låt oss emellertid för ett ögonblick återvända till den tid, då Andreas ännu levde och Elisabet av Ungern vistades i Neapel.

Tidigt på hösten 1343 anlände Petrarca för andra gången till Neapel; han var skickad i ett politiskt uppdrag av påven Klemens VI och tog sin bostad i klostret S. Lorenzo. Han fick ett utomordentligt ärofullt mottagande, och den unga drottningen utnämnde honom den 25 november till sin kaplan, "Cappelanum seu clericum nostrum domesticum", som det hette i urkunden. Hon visste ju hur högt hennes farfar, konung Robert, hade skattat skalden och kunde själv några av hans sonetter utantill. En del ogynnsamma omständigheter föranledde dock, att Petrarca blev föga belåten med sin vistelse i den syditalienska huvudstaden.

För det första blev han vittne till den förskräckliga storm och jordbävning, som 24 november 1343, på S. Katarinas dag, hemsökte Neapel och dess omgivning och fyllde hela nejden med skräck och fasa. Det finns flera beskrivningar på olycksdagen, även Giovanni Villani omtalar den i sin krönika "di Partenope", men den utförligaste skildringen av elementens utbrott har ögonvittnet Petrarca givit oss. Under det färska intrycket av katastrofen skrev han ett brev till kardinal Giovanni Colonna, där han på ett ovanligt åskådligt sätt målar verkningarna av den stora naturtilldragelsen.

Petrarca börjar med att omtala, att en biskop på en liten ö i neapolitanska bukten redan flera dagar i förväg hade förutsagt katastrofen, "men då inte ens astrologerna alltid veta fulla sanningen", hade biskopen misstagit sig så till vida, att han blott hade profeterat en stor jordbävning, som skulle förstöra Neapel. Folket trodde på förutsägelsen, beredde sig på döden och biktade sina synder i kyrkorna. Visserligen fanns det också vantrogna, som gjorde sig lustiga över astrologens förutsägelse, men de voro fåtaliga. På eftermiddagen den 24 november såg Petrarca en mängd kvinnor, som barfota, med upplöst hår och med sina barn på armen drogo från kyrka till kyrka för att anropa Gud om förbarmande. På aftonen föreföll himlen fredligare, och Petrarcas tjänare gingo efter aftonmåltiden till sängs. Skalden inväntade månens uppgång, och sedan han öppnat ett fönster mot väster, såg han vid midnattstid månen höljd i moln gå upp över S. Martino. Molnen föreföllo honom ej att varsla något särskilt, och så gick då också diktaren till sängs. Efter att länge ha legat vaken skulle han just till att insomna, då han kände ett häftigt jordskalv, som kom fönstret att flyga upp med en skräll och ljuset vid hans säng att slockna. Diktaren trodde sin sista stund nära; han steg upp och gick ner på klostergården, där redan

munkarna irrade omkring i mörkret utan att känna igen varandra. I detsamma uppenbarade sig också priorn, "persona santissima", med krucifix och heliga reliker i händerna, åtföljd av en liten skara munkar med brinnande facklor. Men förskräckt över vad han fick se vände han genast om in i kyrkan. Petrarca slöt sig till munkarna, alla kastade sig ned på marken, åkallade med hög röst Guds barmhärtighet och väntade i var stund, att kyrkan skulle begrava dem allesammans under sina ruiner.

Det var en helvetisk natt, säger Petrarca, vågornas brus, virvelstormarna och åskdundret, de fruktansvärda jordskalven, människornas förtvivlade jämmerrop, allt ingav fasa — och därtill syntes nattens timmar av några övernaturliga krafter ha förlängts över vanligt mått. Äntligen började det dagas, men det var en dyster, nattlik dag som bröt in, och från havet till hördes människornas röster och hästarnas hovslag likt ett doft muller. Petrarca hämtade sig litet från den utståndna skräcken, tog mod till sig och besteg en häst för att se efter vad som hänt ute i världen. "Fader i himlen, vem skulle ha föreställt sig något liknande!" utropar den förfärade diktaren. De äldsta sjömän försäkrade att de aldrig hade skådat ett värre uppror av elementen. Havet vältrade liken av de olyckliga, som stormen överraskat ute på sjön, mot strandens klippor. Många voro utan armar, på andra hade benen lösslitits från bålen, på många hängde inälvorna ut. Den hemska stämningen ökades av kvinnornas jämmer och de på stranden stående männens rop. Tusende neapolitanska riddare kommo sprängande från alla håll, liksom kommo de för att bevisa sin fädernestad den sista hedern. Det tycktes Petrarca att det skulle bli honom lättare att dö i deras mitt.

Allt överröstades emellertid av ett underjordiskt brak, stränderna började vika, och allt närmare kommo de rytande vågorna. Vid anblicken av dessa obevekliga naturkrafter rusade den dödsskrämda hopen inåt staden till; den safirblå himlen och havet voro försvunna, endast gråvita skumkammar välte fram i riktning från Capri.

Den unga drottningen vallfärdade åtföljd av en mängd damer barfota från den ena Mariakyrkan till den andra. I hamnen fanns intet enda skepp i behåll, blott en galär med fyra förbrytare ombord blev räddad tack vare sina roddares styrka. Petrarca ser häri en bekräftelse på den romerske skalden Lucanus ord, att lyckan alltid är förbrytare huld.

Petrarca slutar sitt brev med den försäkran, att efter vad han

nu upplevat kommer han för framtiden att akta sig för sjöfärder och lämna vattnet åt fiskarna och luften åt fåglarna.

Till intrycken från denna olycksnatt sällade sig andra obehagliga erfarenheter. Ihågkommande det mottagande konung Robert på sin tid hade berett honom, väntade skalden, att även denna gång hela staden skulle hylla honom. I dess ställe gjorde man sig alls ingen brådska att avgöra det ärende påven anförtrott honom; i drottningens och hertig Andreas omgivning (han kallar dem båda "två lamm, som man satt en skock vargar att vakta") rådde idel egennytta och ränklystnad. Det ungerska partiet hade överhanden, och fra Roberto, "horrendum tripes animal", var dess ledare.

Petrarca försökte att så fort som möjligt komma i väg från denna "terra crudele", men begagnade sin lediga tid att göra en utflykt till den namnkunniga kusten mellan Pozzuoli och Cumae. Hans ressällskap sade honom, att han ej fick lämna Pozzuoli utan att ha sett den för sin otroliga kroppsstyrka berömda fiskarkvinnan Maria. Man förde jättinnan till honom; med lätthet slungade hon ett stort klippblock ett långt stycke och bad sedan Petrarca och hans följeslagare att göra efter. Ingen av de närvarande förmådde emellertid ens lyfta blocket, och skamsna måste männen rymma fältet.

Skalden upptecknar också en historia, som han hört på sin utflykt till Cumae och som tycks honom bevisa, att ödet inte är så orättvist som det såg ut, då vid sista jordbävningen endast förbrytare skonades. I Tritoli vid Miseno fanns sedan urminnes tid hälsokällor, som visade sig så verksamma mot alla slags sjukdomar, att de förmögnare klasserna färdades dit från Neapel och hela Syditalien. Dessa källor voro läkarna av Salernoskolan en nagel i ögat, ty i sin tilltro till vattnet i Tritoli frågade de sjuka allt mera sällan Salernoläkarna till råds. En vacker dag begåvo sig några medlemmar av doktorskollegiet åstad till Tritoli och förstörde källorna, som utgjorde så farliga konkurrenter till dem. På hemvägen råkade doktorerna ut för en svår storm, deras skepp gjorde haveri, och alla funno sin död i vågorna.

Petrarcas trevnad i Neapel stördes också av hans klosterliga kvarter, ty han måste bege sig hem tidigt om kvällarna. För övrigt var det nattetid lika farligt att vistas ute på gatorna "som i urskogen". De unga patricierna gingo alltid ut beväpnade, ty rövarväsendet hade gripit omkring sig även i de inre stadsdelarna. Det är ju tillräckligt att nämna, att själva drottningen vid den

där tiden två gånger blev bestulen på sitt bordssilver. Ena gången överfölls hovbetjäningen mitt på Piazza S. Angelo a segno, där den kom med dyrbarheterna lastade på mulåsnor, andra gången på väg till den kungliga villan i Resina. Då man ej lyckades få fatt på missdådarna, måste i första fallet stadsförvaltningen betala drottningen silvervärdet i den stulna servisen med 119 gulduns; för det andra överfallet blevo stadens tullnärer ställda till ansvar. Av dessa förhållanden i huvudstaden kan man sluta sig till hur det var fatt på landsbygden. Boccaccio berättar om en riddare Ruggiero di Jeroli, som med sitt rövarband försatte trakten kring Salerno i skräck och som skall ha varit den djärvaste förbrytare man kan föreställa sig. "Oh Madonna! Di Ruggier dice ognum male!" utbrister han. Hustrun till den mest ansedde kirurgen i Salerno, Mazzeo della Montagna, förälskade sig i Ruggiero, som vid redan framskriden ålder tog henne till hustru.

Förhållandena i Neapel blevo Petrarca så olidliga, att han bad drottningen om tillstånd att få resa och återvände till Rom. Men där var det på den tiden inte heller bättre ställt.

IV.

Då man en gång sporde den provençalske astrologen Anselme om namnet på Johannas blivande gemål, svarade denne: "Mariabitur cum A. L. G. O." Denna spådom skulle längre fram visa sig åsyfta hennes fyra gemålers initialer.

Hennes förste gemål, Andreas, låg redan i graven, men neapolitanska folket och en stor del av adeln visade sig trofastare mot den döde än de gjort mot den levande. Från Ungern kommo underrättelser, att konung Ludvig rustade sig mot Neapel, och de mot Johanna avoga baronerna ställde sig av fruktan för hans hämnd genast på den ungerske konungens sida. Aquila var den första av städerna som reste sig mot Johanna, men även det neapolitanska folket råkade i jäsning och ville mörda hennes förtrogne, Enrico Caracciolo, som den ansåg för hennes älskare och anstiftare av många olyckor. En orsak till det allmänna missnöjet var också baronernas förtryck. Herrarna erkände ingen makt över sig och utplundrade sina vasaller på det obarmhärtigaste. Signalen till uppror blev Andreas mord, ty för ledarna gällde det främst att hetsa upp sinnena. I februari 1347 utvecklade hantverkaren Tommaso de Jacca en fana, som bar den strypte hertig Andreas

bild, och uppkallade folket till hämnd; följd av en stor människomassa drog han därpå till Castelnuovo.

Caracciolo var förberedd på upproret; i spetsen för hundra ryttare stormade han ut genom Porta Capuana, lät gripa Tommaso och hänga honom på stället. Folket lät dock ej avskräcka sig av denna varnagel, det försökte storma slottet, men lyckades ej betvinga portarna. I fullt raseri över sin anförares död mördade hopen förste riddare, som kom i dess väg.

Medan dessa stormar rasade i Neapel, kom underrättelse, att ungrarna närmade sig riksgränsen och Karl av Durazzo hade begivit sig åstad att välkomna konungen. I kungliga slottet härskade stor bestörtning; Johanna, som förslösat konung Roberts arv, stod nu utan penningmedel och pantsatte i hast sin kungakrona. Övergiven av sin familj visste hon ej vad hon skulle göra, vadan hon inkallade rikets "Giunta" och framställde den hotande faran för vasallerna. Baronerna enades om att drottningen i rikets och dynastiens intressen oförtövat borde äkta en man, som kunde bjuda den annalkande fienden spetsen. Detta beslut stämde också med drottningens egna önskningar, ty hon hade redan för länge sedan skänkt sitt hjärta åt tredje sonen till Filip av Tarent och Katarina de Courthenay. Ludvig av Tarent var en vacker och dugande yngling och hade talrika vänner. Karl av Durazzo råkade emellertid i sådan förbittring över detta gifte, som gjorde ända på alla hans egna förhoppningar om neapolitanska tronen, att han blev Johannas hätskaste fiende. Han uppviglade baronerna och manade konung Ludvig av Ungern att oförtövat inrycka i Neapel och taga det i besittning.

Aquila och några andra Abruzzerstäder förklarade sig emot drottningen; Aquila och Fondi utvecklade till och med det ungerska baneret.

Mitt under dessa faror firade Johanna i Neapel sin förmälning med Ludvig av Tarent, och längre fram gavs av denna anledning en stor fest i Aversa, dit en mängd drottningen tillgivna riddare infunno sig. Under smattrande fanfarer korade där drottningen den för manlig skönhet och tapperhet berömde Galeazzo di Mantova till sin riddare. Johanna visade honom under dansen en sådan älskvärdhet, att riddaren hänförd föll på knä för henne, tackade för den stora ära som bevisats honom och lovade att med spjut i hand draga till främmande land för att där kungöra, att Johanna var den skönaste, dygdigaste och ädlaste kvinna i världen. Till denna försäkran fogade han, att han skulle nedlägga två skänker för hennes

fötter: två manhaftiga kämpar, som han skulle besegra med sin lans Johanna mottog det ridderliga löftet med ett tacksamt leende, och Galeazzo genomströvade Italien, Frankrike, England, Tyskland, ja Ungern, besegrade våghalsar, som inte ville sätta tro till hans lovtal över den neapolitanska drottningen, och hemförde slutligen från sin färd två fångar, medlemmar av framstående släkter, som han förärade sitt hjärtas och sina tankars dam. Drottningen mottog gåvan, skänkte riddarna friheten och hängde en guldkedja om halsen på vardera till minne av deras uppehåll i Neapel.

Men låt oss återvända till mindre glada tilldragelser.

Efter bröllopet fick Johanna ögonen öppna för avgrunden, vid vars rand hon stod. Väl uppdrev Ludvig av Tarent så många soldenärer och så mycket pengar han förmådde, men mot den ungerske konungens makt förslogo hans bemödanden ej. I sin nöd vände sig Johanna till sin fiende Karl av Durazzo och erbjöd honom befälet över sin här. Den fåfänge, ärelystne hertigen mottog erbjudandet, trots att han helt nyligen själv uppmanat Ludvig att erövra Neapel. Detta förräderi uppretade konungen ytterligare, och i slutet av 1346 stodo hans härskaror i Apulien. Ludvig av Tarent drog visserligen emot ungrarna, men då Benevent gav sig, insåg drottningen att motstånd var fåfängt, och hon återkallade i hast sin gemål och flydde med honom på ett skepp från Pisa till Provence, för att vara i säkerhet före ungrarnas infall. Med henne följde också florentinaren Niccolò Acciaiuoli, en ovanligt begåvad och furstehuset av Tarent obrottsligt tillgiven man.

I Provence gjorde Johanna sorgliga erfarenheter. Befolkningen betraktade henne som en främmande furstinna, ty alltsedan hertigarna av Anjou hade lämnat sitt stamland och dragit till Neapel, hade deras herravälde i Provence nedsjunkit till ett skenvälde. Kommunerna och de så gott som oavhängiga ridderliga länsgodsen bildade en federation, som föga bekymrade sig om seneschallen, konungens ställföreträdare, samt det s. k. parlamentet. Väl hade konungen förbehållit sig beskattningen och utskrivningen av soldater, men dessa rättigheter existerade egentligen blott på pergamentet. Däremot tilläto kommunerna och vasallerna härskaren att prägla mynt och sälja privilegier. Knappt hade Johanna beträtt Provences mark, förrän folket reste sig emot henne, ty hon hade utnämnt italienaren Barrili till storseneschall, vilket var i strid mot konstitutionen, som uteslöt utlänningar från offentliga ämbeten. Kommunerna och adeln vägrade att erkänna främlingen och utnämnde å sin sida Raymond d'Agoult till värdigheten. Dessutom spred sig ett rykte,

att drottningen ämnade avträda Provence till den franske tronföljaren prins Johan, mot att han erlade en stor penningsumma och uppsatte en här till återerövrandet av Neapel. Provençalerna ville emellertid under inga omständigheter överlämnas till en annan härskare och bildade den s. k. "Sainte Ligue", som till uppgift hade det egna landets värn. Johanna fick därför ett mycket kyligt mottagande. Man anvisade henne visserligen ett av de vackraste residensen, slottet Arnaud, till bostad, men trots alla hedersbevisningar blev hon behandlad som en fånge. Under förevändning att bespara henne obehagliga nyheter öppnade man hennes brev, av omsorg om den "älskade" drottningens säkerhet tillät man henne ej att lämna slottet, och för att bespara henne skadliga sinnesrörelser förvägrade man henne till och med allt umgänge med gemålen. För övrigt visades det Johanna all upptänklig heder, och landets förnämsta damer tävlade om äran att få uppvakta henne. För att slippa ifrån dessa onödiga omsorger återkallade drottningen Barrilis utnämning, överlämnade storseneschallvärdigheten åt Raymond d'Agoult och lovade att hädanefter respektera de provençalska privilegierna. Efter detta utbyte av artigheter tillät man Johanna att bege sig till Avignon, där hon öppnade ett lysande hov. Hon inbjöd till sig de mest ansedda personligheter, bland andra den berömde poeten och minnessångaren Bertrand de Pezenas och hans hustru, som föredrogo tragiska kväden. En gång sjöng sångaren en ballad om hertig Andreas död, och drottningen lyssnade "med tårade ögon".

Under Johannas vistelse i sitt arvland gav hon ganska underliga prov på sin rättsuppfattning. Vid denna tid inträffade i Toulon, att gäldenärer stormade judekvarteret i staden, mördade bankirerna och förstörde deras skuldförbindelser. Mördarna flydde, men deras egendom konfiskerades, och det öppnades rättegång mot dem. Drottningen behövde emellertid pengar för att kunna återtaga Neapel och påbjöd därför, att målen skulle nedläggas, på villkor att de skyldiga erlade tusen gulden i böter till henne. Naturligtvis voro missdådarna fullt villiga till denna uppgörelse, ty de av dem förstörda skuldförbindelserna belöpte sig till en vida högre summa. Tusen gulden förslogo dock ej till Neapels återerövring, och för 300 000 gulden avstod därför Johanna sina rättigheter till Avignon åt påven Klemens VI. Naturligtvis uppstod i Provence en storm av förbittring över detta brott mot den i slottet Arnaud helt nyligen träffade överenskommelsen, men genom en enkel utväg blidkade drottningen snart den allmänna

meningen. Hon sålde sin suveränitet över den ytterst oppositionellt sinnade staden Toulon till denna stadskommun, så att Toulon blev en fri stad och hädanefter gjorde sitt bästa att omstämma även de andra kommunerna.

Johanna hade nu samlat nog pengar för att kunna återvända till Neapel, dess mer som läget där hade ändrat sig till hennes fördel.

Under tiden skickade konung Ludvig av Ungern en ambassad till påven med uppdrag att inför hans helighet anklaga änkan efter hans broder Andreas för mord å sin make samt avkunnade själv en sträng dom över henne. Påven inkallade Johanna inför ett offentligt konsistorium, för att drottningen skulle få försvara sig mot anklagelsen. Johanna efterkom kallelsen, och skalden Mistral ger oss i sin romans "La reine Jeanne" en underbar skildring av den dramatiska scenen.

Han säger: "Där hon klädd i purpur — med den gyllene kronan på huvudet — med blommor i skötet — i böljande mantel — vid påvliga hovet — i domkyrkans oratorium — stolt och blek — klart och sanningsenligt — förtalde sin olyckliga historia — hade jag för visso högt utropat: — Leve drottning Johanna! — och vem vet? Den ädla — hade måhända tillåtit mig att trycka en kyss på hennes vita hand."

Drottningens försvar rönte en lysande framgång icke blott i dikten utan även i verkligheten. Inför de församlade kardinalerna, prelaterna och ridderskapet höjde konungens av Ungern sändebud förbittrade och lidelsefulla anklagelser mot henne; men drottningen gendrev dem lugnt och med så övertygande fasthet, att alla betraktade henne med förundran och häpnad; i gamla erfarna mäns ögon såg man tårar av rörelse över den olyckliga kvinnans öde.

Redan samma dag avkunnade påven sitt utslag, som lydde, att Johanna var oskyldig till den henne påbördade förbrytelsen och värdig sina undersåtars kärlek och tillgivenhet.

Sedan århundraden förflutit är det svårt att uppträda som domare över Johanna; vi måste stödja vårt domslut på de dåtida krönikörernas och historieskrivarnas vittnesbörd, och av dem vittna lika många för som emot henne; somliga förklara henne absolut skyldig, medan åter andra fullständigt frikänna henne. Till hennes främsta anklagare hör den berömde florentinske historieskrivaren Villani, som levde vid tiden för furst Andreas mord. Men han erkänner själv, att han erfarit omständigheterna vid den neapolitanska tragedien uteslutande genom sin bror, som åter hört dem av en ungrare vid namn Nikolaus, vilken kort efter mordet

uppehöll sig i Florens. Detta erkännande försvagar det historiska värdet av Villanis åsikt. Gravina, också en samtida krönikör, är en fiende till Johanna; han påbördar henne de ryshgaste förbrytelser, men vi veta ej, om han stöder sig på trovärdiga uppgifter. En rad av ansedda historieforskare, såsom de berömda rättslärda Baldo och Angelo di Perugia, krönikörerna Costanzo, Summonte, Giannone och många andra, hävdade däremot alldeles bestämt drottningens oskuld och förmenade, att Andreas obetingat hade mördats utan den unga drottningens vetskap.

Drottningens försvarare anföra till stöd för sin åsikt även den omständigheten, att ingen av de anklagade, icke ens de som underkastades tortyr, under loppet av undersökningar och förhör angåvo henne som skyldig. Häremot kan man dock framhålla, att de sanningsenliga vittnesmålen måhända ej infördes i protokollen ; vi ha ju sett, med vilka försiktighetsmått man omgärdade de anklagade, för att ej ett ord, som domstolen fann olämpligt, skulle kunna höras. Mordet utfördes för övrigt på ett sätt som besparade drottningen varje direkt delaktighet. Hon låtsades sova och föregav, att hon ingenting hört. Sömnen förefaller emellertid att ha varit litet för djup för att kunna rentvå henne inför eftervärlden.

V.

Sedan drottning Johanna och hennes unge gemål hade lämnat landet och begivit sig till Provence, drogo hertig Karl av Durazzo och furst Robert av Tarent med ett ståtligt adelsfölje konung Ludvig till mötes i Benevent för att underkasta sig honom. De togo med sig sin lille nevö Karobert, som Johanna hade kvarlämnat i Neapel. Konung Ludvig hälsade alla medlemmar av dynastien Anjou med en hjärtlighet som de ej hade väntat och begav sig i deras sällskap till Aversa, där de förnämsta baronerna i neapolitanska riket infunno sig för att låta sig föreställas för konungen.

Sex dagar tillbragte Ludvig på slottet. 23 januari 1347 bröt han upp och styrde med hela den lysande skaran vägen till huvudstaden. Vid konungens sida redo Karl av Durazzo och de övriga furstarna Anjou, högst belåtna över att det fruktade ovädret dragit så skonsamt förbi. Men de gladde sig för tidigt.

Vägen till Neapel förde förbi munkklostret S. Pietro a Majella, där Andreas hade blivit mördad. Här höll konung Ludvig in

sin häst, vände sig med mörk blick till fursten av Durazzo och frågade honom, om han kunde utpeka fönstret, genom vilket hans brors lik hade utkastats.

“Jag vet ej var den fruktansvärda tragedien utspelades, ty jag var icke närvarande i klostret“, svarade Karl.

Konungen drog då ur fickan upp ett brev från Durazzo, i vilket denne skildrade mordet för greven av Artois. Ludvig hade fått skrivelsen av ärkebiskopen av Neapel, en personlig fiende till Karl av Durazzo, och just i Benevent hade det överlämnats till honom av kyrkofursten, som också infunnit sig där för att hälsa majestätet.

Konungen höll upp brevet för honom och utropade: “Förrädare! Nu är stunden kommen, då du skall böta för ditt förräderi!“ Han vinkade till sig sina trogna, lät fasttaga alla furstarna Anjou och befallde, att Karl av Durazzo skulle strypas på samma plats, där Andreas mördats, och hans lik kastas ut genom samma fönster. Två ungerska soldater utförde befallningen; de övriga medlemmarna av det neapolitanska huset Anjou blevo förda till Ungern.

Karls av Durazzo unga, sköna gemål Maria fruktade för att falla i den vilde ungerske konungens händer. Hon flydde med sina fyra små döttrar från Neapel och lyckades efter många faror taga sig fram till sin syster Johanna i Avignon.

Till Ungern överfördes Robert och Filip av Tarent och Ludvig och Robert av Durazzo såväl som den lille Karobert, som dock dog strax efter ankomsten.

Vid intåget i Neapel lät konungen sina soldater bära före sig ett svart standar med den mördade Andreas bild, vilket gjorde ett starkt intryck på baronerna och folket, då de däri sågo ett förebud till fruktansvärd hämnd. Ludvig tillät sina legoknektar att brandskatta såväl furstarna Anjous som det Johanna tillgivna ridderskapets palats; Sancia de' Cabanni lät han hämta ur fängelset och, trots att hon i dagarna väntade sin nedkomst, släpa henne genom gatorna och slutligen bränna henne.

Ungrarnas skräckvälde behagade ej alls neapolitanarna, och framför allt “popolani“ började resa sig emot det; Ludvig kände sig otrygg i den fientligt sinnade omgivningen, och då till råga på allt en förhärjande pest utbröt i Syditalien, beslöt han att återvända till hemlandet. Han utnämnde den beprövade krigaren Lupo till sin ståthållare och begav sig i all stillhet till Barletta, där han inskeppade sig till Ungern.

Då nyheten om Ludvigs avresa spred sig i konungariket, började Anjous anhängare åter resa sina huvud. De kände sig nu fria, och då de märkte, att även folket önskade den vackra, unga drottningen tillbaka, avsände de en deputation till Provence för att inbjuda henne att återkomma. En av de ledande i denna beskickning var Caracciolo Rosso, som drottningen sedermera förlänade grevskapet Gerace till lön för hans trohet mot dynastien. Även påven tog sig saken an och sände en legat till Ungern i uppdrag att förmå konung Ludvig till en uppgörelse i godo med Johanna. Drottningen beslöt nu att lämna Provence, och den i sin legendariska hjältinna förälskade Mistral beklagar, att hon åter ville överge sitt stamland; han skulle velat varna henne, tillropa henne: "O Venus, à Naples ne retourne plus — car tu emporterais l'amour et la richesse." Men drottningen lyssnade ej till det (enligt skaldens åsikt) henne hängivna Provence, som till och med "hade vässat sin sols strålar mot hennes fiender" — och gick sin sorgliga undergång till mötes.

VI.

Drottningen hyrde tio galärer och landade i september 1348 i Neapel. Folket mottog henne med obeskrivligt jubel och förde henne under en gyllene baldakin till furstarnas av Tarent palats, det s. k. "Palazzo dell' Imperatrice", då de kungliga slotten ännu voro besatta av ungerska trupper under befäl av tysken Lupo (alias Wolf). Lupo var en duglig överbefälhavare, och lika lätt som det unga konungaparets landning gått för sig, lika svårt blev det dem att återvinna riket. Många baroner stodo ännu på Ungerns sida, och Lupo ägde vida mera krigisk erfarenhet och duglighet än Johannas gemål Ludvig.

Striden bröt lös, men drottningens här led vid Aversa ett så svårt nederlag, att Johanna åter måste frukta för sin frihet och var betänkt på att återvända till Provence. I det syftet skickade hon sin amiral Rinaldo del Balzo till Sydfrankrike att hyra och bemanna det nödiga antalet galärer. Några dagar efter Aversas fall var också del Balzo tillbaka med galärerna i Neapel. När den kungliga flottan redan var färdig att avsegla, föregav emellertid amiralen, att han med sin galär måste kvarstanna ännu några dagar i Neapel för proviantering, men han lovade att inom få

dagar komma efter till Gaeta. Han önskade Johannas avresa, ty han hade brottsliga planer i sinnet.

Knappt hade drottningen och hennes gemål avrest, förrän Balzo med sina båda söner begav sig till Castello dell' Ovo, där Maria av Durazzo bodde, och meddelade änkehertiginnan, att han hade ett viktigt meddelande till henne från drottningen. Maria tog mycket älskvärt emot honom, men han tvang på ett rått sätt den vackra unga kvinnan att hänge sig åt hans äldste son; därpå lät han tillkalla en präst, som förenade henne med äreskändaren. Sedan denna formalitet undangjorts, blev Maria förd ombord på en av galärerna, som omgåvo Balzos amiralskepp, och på hans befallning där hållen i fångenskap.

Nu styrde skeppen kurs på Provence, men stannade på vägen vid Gaeta för att förena sig med drottningens galärer. Balzo trodde, att varken Johanna eller hennes gemål hade vetskap om hans skändliga överfall på Maria, men ändå var han så försiktig, att han ej lämnade sitt fartyg i Gaeta, utan lät hälsa drottningen, att ett svårt giktanfall hindrade honom att gå i land.

Hertig Ludvig visste emellertid redan om Balzos nidingsdåd, och utan att säga ett ord till någon begav han sig med en handfull pålitliga knektar ombord på amiralskeppet och befallde sina män att döda Balzo och taga hans båda söner till fånga. Robert, som var den som våldtagit hertiginnan, lät han föra till Neapel och kasta i fängelse i Castelnuovo; där bötade han för sitt brott till 1351, då Maria av Durazzo lät fyra bravi mörda honom inför sina ögon och kasta hans lik i havet. Hon hade enligt sitt eget uttryck varit "varken hustru eller änka" och ville bli en fri kvinna.

Under Johannas uppehåll i Gaeta landade konung Ludvig av Ungern än en gång i Syditalien; han lät sammankalla representanterna för folket, förehöll dem deras förräderi och hotade att pålägga dem så fruktansvärda straff, att neapolitanarna reste sig som en man och förklarade, att de ämnade försvara sin frihet till sista blodsdroppen. Ludvig blev helt bestört, ty hans här var illa rustad, utmattad av långa marscher och halvt utsvulten; han inlät sig därför ej i strid med neapolitanarna, utan försvann i all hemlighet från huvudstaden och drog sig tillbaka till Apulien för att där förbereda ett nytt överfall på Neapel.

Nu ansåg påven ögonblicket inne att medla mellan Johanna och Ludvig av Ungern, dess mer som båda parterna voro krigströtta och önskade fred. Denna blev också sluten i april 1351.

Johanna förklarade sig villig att betala ungerske konungen 300 000 gulden i krigsskadeersättning, vilket denne dock avböjde under förklaring att han blott velat hämna sin broders död och ej åstundade någon slags fördel eller vinning av företaget.

Sedan freden återställts i landet vände sig Johanna och hennes gemål till påven med anhållan, att han skulle förläna dem bägge den neapolitanska konungavärdigheten. Den gamle Klemens VI förklarade sig villig härtill och skickade legater att kröna dem. Just medan huvudstaden höll på att göra förberedelser till högtidligheten, kom bud, att den tyske kondottiären Beltramo della Motta hade besatt några städer i Terra di Lavoro. Ludvig drog ut emot honom med en del av sin här, slog Beltramo och blev vid återkomsten dess mera hyllad som kronan snart skulle smycka hans huvud.

25 maj 1353 ägde den högtidliga kröningen rum, många baroner och en stor massa folk infann sig till den, hela Neapel var blomstersmyckat. Men en oförutsedd händelse kastade en skugga över festen. Iförd sin kungliga prakt red Johanna genom staden på en vit springare, som rikets högsta dignitärer ledde vid tyglarna. Vid sin sida hade hon Ludvig, båda buro kungliga kronor på sina huvuden. I närheten av Petruccioporten kastade en adelsdam en så väldig blombukett på konungen, att hans häst skyggade och kastade av sin ryttare; därvid föll kronan av Ludvigs huvud och gick i tre stycken. Det vidskepliga folket uppfattade naturligtvis denna händelse som ett dåligt förebud, och de dystra aningarna växte i styrka, då samma dag ett av konungaparets barn avled.

För att beveka himlen och avvärja det öde som kröningsdagen bebådat beslöt drottningen att där domstolsbyggnaden "del Vicario" haft sin plats uppföra en präktig kyrka. Det nyuppförda gudshuset blev till åminnelse av kröningen kallat "Chiesa di Santa Maria dell' Incoronata". En lång tid härskade bland konsthistorikerna den åsikten, att Johanna kallat Giotto till Neapel för att utsmycka kyrkan och särskilt då "Cappella del Re". Men den florentinske mästaren hade avlidit redan 1336, och kyrkan och kapellet började byggas först 1353 eller 1354. Giotto uppehöll sig i Neapel mellan åren 1320—1330. De vackra freskerna i Cappella del Re förskriva sig enligt nyare forskningar från Johannas älsklingsmålare Gennaro di Cola eller från Maestro Stefanone — bägge infödda neapolitanare. Att freskerna ej målats av Giotto bevisar för övrigt också den omständigheten, att på

den vackra "Kyrkans glorifikation" ser man bland andra helgon också två förklarade gestalter, som bära konung Roberts och hans son Karls drag. Det är ju knappast tänkbart, att konstnären skulle ha framställt två levande människor, tillhörde de än konungahuset, mitt ibland helgonen i paradiset. Fresken "Äktenskapets sakrament" visar oss Johanna och Ludvig; drottningen framställes i full konungslig skrud med krona på huvudet, Ludvig bär vanlig riddardräkt, då han ju vid äktenskapets ingående ännu icke var konung. Alla freskerna i koret och "Cappella del Crocifisso" äro efter all sannolikhet arbeten av de båda ovannämnda konstnärerna.

Då kröningen ägde rum vid pingst och Ludvig ville hugfästa den minnesvärda dagen, stiftade han till Den helige andes ära riddarorden "del nodo" (knutorden) och sände utmärkelsetecknet till sextio riddare, bland andra Barnabo Visconti i Milano, Luigi Sanseverino och Giacomo Caracciolo. Orden bestod endast av en med guld och pärlor stickad silkesknut och bars på vänstra sidan av bröstet, över hjärtat.

Detta var den första i Italien stiftade orden, och dess statuter ge oss en levande föreställning om det dåtida riddarväsendets poetiska ceremoniel. Knutordens riddare voro förpliktade att i krig och fred tjäna och bistå sin furste. Utmärkte sig någon ordensmedlem genom något mer än vanligt tappert dåd, blev han sårad i strid eller lyckades det honom att såra motståndaren, då löste konungen med stor högtidlighet upp knuten, och den måste förbli upplöst, tills riddaren företagit en vallfärd till den heliga graven. Efter hemkomsten från Palestina tillknöts knuten ånyo, och riddarens namn jämte valspråket "Se Dieu plait" fästes på den. Ordensherrarna voro förpliktade att fasta varje fredag eller, om det inte var dem möjligt, bespisa tre fattiga till den heliga treenighetens ära. Under alla omständigheter måste de var fredag över sin riddardräkt bära en svart kåpa med vit knut, utan några smycken av guld, silver eller pärlor.

Varje påsk hade "knutriddarna" sitt stora sammanträde i Castello dell' Ovo, och ordensmedlemmarna infunno sig till det i vit dräkt. Var och en upptecknade då de ridderliga bragder han under året utfört i en stor bok, som bar titeln: "Le livre des avenements aux chevaliers de la compagnie du Saint Esprit au droit desire."

Hade någon av ordensherrarna begått en riddarståndet ovärdig gärning, måste han infinna sig till sammanträdet i svart dräkt,

på vilken över hjärtat var fästad en röd flamma med inskrift: "Fais esperance au Saint Esprit de ma grande honte amender." Det var ett slags frivillig riddarbikt; botgöraren fick vid måltiderna ej taga plats vid det gemensamma bordet, utan satt ensam vid ett litet bord mitt i salen. Ordensriddarens svärd hängde efter hans död över hans gravvård.

Denna riddarorden ägde ej alltför länge bestånd, ty efter Ludvigs av Tarent död övertog ingen stormästarvärdigheten; men ordensstatuterna togos av senare konungar till mönster för liknande stiftelser. Sålunda grundade konung Henrik III av Frankrike 1579 likaledes en helgeandsorden (Ordre du Saint Esprit), enär han var född vid pingst och dessutom vid pingst blivit vald till konung av Polen och bestigit franska tronen.

Då Henrik på hemväg från Polen 1574 uppehöll sig i Venedig, överräckte stadens Signoria som hedersgåva till honom ett manuskript, som innehöll knutordens statuter. Konungen använde dem som mönster för den ovannämnda franska orden, och för att ej hans stiftelse skulle bli ansedd som en efterhärmning av Ludvigs av Neapel samfund, befallde han sin kansler Chyverny att bränna den venetianska handskriften. Kanslern efterkom dock ej befallningen, och de neapolitanska statuten offentliggjordes 1764 i tryck.[1]

Konung Ludvig av Neapel skickade orden även till sina släktingar av huset Anjou, men prinsarna av blodet, som missunnade sin släkting konungakronan, kände sig inte vidare hedrade av utmärkelsen. När ett sändebud överlämnade "knuten" till hertig Robert av Tarent, gav han den tillbaka med den hälsningen till konungen, att han var förbunden med honom ej genom silkes- utan blodsband.

För övrigt höllo inte heller banden, som gåvos åt baronerna. Större delen av adeln var fientligt stämd mot Ludvig, och då konungen ville utrusta en expedition till Siciliens erövring, fann han sig hotad av ett uppror i eget land. Greven av Chiaramonte, en av Siciliens mäktigaste adelsherrar, intalade honom till härnadståget, och drottningen understödde planen — som det hette för att åtminstone för någon tid bli kvitt gemålen, vars äktenskap-

[1] Först av pater Bern. di Montfaucon, benediktinmunk av S. Mauros brödraskap, i hans verk: "Monumenti della Monarchia francese, och sedermera som särtryck under titeln: "Memorie per servire alla storia di Francia del sec. XIV", 1764 in 8:0 — av abbé le Fèvre. — Bibliothèque Nationale i Paris förvarar Knutriddar ordens miniatyrer och emblem.

liga likgiltighet och köld bittert förtröt henne. Emellertid begav sig Ludvig ej själv av till Sicilien, utan ditsände Niccolò Acciaiuoli och Giacomo Sanseverino, och Johanna drabbades av förtreten att alltjämt nödgas leva under sin utlevade gemåls uppsikt. Snart fick hon emellertid en gottgörelse på annat sätt, i det Sicilien efter Messinas erövring frivilligt underkastade sig det neapolitanska härskarparet och Johanna, när hon med gemålen begav sig till Messina, där mottogs och hälsades med stora ärebetygelser. Men inte heller den lyckan varade länge. Några sicilianska baroner voro fientligt sinnade mot konung Ludvig och anstiftade ett uppror mot honom, och i det neapolitanska riket började Robert av Tarent och Ludvig av Durazzo uppvigla folket mot monarken; Giovanni Pipino, en vild sälle, anförare för ett "Compania di ventura", ställde sig i spetsen för ett äventyrarband och försatte hela Apulien i skräck och fasa.

Mellan Ludvig av Durazzo och Johanna kom det också till en sammanstötning; den omedelbara anledningen var denna gång Johannas syster Marias giftermål. Trots att denna hade låtit strypa sin make för en dag, Balzo, och kasta hans lik i havet, anmälde sig genast friare till henne. Själve konung Ludvig av Ungern önskade äkta henne, åberopande sig på den redan med konung Robert träffade överenskommelsen. De båda systrarnas hat mot den ungerske konungen var dock alltför djupt rotat för att de skulle fogat sig efter hans önskan. För att även omintetgöra hertigens av Durazzo avsikter tillgrep Maria i samförstånd med Johanna en åtgärd, som var så gott som vedertagen inom huset Anjou.

Hon valde sig en annan gemål, nämligen Filip av Tarent, Roberts yngre bror, och överflyttade i hemlighet nattetid till hans palats, där äktenskapet ingicks och av en därefter tillkallad präst fick kyrklig sanktion. Men vid denna tid regerade Innocentius VI, som hyllade vida strängare åsikter än sin företrädare Klemens VI († i december 1353), och han vägrade det olagligt vigda paret den nödiga dispensen på grund av nära blodsfrändskap. Även sedan Maria fött en son vidhöll påven sin ståndpunkt trots Johannas föreställningar och böner.

Ludvig av Ungern var djupt förbittrad över att Maria förbigått honom, men än ursinnigare var Ludvig av Durazzo, som genom detta giftermål fann sig berövad allt hopp att någonsin se neapolitanska tronen övergå till furstarna av Durazzo. Nu ville han åtminstone bevaka de från Marias äktenskap med hans

bror Karl stammande barnens rättigheter och fordrade därför av drottningen att få bli deras förmyndare. Johanna, som ej kunde tåla Ludvig, avslog emellertid hans begäran, varför den uppbragte fursten grep till vapen, värvade två band "venturieri" och började förhärja Apulien.

Sedan hon förgäves anropat kejsaren om hjälp gav drottningen Michele Acciaiuoli befallning att likaledes värva beväpnade äventyrare och med deras bistånd försvara landet. Konungen själv var icke längre i stånd att bjuda fienden spetsen, ty hans hälsa var fullständigt undergrävd, och han kunde inte mera lämna Neapel. Sjuk och nära vansinne som han var tillbragte han dock sin tid med dans och dryckeslag och råkade av svartsjuka mot Johanna ibland i sådana anfall av raseri, att han med våld måste stävjas av hovmännen. Han trodde, att drottningen om nätterna öppnade sitt sovgemak för sina älskare, och en gång rusade han på henne med dragen dolk, så att hon blott genom de tillstädesvarandes mellankomst undgick döden. Det gick så långt, att hertigarna Robert och Filip av Tarent trängde in i slottet med sina legotrupper, jagade ut hovmännen, som gjorde konung Ludvig sällskap vid hans orgier, och läto bevaka honom själv som en fånge. Folket visste ej rätt, vilken av de kungliga makarna det skulle taga parti för, ty var Ludvig skuld till den äktenskapliga ofriden, så kunde också många berättigade anklagelser riktas mot Johanna. En slump vände emellertid med ett slag de vidskepliga neapolitanarnas sympatier ifrån konungen. Under en gudstjänst i kungliga kapellet slog blixten ner tätt invid Johannas huvud, och det oaktat lämnade hon oskadd kyrkan, vilket av folket uttyddes som ett bevis på drottningens oskuld.

Möjligen begagnade påven denna händelse för att genom sina legater förmå konungaparet att hädanefter ej vålla anstöt bland folket, utan leva i fred med varandra. Till det yttre inträdde verkligen fredliga förhållanden — men alltför sent, ty konungens hälsotillstånd förvärrades märkbart, och han hade inte ens krafter längre till stormande äktenskapliga scener.

Under tiden hade drottningen lyckats nedslå det apuliska upproret; Pipino föll i händerna på Filip av Tarent, som lät hänga honom, och även de andra uppviglarna övermannades, så att av konungaparets fiender nu endast Ludvig av Durazzo återstod. Men även honom lyckades drottningen bemäktiga sig och inspärrade honom i Castello dell'Ovo.

Det såg ut som om en långvarig fred nu skulle beskäras

riket, som om det skulle få andas ut efter de lidna nederlagen och upproren mot dynastien. Då insjuknade konung Ludvig och dog i maj 1362.

Johanna var, då hon nu för andra gången blev änka, endast trettiosex år, och hennes skönhet stod ännu i full blom. Det hette om henne, att hon hade mördat sin förste make av hat och bragt den andre i graven genom alltför lidelsefull kärlek.

VII.

Omedelbart efter Ludvigs död flyttade Johanna över till en byggnad invid S. Pietro di Castello, ty hon befarade, att Robert och Filip av Tarent, den avlidnes båda bröder, skulle taga sig an henne på ett alltför despotiskt sätt. De å sin sida misstänkte, att Johanna drog sig undan dem i avsikt att befria Ludvig av Durazzo ur fängelset och skänka honom sin hand, och de avfordrade henne ett skriftligt löfte, att hon ej skulle äkta Ludvig. Drottningen vägrade dock att underteckna denna förödmjukande handling, och bröderna av Tarent gjorde sig då kvitt sin farlige frände på ett annat sätt, fullkomligt i stil med huset Anjous traditioner; de läto skaffa honom ur världen medelst ett förgiftat lavemang, ty tarmsköljningar voro på den tiden ett stående medicinskt medel.

Drottningen hade emellertid haft så sorgliga erfarenheter av sina släktingar, att hon beslöt att ej räcka någon friare av huset Anjou sin hand. Då påven Urban V försökte övertala henne att äkta Filip, konungens av Frankrike son, gav hon honom det svaret, att hon hellre lät inspärra sig i en eremitcell än hon tog en furste av sin egen släkt till gemål. Hon var besluten att göra ett val efter sitt eget tycke. Som den skönaste och tappraste riddaren i Västeuropa ansågs på den tiden Giacomo d'Aragona, som av sin farbror, Peter den grymme (Pietro crudele), hade blivit berövad tronen och sina arvgods: Majorca och de i Pyreneerna belägna grevskapen Rossiglione och Cereto. Giacomo kämpade emot sin oredlige farbror, men lyckan var honom ej huld; Peter av Aragonien fick honom i sitt våld och lät i Barcelona spärra in honom i en järnbur. Efter tretton år i denna ohyggliga fångenskap lyckades han befria sig och fly. Johanna var rörd över hans öde, och fast han ej hade en fotsbredd land han kunde kalla sitt, önskade hon få honom till make.

Uppfylld av stora förhoppningar kom Giacomo till Neapel, och Johanna, konnässösen av manliga företräden, förde honom genast till altaret. Hon förlänade honom dock endast titeln hertig av Kalabrien, vilket alldeles icke tillfredsställde den äregirige Giacomo, som ville härska jämte Johanna och krönas till konung av Neapel. Drottningen gick emellertid ej in på hans fordran, och det uppstod misshälligheter mellan paret. Efter sex månaders äktenskap lämnade Giacomo Johanna och återvände till Spanien, där han på nytt upptog striden med Peter av Aragonien.

Men inte heller denna gång gynnade honom lyckan, han råkade åter i Peters våld och måste bedja sin kungliga gemål att hos påven lägga sig ut för hans befrielse. Drottningen vidtog de nödiga stegen, och tack vare påvlig förmedling lovade Peter av Aragonien att frigiva sin fånge mot en lösen av 40 000 dukater. Den storsinta Johanna utlöste sin gemål, och rörd över så mycket ädelmod förlänade henne påven till belöning "för dygdesam vandel" den gyllene rosen, det högsta tecknet på påvlig ynnest.

Giacomo återvände till Neapel för att betyga drottningen sin tacksamhet, men knappt hade Peter av Aragonien fått lösesumman i sin hand, förrän han började utrusta en ny expedition till Majorcas erövring. Giacomo måste ånyo lämna Neapel för att komma sin far till hjälp.

Emellertid hade han knappast hunnit beträda hemmets mark, förrän han insjuknade i feber, och kort därpå avled han. För tredje gången var Johanna änka. Den provençalske astrologen, som hade uppgivit, att namnet på hennes tredje man skulle börja på G, hade spått sant. Det saknas ej krönikörer, som tillskriva Giacomos hastiga död en dosis gift. Spanjoren var sin gemål otrogen, han underhöll i Neapel ett kärleksförhållande med en annan kvinna, vilket skall ha harmat den åldrande drottningen så, att hon lät förgifta honom.

Vid denna tid (1364) dog också hertig Robert av Tarent, utan att efterlämna avkomlingar, och fyra år senare (1358) avled Filip av Tarent, andre gemålen till Johannas halvsyster Maria; även det äktenskapet var barnlöst, och hertigen testamenterade sin ofantliga förmögenhet till Giacomo del Balzo, furste av Andria, en son till hans syster Margherita. Så utslocknade huvudlinjen av det tarentinska hertighuset, och av Karl II:s av Anjou talrika

avkomlingar återstodo endast två manliga ättlingar: konung Ludvig av Ungern och Karl III av Durazzo.

För att bevara den neapolitanska tronen åt sin familj förmälde nu drottningen sin älskade systerdotter Margherita med Karl III, en son till den Ludvig av Durazzo, som hade dött i Castello dell' Ovos fängelse. Trots detta försiktighetsmått hade Johanna ännu icke uppgivit hoppet om egna avkomlingar, och på nytt började det glada livet på Neapels kungliga slott; där gåvos åter baler och torneringar, och den östromerske kejsaren Johan Paleologus, som (1369) passerade Neapel på väg till Rom, välkomnades med stora festligheter. Då den mystiskt fromma botgörerskan Birgitta på sin hemfärd från heliga landet kom till Neapel (1372), tyckte hon sig ha råkat in i en av satan regerad stad. Hon hade egentligen ej haft för avsikt att besöka Neapel och lämnade i Amalfi sitt skepp blott för att vallfärda till aposteln Andreas grav; men där hade hon en uppenbarelse, som befallde henne att bege sig till huvudstaden, vars befolkning hade hemfallit åt utsvävningar och lättsinne och av himlen tuktades med en pest. Då Birgitta kom till Neapel, var ryktet om hennes helighet så spritt, att det neapolitanska folket belägrade hennes bostad och besvor henne att anropa den allsmäktige och alla helgonen om att de måtte avvända den rysliga landsplågan. Botgörerskan församlade ärkebiskopen, tre teologer, två rättslärda och några riddare omkring sig och kungjorde för dem, att den bland adel och folk rådande fåfängan, penninggirigheten och djuriska liderligheten hade dragit detta svåra straff över Neapel. Icke minsta skulden till olyckan hade kvinnornas vämjeliga sed att måla sina ansikten samt de oanständiga dräkter drottningen själv hade infört i landet. Birgitta hade haft en syn, i vilken hon sett drottningen "klädd endast i ett genomskinligt linne och samtidigt hört en ljudlig stämma som ropat: Se denna apa! Hon doftar av vällukter och bär gift i sitt hjärta", varpå hon skådat drottningen fullständigt naken med en krona av smutsiga band på sitt huvud. Och åter hade stämman talat: "Se en fåfäng kvinna, inför folket världens härskarinna, men inför Gud ett vämjeligt kreatur." Till sist hade hon sett drottningen sitta på en gyllene tron i en opassande ställning och bredvid henne två djävulssvarta negrer, som underdånigt talat till henne sålunda: "O lejoninnelika kvinna! Vi bringa dig blod och gissel. Gissla och piska, låt det röda blodet flyta. Även ett käril fullt av eld skall vara ditt, tag det, ty vi veta, att eld flammar i ditt hjärta."

Trots dessa för drottningen förolämpande uttalanden lämnade Birgitta Neapel rikligt begåvad med skänker; hennes böner hade emellertid haft föga framgång; pesten rasade ohyggligare än någonsin i staden, och folket väntade ännu värre ting, ty en komet med lång, glimmande svans uppenbarade sig på himlen.

I Neapel tillskrev man Birgittas häftiga förbittring mot drottningen den omständigheten, att den svenska sierskans son inlåtit sig i ett kärleksförhållande med drottningen. I alla händelser tycks helgonet litet ha överdrivit de ogynnsamma intryck hon fick i Neapel, ty allvarliga och trovärdiga krönikörer anse just Johannas tredje änketid för hennes förståndigaste regeringsperiod, vilket ju ej heller kan förvåna, då drottningen nu samlat erfarenheter och var i stånd att bedöma förhållandena i sitt rike med mera insikt än förr. Därför hette det också om henne, att sedan drottningens av Saba dagar hade ingen kvinna på tronen gått upp mot Johanna i visdom, och många kallade henne till och med "den allerheligaste drottningen, Italiens stolthet och lykta".

Men ännu förestod det Johanna svåra tider. En bland de mäktigaste baronerna, Francesco del Balzo, hertig av Andria besatte med vapenmakt släkten Sanseverinos gods, och då drottningen tog parti för den mäktiga släkten och över hertigen avkunnade en sträng dom, som berövade honom alla hans gods och privilegier, värvade han 12 000 legosoldater, förhärjade Terra di Lavoro och hotade huvudstaden. Visserligen förmådde honom farbrodern, den gamle Raimondo del Balzo, att draga sig tillbaka till Apulien, men där samlade han ännu talrikare äventyrarband under sina fanor. Drottningen mutade emellertid denna här av lyckoriddare med 60 000 gulddukater, och Francesco måste ge sig. Ännu större faror hotade drottningen. Karl III av Durazzo, Margheritas gemål, som vistades vid konungens av Ungern hov, kände sig ingalunda förpliktad att bistå Johanna i hennes hårda strider med Balzo, utan stannade lugnt kvar i Ungern. Med skäl misstänkte Johanna, att Karl av Durazzo och Ludvig av Ungern smidde onda planer emot henne, att den sistnämnde ville beröva henne tronen och rustade sig till ett nytt erövringståg mot Neapel.

Möjligen kände sig Johanna inte längre stark nog att försvara tron och rike mot ett nytt överfall, ty hon vände sig till påven Gregorius XI, och bad honom föreslå henne någon romersk furste till gemål, så att hon med dennes hjälp skulle förmå bjuda fienderna spetsen. Hon var vid den tiden fyrtiofem år gammal,

men gjorde enligt krönikörernas utsago ett ungdomligt intryck och trodde till och med ännu på möjligheten av egen avkomma.

Påven åtog sig beredvilligt denna politiska äktenskapsangelägenhet och föreslog hertig Otto av Braunschweig, en tapper riddersman, som saknade förmögenhet och därför nödtvungen stred i Lombardiet som påvlig härförare. Otto var en kraftfull, oförvägen, ädel och rikt begåvad man och var ovanligt omtyckt av sina trupper. Johanna gick med glädje in på påvens förslag, och då hon så vitt möjligt ville förhemliga den utkorade främlingens fattigdom för sina riksbaroner, beslöt hon att med stor pomp låta ledsaga honom till sin huvudstad. Hon skickade en kortege, bestående av medlemmar av de främsta neapolitanska adelssläkterna med Roberto Orsini i spetsen, att möta honom i Ferrara, lät nyinreda slottet och gjorde stora förberedelser till en lysande förmälningsfest.

På Marie bebådelsedag 1376 anlände Otto av Braunschweig till Neapel och blev i yttre måtto mottagen med stor heder, men varken Johanna eller flertalet av adeln tycks ha blivit särdeles förtjust. Baronerna befarade, att prinsen-gemålen skulle draga sina landsmän till Neapel och låta de mest inbringande förläningarna och ämbetena komma dem till del. Johanna å sin sida betraktade honom vida mera som en kondottiär i hennes kungliga tjänst än som en av böjelse vald make. I själva verket hade hon vid denna tid börjat fatta tycke för Robert av Artois, en son till greven av Eu, med vilken hon helt nyligen förmält sin systerdotter, den unga änkan Giovanna av Durazzo. Roberts inflytande på drottningen hade redan hunnit väcka svartsjuka och avund hos Karl III av Durazzo, som fruktade, att Johannas gunstling skulle komma att utveckla sig till hans medtävlare om neapolitanska tronen.

Då avled i Rom i mars 1378 påven Gregorius XI, som hade förlagt påvesätet tillbaka till den eviga staden från Avignon. Konklaven, som samlade sig till påveval, bestod av sjutton kardinaler, av vilka endast fyra voro italienare, de övriga utlänningar. Romarna fruktade, att en främling skulle bli vald, och folket samlade sig utanför Peterskyrkan och ropade: "Romano lo volemo! Italiano lo volemo!" och hotade att dräpa alla kardinalerna, ifall de valde en utlänning. Till följd av dessa hotelser utsåg man ärkebiskopen av Bari, Bartolommeo Prignano, som på grund av sin födelseort Itri vid Fondi kunde betraktas som neapolitanare. Den nye påven antog namnet Urban VI. I Neapel

blev det stort jubel, då man väntade, att han skulle komma att gynna sin födelsebygd. Huvudstaden illuminerades festligt, då nyheten kom, och Johanna skickade en deputation till Rom för att frambära hennes lyckönskningar samt en gåva av 40 000 dukater i guld och silver. Men mot all förväntan visade sig Urban VI fientligt sinnad mot Johanna. Han var en av naturen högmodig och hämndgirig människa, levde i ständig ofrid med kardinalerna och drog stor ofärd över kyrkan, ty han frambesvor det sjuttioåriga schismat.

Redan två månader efter konklaven inträffade kardinal Orsini, en bror till greven av Nola, i Neapel för att meddela drottningen de närmare omständigheterna vid Urbans val och underrätta henne, att kardinalernas votum var ogiltigt och Prignano en inkräktare, en "truffatore del papato"; han omtalade vidare, att kardinalerna inom kort skulle sammanträda till nytt val och för att ej kränka italienarna hade beslutit att icke välja någon utlänning. Orsini bad drottningen om hennes stöd, då han alltid visat sig uppriktigt tillgiven huset Anjou. Johanna gav ett undvikande svar, hon ville avvakta sakernas vidare utveckling.

Under tiden hade konungen av Sicilien, Fredrik av Aragonien, avlidit och efterlämnade som enda tronarvinge en dotter, Maria. Johanna ansåg stunden inne att sätta sig i besittning av ön och skickade sin gemål till Rom för att såväl i eget som drottningens namn söka utverka den ledigvordna tronen. Otto blev emellertid kallt, ja ohövligt mottagen. Då under en påvlig taffel Otto av Braunschweig som förnämlig gäst enligt gammal sed knäböjande räckte hans helighet vinpokalen, vände Urban sig bort och började tala med några andliga dignitärer; samspråket blev så långvarigt, att en av prelaterna gjorde påven uppmärksam på att det måhända var tid att mottaga bägaren av hertigen. Otto blev så kränkt över detta påvens beteende, att han ögonblickligt lämnade Rom, utan att invänta resultatet av sin mission. Till Johanna frambars också ett yttrande av påven, att han skulle tvinga henne att draga sig tillbaka inom S. Chiaraklostrets murar, och, vad som var värre ändå, Urban uppmuntrade Karl III av Durazzo till ett krigståg mot Neapel, vars tron han lovade förläna honom. Karl III nappade denna gång icke på kroken, men drottningen fick i alla fall vetskap om påvens fientliga intriger, och från anhängare av Urban VI blev hon hans förbittrade motstånderska. Hon slöt förbund med det mot påven fientliga partiet; i spetsen för det stod Onorato Gaetani,

greve av Fondi, som på sin tid, då Avignon ännu varit den heliga stolens residens, hade varit påvlig vikarie i Italien. Gaetani erbjöd de kardinaler, som ville störta Urban, sitt slott i Fondi till mötesplats för en ny konklav, och snart samlade sig där elva kardinaler, som 12 september 1378 till påve valde en tysk, ärkebiskop Robert, som antog namnet Klemens VII. Under valet närvoro i slottet några av drottningens dignitärer, bland andra Robert av Artois, nyligen förmäld med Giovanna av Durazzo.

Urban förklarade de i Fondi samlade kardinalerna sin värdighet förlustiga, kallade dem kättare och schismatiker och överlämnade deras purpurmantlar åt framstående personligheter av neapolitansk härkomst för att på det sättet förskaffa Johanna förbittrade fiender. Därjämte lyste han drottningen i bann och svor att beröva henne hennes tron, varpå åter Johanna utfärdade befallning, att ingen av hennes undersåtar fick visa tro och lydnad mot Prignano, "som gripits av storhetsvansinne".

Under tiden värvade bägge påvarna legotrupper för att bekriga varandra. Urban samlade ihop så många italienare och tyskar han någonsin kunde; för motpåven skulle gascognare kämpa. Men i maj 1379 segrade italienarna vid Marino över motpåvens trupper, med påföljd att Klemens VII och hans anhängare icke längre kände sig trygga i Fondi och lämnade det provisoriska påveresidenset. Klemens VII begav sig till Gaeta på neapolitanskt område, och där blev han med stora hedersbetygelser mottagen av Johanna samt inbjuden att slå sig ned på Castello dell'Ovo. För att inge folket tillbörlig vördnad för motpåven lät Johanna anordna en högtidlighet, varvid Klemens hyllades med fotkyssningar; drottningen var den första att begå ceremonien, efter henne följde Otto av Braunschweig, Robert av Artois och Margherita.

Men i stadens gator och gränder mumlade man om en karnevalspåve, och snart växte mumlet till ett hotande sorl. En skräddare med öknamnet "Brigante" samlade en skara folk omkring sig och skrek: "Viva papa Urbano!" Skaran började därefter storma utlänningars hus och alla kloster, som hyste anhängare till motpåven, samt drog slutligen under förbannelser mot Klemens till Castel dell' Ovo; ja, det gick därhän, att de upproriska hotade påven och drottningen, som understödde honom, med döden. Motpåven blev så förskräckt över hotelserna, att han tredje dagen därefter inskeppade sig till Sydfrankrike, till Avignon.

Då Karl III fick vetskap om det neapolitanska folkets resning

mot Johanna, ansåg han stunden vara inne att draga fördel av Urbans stämning och göra ett försök att bemäktiga sig tronen. Hans gemål Margherita, som uppehöll sig i Neapel, blev underrättad om hans avsikter och uppmanad att sätta sig utom räckhåll för drottningen; hon utbad sig därför dennas tillstånd att få bege sig till Rom och därifrån till Friuli för att besöka sin gemål, som i spetsen för ungerska hären stred emot venetianarna. Johanna gav sitt bifall till Margheritas resa, och sedan Karl III sålunda sörjt för att hans gemål ej kunde tjäna drottningen som gisslan, slöt han med konung Ludvigs begivande fred med venetianarna och begav sig till Rom för att sätta erövringståget mot Neapel i verket. De florentinska bankirerna lånade honom 40 000 dukater i guld, Urban mottog honom med kunglig heder och krönte honom redan i juni 1380, i närvaro av en mängd romerska och neapolitanska baroner, till konung av Neapel.

Den nye konungen förband sig genom en skriftlig utfästelse att avträda furstendömet Capua till den påvlige nepoten Buttilo Prignano, och Urban ställde Alberik av Barbiano och den påvlige legaten kardinalen av Sangro vid hans sida som rådgivare.

Vid underrättelsen om denna påvliga förläning adopterade Johanna franske konungens bror, Ludvig av Anjou, och utnämnde honom till sin tronarvinge.

VIII.

Men åtgärden kom för sent; innan drottningens franska hjälptrupper hade brutit upp, stod redan Karl III med sin här utanför Neapels portar. Otto av Braunschweig försökte visserligen komma drottningen till hjälp, men hans truppstyrkor voro alltför obetydliga för att kunna mäta sig med Karls. Då det neapolitanska folket erfor, att drottningen korat en fransk furste till tronarvinge, vände det sig helt ifrån henne, rädd för en ny tillströmning av främlingar; hellre ville då neapolitanarna ge sig under hertigen av Durazzo.

Johanna lät förskansa stadsportarna för att hindra Karls trupper att inränga i staden, men förrädare funnos, som klättrade över murarna och meddelade belägrarna, att de med lätthet kunde bryta sig in genom Porta della Concordia, där det blott stod en handfull av Johannas folk.

På det sättet besatte Durazzo Neapel nästan utan blodsutgjutelse.

medan drottningen med några få anhängare förskansade sig i Castelnuovo. Giovanna av Durazzo hade kvarstannat hos henne.

Karl III inväntade ej kungliga slottets stormning, utan befallde folket att genast avlägga trohetseden i kyrkan S. Chiara. Giovannas av Durazzo juveler, som hon förvarade i klostret S. Croce, lade han beslag på som krigsbyte.

Innesluten i sin borg hängav sig Johanna ännu någon tid åt hoppet, att det till sist skulle lyckas hennes make att befria henne eller att hjälp skulle anlända från Provence — men det var ett fåfängt hopp. Då Johanna kommit till insikt därom, skickade hon, 20 augusti 1381, sin protonotarie till Karl av Durazzo med begäran om vapenstillestånd. Huvudsakligen av brist på livsmedel hade hon måst besluta sig för detta steg. En dag under denna svåra tid kom Giovanna av Durazzo till drottningen och erbjöd henne ett med gulddukater fyllt skrin, men Johanna svarade bittert, att på den tiden då hon bett om guld, hade ingen velat låna henne de nödiga beloppen — nu behövde hon intet guld mera, utan bröd.

Av hänsyn till sin nära släktskap med Johanna gick Karl in på fem dagars vapenstillestånd; blev hon under denna frist ej befriad av sin make eller genom någon annans hjälp, måste hon ge sig; han visste blott alltför väl, att drottningen ej kunde räkna på undsättning inom dessa fem dagar.

Då vapenstilleståndet slutits, lät Karl skicka drottningen den för fem dagar nödiga kvantiteten av födoämnen, höns, kött, frukt och vin. Men drottningen sände i hemlighet en pålitlig budbärare till sin gemål, som under tiden i Aversa försökte värva en här, och hälsade honom, att han skulle skynda till hennes räddning, ty annars bleve hon nödsakad att den 25 augusti överlämna sig åt sin fiende.

Natten innan vapenstilleståndet utgick sågo de belägrade från slottstornet Otto och Robert av Artois, Giovannas av Durazzo gemål, rycka an från Piedigrotta i spetsen för en legohär. Men även Karl vakade; han drog emot fienden med sin här, och vid Pizzofalcone kom det till strid. Då uppstod en storm, vinden blåste sådana moln av sand i ögonen på Ottos legoknektar, att de vägrade att angripa. Den orädde Braunschweigarn gav sin häst sporrarna och stormade lös på Karl med svärdet i högsta hugg; men den nye konungens talrika riddarfölje omringade angriparen och tog honom fången.

Johanna hade förlorat spelet, hon måste överlämna sig åt sin

fiende, som efter sitt intåg i kungliga slottet hade ett långt samtal med henne. Vad de båda motståndarna avtalade är obekant, men till tecken av att den nye härskaren tagit slottet i besittning hissades ofördröjligen Durazzos standar över Castelnuovo.

För ögonblicket kvarstannade Johanna i borgen, men 2 september lät segraren överföra henne till Castello dell' Ovo och fråntaga henne hennes penningar och juveler, ty man såg de av drottningen så länge väntade provençalska galärerna nalkas, lastade med franska trupper. Hjälpen kom, men för sent.

Den provençalska flottan återvände till Frankrike, då emellertid Karl erfor, att Ludvig av Anjou rustade sig för att återinsätta Johanna i hennes rättigheter, lät han föra henne till Castello di Muro och kväva henne under kuddar.

Några krönikörer berätta, att Karl skickat förtroendemän till Ludvig av Ungern att fråga, vad han skulle göra med den fångna Johanna, varpå konungen befallt honom att skaffa henne ur världen på samma vis som hans bror Andreas slutat. De berätta vidare, att Johanna överfördes till San Pietro a Majella, att hon stryptes och hennes lik utkastades i trädgården. Två ungerska baroner skola ha varit vittnen till den ohyggliga avrättningen för att kunna avlägga berättelse om den för konung Ludvig.

Detta inträffade den 22 maj 1382.

Johanna uppnådde en ålder av femtiofem år, och i nära trettio hade hon varit drottning. Hennes son Karobert, som fötts i hennes gifte med Andreas av Ungern, hade dött tidigt, och även de båda döttrar hon skänkt Ludvig av Tarent hade avlidit vid unga år.

Av "anständighetshänsyn" gentemot neapolitanska folket förde man drottningens lik till Neapel, där det ställdes på lit de parade i kyrkan S. Chiara. Men trots att Johanna gjort prästerskapet och nunnorna mycket gott, flydde dessa ur kyrkan av fruktan att väcka den nye härskarens misshag, och grevarna av Nola och Montalto jämte några florentinare buro kistan till graven. Som den avlidna var belagd med påvligt bann, råkade till och med platsen där hon jordats i förgätenhet. Ända in i nyare tid har man ansett den vackra gravvård, som reser sig mellan monumentet över Carlo Illustre och sakristiedörren och som är ett verk av den berömde sienesiske bildhuggaren Tino di Camaino, för Johannas sista viloplats. Men enligt nyare forskningar är antagandet grundlöst, och mästerverket av sienesisk bildhuggarkonst gömmer efter all sannolikhet de dödliga kvarlevorna av Maria av Valois, Carlo Illustres andra gemål. Denna gravvård

var Tinos sista arbete, ty konstnären dog 1336, och betalningen erlades 7 juni 1337 till hans änka.

Omedelbart efter Johannas död lössläpptes Karl Otto av Braunschweig ur fängelset i Altamura, på villkor att han ofördröjligen skulle lämna neapolitanskt område. Otto underkastade sig villkoret och begav sig till Frankrike, till Ludvigs av Anjou hov.

*

Vill man fälla en tillnärmelsevis rättvis dom över Johanna, måste man ännu mer än i fråga om andra historiska personligheter taga de dåtida etiska åskådningarna och de sydländska folkens väsensart i betraktan. Vi stå här inför påfallande motsägelser. Boccaccio kallar henne Italiens stolthet och säger, att hon var så intagande, så älskvärd och rättrådig, att hon snarare var lik en god kvinnligkamrat än en drottning. Däremot berättar en yngre författare, Dalbono, i sin legend "Maria Stella ovvero il palazzo della Regina Giovanna", att drottningen en gång hade förälskat sig i en simpel sjöman och sedan han tillfredsställt hennes sinnlighet låtit kasta honom i fängelse i det "Misterioso palazzo" vid Posilipo, vars ruiner än i dag inge neapolitanarna en viss vidskeplig fasa.

Förbrytelser, som begingos av kärlek eller hämnd, voro sydlänningarna i viss mån sympatiska och ursäktades nästan alltid av den offentliga meningen. Det faktum, att Johanna givit sitt tysta samtycke till mordet på gemålen, som påtvungits henne, skulle säkert ingalunda berövat henne folkets hjärta, ty hon var vacker, hetblodig och intagande och hade det otvungna väsen, som än i dag utmärker damerna av italienska högadeln. För övrigt voro de dynastiska intressena, nödvändigheten att bevara härskarnas makt och nimbus på den tiden så avgörande synpunkter i de regerande släkterna, att även de gräsligaste brott funno en ursäkt i dessa grundsatser.

Johanna hade egentligen ej fått någon uppfostran, icke ens den som brukade komma simpelt adelsfolks döttrar till del och så mycket mindre då en som hövdes en konungadotter. Förklarligt nog kunde hon ej tåla sin gamla farmor, drottning Sancia, som jämt och ständigt tvang henne till andaktsövningar och kyrkogång och ej hade minsta förståelse för den glada, livliga

unga flickan. Hennes målmedvetna överhovmästarinna arbetade åter i motsatt riktning: hon underbläste sin skyddslings lidelser och uppmuntrade hennes dåliga böjelser för att kunna draga dess större fördelar av den blivande drottningen.

Dylika inflytanden skulle ha kunnat omintetgöra de bästa anlag hos en flicka bestämd att bära drottningkronan, och Johanna stod till en början så gott som värnlös gentemot hovkammarillans smicker och onda ingivelser. Att hon vid mognare år förmådde ådagalägga sådan självständighet och enligt samtidas utsago till och med blev en god och duglig regentinna får väl uteslutande tillskrivas de erfarenheter hon samlat och hennes förmåga att bedöma människor. Med tiden bildade hon sig ett eget omdöme i alla angelägenheter, som rörde stat och regering, och lät sig i sådant icke påverkas ens av sina älskare, vilka för övrigt så småningom blevo alltför talrika för att hon icke skulle ha sett deras fel. Så berättas, att Filip av Tarent en gång befann sig i svår penningknipa och bad henne skänka honom 500 gulduns. Drottningen låtsades ej höra bönen, och supplikanten vågade inte den gången göra något ytterligare försök, men efter någon tid vände han sig till sin älskarinna med en ny begäran. Han ville, att hon skulle förläna honom staden Troja, som gav stora inkomster, men Johanna vägrade, under förklaring att konung Robert hade bestämt denna besittning åt S. Chiaraklostret i Neapel och hon måste respektera sin farfars önskan. Dessa och liknande drag visa, att hon ej var en lekboll för sina älskare, och det täta ombytet av dem är väl bästa beviset för att hon bevarade sin viljefrihet. Redan vid unga år fick hon blicken öppen för den fara som låg i att obetingat hänge sig åt sina lidelser. Under senare hälften av sitt liv hade hon kraft nog att vara endast drottning. Detta är också förklaringen på att hon efter sin död prisades som den bästa härskarinnan av den neapolitanska dynastien Anjou och att historia och tradition så flitigt sysselsatt sig med henne.

IX.

Karl III ville genom stora festligheter hugfästa erövringen av neapolitanska tronen. Bland annat föranstaltades ett prunkande festtåg genom Neapels gator, och i spetsen för det red Margherita med sina små barn, Vladislav och Johanna. Men vid dessa högtidligheter saknades den glada stämning som hade utmärkt de

av konung Robert och Johanna I anordnade festerna. Huset Anjou var redan belastat med alltför många brott.

Karls tron stod för övrigt icke på särdeles säkra fötter. Konungen måste draga i fält mot Ludvig av Anjou och försvara sig mot den snikne Urban VI, som för sin nepot Francesco fordrade icke blott Fondi utan även Capua och Caserta, ja Amalfi och Sorrento. Mellan Karl och den despotiske påven kom det till kiv och strid, och slutligen möttes båda i Aversa till ett sista försoningsförsök. Urban VI uppträdde emellertid på ett så förolämpande sätt emot Karl, att denne lät gripa honom och inspärra honom i borgen. Bakom lås och bom lugnade påven sig litet, och det kom till en skenbar försoning mellan de bägge motståndarna, de stego till häst och begåvo sig tillsammans till Neapel, där förhandlingarna skulle slutföras. Utanför ärkebiskopspalatset ville påven stiga av, men konungen ropade då i befallande ton: "Nej, min helige fader, vi rida till slottet vare sig det behagar er eller ej." Urban blev bestört, för nittio år sedan hade man på liknande sätt tagit påven Celestin V tillfånga. För att icke råka ut för samma öde gick han in på alla villkor Karl föreskrev, och först när han det gjort, fick han tillåtelse att flytta över till ärkebiskopspalatset. Under tiden hade Ludvig av Anjou besatt Apulien; konungen måste ställa sig i spetsen för sin här för att söka nedslå fienden. Men i september 1384 avled Ludvig, det franska överfallet avstannade av sig själv, och Karl kunde lugnad återvända till sin huvudstad. Urban hade emellertid ingen tanke på att verkligen hålla de neapolitanska överenskommelserna. Under Karls frånvaro flyttade han över till slottet Nocera, uppviglade kardinalerna mot konungen och flydde med deras hjälp från Neapels område, sedan han väl hundra gånger förbannat dess härskare och hotat honom med kronans förlust.

Sedan Karl åtminstone till det yttre återställt lugnet i neapolitanska landet, drog han till Ungern för att bestiga den genom Ludvigs död ledigvordna ungerska tronen. Underrättelsen om hans kröning mottogs i Neapel med glädjefester; omgiven av vitklädda kvinnor färdades Margherita genom stadens förnämsta gator för att presentera sig för folket som ungersk drottning. Efter tåget genom staden skulle en präktig "giostra" (tornering) äga rum. Men knappt hade Margherita med sina båda barn Vladislav och Johanna tagit plats under festbaldakinen för att åse tornerspelen, förrän en hovman bragte henne den tragiska underrättelsen om Karls död. Ludvigs änka och hennes dotter, som

betraktade neapolitanaren som en inkräktare, hade låtit mörda honom på ungersk mark i februari 1386.

Drottningen drog sig ögonblickligt tillbaka till Castelnuovo och utvecklade stor energi för att bevara neapolitanska tronen åt sin son. Illa omtyckt av adel och folk på grund av sin girighet och sitt omåttliga högmod, lyst i bann av påven, så gott som utan vänner och med en massa öppna fiender, som understöddes av påvliga kurian och franska hovet, försvarade hon i tolv år tronen för sin sons räkning.

Redan 1387 började hennes strid mot påve och folk. Urban VI rådde de neapolitanska folkrepresentationerna att förmå drottningen att avstå från förmynderskapet för sin son. Hon skulle nöja sig med blotta konungamanteln och lägga styrelsen i händerna på dem Seggi utnämnde till statens styresmän och förmyndare för den minderårige Vladislav. Margherita avslog bestämt dessa fordringar och upptog striden mot kuria och folk. Hon beslöt att med våld tvinga neapolitanarna till lydnad, lät omringa den upproriska staden med sina trupper och beskjuta den från galärerna med stenbomber. Förbittrat över dessa åtgärder reste sig folket som en man mot drottningen, ett fruktansvärt uppror utbröt i hela staden, adelns palats plundrades, fångarna lössläpptes, och domstolshandlingarna brändes.

Under dessa oroligheter förenade sig Ludvigs av Anjou anhängare med Otto av Braunschweig för att med våld genomdriva Ludvig II:s (son till den avlidne Anjou) upphöjande på Neapels tron. Otto ställde sig i spetsen för en legohär av bretagnare, gascognare och tyskar, landade som Ludvig II:s och motpåvens krigsöverste i neapolitanska viken och slog läger i närheten av huvudstaden. Ett stort antal neapolitanska baroner slöt sig till Otto, Margherita kände sig allvarligt hotad och inskeppade sig 13 juni 1387 med sina barn till Gaeta. I de neapolitanska borgarna kvarlämnade hon starka besättningar.

Efter långvariga strider med drottningens trupper lyckades det slutligen Otto av Braunschweig att plantera Ludvig II:s och motpåvens banér på Neapels murar, och endast Castello dell' Ovo motstod en längre tid belägrarnas stormningar. Snart inträffade emellertid en ny vändning: motpåven Klemens VII avled, och den nyvalde påven, Bonifacius IX, (1389) tog Margheritas och Karl III:s son Vladislav i sitt beskydd. Ludvig II:s stridskrafter försvagades mer och mer, till slut avföll hären ifrån honom, och tronpretendenten såg sig nödsakad att draga sig tillbaka till

Tarent. Därifrån vände han sig till påven med begäran om fri lejd till hemlandet. Hans anhållan beviljades av motsidan, och i slutet av 1399 avseglade han till Frankrike.

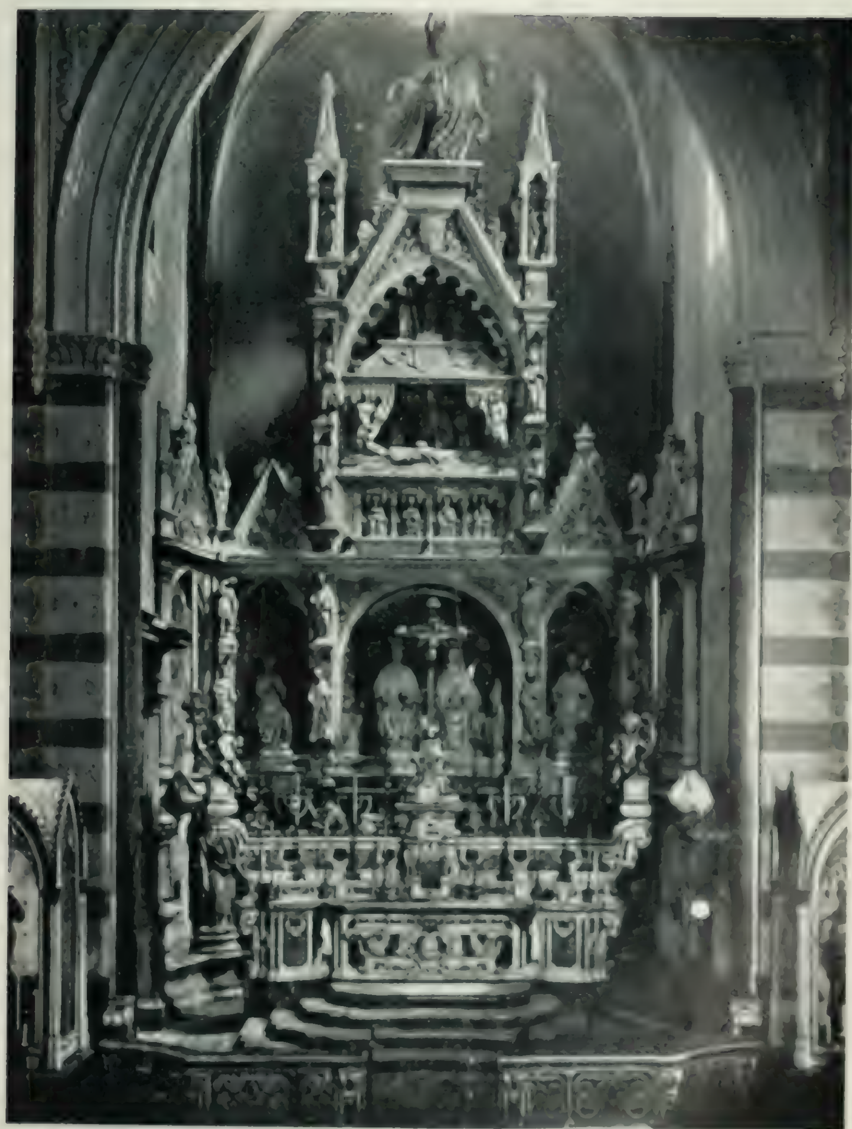
Margherita återvände till Neapel, men nu bosatte hon sig icke mera i Castelnuovo, som gömde alltför sorgliga minnen. För övrigt hade också större delen av borgen förstörts under upproret, och i Neapel troddes det allmänt, att onda andar huserade där. Drottningen valde i stället Castel Capuano till sitt och sina barns bostad. Men inte heller i det nya residenset var lyckan henne huld. En pest utbröt i staden, och efter att ha överlämnat regeringen åt den unge konungen Vladislav flyttade Margherita ut till Kampanien. Även andra skäl hade föranlett drottningen till detta beslut: hennes son brann av begär att sätta kronan på sitt eget huvud och bli oberoende av modern, och denna fruktade, att han enligt bruket i släkten Anjou en vacker dag skulle låta strypa henne. Margherita dog 1412 och jordades i Salerno.

Vladislav utvecklade sig till en tyrann; han lät sätta Castelnuovo i stånd igen, och medan han firade orgier i övervåningens salar, försmäktade hans verkliga eller förmenta fiender i borgens underjordiska fängelsehålor.

En gång lät han mörda fyra baroner av släkten Sanseverino och kasta deras lik på en avskrädeshög, där de uppåtos av hundarna. En annan gång tog han sin bastards förmälning till förevändning för att locka furstens av Sesso änka och döttrar till Neapel; modern och en av döttrarna kastades i fängelse, medan han behöll den vackraste av de båda prinsessorna som sin älskarinna. Vladislav ingick tre äktenskap; hans andra gemål, Maria, dotter till konnetabeln av Cypern, Jacopo di Lusignano, anlände till Neapel (1402) åtföljd av en sällsport vacker cyprisk adelsfröken, och denna omständighet blev hennes olycka; då den ovärdige maken trådde efter att få fullkomligt fria händer gentemot den cypriska skönheten, förgiftade han efter två års äktenskap sin gemål, och för att bemantla sitt brott lät han föra henne till graven med stor pomp, varvid han göt tårar av rörelse.

Hans tygellösa leverne omtöcknade så hans förstånd, att han på dödsbädden ropade till de kringstående hovmännen, att de skulle föra den av honom hatade Paolo Orsini till hans läger, ty han ville med egna händer strypa honom.

Då han trots tre äktenskap ej efterlämnade någon legitim avkomma, övergick neapolitanska tronen till hans syster Johanna

KONUNG VLADISLAVS GRAVVÅRD
S. Giovanni a Carbonara. Neapel

II, född 1371. Hon ingick två äktenskap Vilhelm av Habsburg, hennes förste gemål, dog vid unga år, och Jakob av Bourbon, den andre gemålen, äktade hon som drottning. Under änketiden förde Johanna ett ytterst glatt liv, och hon hyste ingen önskan att binda sig på nytt. Men rivaliteten mellan hennes båda gunstlingar, kammarherren Pandolfo Alopo och den berömde kondottiären Attendolo Sforza, framkallade sådana oroligheter i riket, att några inflytelserika baroner förestälIde henne den tvingande nödvändigheten att ingå ett nytt gifte. Johanna gav efter, men att börja med ville hon ej gå in på att förläna den blivande maken konungavärdigheten och de därmed förenade rättigheterna. Först strax före bröllopet, som firades i september 1415, beslöt Johanna att tillerkänna Jakob av Bourbon konungatiteln.

Bourbonen började sitt äktenskap med att fängsla Sforza och överantvarda Alopo åt bödeln, omgav Johanna själv med pålitliga fransmän och höll henne innestängd i Castelnuovo. Dessa åtgärder förskräckte de mot främlingsväsendet misstrogna neapolitanarna, och ett uppror utbröt. Jakob måste åter sätta drottningen i frihet, Sforza blev på nytt utnämnd till konnetabel, och för en kort tid rådde till synes frid mellan det kungliga paret. Men sämjan varade ej länge. Med hjälp av sina gunstlingar inneslöt Johanna i sin tur gemålen i ett torn och höll honom fången i två år. Slutligen blev Bourbonen trött på den äktenskapliga striden, han gick i hemlighet ombord på ett genuesiskt skepp och flydde till Frankrike (1419), där han inträdde i ett franciskankloster; han avled 1438.

Seneschallen Ser Giovanni Caracciolo vann nu ett allsmäktigt inflytande över den femtioåriga drottningen, tio år äldre än han. Johanna hade förälskat sig i den ovanligt vackre mannen med all den lidelse en redan åldrande kvinna är mäktig. Mellan Caracciolo, Sforza och Braccio da Montone uppstod en förbittrad strid om det faktiska herraväldet, ja rent av om uppdelningen av det neapolitanska riket. Dessa anarkiska förhållanden ville den kraftige påven Martin V (Colonna) göra slut på, och han utnämnde 1420 Ludvig III av Anjou, den förre tronpretendenten Ludvig II:s son, till blivande konung av Neapel. Påven rådde Ludvig III att genast bemäktiga sig herraväldet, vilket denne också gjorde, sedan han för sig hade vunnit kondottiären Sforza.

Drottningen greps av vrede och bestörtning och skyndade sig att adoptera den unge konung Alfons V av Aragonien, som hon utnämnde till sin efterträdare. Alfons ägde i Italien redan

Sardinien och Sicilien, vilket senare land hade förenats med Aragonien, då den sicilianska Aragonierdynastien utslocknade (1409), och förvärvade han nu också neapolitanska tronen, skulle han bli den mäktigaste härskaren i Italien. Påven fruktade denna möjlighet dess mer som hans motpåve Benedikt XIII, av konciliet i Konstanz förklarad tiaran förlustig, hade sökt och funnit en tillflykt i Alfons länder.

Benedikt residerade med några honom trogna kardinaler på slottet Penniscola i Spanien, och hotade Martin V, så hotade Alfons med motpåven. Den kloke Colonna ansåg det därför fördelaktigare att icke längre understödja Ludvig III, utan i stället komma till samförstånd med Alfons.

Sålunda lyckades det Alfons av Aragonien att på kort tid bli situationens herre; drottningen avträdde två neapolitanska slott till honom, men det oaktat kände han sig ej säker på hennes vänskap, ty Giovanni Caracciolo hade ännu stort inflytande över henne och var fortfarande den mäktigaste mannen i riket. Spanjoren visste, att han hade en oförsonlig motståndare i Caracciolo, och därför lockade han honom i en fälla och inspärrade honom 25 maj 1423 i fängelse.

Detta slag kunde Johanna ej bära, hon avbröt sina förbindelser med Alfons och drog sig tillbaka inom Castello Capuanos stängda portar. Då slutligen Sforza åter ställde sig på hennes sida, återkallade hon Alfons adoption (1 juli 1423) och utnämnde nu Ludvig III av Anjou till sin efterträdare. Aragoniern övergavs av en mängd av sina anhängare, Braccio blev slagen och dödligt sårad. Alfons måste vika, och drottningen kunde i förening med Ludvig åter taga Neapel i besittning (21 oktober 1424).

Johanna hade åldrats, blivit sjuklig och ful, men sina erotiska böjelser hade hon kvar. Den tio år yngre Caracciolo visade henne ingen genkärlek längre, vilket drottningen uppfattade som en personlig förolämpning. Covella Ruffo, furstinna av Sesso, en äventyrlig släkting till Johanna, begagnade denna omständighet för att innästla sig i drottningens gunst. Furstinnan, som tillhörde en av de äldsta adelssläkterna, var utomordentligt rik och otroligt högmodig, hon kunde ej tåla seneschallens övermodiga uppträdande, och dagen i ända försökte hon nedsätta honom i drottningens ögon. Caracciolo tycks ha känt, att det led mot slutet med hans makt, varför han bad drottningen förläna honom furstendömena Salerno och Amalfi. Då Johanna avslog denna begäran, råkade seneschallen, bortskämd som han var av ett

adertonårigt kärleksförhållande, i blint raseri och överhopade drottningen med en sådan störtflod av skymford, att hon brast i tårar. Furstinnan av Sesso, som obemärkt hade lyssnat till uppträdet bakom en dörr, trädde då in i rummet, och sedan den ertappade dignitären avlägsnat sig, uppmanade hon drottningen att inte längre tåla en sådan människa, ett sådant "rasande vilddjur" i sin närhet, ty en vacker dag skulle han kanske strypa henne. Strypning var något så alldagligt vid neapolitanska hovet, att Johanna lät skrämma sig av varningen och beslöt att förvisa seneschallen från slottet. Furstinnan, som länge hade väntat på detta ögonblick, överenskom nu med Ottino Caracciolo, seneschallens värste fiende, att röja denne ur vägen. Saken var lätt att sätta i verket, furstinnan förmådde Johanna att låta fängsla seneschallen, och mordet på fången ombesörjdes av fångvaktarna. Drottningen upptog det fullbordade faktum ganska lugnt.

Den 24 november 1434 avled konung Ludvig av Anjou, och i brist på egen avkomma lämnade han sina rättigheter till neapolitanska tronen i arv till sin bror René av Anjou, greve av Provence. Johanna II följde honom snart i graven (2 februari 1435) och blev på sin egen önskan begraven utan pomp och ståt, i en anspråkslös grift i Annunziatakyrkan i Neapel.

Hon var den sista av grenen Durazzo-Anjou.

Då hon blivit ogynnsamt stämd mot Alfons av Aragonien, hade hon under sina sista levnadsår uppsatt ett testamente, vari hon utnämnde René av Anjou till sin tronarvinge.

Åter stodo två pretendenter emot varandra: René av Anjou och Alfons av Aragonien. Till en början hade Alfons föga framgång, huset Anjous anhängare voro mäktiga, och, vad som vägde än tyngre i vågskålen, två italienska potentater, påven och Filip Maria av Milano, voro fientligt sinnade mot honom. Filip Maria sände den genuesiska flottan att angripa Alfons, och den segrade i närheten av ön Ponza över de aragoniska galärerna (6 augusti 1435), varvid Alfons jämte sin bror Juan, konung av Navarra, föll i fiendehand.

Det såg nu ut som om René hade lyckats befästa sin ställning i sitt nya rike: han skickade också genast sin gemål Isabella från Gaeta till Neapel att i hans namn tillträda regeringen. Påven försåg henne med en betydande härsmakt under befäl av den grymme kardinal Vitelleschi.

Men denna gång förmådde Alfons personliga företräden mera än den fruktansvärde kardinalens här. Då Filip Maria i Milano

hade närmare lärt känna aragoniern, kom han till övertygelsen, att ett stärkande av det påvlig-franska inflytandet i Syditalien kunde vara farligt för jämvikten mellan rikena på italienska halvön, och i stället för att hålla Alfons kvar i fängelse ingick han ett förbund med honom. Understödd av Filip Maria återvände Alfons till Syditalien, erövrade Gaeta och företog därifrån fortsatta angrepp på Renés och Vitelleschis trupper. Då René såg sina utsikter till framgång försvinna, föreslog han Alfons, att de skulle avgöra striden på ridderligt vis, man emot man. Men spanjoren var alltför realistiskt anlagd för att gå in på dylika fantasterier; han gjorde sig lustig över Renés anbud och fortsatte striden emot honom som förut. 1442 närmade han sig Neapel. I Capua mötte honom en angenäm överraskning: biskopen på Capri infann sig nämligen där och erbjöd honom öns underkastelse, vilket Alfons med glädje antog, ty Capri utgjorde en förträfflig stödjepunkt för belägringen av Neapel. För René gavs det nu ingen räddning mer, 2 juni tågade Alfons in i huvudstaden.

René flydde med sin familj på en genuesisk galär. Till sin sorg hade han nödgats i Castelnuovo kvarlämna den honom trofast tillgivne kastellanen Antonio Calvo, som han var skyldig en betydande penningsumma. Då han själv ej förfogade över de nödiga medlen, bemyndigade han Calvo att sälja slottet till Alfons och behålla köpeskillingen som betalning för sin fordran. René visade sig i alla förhållanden som en riddersman. Den alltid praktiske Alfons gick in på denna handel, som besparade honom en belägring, och betalte det av kastellanen begärda priset.

René återvände till Frankrike, och med hans flykt ändade huset Anjous herravälde i Neapel, som hade börjat med Karl I av Anjou och hade varat i hundrasextio år.

Dynastien Anjou glömde dock ej sina anspråk på neapolitanska tronen och uppviglade ännu i åratal sina anhängare emot det spanska konungahuset.

FLORIO FÖRES HÖLJD AV BLOMMOR UPP I TORNET

Miniatyr till Boccaccios "Filocolo" i en handskrift från 14 seklet i biblioteket i Kassel

FJÄRDE KAPITLET

BOCCACCIOS UNGDOM.

I.

I XIV århundradet fanns i Paris en talrik koloni av italienska finansmänniskor, växlare och mäklare, som man trots att de flesta härstammade från Florens, Pisa och andra städer i mellersta och södra Italien brukade kalla lombarder över lag. De voro beryktade för sina snaskiga affärer och sitt prejeri av kundkretsen, och Boccaccio berättar själv, att de i Dijon kallades "lombardiska hundar", "Lombardi cani".

Omkring 1313 intogo bröderna Boccaccino och Vanni di Chelino en framskjuten ställning bland de parisiska lombarderna; de voro agenter eller tjänstemän i det florentinska bankhuset Bardi, som hade en filial i franska huvudstaden. Här skola vi dock blott sysselsätta oss med Boccaccino, Giovanni Boccaccios far.

Besagde Boccaccino tycks ej i väsentlig mån ha skilt sig från flertalet av italienska geschäftsmän, ty han lämnade ett föga hedrat namn efter sig. Han var bördig från den lilla toskanska staden Certaldo, som ligger på en av de kala kullarna kring floden Elsa, och var son till en bonde. Då Certaldo ej erbjöd honom några utsikter till fortkomst, drog han med sin bror Vanni tidigt till Florens, blev där att börja med agent i en obetydlig växlarfirma och sedan, då han ådagalagt sin duglighet, anställd i det stora bankhuset Bardi. Huset Bardi skickade honom upprepade gånger till Neapel och till Paris, där vi möta honom 1313.

Här lät den driftige och vackre Boccaccino tiden ej gå sig ur händerna, och utom med sina penningaffärer befattade han sig även med hjärteangelägenheter. Han gjorde bekantskap med en ung parisiska, som bodde i samma hus och som efter all sannolikhet tillhörde en förnämligare, men ruinerad borgarfamilj. Boccaccino

gjorde henne sin kur och förförde henne under löfte om äktenskap, men då hon blev mor, reste han huvudstupa tillbaka till Florens och överlämnade omsorgen om sin lille son åt henne. Den unga flickan skall ha hetat Jeanne i förnamn, och hennes son, som längre fram umgicks i neapolitanska adelskretsar, tillade det klingande familjenamnet de la Roche för att i någon mån skyla över sin oäkta börd.

Jeannette dog kort därefter, vare sig nu av brustet hjärta eller av umbäranden; Boccaccinos landsmän togo sig an den lille och förde honom till Florens. Hans far hade under tiden gift sig med en italienska, Margherita di Gian Donato dei Mardoli, som 1320 födde honom en son, Francesco. Margherita hade medfört förmögenhet i boet och tog sig på grund därav en mycket myndig ton i huset och gentemot mannen, dess mer som dennes förflutna ej var så alldeles fläckfritt. Då nu till på köpet det moderlösa barnet fördes till dem från Paris, blev det ett fruktansvärt rumor i huset, och den som fick lida värst var väl lille Giovanni. Den förmögna styvmodern lämnade djupa och blodiga spår i Boccaccios hjärta, ty så ofta han talar om en "mulier dotata", överöser han henne med gift och galla.

Far och styvmor voro angelägna att så fort som möjligt bli den lille Giovanni kvitt, och knappt hade han lärt sig att läsa, skriva och räkna litet, förrän de satte honom i lära hos en bankir. Han var väl då tolv eller tretton år, intresserade sig mera för poesi än för penningaffärer och gick blott motvilligt till växlarbutiken. Men inga böner hjälpte, han måste genomgå en sexårig lärotid, varunder han lärde föga och blev grundligt led vid allt vad affärer hette; kanske var han också på förhand intagen emot yrket, emedan han i hemmet alltför ofta tvungits till räknetavlan. För övrigt föraktade fader Boccaccino som praktisk man alla poeter och andra dylika lättingar, som ej förtjänade pengar, så att sonen blott och bart av motvilja mot den hårde och ändå av sin hustru kujonerade fadern vände sitt sinne mot högre ideal. I sitt innersta hjärta hatade Giovanni sin far, han visste ju hur nedrigt denne lämnat hans mor i sticket. I sina noveller, i "Filocolo", i "Ameto" framställer han honom, om ock under förklädnad, som en rå och sveklig människa.

Efter ett pinsamt uppträde mellan Giovanni och hans styvmor beslöt fadern skicka den vanartige sonen till en annan stad för att under främmande ledning utbildas vidare för köpmansståndet. Bankhuset Bardi hade en filial även i Neapel, det lyckades

Boccaccino att placera honom där, och vid slutet av sitt femtonde eller början av sitt sextonde levnadsår fick då Giovanni lämna Florens och blev kvitt far och styvmor, de "båda björnarna", som hade fördärvat hans ungdom.

Efter sex år kom Boccaccino till övertygelsen, att hans son var fullkomligt oduglig för bankmannayrket, och han beslöt att låta honom slå in på en annan, likaså inbringande bana: han bestämde honom för det prästerliga kallet och befallde honom gripa sig an med studiet av kanoniska rätten. Men inte heller den uppgiften tilltalade Giovanni, och i några vid femtio års ålder skrivna anteckningar bekänner han, att han gagnlöst ödat ungefär lika mycken tid på det teologiska studiet som på sin föregående sysselsättning och att han trots sin fars stränga förmaningar och sina vänners övertalningar aldrig kunnat besluta sig för att utöva sitt prästerliga ämbete. Han kände sig dragen till diktarkallet, hur ringa möjligheter till utkomst det än erbjöd. "Dessa försök", menar Boccaccio, "hade till följd, att jag blev varken köpman eller präst och på köpet förspillde mina bästa år, då jag skulle ha utvecklat mig till diktare."

Under dessa studieår, ägnade åt handelsväsen och teologi, yppade sig dock möjligheter för Giovanni att lära känna andra områden av vetande; nya synkretsar, som mycket bättre stämde med hans poetiska läggning, öppnade sig för honom. Framför allt hade den genuesiske astrologen Andalo di Negro, som intog en framskjuten ställning vid konung Roberts hov, ett ytterst gynnsamt inflytande på honom. Boccaccio låter honom uppträda under namnet Calmeto i sin allegoriska herderoman "Filocolo". Den unge herden (Boccaccio) lär snart efter sin ankomst till Neapel känna en herde "av hög begåvning och stor lärdom", som inför honom i naturvetenskapernas för honom okända värld och framför allt i astronomien. Det är också antagligt, att konung Roberts bibliotekarie, Paolo di Perugia, i hög grad påverkade Giovannis utveckling, i det han gjorde den unge mannen bekant med den antika mytologien och på så vis lade grunden till hans vetenskapliga avhandling "De genealogiis deorum" (Gudarnas genealogi).

I viss mån torde nog den ovannämnde humanistens inflytande ha varit mindre nyttigt: Boccaccio blev så uppfylld av den antika mytologien och dess sagor, att han särskilt i yngre dagar lät gudavärlden uppträda i sina diktskapelser även där framställningens klarhet led men därav.

Den poesiälskande florentinaren fann dock inte tillfredsställelse enbart i antikens skrifter; han började också i fulla drag njuta av de fröjder, som varit honom förmenta i den muromhägnade och skvalleraktiga Arnostaden och under den elaka styvmoderns uppsikt. Den tjugoårige ynglingen försökte sig på att erövra neapolitanskornas hjärtan. Efter vad vi kunna förstå av hans bekännelser i berättelserna "Ninfale d'Ameto" och "Filocolo" vände han sig först till den sköna Pampinia. Men för henne var den florentinske banktjänstemannen trots sina humanistiska intressen en för obetydlig person. Han bekände sin glödande kärlek, men blev avspisad. Hos en viss Abrotonia hade han mera framgång, men efter kort tid bröts också det förhållandet. Han förstod inte att fängsla kvinnorna, vilket kränkte honom så djupt, att han måste ge sina känslor luft i dikter — och blev skald. Kronan på hans fostran till erotisk diktare satte en hög dam, ung och skön och till på köpet konungadotter.

II.

Det har redan omtalats, att konung Robert omkring 1311 knöt en förbindelse med en fransyska, vars man var medlem av den ansedda släkten Aquino. Donna Aquino födde en dotter, som fick namnet Maria och som allmänt ansågs för konungens barn. Lilla Maria var en förtjusande flicka, och den lojale äkta mannen brydde sig inte om att efterforska hennes ursprung, utan erkände henne som sitt barn. Efter hennes mors död lämnade han enligt dåtida sed Maria till ett nunnekloster att uppfostras. Utkommen ur klostret, blev den unga flickan förmäld med en neapolitansk adelsherre, som hon väl knappt fått tillfälle att lära känna — och så mycket mindre då att älska. Det kan alltså inte förvåna, att Maria, fastän nu gift, egentligen ingenting visste om kärlek.

Den medeltida kärlekshandeln skydde ingalunda kyrkan. De olika samhällsklasserna, i synnerhet adel och borgerskap, voro i dagliga livet helt och hållet avsöndrade från varandra; män som ej tillhörde de högre kretsarna passade därför ofta på under mässan och inledde medelst ögonspråket förbindelser, som sedermera fortsatte i Baja, där det var lättare att arrangera ömma möten. Efter mässan brukade de unga herrarna ställa upp sig utanför kyrkan och bemödade sig att ådra sig sina utkorades uppmärksamhet.

På så vis närmade sig också Boccaccio Maria d'Aquino, såsom han berättar i sin "Filocolo". Det var långfredagen den 30 mars 1336. "Vid Marias anblick började hans hjärta klappa häftigt, han skalv i hela kroppen och visste ej vad som skedde med honom. Men då han åter blivit sig själv mäktig och lugnare kunde blicka den unga kvinnan i ögonen, då tyckte han sig i dem skåda kärleken själv, det ideal han så länge suckat efter. Från den stunden ökade han antalet av undersåtar åt den fruktansvärde gud, för vars makt han hittills hade tagit sig till vara."

Den unge florentinaren drömde nu blott om Maria — men hur kunna närma sig en kvinna, vars samhällskrets man ej har tillträde till? Nunneklostren undanröjde dylika hinder. Det lyckades honom att förskaffa sig en inbjudan till benediktinskorna i klostret Sant'Arcangelo a Bajana, om vilka han på sitt svulstiga humaniststpråk säger, att dessa Dianas prästinnor under vita slöjor och svarta kåpor "coltivavano tiepidi fuochi". Besagda prästinnor togo alls icke illa upp om förutom himmelsk även jordisk glöd lågade upp i hjärtana under deras beskydd. De inbjödo Boccaccio för att han hos dem skulle få tillfälle att lära känna Maria d'Aquino, som jämte några väninnor hade annonserat ett besök. Boccaccio var redan känd i Neapel genom sina diktskapelser, och då Maria läste franska och italienska riddarromaner, så var ett samtalsämne lätt funnet. De litterära nyheterna utmärkte sig ej för någon synnerlig fräschör. Den franska romanen "Flor och Blancheflor", som väl ett århundrade varit känd i västerlandet, räknades i Italien ännu till de verk man kunde tala om i sällskapslivet, utan att bli ansedd för att litterärt vara efter sin tid. Innehållet i berättelsen var dessutom känslofullt och överflödande av erotik. Maria tyckte det var skada, att det intagande kärleksparet hittills hade skildrats blott av vanliga historieskrivare, då ändå ämnet hade sådana förutsättningar att sätta en verklig diktares inbillningskraft i rörelse. Hon bad därför Boccaccio att på folkspråket skriva en vacker bok om det älskande parets öden

Giovanni begärde ingenting hellre, Marias önskan gav honom ju ett tillfälle att oftare träffa henne. Han grep sig verket an och skrev berättelsen "Filocolo" med en inledning om sin bekantskap med den förtrollande damen — en mycket långdragen och långtrådig inledning, som dock var i den tålmodiga dåtida publikens smak. I raskare tempo än detta företal fortskred Boccaccios och Marias egen kärlekshistoria. Till en början vågade den unge florentinaren inte röja sina känslor, konungadotterns höga rang gjorde

honom skygg, men då Maria såg hans tvekan och försagdhet, tände hon själv kärleksfacklan, och när "solen fyrtiosex gånger hade synts vid horisonten", var han viss om Marias genkärlek. Men hennes gemål, riddaren d'Aquino, vistades i Neapel, och vissa hinder tyckas ha ställt sig i vägen för deras önskningars förverkligande. Denna omständighet förklarar, varför "fem gånger tjugosju dagar" förgingo, innan Boccaccio fick njuta sin kärlekslycka.

Under denna passionsfyllda väntetid utgöt Giovanni sin kärleksträngtan i sonetter, som han tillägnade den dyrkade. Äntligen, på hösten 1336, reste den äkta mannen bort för någon tid — antagligen till sina gods — och lämnade Maria kvar i Baja. Giovanni fick nu njuta en sällhet, som han en gång ej hade vågat drömma om, men sällheten blev kortvarig. Han kände ej de neapolitanska adelsdamerna, och kärleken gjorde honom blind. Vintern förflöt under ljuva illusioner, och på våren begav sig Maria åter till Baja, där friheten i seder övergick alla gränser. Måhända hade ett tvivel om Marias trohet vaknat i ynglingens hjärta, kanske hade han i hemlighet spionerat på henne, nog av, en dag övertygade han sig med egna ögon om hennes förrädiskhet. "Ack om jag i det ögonblicket hade blivit blind och namnet Baja och hela den förbannade platsen för evigt hade förintats!" utropade han förtvivlad.

Han avbröt sin berättelse om Florio och Biancofiore (Filocolo) och slöt den med ett smärteskri, som han lägger i munnen på sin hjälte Fileno; han låter denne säga, att han i Neapel hade älskat en högtstående dam, som att börja med lovat honom trohet, men snart skymfligt hade bedragit honom. Historiens andra del, som röjer mera mognad och förfining, skrev han först långt senare, då han hunnit övervinna den första smärtan över Marias förlust.

Boccaccio omarbetade legenden om Flor och Blancheflor i sin anda, utvidgade den och smyckade den med allehanda tillägg, som skulle öka läsarens intresse. Så berättar han en historia om en ädel, kristnad romare vid namn Quinto Lelio Africano, naturligtvis en ättling av Scipio. Quintos äktenskap med Giulia Topazia var till parets förtvivlan barnlöst, och Quinto avlade ett löfte att företaga en vallfärd till S. Jago di Compostella, ifall hans och makans ivriga åstundan om avkomma gick i uppfyllelse. Himlen hörde den fromma bönen, och det äkta paret begav sig åstad; men satan hade beslutit att göra deras löfte om intet. Han antog skepnad av ståthållaren i Marmorina, utbad sig audiens

hos konung Felix av Spanien och berättade för denne, att romarna hade överfallit och bränt Marmorina och mördat de fredliga invånarna. Konung Felix bröt genast upp med en stor här för att hämnas detta oerhörda överfall. På vägen mötte han den av ett talrikt följe ledsagade pilgrimen och tog honom för att vara den romerske härföraren, som sedan han förintat Marmorina nu drog mot Spanien. Det uppstod en förbittrad strid, Felix segrade och Quinto Lelio stupade; av hela den fredliga pilgrimsskaran blev endast Giulia kvar i livet. Hon upplyste om det olycksaliga misstaget; konungen vart utom sig av förtvivlan och tog henne med till sin huvudstad, där han vid sitt intåg fann "Jour de la Pasque-fleurie" (Påskblomsterfesten) i full gång och blev underrättad om att hans gemål hade fött honom en son. Genom en underlig ödets skickelse födde Giulia vid samma tid en dotter, men strax därpå dog hon, och kungaparet tog sig an den lilla och kallade henne Biancofiore och sin egen son Florio. De båda barnen växte upp tillsammans och fingo, då de uppnått sex års ålder, en hovmästare vid namn Ascalione, som jämte psalmer föreläste Ovidius "Ars amandi" för dem. Deras uppfostran började sålunda med en lärobok i kärlek, barnen lade lärdomen på hjärtat och förälskade sig lidelsefullt i varandra. Då konungen och drottningen märkte det för tidiga tycket, skickade de sin son till Montorio, vars skolor voro berömda, och beslöto att i hans frånvaro skaffa Biancofiore ur världen. Som de emellertid måste finna en förevändning för denna förbrytelse, beskyllde de i samförstånd med storseneschallen flickan för ett försök att förgifta konung Felix och läto döma henne till döden på bålet. Florio anade emellertid, att någon olycka hotade hans älskade; han beväpnade sig från huvud till fot, fällde ner visiret för att ingen skulle igenkänna honom och nådde fäderneslottet just i det ögonblick, då bålet tändes och Biancofiore skulle bindas på det. Då han såg vad som var på väg att ske, kastade han sig över seneschallen såsom den mest skyldige, sårade honom och skuffade in honom i bålet och trädde så med den befriade Biancofiore inför sina föräldrar. Då dessa sågo huru lidelsefullt deras son älskade flickan, motsatte de sig icke längre öppet hans val, men hoppades, att Florio i Montorio skulle förälska sig i någon annan mö, Biancofiore å sin sida i någon annan riddersman. Men alla intriger i det syftet voro fruktlösa, och därmed slutar första delen, som Boccaccio skrev under sitt kärleksförhållande med Fiammetta.

Berättelsen är utdragen och tröttsam. Hjältarna tala i långa monologer, de olympiska gudarna måste komma diktaren till hjälp, då han inte kan hitta på någon utväg själv, den antika mytologien är inmängd med kristna föreställningar. Och dock, där skildringarna äro fotade på egna upplevelser, då han utgjuter sig över kärlekssorgen och svartsjukan, som tär honom, då röjer sig Boccaccio redan som en framstående skriftställare med mästerlig förmåga att skildra känslolivet. Denna talang att dissekera kärleken framträder även i hans senare verk och inleder en ny epok i litteraturen.

De båda senare skrivna delarna av "Filocolo" äro intressanta, emedan diktaren där går tillbaka till sina neapolitanska minnen. Han låter sin hjälte Florio (Filocolo) uppträda som resande i Neapel och inför honom i huvudstadens sällskapskretsar. Florio lär känna Fiammetta, som jämte sin älskare Caleone intager främsta platsen i denna frivola societet. Sällskapet slår sig ner i en underskön trädgård i Posilipo under skuggiga träd och tänker fördriva tiden med att berätta historier och anekdoter. Fiammetta föreslår, att man skall välja en "sällskapskonung" att leda underhandlingen. Florios forne hovmästare Ascalione förefaller henne bäst skickad för hedersposten, helst han är den äldste i kretsen. Ascalione lönar artighet med artighet, han bryter av en lagerkvist, som han lägger för Fiammettas fötter, och väljer henne som den skönaste och kronan värdigaste till drottning. Fiammetta rodnar och spjärnar emot, men antar slutligen drottningrollen och föreslår, att var och en av de närvarande skall framkasta en fråga, som har avseende på kärleken. Ämnet göres så till föremål för vidare betraktelser, och drottningen sammanfattar resultatet i en sentens. På så sätt skulle man komma att avhandla tretton kärleksspörsmål, då drottningen, den fjortonde i sällskapet, förbehöll sig att ej uppkasta någon fråga. Ämnena, som behandlades, voro av tidens vanliga skolastiska typ. Vi skola anföra några som exempel:

Om tre män sträva att vinna en kvinnas gunst, vilkendera väljer hon: den dådkraftige och duglige, den ridderligt älskvärde eller den lärde? — Om två kvinnor äro lika intagande, vilkendera skänker mannen sitt hjärta: den som står över honom i börd och förmögenhet eller den som i båda avseendena står under honom? — Vem väcker hetare kärlek: mön, änkan eller den gifta kvinnan? — Mycket svår att besvara måste blombukettsfrågan ha varit: En ung kvinna skänker en tillbedjare en blom-

SCHACKSPEL

Miniatyr till Boccaccios "Filocolo", ur en handskrift från 14:e seklet i biblioteket i Kassel

bukett, som hon burit i håret, och smyckar sig i stället med blommor, som en annan yngling förärar henne. Vem av de båda har fått det största kärleksbeviset? — Dessa och liknande frågor blevo, såsom diktaren berättar i sin tillägnan av "Filostrato", avhandlade i Fiammettas krets.

Redan denna riddarroman erinrar till sin byggnad om den berättelseform Boccaccio sedan använde i Dekameron. Uppränningen är lånad från verkligheten och det neapolitanska sällskapslivet under Anjouernas tid, då ungdomen hade ett av sina största nöjen i att diskutera spetsfundiga kärleksspörsmål. Valet av en sällskapsdrottning var för övrigt ett bruk, som Neapel lånat från Provence, där det redan länge varit sed "att med drottningtiteln belöna kvinnors skönhet och snille".

Särskilt intressant är "Filocolos" femte bok, då Boccaccio där utgjuter allt det groll han gömde i sitt hjärta allt sedan Maria d'Aquinos otrohet. På sin hemfärd från österlandet, där han funnit sin Biancofiore, uppehåller sig Filocolo i Neapel, besöker Baja, Pozzuoli och Miseno och beskriver nu vad han där upplever. Här uttalar sig Boccaccio tydligast genom sin hjälte Filocolo, och då han ej vill skildra sitt kärleksäventyr på ett alltför genomskinligt sätt, kläder han det i en sagoform, som antagligen Ovidius Metamorfoser inspirerat honom till. Filocolo beger sig på jakt i Neapels omgivning, en hjort överfaller honom, jägaren skjuter av en pil emot honom, men i stället för villebrådet träffar han ett träd, som börjar blöda. Till Filocolos än större häpnad börjar ett osynligt väsen utgjuta sig i förebråelser emot honom; det klagar över ödets förföljelser och över att det fastän förvandlat till ett träd ändå har sårats av en obekant. Tillfrågad svarar den hemlighetsfulla varelsen, att han heter Idalagos och berättar därpå sin levnadshistoria. Det är historien om Boccaccios egen kärlek. Idalagos älskade blev honom otrogen och hängav sig åt en annan så gott som inför hans ögon. Han bad och bönföll, ville beveka det trolösa hjärtat, men det var fåfängt, och den bedragne ynglingen vände sin vrede mot hela kvinnosläktet. Men ödet hämnades honom. En dag begav sig Fiammetta med tre väninnor till grottan i Monte Barbaro för att där svalka sig efter en nattlig orgie. Här började de ett skamlöst samspråk och berömde sig av sina triumfer över bedragna älskare. Men dessa gemenheter voro mer än gudarna kunde tåla, och de otuktiga kvinnorna blevo straffade på stället. Fiammetta förvand-

lades till en marmorklippa, under det hennes väninnor togo gestalten av träd.

Litteraturhistorikern Vincenzo Crescini vill i Fiammettas väninnor igenkänna bestämda kvinnliga medlemmar av det utsvävande huset Anjou, däribland Agnes av Périgord, men detta är blott antaganden. Crescini räknar även berättelserna "Filostrato" och "Teseide" till de verk Boccaccio författade under sin första vistelse i Neapel. Företalen till dessa båda Fiammetta tillägnade noveller äro också de uppfyllda av kärlekskasuistik. Fiammettas krets tycks bland annat ha sysselsatt sig med följande fråga: När känner en yngling sig lyckligast? När han har sin älskade för ögonen, när han talar om henne, eller när han blott i tankarna kan sysselsätta sig med föremålet för sin kärlek? Boccaccio förklarar tanken på den fjärran älskade för höjden av lycka, eftersom känslans innerlighet i sådana ögonblick ej grumlas av något. Till denna platoniska uppfattning kom han måhända, när Fiammetta en vår begav sig med sin make till Samnium, dit skalden ej kunde följa henne. Skilsmässans smärta utgör det egentliga innehållet i "Filostrato". Stoffet till berättelsen hämtade Boccaccio ur sagorna om trojanska kriget, om Griseida, Kalkas dotter, som älskades av Diomedes och Priamus yngste son Troilus; Griseida framställs av diktaren som typen för den flyktiga kvinnan, kvinnan, som ideligt byter älskare och ej är i stånd att motstå ögonblickets uppflammande känslor, trots att en viss tillgivenhet alltjämt binder henne vid föregående ideal. Typen var långt ifrån sällsynt i de kretsar i Neapel, där Boccaccio umgicks, och den sensuella atmosfären omkring honom röjer sig på varje punkt i berättelsen. Med glödande, realistiska färger skildrar han de tjusande trojanskorna, för vilka de neapolitanska skönheterna i Baja fått stå modell. En intressant gestalt är Pandaro, Troilus vän och förtrogne; för honom existera inga moraliska grundsatser, han förstår att på det älskvärdaste urskulda varje mänsklig svaghet, och då Troilus förälskar sig i hans kusin Griseida, nyss bliven änka, finner han intet att invända mot ett kärleksförhållande, blott offentlig skandal undvikes. "Jag anförtror dig min familjs heder", säger Pandaro till Troilus, men i dessa ord ligger mera ironi än omsorg om Griseidas dygd. Pandaro uppträder som hjälpare och hyser alls inga betänkligheter mot att driva kusinen i vännens armar, i synnerhet, som Troilus är villig att visa sin erkänsla genom att förskaffa honom sin systers gunst. Sista delen av novellen ger Boccaccio ett

kärkommet tillfälle att frossa i lidelsefulla, tydligen självupplevade och "efter naturen" skildrade kärleksscener.

Hela dikten är en analys av en förälskads fröjder och sorger. Kvinnan, som han älskar av hela sitt hjärta, bedrager honom, och med sydländsk våldsamhet far han ut mot hela kvinnosläktet. Han säger om de högförnäma damerna (och menar tydligen Maria d'Aquino), att de äro "bestie, non donne gentili". Skildringarna äro en uppriktig bekännelse om författarens kärlekslidanden, och det neapolitanska samhället tjänar honom som bakgrund.

Marias otrohet tog diktaren så djupt, att han, förmodligen strax efter brytningen, skrev en andra dikt, "Teseide", där han skildrar sin besvikelse med än större förtvivlan än i "Filostrato". För att döva smärtan grep sig Boccaccio an med studiet av Statius "Thebaide" och skrev under påverkan av den ett slags epopé i tolv böcker, full av slaktningar och tornerspel. För första gången i en hjältedikt använder skalden här det italienska folkspråket, liksom också den hittills endast i folkpoesien brukade versformen "ottave rime", vilket exempel längre fram följdes av Poliziano, Ariosto och Tasso.

Boccaccio hade för avsikt att med sin "Teseide" skapa en hjältedikt efter de klassiska epopéernas mönster, men kärlekssorgen hade försatt honom i en så känslofull stämning, att det av hjältedikten blev en novell på vers tämligen lik de dåtida franska riddarromanerna.

Skaldens förhållande till Fiammetta varade från 1336 till 1338, alltså knappa två år; sedan han övertygat sig om Marias otrohet, kvarstannade han i Neapel till 1340, men glädjen hade flytt ur hans hjärta. Det var för övrigt inte endast kärlekssorgen, som tyngde honom. Hans beskyddare Niccolò Acciaiuolo hade i affärsangelägenheter rest till Morea, och nästan samtidigt inträffade en stor förändring i skaldens ekonomiska omständigheter. Fader Boccaccino hade gjort dåliga affärer, hade råkat i skuld och måste sälja en del av sin fasta egendom för att anskaffa ett kontant belopp på 300 gulddukater. Denna materiella katastrof tycks ha stått i samband med bankhusen Bardis och Peruzzis i Verona falissemang (1339); de hade lånat konung Edvard III av England nära två miljoner dukater, men snart därefter kommit underfund med att lånet aldrig skulle komma att återbetalas. Boccaccino var inte längre i stånd att skicka sonen i Neapel det erforderliga understödet, diktaren måste draga sig tillbaka från stora världen, som Maria d'Aquino hade infört honom i, och flytta ut i förstaden

vid Posilipo, där endast fattigt folk bodde. Sedan han i två år varit en kunglig prinsessas älskare, blev honom en dylik omgivning dubbelt olidlig. Hans enda fröjd bestod i att studera Vergilius, Apulejus och Ovidius, vilkas verk främjade utvecklingen av hans anlag och väckte humanismens anda inom honom.

Men nya bekymmer och besvikelser väntade diktaren. Hans gamle far ville nödvändigt ha sonen hos sig och tvang honom att vända hem till Florens. Boccaccinos hustru hade dött, den forne finansmannen hade blivit trött och ensam; han måste spara, kunde inte längre underhålla sonen i Neapel, det var billigare att bo tillsammans i Florens. Till en början vägrade Giovanni att lämna platsen för sin ungdoms triumfer, men då han ej hade några möjligheter att försörja sig och antagligen räknade på ett litet arv efter den snåle fadern, gav han till sist vika, lämnade Neapel senhösten 1340 och anlände till Florens i januari 1341.

III.

Det var en sorglig hemkomst. Boccaccio hade levat under en strålande himmel, i kretsar, som ej gjorde sig några bekymmer för morgondagen, och nu var han åter i det tråkiga, skvalleraktiga Florens, där allt räknades ut med kritstycke och den ene hatade den andre.

Men över handels- och krämarstaden svävade ändå Dantes ande, och det kan ej förvåna, att den inhemske diktarfursten här utövade större inflytande på Boccaccio än som hittills varit fallet. Studiet av „Vita nuova“ är särskilt märkbart i Boccaccios prosaroman “Ninfale d'Ameto“. Det är en idyllisk, av moralisktreligiös symbolism uppfylld dialog, som imiterar Dantes dikt. För litteraturen har denna dialog dess större betydelse, som den är ett första försök till idyllromanen, som — såsom vi skola se — kom till full utveckling i slutet av XV århundradet i Jacopo Sannazaros “Arcadia“. Boccaccio glömmer i denna dikt ej de sinnliga fröjder han hade njutit i Neapel; oupphörligt stöta vi på mytologiskt draperade scener, som han själv hade upplevt i Baja.

Ameto, en ung bondgosse, som ej frågar efter annat än jakt, möter en gång den undersköna nymfen Lia. Fylld av herdepoesi för hon den oslipade jägaren in i den ideala kärlekens obekanta världar. Ameto fattar en kärlek utan gräns

till det överjordiska väsendet, överger sitt vilda yrke och hänger sig åt det vekliga herdelivet. Lia och sex andra nymfer lägra sig en dag vid en svalkande fontän i skuggan av blommande lagerträd, och var och en av dem skall nu förtälja historien om sin kärlek. Ameto får i uppdrag att presidera. De närvarande nymferna äro alla gifta, men blott en enda förklarar sig älska sin make och vara honom trogen, de andra ha skänkt sitt hjärta åt en vän. Boccaccio skildrar deras behag med otrolig noggrannhet, men då de allesammans ha vackert hår, strålande ögon, koralläppar och små förtjusande fötter, som alls inte röja att gudinnorna leva ute i vildmarken, verkar uppräkningen av alla dessa detaljer långtrådig, och den nutida läsaren känner sig egentligen icke dragen till någon av dem. Största intresset inger oss nymfen Fiammetta, i vilken vi igenkänna Maria d'Aquino, och hennes berättelse, som skildrar kärleksförhållandet mellan henne och Giovanni, här benämnd Caleone.

Faktiskt representerar var och en av nymferna en dam i den dåtida florentinska societeten, och den lärde F. Torraca uttalar förmodanden om deras verkliga namn („Per la biografia di Giovanni Boccaccio", s. 109 — 120). Endast Fiammetta är neapolitanska. Lia tillhörde den bekanta florentinska släkten Regaletti och ingick, sedan hon blivit änka, ett andra äktenskap. Mopsa, född Visdomini della Tosa och förmäld med Nero Nigri, ansågs för en av Florens skönaste kvinnor. Allmänheten kunde även i de andra halvgudinnorna igenkänna bekanta personligheter, vilket väl bidrog att skaffa Boccaccios dikt spridning, men å andra sidan nog ådrog honom många fiender. Själv uppträder Boccaccio under namnet Ibrido som en viss Emilias älskare. Efter vad det tycks knöt han omedelbart efter sin ankomst till Florens en kärleksförbindelse med en gift kvinna, som enligt Torracas mening hette Emilia dei Tornaquinci och var gift med Giovanni di Nello. Hon ryckte honom ur den likgiltighet och förtvivlan han levat i alltsedan förlusten av Maria d'Aquino. Ibrido skildrar sina levnadsöden, och berättelsen innehåller på sätt och vis Boccaccios ungdomsbiografi. Med Venus hjälp blev hans levnadslust väckt på nytt. Giovannis mor hade redan vid hans födelse helgat honom åt kärleksgudinnan, och Venus hade tagit honom i sitt hägn. Då hon nu såg sin skyddsling gå under av kärlekssorg, beslöt hon att ingjuta nytt liv i honom och valde Emilia till sitt redskap. Hon visade henne Ibridos nästan livlösa kropp och befallde henne att ingjuta livskraft i ynglingen. Emilia åtog sig med glädje uppdraget, ty Ibrido-

Giovanni var ung och skön. Venus hade känt sig förpliktad att hålla honom skadeslös för den lidna besvikelsen, och valet av livsuppväckerska visade sig ha varit lyckligt.

Men de sju nymferna föreställde inte endast damer ur florentinska societeten, de förkroppsligade också de fyra kardinaldygderna och de tre teologiska dygderna, alldeles som dessa hos Dante omge Beatrice i paradiset.[1] Emilia representerar rättfärdigheten, Mopsa visheten, Adiona avhållsamheten, Agapes välgörenheten, Aerimonia modet, Fiammetta hoppet och Lia tron.

Venus personifierar kärleken och framställer denna gudomliga dygd i både dess hedniska och dess kristliga betydelse. Denna hopblandning av hedniska och kristna föreställningar verkar störande och gör berättelsen nu mera halvt obegriplig. Skarpast framträder den vidunderliga begreppsförvirringen, då den sista nymfen, Lia, slutar sin berättelse. Vid hennes sista ord varsna de närvarande en eldpelare, som tycks nedkomma från himlen, och höra samtidigt en stämma som ropar: "Jag är himlens ljus, alltings begynnelse och ända." Ameto igenkänner rösten som den sanna, heliga kärlekens, han kastar av sin världsliga dräkt, dyker ner i fontänen och kommer upp tvagen ren i den gudomliga kärlekens bad. För att Ametos nakenhet ej skall väcka nymfernas anstöt beslöjar en lätt dimma deras ögon, och då den lyfter sig, står redan framför dem en människa, som ej mer förmår väcka några jordiska lidelser.

Kort efter "Ametos" fullbordan tycks Boccaccio ha författat en idyll med titeln "Amorosa visione". Han återvänder där än en gång till sina neapolitanska minnen och låter Fiammetta ånyo uppträda, men diktens hela komposition och i synnerhet de inflätade allegorierna göra den ännu långtrådigare än "Ameto".

Vid denna tid (omkring 1343—1344) författade Boccaccio även en av sina främsta prosadikter, som han betitlade "Elegia di madonna Fiammetta". Också denna berättelse är byggd på kärlekshistorien med Maria d'Aquino, blott med den skillnaden att Maria-Fiammetta här ej sviker honom, utan själv måste lida kärlekskval, emedan hennes älskade lämnar Neapel och beger sig till Florens. Det är väl den utförligaste skildring som någonsin givits av en älskande och övergiven kvinnas lidanden, en skildring, som med en rent av pinsam utförlighet ingår på de obetydligaste detaljer i de erotiska känslorna och kvalen. Det måste dock erkännas, att diktaren på ett mästerligt sätt utför sin analys av kärleken och med förvånande skarpblick skildrar kvinnohjärtats

[1] Purgatorio XXIX, v. 121—132.

rörelser ända till den tragiska upplösningen. Utom sitt psykologiska värde har "Elegia di madonna Fiammetta" intresse för oss även i ett annat avseende; det samtida sällskapslivet skildras där utan någon symbolism, fullt verklighetstroget. Visserligen förtages det realistiska intrycket av en del mytologiska inlägg, men om vi bortse från dessa litterära sirater, ha vi en trogen skildring av en tragisk neapolitansk kärlekshistoria i XIV århundradet.

Men småningom försvinna de neapolitanska hågkomsterna ur Boccaccios diktning, och i "Ninfale fiesolano", hans ungdomsårs sista arbete, vibrerar en ny känslosträng: faderskärleken. Omedelbart efter sin återkomst till Florens knöt diktaren som redan nämnt en kärleksförbindelse med Emilia Tornaquinci, och en liten dotter vid namn Violanta blev frukten av den. Den lilla dog i sitt sjunde levnadsår, men diktaren måste ha älskat henne innerligt, ty ännu på äldre dagar bevarade han henne i kärleksfull hågkomst och skrev om henne.

"Ninfale fiesolano" är en sorts herdeidyll, där främsta rollen spelas av Dianas följeslagerskor. Gudinnan håller sina nymfer i så sträng tukt, att det förefaller nästan omöjligt för en man att nalkas dem. Men en skön ung herde, Affrico, lyckas besegra alla hinder; förklädd till kvinna förför han nymfen Mensola. Halvgudinnan sätter sig visserligen till motvärn mot den jordiska kärleken, men blir ändå till sist besegrad, och den lille herden Pruneo skådar dagens ljus. Diana vredgas, ja hon förbannar den fallna Mensola, och denna dränker sig. Av förtvivlan berövar sig även Affrico livet. Den godhjärtade gamla nymfen Sinedecchia tager sig an den lille Pruneo och överlämnar honom åt Affricos föräldrar. I skildringen av barnet komma känslor till uttryck, som hittills ej ha framträtt i Boccaccios skrifter. Historien om den förförda nymfen skall ha inspirerats av en nunnas flykt ur ett kloster i Fiesole, och beskrivningen på den stränga tukt Diana pålägger sina nymfer tycks bekräfta sägnen.

IV

Giovanni bråddes ej det minsta på sin far; han förmådde ej själv skaffa sig sitt livsuppehälle, och följande andra diktares och humanisters exempel trädde han i tjänst hos en hög herre, Francesco degli Ordelaffi, tyrann i Forli. Francesco var en fiende

till huset Anjou, och då Ludvig av Ungern hösten 1347 drog mot Syditalien för att hämnas sin broder Andreas död, slöt sig Ordelaffi till den ungerska hären och tog Boccaccio med sig, antagligen som hovskald och krönikör. Sina intryck från färden har diktaren nedlagt i en eklog kallad "Faunus", där han berättar tragedien i Aversa under formen av en allegorisk herderoman. Påverkad av sin omgivning var han på den tiden fientligt sinnad mot drottning Johanna, som han på grund av hennes förestående nedkomst kallade en "dräktig varginna" (lupa gravida). Men när han kom till Neapel, vaknade minnet av den glada ungdomstiden på nytt, han fick höra talas om en mängd grymheter av den ungerske konungen och torde väl också ha träffat drottning Johanna personligen, korteligen, han ändrade åsikt och fångades av drottningens trollmakt. Genom Niccolò Acciaiuolis förmedling kom han även i förbindelse med Ludvig av Tarent, och ända till 1348 tycks han ha stannat i Neapel. Men ödet ville inte heller den gången, att han skulle bli bofast i den syditalienska huvudstaden. I hela Italien rasade en fruktansvärd pest, och den ryckte bort hans lilla dotter och kort därefter även hans far (1349). Boccaccio såg sig nödsakad att återvända till Florens för att taga hand om Boccaccinos kvarlåtenskap, och sedan dess uppehöll han sig förnämligast i den toskanska huvudstaden och sin lilla fädernestad Certaldo.

Men ungdomstiden i Neapel tryckte sin stämpel på diktarens hela levnadslopp. Där hade den sinnlighet och den glödande lidelse utvecklat sig hos honom som bryter fram i alla hans verk, där det agg mot kvinnorna, som ofta övergår i förakt för dem. Agget stegrades, då i Florens en ung änka, vars ynnest han försökte vinna, gjorde honom till föremål för sitt gyckel. Boccaccio var vid den tiden över fyrtio år, den unga änkan låtsade som om hon ej var likgiltig för skaldens hyllning, men knöt andra förbindelser bakom hans rygg och gycklade över honom med sina väninnor.

Boccaccio hämnades på ett avskyvärt sätt; han angrep damen i en giftig satir, en nidskrift, som han gav namnet "Labirinto d'Amore" eller "Il Corbaccio" (Den gamla skatan). Däri berättar han, hurusom den bedragne diktaren ville begå självmord och i den avsikten irrade omkring i en ödslig bergstrakt. Då nås hans öron av något som liknar ett vilddjurs vrål. Men lätet kom varken från ett lejon eller en tiger — det var den falska änkans gamle man som talade. Guds moder hade skickat honom upp ur

skärselden för att befria skalden ur Venuslabyrinten, där han irrar sitt fördärv till mötes. Anden upprullar nu för Boccaccio en bild av alla kvinnliga fel och brister och gör det på ett sätt som visserligen är överdrivet, men vittnar om stor sakkännedom och grundliga studier efter naturen. Många ställen i den gamles varningstal äro rent av mästerliga. Kvinnan han lärt känna skall alltid behålla sista ordet; hon är halsstarrig och otillgänglig för alla sakskäl, och man måste ge henne rätt, även om hon exempelvis påstår sig ha sett åsnor flyga omkring i luften, ty annars ådrar man sig hennes hat. Den gamla koketten sminkar sig och använder allehanda konster, som blott göra hennes fulhet mera påfallande, hennes tunga vilar aldrig, och börjar den väl ramsa skvallerhistorier, då håller hon till godo med vilken åhörare som helst, är det så en tvättkäring eller en bagarhustru.

Andens tal är ändlöst långt och berör de hemligaste saker, som till och med för läkaren blott antydningsvis bruka nämnas. Hans varningsord klinga så övertygande, att diktaren botad för jordisk kärlek drager bort med föresatsen att hädanefter vakta sig för kvinnorna.

Men fiendskapen mot kvinnokönet levde kvar inom Boccaccio, och när han gick till författandet av sitt största verk, "Dekameron", hade det ännu inte lyckats honom att bli herre över sitt kvinnohat. Utom denna djupt rotade avoghet medförde han från sin neapolitanska tid även en grundlig missaktning för munkarna, som han ägnar en ansenlig del av anekdoterna i sin Dekameron.

Det råder intet tvivel om att Boccaccios litterära utveckling starkt påverkades av vistelsen i Neapel och att han redan där umgicks med planen att uppteckna en samling berättelser, som han hade hört dels i konstnärs- och dels även i handels- och adelskretsar. På många ställen i "Filocolo" möta vi redan anekdoter, som han sedan med vissa ändringar och avvikelser upptog i Dekameron. Ja själva inledningen till novellsamlingen tycks vara av neapolitanskt ursprung. Boccaccio skildrar där pestens fruktansvärda härjningar i Florens och societetens flykt ut på landet, där den hoppades undgå farsoten och fördrev tiden med att berätta muntra anekdoter. Under pesten (1348) uppehöll sig diktaren emellertid icke i Florens, utan vistades med Francesco degli Ordelaffi i Neapel, där den ohyggliga sjukan också rasade, och där bevittnade han de scener, som han sedermera förlade till Florens och skildrade på ett så skakande och verklighetstroget sätt som om han själv varit med i Arnostaden.

Dekamerons betydelse ligger icke endast i värdet av dess anekdoter, som till det mesta skildra det samtida livet i Italien, boken är också en signal till kamp mot den medeltida pseudoreligiositeten, mot munkarnas föregivna asketism, som dolde osedlighet och avskyvärt fördärv. Den var ett gissel för de skenheliga; Boccaccio drog icke i härnad mot religionen, men väl mot de andliges ruttenhet oeh depravation.

Att Dekameron i väsentlig mån bidrog till den italienska prosans utbildning och utveckling och att diktaren i sina berättelser förstod att anpassa folkspråket efter de litterära fordringarna, det är dess stora och allmänt erkända förtjänst.

Boccaccios skrifter och framför allt Dekameron bevisa, hur hårdnackat människoanden håller fast vid urgamla sagor, som leda sina anor nästan från kulturens upprinnelse, och hur den förstår att anpassa de välbekanta motiven och stoffen efter sin tids föreställningar och krav. Om källorna till Dekameron har redan mycket skrivits; flertalet av Boccaccios anekdoter härstamma från den indiska fabelsamlingen Pantschatantra, de sju vises berättelser och andra indiska historiesamlingar. Ävenså öste diktaren ymnigt ur provençalska och nordfranska traditioner, ur den italienska "Novellino" (Cento novelle antiche) samt ur bekanta klosterlegender och berättelser. Alla dessa traditionella historier förstod han dock att så aktualisera och kläda i sådan form, att de för eviga tider äro en källa till kunskap om XIV århundradets italienska kultur.

Hos Boccaccios biografer och kritiker har det blivit en så gott som stående fras, att Dekameron är en ram, som omsluter en rad muntra historier. Redan en Dekameronhandskrift från XV seklet har följande motto:

Io son un cerchio d'or che circoscrive
Cento gemme ligiadre.

Men detta är ett alltför ringa lov åt denna "anekdotsamling", ty Boccaccios verk utgör ett av diktarens ande genomträngt, konstnärligt helt. Det är som en dyrbar renässansspets, vartill materialet av en konstförståndig hand sammanförts från Orienten, Frankrike och Spanien; men silkets och guldets ursprung blev av en helt underordnad betydelse tack vare snillet som vävde dem samman till ett konstverk. Boccaccio såg sin samtid sådan den var, fångade den så att säga i flykten och inflätade vad han

iakttagit i sina berättelser, kort sagt, han var realist i ordets fulla bemärkelse, och därför äger också hans verk de historiska dokumentens oförgängliga värde. Då diktaren skrev Dekameron, var han mellan trettiofem och fyrtio år gammal, men kände sig ännu ung. Efter fyrtio föreföll han sig själv redan gammal; han grånade tidigt och blev fet. På äldre dagar ursäktade han sig för att han skrivit verser, som till på köpet voro avfattade på italienska språket.

Omgivningen utövade städse ett ytterst starkt inflytande på Boccaccio, såsom den ju vanligen gör på livliga naturer. Under hans andra diktarperiod var det Petrarcas lysande talang som var hans ledstjärna.

Då medeltiden började undanträngas av renässansen, stodo i Italien tre stora diktare i förgrunden: Dante, Petrarca och Boccaccio. Dante lever ännu i medeltidens begreppsvärld, som han sammanfattar i sin "Gudomliga komedi" och där testamenterar till eftervärlden. Därför säger också Trombetta, en medelmåttig diktare i XV århundradet, att Dantes "Commedia" är att räkna till de heliga skrifterna och jämte helgonlegenderna borde läsas under fastetiden. Dantes fantasi var fjättrad i religiösa och sociala medeltidsföreställningar; löst från värld och verklighet våndas den i dessa bojor och sjunker ofta i en rent kataleptisk förstelning. Kvinnan är för honom ett överjordiskt väsen, som låter sig hyllas utan att egentligen besvara den kärlek som ägnas henne, en inkarnation av skönhet, som dock ej förmår väcka jordiska lidelser; hon är en idealbild utan jordisk motsvarighet, ett overkligt, mystiskt väsen, en symbol. Sådan är Beatrice, och Petrarcas Laura liknar henne i viss mån. Väl står Petrarca, humanisten, de mänskliga lidelserna vida närmare än Dante, men hans idealiserade Beatrice är ännu vida skild från den jordiska kvinnan. Petrarca vårdar sig främst om formens skönhet och fäster mindre vikt vid kraft och lidelse, som inte heller trivs i sonettens glatta former. Den italienska diktningen hade ännu aldrig skildrat kvinnan sådan hon är med fel och förtjänster. Mellan det drömda idealväsendet och verklighetsvarelsen gapade en vid klyfta, som fylldes med otro, cynism och sedefördärv. Då idealet var ouppnåeligt, vadade man i jordisk smuts. Litteraturen vågade emellertid ej stiga ned från sina elyseiska fält och skildra vad som verkligen försiggick på jorden. Å andra sidan gjorde sig de bildade lustiga över den barnsliga uppfattningen i de lager, som trodde på alla slags fabler och sagor, och även

konung Alfons I, en av Neapels förståndigaste och insiktsfullaste härskare, hörde längre fram till dessa begabbare. Till all lycka för sanning och sedlighet uppstod emellertid en diktare, som föga hade lärt sig i sin ungdom, som ej kunde grekiska och inte en gång grundligt behärskade latinet, som inte var uppfylld av skolastik och humanistisk visdom, utan öste ur sin livserfarenhet; en människa med sund blick, betydande iakttagelseförmåga och en medfödd satirisk syn, som han anlade på alla sina upplevelser. Denne diktare författade efter allehanda litterära försök den nu i århundraden lästa "Decamerone". Man förargades på honom och smädade honom, men vad hjälpte det? Den ene som den andre fann sin avbild i den "osedliga" boken och kom till konklusionen, att ingenting var förborgat för den där vasse iakttagaren; man skrattade åt sig själv och förblev ändå densamme som förut.

Det är skada, att Boccaccio ej under hela sin alstringstid höll fast vid denna självständiga riktning; hans egenartade begåvning länkades in på andra banor genom umgänget med Petrarca. Denne skickade till honom en fattig humanist vid namn Pilato, som skulle undervisa honom i grekiska. Läraren var själv inte vidare kunnig, men hans kunskaper om grekiska forntiden förslogo dock till att föra Boccaccio in på en falsk lärdomsväg. Från och med den stund han knöt vänskap med Petrarca och började gå i lära hos Pilato var det slut med hans litterära storhetstid. Han vände sig ifrån det "vulgära" språket och skrev hädanefter nästan uteslutande latinska avhandlingar, såsom "De claris mulieribus". "De casibus virorum illustrium", "Genealogia deorum", "Bucolicum carmen" och andra verk, som i litterärt värde stå långt efter hans tidigare. Han blev humanist — emedan Petrarca inte ville läsa hans "vulgära" skrifter.

*

Två gånger på äldre dagar försökte Boccaccio att åtminstone till någon del återerövra den lycka, som en gång i Neapel varit honom så huld. År 1361 begav sig hans vän, priorn i Apostlakyrkan i Florens, Francesco Nelli, till Neapel för att tillträda en befattning som allmoseutdelare hos Niccolò Acciaiuoli, drottning Johanna I:s storseneschall. Då Nelli ville göra sin utmärkelse så riksbekant som möjligt, uppmanade han Boccaccio

att medfölja som krönikör. Efter någon tvekan beslöt sig diktaren för resan, ty han befann sig för ögonblicket i svårt ekonomiskt trångmål, och dessutom hade Acciaiuoli själv i en älskvärd handskrivelse uppfordrat honom att komma. Han packade in sina älsklingsböcker, och i sällskap med sin yngre broder Jacopo anträdde han färden, till vilken han efter dessa inbjudningar knöt stora förhoppningar. Men redan vid ankomsten till staden mötte honom en bitter besvikelse. Den snåle seneschallen hade tilldelat honom en smutsig och obekväm bostad i en byggnad, där hans kvinnliga tjänstfolk logerade, svultet och klätt i trasor. Kosten var avskyvärd, och maten sattes för honom på odiskade fat. Boccaccio klagade för Nelli, men vännen priorn ansåg diktarens klagomål överdrivna. Slutligen, efter två månaders vistelse i detta helvete, tog en ung florentinare, Mainardo dei Cavalcanti, upp honom i sitt hus. Tydligen skämdes nu Acciaiuoli över den behandling han låtit vederfaras den berömde diktaren, och han inbjöd honom till sin villa Tripergoli vid Baja. Men där väntades Boccaccio av än oangenämare överraskningar. Man gav honom så smutsiga sängkläder, att en av hans bekanta indignerad skickade honom en ordentlig bädd från Pozzuoli. Ja det blev värre ändå; då Acciaiuoli återvände till Neapel, "glömde" han att taga Boccaccio med sig, så att denne blev kvar två dagar i Baja utan föda. Diktaren var förgrymmad och återvände inte mer till seneschallen, utan antog en florentinsk köpmans erbjudande om gästfrihet. Han hade nu kommit till insikt om att han ej kunde räkna på en förbättring i sin ställning genom Acciaiuoli och vände tillbaka hem.

Trots dessa besvikelser drogo honom minnena från ungdomstiden än en gång till södern. Hösten 1370 reste diktaren för sista gången till Neapel och stannade där till våren 1371. Den gången förespeglade man honom åtskilliga ämbeten, som skulle trygga hans utkomst på ålderdomen. Men efter allt att döma satte Boccaccio inte vidare någon tro till de neapolitanska löftena, och det med rätta. Abboten i Montefalcone hade föreslagit diktaren att följa med honom till klostret San Stefano i Kalabrien, och Boccaccio hade samtyckt, i avsikt att sluta sitt liv där som kartusianmunk; men abboten hade ingen tanke på att göra allvar av sitt förslag, ty en dag lämnade han Neapel i all tysthet och lät sedan ej höra av sig.

Efter denna sista besvikelse återvände Boccaccio till sin fädernestad Certaldo. Den neapolitanska osnyggheten tycks ha

ådragit honom en svår hudsjukdom (skabb), som plågade honom så fruktansvärt, att han förlorade all håg för andligt arbete. Han dog den 21 december 1375 i Certaldo.

Boccaccio var lång till växten, men blev redan i unga år korpulent. Med sitt runda, uppnästa ansikte och sina sinnligt svällande läppar kan han nog aldrig ha gällt för en vacker man. Men började han berätta sina muntra historier, gjorde han ett oemotståndligt vinnande intryck, och den medfödda glättigheten lyste ur hans drag. Den enda något så när autentiska bilden av Boccaccio, en pennteckning, finns i ett manuskript från 1397, som är i florentinska bibliotekets ägo. Det framställer en högväxt, kraftigt byggd man i en kåpa med neddragen kapuschong; i högra handen håller han en bok, med den vänstra gör han en åtbörd som han just stode i begrepp att berätta något särskilt intressant.

FEMTE KAPITLET.

KONUNG ALFONS I.

I.

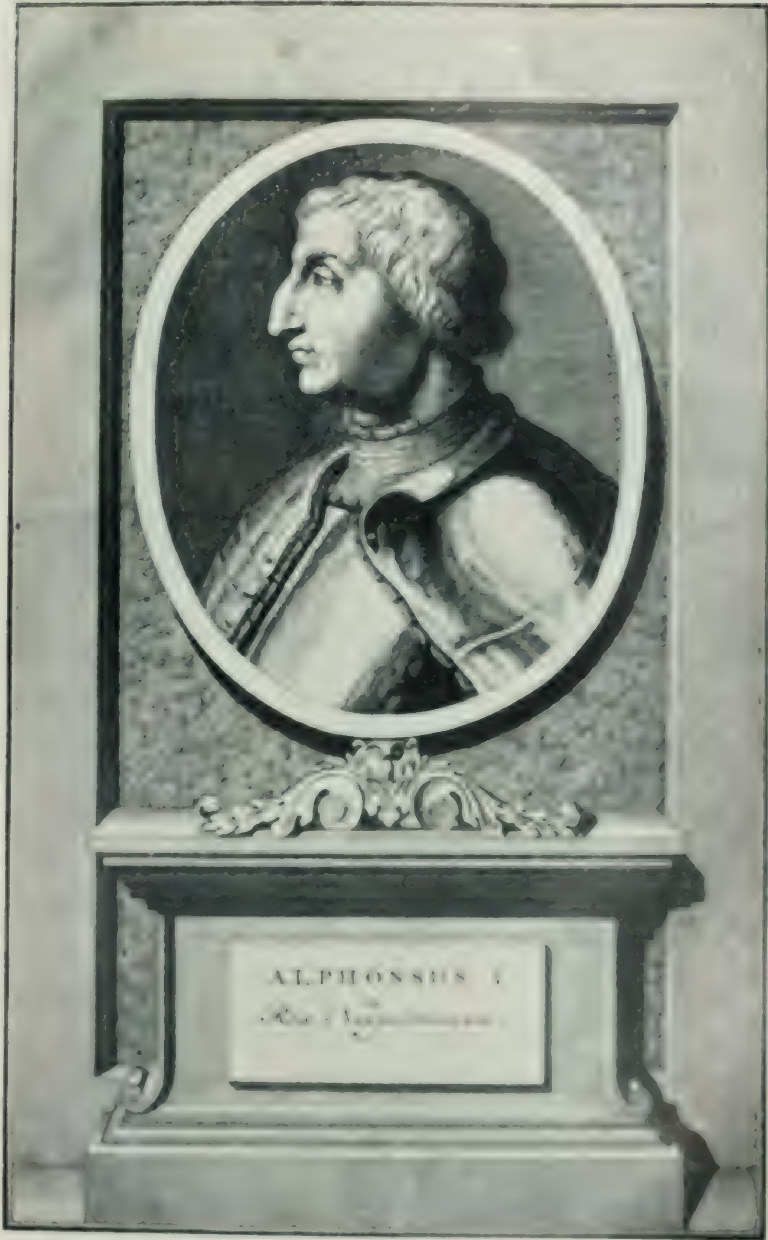
Alfons I av Neapel är obestridligen en av de mest egenartade och karakteristiska gestalterna bland förrenässansens regerande furstar. Han var ridderlig, oförvägen, ja litet äventyrlig, men på samma gång human och alldeles fri från den grymhet, som var ett grunddrag hos de samtida regenterna. Många historieskrivare kalla honom en "kunglig filosof", men vi få dock inte föreställa oss honom vandrande omkring under de neapolitanska slottens arkader och grubblande över metoder att lyckliggöra folket; liksom flertalet renässanspersonligheter var också han en praktisk man, vars strävan framför allt gick ut på att bevara tronen åt sig själv och sina efterkommande. Innan han lyckades komma i besittning av den neapolitanska kungavärdigheten måste han utstå många strider och många besvikelser.

Som yngling ärvde han (1416) efter sin far, Ferdinand I, herraväldet över Aragonien, Valencia, Mallorca, Sicilien, grevskapet Roussillon och Sardinien. Att bevara dessa arvegods var dock ingen lätt uppgift, och första hälften av den unge furstens liv fylldes av strider med Tunis och genuesarna. Då han 1420 stod i begrepp att draga i fält mot Genua, anlände det neapolitanska sändebudet Malizia Carafa till honom och bad å drottning Johanna II:s vägnar om hjälp mot tronpretendenten Ludvig av Anjou och konnetabeln Attendolo Sforza, som belägrade Neapel. Alfons omgivning avrådde honom från det vågade företaget, men den ridderlige spanjoren ville ej avslå en beträngd kvinnas bön, utan beslöt att komma till hennes räddning. Beslutet förestavades för övrigt ej av uteslutande ideala bevekelsegrunder; Carafa kunde nämligen meddela Alfons, att Johanna II var villig

att av tacksamhet adoptera honom och utnämna honom till tronföljare.

Alfons skickade en flotta under befäl av Ramon Periglissa till hennes undsättning och befriade Neapel. Han hade emellertid ej tagit med i räkningen, att han hade att göra med en nyckfull, obeständig kvinna, som stod under sina älskares inflytande. Vid denna tid behärskades drottningen och med henne Neapel av Sergianni Caracciolo, och denne var fientligt sinnad mot Alfons, som han ansåg för en medtävlare om Johannas gunst. Caracciolo förmådde drottningen att avstå från att adoptera Alfons och i stället försona sig med pretendenten Ludvig av Anjou. Hon överlämnade åt denne Kalabrien, på sätt och vis som underpant på neapolitanska tronen, ty det nämnda hertigdömet var i regel i den blivande konungens besittning.

Under drottningens livstid gjorde Alfons knappast några försök att hävda sina rättsanspråk. Han menade, att man måste överse med drottningen, ty kvinnor äro ju vankelmodiga och man fick ej glömma, att hon emot sin natur måste vara man och konung. Men då Ludvig III av Anjou mot slutet av 1434 avled och Johanna II i februari 1435 följde honom i graven, beslöt han göra sig till herre över Neapel. De av den avlidna tillsatta regenterna och flertalet baroner ville emellertid icke erkänna hans anspråk och betraktade René av Anjou, Ludvigs bror, som Neapels tronarvinge. René, greve av Provence, var en farlig medtävlare; han åtnjöt stor popularitet och kallades på grund av sin godhet och sina prövningar i livet "le Bon". Förmäld med Isabella av Lothringen ville han efter hennes fader Karls död lägga under sig Lothringen, men blev slagen av Isabellas farbror, greven av Voudemont, och jämte sin son, hertigen av Kalabrien, inspärrad i fängelse. René var en begåvad målare och fördrev under fångenskapen sin tid med att smycka väggarna i sitt fängelse med målningar. Då Johanna II utkorade honom till sin efterträdare på tronen, köpte hon honom fri för en hög penningsumma, varöver provençalerna fröjdade sig så, att de samlade ihop tusen gulddukater till bestridande av hans första utgifter. Påven Eugen IV var också emot Alfons och framhöll, att Neapel som länsgods åter borde övergå i påvlig besittning. På Alfons sida stodo endast den mäktige hertigen av Tarent, fursten av Sessa och greven av Fondi. Men spanjoren fällde ej modet inför sina motståndares övermakt; raskt sammandrog han en flotta i Messina, och redan i april 1433 landsteg han i Sessa,

KONUNG ALFONS I.

[illegible]

där hans anhängare väntade på honom. Capua förklarade sig likaledes för honom, och då det var av stor vikt att erövra det fientliga Gaeta för att trygga sig mot ett överfall av genuesarna, började han belägra fästningen i fråga. Under denna belägring gav Alfons ett prov på stor människovänlighet; staden lät nämligen av brist på livsmedel driva ut alla barn och gamla, och han befallde, att de hungrande skulle mättas och släppas. Under tiden hade den genuesiska flottan skyndat till Gaetas undsättning, och i ett öppet sjöslag 5 augusti 1435, i närheten av ön Ponza, segrade den över Alfons stridskrafter, varvid denne jämte sin bror Don Juan, konung av Navarra, stormästaren Don Enriquez och många spanska adelsherrar råkade i genuesisk fångenskap. Endast infanten Pedro lyckades undkomma till Sicilien, och där samlade han i hast en ny flotta, med vilken han redan i december samma år inträffade utanför Gaeta. Innan genuesarna ens hunnit komma till besinning, var fästningen på julaftonen, genom förräderi, i Pedros våld.

Alfons hade ej länge varit berövad sin frihet, ty genuesarna hade utlämnat honom till hertig Filippo Maria av Milano, den siste Visconti; denne blev så intagen av Alfons och så vunnen för hans politiska planer, att han icke blott återgav honom friheten utan även slöt ett förbund med honom. Aragoniern återvände nu till sin här och intågade 2 februari 1436 i Gaeta, som han tills vidare utkorade till sin huvudstad. Då baronerna lärt närmare känna honom, gingo de alla över på hans sida, och endast Neapel gjorde ännu motstånd. Två gånger måste han belägra staden. Under första belägringen, 1439, stupade hans bror Pedro, som han var varmt fästad vid. Den andra belägringen förmådde huvudstaden ej uthärda, 2 juni 1442 måste den ge sig åt den nye härskaren, och hela det övriga konungariket följde då dess exempel.

Vi äga en av Vittore Pisano graverad minnespenning med en präktig bild av Alfons I, präglad 1449, alltså sju år efter Neapels slutliga intagande. Medaljen visar till höger om bröstbilden en krona, till vänster en hjälm, mot vilken en bok stöder sig: alltså riddare och humanist. Vad som främst slår en är det uttryck av energi och djupt allvar, som talar ur konungens drag, näsan är lång, men välbildad, munnen proportionsvis liten. Att döma efter bilden tycks Alfons ännu på äldre dagar ha haft en yppig hårväxt. Då man betraktar detta kloka ansikte, erinrar man sig ovillkorligt Antonio Beccadellis ord, att om Alfons ej

varit konung, skulle han ha blivit en framstående filosof. Oss förefaller det dock som om filosofien intog först andra rummet i det där huvudet, en konungs och riddares intressen det första.

Pisano graverade ännu två andra medaljer till Alfons I:s ära; den ena till åminnelse av konungens intåg i Neapel 26 februari 1443, den andra tillägnad konungen som jägare; den förra framställer segergudinnan Victoria på en char förspänd med fyra hingstar ledda av två adliga pager; den senare en ung jägare, som betraktar ett sårat vildsvin, i vars öra en hund bitit sig fast. Omskriften: "Venator intrepidus" syftar tydligen på konungen.

Pisanos handteckningar till minnespenningarna i fråga funnos ännu för få år sedan i samlingen Villardi i Paris.[1]

För att inverka på folkets mottagliga fantasi ville Alfons presentera sig för neapolitanarna i full konungslig prakt. Hans intåg försiggick efter de romerska triumftågens mönster och utarbetades i alla detaljer av hovets humanister. Dessa ville till och med, att Alfons skulle låta måla sig med cinnober i ansiktet, såsom de romerska triumfatorerna hade brukat. Men konungen skrattade ut dem och menade, att dylikt smink passade bättre för Bacchus, som hade uppfunnit vinet, men ej triumferna.

Tristan Caracciolo berättar, att ingen av de regerande furstarna förstod att uppträda så kungligt som Alfons. Gav han skänker, så voro hans gåvor alltid en konung värdiga; de fester och högtidligheter konungafamiljen anordnade utmärkte sig för otrolig prakt. För att roa neapolitanarna tillställde Alfons torneringar och stora banketter, som strängt katolsk furste lät han uppföra offentliga mysteriespel. Allt detta hindrade honom dock ej att tänka på sitt personliga nöje, han var en ivrig jägare och fågelfängare och framför allt en stor beundrare av kvinnan.

Strax i början av sin regering grep han sig an med att utvidga och fullständigt restaurera det kungliga residenset Castelnuovo, och så snart ombyggnaden var fullbordad, blev hans nästa åtgörande att ge gemaken en praktfull inredning; purpurfärgade, guld- och silverstickade dukar breddes över borden, vilkas fötter hade formen av fästningstorn eller föreställde vidunderliga fabeldjur skurna i trä; på väggarna blixtrade dyrbara

[1] Musée Jacquemart-André i Paris förvarar (katalognummer 1044) en bild av Alfons I med inskriften "Re di Ragona". Katalogen uppger som målare Franceschi, élève inconnu de Piero dei Franceschi, och tillfogar följande anmärkning: Milieu du XV siècle. — Panneau. Tempera. H. 59. L. 45. — Acq. Bardini. Florence 1894.

vapen och konstnärligt ciselerade fat, som ej voro avsedda att begagnas, utan blott skulle fröjda ögat. Konungen hade en sådan mängd av juveler, pärlor och diamanter, att ingen annan monark kunde tävla med honom.

Alfons steg tidigt upp, och så snart han klätt sig, gick han direkt till slottskapellet; här bad han knäböjande "horerna", varpå han åhörde mässan; först sedan han detta gjort, gick han till sina dagliga bestyr. Fastan iakttogs strängt, och dagen före Mariafesten liksom på de sju smärtornas dag förtärde konungen endast vatten och bröd. Han skänkte kyrkorna dyrbara gåvor och inkallade emellanåt berömda sångare från alla Europas länder, för att de med sin sång skulle ge ökad högtidlighet åt gudstjänsten. Till sina religiösa åskådningar liknade han dock de andra renässansfurstarna — han skilde skarpt mellan religionen och kyrkans tjänare och hatade Rom. En gång i ett sällskap föll talet på harpyiorna, som sades ha sitt tillhåll bland öarnas klippor. En närvarande sicilianare tog illa upp, varpå konungen skämtsamt försäkrade honom, att dessa omättliga rovfåglar för länge sen i världen hade lämnat öarna och för beständigt slagit sig ner i romerska kurian.

Alfons I hade stridit alltför länge mot fransmännen för att ha någon hög tanke om dem; han föraktade folket på andra sidan Pyreneerna, sade, att där bodde endast vindböjtlar och att fransmännens danslust tog till med åren. Dans föraktade han också djupt och förklarade, att mellan en dansör och en vansinnig var ingen skillnad. Det är för övrigt ej underligt, att en man som likt Alfons i tjugutvå år oförtröttat stred om herraväldet över Neapel, som av inga nederlag, inga svårigheter lät sig avskräckas från att söka nå det föresatta målet — att han betraktade dansen som ett vekligt nöje.

Alfons utmärkte sig städse för oförvägen djärvhet. Då hans här en gång övergick Volturno, ryckte strömmen med sig en riddare vid namn Butardo. Konungen stod på stranden och uppmanade sitt följe att komma riddaren till hjälp; då ingen rörde sig från stället, gav Alfons sin häst sporrarna och störtade sig i floden. Riddaren Innico Guevra följde hans exempel, och med förenade krafter lyckades de bägge männen draga den redan medvetslöse Butardo i land. Konungen lät så ställa riddaren på huvudet, för att han skulle ge ifrån sig vattnet han svalt, och räddade på det sättet hans liv. Då Butardo kom till sans, ropade han i översvallande tacksamhet: "Aragonien! Aragonien!

Alfons kunde ej tåla lögnare. Belästa och vittberesta människor och sådana som upplevat mycket ansåg han för de största bland lögnare, trots att hans eget liv varit äventyrligare än de flesta andras och han själv brukade lägga en bok under sin huvudkudde för att ha den till hands om natten.

II.

Mitt under sina långvariga strider var Alfons alltid omgiven av vetenskapsmän och humanister. Till hans närmaste omgivning hörde en lång tid Garcia Aznar de Annon, 1435 utnämnd till biskop av Lerida. Alfons begagnade hans tjänster vid viktiga diplomatiska angelägenheter och fördrag. Hans käraste litterära umgängesvän var dock lektorn Antonio Beccadelli, kallad Panormita. Antonio föddes 1394 i Palermo, där han också vid unga år trädde i äkte; sedan han förslösat sin hustrus hemgift, övergav han henne och begav sig i studiesyften till kontinenten. Som äkta humanist flackade han där mellan Rom, Bologna, Florens och Siena och författade under detta vagabondliv en diktsamling, som han kallade "Hermaphroditus". Dikterna förskaffade honom en viss litterär berömmelse, ty de voro skrivna på förträffligt latin efter mönster av Catullus, Tibullus, Propertius och andra lättfärdiga romerska erotiker. Ögna vi nutidsmänniskor igenom dessa verser, kunna vi ej annat än förvåna oss över hur litet man på den tiden krävde av en humanistisk poet, ty Panormitas dikter äro blottade på all talang, men däremot till äckel oanständiga. Väl yttrade sig redan då några humanister ogillande om författarens osedlighet, men icke dess mindre förskaffade honom hans "Hermaphroditus" ett namn inom lärdomsvärlden. Det berättas visserligen, att Cosimo de' Medici kastade diktsamlingen i brasan, men ärkebiskop Capra i Milano uttalade sig i dess ställe så mycket mer berömmande om den, i det han förklarade, att Febus själv ej skulle ha behövt blygas över sådana verser. Denne kyrkofurste hade Beccadelli att tacka för att Filippo Maria Visconti anställde honom som hovpoet med bostad i Pavia. Det furstliga originalet — ty ett sådant var Filippo Maria — såg aldrig sin hovskald; han blott ålade Panormita att besjunga honom i en dikt, som självfallet skulle höja honom till skyarna. Men vår poet, som för första gången i livet förfogade över en bekväm bostad och ett rikligt dukat bord, föredrog att

skriva niddikter om andra humanister framför att möda sig med en äredikt över Filippo Maria. Blott och bart det, att fursten lyckats knyta en skald av sådan betydelse vid sitt hov, var för övrigt enligt poetens åsikt nog att förskaffa honom ett odödligt namn. Liksom alla humanister påpekade nämligen Beccadelli vid alla tillfällen, att även de största och visaste härskare ofelbart skulle sjunka i glömskans hav, om ej deras bragder besjöngos och förevigades av diktarna.

Emellertid fann Beccadelli ett tillfälle att vinna den högsta diktaräran. Då konung Sigismund reste till Rom för att mottaga romerska kejsarkronan och tog vägen genom Lombardiet, förstod nämligen Beccadelli att tillvinna sig sådan gunst hos konungen, att denne i maj 1432 krönte honom med lagerkransen i Parma. Konung Sigismund var för övrigt i Italien mycket frikostig med utmärkelser och värdigheter, som ingenting kostade honom.

Diktarkransen verkade så kraftigt på vår poets självkänsla, att han i giftiga verser angrep franciskanen da Rho, en i Lombardiet högt ansedd personlighet, som hade vågat kritisera "Hermaphroditus". Men da Rho var en farlig motståndare; han hade inflytande hos Filippo Maria, och Beccadelli satte själv vapen i sin fiendes hand; sedan åratal levde han ju på furstens nåd och hade ändå inte fullbordat den beställda äredikten, ja inte ens påbörjat den. Hans inkomstkälla började därför sina, och diktaren kände, att han måste se sig om efter en annan gynnare. De brev han vid denna tid skrev till sina vänner äro ganska melankoliska i tonen. Så skildrar han för sin vän humanisten Lorenzo Valla sitt dåvarande "sommarnöje" utanför Pavia som en för en lagerkrönt diktare allt utom värdig vistelseort.

Han skriver: "Jag bor i ett hus, som man snarare borde kalla ett kreatursstall. Det är så mörkt härinne, att själva nattugglorna sky detta palats. Överallt är här fullt av spindelnät, sot, smuts och avskräden av alla slag, och för att kyffet ej skall störta in, är det i alla vinklar och vrår stöttat med bjälkar. Om nätterna ligga en hop vidriga kvinnspersoner och tvätta sina kläder utanför och störa mig med sitt skrik och vrål. Men det allra värsta är ett i närheten beläget bataljfält i skepnad av en kvarn, där malandet försiggår under hiskligt oväsen. Därav är jag som du märker alldeles bedövad, och på köpet belägras jag av svin, höns, gäss, åsnor och oxar; denna fänad kringskansar mitt hus med en formlig vall av dynga och tvingar mig att sitta inne i min kammare, ty utan storstövlar vågar jag mig inte över

tröskeln. Men inte heller inomhus är jag säker till livet, ty i varje ögonblick falla högtals med råttor över mig, eller också leverera de bataljer sinsemellan. Om myggor, loppor, flugor, getingar och otaliga andra plågor, som ej lämna mig ro, vill jag inte ens tala ..."

Det var således ej underligt, om vår diktare såg sig om efter en annan anställning. Han försökte komma i förbindelse med Ferrara, där markis Niccolò d'Este samlade litteratörer och lärda omkring sig, men hans bemödanden voro fåfänga. Då vände han sig genom konungens av Neapel sekreterare, Giacomo Pellegrini, till Alfons I och blev antagen i dennes tjänst. Konungen utnämnde honom till sin sekreterare och anvisade honom i lön inkomsterna av vinskatten i Palermo. Visserligen var denna inkomstkälla inte bland de säkraste, men en viss trygghet innebar den ju alltid. Våren 1435 tillträdde Beccadelli sin nya post och det i krigstid. Diktaren var i konungens följe under belägringen av Gaeta och vek sedan knappast från hans sida, försåvitt han ej fick någon diplomatisk mission sig anförtrodd.

Ungefär samtidigt tillökades Alfons humanistkrets med ännu två andra lärda; den ene, Lorenzo Valla, var en gammal god vän till Beccadelli, den andre hette Bartolommeo Faccio och var bördig från Spezzia. Valla var romare och hade redan i unga år kallats till professor i retorik i Pavia. Där råkade han emellertid i strid med juristerna om några vetenskapliga frågor, med påföljd att han vände universitetet ryggen och uppehöll sig ömsom hos släktingar i Piacenza, ömsom i Milano. Vid denna tid skrev han en dialog om vällusten och det högsta goda ("De voluptate ac de vero bono"), som förskaffade honom berömmelse. Ämnet behandlas med en för den tiden otrolig djärvhet, och Valla kunde prisa sig lycklig, att inkvisitionen ej dömde honom till bålet för det arbetet. Författaren låter dåtida vetenskapliga storheter såsom Antonio Loschi, Poggio Bracciolini, Leonardo Bruni, Antonio Panormita och några andra sammankomma till en diskussion på Monte Giordano i Rom. De avhandla filosofiska ämnen och framför allt den fråga, som i antiken utgjorde huvudämnet för alla lärda diskussioner: vad är egentligen "det högsta sedliga målet?" Leonardo Bruni, som ansågs för en grundlig kännare av stoikerna, framlade i anslutning till deras läror följande åsikt: då summan av mänskliga fel vida överstiger summan av mänskliga förtjänster, står varje dygd så att säga mellan två fel. Sålunda har t. ex. välgörenheten två rysliga grannar: girighet och slös-

aktighet, fliten står mellan lättja och rastlöshet, korteligen varje dygd hotas av två laster. Det värsta är, att människan är mycket mera benägen för det onda än för det goda; till och med en Jupiter, som i antiken gällde för den högste guden, ville ej nöja sig med sin sköna gemål Juno, utan inlät sig i kärlekshandel med jordiska mör såsom Danae och Leda. Världen är så dålig, att dygd är människorna en förargelse, och förtjänstfulla män såsom Sokrates, Cicero, Seneca och många andra blevo förföljda blott för sin dygdighets skull. För övrigt ger naturen själv människan ett dåligt exempel, i det den visar sig fientlig mot henne och hotar henne med farsoter, svält, eld och vatten.

Andre talaren i ordningen är Panormita; han lutar åt Epikurs läror, vilket han också i sitt leverne visade. I motsats till stoikerna anser han, att naturen utrustat oss på bästa sätt och ställt oss mitt ibland livets fröjder. Vår sak är att begagna oss därav. Det högsta levnadsmålet är njutningen (voluptas), den vällust, som kropp och själ kunna förskaffa oss. Stoikernas absoluta dygd är ett ofattligt begrepp, som aldrig kan bringas i samklang med epikureernas njutningslära. Men för att kunna njuta måste man vara frisk, ty blott en sund kropp förmår fullt tillgodogöra sig den vällust naturen bjuder oss. Högre än sundheten står emellertid skönheten, framför allt kvinnans skönhet, ty intet på jorden överträffar hennes behag; men dessa behag framträda icke blott i anletsdragen utan i hela den kvinnliga gestalten.

Därför hyser också Panormita den åsikten, att kvinnorna särskilt sommartid borde gå omkring nakna eller åtminstone halvnakna, då det ju är en himmelskriande orätt att låta dem dölja det skönaste de äga för människornas ögon. Skönheten är sinnefröjd, är ett gott, som envar som har seende ögon borde få del av. Panormita går ännu längre; han förordar vad vi numera kalla "fri kärlek" och är en motståndare till äktenskapet. Den fria kärleken skulle förhindra mången olycka. "Hade t. ex. Menelaus haft möjligheten att låna ut Helena på åtminstone en månad, så skulle det aldrig ha blivit något trojanskt krig." Till följd därav är vår talare också en svuren fiende till det kvinnliga celibatet och kallar det en vedervärdig sed, som med alla medel borde bekämpas. Han företräder den ståndpunkten, att kvinnorna borde ha samma rättigheter i erotiska ting som männen. Vidare bestrider han, att fosterlandskärleken länder mänskligheten till något som helst gagn, ty "där det går oss väl, där är vårt fädernesland". Hans etik utmynnar i satsen, att "envar bör sätta den större

vinsten över den mindre och det mindre onda över det större". Men därav följer, att envar som handlar illa och oredligt skadar sig själv. Oredligt beteende mot nästan beror i själva verket på en missuppfattning av såväl egen som allmän fördel. Den som vill vara lycklig behöver en lycklig omgivning.

Panormita slutar sitt föredrag med att inbjuda de närvarande till en måltid i sitt hus för att praktiskt övertyga dem om epikureismens företräden.

Sedan de stärkt kropp och själ, återupptaga våra filosofer sin diskussion. Den berömde Niccolò Niccolini påvisar sofismer i den föregående talarens satser. Han tycker, att såväl Panormita som Poggio ha talat som hedningar, då ju kristendomen prisar tro, hopp och kärlek som de högsta dygderna.

Av dialogen framgår, att Valla själv egentligen lutade åt epikureismen och låter Niccolini tala i kristendomens anda, blott emedan han ville skydda sig för prästerskapets vrede och inkvisitionsdomstolen.

Valla skrev också en kort dialog om "fria viljan" (De libero arbitrio) och en annan, som handlar om de andliga löftena (De professione religiosorum). I den senare angriper han skarpt munkordnarna och förklarar, att överallt där en intrig spinnes, finner man ofelbart munkar med i spelet; dessa samfund ha ingen rätt att förhäva sig över människor som ej avlagt några falska löften, och de äro skadliga för det allmänna. Dialogens betydelse ökas därav att den ä r tillägnad en av de mest inflytelserika hovmännen, Battista Platamon, som åtnjöt konungens oinskränkta förtroende. Efter allt att döma stodo de andliga ordnarna ej heller hos Alfons I i synnerlig gunst, och denne skulle nog med nöje ha upplöst dem, ifall de dåtida förhållandena hade tillåtit det.

På det hela återspegla Vallas skrifter strömningar och åsikter i konungens omgivning. Alfons brukade på lediga stunder samla omkring sig en krets av lärda och ansedda hovmän; på dessa sammankomster förelästes klassiska verk, viktiga ställen diskuterades, och konungen gladde sig, då det vid dylika tillfällen kom till livliga meningsutbyten.

Vallas avhandling om kejsar Konstantins föregivna gåva (De donatione Constantini Magni), varå påvarna stödde sitt välde i Rom, är utan tvivel inspirerad av samtal med konungen. Alfons I liksom alla Neapels härskare var avogt stämd mot teorien om det påvliga överväldet, som redan dragit så många krig över

MEDALJ OVER ALFONS I AF VITTORE PISANO

deras rike. Han ville därför bevisa, att påven icke hade någon rätt till det världsliga herraväldet över Rom och Neapel, och Valla grep sig oförskräckt an med uppgiften. Avhandlingen vittnar om ett så grundligt historiskt vetande, är skriven med sådan djärvhet, att det förefaller nästan otroligt, att ett dylikt verk kunde uppstå i XV seklet. Inom den andliga världen föredrog man att gå den stillatigande förbi, och Valla själv återvände ej mera till ämnet, då han under den ovanligt frisinnade och upplyste påven Nikolaus V:s regering erhöll talrika beneficier och av den anledningen slöt fred med den heliga stolen. Att sälja sitt inflytande och sina övertygelser var bland humanisterna något så vanligt, att vi knappast ha rätt att förvåna oss över Vallas förnekande av sin tidigare ståndpunkt. Humanisterna drevo helt enkelt handel med sina andliga gåvor och höllo sig alltid till den mestbjudande. Valla bildar så till vida ett undantag, att han städse förblev sin störste välgörare, Alfons I, trogen; mot slutet av sitt liv företog han till och med en resa från Rom till Neapel enkom för att få återse sin forne herre.

Vallas skrift emot påvens världsliga herravälde hade ingen omedelbar påföljd; däremot uträttade han åtskilligt genom ett rent vetenskapligt och litterärt verk om latinska språkets "förnämhet" (De elegantia latinae linguae). Valla ville rensa latinet från de då för tiden gängse medeltida barbarismerna och så vitt möjligt återföra det till dess klassiska former. Avsikten uppnåddes också, ty för humanisterna blevo hans anvisningar så gott som lagbud.

Valla ägde överhuvud grundliga kunskaper; han intresserade sig för allt, även för naturvetenskaperna, och detta ådrog honom den andligen underlägsne Panormitas hat. En gång lade man fram för konungen ett jättestort djurkranium; Panormita förklarade fyndet för ett drakhuvud och kände sig högst generad, då Valla identifierade det som en krokodilskalle. Inte heller kunde han förlåta, att Valla förklarade ett främmande djur, som konungen fått i present och som ingen kände till, för en bäver, vilket också befanns vara riktigt. På det hela nödgades Valla vid de lärda diskussionerna så ofta bekämpa Panormitas åsikter, att den senare med tiden blev utom sig av förbittring mot den yngre lärde. En annan av hovets humanister, Bartolommeo Faccio från Spezzia, en lärd av andra rangen, stod alltid på Panormitas sida, men det ville ändå aldrig lyckas de båda vännerna att besegra den städse slagfärdige Valla.

Alfons förstod dock att uppskatta Panormitas talanger lika

väl som Vallas lärdom. Den förre använde han, då det krävdes förslagen diplomati, såg honom gärna, förlänade honom inbringande ämbeten och uppförde honom på listan över neapolitanska adelsmän. Största glädjen beredde väl dock konungen humanisten genom att skänka honom en av en stor trädgård omgiven villa i Palermo. Där kunde han glömma sitt milanesiska sommarnöje med dess myggor och tvättkäringar och stoltsera som ägare till en kunglig villa, vilket smickrade honom dess mer, skriver han själv, som den gudomlige Augustus likaledes hade begåvat Vergilius och Horatius med lantgods. Han var nu en fömögen man, ägde eget hus och beslöt därför att ingå ett tredje äktenskap. Hans humanistiska kolleger förfrågade sig litet elakt, hur det hade gått med hans andra fru, som han gift sig med i Pavia, men därom förmäles ingenting med säkerhet. Enligt diktarens uppgift hade den där Filippa från Pavia varit änka och hade redan en vuxen dotter. Äktenskapet måtte ha ändat med en katastrof, ty "Panormita älskade dottern mer än modern". Men vare därmed hur som helst, Panormita var nu en fri man och förälskade sig, trots att han överskridit de femtio, i den sextonåriga neapolitanskan Laura Arcelli och förde henne till altaret. Konung Alfons gillade ej äktenskapet, då han ansåg, att Laura icke kunde bli lycklig med den bedagade mannen; även kollegerna gjorde sig lustiga över honom. Men framtiden gav dem och konungen orätt, ty Laura skänkte sin man en son och en dotter, och det äkta paret kom väl överens.

Panormita skulle nu ha kunnat känna sig helt lycklig, hade inte Valla stått honom i vägen. Förhållandet mellan de båda kollegerna hade ytterligt tillspetsat sig och det av följande anledning: konung Alfons hade givit Valla i uppdrag att skriva en levnadsteckning över hans far, Ferdinand I av Aragonien; Valla utförde arbetet, och då han nödgades bege sig till Rom på någon tid, lämnade han manuskriptet i förvar åt den kunglige bibliotekarien Lodovico Castadei, utan att ha hunnit genomse det; Panormita och Faccio lånade handskriften, påvisade fel mot latinska språket i den och satte i omlopp en smädedikt, däri de beskyllde Valla för okunnighet. Valla var emellertid icke den, som utan vidare fann sig i en litterär skymf; han skrev ett öppet brev till Faccio, som undertecknat niddikten med sitt namn, och överöste honom och framför allt Panormita med en störtskur av smädelser och äreröriga beskyllningar. Saken kom slutligen för konungens öron. Alfons lät skriften föreläsas

för sig, men då han hört början av det osmakliga alstret, avbröt han läsningen, ty han ansåg angelägenheten inte värdig sin kungliga uppmärksamhet, och därmed var saken utagerad.

En annan gång hade Vallas motståndare så när avgått med segern. Vid en litterär sammankomst kom det till en strid mellan Valla och den myndige bernhardinpatern Fra Antonio da Bitonto angående äktheten av Kristi brev till konung Abgar av Edessa. På grund av detta mellanhavande gjorde bernhardinen från predikstolen i sin kyrka ett våldsamt utfall mot Valla och kallade honom en kättare. Denne blev inte svaret skyldig; han kungjorde i kyrkan Santa Chiara, att han ville utkämpa en "disputation" med munkarna, och inbjöd tronföljaren Ferdinand och allt vad Neapel hade förnämst. Konungen fick vetskap om saken, och då han fruktade obehagliga uppträden, befallde han, att disputationen skulle uppskjutas, till dess han själv kunde närvara. Detta var ett artigt formulerat förbud mot den tillärnade ordfejden. Valla förmodade, att bernhardinerna hade utverkat förbudet av fruktan för ett nederlag, och lät anslå följande elaka distikon på kyrkporten:

Rex pacis miserans sternendas Marte phalangas
Victoris cupidum continuit gladium [1].

Munkarna hämnades hånet. De inbjödo Valla till en disputation, men inbjudan var i själva verket en maskerad inkallelse inför inkvisitionsdomstolen, som i Neapel omhänderhades av dominikanerna i Innocentius IV:s anda. De ville få sin gäst dömd till bålet. Men konungen, som var en fiende till inkvisitionen, blandade sig i saken, och den lärde kom helskinnad undan.

Striderna med Panormita och munkarnas hat förbittrade så livet i Neapel för Valla, att han begagnade sig av påven Nikolaus V:s välvilliga stämning och överflyttade till Rom. På det sättet fick Panormita en ledande ställning i Neapel, och efter Alfons död (27 juni 1458) lyckades han vinna sådan ynnest hos konung Ferdinand, att denne anlitade honom i alla möjliga diplomatiska beskickningar. Han hör till de av lyckan gynnade humanisterna, ty han förvärvade en stor förmögenhet, hade en lugn ålderdom och efterlämnade en son, som likaledes uppnådde höga värdigheter.

Panormita avled i Neapel i sitt sjuttioåttonde levnadsår och författade enligt humanisternas sed sin egen gravskrift.

[1] Fredskonungen hade medlidande med de till nederlag dömda skarorna och höll tillbaka segrarens lystna svärd.

Två av hans skrifter äga intresse än i dag: hans "Hermaphroditus", som i viss mån ger en bild av det dåtida livet, samt en samling anekdoter ur konung Alfons I:s liv, som han sammanskrev 1455 under titeln "De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum". Från rent litterär synpunkt äger denna i anekdotform avfattade biografi intet särskilt värde, men däremot ger den ovärderliga bidrag till kännedomen om den framstående härskaren. Samlingen sönderfaller i fyra delar, som dock varken kronologiskt eller logiskt sammanhänga. Men vi förlåta gärna författaren den orediga anordningen av berättelserna, då han i dem meddelar oss en massa intressanta fakta och karaktärsdrag, belysande för konungens personlighet. Visserligen äro flertalet anekdoter utbroderade och hela boken tycks vara skriven blott för att förhärliga Alfons; men det märks lätt vad som är smicker och vad som är sanning.

Till Panormitas panegyriker över sin välgörare hör också den lilla avhandlingen "Alphonsi Regis triumphus", som skildrar Alfons intåg i Neapel 24 februari 1443. Panormitas korrespondens åter, i synnerhet hans delvis briljanta och kvicka s. k. "Epistolæ gallicæ", utgöra en värdefull källa för bedömandet av hans personlighet och hans förhållande till andra humanister.

Men för att få en riktig föreställning om den antiklerikala anda, som under Alfons I och hans efterträdare härskade i Neapel, måste vi uppmärksamma ännu en annan skriftställare; egentligen ingen bildad man som Valla och Panormita skrev han historier, som på den tiden åtnjöto en utomordentlig popularitet. Mannen hette Masuccio, härstammade från Salerno och nedskrev anekdoter, som han själv hört berättas och vilkas spets mestadels var riktad mot munkarna. Han skiljer sig från Boccaccio genom sitt skrivsätt, som ej kan jämföras med föregångarens utsökta stil, och därigenom att han ej öser ur litterära källor utan direkt ur livet och muntliga traditioner. Masuccio skrev på italienska och tillhör obestridligt grundläggarna av Italiens litterära språk; därför kallade man honom också en fosterländsk diktare, "poeta materno". Hans berättelsesamling "Novellino" [1] omfattar femtio berättelser, som röra sig dels om de andliges och munkarnas utsvävande levnadssätt, dels om svartsjuka äkta mäns lidanden och deras fruars skandalösa kärlekshistorier; en del

[1] Il Novellino di Massuccio Salerno restituito alla sua antica lezione da Luigi Settembrini. Napoli 1874.

anekdoter ägnas också tragiska levnadsöden och högättade kvinnors, furstars och herrars ädla gärningar.

Johanna I och än mera Johanna II hade stor skuld till de andliga ordnarnas impopularitet; bägge drottningarna kände behov av att skyla över sin osedliga vandel genom att gynna klostren; de understödde dominikaner och franciskaner på det frikostigaste, och kyrkorna dell' Annunziata och S. Niccolò liksom klostren della Croce, S. Antonio di Padova och S. Martino ha Johanna II att tacka för sina omätliga rikedomar. Därtill komma så de oräkneliga provinskloster, som Johanna II testamenterade stora penningsummor, för att nunnorna skulle bedja för hennes själs frälsning.

Masuccio hette egentligen Tommaso Guardato, tillhörde en salernsk adelsfamilj och föddes omkring 1420. Släkten Guardato hade i forna tider ägt godset Torricella i närheten av Sorrento och förde sedan dess ett förgyllt torn på blått fält i sitt vapen. Tommaso var sekreterare hos fursten av Salerno, Roberto Sanseverino, och beklädde sedermera samma post hos dennes son Antonello; han tycks ha dött före 1485. Som sekreterare hos en av de mäktigaste familjerna i neapolitanska riket kom han i förbindelse med en mängd framstående personligheter i huvudstaden. "Novellino" gav han ut kort före sin död; novellerna utmärka sig för okonstlad öppenhet och en naiv immoralitet, som verkar snarare muntrande än skadligt på läsaren.

III.

Ännu under Alfons I ägde Neapel ingen lämplig plats för riddarspel och torneringar; först omkring 1456 lät konungen utvidga Piazza della Sellaria, och i slutet av februari samma år ägde där rum en pompös "giostra". Torgets utvidgning drog emellertid med sig sociala förvecklingar. Alfons förordnade nämligen, att "Folkets hus", "Seggio del Popolo", skulle rivas till beredande av utrymme. Byggnaden var ett slags föreningslokal, där folkets representanter sammankommo för att rådslå om sina krav på förbättringar i de undre lagrens levnadsförhållanden. Under konung Roberts tid ägde folkrepresentanterna ("popolani") stort inflytande i stadens råd och förfogade över trehundratrettio röster, medan adel och baroner hade endast femton.

Men under de kvinnliga regenterna vann adeln sådan övervikt, att vid tiden för huset Anjous fall fem adelsmandat stodo emot ett folkmandat. Dynastien strävade att så vitt möjligt inskränka folkets inflytande på förvaltningen och däremot förskaffa ökad makt åt den italienska och franska adeln, som utgjorde tronens förnämsta stöd.

Även Alfons I hyllade samma grundsats, blott att under hans regering den spanska adeln trädde i de franska baronernas ställe. Nedrivandet av Folkets hus på Piazza Sellaria kunde betraktas som dödsstöten åt folkets deltagande i förvaltningen, ty popolani berövades därigenom sin enda samlingslokal. Folket var därför på det högsta förbittrat, och en av de djärvaste popolani, skräddaren Mastro Francesco, försummade intet tillfälle att utmana den aragoniska regeringen och höja det forna franska regenthuset till skyarna. Konung Alfons fick höra talas om denne motståndare, som hade stort inflytande på det lägre folket, och kunde en gång med egna ögon övertyga sig om skräddarmästarens oförvägenhet. Då han en dag red genom gatorna, ställde sig Francesco i hans väg och sade med hög röst, att visserligen satt konungen bra till häst och såg stolt och myndig ut, men kung René skulle ändå med Guds hjälp komma tillbaka och driva honom ur landet. Konungen hörde hotelsen och lät dagen därpå kalla skräddaren till sig på slottet. Mastro Francesco trodde sin sista stund vara kommen och såg sig redan i händerna på bödeln; han tog avsked av hustru och barn och begav sig till Castelnuovo. Där fick han ett högst oväntat mottagande. Dörrvaktare och betjäning bugade sig djupt, och i ett formligt triumftåg fördes han inför konungen. Skräddaren tänkte i sitt sinne: "Det här ser illa ut! Inte nog med att de komma att hänga mig, driva de till på köpet gäck med sitt offer." Men han blev stel av häpnad, då även konungen mottog honom på det mest förekommande sätt, frågade honom om popolanis förhållanden, begärde hans råd och slutligen överlämnade till honom en med guldmynt späckad pung.

Den fientlige Mastro Francesco förvandlades i ett nu till en av spanska dynastiens ivrigaste anhängare och förklarade överallt, att Neapel aldrig förr hade haft en så klok härskare som Alfons I. Vår skräddare glömde totalt bort det nedrivna Folkets hus på Piazza Sellaria, och de andra popolani gjorde detsamma, då de fingo skåda konungen med ett lysande följe på den ovannämnda "giostran", som ägde rum i februari 1456.

Endast några få oomvända visade på den undersköna dam, som satt bredvid Alfons i kungliga logen, och viskade, att Folkets hus hade rivits, emedan det skymde utsikten från fönstren i hennes palats. Men det var elakt förtal; Lucrezia d'Alagno var neapolitanska med liv och själ och bidrog mycket till att den spanske fursten blev så gott som fullblodsitalienare och betraktade sina stamländer närmast som neapolitanska kolonier. Lucrezia spelade en stor roll i Alfons I:s liv. Konungen lärde känna henne kort efter sin tronbestigning och ägnade henne ända till sin död all den dyrkan och kärlek ett manligt hjärta förmår hysa för sitt ideal. Bandet, som förenade honom med hans gemål Maria, var mera av diplomatisk än sentimental natur. Alfons brukade säga, att ett äktenskap är möjligt blott emellan en blind kvinna och en döv man. I detta fall behövde dock den äkta mannen ej vara döv, ty drottning Maria förde ett ytterst sedesamt liv i Spanien; hennes saktmod och lidelsefrihet kommo sig dock kanske blott därav, att hon uppgivit allt hopp om makens kärlek och sökte sin tröst i religionen. Trots kylan i det äktenskapliga förhållandet satte Alfons högt värde på drottningen; då det en gång framlämnades ett brev till honom från hans gemål, påpekade han för omgivningen, att det alltid beredde honom stor glädje att få underrättelser ifrån henne.

Alfons slöt gärna ett samtal med någon moralsentens eller någon tänkvärd anmärkning. Hans yttranden voro aldrig innehållslösa eller banala, utan bevisa ett sunt omdöme fotat på grundlig eftertanke. Han hör obestridligt till renässansens mest upplysta andar; han hade upplevat mycket, var mycket beläst, och varje händelse, varje faktum han bevarat i minnet gav honom stoff till självständiga filosofiska reflexioner. Enligt egen uppgift hade han fjorton gånger grundligt genomläst bibeln, och han kunde citera hela stycken ur den utantill. Seneca, Plato, Livius och Cesar voro hans älsklingsförfattare, han förde alltid med sig deras verk och blev aldrig trött på att höra dem föreläsas. Hans vördnad för allvarlig litteratur gick så långt, att han lät införa en uppslagen bok i sitt familjevapen. I de yttranden av konungen som Panormita upptecknat möter oss ofta ett filosofiskt djupsinne och en upplyst blick på värld och människor.

Stundom påminna Alfons I:s domslut om konung Salomos. Enligt spansk lag blev varje kvinnlig livegen fri, om hon fick barn med sin husbonde. En girig spanjor vägrade en gång att erkänna ett dylikt slavinnebarn, emedan han ej ville gå miste

om sin livegna. Då konungen fick vetskap om saken, befallde han, att barnet skulle försäljas på offentlig auktion. Girigbuken lät det gå därhän, men då hans bud överbjöds av en främling, kunde spanjoren ändå ej göra sig skyldig till en dylik samvetslöshet utan erkände sig vara barnets far.

Alfons I:s handlingar vittna ofta om en själsstorhet sådan man sällan möter bland renässansmänniskorna, isynnerhet bland svärdets män. Medan han ännu kämpade om Neapels tron och ej kunde räkna på att drottning Johanna II verkligen skulle hålla de löften hon givit honom, seglade han en gång med henne och hennes allsmäktige älskare Caracciolo från Gaeta till Neapel. Hans följeslagare ansågo stunden nu vara inne för honom att göra sig kvitt den trolösa kvinnan och hennes rådgivare; man kunde ju utan vidare kasta dem i havet eller också på annat sätt skaffa dem ur världen. Men Alfons tillbakavisade med harm förslaget och förklarade, att han skulle förvärva sig neapolitanska tronen på rättmätigt sätt och ej genom mord.

Men varken filosoferna eller konungarna under renässansen kunde bevara sig fria från fel — framför allt inte i kärleksangelägenheter. Även Alfons I var en otrogen äkta man; hans äktenskap med Maria av Kastilien förblev barnlöst, och drottningen levde sedan länge övergiven i Spanien. Hans son Ferdinand skall ha varit frukten av ett kärleksförhållande med Katarina, hans bror Henriks gemål. För att rädda hans svägerskas ära utgav man den lille Ferdinand för att vara son till en viss Margherita de Hijar, och denna uppväckte därför sådan svartsjuka hos Maria av Kastilien, att hon lät strypa den olyckliga. Alfons förlät ej sin gemål detta illdåd, han ville sedan dess ej ha något att skaffa med henne, och hans lättsinniga leverne får väl tillskrivas brytningen med gemålen. Enligt sekreteraren Pontanos uppgift hette Ferdinands mor i verkligheten Gilardona Carlina; antagligen efter Margherita de Hijars död utbytte denna sitt eget barn mot det Alfons hade med sin svägerska Katarina, så att Ferrante egentligen var son till en muselmansk skomakare från Valencia. Gilardona Carlina intog under Ferrantes regering den så gott som officiella ställningen av drottning-moder. Pontanos förmodan förefaller ej osannolik, då Ferrante var ful, påminde om den moriska typen och utmärkte sig för en grymhet, som låg Alfons väsen fjärran.

Under hela sin regeringstid strävade Alfons att tillförsäkra sin naturlige son neapolitanska tronen. Detta var för övrigt

DAM KLÄDD EFTER SPANSKA MODET
Av Cavazzola. Accademia Carrara.

jämförelsevis lätt på den tiden, ty renässansen var ju som bekant de illegitima härskarnas tid, ja man kan säga, att en konungasons oäkta börd rent av förhjälpte honom till faderns tron. I Milano härskade bastarden Francesco Sforza, i Ferrara Borso d'Este, i Romagna och Marche Sigismondo Malatesta. Även Bologna hade sin illegitime furste, och det märkvärdigaste av allt, Conte Federigo av Urbino, som var av äkta börd, måste utge sig för att vara illegitim son för att komma till herraväldet. Så tillföll då också neapolitanska kronan Alfons bastard, Ferrante. Dennes föregivna mor förmådde ej fängsla konungens hjärta; men det fanns en annan kvinna, som gjorde honom så gott som till sin slav, och det var Diva Lucrezia d'Alagno.

Tyvärr äga vi ingen autentisk bild av denna skönhet,[1] men att hon var en sådan därför borgar utsagan av en kännare sådan som Enea Silvio Piccolomini, som var intim vän med Alfons I och personligen kände Lucrezia. Även andra samtida betyga detsamma och berätta om konungens vansinniga kärlek till Lucrezia; enligt deras uppgifter skall hela Europa på den tiden ha intresserat sig för kärleksförhållandet. Det var ett så känt och vid främmande hov erkänt faktum, att då kejsar Fredrik III 1452 kom till Neapel med sin brud Eleonora av Portugal och ett riddarspel anordnades till parets ära intogs första platsen i kungliga logen av den unga kejsarinnan, den andra av hertiginnan av Kalabrien, Ferrantes gemål, och den tredje av Lucrezia; rikets alla högadliga fruar voro församlade och erkände genom sin närvaro Lucrezias ställning. Piccolomini yttrar sig i ganska tvetydiga ordalag om hennes förhållande till Alfons: "denna jungfru eller fru, ty därom äro meningarna delade", var varken av hög eller låg börd. Hennes föräldrar voro ansett neapolitanskt borgarfolk, och hon hade på ett så förunderligt sätt förstått vinna konungens hjärta, att han hade skänkt henne ett palats och stora egendomar. Ja inte nog med det, mot hennes familj visade han sådan frikostighet, att Lucrezias släktingar kunde leva som furstar, och hennes syster gifte han bort med hovets högste dignitär.

Alfons kärlek till Lucrezia vållar historikerna mycket bryderi; somliga vilja göra den sköna till en jungfrun av Orléans och anse, att konungen nöjt sig med att njuta av hennes umgänge och hennes anblick, medan andra uppfatta den kungliga vänskapen på helt

[1] Enligt en tradition, vars sannfärdighet ej kan bevisas, finns i Brancaccikapellet i Neapels Dominikankyrka en Maria Magdalena, som bär Lucrezia d'Alagnos drag. Tavlan skall ha skänkts till dominikanerna av Alfons I.

annat sätt. Piccolomini förklarar, att Alfons brukade vara tillsammans med henne utan vittnen och icke kunde vägra henne något. Det är knappast antagligt, att Alfons och Lucrezia under dessa förtroliga stunder endast spelade schack, i synnerhet som förbindelsen mellan de älskande räckte i över ett decennium och Alfons erotiska böjelser enligt samtidas vittnesbörd blott tilltogo med åren. Nicodemo, milanesiska sändebudet vid neapolitanska hovet, skrev en gång till sin furste, att konungen hängav sig mera åt sina känslor än som anstod hans ålder. Folk påstod, att madonna Lucrezia nog ej obevekligt motsatte sig hans önskningar, men så mycket var säkert, att en kurtisan från Trajecto på konungens bud nattetid plägade bege sig till Neapel. Nicodemo ville alls inte tala om vad som hade tilldragit sig i konungens unga år och nämnde blott i förbigående, att vid hovet uppfostrades jämte Ferrante även två dennes systrar, födda av olika mödrar.

På senare år förstod Lucrezia att helt fängsla konungen vid sig. Piccolomini berättar därom: “I hennes närvaro förgäter konungen allt, tänker blott på henne och tager ej ögonen ifrån henne; han beundrar hennes talegåva, hennes förstånd, hennes rörelser och hennes oförlikneliga skönhet. Han har förlänat henne stora gods, ärar henne som en drottning och har på sista tiden kommit så helt under hennes välde, att mot Lucrezias vilja ingen kan uppnå något av honom.“ Och Piccolomini tillfogar: “Otrolig är kärlekens makt. Den store konungen, herren över Spanien och Balearerna, erövraren och segraren över de berömdaste fältherrar, låter sig slutligen besegras av kärleken och lyder en ung kvinna som en slav.“

Detta är Piccolominis intryck vid den tid, då han ännu kardinal och sienesiskt sändebud (1452) ledsagade kejsar Fredrik III till Neapel.

Man kan föreställa sig Eleonoras av Portugal indignation, då hon under torneringen såg en neapolitansk “donzella“ intaga tredje platsen efter sig. Den unga kejsarinnan var på det hela föga belåten med sitt uppehåll i Milano. Piccolomini berättar, att det nyförmälda kejserliga paret blev utsatt för en hop närgånget skämt av konung Alfons och hela det italienska hovet. Fredrik ville uppskjuta den faktiska äkta föreningen till återkomsten till Tyskland. Däröver var hans bruds portugisiska följe högligen uppbragt, och även Alfons tyckte det vore bättre att i Neapel övertyga sig om att allt var i sin ordning, då i händelse av något fysiskt hinder bruden oförtövat kunde återvända till sitt

hemland. Nödd och tvungen förklarade sig Fredrik slutligen villig. Man bäddade den äkta sängen, tillkallade vittnen, däribland Alfons med följe samt de portugisiska hovdamerna, och äktenskapet skulle nu enligt ceremonielets föreskrifter fullbordas. Eleonora gick först till sängs, Fredrik följde efter, dock helt påklädd, och befallde, att ett täcke skulle bredas över honom och bruden. Knappt var detta skett, förrän Fredrik tryckte en kyss på Eleonoras kind och alltjämt fullt påklädd steg ur bädden. Hovdamerna utstötte ett skri av indignation, men Fredrik vände sig till den skrattande konungen och meddelade honom, att sådant var bruket vid de tyska furstehoven.

Eleonora och de portugisiska damerna ville ej finna sig i ett dylikt bruk; de iordninggjorde om kvällen ett präktigt läger för det unga paret och läto en präst bestänka det med vigvatten. Fredrik befarade dock olycka och förblev sin föresats trogen ända till återkomsten till det nordiska hemlandet.

Än mer ursinnig än Eleonora vid det där tornerspelet var nog hertiginnan av Kalabrien, den blivande drottningen av Neapel. För att ej uppreta konungen emot sig måste hon visa sig förekommande mot Lucrezia, vars ställning var den kungliga familjen till fullo bekant. Även hovkretsarna bemödade sig att på alla sätt hedra favoriten och framför allt ge hennes förhållande till konungen skenet av en fullkomligt oskyldig vänskap. Poeterna besjöngo henne som "virgen" och "casta donzella", då de visste, att Alfons hjärtas drottning, ifall Maria av Kastilien dog, efter all sannolikhet skulle bli verklig drottning av Neapel.

Lucrezia var för övrigt en ovanlig kvinna; hon var i hög grad förslagen, förstod att taga konungen på rätta sättet och kunde få honom till vad hon ville. I Neapel var det sed, att de unga flickorna på midsommaraftonen sådde sädeskorn i en blomkruka; av säddens tidigare eller senare uppkomst drogs sedan slutsatser om tiden för giftermålet. Flickornas bekanta lade penninggåvor på dessa blomkrukor som bidrag till hemgiften. Lucrezia anordnade en gång ett dylikt orakel och ställde krukan på en plats, där konungen måste varsebli den. Då hon bad honom om en gåva, drog konungen upp en guldspäckad pung och ville lägga den på krukan, men Lucrezia höll tillbaka hans hand och förklarade, att en "Alfonsino" vore alldeles tillräckligt. "Alfonsino" hette nämligen ett silvermynt av lågt värde.

Men låt oss återvända till det där tornerspelet 1452, som var ett av de praktfullaste som någonsin hållits i Neapel. Konungen

ville särskilt hedra kejsarparet, och han utgav för festen 150 000 gulden, en för den tiden oerhörd summa.

Förr hade tornerspelen hållits utanför kyrkan S. Incoronata, nu blev Piazza della Sellaria samlingsplatsen för det förnäma sällskapet. Stadens förnämsta butiker voro belägna där och höllos öppna under riddarspelen; på diskar och smala bord utanför butikerna bredde handelsmännen ut de dyrbaraste varor, såsom bonader, juveler, silversaker och framför allt präktiga vapen, som ingen riddare kunde gå likgiltig förbi. Särskild uppmärksamhet väckte de valencianska vapensmedernas arbeten. Under Alfons I hade nämligen en mängd spanska handelsmän och konsthantverkare slagit sig ned i Neapel. Husens balkonger och fönster voro smyckade med orientaliska vävnader och brokader, överallt lyste blommor i massa, hela det i vårsol badande torget var en fröjd för ögat.

Och vilken publik sedan! Egendomligt nog ådrogo sig männens dräkter nästan större uppmärksamhet än damernas toaletter. Det franska modet hade nämligen undanträngts av modet "a la catalana", och flertalet herrar voro iförda denna nya dräkt. Man såg vidunderliga, jättelika huvudbonader, hattar och baretter, som gjorde intrycket av upp- och nervända svampar eller sneda torn, oformliga skapelser av en yppig, men ändå okonstnärlig hattmakarfantasi. Vid denna tid buros de märkvärdiga spanska baretter, mest av svart sammet, som vi med häpnad betrakta på freskerna Caracciolirotundan i S. Giovanni a Carbonara i Neapel. Men höjden av extravagans i fråga om dåtida huvudbonader utgöra väl ändå baretterna på Piero della Francescas fresker i S. Francesco i Arezzo. Sedermera avtaga dessa baretter mer och mer i omfång, bli av turbanens storlek och nå slutligen de diminutiva former vi se på många tavlor av Benozzo Gozzoli, Lorenzo Costa och Melozzo da Forli. Ett minne av den spanska baretten äro kardinalernas små purpurhättor, som blott med svårighet sitta kvar på de kala hjässorna.[1]

Här och där bland de adliga torneringsgästerna såg man också granna, plymagerade hattar, men de voro redan omoderna. Oavsett huvudbonaderna bebådade redan den spanska mansdräkten den egentliga renässanskostymen. De gamla herrarna voro upprörda över dess snäva, tätt åtstramande snitt och förklarade den för oanständig, så mycket mer som de korta tröjorna

[1] Även de ortodoxa judarnas svarta sammetskalotter äro en sista rest av den spanska baretten.

räckte knappt till knäna. Bland männen förekommo mest färgerna svart, skarlakansrött och grönt. Konungen själv klädde sig i enkelt svart. Professorers och doktorers privilegierade färg var karmosin, under vilken beteckning man förstod icke blott en bestämd röd färg, utan även en särskild sorts sidenvävnad. Ridderskapet åter hade gjort den gröna färgen till sin speciella, och det så exklusivt, att ingen man av annat stånd skulle ha dristat tillägna sig den. En savojisk furste, Amadeus VI, visade en sådan förkärlek för grönt, att han fick öknamnet "il principe verde".

De dåtida neapolitanska världsdamernas klädsel skulle ha stött vår smak vida mindre än mansdräkten. Den bara halsen, som för det mesta pryddes blott av ett smycke på en konstnärligt arbetad kedja, den av ett guldstickat och juvelbesatt skärp sammanhållna klänningen överensstämde redan då med renässanstidens modebild. Spanjorskorna begagnade mestadels puffärmar, mosaikaktigt sammansatta av olika slags siden och brokader. Hårprydnaden på spanska kallad "gorra" antog understundom ganska vidunderliga former; där förekommo stora kuddar av löshår, som utstofferade med band och juveler ofta täckte även de vackra öronen. Ett karakteristiskt exempel på en dylik "huvudkudde" se vi på Pisanellos fresker i Pellegrinikapellet i S. Anastasia i Verona samt på freskerna i Palazzo Borromeo i Milano, de senare framställa ett kortparti och äro målade av Michele da Besozzo, som även mellan 1454—1458 utförde åtskilliga dekorationsmålningar i Neapel åt Alfons I.

Isabella d'Este, som ansågs för uppfinnarinna av denna huvudprydnad — eller rättare vanprydnad — kom i själva verket ej med något nytt, endast upptog ett gammalt neapolitanskt mod.

I olikhet med vad som nu är fallet var dammodet på den tiden föga växlande, och damerna gjorde sin personliga smak gällande huvudsakligen i smycken, skärp, spännen och hårprydnader. Men då dessa områden ej i längden erbjödo den kvinnliga fantasien tillräckligt spelrum, pryddes klänningarna från ovan till nedan med arbeten av guldsmideskonst. Många modedamer utvalde något älsklingsornament eller något motiv, vars mening kanske förstods blott av deras hjärtas utkorade, och detta emblem läto de så strö över hela dräkten. Ju besynnerligare motivet var, dess bättre, ty originalitet var det förnämsta. Ormar, skorpioner, kronärtskockor och dadelpalmens blad efterbildades. Bona Sforza bar t. ex. vid sin förmälning med Sigismund I av

Polen (6 december 1517) en klänning av himmelsblå venetiansk atlas, som var översållad med förgyllda bikupor, och hennes hårprydnad var utsmyckad på samma sätt.

En ovanligt vacker bild av den dåtida kvinnodräkten ger oss en i övrigt obetydlig målare, Fra Carnevole, på sin madonnabild, tillhörig Marchesa Villamarina i Rom. Madonnan är klädd i en låghalsad brokaddräkt, utan några smycken och bär på huvudet blott en liten duk knuten på samma vis som ännu brukas av de unga flickorna i trakten av Bayonne.

Det ovannämnda tornerspelet fick ett lysande förlopp. Lucrezia tog sig förträfflig ut i det stora halssmycke, värt trehundrafemton dukater, som Alfons hade förärat henne. Konungen var ytterst belåten. En obekant poet skildrar i en dikt ridderskapets festliga intåg i full rustning. Hästarna buro präktiga schabrak, riddarna sjöngo en kärleksdikt i korus. Från fönster och balkonger strålade neapolitanskornas svarta ögon ned på dem i kapp med solen.

Cosi cavalcano poi
Per Napoli magna et bella
In froeta cantando oy, oy
Con mani signa et favella.
Cosi ogni damisella
Se fanno alla finestra.
Ogni una corre destra
Per videre il suo galente
Per Alfonso Re possente.

Enligt spansk sed gjorde neapolitanskorna redan då sina adoratörer till slavar; några århundraden senare se vi dessa uppträda som "cavalieri serventi" och sluta sin tomma, onyttiga tillvaro i Venedig.

Konung Alfons deltog blott som åskådare i "giostran"; i yngre dagar, som hertig av Kalabrien, hade han själv brukat uppträda på arenan, klädd i de aragoniska färgerna.

IV.

Lucrezia d'Alagno utmärkte sig antagligen inte blott för skönhet och behag, även i andligt avseende stod hon nog över de andra damerna, annars skulle det näppeligen ha lyckats henne att erövra konung Alfons. Hon hörde till samma typ av renässans-

kvinnor som Isotta da Rimini, Pentesilea Malatesta och Caterina Sforza, för vilka kärleken blott var ett medel att förverkliga äregiriga planer. Lucrezia ville bli drottning, ville bli Alfons I:s gemål, det var målet för all hennes strävan.

Då hon kände sig säker om sitt välde över konungen, började hon övertala honom att söka utverka skilsmässa från sin gemål Maria, som betraktades halvt som ett mytiskt väsen och som konungen då och då skickade kattor och papegojor till tecken att han ännu mindes henne. Alfons gick in därpå, men påven måste vinnas för saken och kyrkans samtycke inhämtas. Drottningens ofruktsamhet skulle användas som skäl för yrkande på skilsmässa.

Vid denna tid intogs påvetronen av Kalixtus III Borgia, som Alfons hade förhjälpt till denna högsta andliga värdighet. Borgia hade tidigare varit biskop av Valencia och sedermera konungens sekreterare. Då han blev vald till påve, visade han Alfons sin tacksamhet genom att till kardinal utnämna Rainoldo Piscelli, som var nära släkt med Lucrezia och hennes svåger Lodovico Milo.

Trotsande alla hänsyn beslöt nu Lucrezia att personligen resa till Rom för att utverka påvens samtycke till skilsmässan. Konungen biföll även detta och gav henne ett så lysande följe som om hon redan varit förmäld med honom. I Neapel utspreds, att Lucrezia företog resan på grund av ett votum, men alla visste verkliga ändamålet med den. Hennes följe bestod av femhundra ryttare och ryttarinnor, däribland femtio unga neapolitanska adelsdamer och tjugo grevinnor och markisinnor. Till sällskapet hörde också Don Sigismondo d'Este, en bror till hertigen av Ferrara, och markisen av Cotrone, Antonio Centelles, som tjänstgjorde som den kungliga älskarinnans hovmarskalk. Hela tåget var sorgklätt, då till Lucrezias otur hennes släkting kardinal Piscelli just hade dött. Konungen gav sin älskarinna 5,000 alfonsiner i respengar och anvisade henne dessutom 3,000 dukater hos den romerske bankiren Alessandro Miroballi. Det var en ansenlig penningsumma, som i nutidens mynt skulle motsvara ungefär en halv miljon francs. Dessutom medförde Lucrezia en egenhändig skrivelse från konungen, vari denne med hänvisning till hennes ärbarhet och dygd i de varmaste ordalag anbefallde henne i påvens ynnest.

Påven befallde, att neapolitanskan skulle mottagas med all möjlig heder. En talrik ambassad mötte henne i Marino, en av

kardinal Colonnas besittningar; bland de utsända befunno sig flera kardinaler, däribland även de påvliga nepoterna, kardinal Pier Luigi Lenzuolo och kardinal Rodrigo Borgia, sedermera påven Alexander VI, som då var tjugosju år gammal och omtalad för sin skönhet.

11 Oktober höll Lucrezia med kunglig prakt sitt intåg i Rom och tog in i det för henne iordningställda palatset tillhörigt furst Colonna, en av den förre påven Martin V:s nepoter. Dagen därpå mottog henne Kalixtus III i högtidlig audiens i konsistoriesalen, omgiven av sina kardinaler och en oräknelig mängd prelater, sändebud, furstar och romerska adelsmän. Den ståtliga församlingen var så nyfiken att få se Alfons berömda väninna, att ordningen ej kunde upprätthållas i salen och Lucrezia med sina damer blott med svårighet förmådde bana sig väg fram till påven, som gav henne sin välsignelse.

Detta var det offentliga mottagandet. Några dagar därefter beviljade påven Lucrezia en privataudiens och underhöll sig med henne i över två timmar; först sent på natten lämnade hon Vatikanen. Mer än en kardinal och romersk dignitär fann det egendomligt, att så hög ära bevisades konungens av Neapel älskarinna; men då det skedde på påvlig befallning, teg man. Själve Silvio Piccolomini, som dock var gammal vän till Alfons, kunde ej fatta, att man i Rom visade sig så förekommande mot en skamlös kvinnsperson, "meretrice impudica".

Söndagen den 17 oktober gav Lucrezia en storartad bankett, i vilken hundra herrar och damer av romerska aristokratien deltogo; Rodrigo Borgia var hedersgästen. Musik och dans gåvo omväxling åt festen. Dagen därpå begav sig Lucrezia åtföljd av Rodrigo Borgia och hela sin hovstat till Peterskyrkan för att bringa påven sin hyllning. Denne reste sig vid hennes inträde från sin tron, och sedan de övliga artigheterna växlats, begav sig sällskapet till de påvliga gemaken, där man underhöll sig till klockan tre på morgonen. Messer Borgia visade sig särskilt artig mot Lucrezia, och elaka tungor påstodo, att han hade att glädja sig åt fullständig framgång. Förnuftigt folk betvivlade dock, att en så äregirig kvinna låtit sig förledas i ett så skickelsedigert ögonblick, vore det än av en adonis som Borgia.

Emellertid gick det storartade mottagandet endast ut på att försötma avslaget på Lucrezias begäran. Påven beviljade ej Alfons I:s skilsmässa och förklarade, att han inte hade lust att göra Lucrezia sällskap till helvetet.

DAM MED HUVUDPRYDNAD ("[illegible]")
Detalj ur en fresk av Vittore Pisano. Santa Anastasia. Verona.

Romresan blev en vändpunkt i den kungliga älskarinnans liv. Alfons började märkbart åldras och var ofta krasslig, medan åter drottning Maria levde i högönsklig välmåga bland sina kattor och papegojor. Hade Alfons varit en ättling av huset Anjou, skulle han nog ha funnit en utväg att göra sig kvitt sin gemål, men han hörde till renässansens ädlare andar och avskydde att använda sådana medel som gift i pillerform.

Då Lucrezia mötte avslag, lämnade hon genast Rom. Konungen kom henne till mötes i Capua, och så snart Lucrezia blev honom varse, sprang hon av hästen och ville kyssa hans hand. För att hindra detta steg Alfons likaledes av och kysste henne på kinden, och båda hälsade varandra med "talrika ömhetsbetygelser". Därefter underhöllo de sig med varandra ungefär en timme, varpå de redo till Capua för att vila.

Konungen uppehöll sig någon tid med sin väninna i Capua, där man trots Romresans resultatlöshet tillbragte tiden mycket angenämt. Om mornarna gick Alfons ut på jakt, till slottet återkom han vid elvatiden och sökte då genast upp Lucrezia, hos vilken han tillbragte ett par timmar med spel och sång. Tredje november reste Lucrezia till sin besittning Cajazzo; konungen följde henne på väg, och då de skildes, tog Alfons tre fyra gånger av sin barett, så kostade avskedet på honom.

5 november återvände konungen med Lucrezia över Aversa till Neapel; till följd av alla överraskningar och älskvärdheter det förälskade paret slösade på varandra, varade hemresan längre än annars skulle ha varit fallet. Under intåget i Neapel höll Alfons hela tiden sin älskades högra hand i sin, medan hans brorson, den berömde Don Carlos de Viana, hertig av Navarra, red på hans andra sida.

Dagen därpå gav Don Carlos — naturligtvis på konungens bekostnad — ett stort gästabud till Lucrezias ära. Denna satt jämte konungen vid ett upphöjt bord och gjorde sig så älskvärd för sin kunglige vän, "att de som ej med egna ögon sett det knappast skulle hållit det för möjligt". En hel vecka förgick under fester, baler och torneringar; konungen tycktes vilja förströ Lucrezia ovanpå besvikelsen i Rom och inför hela den neapolitanska societeten lägga sin tillgivenhet för henne i dagen. Med påven var han högeligen missnöjd, och från och med nu sökte han på allt sätt att motarbeta Rom. Lucrezia tog del i alla nöjena, men ett hemligt vemod fördystrade hennes drag.

Hennes onda aningar skulle gå i fullbordan förr än hon

kanske själv trodde. Omkring åtta månader efter Lucrezias hemkomst från Rom insjuknade Alfons svårt; hans omgivning höll henne avlägsnad från konungens sjukläger, så att hon blott en enda gång fick tillfälle att besöka honom. För att åtminstone vara den sjuke litet närmare tog hon sin bostad intill slottet; men då hon såg sin beskyddares slut nalkas och fruktade att utsättas för förödmjukelser och förolämpningar, begav hon sig slutligen till ett av sina slott, Torre de l'Annunciata.

Dagen före sin död uppsatte Alfons i närvaro av hovdignitärerna sitt testamente, men i denna högtidliga stund tänkte han ej på Lucrezia. Han ville ej inför eftervärlden förknippa sitt namn med hennes. Han dog vid sextiotre års ålder, in i det sista oroad av bekymmer för tronföljden. Sina stamländer testamenterade han till sin bror Juan, konung av Navarra, medan han åter förbehöll den självförvärvade neapolitanska kronan åt sin naturlige son Ferrante. Men på sista tiden hade konung Juans son, den bland neapolitanska folket då mycket populäre Don Carlos de Viana, anmält sig som tronpretendent, och konungen befarade hans rivalskap; den döendes oro var dock överflödig, ty Ferrante lät sig ej berövas tronen.

V.

Omedelbart efter Alfons död infann sig Lucrezia i Neapel för att som ägarinna till gods och slott, som nu lydde under hans spira, bringa Ferrante sin undersåtliga hyllning. Med tungt hjärta, beredd på förödmjukelser och lidanden gick hon att uppfylla denna plikt mot Alfons son. Den nye konungen mottog henne emellertid älskvärt och stadfäste alla gåvor och privilegier hans far hade tilldelat henne, så att hon något lugnad återvände till sina slott. Till tecken på sorg anlade Lucrezia brun dräkt, och då hon insåg, att det nu var slut med hennes ställning i stora världen, började hon övertänka vad hon skulle taga sig före. I första förtvivlan ville hon gå in i det bredvid S. Chiara i Neapel belägna franciskannunneklostret S. Francesco de la limosina. Antagligen avhölls hon från detta steg av klostrets närhet till de platser, där hon firat sina triumfer, och beslöt i stället att fjärran från Neapel grunda ett eget franciskannunnekloster; men inte heller den planen kom till utförande.

En hel här av fiender med den nya drottningen i spetsen

reste sig mot Lucrezia. Drottningen drog sig till minnes alla förödmjukelser hon fått utstå av Alfons älskarinna. Lucrezia hade varit vackrare än hon, hade ägt medel att överglänsa tronarvtagerskan i prakt och elegans, konungen hade skänkt henne gods, som egentligen bort tillkomma den andra — allt detta var tillräckligt för att väcka hämndlust, och en kvinna förstår blott alltför väl att taga hämnd på en annan, som stått henne i vägen. Efter att till en början ha bemött Lucrezia hänsynsfullt antog Ferrante snart en alldeles förändrad hållning emot henne. Han behövde framför allt pengar; baronernas rebellion kostade stora summor, i synnerhet sedan den kungliga hären i juli 1460 blivit slagen av anhängarna av huset Anjou. För Ferrante gällde det att avpressa undersåtarna så mycket som någonsin var möjligt. Lucrezia såg fara hota och flydde först med sina dyrbarheter till Castello di Somma, men för att bevisa Ferrante sin goda vilja och sitt deltagande i nöden, skickade hon honom 10 000 dukater, 5 000 dukater i guld och 5 000 i juveler. Denna gång betedde sig konungen ännu ganska hänsynsfullt, han behöll endast de reda pengarna och skickade tillbaka juvelerna med förklaringen, att de voro skänker av hans far till Lucrezia. Denna ville visa sig lika ädelmodig och sände honom efter någon tid ytterligare 6 000 dukater.

Men förgäves; den övergivna Lucrezia anade, att Ferrante hade för avsikt att undan för undan tillägna sig hela hennes förmögenhet. Han kallade henne under någon förevändning till Neapel, men Lucrezia fruktade att falla offer för något försåt och stannade hemma. Då befallde Ferrante en honom tillgiven baron att besätta slottet Somma och förvalta det skenbart för ägarinnans räkning, men i verkligheten för konungens. I kastellet kom man över stora skatter: sidentyg och kläder till ett värde av 10 000 dukater, 200 fat så kallat grekiskt vin, som i själva verket producerades på neapolitansk mark, och en massa andra förråd.

Tilltaget väckte Lucrezias djupa förbittring, och då konungen antagligen för att bese sitt byte infann sig i Somma, begav hon sig till ett annat, närbeläget bergfäste och tog ej emot Ferrante. Hennes enda stöd var nu den mot henne vänskapligt sinnade hertigen av Milano. Denne ville ej, att det skulle komma till en fullständig brytning mellan henne och Ferrante redan av det skälet, att Alfons väninna gällde för att vara mycket rik och det kunde befaras, att i så fall hennes förmögenhet skulle övergå till Ferrantes

fiender. Men Ferrantes fiender voro också milanesarens, då denne stod i förbund med konungen av Neapel.

Hertigens farhågor voro ej ogrundade; Lucrezia riktade till Ferrante ett slags ultimatum, vari hon uppfordrade honom att återlämna hennes besittningar, i annat fall skulle hon bege sig "utom landet", varmed menades, att hon ämnade söka skydd hos Ferrantes fiender. Då hon såg, att konungen ej hade tanke på att uppfylla hennes fordringar, begav hon sig verkligen, 3 april 1461, med Giovanni d'Anjou, neapolitanske tronpretendenten, till Manfredonia, där hon kvarstannade till september 1462. Efter vad det tycks stod Lucrezia i intimt förhållande till Giovanni; åtminstone rapporterade sedermera Da Trezzo, Milanohertigen Alessandro Sforzas agent, till sin herre, att man i pretendentens koffertar hade funnit en massa brev från Lucrezia d'Alagno, av vilka tydligt framgick, att de tu ej låtit det stanna blott vid ord. Om ett sådant förhållande som Da Trezzo förmodar överhuvud bestod, så var det blott kortvarigt, ty Lucrezia försökte snart genom Alessandro Sforzas bemedling försona sig med Ferrante. Hon bad konungen att bestämma någon plats, där de kunde mötas och talas vid. Hennes enda villkor var, att drottningen ej skulle befinna sig där; hon var tydligen på det klara med, att hon i denna hade en förbittrad fiende.

Under tiden lyckades det Ferrante 1463 att muta den i Giovanni d'Anjous tjänst stående kondottiären Piccinino och slå pretendenten, som dessutom genom hertigens av Tarent död hade förlorat sitt sista stöd. Lucrezia, som alltid hade betraktat hertigen som en far, kände sig nu icke längre säker i Bari; hon packade ihop sin lösegendom och begav sig till Dalmatien. Hur länge hon stannade där är oss ej bekant. I december 1464 vistades hon i alla händelser i Ravenna, ty därifrån skrev hon till Milanohertigen och bad denne söka utverka, att hon återfick sina besittningar. Efter någon tid svarade också hertigen, att han skrivit till konungen om saken och på ett sätt som om det gällt hans egen syster, ja om möjligt än enträgnare, men hans förbön hade ej haft önskad verkan. Lucrezia vände sig ytterligare två gånger till Alessandro Sforza, och efter upprepade föreställningar förpliktade sig Ferrante att betala henne en årsränta på 300 dukater och gav henne tillstånd att vistas i Otranto eller Bari. 10 mars 1465 skrev Lucrezia från Ravenna ett mycket försonligt, om ock med avseende på Ferrantes ädelmod något ironiskt tacksägelsebrev till hertigen av Milano. Van att depensera stora summor kunde Lucrezia ej reda sig med

de 300 dukaterna, dess mer som hon under dessa vandringsår hade satt sig i skuld. Olyckligtvis avled i mars 1466 även Alessandro Sforza, och hans lastbare son Galeazzo efterträdde honom. Lucrezia vände sig till Alessandros änka med bön om hennes beskydd, men fick intet svar, ty hertiginnan hade avlidit i oktober 1468, antagligen förgiftad av sin son. Under de följande nio åren äro Lucrezias öden okända, först 1477 återfinna vi henne i Rom tillsammans med sin systerdotter Camilla del Giudice, som hon hade tagit sig an, då även systerdottern stod ensam och övergiven i världen. Lucrezia måtte ha visat Camilla mycken godhet, ty i en 1477 uppsatt notarialakt avstod denna åt henne sitt mödernearv, 100 dukater, "för den stora kärlek och huldhet hon rönt".

Året därpå gav Lucrezia ett nytt prov på sin godhet: hon sålde en guldkedja, väl sitt sista värdefulla minne efter Alfons, för att kunna ge Camilla en hemgift, då denna äktade den präktige unge Perseo dei Raschi. Hon överlämnade till det unga paret 2 000 gulden och lovade ytterligare 1 000 gulden framdeles; det tycks alltså som om hon ännu haft kvar spillror av sin forna jätteförmögenhet.

Camillas bröllop firades anspråkslöst den 18 april 1478 i mosterns hem. Lucrezia överlevde ej länge denna dag, som kastat ett sista ljusskimmer över hennes växlingsrika, stormiga liv. Hon dog 19 februari 1479 i kvarteret ai Monti, och en krönikör noterar lakoniskt, att den av konung Alfons så högt älskade Lucrezia, sin tids skönaste kvinna, burits till graven.

VI.

Då Alfons I fattat beslutet att restaurera Castelnuovo, befallde han, att man skulle hämta Vitruvius verk åt honom. Boken fanns emellertid ej i det kungliga biblioteket. Efter långt sökande hittades slutligen det dyrbara manuskriptet hos en lumphandlare, men i så dåligt skick, att konungens första åtgörande blev att låta binda det i ett praktfullt band; därpå började han ägna sig åt studiet av antikens byggnadskonst. Innan han inlät sig i rådplägning med byggmästarna om restaureringsplanen, bildade han sig ett eget omdöme om jätteföretaget, och med tiden fick han slottet så kärt, att han där tillbragte sitt livs skönaste stunder. Med fröjd i hjärtat såg han den stolta borgen utveckla sig till den spansk-neapolitanska dynastiens säte och bålverk.

Sin kärlek till det mäktiga kastellet ville han ge ett även utåt synbart uttryck och lät därför bygga om den av två bastioner flankerade huvudporten till ett slags triumfport, vars basreliefer förkunna det aragoniska husets ära. Han till och med föreskrev, att som sinnebild av hans kärlek till huvudstaden hans hjärta efter döden skulle förvaras där i ett gyllene skrin. Om härskarens önskan uppfylldes är ej bekant. Skulle så ha varit fallet, värderade dock de kommande släktena guldschatullet högre än minnet det gömde. Havets vindar skingrade den store konungens aska och buro den till hemlandet Spanien.

Alfons dödliga kvarlevor överfördes 1666 till hans stamland; dittills hade de vilat i det sällsamma begravningsgalleriet i Dominikankyrkan. Uppe under taket i sakristian löper ett galleri, där stora, med urblekt sammet klädda kistor stå uppradade; de innehålla några Aragoniers stoft. Alfons kista är nu tom, men Aragoniernas triumfbåge blev kvar och är numera ett bland Neapels vackraste minnesmärken, som gör all heder åt konungen, i vars personlighet renässansens bärande idéer nådde sitt mest fulländade uttryck.

Bildhuggaren och arkitekten Francesco da Laurana, en dalmatier, vars verksamhet är oss bekant först från 1458, blev högt uppskattad av den aragoniska härskarfamiljen. Många verk av den mångsidige konstnären finnas ännu bevarade; han arbetade i Italien, Spanien, på Sicilien och i Frankrike, där han antagligen avled omkring 1502 hos sin dotter, gift med målaren Jean de la Barre. Museo nazionale i Palermo äger en marmorbyst av Eleonora av Aragonien, i Berlin och Wien finnas byster av Beatrice av Aragonien, Ferdinand I:s dotter, och i Pesaro (Museo Aliveriano) står en staty av Battista Sforza. Eleonoras anletsdrag begagnade konstnären också för sin undersköna madonna i korsfästelsekyrkan i Noto och för en liknande madonna i S. Agostino i Messina. Lauranas kvinnor ha ett egendomligt melankoliskt-dvallikt, men ändå vackert ansiktsuttryck, som i Berlinbilden av Beatrice av Aragonien är stegrat nästan till hypnotisk trance.

Åt denne konstnär anförtrodde Alfons I utförandet av triumfbågen. Laurana förelade honom planritningarna, och konungen skickade efter bildhuggare från Lombardiet, Toskana och Rom, men fick ej uppleva verkets fullbordan.

Bågen reser sig över huvudporten i tre etager, av vilka den understa har den rikaste reliefutsmyckningen. En framställer en grupp, där Alfons I i full rustning bildar huvudfiguren; skulp-

turen är utförd antingen av Laurana själv eller efter hans teckning. Större delen av figurer och ornament fullbordades först under Alfons I:s efterträdare, Ferdinand I och Alfons II; bland de konstnärer, som kallades till Neapel för att utföra arbetet, märktes Pietro Martino och Giulio da Majano, en bror till den berömde Benedetto. Tredje och översta delen av bågen kom till utförande först då Karl V vistades i Neapel (1535). Minnesmärket har haft den sällsynta turen att i senare tid på ett mönstergillt sätt restaureras av arkitekten Avena.

Neapel har ännu en triumfbåge, som härrör från det spanska härskarhusets dagar, nämligen den av Giulio da Majano ritade Porta Capuana. Denna port skulle överglänsa Alfons triumfbåge och förhärliga Ferdinand I:s regering; attikan ämnade man smycka med en relief föreställande den sistnämndes kröning. Men Ferdinand avled (1494), innan verket var fullbordat, och delar av det blevo kvar i konstnärens verkstad i Florens.

I allmänhet bära minnena från Neapels förflutna stämpeln av halvfärdighet och vanvård. Neapel hade till grundsats att förstöra allt som erinrade om forna tiders konst. Anjouerna bemödade sig att utplåna spåren av den hohenstaufiska byggnadskonsten och införa den franska stilen; för att förvärva dynastiens gunst tävlade man att skaffa ur vägen allt som kunde beröra de nya härskarna oangenämt. Det finns ingen stad i Italien, där man med sådan sydländsk lidelse gick löst på det förgångna som i Neapel; där ombyggdes kyrkor, förstördes fresker, övermålades tavlor, med ett ord man förfor med dyrbara konstnärliga arv som modisten med gamla hattar. En italiensk kännare av neapolitansk konst, som sysslat med konstverken i S. Lorenzokyrkan, betecknar munken Gennaro Rocco som detta byggnadsverks bödel. Denne förstörde det nämligen i början av XVIII århundradet, i det han utan förbarmande vräkte ut det gotiska "skräpet", till och med avlägsnade förtjänta neapolitanares gravvårdar och "smyckade" kyrkan med gipsstuckaturer. Prior Tommaso Ruffo åter utmärkte sig genom "modernisering" av S. Domenico — ursprungligen en vacker gotisk byggnad. Så gott som varenda en av de av Anjouerna uppförda kyrkorna, såsom S. Lorenzo, S. Domenico, S. Chiara och katedralen, har från grunden ombyggts av de ombytesälskande neapolitanarna.

Bildhuggarverken, som i Neapel representeras huvudsakligen av präktiga gravvårdar, skonades dels av familjepietet och dels därför att medlemmarna av de förnäma släkterna för det mesta

saknade medel till moderniseringar. Många arkitektoniska minnesmärken försvunno eller fördärvades genom senare generationers vanvård och missaktning. Under Anjouer och Aragonier uppstodo alldeles för många små kyrkor och kapell. Varenda liten krämare eller tjänsteman uppförde till sina arvingars förfång en kyrka för att tillfredsställa sin fåfänga, trots att han ej efterlämnade tillräckliga medel för att betrygga prästens underhåll. Detta hade till följd, att dessa kyrkor och kapell med tiden alldeles förföllo, att gravvårdar och tavlor såldes eller blevo så illa medfarna, att de ej längre äga något som helst konstvärde.

För övrigt förstod Neapel aldrig att skapa en egen individuell stil. Under Anjouerna övervägde det franska och sienesisk-florentinska inflytandet, medan åter med Alfons I:s tronbestigning den spanska och flamländska riktningen och den flamländska tekniken togo överhand. Ofta sällade sig även sicilianska inslag till, ty de spansk-flamländska konstströmningarna togo mestadels vägen till Neapel över Sicilien.

Alfons I ville vara och var också en härskare i renässansens anda. Som alla dåtida furstar betraktade han konsternas främjande som medel att bevara sin makt och vinna popularitet. Då emellertid konsten på den tiden var nära förbunden med hantverket, gjorde spanjoren sitt bästa att överglänsa sina företrädare Anjouerna och uppmuntrade det konstnärliga skapandet icke blott på byggnadskonstens, måleriets och bildhuggeriets områden, utan även i verkstäderna, där det dagliga livets utensilier förfärdigades.

Hovet använde därför betydande summor på beställningar av konstverk och inkallade målare, bildhuggare, byggmästare och hantverkare från Rom, Florens och Lombardiet, men i främsta rummet från Spanien och Nederländerna. Castelnuovo restaurerades av spanska arkitekter, medan italienska konstnärer utsmyckade rum och kapell med fresker. Vittore Pisano graverade minnespenningar, som skulle föreviga konungens drag, tyska kalligrafer och miniatyrmålare fyllde biblioteket med dyrbara handskrifter, bildhuggare mejslade präktiga gravvårdar för kyrkorna, spanska konststickare förfärdigade praktfulla schabrak och hästtäcken, vapensmeder från Barcelona utsirade torneringsvapnen. Samlingen Villardi har ägt av Pisano tecknade utkast till mörsare med konungens vapen och emblem; ett av dessa skjutvapen gav konstnären namnet "Alfonsino". Pisano ritade också skisser till skepp och galärer smyckade med fantastiska drakhuvud. Dessa

ALFONS I.s TRIUMFPORT

galärer skulle antagligen användas vid sjöfesterna (naumachie), som vid särskilt högtidliga tillfällen anordnades. Själva de jättestora tårtor och andra bakverk, varmed man brukade pryda bankettborden, förfärdigades efter konstnärliga ritningar, och de främsta målare ansågo det ej under sin värdighet att ibland leverera sockerbagararbeten. Av mästarhand målade små fanor klädde tårtorna; målaren Leonardo Bisuscio jämte medhjälpare levererade 1 456 920 dylika flaggor till en festmåltid i Castelnuovo. Därtill kommo alla de kyrkliga och världsliga standaren, praktsvärden, sköldarna, torneringströjorna, täcken och väggbonader. Alla dessa föremål voro konstverk och förtjuste genom sin färgrikedom sydlänningens efter livliga konstintryck törstande öga.

Alfons ägde renässanshärskarens alla förtjänster och fel, men medan hos andra samtida furstar felen, ja lasterna och förbrytelserna övervägde, var den förste Aragoniern på neapolitanska tronen en man som gjorde blott så mycket ont som han enligt dåtida begrepp var nödsakad till.

SJÄTTE KAPITLET.

PONTANO, SANNAZARO, CARACCIOLO.

I.

Genom misshushållningen och de oupphörliga krigen under Johanna I och Johanna II hade det uppstått fruktansvärda förhållanden i Syditalien, framför allt i provinserna, och först under Alfons I började det råda någon smula offentlig säkerhet. Men Pontano hade sorgliga minnen från sin ungdomstid. Den berömde neapolitanske diktaren från Aragoniertiden föddes 1426 i Cereto i Umbrien. Hans farmors berättelser vid spinnrocken, sägner, som förtalde om en nästan otrolig råhet i sederna, hade djupt inristat sig i hans minne. Medlemmar av samma släkter bekämpade varandra med djuriskt raseri, ingen var säker om sitt liv. Farmodern — hon hette Leonarda — mindes, hurusom många fränder, sedan de bragt den hatade farbrodern eller brodern om livet, hade huggit liket i stycken och slitit ut hjärtat, sedan stekt det på spett och under skratt och skämt ätit upp det vid en gemensam festmåltid. Dylika händelser inträffade ofta.

Pontanos stamfar måste lämna sin hemort på grund av oroligheter och uppror och byggde sig ett litet fäste av stenblock i en annan trakt; där slog han sig ned med sin närmaste familjekrets. En dag måste han lämna sitt torn för att komma en blodsförvant till hjälp mot en fientlig släkt. Stammodern med två barn och en talrik tjänarskara stannade kvar i borgen. Fienderna — de voro hans kusiner — begagnade sig av mannens frånvaro, omringade slottet och ropade till husfrun, att hon skulle ge sig. Den dödligt förskräckta kvinnan visste vad som väntade henne, om hon råkade i dessa släktingars våld, och vägrade därför. Hon gömde sig i en lönnkammare och inväntade där med sina barn vad som vidare skulle ske. Kusinerna stucko borgen i brand, och den stackars kvinnan omkom med barnen i lågorna.

Pontanos mor, Cristiana, förlorade sin man vid tjugofyra års ålder, men stålad i olyckan insatte hon all sin energi på sonens uppfostran; hon skickade honom i skola till Perugia, där på den tiden vetenskaperna blomstrade. Giovanni utbildade sig till en skicklig latinare och ägde poetisk begåvning. Han vände sig till de dåtida syditalienska humanisternas ledstjärna, till Alfons av Aragonien, och blev 1447 upptagen vid dennes hov. Ynglingen behagade Panormita, han kom även i gunst hos den kunglige sekreteraren Antonio Olzino, en spanjor, och vann på så sätt inträde i kretsen av lärda och vid hovet inflytelserika män.

Efter Alfons I:s död förstod Pontano att ställa sig väl hos Ferdinand I och spelade en betydande roll vid förhandlingarna under det beryktade adelsupproret; dock var han ej särdeles belåten med konungen, som enligt hans mening lönade honom alltför njuggt för hans tjänster. Troligen hade han rätt, ty Ferdinand var ingen fin natur; baronernas uppror hade sålunda framkallats delvis av konungens deltagande i några handelsspekulationer, som leddes av Ferdinands gunstling Francesco Coppola och som utföllo till nackdel för riket och folket. I förening med denne minister och köpman monopoliserade konungen handel och industri för sin egen räkning och delade vinsten med sin förtroendeman. De beständiga striderna med Anjouernas av påven understödda anhängare ledde emellertid upprepade gånger till hans politiska och ekonomiska fall. Det kom en tid, efter nederlaget vid Sarno, då Ferdinand levde som fånge i Neapel och fördrev sin tid med fågelfångeri vid stadsmuren, under det drottning Isabella stod utanför den helige Petrus martyrens kyrka med en tallrik i handen och bad de förbigående om gåvor åt konungen och hans här. Efter outsägliga mödor och stora penningoffer lyckades konungen placera en av sina söner i heliga kollegiet för att tillförsäkra sig en taleman i denna "verkstad där sedan urminnes tider de neapolitanska konungarnas fördärv blev smitt". Men kardinalen dog kort därefter, och pengarna hade offrats förgäves.

Ferrante var allmänt illa omtyckt på grund av sitt misstrogna väsen och sin grymhet. I Italien hette det, att han till de olika slags medel man använde för att röja fiender ur vägen hade fogat stiletten, som hittills varit föga i bruk. Falskhet var grunddraget i hans karaktär, och en samtida sade, att han i Neapel hade uppdragit en generation av hycklare, så att han längre fram inte själv visste vem han skulle skänka tilltro. Man behöver blott

betrakta Ferrantes byst av Guido Mazzoni i neapolitanska museet för att få en ogynnsam föreställning om den där råe sällen med det breda, pussiga ansiktet och de i fett inbäddade små ögonen. Genom slughet och grymhet bibehöll han sig länge på tronen; då han blev gammal, förstod han icke ens att fördraga de lidanden ålderdomen för med sig, utan klagade som ett litet barn över sina skröpligheter.

Många år av sitt liv tillbragte Pontano under en dylik härskare, och för sitt tämligen lyckliga öde hade han kanske den omständigheten att tacka, att han trots konungens och hans ämbetsmäns exempel själv gjorde föga för att bli rik, även fast tillfällen erbjödo sig. Han sade ofta: "Jag vill inte gå och tigga, men inte heller törstar jag efter rikedom". Trots detta valspråk nådde han på äldre dagar välstånd; konungen skänkte honom i Neapel ett "torn", ett litet slott, som diktaren lät restaurera och utvidga. Dessutom köpte Pontano vid Posilipo en villa med vidsträckt park full av de skönaste växter, ty han var stor natur- och blomstervän. I parken höll han alla möjliga slags djur, som sprungo fritt omkring och beredde sin ägare stort nöje. Han byggde också en kyrka, som han helgade åt "Santissima Vergine e. S. Giovanni Evangelista" och vars väggar han smyckade med fromma inskrifter.

Ferrante anförtrodde Pontano tronföljaren Alfons uppfostran, och denne bevarade alltid innerlig vänskap och tacksamhet för sin lärare; han lät till och med framdeles uppställa en staty av Pontano i sin villa utanför Neapel. Att döma efter Giovanni Giovanos staty av den berömde humanisten, nu i Genuas stadsmuseum, hade Pontano visserligen ett intelligent ansikte och en hög, fårad panna, men var långt ifrån någon Apollo, ty de utstående öronen och de breda näsvingarna vanställa i hög grad hans utseende.

Ärligt sagt hade Pontano inga skäl att vara stolt över sin elev, ty Alfons, kallad "den skelande", var en vild, hård karaktär, framkallade oupphörligt krig utan tvingande nödvändighet och hade som konung varken fasthet eller erfarenhet nog för att styra riket.

Pontano gifte sig 1461 med Adriana Sassone, tillhörig en ansedd neapolitansk familj, och levde med henne i ett så lyckligt äktenskap, att han till och med förevigade sin husliga sällhet i en avhandling, "De amore conjugale", och efter Adrianas död (1491) gav uttryck åt sin sorg i skriften "De Prudentia". Ofta

tyckte han sig tala med den döda, som hade skänkt honom en son och två döttrar; dessa drömsyner varade dock icke alltför länge, ty snart fann han en annan följeslagerska, en viss Stella från Ferrara, som också dog före sin make.

En stor förtjänst av Pontano var, att han grundade en akademi, som bestod i århundraden och ännu fortlever under namnet "Accademia pontaniana". Upprinnelsen till institutionen voro de festmåltider diktaren årligen brukade ge på sin födelsedag; bordssamtalen rörde sig om antikens författare, och särskilt sysslade man med Suetonius kejsarbiografier. Småningom blevo sammankomsterna tätare och ägde rum i portiken utanför Pontanos palats eller i den av honom uppförda kyrkan.

Ur de erfarenheter han haft av konung Ferdinand I drog Pontano vissa praktiska lärdomar, och då konungen måste fly för Karl VIII av Frankrike, tog diktaren regentombytet på Neapels tron med stort lugn; det påstås till och med, att han hållit ett tal till erövraren, vari han angripit den aragoniska dynastien, men det tycks vara endast elakt förtal.

Karl VIII fick ej länge fröjda sig åt besittningen av Neapel. Den korta fristen begagnade han till att arrangera baler, roa sig i sällskap med vackra italienskor och undergräva sin redan förut svaga hälsa. Han förlorade all vilje- och handlingskraft, och då han såg, att hela Italien var fientligt mot honom och hade slutit ett antifranskt förbund, träffade han uppgörelse med spanska hovet och inskeppade sig till Frankrike. Ferdinand I återvände till Neapel, men dog snart därefter, bruten av sina politiska motgångar, och lämnade kronan i arv åt sin son Alfons II, hertig av Kalabrien.

Pontano tog vid denna tid ej vidare någon del i det offentliga livet, han tillbragte sina sista levnadsår i tillbakadragenhet och dog vid sextiosju års ålder, på hösten 1503, kort efter påven Alexander VI.

Pontano var en för sin tid mäkta lärd man, men hans lärdom var helt och hållet fotad på medeltida åskådningar. Astrologien var för honom en trossats, han skrev om stjärnornas inflytande på människornas öden, på sjukdomar och förbrytelser, och profetior, som stödde sig på stjärnornas rörelser, betraktade han som grundade och trovärdiga. Inte ens då Pico della Mirandola energiskt uppträdde mot astrologien, lät Pontano rubba sig i sin tro, menade blott, att astrologerna ofta misstaga sig, emedan de göra sig alltför liten möda att komma sanningen på spåren. Hans

litterära begåvning röjer sig i dialoger och dikter, som mestadels behandla det samtida livet; han skildrar naturen, människorna och deras fel. I hans dialoger "Antonio", "Asinus", "Charon" finner man en mängd träffande observationer om neapolitanska seder, om konungarna, som han lärt känna, om vänner och medlemmar av hans akademi. I sina dikter är han helt sydlänning och neapolitanare, naturens skönhet och kvinnans skönhet äro för honom det högsta i livet. I diktsamlingarna "Amores" och "Bajae" ansluter han sig troget till sina föregångare, som i de neapolitanska havsbaden sågo utgångs- och medelpunkten för alla jordens fröjder. Då vi läsa hans verser, vari han inbjuder Sannazaro till Baja, tycka vi oss höra en stämma från Horatius dagar eller från den tid, då Boccaccio älskade sin Fiammetta. Pontano säger där: "Här är det ungdomen tillåtet att förnöja sig med kärleksglam, sång och dans, här kan man genom skämt röra till tårar och narra gråtande att skratta, här glömmer man det mänskliga eländet — ljuvliga ort, en festplats för gudar och människor!"

Pontano ägde en trettio år yngre vän, Jacopo Sannazaro (född i Neapel 1458, död 1530), som visserligen ej gick upp mot Giovanni som hovman och diplomat, men överträffade honom i poetisk begåvning. Konung Federigo var Sannazaro mycket bevågen och tog honom med sig, då han nödgades lämna Neapel. Sannazaro var helt och hållet känslomänniska, sitt liv ägnade han kvinnan, vilket också röjer sig i hans dikter. Skola vi döma efter Jacopos skrifter, tycks det som om blott en enda kvinna, Carmosina Bonifacio, som han känt från barndomen och sedermera gifte sig med, hade uppfyllt hans hjärta. Då Carmosina dog, vände han sig visserligen till en äldre väninna vid namn Cassandra Marchese, men Carmosina härskade ändå alltjämt i hans dikt och hans hjärta. Sannazaros diktarförhållande till henne skiljer sig från Dantes till Beatrice och Petrarcas till Laura därigenom, att de ovannämnda båda kvinnorna på visst sätt äro symboler, medan åter Sannazaro länge och uppriktigt älskade sin Carmosina och allt vad han skrev om henne var ärligt känt och ej blott poetisk fiktion. Därför bära också hans dikter stämpeln av ärlighet och äkthet. Ibland tog han Petrarca till förebild, men hans kärlek skyddade honom för slavisk efterhärmning av den oupphinnelige Lauratillbedjaren.

Hans mest betydande verk, den 1504 offentliggjorda herdedikten "Arcadia", är egentligen en klagosång över hans älskade

Carmosinas död. Då nämligen Sannazaro återkom från Frankrike med konung Federigo, var Carmosina icke längre i livet, och maken kunde aldrig övervinna sorgen häröver. Till klädnad åt sin smärta väljer han herdediktens form och förbinder eklogerna medelst prosastycken. Hans "Arcadia" står jämte Boccaccios "Ameto" och Jorge de Montemayors "Diana" som den efterklassiska herdepoesiens skönaste blomma. Litteraturhistorikerna ha ofta beskyllt Sannazaro för alltför slavisk imitation av Boccaccios "Ameto", men oss förefaller det, att både Boccaccio och Sannazaro på sitt individuella vis tillgodogjort sig romares och grekers poetiska former, utsmyckande dem med nya färger och nya poetiska tankar. För plagiat kunna de ej av den anledningen beskyllas. Renässansdiktarna gå i allmänhet vid sitt poetiska skapande ut från en helt och hållet annan ståndpunkt än senare skriftställare. Enligt Boccaccios, Sannazaros och även Ariostos uppfattning hade antikens diktare nått konstens höjdpunkt, och på den grund var det ej mödan värt att försöka komma med något nytt. Att efterbilda klassikerna var lösen, som emellertid ingalunda innebar något hinder att utveckla den egna individualiteten. Vergilius efterbildade visserligen Homerus, men förblev ändå Vergilius. Sannazaro uppträder i sin dikt under den poetiska gestalten av herden Ergasto och även Sincero, som drager till Arkadien för att begråta den älskade. Där besjunger han i sällskap med andra herdar den dödas fägring och dygder. Vandringen i detta fantasiens land, genom vilket najader ledsaga honom, skall bringa honom tröst i sorgen; men då icke ens intrycken där förmå liva honom, återvänder han till hembygden. Skalden visar sig utomordentligt känslig för naturens fägring, vilket ju ej förvånar hos en neapolitanare. Lika litet få vi förvåna oss över hans herdars uttryckssätt, som ej är enkla naturbarns utan bildade människors, ty hela renässansens herdevärld gick visserligen omkring i getfällar, men tänkte på Teokritos och Vergilius.

Sannazaro inför en nyhet i denna diktgenre. I sina fiskareekloger låter han för första gången fiskare uppträda i stället för herdar; det var en hyllning av sjöstadsbon, som med trogen kärlek är fäst vid sin hemorts befolkning. Han var också stolt över detta infall och över att han var den förste skald som stigit ned till havets vågor:

Salsas descendi ego primus ad undas

eller

> ... Salsas deduxi primus ad undas
> Ausus inexpertis reddere verba sonis.

Denna detalj är betecknande för den gränslösa antikbeundran, som härskade bland renässansdiktarna. En så ringa avvikelse från den klassiska formen som införandet av fiskare i stället för herdar i dikten föreföll som en stor litterär bragd. Fiskareklogerna blevo flitigt efterbildade och det icke blott av italienska utan även av spanska, portugisiska, franska och engelska diktare; bland andra författade Remi Belleau en mycket vacker eklog, "Le Pêcheur".

Åt sin kvinnokult gav Sannazaro ett fullviktigt uttryck i en annan latinsk dikt, som handlar om Kristi födelse och bär titeln "De partu Virginis". Denna dikt, på vilken Sannazaro arbetade i tjugo år, utbredde hans rykte över hela Europa och förskaffade honom namnet "den kristne Vergilius". Verket är en av den latinska renässansdiktningens juveler; varenda vers är finslipad, genomtänkt och antagligen ingående diskuterad med vännerna. Ämnet är hämtat ur traditionen och behandlat nästan utan avvikelser. Gud vill sända människorna en återlösare och befaller ärkeängeln Gabriel att förkunna för Maria hennes höga bestämmelse. Budskapet skakar de levandes och de dödas riken, David förkunnar i profetiska ord Kristi kommande liv, Maria går till Elisabet för att meddela henne det oerhörda budskapet, människornas återlösning nalkas. Men Maria och Josef äro fattigt folk; romarna befalla en folkräkning i sitt rike, från alla håll strömma Palestinas invånare till Jerusalem och Betlehem, och för de fattige finns inte längre kvarter att få. Maria och Josef söka skydd i en grotta, där Jesus födes. Änglar och herdar uppstämma fröjdesånger, världen är frälsad. Naturligtvis är den kristna traditionen inmängd med reminiscenser från hedendomen, ty sådant hörde till poetisk sed. Att Gud fader är Jupiter upp i dagen och ängeln Gabriel påminner om Merkurius stötte nog ingen. Det händer till och med, att skalden benämner traditionella kristliga gestalter med namn ur den hedniska gudavärlden.

Det oaktat är hans Mariakult uppriktig; han bemödar sig att förena alla kvinnlighetens dygder i Guds moder, och i sin villa Mergellina, som konung Federigo skänkt honom, uppförde han ett kapell till hennes ära. Lik alla andra neapolitanska skalder iakttog Sannazaro de religiösa bruk, som en kristens plikt kräver,

men påvarna hatade han. Han hånar och skymfar Innocentius VIII, Giovanni Cibò, och säger om honom, att han återbefolkat det människotomma Rom med sin avkomma; han träder upp emot Leo X och brännmärker i hatfulla ord Alexander VI och hans familj.

Sista åren av XV århundradet voro för Neapel en så sorglig, av politiska välvningar uppfylld tid, att det ej är underligt, att det uppstod diktare, som med verkligt tragiskt allvar gåvo uttryck åt stämningarna i de bildade kretsarna. Redan Pontano gör sig i sina skrifter till tolk för de bekymmer och farhågor, som rådde i hans hemland; men först Tristano Caracciolo försätter oss i sin avhandling "Konung Ferdinand av Aragonien och hans avkomlingar" och framför allt i sin skrift "Om ödets obeständighet" i en atmosfär bräddad av den tragik, som kännetecknar den dåtida neapolitanska historien. Det är ju nog att nämna, att under loppet av tre år fem konungar intogo den neapolitanska tronen. Ferdinand efterträddes som redan nämnt av Pontanos lärjunge Alfons II, som förbi av utsvävningar slutligen försjönk i melankoli och abdikerade knappt ett år efter sin tronbestigning. Han efterlämnade intet utom minnet av den utomordentliga prakt, varmed han firat faderns likbegängelse och sin egen tronbestigning. Sedan han överlämnat regeringen åt sin son Ferdinand II, drog han till Sicilien, fastade och späkte sig och ville donera de rika skatter han fört med sig från Neapel till en klosterstiftelse och leva som munk i Valencia. Han dog emellertid, 19 november 1496, innan han förverkligat sina planer.

Nu kom Karl VIII:s korta regeringstid. Caracciolo berättar, att den franske konungen ej hade räknat med Venedigs motstånd mot hans planer att frånrycka Aragonierna Neapel; bekymmerslöst som jägaren med falk på skuldran drar ut på jakt tillträdde han regeringen i Neapel, och lika lättsinnigt drog han därifrån. Efter honom bestegs tronen av Ferdinand II, kallad Ferrantino, en son till Alfons II, en olycklig yngling; han äktade en med honom jämnårig faster. Utmattad av krig och kärleksfröjder slog han sig med sin gemål ned på slottet Somma, vid foten av Vesuvius, och dog knappt tjugosju år gammal, 7 september 1496. Som han var barnlös övergick kronan till hans farbror, Don Federigo. Till dennes olycka regerade i Rom påven Alexander VI, Rodrigo Borgia, osalig i åminnelse. Han önskade Federigos dotter till gemål åt sin son Cesare, i hopp att denne

skulle lyckas frånrycka Aragonierna neapolitanska riket. Federigo avslog påvens begäran, då han ansåg en förbindelse mellan sin dotter och en påvlig bastard som en förnedring för dynastien. Alexander VI och Cesare Borgia hämnades ögonblickligt. Cesare inföll jämte den franska hären i Neapel, förhärjade Capua på det ohyggligaste och tvang Federigo till flykt. Berövad tronen och sin förmögenhet dog Federigo på fransk mark, i Tours (1504). Hans sista ord voro: "Allt har jag varit, intet har jag nått."

Neapel var ett alltför begärligt byte, för att fransmän och spanjorer fredligt skulle kunnat dela det. Det hade ej på förhand bestämts, vilka provinser av neapolitanska riket som skulle tillfalla fransmännen och vilka spanjorerna, och knappt hade erövrarna lyckats fördriva Aragoniern Federigo, förrän de började inbördes bekriga varandra. Slutligen hemburo spanjorerna segern, och riket övergick 1504 till Ferdinand den katolske, konung av Spanien. Neapel förlorade sin självständighet och styrdes hädanefter i de spanska konungarnas namn av vicekonungar; dessa riksförvaltare bemödade sig framför allt att utpressa så mycket som möjligt åt spanjorerna och därjämte också själva på kortast möjliga tid förvärva största möjliga rikedom.

Intet under att med sådana förhållanden omkring sig de neapolitanska patrioterna kunde skriva blott i allvarlig eller rättare tragisk stämning. Till dessa män hör Tristano Caracciolo, en som skådat mycket, upplevt mycket och lidit ännu mer. För att bevisa människolivets vansklighet anför han i sina skrifter, framför allt avhandlingen "Ödets obeständighet", konungar, dignitärer och magnater, som födda i välmakt ändå sluta som skeppsbrutna. Han befattar sig dock endast med sådana som tyckas ha varit förutbestämda till lycka i livet, som härstamma från mäktiga familjer och det oaktat störtats från sin höjd. Caracciolo menar nämligen, att man gör bäst i att överhuvud ej tala om dem som från fattigdom lyckats arbeta sig upp till välstånd och ära; ty den som arbetat sig upp nedifrån vill icke gärna bli påmind om sitt förflutna. Det finns människor, som växa upp likt ogräs, ingen har märkt deras uppkomst och snabba utveckling, men själva vilja de bibringa världen den övertygelsen, att de genom utomordentliga arbetsprestationer, genom flit och egen förtjänst ha nått rikedom och ära; sådana människor gör man klokast att inte tala om. Caracciolo klagar också över dem som utmärkas med titlar, fast varken förfäders eller egna förtjänster berättiga dem till det; det finnes i Neapel så många furstar och baroner,

att dessa värdigheter ha förlorat all betydelse. Detta var i början av XVI århundradet, och titelsjukan tilltog sedan i betydlig grad.

Tristano föddes 1436 och härstammade från en ruinerad släkt, som dock tillhörde de mest ansedda i staden. Hans liv var ej lyckligt, det förgick under arbete och bekymmer. Den ovannämnda avhandlingen "Om de mänskliga ödenas obeständighet" låter oss ana en förbittrad man, som med en viljeansträngning behärskar sig, för att ej missnöjet med den egna levnadslotten skall urarta till avund och bli en mörk sida i hans karaktär. Utförligast talar han i sin bok om Coppola och Petrucci, Ferdinand I:s forna gunstlingar, som sedermera förrådde sin välgörare och blevo huvudanförarna i adelsupproret; han fann väl, att dessa människor liknade ogräset, medan han, som var av god härkomst och ägde personliga förtjänster, ej hade kommit någon vart. Tragedien, som utspelade sig i hans själ, kommer till uttryck i hans verk.

Tristano efterlämnade ett dussintal skrifter, bland annat en biografi över Spinelli, som hör till renässansens bästa biografiska arbeten. Denna levnadshistoria är så kärnfullt och värdigt förtald, att vi tro oss läsa Plutark.

Tristano Caracciolo dog 1520 i Neapel; han uppnådde en mycket hög ålder.

SJUNDE KAPITLET.

SORGSNA DROTTNINGAR.

I.

I början av XVI århundradet tog en spansk vicekonung Castelnuovo i besittning, medan den aragoniska dynastiens haverister logerade i Castelcapuano. Det var för övrigt endast kvinnor, då männen dels voro döda, dels levde i landsflykt. För ännu icke länge sedan hade, enligt Tristano Carracciolo, femtio medlemmar av aragoniska kungahuset suttit kring ett festligt bord, och nu återstodo endast några kvinnor. Den äldsta i denna kungliga koloni var Johanna III, änka efter Ferdinand I och syster till Ferdinand den katolske. Hon hade fört en sorglig tillvaro vid sidan av en vedervärdig gemål, som underhöll otaliga kärleksförbindelser och vars regering dessutom varit överfull av krig och olyckor. En lugn ålderdom tillförsäkrade henne dock Ferdinand, ty han efterlämnade stora rikedomar; furstendömena Sulmona, Teano, Venafro och Isernia tillföllo henne, och hon kunde föra ett lysande hov i Castelcapuano.

Hos henne bodde hennes dotter, Johanna IV, kallad Regina Giovane eller Regina Infante. Hon hade tidigt förlorat sin gemål Ferdinand II, kallad Ferrantino, som var hennes brorson och Neapels näst siste konung, men hade bevarat ett levnadslustigt sinne. Under änketiden tröstade hon sig först med Albaneserfursten Johan Kastriota Skanderbeg, den neapolitanska societetens lejon, sedan med hertigen av Ferrandina, så med den aragoniske ryttmästaren Ferrando Alarcon och samtidigt med kardinal Luigi Borgia, en bland de älskvärdaste medlemmarna av den spansk-neapolitanska adeln.

De båda damerna undertecknade sina brev ej med sina namn utan med ett "Triste Regina". I början av XVI århund-

ISABELLA AV ARAGONIEN

Efter teckning i kejserliga fideikommissbiblioteket i Wien.

radet var det sed i Spanien bland kungliga och adliga släkter att i stället för namnunderskrift begagna ett valspråk, vilket ibland gav anledning till löjliga missförstånd. Så undertecknade en gång en grevlig spansk änka en skrivelse till en godsförvaltare med "La triste condesa", varpå vasallen, som tydligen ej var i stånd att ögonblickligt betala arrendesumman, svarade med att teckna sig "El triste Pedro Garcia".

Denna vemodiga benämning stämde emellertid föga med det muntra liv som levdes i Castelcapuano. En samtida neapolitansk diktare, Galeazzo di Tarsia, skriver om Aragoniskornas tillflyktsort:

O felice di mille e mille amanti
Diporto e di regal donne diletto
Albergo memorabile ed eletto [1].

De båda drottningarnas mottagningar voro berömda i hela neapolitanska landet; drottningen-moderns besittningar levererade de utsöktaste delikatesser till bordet och även släktingar och bekanta återgäldade visad gästfrihet genom att sända allehanda läckerheter. 7 januari 1512 skrev Johanna III till Don Ferrante av Aragonien och tackade för en spädgris, som hade varit så fet och läcker, att hon och hennes dotter hade ätit upp den ensamma och endast förärat huvudet åt sin sekreterare.

Societeten, som brukade samlas i Castelcapuano, var som vanligt den tiden italiensk-spansk. Kanske rent av övervägde det spanska elementet, ty de mest omtyckta kavaljererna stammade från Valencia, "galanteriets" huvudstad. Därför är också större delen av den litteratur, som skildrar den där tiden för oss, skriven på spanskt språk, av poeter och prosatörer, som kommit över från kusten mitt emot. En mycket vacker spansk folkromans, "La triste regina di Napoli", förevigar den gamla drottningens åtminstone i politiskt avseende bedrövliga uppenbarelse. I denna dikt flyr Johanna — antagligen i motsats till verkligheten — från de glada sällskapen och uppmanar de härskare, som dela hennes olycksöde, att gråta och klaga med henne. Kring sig ser hon blott tomhet och ruiner och de många döda som hon älskat. Medan hon grubblar över sitt öde, uppenbarar sig konungens av Frankrike sändebud och ger henne nådestöten — uppfordrar henne i sin konungs namn att avträda riket. Den brutna kvinnan

[1] Lycksaliga tillflyktsort för tusen sinom tusen älskare,
fristad för kvinnor av kunglig stam,
o minnesvärda, utvalda slott

klamrar sig fast vid ett sista hopp, hon vänder sig till konungen och drottningen av Kastilien och bönfaller om hjälp. I vart ögonblick stiger hon med sin dotter upp i slottstornet och blickar ut över havet för att se, om hennes brors galärer nalkas. Slutligen landar "el gran capitano", och de båda Johannorna välkomna honom:

Bien vengais, el caballero.
Buena sea vuestra venida.

Histrionen, som framsäger prologen till Aretinos komedi "Il Marescalco" och däri förlöjligar den spansk-italienska societeten, förklarar, att han på ett oöverträffligt sätt kan agera smäktande älskare. Ingen spanjor och ingen neapolitanare skall kunna överträffa honom i suckar, tårefloder och högtidligt tal. Klädd i en välsittande dräkt, åtföljd av en page i sin husbondes dams färger, skall han efter vartannat steg låta denne putsa hans sammetsskor, och medan han svänger sin hjälmbuske, skall han med halvkvävd stämma sjunga: "Överallt, där du icke är, ser mitt öga endast sorg". Han skall låta förhärliga sin älskade i kärleksdikter och bära ett emblem med en metrev, en delfin och ett hjärta, vilket betyder så mycket som: "Jag älskar dig av hjärtans grund".

I den yngre Johannas slott, i stillheten bland Sommas oliv- och orangelundar, spelade kärleken en än större roll. Då Ferdinand II avled i Somma, var hans gemål knappa fyrtio år, hon var alltjämt ganska tilldragande, och vi vilja helst med tystnad förbigå de orgier som där ägde rum. I det undangömda slottet vid Vesuvius fot kunde hon umgås med Kastriota mera ostört än under moderns ögon i Castelcapuano; albanesen hade nämligen tidigare varit Johanna III:s älskare och vänt sig ifrån den bedagade drottningen till dottern, och det gällde därför att hålla kärleksromanen hemlig.

"Amore, feste ed armi" var den societets valspråk, som samlat sig i Castelcapuano och på Sommas slott; dock måste erkännas, att den spansk-neapolitanska ungdomen icke blott förstod sig på kärlek och torneringar utan också visste att dö på slagfältet.

1501 ökades antalet av "sorgsna" drottningar i Castelcapuano med ännu en krönt Aragoniska; Beatrice, syster till Federigo, den sista konungen av Neapel, återkom då från Ungern till hemlandet. Men denna av olyckor brutna kvinna tänkte ej mera på kärleksäventyr. Hon hade 1476 äktat Mattias Corvinus, som för att visa italienarna sin makt hade skickat en magnatambassad

med ett följe på sjuhundra personer att hämta bruden. Beatrice, som vuxit upp omgiven av en krets av humanister sådana som Pontano och Sannazaro, älskade att omge sig med italienska lärde och spelade i kulturellt avseende samma roll i Ungern som drottning Bona Sforza i Polen. Efter Corvinus död anhöll Vladislav av Böhmen om hennes hand, i avsikt att genom detta giftermål förvärva Ungerns krona. Äktenskapet ingicks också, men blev efter vad det tycks ett "matrimonium non consumatum". Vad som kan ha varit anledningen är ej bekant; i varje fall visade sig konungen från första ögonblicket kallsinnig mot sin gemål, ville aldrig träffa henne utan vittnen och yrkade på skilsmässa. Under åberopande av Vladislavs ed vände sig Beatrice till påven, men hon kunde ej bevisa, att hon åtnjutit de rättigheter som förläna ett äktenskap giltighet. Alexander VI löste därför böhmaren från hans äktenskapliga plikter mot Beatrice, och den olyckliga Aragoniskan måste lämna det land, där hon levat över tjugo år och tillbragt lyckliga stunder vid konung Mattias Corvinus sida. Sedan dess uppehöll hon sig dels i Castelcapuano, dels på Ischia, där Aragonierna ägde en villa i Ponza. Där avled hon 1508. Vi äga två marmorbyster av Beatrice, antagligen utförda av en italiensk konstnär vid tiden för hennes giftermål med Corvinus; den ena befinner sig i Wiens hovmuseum, den andra, vida vackrare, i samlingen Dreyfus i Paris.

Två år före Beatrice återvände den likaså olyckliga Isabella av Aragonien från Milano till Neapel; hon var dotter till hertigen av Kalabrien, sedermera konung Alfons II. Vid denna tid hade redan hennes farbror Federigo bestigit neapolitanska tronen. Isabella hade haft en dyster ungdom; aderton år gammal förmäldes hon med hertigen av Milano, Gian Galeazzo Sforza, och drabbades genast i början av sitt äktenskap av bittra besvikelser. Gian Galeazzo var visserligen en vacker och älskvärd yngling, men från barndomen sjuklig och viljesvag förmådde han ej själv sköta riksstyrelsen, som därför i hans namn omhänderhades av hans farbror, den berömde Lodovico Moro. Gian Galeazzo frågade ej efter läkarnas råd, slösade med sin unga livskraft och kunde icke förmås att föra en stärkande diet; han åt frukt till övermått, överansträngde sig med jakter och ridturer, bollspel och alla slag av sport. Men det värsta var dock hans otaliga kärleksförbindelser. En gift kvinna, en färgardotter från Pavia, fängslade honom för en längre tid, till stor harm för furstens omgivning och även Lodovico Moro.

Vid Isabellas intåg i Neapel inträffade en skenbart obetydlig händelse, som dock allmänt uttyddes som ett dåligt förebud för hennes framtid. Vid furstehoven var det bruk, att de för varandra obekanta blivande makarna offentligt skulle kyssas vid sitt första möte. Galeazzo red också sin brud till mötes, men när han skulle hälsa henne med en kyss, ryckte han hästen tillbaka, så att den i stället för att närma sig Isabellas gångare, sprängde förbi den, innan ryttaren hade fullgjort sin föreskrivna plikt.

Det dåliga förebudet gick i uppfyllelse. Neapolitanskan fick uppleva en underlig smekmånad. Äktenskapet var ynglingen förhatligt, och nästan ett år gick efter bröllopet, innan Sforza uppfyllde sina äktenskapliga skyldigheter. Verkliga skälet till denna likgiltighet är oss ej bekant, men det kan antagas, att någon annan kvinna, möjligen den där färgardottern, stod emellan den unge Galeazzo och hans gemål. Då konung Ferdinand fick vetskap därom, hotade han att hemtaga Isabella och befallde, att den ännu innestående delen av hennes hemgift ej skulle utbetalas, förrän Sforza ändrat uppförande. Efter detta ultimatum sammankallade Lodovico Moro några av rikets dignitärer och hotade i biskopens av Milano närvaro sin myndling med skärseld och helvete, ifall han även framgent förhöll sig lika avvisande mot sin gemål. Hotelsen med helvetskvalen hade verkan, ty efter nödig tids förlopp födde Isabella 30 januari 1491 en son, Francesco Maria, och sedermera följde två döttrar.

Efter det första, kallsinniga året gestaltade sig Gian Galeazzos och Isabellas äktenskapliga samliv verkligt lyckligt. Det unga paret red tillsammans ut på jakt, Gian Galeazzo lät ofta sin gemål sitta upp bakom sig på hästen och sprängde åstad till den några kilometer från slottet i Pavia belägna Mirabelloparken. Ofta kom Moros naturliga dotter, Madonna Bianca, en glad och godhjärtad flicka, på besök; då drog man ut på ängarna och kastade till lantmännens förtret nyslaget hö på varandra, eller också red man ut på jakt med vinthundarna. Med Lodovico Moros gemål, Beatrice d'Este, stod det unga paret på spänd fot; Isabella hade många obehag att utstå av henne, måste bevittna hennes slösande överdåd, utan att själv vara i stånd till något liknande. Beatrice intog den ställning som rätteligen skulle ha tillkommit Isabella, hon var Milanos verkliga hertiginna. Detta förbittrade Isabellas liv; den äregiriga och orädda kvinnan skulle gärna velat sporra sin gemål till mera självkänsla och handlingskraft, hon brann av begär, att han skulle upptaga kampen mot

Lodovico Moro. Galeazzos sjunkande krafter berövade henne emellertid allt hopp om framtiden. Under året 1494 insjuknade han upprepade gånger, och på hösten fanns icke längre några utsikter, att han skulle kunna leva. Då han var för svag att stiga upp ur bädden, lät han den 20 oktober föra till sig sin favorithäst och två vinthundar han tyckte särskilt om. Dagen därpå dog han. Samtidigt intågade Karl VIII i Syditalien. Lodovico hade uppmanat honom att begagna sig av de neapolitanska baronernas förbittring över Ferdinands tyranni och söka bemäktiga sig Neapels krona. Moro erbjöd honom hjälp och öppnade väg för honom genom Lombardiet, i förväntan att Karl av tacksamhet skulle erkänna honom för hertig av Milano.

Den gamle konung Ferdinand I förutsåg, vilken fruktansvärd olycka en fransk invasion skulle draga över Italien, och ville bege sig till Genua för att genom sitt personliga inflytande förmå Lodovico att avstå från dessa äventyrliga planer, som blott kunde tillfoga honom själv skada. Innan han hunnit sätta beslutet i verket, avled emellertid konungen i sitt sjuttionde levnadsår, 25 januari 1494, efter en trettiosexårig regering, och hans äldste son Alfons tillträdde regeringen i Neapel.

Efter gemålens död blev det omöjligt för Isabella att kvarstanna i Milano. 22 oktober förklarade sig Moro för hertig av Lombardiet. Isabella infann sig från Pavia i huvudstaden; hon kom dit med sina tre barn, djupt nedbruten, iförd en dräkt, som liknade den franska franciskankåpan och var förfärdigad av ett tyg som kostade fyra soldi alnen. Den berömde hovnarren Barone, som rapporterade alla nyheter för Isabella av Mantua, skrev från Milano, att han med möda förmått tillbakahålla sina tårar vid anblicken av den olyckliga kvinnan.

Motsatsen mellan Isabella, som för kort tid sedan varit Milanos rättmätiga härskarinna, och troninkräkterskan Beatrice, som levde lycklig och omgiven av tillbedjare och hovmän, var allt för skriande, för att icke den övergivna änkan skulle ha längtat att så fort som möjligt få återvända till sitt hemland. För ögonblicket var detta dock icke möjligt, så djupt nedbruten som Isabella var efter makens död. Hon saknade krafter att börja ett nytt liv och hade ofta vakna drömmar, då hon trodde sig tala med den stackars Gian Galeazzo. Hon hade också stora bekymmer för sin då nioårige son Francesco, en mycket vacker och mångsidigt begåvad gosse. Hertig Gonzagas sändebud skrev om honom, att han var skön som Antinous och att varken naturen eller en målares

pensel skulle kunnat frambringa en mera fulländad skapelse. Då konung Ludvig XII av Frankrike 1499 såg Francesco i Pavia, lät han meddela modern, att han önskade taga ynglingen med sig till Frankrike; han antydde också, att han hade för avsikt att ge honom sin dotter, Madame Claude, till gemål och lämna honom hertigdömet Milano i hemgift. Den olyckliga Isabella trodde på dessa löften och anförtrodde konungen sin son, medan hon själv med sina båda döttrar begav sig till furstendömet Bari, som Moro hade anvisat henne i ersättning för hennes hemgift på 100 000 dukater. Men knappt var hon ditkommen, förrän hennes yngre dotter, Ippolita, avled; Isabellas alla framtidsförhoppningar knötos nu till sonen Francesco.

Under tiden inrättade hon sig så i Bari som det hövdes en Aragoniska; hon lät restaurera den befästa borgen och förstärka fästningsverken, och Alfons d'Este, som 1506 besökte henne, blev förvånad över att se Isabella hålla ett hov som om Aragoniernas stam "ännu stode i full blomma". Hon underhöll en talrikare betjäning än hon gjort i Milano och förfogade över otaliga, praktfullt inredda gemak.

Småningom skingrades de sorgliga minnena, och Isabellas levnadslust vaknade på nytt, ung som hon ännu var. Hennes dotter Bona, som var född 1493, räknade 1508 femton vårar och måste läsa latin mellan lekarna. Hennes lärare var Crisostomo Colonna, som just återkommit från Spanien, dit han ledsagat konung Fredriks son, Ferrante av Aragonien; han tillhörde ej den stora släkten Colonna, utan härstammade från Cagnano vid Salerno. Crisostomo var poet och medlem av "Accademia pontaniana"; han skrev bland annat en elegi, "Striden vid Barletta". Under de latinska lektionerna tyckas emellertid den unga furstinnans tankar ha sysslat mera med den sköne ynglingen Ettore Pignatelli än med Livius. Ettore var en son till Alessandro, herre till Toritto, som vid den tiden tröstade Isabella i hennes änkeskap. Medan nu far och mor ägnade sig åt varandra, tändes inom dottern den första kärlekslågan för sonen. Det påstås, att Ettore en längre tid haft att fröjda sig åt obegränsad lycka och av Bona fått "del suo amor piu oltre che le fronde..."

Prospero Colonna, en framstående fältherre och än mera framgångsrik hjärtebetvingare, blev Alessandro Pignatellis efterträdare i Isabellas gunst. Redan två gånger änkling — han hade i första giftet varit förmäld med en furstinna Sanseverino, i det andra med en Carafa — blev han hädanefter Isabella trogen och

ledsagade sedermera hennes dotter Bona till Krakau, då hon äktade den polske Sigismund. Prospero lät ej sitt liv på slagfältet, trots att han tog del i många strider, utan dog sextioårig (1523) i Milano, efter vad det uppges till följd av ett alltför stormigt kärleksliv.

Det glada liv Isabella förde dels i Neapel, dels i Bari förmörkades blott av oron för sonen, från vilken hon en och annan sällsynt gång fick skriftliga underrättelser. Ludvig XII hade utnämnt honom till "Abbé commendataire" i benediktinklostret Marmontier i Picardie. Då kom i början av 1512 den sorgliga underrättelsen, att Francesco störtat från hästen vid en jakt och slagit ihjäl sig. Det uppstod allehanda rykten med anledning av olyckshändelsen, och man påstod, att Lodovico Moro låtit röja pretendenten till den milanesiska tronen ur vägen, vilket dock var svårt att bevisa. Isabella hade nu endast dottern Bona kvar, och hädanefter följde hon de båda drottningarnas i Castelcapuano föredöme och tecknade sig i sina brev "Unica in disgrazia" — "Enastående i olycka".

Isabella var ej omtyckt; hon var högdragen mot sina underordnade och av ett manhaftigt skaplynne. De ord, med vilka hon hälsade den från slaget vid Ravenna återvändande markisen av Pescara, äro betecknande för henne. "Jag önskar jag vore en man, Marchese", sade hon "vore det så blott för att få ett sabelhugg över kinden och få se, om det klädde mig lika bra som ert klär er." Isabella dog femtifemårig, tolv år efter sin son, 11 februari 1524, i Castelcapuano, där hon efter makens död väl hade tillbragt sin lyckligaste tid.

Själen i den krets, som samlade sig i Castelcapuano, var kardinal Luigi Borgia. Författaren till romanen "Question de Amor", som vi framdeles skola återkomma till, säger, att "Borgia var en otadlig kavaljer, som trots sin andliga dräkt fann mera behag i riddarspel än någon annan". Han älskade för övrigt icke blott torneringar och giostre, utan även sköna spanjorskor och italienskor. På hans tillskyndan skrev en spansk poet en långtrådig dikt, som gör oss bekant med de älskande paren i "de sorgsna drottningarnas" salonger. Poeten talar å kardinalens vägnar och låter denne först hembära sin hyllning till husets härskarinna, den gamla drottningen, och därpå framställa det förslaget, att var och en av damerna vid hennes hov skall utföra en sömnad, som skall sinnebilda hennes tillbedjares kval. Drottningen-modern bör till mönster för sitt broderi taga stjärnhimlen

med en sol i mitten. Antagligen ville poeten med firmamentets stjärnor symbolisera de oräkneliga tillbedjare, som under loppet av hennes långa liv hade suckat för drottningen-modern. Varje dam hade sitt eget motto, sitt valspråk. Uppenbarligen stod kardinalen numera i drottningens tjänst "ad honores", och i ordets trängre bemärkelse "uppvaktade" han den unga sköna spanjorskan Donna Maria Enriquez. Själva den vid den tiden nygifta Marchesa di Pescara, den sedermera så ryktbara Vittoria Colonna, hade sin cavaliere servente, Marchese di Bitonto, Gian Francesco Acquaviva, som blev svårt sårad i slaget vid Ravenna och avled 1527. Men Vittoria hörde till de "ärbara kvinnorna", och inte ens Neapels elakaste tungor hade något ont att säga om henne. Väl tillbad henne poeten Galeazzo di Tarsia från Kalabrien, men blott i glödande verser fick han ge uttryck åt sin kärlek.[1] Michelangelo ägnade sonetter åt den åldrade Vittoria, Galeazzo var hennes ungdoms poet; tack vare denna musa utvecklar han i sina dikter ofta en lidelse och en känslans äkthet, som vi knappt skulle ha väntat oss av denne Petrarcaimitatör — en av de många.

Vittoria Colonnas av politiska skäl ingångna äktenskap hörde icke till de lyckligaste. Hennes far, Fabricio Colonna, neapolitanska rikets storkonnetabel, och hans kusin Prospero hörde till de magnater, vilkas dynastiska känslor städse anpassade sig efter konjunkturerna. Då fransmännen hade överhanden och Karl VIII behärskade Neapel, understödde de honom, då han drog sina färde och den unge Ferrante II (Ferrantino) kom tillbaka och återupprättade det aragoniska herraväldet, blevo de Aragoniernas anhängare. Ferrante hade väl reda på Colonnernas politiska obeständighet och ville på grund av deras stora makt närmare liera dem med sitt hus. Han kom på tanken att förmäla Fabricios lilla dotter med någon medlem av en bland de mest ansedda spanska adelssläkterna i Italien och utsåg familjen Avalos, som hade kommit till Italien redan med Alfons I och var Aragonierna uppriktigt tillgiven. Avalos ägde besittningar vid Adria och förde titeln markiser av Pescara. Sista telningen av släktens huvudlinje var den unge Ferrante Francesco d'Avalos, och honom bestämde konungen till gemål åt Vittoria. Denna var ännu ett barn, då man förlovade henne med spanjoren, i vars ådror det flöt litet italienskt blod, ty hans farmor, Antonia d'Aquino, hade varit italienska; ynglingen hade dock fått spansk uppfostran och slutit sig närmare till spanjorerna än till italienarna. Det politiska

[1] Galeazzo di Tarsias dikter utkommo i Neapel 1758.

giftermålet ägde rum 27 december 1509 på Ischia. Det unga paret tillbragte sedan dess en del av året i Avalos villa Pietralba i Neapel, i närheten av kartusianklostret S. Martino, och en del på ön Ischia, som var Vittorias favorituppehållsort.

Markiserna av Pescara voro genom mångfaldiga släktskapsband och andra relationer lierade med "de sorgsna drottningarnas" hov, och det är därför ej förvånande, att vi oupphörligt möta Vittoria i Castelcapuano och dess societet hos henne på Ischia. Ett av de dystraste ögonblick Vittoria där upplevde var hennes avsked från konung Federigo, som av sin släkting Ferdinand den katolske på ett bakslugt sätt blev berövad tronen.

Ferdinand stod genom sin syster Johanna i nära släktförbindelse med konung Federigo. Sedermera hade han dessutom samtyckt till ett giftermål mellan hennes dotter, också benämnd Johanna, och den unge Ferrante.

Men den snikne och baksluge Ferdinand den katolske tog ingen som helst hänsyn till dessa förbindelser, utan traktade ivrigt efter att beröva sin frände tronen. Ett hinder för hans planer utgjorde konung Ludvig XII av Frankrike, som ville göra Anjouernas rättigheter till konungariket Bägge Sicilierna gällande på nytt. Bakom Federigos rygg slöt därför Ferdinand den katolske 11 november 1500 i Granada ett hemligt fördrag med Ludvig. De båda pretendenterna till konungariket Neapel enades om följande uppdelning av landet: staden Neapel, Terra di lavoro och Abruzzerområdet skulle tillfalla Ludvig, medan åter Apulien och Kalabrien skulle införlivas med spanska kronan. Båda medtävlarna skulle med egna krafter förvärva sin andel av bytet och endast förpliktade sig att ej hindra varandra. Dessutom skulle denna överenskommelse och syftet med deras företag hemlighållas, ända till dess den franska hären stod i Rom. Alexander Borgia var då påve, och de båda pretendenternas sändebud skulle klargöra för honom, att deras företag var av defensiv natur och avsett att möta turkarnas infall i Syditalien. Påven hade dock redan på förhand vetskap om deras överenskommelser, ty Cesare Borgia stod på Frankrikes sida och skulle taga verksam del i erövringen av Terra di lavoro; i gengäld hoppades han på Frankrikes understöd i Toskana, som han gärna ville komma i besittning av. Påven skulle såsom Neapels länsherre förläna Ferdinand den katolske furstendömena Apuliens och Kalabriens krona och Ludvig XII Jerusalems och Neapels. Spanjorerna förstodo att så skickligt hemlighålla sina fientliga avsikter mot konungen av Neapel, att

då den spanska hären under Consalvo Fernandez di Cordova landsteg i Gaeta konung Federigo fullt och fast trodde, att Ferdinand hade skickat den blott för att hindra fransmännens framträngande i Syditalien; ja Federigo tillät i sin godtrogenhet den spanske härföraren att besätta vissa delar av Kalabrien, som voro erforderliga för försvaret mot fransmännen.

Då Federigo fick vetskap om det illistiga anslaget mot sitt herravälde, nalkades redan den franska hären under Cesare Borgia Capua; Fabricio Colonna hade förskansat sig i staden och ville göra motstånd, men otillräcklig besättning och förräderi underlättade för Borgia erövrandet av den svaga fästningen. 24 juli intågade fransmännen i Capua, och Cesare Borgia utmärkte sig där liksom överallt annorstädes för de gräsligaste våldsbragder. Den segerrika soldatesken mördade över 2 000 människor, plundrade kyrkor och bostäder, överföll värnlösa kvinnor, och dem som icke godvilligt hängåvo sig åt deras djuriska lustar dränkte de i floden eller i brunnar. Borgia föregick dem med sitt exempel, i det han utvalde fyrtio av de skönaste kvinnorna för sitt personliga behov. Återstoden av vackra capuanskor släpade landsknektarna till Rom och sålde dem där för högre och lägre summor beroende på deras kroppsliga företräden.

Efter Capuas fall förlorade Federigo allt hopp om framgångsrikt motstånd. Väl hade härförarna Fabricio och Prospero Colonna förblivit honom trogna, men då den förre i Capua föll i fransk fångenskap och Prospero ej var i stånd att hålla Neapel, återstod för konungen intet annat än att med sina barn fly till Ischia. D'Aubigny gav honom tillstånd att uppehålla sig där i sex månader och även att dit medtaga all sin lösa egendom, med undantag av artilleriet.

Federigo kände sig emellertid på Ischia ej säker för sin förrädiske frände och föredrog att ge sig åt sin öppne fiende Ludvig XII; han ville hellre leva i landsflykt i Frankrike än i Spanien.

Hans syster Beatrice, berövad ungerska tronen, hans från Milano fördrivna brorsdotter Isabella samt Vittoria Colonna bjödo honom farväl, då han nödgades lämna Ischia; ävenså Prospero och Fabricio Colonna, den senare nu befriad ur den franska fångenskapen.

Med tårade ögon sågo vännerna honom draga sina färde. Federigo skulle aldrig återbeträda Italiens mark. Bruten av olyckor dog han tre år därefter vid Loires strand, och hans änka skulle

ha stått prisgiven åt nöd och elände, om ej munkarna på Monte Oliveto i Neapel genom penningsändningar hade visat sin erkänsla för forna välgärningar.

Sista regeringshandlingen av det oavhängiga neapolitanska rikets siste konung var att tilldela markis del Vasto, gemål till Maria av Aragonien, som vi framdeles skola tala mera om, värdigheten av kastellan på Ischia. Detta ämbete bibehöll sig i familjen Vasto ända in i XVII århundradet.

II.

Consalvo besatte under tiden Apuliens och Kalabriens städer; den berömde spanske härföraren gjorde sig i detta fälttåg skyldig till ytterligare ett skurkstreck. Han svor efter Neapels intagande vid en vigd hostia, att han skulle lämna Federigos son, hertigen av Kalabrien, Don Ferrante, i frihet; dock höll han ej sin ed, utan skickade ynglingen till Spanien, där denne levde som fånge till 1550. Don Ferrante ingick två äktenskap, som bägge förblevo barnlösa.

Vid intagandet av Kalabrien och Apulien kom det till gränsstrider mellan de spanska och franska trupperna, emedan spanjorerna besatt hamnstaden Barletta, som enligt fransmännens mening borde ha tillfallit dem. Sedan dess stodo de förbundna härarna på spänd fot. Fransmännen förevitade spanjorerna, att de varken kunde rida eller angripa en fiende från hästryggen, utan blott dugde till infanteristrid. Spanjorerna åter sågo med förakt ned på fransmännen, som efter deras åsikt voro lika odugliga krigare till häst som till fots. Efter hetsiga ordväxlingar kom det till tvekamp; från vardera sidan utvaldes elva riddare, som nu skulle visa vilka beskyllningar som voro grundade. Kampen blev emellertid oavgjord, domarna ville icke tillskriva någondera gruppen segern. Förbittringen mellan spanjorer och fransmän växte icke dess mindre från dag till dag. Vid en supé hos Don Diego di Mendoza, dit även den i tvekampen besegrade fransmannen de la Motte var inbjuden, föll samtalet ånyo på spanjorers, fransmäns och italienares tapperhet och stridsduglighet. Fransmannen uttalade sig med den största missaktning om italienarna och förklarade, att de varken i kroppsstyrka eller i djärvhet och krigskonst kunde tävla med fransmännen, varpå italienaren Ettore Fieramosca svarade med förolämpande utfall mot fransmännen

Från ord skreds det till handling: det beslöts, att tretton fransmän skulle träda upp till tvekamp mot tretton italienare, så att det äntligen en gång för alla skulle bli avgjort, om de la Motte eller Ettore Fieramosca hade rätt.

Detta vapenskifte minnas italienska militärer än i dag med stolthet. Då fyrahundraårsdagen av striden vid Barletta, som italienarna kalla "la disfida di Barletta", inträffade, hedrades minnet av Barlettas hjältar med stora festligheter, och en ättling av en av de tretton kämparna, Filippo Abignente, samlade alla dokument rörande denna det italienska ridderskapets hedersdag.

Vapenskiftet, som ägde rum den 13 februari 1503, är för oss intressant genom den inblick det ger i tidens seder med deras blandning av medeltida skolastisk formalism och renässansepokens lyx och färgprakt.

Affären inleddes med brev, repliker, och dupliker, som växlades mellan fejdens ledare, Ettore Fieramosca och de la Motte. Då man slutligen enats om alla stridsvillkoren, övertogo Prospero och Fabricio Colonna, som gällde för de ärorikaste och erfarnaste riddarna, ledningen av den italienska riddargruppen.

Signor Prospero gjorde sig före kampen noga underkunnig om varje hästs krafter och kondition; ävenså ägnade han särskild uppmärksamhet åt lansskaften, så att det ej skulle vara fara, att de böjdes eller rent av splittrades vid fiendernas chock. Hästarna skyddades med järn- och läderpansar.

Från Andria drog man i följande ordning till stridsplatsen: i spetsen för tåget ledde tretton löpare lika många med täcken överhöljda hästar; det var stridshästarna. Efter dem följde riddarna i rad efter varandra, iförda full rustning men utan hjälm; bredvid varje häst gick en väpnare, som bar sin herres hjälm och lans. Alla buro prunkande dräkter, och deras mantlar voro smyckade med drottning Isabellas emblem; den katolske konungens fromma gemål hade nämligen befallt, att de spanska krigarna, då de drogo till strids, skulle bära hennes devis.

I närheten av stridsplatsen, i en av mäktiga ekar omsluten dal, väntade redan de franska och spanska skiljedomarna. Där gjorde riddartåget halt, och Ettore Fieramosca höll ett långt tal, vari han manade sina kamrater att kämpa för den latinska stammens och det italienska folkets ära. Därpå följde en kort bön, varefter riddarna satte på sina hjälmar, stego till häst och begåvo sig till valplatsen. Där höll Charles de la Motte i sin tur ett långt tal, som var riktat såväl till fransmän som till italienare; då han

RIDDARNA DRAGA UT I KRIG

Fresk av Vittore Pisano. Santa Anastasia. Verona

slutat, omfamnades motståndarna i obeskrivlig hänförelse, för att i nästa ögonblick med dess större förbittring hugga löst på varandra.

De båda grupperna ställde upp sig, hälsade varandra med en hövisk böjning på huvudet, och stridstecknet gavs.

Efter dessa ceremonier satte sig hästarna i rörelse; i det klara solskenet såg man nu blott stålets blixtar, lysande färger och riddardräkternas guld, ty de franska riddarna voro iförda karmosinröd, guldstickad brokad, och deras hästar prunkade likaledes i guld och färgprakt.

Första anloppet var av orkanlik våldsamhet, många lansar splittrades därvid. Italienarnas mod livades, då deras lansar visade sig vara längre och motståndskraftigare, men å andra sidan hade de vinden emot sig, och dammoln skymde utsikten för dem. I andra anloppet störtade några hästar, och Ettore Fieramosca drev de la Motte utanför det utstakade stridsområdet, så att fransmannen icke längre var berättigad att taga del i fäktningen. Efter tredje sammandrabbningen återstodo endast tre fransmän; två av dem sutto ännu till häst, medan den tredje hade fallit ur sadeln och nu stred vidare till fots. Till sist värjde sig endast fransmannen Pierre de Chals, men han var så medtagen av talrika lansstötar, att skiljedomarna förklarade striden avslutad för att skona den tappre riddersmannens liv.

Under träffningen knäböjde en fransk munk i mässkjorta i närheten av sina landsmän och bad Gud så högt om seger för fransmännen, att hans stämma hördes tvärs igenom vapnens rassel och brak. Då han såg italienarnas överlägsenhet, förstummades han, kastade ifrån sig sitt breviarium, gömde ansiktet i händerna, brast i tårar och flydde från stridsplatsen, till ej ringa fröjd för italienarna.

Italienarna hade vunnit en fullständig seger, som förkunnades genom trumpetstötar, varpå Ettore Fieramosca uppmanade riddarskaran att återvända hem. Gran Capitano Consalvo och Diego di Mendoza kommo kämparna till mötes; de segerrika hjältarna omfamnades, och folket ropade med en sådan hänförelse: "Italia, Italia, Spagna, Spagna!" att jorden rent bävade i sina grundvalar. På kvällen tändes facklor och marschaller på Barlettas gator, alla fönster illuminerades, överallt ljöd musik och sång, prästerskapet tågade i högtidlig procession genom staden med en madonnabild och tackade Gud för den härliga segern.

I senare tid restes minnesmärken på de platser, varifrån de

kämpande riddarna härstammade; skalderna tävlade att sjunga deras lov, Massimo d'Azeglio målade en vacker tavla över den ryktbara tvekampen, och Fieramoscas namn blev till och med använt som titel på italienska tidningar.

Vapenskiftet vid Barletta gjorde emellertid ingalunda slut på stridigheterna mellan fransmän och italienare angående gränserna för deras syditalienska besittningar. Man fortsatte att bekämpa och hata varandra, och Ludvig XII klagade, att Ferdinand den katolske hade förfördelat och redan två gånger bedragit honom. Då man framförde detta yttrande till Ferdinand, svarade konungen med största sinneslugn: "Den åsnan ljuger! Jag har bedragit honom minst tio gånger." Så förhöll det sig med de dåtida härskarnas tro och loven.

III.

Intet under att man i de "sorgsna drottningarnas" salar i Castelcapuano både länge och väl talade om de tretton italienarnas hjältebragd vid Barletta och att Prospero Colonna blev hjärtligt lyckönskad av de adelsherrar som fördrevo sin lediga tid i Neapel.

I dessa kretsar spanns icke blott kärleksintriger och diskuterades nyheterna om de spanska vapenframgångarna, sång och musik hörde till favoritförströelserna, de äldre herrarna och damerna ägnade sig med passion åt tärnings- och schackspel. En bland de bästa schackspelerskorna var Isabella Sforza, och det hette om henne, att i brädspel överträffades hon endast av Isabella d'Este i Mantua.

Man talade också om litteratur, dock mest om de lättfärdiga spanska alster som till Petrarcas och Boccaccios harm vunnit insteg i Italien. Spanska romanser och "Cancioneros" åtnjöto stor popularitet; det var lovhymner fulla av tomma fraser, hovsmicker, högmod, erotiska spetsfundigheter och en kvinnokult, som i främsta rummet gällde aristokratiens damer. Sannazaro, författaren till poemet "De partu Virginis", var väl den ende poet som ägde tillträde till Neapels adliga societet, men så var han också av spansk härkomst, hade en dragning åt det sentimentala och drev kvinnokulten till dess spets.

Den spanska romanen "Question de Amor", författad omkring 1508—1512 och tryckt för första gången 1513, ger oss en intressant inblick i den societet som rörde sig i Castelcapuanos salar.

Berättelsens författare var utan tvivel en spanjor, som umgicks i neapolitanska hovkretsar. Romanen består av två delar, den första är ett konglomerat av kärleksdiskussioner, fest- och jaktskildringar, beskrivningar på mans- och kvinnodräkter, medan den andra ingående sysslar med vicekonungen Raimondo di Cardonas fälttåg i Syditalien. Ludvig XII ville göra sig till herre över halvön, men påven, republiken Venedig och Ferdinand den katolske slöto ett mäktigt förbund emot honom, ett förbund, som ville göra Julius II:s valspråk "Fuori i barbari!" till verklighet. Påven fruktade, att fransmännen skulle beröva honom Romagna, spanjorerna måste skydda Neapel för ett eventuellt överfall av Ludvig — därför samlade Raimondo di Cardona 1400 man, bland vilka 800 beridna adelsherrar, och drog tillsammans med Fabricio Colonna mot norden. Det var hög tid, ty fransmännen belägrade redan Marcantonio Colonna i Ravenna, och deras anförare voro hertigen av Nemours och Bayard, "riddaren utan fruktan och tadel".

Cardonas här var präktigt utrustad, och en fransk krönikör kallar den "le plus magnifique et triomphant qu'on vit jamais".

Men vi skola ej gå händelserna i förväg, utan i stället närmare betrakta hären och dess anförare före katastrofen vid Ravenna.

Den obekante spanjorens roman börjar vid den tiden, då konung Karl VIII av Frankrike erövrade konungariket Neapel. I första delen låter författaren sina personer uppträda under genomskinliga pseudonymer, i den andra nämner han deltagarna i kriget vid deras namn och titlar. Med ledning av uppgifterna om färger och dräkter kan man utan svårighet utleta de under pseudonymerna dolda personerna. För övrigt har den italienske historikern Benedetto Croce med fullständig framgång företagit sig att lösa gåtorna, och vi kunna betrakta hans lösningar som slutgiltiga.[1]

Dessutom stämma skennamnens begynnelsebokstäver alltid med de verkliga.

Caballero Vasquiran, en spanjor från Tadomir (Toledo), som Ferdinand den katolske skickar till Neapel, förälskar sig på vägen genom Ciracunda (Saragossa) i den sköna Violina, en flicka av god familj. Han anhåller hos föräldrarna om hennes hand, och då de vägra honom den, enleverar han adelsjungfrun och flyr med henne till en ö (Sicilien), vars huvudstad heter Palermisa

[1] Di un antico romanzo spagnuolo relativo alla storia di Napoli. La "Question de Amor", Napoli 1894.

(Palermo). Där knyter han vänskap med en annan, från Valencia bördig spanjor vid namn Flamian, som förut bott i Neapel. Flamian, i verkligheten Don Geronimo Fenollet, är en yngling av utmärkta ridderliga dygder och har upptänts av en glödande kärlek till den unga furstinnan Belizena (Bona Sforza).

Båda vännerna äro olyckliga offer för kärleken, ty Vasquirans förtrollande Violina dör, och Flamian har föga hopp att någonsin få äga Belizena, då den tillbedda är av furstlig börd och bländande skön.

Vännerna berätta varandra sitt livs viktigaste händelser, och Flamians page, Felisel, är deras brevbärare. Vasquirans första brev från Palermo är fullt av förtvivlan över Violinas död. Mellan dem båda uppstår den "Question", vilkendera av dem som är den olyckligaste: den hopplöst älskande eller den som mist sin älskade genom döden. Skolastikens pedanteri gick igen även i behandlingen av hjärteangelägenheter; vännerna diskutera det då för tiden så omtyckta ämnet i långtrådiga avhandlingar och flika då och då in skrala verser.

Flamian besluter att hända vad som hända vill bekänna sin kärlek för Belizena, och tillfälle erbjuder sig vid en jakt i närheten av Neapel. Den förälskade beställer sig en vacker, vit- och rödrandig sammetsjacka — vitt och rött äro Bonas färger, — och på bröstet låter han brodera en basilisk och den rätt oklara devisen:

Lo queste haze hazeys
A quanto veys.[1]

Han köper ett skarpslipat spjut, iför även sin betjäning sitt hjärtas dams färger och låter iordninggöra rikliga matförråd, då jakten är avsedd att räcka en vecka.

Hästen får ej stå riddaren efter i praktfull utrustning, ty även den skall bringa Belizena sin hyllning; den iförs ett sammetsschabrak med vita fransar och svart-röda tofsar samt bär liksom sin herre en föga kvick devis på bröstet:

Los tres hazen compania
A l'allegria.[2]

Den stora dagen är inne. Belizena har jämte sin väninna Iziana intagit plats vid ett pass, medan tre riddare, i vilkas beskydd

[1] Vad denne gör, det gören ock I som sen på.
[2] Dessa tre (färger) göra glättigheten sällskap.

Isabella anförtrott sin dotter, uppehålla sig i närheten. Då kommer en hjort framstörtande, skogvaktarna släppa hundarna, och hela sällskapet sätter till häst av efter villebrådet. Endast Belizena dröjer med sin väninna kvar under trädet, liksom visste hon, att Flamian skall komma och tala med henne. Caballeron uppenbarar sig verkligen också; han är litet förvirrad, men framför sin kärleksförklaring i välsvarvade, långrandiga fraser.

Men Belizena häller vatten på hans glöd; hon åberopar sig på ett föregående samtal mellan dem och säger, att hans enträgenhet endast plågar henne och att även om hans lidelse skulle kosta honom livet, kan hon ej taga någon hänsyn till den. Han har satt sitt mål för högt och hyllar henne bäst genom att upphöra att hylla henne.

Flamian försöker än en gång beveka Belizena; om den hjärtlösa önskar, att han skall döda de känslor som låga inom honom, då må hon befalla honom att slita benen ur sin kropp och utplåna hennes i dem ristade namn, då må hon ställa så till, att hennes bild, som har omskapat hans innersta, avlägsnas ur hans själ.

Så orda de ännu länge, alltför länge. Då emellertid Flamian trots allt ej förmår tända kärlekslågan i Belizenas hjärta, försöker han ett annat sätt att förvärva hennes gunst och anordnar utanför Neapel en "Juego de cannas", d. v. s. en tornering med spjut och allehanda andra lustbarheter. Hela adeln infinner sig till festen, och då den ges främst till Belizenas ära, uppträda alla herrarna i hennes färger, i vit brokad och karmosinrött siden.

"Juego de cannas" hade spanjorerna lånat från morerna. Det var en tornering med trubbiga spjut, varvid konsten bestod i att parera så skickligt, att man helskinnad undgick motståndarens stötar.

Denna gång anförde kardinal Luigi Borgia leken. Hans riddare voro utklädda till turkar och mätte sig med Flamians män, som hemburo första priset "de gentilhombre". På kämpaleken följde en festmåltid, därefter dans, och till sist uppfördes i furstens av Salerno hus en eklog med anspelningar på Flamian och Belizena. Förnämste herden i denna tomma och tråkiga idyll var Flamian, som uppträdde under namnet Torino och i ändlösa verser med lutackompanjemang gav uttryck åt sina kärlekskval. Han klagar sin smärta för fält och ängar, ja för den betande boskapen, vilket var avsett att röra Belizena men säkert hade motsatt verkan på henne.

I varje fall tycks sällskapet ha haft det mycket angenämt på

den stackars Flamians bekostnad. Hans ihärdighet väcker vår häpnad, då vi återfinna honom på en av kardinal Borgia anordnad tornering, även nu präktigt klädd; denna gång bär han en hjälm med silverormar och rider en häst, vars vita brokadtäcke bär en inskription, som återigen syftar på Belizena. Den obevekliga furstinnan uppträder på en vit passgångare, i svart och vitrandig sidenklänning garnerad med gyllene och röda galoner och pärlor. Klänningen var översållad med guldglitter, om halsen bar hon en guldkedja och på huvudet en liten röd sidenbarett. Med syftning på de i Belizena-Bonas dräkt förhärskande färgerna förkunnade devisen på Flamians häst, att "den som siktar på vitt och förser sig på rött kan aldrig segra".

På den där festen hos kardinalen tävlade damerna att uppträda i praktfulla dräkter, ty den fåfänge och ödslande spanjoren hade förkunnat, att han skulle utmärka den dyrbaraste toaletten med en diamant värd hundra dukater. Utslaget skulle fällas av herrar och damer i sällskapet, bland andra Isabella Sforza och Johanna, Ferdinand den katolskes systerdotter. Självfallet tillföll priset Belizena, berättelsens hjältinna. Hennes mor, Isabella Sforza, infann sig på en mörkbrun gångare med svart schabrak och var själv svartklädd såsom det hövdes en änka.

Flamians hjärta krympte samman, då han såg, att Belizena, den skönaste i kvinnornas krets, allt fortfarande betraktade honom med likgiltighet. Men XVI seklets riddare voro åtminstone i teorien ytterst uthålliga. I sin kärleks namn vill Flamian nu kämpa emot fransmännen och underrättar härom sin vän Vasquiran, som prisar honom för hans beslut. Han skriver, att de skäl som driva honom i fält äro lovvärda, "ty det är riddarplikt att tjäna kyrkan och likaså envars plikt att lyda konungens befallningar. För vad har för övrigt Gud skapat dig? För riddaryrket, för kriget. Där skall du nå den ära du förtjänar, helst tanken på Belizena, som du vigt ditt hjärta åt, kommer att bli din ledstjärna".

Därför var också Flamian med i riddarskaran, som defilerade förbi Castelcapuano vid avtåget till Ravenna. I fönstret stodo vicedrottningen, den yngre av de båda Johannorna, hertiginnan av Milano, Vittoria Colonna och även Bona Sforza, och henne gällde den unge riddarens avskedshälsning. Han gjorde sitt hjärtas drottning heder i fält, kämpade som det hövdes en spansk riddersman, blev svårt sårad och avled 17 april 1512, antagligen i Ferrara.

Hans sista tanke gällde Belizena; dagen före sin död skrev han till sin vän Vasquiran: "Det ges ingen skönare befrielse än en ärofull död efter ett olyckligt liv; redan känner jag, att den betyder den sanna ron, den säkra friden. Begråt mig ej, ty de sista ögonblicken skänka högsta tillfredsställelse. Min själ sörjer blott däröver, att jag ej får återse mitt hjärtas drottning, innan jag dör..."

Så slutar romanens hjälte; genom sin förtidiga död slapp han bevittna, hur hans Belizena få år därefter (hösten 1517) knöt hymens band med den femtioårige Sigismund av Polen, som hon aldrig förr hade sett. Belizena trånade ej efter ett hjärteideal, utan efter tillfredsställelse för sin äregirighet och sitt högmod. Hennes mor upplevde denna dag, ty hon dog först 11 februari 1524 i Castelcapuano.

Slottet, där glädje och kärlek härskat, stod nu öde; bägge Johannorna voro döda, Vittoria Colonna änka, då markisen av Pescara dukat under för de sår han fått i slaget vid Pavia (1525). Vittoria utgöt sin sorg över makens förlust i dikter, som erinra om Petrarca. Voro dessa utgjutelser uppriktiga? Vi våga betvivla det, eftersom äktenskapet ej varit lyckligt. Men för Petrarcas lärjungar var det naturligt att idealisera.

Det bråda slut slaget vid Ravenna beredde den glada neapolitanska adelsvärlden, dess danser och kärleksintriger återkallar i vårt minne Benedetto Croces träffande anmärkning: historikern liknar dessa händelser vid den berömda fresken på Pisas Campo Santo, som framställer en munter, lättsinnig krets av män och kvinnor, dem den obeveklige liemannen helt oväntat nalkas "colla falce inesorabile".

Ehuru den spanske "caballerons" roman litterärt är föga betydande, upplevde den dock under XVI århundradet talrika upplagor i Spanien och utkom även i Venedig (1553) och Antwerpen (1598), ty den befattade sig med den kärlekskasuistik, som då för tiden var så modern, och innehåller dessutom skildringar av då kända neapolitanska societetsmedlemmars fester och dräkter.

IV.

Den nakna verkligheten vid Ravenna såg emellertid mindre poetisk och ärofull ut för spanjorer och italienare än det uttåg från Neapel, som inledde den. Ridderskapet hade säkerligen ej

räknat med att det skulle komma att taga del i ett av XV och XVI seklens blodigaste slag; vi kunna kalla det det första "moderna" slaget, då artilleri, ja skyttegravar spelade huvudrollen i det. Tio tusen människor miste här livet.

På andra sidan stodo fransmännen — man kallade dem "franska djävlar" — under Gaston de Foix, Ludvig XII:s systerson, om vilken det hette, att han var de sista två tusen årens tappraste och dugligaste riddare. Fransmännen understöddes av hertigen av Ferrara, Alfons d'Este, som förfogade över det bästa artilleriet i Europa, ty förutseende, att skjutvapnen skulle komma att avgöra bataljerna, hade han av alla krafter arbetat på deras fullkomnande.

Mot fransmännen stredo härarna i den antifranska ligan, som hade påven Julius II i spetsen. Republiken Venedig och Tyskland, som också tillhörde ligan, togo dock endast obetydlig del i slaget. Ligan hade till mål att skydda Kyrkostatens bestånd och kyrkans enhet, ty Ludvig XII hade råkat i schism med Julius II och hotat med val av en annan påve. Förbundet ingicks 4 oktober 1511. På påvens sida ställde sig spanjorer och neapolitanare under anförande av vicekonungen av Neapel, Don Ramon di Cardona, om vars militära duglighet Julius II dock hade en ganska låg tanke — han kallade honom "Madama di Cardona". Venetianarna avskuro fransmännen från deras tross, varefter dessa kastade sig mot Ravenna, där stora livsmedelsförråd för den spansk-italienska hären voro upplagda. Till en början försvarade Marcantonio Colonna staden med framgång, men annandag jul tvang honom Gaston de Foix till öppet slag. Spanjorerna hade visserligen tjugo tunga artilleripjäser samt en ansenlig mängd vanliga kanoner, s. k. fältslangor, men även fransmännen voro försedda med artilleri; en av deras pjäser dödade 33 man i spansk-påvliga hären i ett enda skott. Spanjorerna stredo tappert, och en fransk krönikör berättar, att många av dem gingo löst på fienden med tänderna, sedan de förlorat armar och ben. I åtta timmar rasade den ursinniga striden, och först hertigens av Ferrara artilleri bröt det fientliga motståndet genom flankeld. Don Ramon di Cardona flydde med 300 man tungt rytteri, och 2 000 man italienskt fotfolk följde hans exempel. Fernando d'Avalos, marchese di Pescara, greve Pedro Navarro och många andra framstående spanjorer måste ge sig. Hela spanska artilleriet och de spanska standaren föllo i fransmännens händer, men även de hade lidit oerhörda förluster. Tvåhundra franska riddare, som

varit lätt igenkännliga för fienden genom sina praktfulla dräkter av guldstickad brokad, lågo döda på valplatsen, men fransmännens smärtsammaste förlust var ändå den av Gaston de Foix, som hade varit härens själ. Fransmännen besatte Ravenna och plundrade staden fruktansvärt; trots den vunna segern tillskyndade dem dock slaget inga fördelar. Ludvigs truppförband hade råkat i upplösning genom de svåra förlusterna och voro ur stånd till ytterligare ansträngningar; de mäktade ingalunda marschera mot Rom för att avsätta påven, såsom Gaston de Foix hade tänkt sig.

Av glädje däröver lät Julius II avraka sitt skägg; sedermera lät han det dock växa igen.

Enda minnet av detta det XVI seklets största slag är det nu i Sforzaborgen i Milano uppställda gravmonumentet över den franske härföraren. Frans I befallde 1515, att ett mausoleum skulle uppföras över Gaston de Foix; arbetet anförtroddes åt bildhuggaren Agostino Busti, kallad "il Bambaja" (1548), upphovsman till några av statyerna i domen i Milano och Pavias Certosa. Mausoleet skulle uppsättas i S. Martas kyrka i Milano, men blev aldrig fullbordat. Ett antal statyetter och basreliefer, avsedda att smycka monumentet, äro skingrade i olika samlingar, skissen till det härliga verket finns i Kensington-museet i London, endast bilden av den unge hjälten själv stannade kvar i Milano. Gaston vilar där milt leende, liksom fröjdade han sig över den vid Ravenna tillkämpade segern; huvudet vilar på en kudde, de över bröstet knäppta händerna hålla fast om svärdet. Ansiktet är mästerligt mejslat och ungdomligt intagande, dräkten åter mindre verkningsfull, då den efter allt att döma är en kopia av den som riddaren bar vid sin död i slaget.

Slaget vid Ravenna bragte sorg i många familjer, som voro vänskapligt lierade med de båda sörjande drottningarnas hov, och bidrog i sin mån att stänga de salar, som en lång tid varit tongivande i det neapolitanska sällskapslivet.

Fabricio Colonna tillfångatogs vid Ravenna av Alfons d'Este, men återfick snart sin frihet, då hertigen av Ferrara önskade försona sig med påven. Julius II förlät emellertid ej så lätt, och det var blott med Colonnas hjälp som det lyckades Alfons att i sällskap med Ariosto fly från Rom undan den bistre påvens hämnd.

ÅTTONDE KAPITLET.

GIOVANNA D'ARAGONA.

I.

Till den krets vi lärt känna i Castelcapuano hörde även två unga flickor, Giovanna och Maria av Aragonien, döttrar till fursten av Montalto, en naturlig son till Ferdinand I.

Då Giovannas namn nämnes, erinra vi oss genast hennes vackra porträtt i Louvren, som härrör från en okänd konstnär och med orätt gäller för att vara ett verk av Rafael; en kopia av det, som företer vissa avvikelser från originalet, finns i galleri Doria-Pamfili i Rom.[1]

Giovannas födelseår är oss ej bekant, men vi veta, att då Giulio Romano 1518 målade hennes porträtt, var hon 17 eller 18 år, alltså måste hon ha varit född i början av århundradet. Båda systrarna, den äldre Giovanna såväl som den yngre Maria, räknades till sin tids skönaste och mest framstående kvinnor, och det är ju talande, att då Lorenzo de' Medici ville glädja Frans med en bild av Italiens fagraste kvinna, skickade han honom Giovannas porträtt. När Karl V efter återkomsten från sin afrikanska expedition 1535 uppehöll sig i Neapel, var han så betagen i Giovanna, att han på en maskeradbal vid hovet emot bruket lät henne avtaga sin mask för att få njuta anblicken av hennes skönhet. Hågkommas bör, att Karl V redan då umgicks med tanken på att gå i kloster, att han var kall som nordanvinden la Tramontana, och levde i minnet av sin avlidna, undersköna gemål.

[1] Lorenzo Medici uppfordrade Rafael att måla Giovannas porträtt för Frans I. Rafael kunde eller ville ej bege sig till Neapel och uppdrog åt Giulio Romano att utföra beställningen. Porträttet i Louvren är därför sannolikt Romanos verk, i varje fall röjer det ej Urbinaten. Kopian i Doria-Pamfili tillskrivs av somliga Leonardo da Pistoia, av andra flamländaren Gian Petrino.

Men Giovanna utmärkte sig icke blott för ovanlig skönhet, hon överglänste också alla sina väninnor i glättighet, kvickhet, viljekraft och mod i svåra situationer, hon skrev spirituella verser och var städse societetens drottning. Tack vare sina regelbundna drag och sin höga växt förblev hon länge vacker, och ännu när hon överskridit de femtio, besjöngs hennes skönhet på alla tungomål. Man förhärligade henne i latinska, grekiska, italienska, franska, engelska och tyska, i polska och ungerska, ja i hebreiska och kaldeiska verser, hennes yttre gällde som det absoluta idealet för kvinnlig fägring. På hennes femtioårsdag sammanträdde skalder och lärda från skilda städer till en kongress i Venedig (1551) för att lägga råd om hur denna skönhetsgudinna bäst skulle hedras. Efter långa diskussioner beslöt man ge ut en bok, som skulle bära titeln "Templet" och tillägnas Giovanna.

Under de allvarliga diskussionerna framkastades också tanken, att festskriften skulle tillägnas båda systrarna, ty även Maria var en ovanligt vacker och begåvad kvinna. Men medlemmarna av "Accademia dei dubiosi" anförde ett exempel ur antiken emot förslaget; de påpekade, att Marcellus hade uppfört var sitt tempel åt "Äran" och "Dygden", därför passade det inte att fira de bägge Aragoniskorna genom ett gemensamt verk. Resultatet av kongressen var ett band dikter, som Girolamo Rucelli 1555 utgav i Venedig under titeln: "Il tempio della Divina signora, donna Giovanna d'Aragona, fabricato da tutti i piu gentili spiriti e in tutte le lingue prinzipali del mondo". Titelbladet har en dedikation, där det heter, att "denna höga fru förtjänar, då hennes kropp och själ äro höjden av fulländning och en utomordentlig skapelse av Gud, att till sin Skapares ära dyrkas". "Questa gran Donna, come perfettissima di corpo e d'animo e come particolarissima fattura del sommo Iddio, merita d'essere adorata ad honore del fattor suo".

Rucelli sammanförde i detta band alla dikter, som hade författats till den celebra skönhetens ära.

Giovanna var redan van vid dylika hyllningar, ty medan hennes fägring ännu stod i sitt högsta flor, hade en av hennes största beundrare, biskopen, filosofen och medikern Agostino Nifo, tillägnat henne en "Traktat om skönheten", vari han bevisar, att hon är den skönaste av alla kvinnor. Besagde Nifo, eller som han på latin nämner sig, Nifus, hörde ej till de mera sedestränga herrarna, men biskopsmanteln fick skyla snedsprången. Han föddes 1473 och förvärvade en sådan berömmelse, att de

tre små städerna Sessa, Jopoli och Tropea stredo om äran att ha frambragt stormannen. Fast hans hjärta ständigt lågade av kärlek, fann han dock tid att i Padua studera filosofi och skriva en avhandling "De Intellectu et daemonibus", som stöder sig på Averrhoes läror och framkallade en storm av förbittring bland teologerna. För att bevisa sin trohet mot kyrkan uppträdde han då i en ny skrift emot de filosofer som förneka själens odödlighet. Han lämnade Padua, återvände till sin syditalienska hembygd och verkade till 1513 som professor i filosofi i Salerno och Neapel, varifrån Leo X kallade honom till Rom. Mediceerpåven fattade sådant tycke för den glade professorn, att han förlänade honom titeln av greve (comes palatinus) och tillät honom att föra sitt eget släktnamn. Sedan dess skrev sig Nifo alltid Augustinus Nifus Medices.

Han författade en mängd arbeten i astronomi, retorik och medicin, och 1524 uppträdde han offentligt mot astrologerna, som förkunnade en ny biblisk syndaflod. Då världen ej fördränktes, växte Nifos lärdomsrykte betydligt. Med större intresse än till de filosofiska avhandlingarna tycks dock vår biskop ha gått till sina utredningar om kärleken, dess vägar och väsen. Han var en slav av sina sinnliga drifter och ännu som gubbe så full av temperament, att han tillsammans med unga kvinnor dansade till flöjtackompanjemang. Nifos yttre var ingalunda tjusande, han gjorde ett intryck av simpelhet, som dock försvann, så snart han började tala och blev livlig.

Efter vad det tycks var Nifo Giovannas husläkare, och medan han bragte härskarinnan sin underdåniga hyllning, förälskade han sig i hennes damigella Ippolita Venafro, som ifall vi få tro honom själv ej förhöll sig likgiltig till hans flammande lidelse. Han kallar henne i sin traktat "De viro aulico" Lucrezia eller Quintia och tillstår, att hon var hans femte kärlek. Med tiden kom han emellertid till övertygelsen, att Giovanna var skönare än Ippolita — som läkare hade han ju tillfälle att beundra behag hos henne, som förblevo dolda för andra dödliga. Han frossade i anblicken och författade den redan nämnda skriften "De Pulchro et Amore" (1529), där han säger mera om Giovanna än som egentligen får sägas om en ärbar kvinna. Nifo inskränker sig icke till de i balsalen synliga behagen, han låter blicken glida även under dräktens höljen, talar om benens och fötternas ädla form, om lår och skuldror, beskriver "venter sub pectore decenti". Den tidens läkare måste, innan de fingo mottaga doktorshatten,

med ed lova att ej hysa begär till de kvinnor som anförtrodde sig åt deras lärda omsorger. Nifo glömde denna ed, och han kunde ej motstå frestelsen att ännu i andanom fröjda sig åt sin höga patients fördolda skönheter och anförtro dem åt papperet. Det är karaktäristiskt för tiden, att Nifo kunde offentliggöra de där skildringarna i bokform utan att väcka allmän indignation och att hans patient i stället för att stänga sina portar för honom mottog publikationen med nöje och erkännande.

"De Pulchro et Amore" utkom första gången i Rom 1531 med en svulstig dedikation till Giovanna.[1] Författaren säger där: "Härliga Giovanna! Då jag övertänkte vilket av mina verk jag skulle kunna lägga för dina fötter, kom jag genast till övertygelsen, att en dig tillägnad bok måste bestå av tvenne delar, av vilka den första bör handla om skönheten, den andra om kärleken. Denna bok har intet annat mål än att förhärliga dig och uttrycka den djupaste vördnad för dig. Trots att den gudomlige Plato redan uttömmande synes ha behandlat båda ämnena, har jag dock vågat återkomma till dem, och din skönhet har skänkt innehåll nog åt mitt verk från dess begynnelse till dess slut. Tack vare möjligheten att kunna beskåda och in i enskildheter studera dessa himmelska former har mitt arbete blivit icke blott en lärd avhandling utan även ett beundransvärt verk. Vad vore min pennas konst, om icke de dig förlänade behagen, dem ingen förmår motstå, hade utfyllt luckorna och bristerna i mitt arbete? Ja, din skönhet och din skönhet allena skall förvärva ära åt mitt verk, skall hölja mitt namn med berömmelse, ställa det framom alla andra och förenat med ditt höja det ända upp till stjärnorna".

Den analyserande beskrivning på Giovannas gestalt och kroppsbildning som den originella boken innehåller erinrar, trots författarens poetiska bemödanden, alltför starkt om den högvördige herr professorns och biskopens anatomiska studier. Han berättar: "Hon är av medellängd, och alla kroppsdelar utmärka sig för ett oförlikneligt jämnmått; hennes kropp är varken för yppig eller för kantig, "sed succulata". Hennes ansiktsfärg är frisk och rosig, håret guldglänsande, de blåa ögonen tindra likt stjärnor av godhet och glättighet". Nifo beskriver i tur och ordning sin patients näsa, tänder, haka, skuldror, fingrar och naglar, fortsätter så hela vägen nedför, lovprisande varje detalj, och slutar med tårna. Varenda kroppsdel avlockar honom nya utrop av

[1] Andra upplagan Leyden 1641. [illegible] Joannam Aragoniam. Tagl[illegible]

beundran. Till sist kommer han i sin kärleksfulla anatomiska studie till den slutsatsen, att ingen människa, som ej med egna ögon skådat Giovanna, kan göra sig ett begrepp om den sanna skönheten, ty hon övergår alla kvinnor i världen i kroppslig och andlig fägring och är inbegreppet och sinnebilden av fullkomlig skönhet. Denna halvgudinna äger dessutom så många moraliska förtjänster och en sådan trollmakt utgår från henne, att man vid hennes anblick kommer till övertygelsen, att hon ej härstammar från jordevarelser, utan att hennes ursprung är att söka i gudavärlden. De tadellösa former, som dana hennes kropps skönhet, göra henne till ett så fulländat väsen, att om Zeuxis från Herakleа blott en enda gång fått skåda en dylik kvinna och fått avmåla henne, skulle han ej varit tvungen att för sin Helenabild låna drag från olika skönheter. Enligt Nifos mening var Giovanna skönare än de härliga kvinnor som Vergilius, Horatius, Ovidius, Catullus och Propertius besjungit.

I spetsen för boken står ett brev från kardinal Pompeo Colonna till författaren, vari brevskrivaren rekommenderar verket hos läsaren. Nifo skulle ej kunnat finna någon bättre förespråkare och protektor, ty kardinalen var en av Roms mest framstående kvinnokännare och kvinnobeundrare; i sitt sjuttionde levnadsår förälskade han sig så besinningslöst i Chiara Visconti, att han lade sina känslor i dagen öppet som en yngling och därigenom ådrog sig sina bekantas löje och medlidande. Kardinal Colonna säger i sitt brev, att han med största intresse läst Nifos avhandling och hjärtligt fröjdat sig åt den. Kyrkofursten anser, att ingenting kan vara mer ägnat att främja författarens ära än spridningen av detta verk. Han säger: “På min ära! Du förstår att så övertygande skildra den himmelska och den jordiska skönheten och ställa båda i så riktigt samband med den gudomliga Giovanna, att sedan man läst dina argument inga tvivel kunna råda om att från skönhetssynpunkt sett första platsen bland människor och gudar tillkommer denna furstinna“. Men naturen, fortsätter kardinalen, slösar ej med sina skatter, och därför hör en uppenbarelse sådan som Giovanna till de allra största sällsyntheterna. Emellertid ville den storslagna skaparinnan naturen försätta vår värld i häpnad genom en sagolikt fulländad och gudomlig skapelse, och därför skapade den Giovanna, lät henne från födelsen stråla i oföränderlig fägring och utstyrde henne frikostigt med alla upptänkliga fullkomligheter; den skänkte henne utomordentliga dygder, höljde hennes gudomliga uppenbarelse i okonstlad

värdighet, utrustade henne med ett ord så, att ingen fläck eller vank kan upptäckas hos detta väsen — den enda skulle väl vara dess dödlighet. Panna och mun lysa så glättiga, ögonen stråla med så klar glans, hela hennes kropp är så fulländad, att även de mest känslolösa människor upptändas av kärlek till henne och måste hylla henne som idealet av fulländad skönhet.

Till sist erinrar kardinalen också om Giovannas moraliska förtjänster; han prisar hennes fromhet, berömmer henne som den vältaligaste av kvinnor, kallar henne ett inbegrepp av alla dygder. "Då vi betrakta henne, är det oss som en stjärna fallit ned från himlen för att upplysa oss med sina strålar".

I sin hänryckning glömde kardinalen att säga, att Giovanna också var skaldinna och skrev sonetter och skämtdikter.

Aragoniskan var alltså ett väsen av samma slag som det Dante förkroppsligat i sin Beatrice; hon behövde blott uppenbara sig, för att ljuva toner skulle klinga genom rymden, ett strålande ljus skulle kringsvepa betraktaren.

...Una melodia dolce correva
Per l'aer luminosa.

(Purgatorio XXIX, 22).

Det mest bekanta vittnesbördet om Giovannas skönhet är väl hennes porträtt i Louvren. Om ändamålet med vissa moder skall vara att vanställa även de skönaste kvinnor, då ha de spansk-neapolitanska skräddarna på ett glänsande sätt löst sin uppgift, ty de ha höljt den adertonåriga Giovanna i en dräkt, vari hennes gestalt helt och hållet försvinner. Det är ju nog att säga, att den unga furstinnan från huvud till fot skulle ha rymts i en av sina vida ärmar; det lilla huvudet, vanställt också det av en jättestor, vadderad hatt, nästan drunknar i de slösande siden- och battistvecken. Det är skada, att konstnären måste underkasta sig detta mod och dessa krav på spansk grandezza, ty det lilla ansiktet är vackert, och vad beträffar de övriga behagen måste vi väl sätta tro till biskop Nifo. Bilden i galleri Doria-Pamfili är en från originalet avvikande kopia av Louvreporträttet och kunde lika väl föreställa någon annan kvinna; dess ansiktsuttryck är besläktat med de da Vinciska kvinnotypernas, och vi kunna därför antaga, att det härrör från någon av Milanomästarens lärjungar. En mycket vacker kopia av Romanos bild fanns i förra århundradet i friherre von Specks i Leipzig samlingar, men jag har ej lyckats utforska, var den sedan hamnat. En förträfflig replik av Parisoriginalet pryder Berlins museum.

II.

När vi noggrant skärskåda Giovannas drag på Louvrebilden, uppstiga tvivel inom oss, huruvida denna förgudade kvinna verkligen var ett sådant ideal av kvinnliga dygder. Den lilla hopknipna munnen, den spetsiga hakan, den hos en så ung varelse onaturligt högdragna, skarpa blicken föranleda oss att med allt erkännande för hennes utomordentliga skönhet ändå misstänka, att denna formfulländade kropp en gång härbärgerade en god dosis elakhet. De i Venedig församlade poeterna, som för övrigt hyllade den femtioåriga damen i rätt så intetsägande dikter, antingen kände henne ej närmare eller ock sågo de i henne endast den mäktiga Aragoniskan och Colonnas gemål. Hennes levnadshistoria ger oss också blott alltför rätt i våra misstankar.

Giovanna förmälde sig 5 juni 1521 med Ascanio Colonna, som var huvudmannen för linjen Colonna av Paliano och bror till Vittoria. Ascanio, en son till Fabricio Colonna och Agnese av Montefeltro (syster till hertig Guidobaldo av Urbino), var omkring tjugosex år gammal, då han förde den sex år yngre bruden till altaret. Äktenskapet ingicks ej av personlig böjelse utan av politiska skäl, och liksom Vittorias giftermål med en Avalos hade det till mål att sammansmälta spanska adelshus med mäktiga italienska släkter. Från barndomen bestämd för krigaryrket inträdde Ascanio i Karl V:s här och deltog 1527 i Roms belägring; ett år senare försvarade han Neapel mot de av Lautrec anförda fransmännen. Vid kejsardömet knöto honom familjetraditioner och därjämte förhoppningen att med Karls bistånd förmå genomdriva sina arvsanspråk på hertigdömet Urbino. När kejsaren så utnämnde honom till storkonnetabel i neapolitanska riket, anslöt sig Ascanio fullständigt till Karls politik. I det för de kejserliga olyckliga slaget vid Capo d'Orso, där Moncade, vicekonungen av Neapel, led nederlag, blev han sårad och tillika med sin svåger del Vasto tagen till fånga. Då han återvunnit friheten ställde han sig på nytt i de kejserligas led, hjälpte till att fördriva fransmännen från Neapel och blev till lön för sina tjänster utnämnd till ståthållare i Abruzzerlandet. Men härmed var hans militära bana ej ändad; 1529 kämpade Ascanio under prinsen av Oranien, och då Karl V 1535 intågade

i Rom, bar han, som en bland hans trognaste, det gyllene riksäpplet, symbolen för herraväldet över världen, över det rike, där solen ej gick ned. Liksom flertalet av den tidens italienska adelsherrar sysslade även Ascanio med astrologi och guldmakeriets problem. Han till och med skrev alkemistiska avhandlingar och tillägnade påven Leo X en av sina skrifter i ämnet, i hopp om någon passande belöning. Leo X tackade honom emellertid blott med en skrivelse och en konstfullt arbetad, men tom penningpung, ty påven menade, att en man, som kunde göra guld, borde väl själv vara i stånd att fylla den. Ascanio var föga förtjust över presenten.

Under dessa av krig uppfyllda år födde Giovanna honom sju barn, fyra söner och tre döttrar, men det oaktat var äktenskapet icke lyckligt. I enlighet med tidens sed var Colonna inte alltid sin gemål trogen, vilket djupt sårade den sköna kvinnans stolthet.

Då kardinal Alessandro Farnese blev vald till påve och besteg Petri stol under namnet Paul III, inträdde lugnare tider för Ascanio. Valet motsvarade så fullkomligt släkten Colonnas önskningar, att Ascanio i glädjen lät anordna ett stort tornerspel på Piazza di San Pietro i Rom till Paul III:s ära, varefter han drog sig tillbaka till sina gods för att vila ut efter all sin levnads oro. Men en familjeskandal störde snart det efterlängtade lugnet. Marzio Colonna, kardinal Pompeo Colonnas brorson, enleverade på uppdrag av den påvlige bastarden Pier Luigi Farnese 1539 Ascanios nära släkting, Livia Colonna, vars mor vägrat samtycka till ett äktenskap mellan sin dotter och en Farnese. Livia var dotter till Marc-Antonio Colonna från Paliano och brorsdotter till den berömde Prospero. Som familjens överhuvud vände sig Ascanio till påven med begäran om de skyldigas bestraffning, men Paul III var ingalunda benägen att skipa rättvisa i en angelägenhet, vari hans älsklingsson var invecklad. Och inte nog därmed, påven stadfäste tvångsäktenskapet och fordrade, att Ascanio skulle ge Livia hemgift. Uppbragt över denna missaktning mot huset Colonna och den oerhörda orättrådigheten viglade Ascanio upp folket mot påven; införandet av en tullavgift på saltet från de påvliga saltverken erbjöd ett lämpligt tillfälle. Perugia reste sig av denna anledning, men led nederlag i sin strid mot påven, som straffade staden genom att beröva den dess privilegier och uppföra en fästning till de upproriskas kuvande. Samtidigt med Perugia vägrade även Ascanio att erlägga avgiften,

under åberopande av ett fribrev av Martin V, som befriade alla under Paliano hörande länderier från dylika avgifter. Då det på denna grund kom till stridigheter mellan Colonnas tjänare och den apostoliske prokuratorns tjänstemän, grepo de påvliga soldenärerna Ascanios folk och inspärrade dem i fästningen. Denne besvarade våldshandlingen med motsvarande åtgärder; han utsände en avdelning rytteri och lät plundra Pier Luigi Farneses besittningar.

Den stormodige påven kallade Ascanio till Rom; men Colonna visste, att han där skulle bli arresterad och inspärrad i S. Angelo, och han förklarade sig för kyrkans lydigaste och underdånigaste tjänare, men i Rom infann han sig ej. Paul III, som redan länge önskat sätta sin son i besittning av Paliano, begagnade tillfället för att skicka en härsmakt mot Colonna och förfara med honom som han gjort med Perugia. Pier Luigi, furste av Castro, anförtrodde han befälet över sina dels av italienare, dels av tyska landsknektar bestående trupper.

Vicekonungen av Neapel, Don Pedro de Toledo, och spanska sändebudet i Rom, markis de Aquilar, sökte medla i striden, då de fruktade Ascanios nederlag och ett försvagande av den kejsartrogna släkten Colonna. Ascanio var själv redo till förhandlingar och ville till och med åt påven överlämna två av sina slott såsom underpant på sin lojalitet, men den hårdnackade helige fadern krävde ovillkorlig underkastelse, och därtill kunde Colonna ej samtycka.

22 mars 1541 drog den påvliga hären mot Paliano; den beridna trupp Ascanio sände ut emot Pier Luigi Farnese blev slagen vid Rocca di Papa, och därmed låg vägen till Paliano öppen. Farneses här var sammansatt av det uslaste, odisciplinerade slödder, hans soldater brände hela byar, med påföljd att befolkningen alltmera slöt sig till Colonna. Giovanna av Aragonien, som vid denna tid uppehöll sig på Ischia, riktade ett förträffligt avfattat memorandum till påven, vari hon bad honom sluta upp att förstöra det arma folkets egendom och lovade att jämte hela sin familj underkasta sig den påvliga stolen. Biskopen av Ischia överlämnade handlingen tillika med en skrivelse från Vittoria Colonna; men bägge supplikerna blevo utan verkan. Påven blott brann av iver att få slut på belägringen av Paliano, dess mer som Pier Luigi insjuknat i feber på grund av den ohälsosamma logeringen i tält.

Under tiden hade vicekonungen av Neapel sammandragit en här i Abruzzerna och ville komma Colonna till hjälp, av fruktan

för att det till Neapel angränsande Paliano skulle falla i påvens händer. Åtgärden kom dock för sent, besättningen på Paliano gjorde myteri, trots att livsmedel ännu funnos i tillräcklig mängd, och deras anförare måste ge sig.

Påven Paul III begav sig i egen person till Paliano för att taga Colonnas gods i besittning och lät rasera fästningsverken. Vid sitt möte med Paul III i Lucca försökte Karl V övertala honom till förlikning med Colonnas, och föreslog honom ett giftermål mellan hans sondotter Vittoria och Ascanios son Marc-Antonio. Farnese förblev dock obeveklig, och så länge han levde, återgav han ej Colonnas deras länsgods. Ascanio slog sig därför ned i Neapel.

Efter Paul III:s död (10 november 1549) ändrade sig emellertid ställningen. Knappt hade Ascanio fått underrättelse om påvens frånfälle, förrän han raskt sammandrog en här, som han under anförande av Camillo Colonna skickade mot Paliano. Återerövrarna rönte nästan intet motstånd och besatte det gamla stamgodset dess lättare som Ascanios undersåtar, leda vid den påvliga förvaltningens orättvisor och utpressningar, stodo sin forne herre nitiskt bi. Den nyvalde påven Julius III (1550–1555) fann sig i det skedda och återinsatte Ascanio ofördröjligen i besittningen av alla hans gods. Colonna visade sin tacksamhet mot påven genom att för hans älsklingsvilla skänka honom den svarta porfyrvas, som sedermera har fått sin plats i kupolsalen i Museo Pio-Clementino.

Julius III var Ascanio så bevågen, att han icke blott återgav honom alla hans gods utan även försökte bilägga hans husliga tvistigheter med Giovanna och äldste sonen, Marc-Antonio. Närmaste anledningen till dessa tvistigheter är oss obekant, men av en process, som 29 september 1554 anhängiggjordes i Rom mot Ascanios förvaltare och förtroendeman, adelsmannen Jacopo Mareri, framgår, att Giovanna av Aragonien var huvudanstifterskan av alla ränker mot sin gemål [1]. Hon beskyllde honom för upprepade trohetsbrott, och sonen, som redan förut var uppbragt på fadern på grund av det otillräckliga underhåll han fick, ställde sig på hennes sida.

Ascanio var, liksom flertalet av den tidens höga herrar, en despotisk och uppbrusande man, och han kände sig förolämpad av påvens inblandning i hans husliga angelägenheter och av kallelsen att infinna sig i Rom för att försonas med sin gemål.

[1] A. Bartolotti. La prigione di Ascanio Colonna. Modena 1883.

Den skrivelse som Julius III i det syftet ställde till Colonna var avfattad på Giovannas tillskyndan. Denna omständighet uppretade honom ytterligare, och som vanligt var det en obetydlighet som gav den stolte Ascanio anledning att ge sin vrede luft. I likhet med alla romerska aristokrater hade Colonna skulder. Hans fordringsägare blevo otåliga och angåvo honom hos apostoliska kammaren, varpå Uditore della Camera stämde gäldenären. Colonna hörsammade ej kallelsen: men för att hämnas på sina kreditorer och på samma gång ge uttryck åt sin ringaktning för den påvliga förvaltningens befallningar tillgrep han ett av romerska magnater ofta använt medel: han lät förstöra några hus, som hans kreditorer ägde i Nettuno, och skickade några bravi till Rom att mörda de våghalsar som hade anklagat honom inför apostoliska kammaren.

Men detta blev Julius III för starkt; han lät än en gång kalla Ascanio till Rom, och då denne ej infann sig, befallde han, att Ascanios samtliga besittningar inom Kyrkostaten skulle besättas och förbli under beslag, tills Marc-Antonio nått myndig ålder. Colonna flydde nu in på neapolitanskt område för att rädda åtminstone Tagliacozzo och sina andra, under påven ej lydande länsgods.

Under dessa händelser stod Marc-Antonio i spetsen för det neapolitanska rytteriet utanför Siena och understödde markisen av Marignan vid den olyckliga stadens belägring. Vid underrättelsen om faderns flykt begav han sig oförtövat med sin trupp till Kyrkostaten, drog i största hemlighet mot Paliano och besatte inom loppet av tre dagar såväl detta gods som de angränsande byarna.

Ascanio hade bevis i händerna, att detta oväntade tilltag av sonen hade till syfte att beröva honom icke blott hans gods utan även livet. Sedan länge hade Giovanna spunnit ränker mot gemålen och vunnit hans egen son för sina planer; hade icke Colonna omgivit sig med påpassliga kunskapare och skyddsvakter, skulle det också ha lyckats henne att förgifta eller tillfångataga honom. Då han fick vetskap om Palianos intagande, samlade han i hast stridskrafter för att draga i fält mot sonen, men vicekonungen av Neapel lät arrestera honom och inspärra honom i Neapels kastell.

Giovanna hade nämligen anklagat sin gemål för förräderi mot kejsaren; hon påstod dessutom, "att han i hemlighet stod i förbund med fransmännen, röjt sin son Fabricio ur vägen medelst

gift, gjorde falska pengar, traktade efter påven Julius III:s och sin gemåls liv, plägade olovligt umgänge 'attive et passive' med unga gossar och var en anhängare av Luther".

På grund av dessa beskyllningar och väl även på apostoliska kammarens begäran blev Ascanio kastad i fängelse. Samtidigt lät Marc-Antonio fängsla Ambrogio Felici från Nettuno, som i fyrtio år varit Ascanios affärsförvaltare. Felici blev i Rom två gånger underkastad tortyr för att förmås till mot sin herre besvärande vittnesmål, men trots de grymma marterna vidhöll han, att alla Giovannas och hennes sons anklagelser mot Colonna voro avskyvärt, lögnaktigt förtal och att Ascanio under Felicis hela tjänstetid fört ett mönstergillt, gudfruktigt liv. Duchessan hade i tjugo år förföljt den anklagade, emedan han troget tjänat hennes gemål, och nu höll hon honom utan minsta grund slagen i sjuttiopundiga bojor. Med orden: "Då hon ej kan slå sin gemål, slår hon mig", slöt Felici sitt vittnesmål.

Och detta var den av sina älskare och av poeterna förgudade Giovanna!

Ascanio slapp aldrig lös ur kastellet, och efter två år spred sig ryktet, att han avlidit. Det antogs allmänt, att spanska regeringen låtit förgifta honom. Visserligen hade det ådagalagts, att Ascanio var oskyldig till de politiska intriger han beskyllts för, men av fruktan för skandaler blev han ändå inte försatt i frihet. Han skulle ju kunnat avslöja mer än en hemlighet, som skulle ha kastat en ofördelaktig dager över det påvliga förvaltnings- och domstolsväsendet.

III.

Tack vare alla växlingar i Rom skulle emellertid ingen varaktig fred beskäras Paliano. 1555 avled Julius III, hans efterträdare Marcellus II regerade endast några månader, och då Paul IV, av den berömda neapolitanska släkten Carafa, samma år besteg Petri stol, antog fejden mellan påven och Colonnas ånyo en hotande karaktär.

En familjeangelägenhet gav första anledningen till osämjan. En påvlig nepot friade till Giovannas dotter och blev avvisad. Carafas, som voro en lika ansedd släkt som Colonnas, skummade av raseri, och den hetlevrade, av sina nepoter uppeggade påven var genast redo till hämnd. Colonnas av Paliano sympati för

Spanien gav den heliga stolen en förevändning att öppet angripa dem. Paul IV hade beslutit att tillintetgöra det spanska väldet i Italien och slöt till den ändan förbund med Frankrike; Colonnas skulle bli första offret för denna politik. Våren 1556 började påven kampen mot furstehuset i Paliano, i det han förklarade Marc-Antonios samtliga besittningar konfiskerade. Under anförande av en nepot, greven av Montorio, sändes en ansenlig härsmakt mot Paliano, som ej länge förmådde hålla stånd. Montorio förstörde fästningen och besatte Colonnas alla länderier, och Marc-Antonio flydde till Neapel. Paul IV förlänade Paliano jämte hertigtitel åt sin brorson Giovanni, greve av Montorio, åt sin son gav han Cave och markisvärdighet.

Montorio hade så raskt tagit Paliano i besittning, att Giovanna av Aragonien med sina döttrar Girolama och Agnese samt Marc-Antonios gemål Felicia Orsini med deras lilla dotter Giovanna icke hunno fly från sitt palats i Rom. Påven lät ställa vakt kring Palazzo Colonna och förvägrade duchessan och hennes familj att avresa från Rom, ja icke nog därmed, han förbjöd Giovanna att gifta bort sin dotter och skärpte detta förbud med hot om bannlysning av den eventuelle brudgummen. Som skäl åberopade Paul en föregiven önskan av den då i Neapel fängslade Ascanio Colonna.

Påvens handlingssätt försatte Giovanna i stor bestörtning, det var med betryckt sinne hon den 28 december 1556 begav sig till morgonmässan i slottskapellet. Just då hon tog plats i sin bänk, uppläste prästen det stycke i Mattei evangelium, där det berättas hurusom den helige Josef drömde, att en ängel uppenbarade sig för honom och uppmanade honom att med Maria och Jesusbarnet fly till Egypten, emedan Herodes traktade efter deras liv. Giovanna uppfattade detta sammanträffande som en vink av Gud och beslöt att vid första lägliga tillfälle taga till flykten.

I januari 1557 skulle Don Giovanni Carafa förlänas med hertigdömet Paliano och utnämnas till fältmarskalk i påvliga hären. Giovanna räknade med att hela Rom den dagen skulle vara upptaget av festligheterna och ansåg tillfället gynnsamt för vad hon hade i sinnet. Hon invigde ingen i sina planer, blott tillsade sin trogne tjänare Giulio Lauri från Anagni, att den i Palazzo Colonna vanliga dagordningen i alla avseenden skulle iakttagas och att alla besökare den dagen skulle släppas in. Visiterna pågingo därför till sena kvällen; då äntligen fri samlade furstinnan ihop pengar och juveler, skrev aderton brev, i vilka hon underrättade

vänner och bekanta om sin avresa, samt uppdrog åt sin sällskapsdam Artemisia att framlämna dem.

Vid midnatt anförtrodde hon sina döttrar och sin svärdotter sin flyktplan och uppmanade dem att visa sig sitt namn värdiga. Hennes förslag hälsades med jubel. Hon förklädde sina följeslagerskor till bönder och satte på dem lösskägg, och endast åtföljda av några få trogna tjänare lämnade de därefter palatset till fots och togo vägen mot Termini. I närheten av Porta San Lorenzo väntades de av bärstolar och vagnar; till portvakterna sades det, att sällskapet ämnade sig till vignerna, och sedan en av väktarna fått en "mancia", öppnade han porten utan att ana, vilka han släppte ut ur staden. På samma vis kommo de också igenom en andra port vid Ponte Lucano, och mot morgonen hade de redan uppnått Tivoli. Därifrån bar det vidare till Vicovaro, där de väntades av eget folk från det Colonnas tillhöriga Celle, vilka Giovanna hade beordrat dit som bärstolsbärare.

I Rom gick under tiden allt sin vanliga gång i Palazzo Colonna. Morgonmässan lästes, frukostbordet dukades för herrskapet, och först vid middagstiden spred sig i staden ryktet om Giovanna Colonnas och hennes familjs flykt. Påven skickade folk efter dem, men de djärva kvinnorna voro redan i säkerhet och anlände lyckligt till Tagliacozzo. Påvens och hans nepoters motståndare gnuggade händerna av förtjusning över att deras fiender hade blivit lurade, och Giovannas flykt blev ett samtalsämne i hela Italien. Paul IV lät hänga anföraren för vakten vid Porta San Lorenzo, Karl V åter blev så förtjust, då han i Spanien nåddes av nyheten om Aragoniskans streck, att han skickade henne en hedersgåva värd 2000 scudi.

Påven var nyfiken att få höra, hur Giovanna trots omgivningens vaksamhet hade kunnat verkställa sin flykt, och dagen därpå anställde man förhör med hennes kammarjungfru Spiriti, som berättade följande: duchessan kände sig ej frisk och gick därför till sängs; senare steg hon åter upp och lät iföra sig en gammal kjortel och bondekläder, som på obekant sätt kommit in i slottet. Signora Felicia Orsini påtog en svart kappa, som hennes slavinna Fatme lånat henne, samt grova strumpor och smetade på sig ett svart skägg; furstinnorna Girolama och Agnese klädde likaledes ut sig till bönder. Den lilla Donna Giovanna var däremot klädd som vanligt, och hon, Spiriti, hade ej sett vem som bar bort barnet. Då damerna voro färdiga, uppmanade de kammarjungfrun att vara vid gott mod och förlita på Gud, därpå välsignade de henne och befallde henne att stanna kvar i huset och ej följa dem.

Trots de påvliga vakternas vaksamhet hade Giovanna underhållit en oavbruten brevväxling med sin son och måste före sin flykt ha haft vetskap om det förestående utbrottet av kriget mellan påven och kejsaren. Paul IV, som nu fullständigt brutit med Filip II, utfärdade 7 juli 1557 ett dekret, som förklarade honom förlustig konungariket Sicilien, och härpå svarade Filip med ett infall i Kyrkostaten.

Giovanna visste bestämt, att Fernando Alvarez di Toledo, hertig av Alba, hade begivit sig från Milano till Neapel för att där i Filip II:s namn övertaga befälet över den mot Rom avtågande hären. Alba beträdde Kyrkostatens område i början av september 1557, och ehuru han blott förfogade över 12 000 man fotfolk och 1 500 man rytteri, hade han redan 18 september besatt så gott som hela Maritima och Campagnan.

Endast staden Anagni gjorde motstånd under några dagar, varför Alba straffade den med brandskattning och fullständig förstöring.

Anagnis ödeläggelse gjorde ett djupt intryck på påven och hans nepoter, de började befara, att Alba skulle besätta även Rom. Paul IV inledde därför underhandlingar, som avslötos 14 september 1557 med ett i Cave vid Palestrina undertecknat och för Colonnas synnerligen fördelaktigt fördrag.

Påven Paul IV avled och efterträddes kort därpå av Pius IV, tillhörande milanesiska grenen av ätten Medici och Colonnas mycket bevågen. Marc-Antonio hade kämpat under markisen av Marignan, Pius IV:s bror, och förvärvat sig dennes aktning. Carafa avled 18 augusti 1559, och två dagar därefter besatte Marc-Antonio Paliano och Colonnas övriga inom Kyrkostaten belägna gods, och den nye påven gav stillatigande sitt bifall därtill; därpå upphävde han alla av Carafa utfärdade interdikt mot Colonnas och uppdrog för formens skull åt kardinalkollegiet att revidera den på sin tid mot Marc-Antonio anhängiggjorda rättegången.

Sedan Colonnas på så sätt åter fått fast fot vid påvliga hovet, var det naturligt, att Giovanna efter fyra och ett halvt års frånvaro återvände till Rom. Hon hade under mellantiden levat i Tagliacozzo, Gaeta och slutligen i Neapel och hela tiden omhänderhaft ledningen av sin familjs angelägenheter. Giovanna var en ovanligt skicklig diplomat, vilket icke kan sägas om Marc-Antonio. Därför önskade också denne moderns närvaro i Rom, i synnerhet emedan han trots långvariga bemödanden ej hade förmått genomdriva det formella återlämnandet av sina länsgods. 19 maj 1556 skrev han

till henne: "Jag beder Eders Excellens att komma till Rom, där ni skall bliva en härskarinna och skall befalla över icke blott mig och min gemål utan över hela Rom och påven." I nästa brev meddelar han henne, att Felicia skall vara henne till mötes ända i Genazzano och att påven ämnar sända biskop Zambeccari att välkomna henne i San Germano; ävenså låter Pius IV hälsa henne, att hon skall färdas genom hans område på apostoliska kammarens bekostnad.

Samtidigt utgick befallning till staden Anagni att värdigt mottaga Giovanna, och den påvlige kommissarien Leonardo Tesca fick i uppdrag att övervaka anstalterna. Anagni var skyldigt Colonnas tack, ty mäktiga släkter, såsom Ceccano, Annibaldeschi och Orsini, ja även grevarna av Segni och Gaetani, hade upprepade gånger velat rycka till sig staden och beröva den dess privilegier, men Colonnas hade alltid beskyddat och försvarat den. Colonnas valspråk var: "Impero e Popolo", och därav kom den stora popularitet de åtnjöto bland folket. Det fanns ingen liten stad på deras område, där de ej hade grundat välgörenhetsinrättningar, såsom sjukhus, folkkök, fonder till utstyrslar för fattiga flickor, skolor och evärdeliga kyrkobeneficier. Colonnas voro ghibelliner och stodo därför städse på spänd fot med påvar och guelfer. Då anagnesarna 1399 förhandlade med påvliga stolen om en återgång till sin forna lydnad, "all'antica obbedienza", begärde de att få Giordano Colonna till sin guvernör. En av Giovannas trognaste tjänare och vänner var Giulio Lauri från Anagni, som också hjälpte henne vid hennes flykt.

Under det Paliano belägrades av Pier Luigi Farnese, hade Lauri varit hennes son Fabricios vapenbroder och stridskamrat, och denne avled knappt tjugosexårig 1551 i Lauris armar. Efter Fabricios död förblev han i Giovannas tjänst och blev hennes ständige ledsagare. 1561 tillförsäkrade Marc-Antonio honom och hans efterkommande ett årligt underhåll av 100 dukater, ja han skulle gärna ha gjort ännu mera för den trogne tjänaren, hade det inte varit honom omöjligt "per la qualità dei tempi et infiniti altri nostri travagli".

Trots det goda förhållandet till anagnesarna uppehöll sig Giovanna endast få timmar i deras stad, ty hon var angelägen att komma till Rom. 4 juni 1560 anlände hon till den eviga staden, och en mängd romersk adel drog ut att möta henne; även påvliga familjen och de främmande sändebuden infunno sig. "Entrata era come trionfante." Bland dem som mötte henne uppmärksammade Giovanna särskilt Annibale Emps, ty det var

för hans skull påven berett henne ett så ståtligt mottagande. Ett giftermålsprojekt var nämligen å bane.

Påven hade för avsikt att förmäla Mediceernepoten Annibale Emps med den unga Isabella av Aragonien, en dotter till fursten av Montalto, som var Giovannas bror. Annibale Emps härstammade från en tysk släkt, som ursprungligen hetat Altemps. Riddar Wolfgang på Hohenemps vid Rhen hade förmält sig med Chiara av Medici, en syster till Pius IV, och Annibale var född i det äktenskapet. En gren av släkten Altemps, som sedermera bosatte sig i Rom, härstammade från Robert, naturlig son till kardinal Marco Sitico Altemps. Robert gifte sig med en dotter till Virginio Orsini och erhöll titeln duca di Gallese.

Pius IV hade uppdragit åt kardinalen av Trident att utröna, hur Giovanna och Marc-Antonio ställde sig till denna plan; därjämte ärnade han med vicekonungens av Neapel hjälp förmå konung Filip att förläna hans systerson ett syditalienskt furstendöme, helst då Bari.

I dessa syften sände Pius IV 26 april 1560 kardinalen till Neapel. Giovanna var bestämt emot saken, men gav tills vidare icke avslag, då hon behövde påven för att kunna taga hämnd på Carafas för den orätt de begått mot Colonnas under Paul IV. Genom Giovannas hela liv går för övrigt vendettan som en röd tråd — men därom mera framdeles. Vittoria Colonna säger om henne i en sonett: "Hon är en högtstående kvinna, som förmått besegra himlens vrede och människornas ondska."

Giovannas syster Maria var även hon en ovanlig kvinna och blev även hon prisad och förhärligad som en gudomlig skönhet. Längre till växten än Giovanna var hon "en kunglig företeelse", och därjämte var hon intelligent och förstod att bedöma människor och förhållanden. Också till hennes ära utgåvo smickrande poeter ett "Tempel", som innehöll 200 dikter på italienska, 71 på latin, 9 på spanska, 2 på franska och en på tyska.

Donna Maria förmälde sig 1523 med Marchese del Vasto, Alfons d'Avalos, Neapels skönaste yngling, som nästan ständigt låg i fält, medan hans gemål satt ensam på Ischia. Maria förblev dock sin make trofast och broderade de praktfullaste tröjor åt honom, angelägen att han skulle överglänsa alla i elegans. Marchesen uppskattade emellertid inte denna ömhet som han bort och försummade sin maka icke blott för örlig utan även för Laura Monforte, som var född sicilianska och hovdam hos furstinnan av Francavilla. I Neapel visste man om detta kärleksförhållande, och Marias

väninnor rådde henne till skilsmässa, men den stolta Aragoniskan menade, att man fick förlåta Alfonso denna ungdomsdårskap, han skulle nog snart själv inse sitt lättsinne. Då man en gång frågade henne, vilket slags kvinnor hon skattade högst, svarade Maria, att högst aktade hon den stolta kvinnan, ty hennes karaktär förmår övervinna det kvinnliga könets svagheter.

I avseende på sin make fick Maria rätt, ty markisen icke blott återvände till henne, utan blev en mycket förälskad och svartsjuk äkta man. På en bal hos den neapolitanske vicekonungen Toledo, drog Alfonso i ett anfall av vild svartsjuka sin dolk mot värden, som han såg inbegripen i ett alltför livligt samtal med Donna Maria, och det var blott tack vare kejsarens mellankomst som ett blodigt uppträde avvändes. En annan gång lät d'Avalos för sin gemåls skull till och med förleda sig till en ohövlighet mot kejsaren. Då nämligen Karl V alltför entusiastiskt prisade Donna Maria, avbröt honom d'Avalos med den torra anmärkningen: "Allt vad jag äger och har tillhör kejsaren, min manliga ära undantagandes." Den hetlevrade markisen fördömde sedermera själv sitt tidigare uppförande som äkta man och sade, att de tre första åren hade han utan anledning varit sin hustrus fiende, de följande tre åren hade han älskat henne som en vansinnig, och slutligen hade han blivit ett mönster för en äkta man. Allt medan markisen var underkastad dessa växlande stämningar, växte emellertid det furstliga parets barnskara som i det fredligaste äktenskap, ty Maria skänkte sin gemål sju barn.

Giulia Gonzaga, som vi längre fram skola återkomma till, kallade Alfonso d'Avalos "Polyfem" och Maria, emedan hon var så käck, "Draga" (kvinnodraken); hon förklarade också, att Maria förblivit "en ärbar kvinna" "per la guardia del drago ladrone".[1]

Brantôme skriver om Maria av Aragonien, att hon var vacker och ända in på äldre dagar bevarade sin fägring, så att hennes höst övergick andra kvinnors vår. Maria blev änka 1546, Giovanna 1557.

Tansillo, som hade älskat båda, skrev då

Che in negri panni avvolte e in negro velo
Quasi due lune in bel notturno cielo.[2]

Donna Maria dog i Neapel 9 november 1568.

[1] Tack vare den otäcke drakens vaksamhet.

[2] I sina svarta dräkter och svarta slöjor liksom de tvenne månar på en vacker nattlig himmel.

NIONDE KAPITLET.

GIULIA GONZAGA.

I.

Den markgrevliga mantuanska släkten Gonzaga utmärkte sig inte för kroppslig fägring; fulheten tillfördes den i främsta rummet av Barbara av Brandenburg, som marchese Lodovico III 1433 hade fört till altaret. De berömda freskerna i Camera degli Sposi i Mantuas slott, som återge Lodovico med gemål och barn, avlägga intet smickrande vittnesbörd om Barbaras yttre; gestalten är klumpig, ansiktet brett, munnen stor, och den platta näsan gick i arv på hennes efterkommande. Dessutom uppvisade huvudlinjen av släkten en mängd puckelryggar; hovmännen voro så artiga mot en av de vanskapta markiserna, att de anbragte en vadderad kudde under sina rockar för att markera, att en puckel är ett fysiskt företräde, som om det ej finns av naturen förtjänar att med konst efterhärmas.

Lodovico III och Barbara hade fyra söner, av vilka den äldste, Federigo, ärvde markisatet Mantua efter sin far: den andre, Gian Francesco, blev tilldelad de från stamlandet lösgjorda furstendömena Sabbioneta och Gazzuolo, medan de två yngsta ingingo i det andliga ståndet. Gian Francesco, hertig av Sabbioneta, äktade Antonia del Balzo, av en förnämlig neapolitansk släkt, vars inslag så starkt övervägde fulhetsarvet, att det hädanefter i Sabbionetas slott förekom varken plattnäsor eller breda munnar. Då sedan Gianfrancescos och Antonia del Balzos son Lodovico tog genuesiskan Francesca Fieschi till äkta, blevo Gonzagas av Sabbioneta utmärkta rent av för skönhet. Deras dotter Giulia var ett under av fägring och behag, men även de tre sönerna, Gianfrancesco, kallad Cagnino, Luigi med binamnet Rodomonte och Pirro, den blivande kardinalen, voro ståtliga representanter

för släkten Gonzaga av Sabbioneta. Cagnino blev av de berömdaste målare prisad som ett mönster för manlig skönhet, om Luigi-Rodomonte skrev en samtida författare, att han var av så ståtlig växt och hade så intagande anletsdrag, att mästarinnan naturen ej skulle kunnat frambringa något skönare, och Pirro blev en gång betecknad som en "giovane di bellissimo aspetto". Gonzagas ägnade en utomordentlig omsorg åt sina barns uppfostran. Luigi blev av mantuanaren Buonavoglia undervisad i diktkonst och språk och ledd "al fonte Castaglio"; läraren förstod att inge sin lärjunge en sådan kärlek till klassikerna, att Luigi samlade Ciceros, Valerius Maximus, Sallustius, Juvenalis och Terentius verk, skrev vers och blev "literato in ogni facultà". Dessa sysselsättningar hindrade honom ej från att öva sig i kroppsliga färdigheter så, att han kunde bryta itu en hästsko med händerna och slita av fem hoptvinnade oxsenor.

Men familjens klenod var ändå Giulia, som kom till världen 1513 i Gazzuolo, där fursteparet bodde att börja med, då Sabbionetas slott, som först längre fram restaurerades och inreddes, ännu stod förfallet och öde. Liksom de flesta döttrarna av förnäma hus under renässansen fick även hon en omsorgsfull uppfostran; hon blev undervisad i sång och alla slags handarbeten och lärde med sådan lätthet, att hon i allt överglänste sina tre systrar, Paola, Ippolita och Eleonora. I sin hyllningsdikt till Gonzagas, "Gonzagium monumentum", ger henne också den ovannämnde Giovanni Buonavoglia ett mycket smickrande betyg. Han säger där:

Julia sed cunctas superat longe ipsa sorores
Callidula ingenio, facili condita lepore.[1]

Giulia var berömd i hela Europa för sin skönhet, och till och med vid konstantinopolitanska sultanhovet och bland de afrikanska barbareskerna var hon omtalad som världens skönaste kvinna. Poeterna hade inte ord och liknelser nog för hennes tjusande uppenbarelse. Bland andra besjunger henne även Ariosto och säger, att dit Giulia styr sina steg, dit hon riktar sin glättiga blick, där träder varje annan skönhet åt sidan för henne, ja, mer än så, beundrar henne som en från himlen nedstigen gudom:

[1] Men Julia med sitt snille och sitt täcka behag överträffar vida alla sina systrar.

Giulia Gonzaga, che dovunque il piede
Volga, e dovunque i sereni occhi gira
Non pur ognaltra di beltà le cede
Ma come scesa dal ciel Dea l'ammira.
(Orlando furioso, Canto 46.)

Torquato Tassos far, Bernardo, nöjde sig ej med ett lovordande i allmänhet, utan skrev en lång dikt, där han utförligt skildrar Giulias rika, i gyllene lockar svallande hår, hennes av mörka ögonhår skuggade ögon, den lilla pärlbesatta rubinmunnen och framför allt hennes änglastämma och hennes språk, som var att förlikna ej vid människors utan vid gudars språk.

...l'angeliche voci e le parole
Proprie di Dio e non d'uomo mortale.

Giulias ungdom inföll vid den tiden, då två mäktiga välden kejsarriket och Frankrike, stredo om Italiens besittning. Med hänsyn till den ännu ovissa utgången av striden måste i dessa dagar varje härskare, från påven till furstar som Gonzagas av Sabbioneta, bäva för sitt välde och föra politiskt dubbelspel; Gonzagas i Mantua höllo sig tämligen troget till kejsaren, men Giulias far, Lodovico, visade sig mera ostadig, då han nämligen arbetade på att återfå sin besittning Castelmaggiore, som de kejserligt sinnade Sforzas hade frånryckt honom. Lodovico ställde sig därför på fransmännens sida och återvann på så sätt för någon tid det nämnda länet, men förlorade det på nytt efter Frans I:s nederlag vid Pavia 1525. Sedan dess höll han med kejsaren, och med hjälp av Federigo av Mantua, som var Gonzagas huvudman och som kejserlig fältherre hade förvärvat sig Karl V:s ynnest, tillförsäkrade han sig åtminstone besittningen av sina övriga länsgods. Icke nöjd därmed ville han ytterligare trygga sin ställning genom familjeförbindelser, och härtill skulle den sköna Giulia förhjälpa honom. Man såg sig om efter en gemål åt henne bland de kejsartrogna potentaterna, och slumpen ville, att just vid denna tid — det var 1524 — Vespasiano Colonna av Paliano, en av Karl V:s italienska fältherrar, blev änkling. Vespasiano var son till den berömde kondottiären Prospero Colonna, som man kallade för sin tids Fabius Maximus och "il Gran capitano" på grund av hans klokhet och förutseende som härförare. Hans porträtt finns ännu i Palazzo Colonna i Rom; det återger en utomordentligt karaktäristisk, senig gestalt med

långlagt, bistert ansikte, omramat av skägg och långa lockar. Prospero kämpade under Karl VIII på fransmännens sida, var under Aragonierna storkonnetabel i neapolitanska riket och anförde Karl V:s spanska här vid Milano, där han 1523 avled. Vespasiano tjänade också i kejserliga hären och ärvde efter fadern de förut Gaetanis tillhöriga besittningarna Fondi och Traetto, som först under Ferdinand den katolske hade tillfallit Prospero. Dessutom ägde Vespasiano oerhörda landområden på romerska Campagnan samt de mellan Mantua och Modena belägna grevskapen Carpi och Novi, som kejsaren skänkt honom för hans tjänster vid Pavia. Vespasiano Colonna var sålunda en av Italiens rikaste stormän, hans inkomster uppgingo till 40 000 dukater, men annars var han varken genom sitt yttre eller sin ålder lämplig som make åt den unga Giulia. Han var nästan frånstötande ful, lam, fyrtio år gammal och led av ständig ohälsa; hans första gemål, Beatrice Appiani från Piombino, hade lämnat efter sig en dotter vid namn Isabella, som var jämnårig med Giulia. Allt detta oaktat ansträngde sig Isabella d'Este av Mantua, och monsignor Pirro i Rom till det yttersta för att bringa föreningen till stånd, och innan den då knappt fjortonåriga furstinnan hade hört ett ord om planerna, voro förhandlingarna redan förda till slut. Affären uppgjordes utan hänsyn till henne; Colonna medförde i äktenskapet sitt berömda namn och sin stora rikedom, och Gonzagas, som egentligen ej voro rika, tillhörde i stället ett regerande furstehus. Förhandlingarna fördes i Isabella d'Estes hus i Rom. Pirro lovade i sin fars namn att inom loppet av tre år till Colonna utbetala en summa av 12 000 dukater, och bröllopet utsattes till september 1526. Då emellertid brudens far ej var närvarande i Rom, skulle förlovningen hållas hemlig, till dess Lodovico Gonzaga själv bekräftat uppgörelsen, vilket på grund av avståndet ej kunde ske förrän om åtta till tio dagar. Det var dock intet tvivel om att kontraktet skulle ratificeras; i Mantua och Sabbioneta var man förtjust över förbindelsen, och Francesco Gonzaga skriver från Rom till Mantua, att Giulia kommer att göra ett lysande parti; Vespasiano skulle med lätthet kunnat finna en brud, som tillförde honom en hemgift av sextio, ja hundra tusen dukater, men han hade valt Giulia, emedan släktskapen med huset Gonzaga syntes honom värdefullare än en stor hemgift.

Bröllopet ägde som bestämt var rum i september. Men de yttre förhållandena gåvo föga utsikter till ett stilla, husligt liv. Under anförande av Vespasianos kusin, kardinal Pompeo Colonna.

reste sig hela den mäktiga släkten emot påven. Bakom sig hade den Karl V, ty påven hade i maj i Cognac ingått ett mot kejsardömet riktat förbund med konungen av Frankrike. Colonnas hade en gammal räkning att göra upp med påven och ville utkräva hämnd på Klemens VII. 20 september 1526 stod Pompeo Colonna med sina kusiner Ascanio och Vespasiano och en ansenlig här utanför Roms portar; då folket lämnade påven alldeles i sticket, nödgades denne gå in på Colonnas villkor. Men knappt hade dessa dragit sig tillbaka till sina slott igen, förrän Klemens lyste Pompeo och hela hans släkt i bann; detta tilltag blott ökade de stolta furstarnas ursinne och föranledde dem följande år till en ännu skamligare hämndeakt: de slöto sig till konnetabeln av Bourbon och voro honom behjälpliga att intaga och plundra Rom.

En bland de första kejserliga kämpar som inträngde i Rom var Giulias bror Rodomonte, som på sista åren hade förvärvat sig stor krigarära. Man uppkallade honom efter den av Ariosto besjungne hjälten, emedan han var stark och djärv som denne. En gång besegrade han i Madrid i Karl V:s närvaro Spaniens starkaste mor i tvekamp. Kejsaren fann så stort behag i Rodomonte, att han tog honom med sig till England för att Henrik VIII skulle få beundra hans mod och ridderliga färdigheter.

Porrino skriver om honom:

E piu' volte hor sul Reno, hor sul' Ibero
Cesar gli die questo honorato vanto
Che non hebbe altro Duce, altro guerriero
Si buono ancora il grande Imperio Santo.[1]

För Rodomonte var krigaräran det förnämsta, han ville göra sitt mod och sin duglighet gällande, saken han stred för var honom likgiltig, och därför ristade han valspråket: "Sive bonum, sive malum, fama est!" på sin sköld. Så stod han också nu i fiendens led, fastän hans bror Pirro delade den i S. Angelo inspärrade påvens lott. Med lika lätt hjärta som han stridit mot påven, tog Rodomonte Klemens VII:s parti, då det kom till fredsunderhandlingar, ja han till och med förde påvens talan. Detta var dock ingen oegennyttig vänskapstjänst, ty påven måste köpa sig medhållet genom att förläna Pirro Gonzaga kardinalhatten och utnämna honom till biskop av Modena. Pirro fick emeller-

[1] Och mången gång än vid Rhen och än vid Ebro gav kejsaren honom det höga berömmet, att det stora heliga kejsardömet icke hade någon bättre härförare eller krigare.

GIULIA GONZAGA
Efter porträtt av Sebastiano del Piombo

tid icke länge fröjda sig åt sina höga värdigheter och stora inkomster, han dog två år därefter (1529) i Sabbioneta.

Under dessa krigiska tider nödgades Vespasiano Colonna alldeles försumma sin unga maka. Efter bröllopet förde han Giulia till Fondi och återvände själv oförtövat till sina trupper; först sedan den eviga staden intagits av den spansk-tyska hären finna vi honom åter i Fondi. Men även denna gång stannade han där icke länge, ty redan i mars 1528 är han med Giulia i Paliano, där han några månader efter sitt bröllop svårt insjuknade. Då han kände döden nalkas, uppsatte han ett testamente, vari han på det frikostigaste tryggade sin unga makas framtid. Det hette allmänt, att Vespasiano lämnat sin gemål lika jungfrulig som han fört henne till altaret och att han genom ekonomiska fördelar ville hålla henne skadeslös för hennes äktenskapliga besvikelser. Giulia skulle, så länge hon förblev änka, vara "donna e padrona" på hans samtliga i Kampanien och Neapel belägna gods. I händelse hon gifte om sig, skulle hennes hemgift återställas till henne och hans dotter Isabella ärva hela hans fasta och lösa förmögenhet. Testamentet innehöll också dispositioner angående Isabellas framtid; Vespasiano bestämde påvens kusinson Ippolito Medici till gemål åt henne och tillförsäkrade henne 30 000 dukater i hemgift. Dessutom önskade han, att hennes söner, ifall kejsaren tillät det, skulle föra namnet Colonna. För den händelse att äktenskapet i fråga genom oförutsedda omständigheter icke skulle komma till stånd, uttryckte testamentären den önskan, att Giulia skulle förmäla hans dotter med en av sina bröder, och bestämde för det fallet en hemgift av 50 000 dukater. Denna disposition överensstämde med Giulias önskan, ty hon skulle gärna velat se Isabella som maka åt Rodomonte.

Då Vespasiano allvarligt insjuknade, sände Giulia ögonblickligt ett ilbud till Rom efter kardinal Pirro Gonzaga. Sedan han fått påvens tillstånd, begav sig Pirro genast åstad och fann svågern ännu vid liv. Dagen därpå — 12 mars 1528 — avled Vespasiano Colonna.

För ögonblicket hade varken påven eller Ippolito Medici vetskap om Vespasianos testamente, däri han bestämde sin dotter till gemål åt Klemens VII:s kusinson. Hade påven vetat det, skulle han självfallet ha gjort allt för att förverkliga denna önskan, som innebar ökad makt åt Mediceerna. Ippolito de' Medici var naturlig son till hertigen av Nemours, Giuliano de' Medici, Leo X:s bror, och var antagligen född i Urbino. Hans vagga var om-

spunnen av tragik. Det uppges, att Ippolitos mor, som tillhörde en ansedd släkt, för att förhemliga sitt kärleksförhållande med Giuliano hade befallt, att barnet skulle röjas ur vägen. Tjänarinnan hade dock ej hjärta att utföra den ohyggliga gärningen och räddade det nyfödda barnet, vars far lät uppfostra det och sedan tog det med sig till Rom, där Leo X då regerade. Gossen behagade påven, och då Giuliano avled, tog Leo X sig an honom, och näste Mediceerpåve, Klemens VII, lät ge honom en sorgfällig uppfostran.

Mediceernas huvudlinje hade då endast två manliga ättlingar, som bägge voro av illegitim börd. Jämte Ippolito uppväxte under påvens beskydd även Alessandro, en son till Lorenzo de' Medici och en bondflicka från Collevecchio, och gossens mörkhyade ansikte och svarta lockar röjde också tydligt hans härkomst. 1524 utnämnde påven kardinal Silva de Castrona till ståthållare och påvlig legat i Toskana och anförtrodde i hans vård de båda unga Mediceerna, som skulle utbilda sig i förvaltningsärenden. Klemens VII föredrog Ippolito framför Alessandro och bestämde honom till blivande hertig av Florens. Han överlät åt honom Mediceernas fideikommiss och befallde 1519 kardinal Lorenzo Cibò att ombesörja legitimeringen, då han fruktade, att det mot Mediceerna fientliga partiet skulle bestrida Ippolitos medlemskap av släkten. Påven hade för avsikt att förmäla honom med Caterina Cibò, men då han fick vetskap om Vespasianos testamente, ändrade han plan, ty Isabella hade större hemgift.

Under tiden var Giulia verksam på sitt håll, ty hon ville äntligen se Isabella förmäld med Rodomonte, och även den unga flickan själv tycks ha föredragit Gonzaga, som hon kände, framför den efter vad det tycks henne fullständigt obekante Medici. Rodomonte var för övrigt en man som hade förutsättningar att slå an på kvinnor; han var vacker och tapper och hörde dessutom till de riddare-poeter, som renässansen frambragte så många av. Medan de belägrade fientliga borgar, funno de tid att besjunga sina tillbedda i sonetter och skickade dem dessa dikter från fältlägren. De dåtida italienska krigen voro ej särdeles blodiga, de primitiva skjutvapnen förfelade mestadels målet, den bristfälliga spaningstjänsten tillät vanligen fienden att fullständigt utplåna spåren av sina rörelser, och framför allt gjorde sig de besoldade trupperna ingen brådska att möta fienden på öppna fältet. Därför avgjordes de dåtida krigen för det mesta genom belägringar

av borgar och befästa platser, och dessa långvariga belägringar lämnade riddarna tid att skriva vers.

Av fruktan att påven skulle förhindra Isabellas förening med Rodomonte, beslöto de båda kvinnorna att ofördröjligt och utan påvens vetskap bringa giftermålet till stånd, så att man i Rom skulle se sig ställd inför ett fullbordat faktum. Trots att Rodomonte vid denna tid låg sjuk, undertecknade Isabella 16 april i vittnens närvaro en akt, vari hon förklarade sig för Lodovico Gonzagas maka: "Confesso e giuro per lo omnipotente Iddio come ho presso per mio legitimo sposo lo Ill. Sig. Luissi di Gonzaga". Tio dagar senare ägde det unga parets vigsel rum, och först därefter lät Giulia en vän till familjen meddela Klemens underrättelsen. Samtidigt begav sig Rodomonte i bärstol till Rom för att där söka läkarhjälp samt göra sitt bästa att blidka påven. Men Klemens VII var utom sig av raseri. Fastän Gonzaga så nitiskt hade fört påvens talan vid underhandlingarna med kejsaren samt inlagt stora förtjänster om fredsslutet, gjorde Klemens den sjuke de häftigaste förebråelser och lät honom veta, att han skulle förklara giftermålet ogiltigt. Rodomonte tog påvens vrede så hårt och var i förstone så förtvivlad, att han efter vad ferraresiska sändebudet berättar sin herre ville kasta sig ut genom fönstret. Men saken slöt inte så tragiskt; Rodomonte hämtade sig och reste söderut för att befästa Palianos murar, ty Klemens hade ställt Giulias besittningar under sekvester, och man måste därför vara beredd på ett anfall av påvliga hären. Giulia hade redan i samförstånd med sin bror låtit påbörja befästningsarbetena och förlagt sitt residens till Fondi, där hon kunde vara säker för påven.

Sakerna togo emellertid en oväntad och för Giulia gynnsam vändning. Klemens VII insjuknade svårt (1529) och ville före sin död trygga sina unga fränders framtid; han beslöt att med kejsarens begivande göra Alessandro till regent i Florens och utnämna Ippolito till kardinal. Till en början var Ippolito ovillig att ikläda sig den andliga dräkten, men slutligen fogade han sig efter onkelns vilja, helst som Klemens ögonblickligt tilldelade honom några inkomstbringande prebenden och å andra sidan kardinalvärdigheten ej pålade honom alltför tunga och med hans vanliga levnadsordning oförenliga plikter. Jakt och kurtis voro hans käraste tidsfördriv; efter Leo X:s föredöme kunde han fortsätta att ägna sig åt jakten, och kärleken skyggade på den tiden ej tillbaka för purpurmanteln, "amore non ebbe mai paura della porpora". 10 januari blev den adertonårige Ippolito invigd till

kardinal av S. Prassede och erhöll dessutom ärkebiskopsdömet Avignon samt värdigheten av påvlig legat i Perugia.

Påven tillfrisknade, men i sin egenskap av kardinal kunde Ippolito nu inte längre frågakomma som friare till rika arvtagerskor. Genom hela sitt beteende visade emellertid den påvlige nepoten städse, att han blivit kyrklig dignitär emot sin vilja, han bar alltid världslig dräkt, utom då han vid kyrkliga festligheter var tvungen att anlägga purpurn, och snarast var han påvestolens militära representant, som påvarna använde till krigiska företag och världsliga representationsplikter. Några månader efter Ippolitos utnämning skickade påven sina nepoter med ett talrikt följe till Genua för att möta Karl V, som var på väg hem från undertecknandet av freden i Cambrai, samt ledsaga honom på hans fortsatta färd. Ippolito gjorde den observationen, att kejsaren behandlade Alessandro älskvärdare än honom själv; möjligen hade Karl redan då fattat beslutet att ge denne sin naturliga dotter Margareta till gemål. Alessandro var för övrigt en vinnande personlighet; mörklagd och smidig, av medellängd gjorde han ett intryck av kroppslig och andlig kraft, han var dessutom en god talare och förstod skickligt att dölja sin brist på djupare vetande. Hans mor, en kraftig bondflicka, hade i honom bragt Mediceernas försvagade släkt till ny blomning. Påven såg i Alessandro sin ätts framtid, och efter vad venetianska sändebudet omtalar för sin Signoria, började han älska honom högre än den i fråga om skönhet, polityr och andlig kultur överlägsne, men litet veklige Ippolito.

I kejsarens följe befann sig även Luigi-Rodomonte Gonzaga, som väckte uppmärksamhet genom sitt valspråk; han bar nämligen en tvåfärgad livrock med en stor broderad skorpion och inskriften: "qui vivens laedit, morte medetur". Enligt folktron verkade den döda skorpionens gift som motgift, och meningen var väl, att mången våldsbragd av riddaren med tiden skulle visa sig som välgärning och frälsning.

Ippolito hade alltså upphört att vara Rodomontes rival, men till Bologna anlände en annan mäktig friare till Isabella, den där betraktade hennes giftermål med Gonzaga som ogiltigt och, vad som var viktigare ändå, räknade på kejsarens understöd för sina planer. Det var vicekonungen av Sicilien, Don Ferrante Gonzaga, Isabellas farbror, som tillhörde huvudlinjen av släkten Gonzaga. Ferrante lät genom sitt ombud Leola förelägga kejsaren ett memorandum, vari han sökte bevisa, att Isabellas giftermål var att

anse som ogiltigt; i denna uppfattning lät han sig ej rubbas ens av Rodomontes bror Cagninos försäkran, att parets förbindelse var icke blott kyrkligt stadfäst, utan även de facto fullbordad. Ferrante fordrade, att frågan skulle dragas inför kejserliga domstolen, vilket också skedde, men som sakerna stodo, kunde inte heller den göra vicekonungen till viljes, utan Rodomonte blev erkänd som Isabellas rättmätige make.

Sedan hans äktenskap sålunda fått kejserlig stadfästelse och han lugnat sig med avseende på påven, begav sig Luigi till Fondi och reste därifrån med sin gemål till Rom. Där firades i januari 1531 en festlig förmälning, som skulle offentligen bekräfta giltigheten av hans och Isabellas äktenskap och göra slut på de talrika svårigheter det unga paret haft att övervinna. Isabella skänkte denna minnesvärda dag sin make en ring med en ädelsten, vari två mystiska ögon voro ingraverade. Icke fullt ett år därefter, 6 december 1532, födde Isabella i Fondi en son, som till minne av hennes avlidne far döptes till Vespasiano. Luigi-Rodomonte var ej hemma vid den glada tilldragelsen, han vistades i Lombardiet i allehanda kejserliga uppdrag; under sin färd kom han även till Ferrara, där han lärde känna Ariosto och till och med ägnade honom en dikt, som förhärligade huset Este. Knappt återkommen till Campagnan måste han ut och försvara Giulias och påvens besittningar mot Napoleone Orsini, en av de bångstyrigaste romerska baronerna, som under allehanda förevändningar oroade Roms omgivning. 1532 drog sig Orsini tillbaka i den starkt befästa lilla staden Vicovaro, där han ursinnigt försvarade sig mot Gonzagas belägrande här; 31 november måste han dock prisge staden och innesluta sig i borgen. Luigi intågade som segrare i staden, men det var hans sista vapenbragd. Den baksluge Orsini hade nämligen utposterat en beprövad skytt, som sände Rodomonte en dödande kula i skuldran. Man förde honom i hopplöst tillstånd till slottet, där han för en notarie dikterade sin sista vilja. För det fall att Isabella skulle gifta om sig, bestämde han furst Federigo av Mantua, Francescos bror, till förmyndare för den lille Vespasiano. Luigi levde ännu i tre dagar och lät foga en kodicill till sitt testamente, vari han anbefallde sin unga maka i sin syster Giulias beskydd och utnämnde biskopen av Fondi till förvaltare av sonens arvgods. Han avled knappt trettiotre år gammal, och hans stoft fördes till Fondi och begravdes där.

Efter Rodomontes död spred sig ett rykte, att Napoleone

Orsini själv varit den skarpskytt, som skjutit honom från bakhållet, och därpå häntyder också ett distikon av Giulias sekreterare, Gandolfo Porrino.

Crudele Orsin, che l'affocata palla
Mandasti incontro al Cavaliero ardito.

Ödet hämnades Rodomonte, ty några år därefter blev Napoleone i trakten utanför Rom lömskt mördad av några spanska banditer.

II.

Vid den forna Via Appia ligger mellan Terracina och Gaeta den lilla staden Fondi med ett slott nu nästan i ruiner och en angränsande, fordom biskoplig kyrka. Där bosatte sig efter Rodomontes död de båda unga änkorna Giulia och Isabella, och då slottet låg på vägen mellan Rom och Neapel, kom det mycket folk till Fondi, helst de båda sköna kvinnorna utgjorde en mäktig dragningskraft till det gästfria kastellet. På så sätt blev Fondi under en hel rad av år en bland härdarna för renässanskulturen, visserligen en bland de mindre, men ändå inflytelserik och dessutom omsvävad av poetisk charm.

I Fondi blev nu Ippolito de' Medici en av de helst sedda gästerna; kardinalen begagnade också varje tillfälle, i synnerhet sina jaktutflykter på Campagnan, för att hälsa på i Fondi. Hans besök gällde dock inte längre Isabella, som egentligen alltid varit främmande för hans hjärta, utan det var den sköna Giulia som drog honom. Utan tvivel hyste också hon varma vänskapskänslor för den unge kardinalen, som var en av den romerska societetens mest intagande personligheter.

Tack vare de prebenden hans påvlige onkel försett honom med förde Ippolito ett ytterst präktigt hov i sitt palats på Campo Marzio; det omfattade över trehundra personer, som tillhörde alla möjliga olika nationaliteter, och tjugu olika språk talades där. På den där tiden, då Amerika och en rad oceanöar nyss hade upptäckts, intresserade man sig särskilt för allt nytt, för främmande människor, djur och växter; också gjorde sig de store all upptänklig möda för att i sina slott och palats samla hela det transmarina mikrokosmos. Kardinalen hade morer och berber i sin tjänst, som voro särskilt skickliga i att rida in hästar och utförde konststycken på sina afrikanska springare; han hade tatarer,

som voro sådana mästare i att avfyra en pil och slunga en lans mot målet, att ingen italienare kunde göra det efter. Ja han lät importera indianer, vilkas kroppar voro så smidiga och muskulösa, att de städse gingo som segrare ur alla kämpaspel och tävlingar. Indianerna simmade som fiskar och kunde hålla sig så länge under vattnet, att man när de simmade i Tibern ofta fruktade att få se deras livlösa kroppar flyta upp på vattenytan. Kardinalens livvakt bestod uteslutande av turkar, ty det var allmänt erkänt, att inga kunde mäta sig med dessa hedningar i mannamod. Kring Ippolitos palats bredde sig en stor park, där det hölls alla möjliga europeiska och exotiska djur; en synnerlig favorit hos kardinalen var en ovanligt stor björn, en skänk av furstinnan av Camerino, Caterina Cibò. Då kardinalen ledsagade Klemens VII till Marseille, fattade konungen av Frankrike sådant tycke för den unge prelaten, att han ville överhopa honom med allahanda dyrbara gåvor; men Ippolito utbad sig att i stället för juveler och brokadtyger få ett av de tama lejonen i den kungliga djurgården. Detta lejon räknades sedermera till Roms märkvärdigheter; kardinalens alla vänner, i synnerhet societetens damer och kurtisanerna, kommo till parken på Campo Marzio för att leka med den domesticerade ökensonen. Dessa förlustelser hade en gång så när slutat med att ett av rovdjuren sönderslet en romersk dam, som kom för nära buren. Kardinalens stall hörde likaledes till Roms sevärdheter, ty han ägde härliga hästar, även jakthundar älskade kyrkofursten så, att ingen romersk magnat kunde berömma sig av en sådan hundgård som han.

Kardinalen intresserade sig dock icke blott för jakt, hästsport och militära övningar, han sysslade också flitigt med litteratur, behärskade latinska språket och skrev vers med sådan lätthet, att han översatte Aeneidens andra bok till förträfflig italienska. Troligen sporrades han till detta arbete av Giulia, som var en stor beundrarinna av klassikerna, och henne tillägnade han också sitt verk. Han översatte även Hippokrates medicinska avhandlingar till italienska, i syfte att de skulle komma det militära sanitetsväsendet till godo, ty bristen på medicinskt vetande gjorde sig mycket kännbar i de dåtida kondottiärtrupperna.

Krigiska företag avlöste stundom det präktiga hovlivet i kardinalpalatset. Då Karl V 1532 rustade sig för att bryta sultan Solimans makt, skickade Klemens VII sin unge frände Ippolito med en beprövad här till Österrike och ställde dessutom 100 000 dukater till hans förfogande, för att han för påvens räkning skulle

värva 10 000 ungrare, som skulle förena sig med den påvlig-kejserliga hären. Anländ till Wien samlade Ippolito 8000 ungrare och anlade själv den ungerska nationaldräkten, som klädde honom utmärkt och som han därför fattade stor förkärlek för. I Wien hade Ippolito så när fått sätta livet till vid en gatukravall mellan tyska och spanska soldater, och han och marchese del Vasto räddade sig blott genom skyndsam flykt in i ett hus. Även i övrigt var lyckan ej Ippolito huld i Wien; kejsaren lät för en kort tid sätta honom i fängelse, emedan den unge fältherren ej hade lytt den överste krigsherrens befallningar. Kardinalen förvärvade sig dock många vänner såväl i hären som bland wienarna; han strödde nämligen ut guld med fulla händer och erövrade alla hjärtan genom sin älskvärdhet och välvilja. Något tillfälle att ådagalägga sina strategiska talanger fick han emellertid ej; sedan Soliman lidit några smärre nederlag, ville han ej möta den kejserliga hären i ett avgörande slag, utan drog sig tillbaka till Turkiet efter att på det grymmaste ha förhärjat Steiermark.

Skilsmässan från Giulia kostade tydligen mycket på kardinalen. Han ville åtminstone ha hennes bild med sig till Wien och skickade den då i Rom högt skattade målaren Sebastiano del Piombo till Fondi för att måla av henne. Ippolito gav konstnären fyra beväpnade ryttare till följeslagare på färden, och i Roms konstnärskretsar väckte denna expedition stort uppseende. Före sin avresa skrev Sebastiano till Michelangelo, att han skulle bege sig till Fondi för att måla en dam, "a retrarre una signora"; hennes namn nämnde han icke, antagligen på kardinalens önskan. Konstnären vistades i Fondi 8—15 juli 1532 och medförde därifrån ett mästerverk av porträttkonst, som väckte allmän beundran i Rom. Det var, säger Vasari, en gudomlig tavla, "una pittura divina".

Om detta porträtt ännu existerar har ej kunnat utrönas. I varje fall ha vi porträtt av Giulia, och det bästa är ett av de båda som funnits i Palazzo Giustiniani-Bandini i Rom och 1904 övergingo i Kölnkonsthandlarens Steinmeyers ägo[1]. Det återger

[1] Catalogue de tableaux anciens et modernes composant la collection Bourgeois frères. Cologne 1904. Impr. Dumont-Schauberg. Nr. 63 et 64. Det förra porträttet är reproducerat i Pietro d'Achiardis monografi: "Sebastiano del Piombo", Roma, Casa editrice de l'Arte, 1908, samt även i Emil Schaeffers "Von Bildern und Menschen der Renaissance". Berlin, Julius Bard, 1914. Det andra porträttet finns i Schaeffers ovannämnda verk samt i grevinnan L. Ross "Die Colonna, Bilder aus Roms Vergangenheit", III Bd. Leipzig, Klinkhardt & Biermann. Kopior av porträtt av Giulia finnas även i Chr. Hares "A princess of the italian Reformation. Giulia

en ung, smidig, ovanligt vacker och älsklig kvinna iförd en åtsittande svart klänning, som lämnar den fina halsen blottad; huvud och skuldror äro höljda i en brun sorgslöja, vänstra handen stöder sig mot ett bord, medan den högra omsluter en kedja på bröstet. Vi fängslas av det utomordentligt förnäma över hela uppenbarelsen. Ansiktet är ovalt med regelbundna drag och en underbart mild blick; håret är kastanjebrunt med gyllene reflexer, handen smal, fingrarna långa och veka. Detta porträtt framställer väl en av de skönaste kvinnotyper renässansens målare lämnat oss i arv.

Porträttet nummer två visar samma kvinna, också i lätt urringad klänning och med en liknande slöja över huvudet, men här är hon iförd en hermelinbrämad mantel, som låter gestaltens skönhet komma mindre till sin rätt. Vänstra handen stöder hon på en bok, som ligger på bordet, den högra håller tillsammans den skärpliknande sobelbesättningen på hennes mantel. Genom sobelhuvudets näsa är dragen en ring, som hänger på en guldkedja, vilken tydligen omsluter midjan under manteln. Giulias uppsyn verkar här inte så naturlig som på det första porträttet, hennes ögon stirra oroligt, ja förskräckt.

En kopia av detta porträtt finns i Uffizierna i Florens.

Sebastiano del Piombos porträtt av Giulia Gonzaga skall ha överträffat konstnärens alla andra verk. En uppgift att det sänts till Frans I i Fontainebleau förefaller tvivelaktig, då kardinal Ippolito väl knappast skilde sig ifrån det, så länge han levde. I andra hälften av XVI århundradet fanns Sebastianos porträtt av Giulia i Fulvio Orsinis palats i Rom, och säkerligen var det originalet, eftersom dess värde uppges till 5 000 scudi.

Även Tizian har målat Giulia, men hans porträtt måste ha varit en kopia av Sebastiano del Piombos, ty själv såg Tizian aldrig Giulia. Icke dess mindre tycks det ha varit mycket likt, ty påvlige nuntien i Venedig, Ippolito Capilupi, en god vän till Giulia, skrev 10 april 1562 till henne, att han av Tizian fått hennes

Gonzaga". London & Newyork, Harper Brothers 1912. På kardinal Ippolitos önskan blev Giulia även modellerad av ferraresaren Alfonso Lombardi (Gruyer: L'Art ferrarais. Vol I p. 543). Ett porträtt av Giulia (halvfigur), som finns i Wiens hovmuseum och har tillhört ärkehertig Ferdinand av Tyrolen, bekräftar vårt antagande, att de ovannämnda porträtten verkligen föreställa Giulia Gonzaga. Ärkehertigen lät nämligen utföra en kopia efter ett autentiskt porträtt av Giulia, som ägdes av Gonzaga. Denna halvfigur, vars ena ansiktshalva är starkt övermålad, äger intet synnerligt konstvärde. En kopia av Sebastiano del Piombos porträtt finns i pinakoteket i Neapel (även fotografiskt reproducerad i d'Achiardis studie "Sebastiano del Piombo") en annan i galleri Borghese i Rom (nr 77), den senare är avbildad i "Rassegna d'Arte" 1910, p. 143.

porträtt, som återgav henne i all hennes fägring. Härpå svarade furstinnan helt anspråkslöst, att konstnären i så fall starkt måste ha idealiserat hennes yttre.

Kardinal Ippolito åter målades av Tizian efter naturen, då den stridbare kyrkofursten återkom från sin expedition till Wien; det är den förträffliga bild i Uffizierna, som framställer kardinalen i den klädsamma ungerska dräkten.

Då Ippolito återkom till Rom, började på nytt det lysande livet i palatset på Campo Marzio, och många personligheter, som vi möta där, umgingos även på slottet i Fondi. Till dem hörde främst poeten Molza, som var både kardinalens och Giulias vän och hennes rådgivare i alla viktiga frågor.

Francesco Maria Molza var en tidstypisk företeelse, som skrev platoniska dikter och hängav sig åt hejdlös sensualism. Härstammande från en förmögen modenesisk familj studerade han i Bologna och uppehöll sig sedermera nästan uteslutande i Rom; här umgicks han i en krets av hovmän och litteratörer sådana som Bembo, Sadoleto, Beroaldi, vilkas centrum var Accademia romana. Hans familj ville draga den förlorade sonen tillbaka till Modena och förmälde honom 1512 med dottern till en ansedd modenare, Masina de' Sartori; men endast några år höll Francesco ut i småstadsförhållandena, redan 1516 lämnade han hustru och fyra barn i sticket och återvände till Rom. Där underhöll han ett allmänt känt kärleksförhållande med en hovdam vid namn Furnia och var sin älskade så helt hängiven, att hans vänner gåvo honom öknamnet "Furnio". Men snart lät han fängsla sig av en annan, farligare hovdam; det var Beatrice Paregia från Ferrara, för vars skull en svartsjuk rival tilldelade honom en farlig dolkstöt i bröstet. Då han tillfrisknat, måste Molza lämna Rom och begav sig till Bologna, där han stannade i två år. I det sårade bröstet lågade emellertid lidelserna alltjämt, och Francesco Maria förälskade sig här i Alfonso Castriotas gemål, Camilla Gonzaga da Porto. Hans nya ideal hade åtminstone ett gynnsamt inflytande på hans poetiska begåvning, ty dikterna till Camilla höra till hans bästa. Efter två års vistelse i Bologna styrde han tyvärr åter kosan till Rom, där han blev "cortegiano" hos kardinal Ippolito Medici. Det blev den härligaste tiden i hans liv. Kardinalen var mycket välvilligt stämd mot honom och tilldelade honom ett kyrkligt prebende, som gav 4 000 dukater om året, och intensivare än någonsin började Molza njuta av tillvarons fröjder. Han knöt otaliga kärleksförbindelser, och Aretino menade, att gud Amor hade redan skjutit av så många

pilar för Molzas räkning, att han väl hädanefter skulle bli tvungen att såra människohjärtana med blotta bågen. En förbindelse, som diktaren underhöll med en judinna, väckte stort uppseende; Molza säger om henne i en dikt, att ifall konungariket Israel ej gått under, skulle hon ha varit drottning där. Den sköna Rakel gjorde honom till judevän, och diktaren uttryckte förhoppningen, att Gud skulle förbarma sig över det olyckliga folket och åter låta sin nåd lysa över det — allt för den ros, som uppblomstrat i den romerska Ghetton.

Molza blev även han tjusad av den sköna Giulia Gonzaga, men var vid den tiden redan bedagad och malåten och kunde blott i verser ge uttryck åt sin hänryckning. Då Sebastiano del Piombo hade fullbordat porträttet för kardinalen, menade Molza, att en målare ej var i stånd att återge den gudomliga kvinnans själiska företräden och dygder, och han försökte därför komplettera penselns verk med en lång rad stanzer. Han säger där, att man måste vara en örn, som solstrålarna ej blända, för att kunna skåda in i hennes strålande öga, han prisar den tid, som förmått frambringa en så härlig kvinna, han prisar det land, där hon lever, och talar om de fröjder som komma dem till del, vilka det förunnas att överskrida hennes tröskel.

Slottet i Fondi hade många poeter före honom besjungit, och redan den omständigheten, att den då högt skattade diktaren Gandolfo Porrino från Modena (från 1531) var anställd som sekreterare hos slottsfrun, gav Giulias hem en viss litterär betydelse. Porrino, som ännu var en ung man, men redan åtnjöt stort rykte i Rom, blev ej litet avundad i de litterära kretsarna för sin ställning hos den sköna Giulia. En av hans vänner förebrår honom i ett skämtsamt brev, att han i Fondis paradis alldeles förgäter sina vänner och där väl har simmat över Lethefloden, eftersom han så totalt förlorat minnet av det förflutna. Man kunde dock ej förvåna sig över det, ty Fondi liknade ju den där floden, och de fröjder man där njöt måste ju utplåna det förgångna ur minnet. Då Porrino kom till Fondi, hade han redan tillägnat sig den hovmässiga och litterära polityren, ty i Rom hade han varit i tjänst hos kardinal Alessandro Farnese, en nepot till Paul III, som var en känd lärdomsmecenat. Där hade han också knutit förbindelser med Varchi, Colocci och Monsignore della Casa, vilket utgjorde en utmärkt rekommendation för honom. Porrino förvärvade inom kort sin härskarinnas ynnest, och en samtida omtalar, att "il poeta amoroso" fastnade i hennes nät. Han

riktade en mängd stanzer och sonetter till Giulia, men av dessa eldiga utbrott av en diktarfantasi får man dock ej sluta sig till ett närmare förhållande mellan slottsfrun och hennes sekreterare. Det är ju ett känt faktum, att den tidens hovdiktare lågade av platonisk kärlek till de förnämaste damer och hade lov att kläda sina känslor i de mest lidelsefulla ord, trots att de ej kunde räkna på något som helst gensvar.

Även Porrino tog sig av Sebastiano del Piombos porträtt anledning till verser, i vilka han återger de känslor som måste ha rört sig inom konstnären, medan han målade Giulias drag. Naturligtvis var detta menat som en bekännelse och skulle avslöja de känslor som behärskade sekreteraren, vilken ju dagligen hade tillfälle att skåda henne.

Många litteratörer och lärda, såsom Bernardo Tasso, Flaminio, Soranzo, Tolomei, Berni, Vergerio och Carnesecchi, vistades i Fondi, och ett ståtligt antal böcker tillägnades den sköna furstinnan. Bernardo Tasso, Torquatos far, vände sig kort efter Rodomontes död till Giulia i en klagodikt, vari han förebrår den obevekliga parcen, att hon utsläckt den stjärna, som varit Italiens ära och stolthet. Tasso, som på äldre dagar drog från stad till stad och intet hem ägde, skattade sig lycklig, då han på sina irrfärder mellan Rom och Neapel fick vila ut under slottets i Fondi gästfria tak. Som Giulia var känd för sin godhet och hjälpsamhet, anhöllo litteratörerna ofta om hennes förord, i synnerhet när det gällde att utverka något av kardinal Ippolito. Den sentimentale och lärde skriftställaren Claudio Tolomei, av en ansedd sienesisk släkt, bad henne i ett brev av 5 april 1530 att lägga sig ut hos kardinalen för hans släkting Bonifacio, som sökte en syssla, vilket Giulia också med framgång gjorde. Slottsfrun på Fondi lät sig alltid ledas av sitt goda hjärta, och om möjligt vägrade hon aldrig någon sitt förord. Till och med en viss Giachetto Farafino, som 1532 inför hennes ögon ihjälslog en fullkomligt oskyldig man, fann medlidande och nåd hos henne.

Från när och fjärran sände litteratörer sina verk till Giulia med de mest smickrande företal, ur vilka ofta en uppriktig beundran talade.

En rimsmidare vid namn Falco skickade henne sina dikter med ett sentimentalt förord, vari han säger: "Du, min älskade bok, skall snart dväljas på den strand, som Giulia förlänar så mycken tjusning och som hon förskönar genom sin närvaro.

Fall där ödmjukt neder för hennes oskuldsfulla fötter och kyss hennes sköna vita hand." Författaren fruktade emellertid, att hans verk skulle råka i förvirring vid anblicken av den sköna kvinnan och förgäta att till furstinnan framföra hennes platoniske beundrares komplimanger.

En annan poet, Aurelio Vergerio, klagar vid sin avresa från Fondi över att han där angripits av en vida värre sjukdom än malarian. Den strålande atmosfär som omger Giulias slott har den egendomligheten, att den är hälsosam för människorna, så länge de leva där, men så snart de bege sig därifrån, få de en elak feber. Hans onda är obotligt, då han alltför djupt berörts av slottsfruns fägring.

Men icke blott män, även kvinnor hemburo Giulias skönhet sin hyllning; så bland andra Margherita Tizzoni, som bad den berömde novellförfattaren Matteo Bandello att skicka hennes lovkväden över Giulias dygd och skönhet till Fondi. Bandello underrättar sedan skaldinnan, att han uppfyllt hennes önskan och gjort det dess hellre som hennes dikter äro de värdefullaste som på senare tid kommit i hans händer. Dessa dikter äro honom dyra även därför, att de besjunga den utomordentliga kvinna, som buren på ryktets vingar i dag är känd i hela Europa och tävlingsvis besjunges av de största skalder. Bandello anser, att Margheritas dikter skola komma att väcka ett starkt eko i Giulias hjärta, enär de härröra från en kvinna; en man kan alltid bli misstänkt för smicker, men däremot kan det antagas för säkert, att en så klok kvinna som Margherita Tizzoni håller sig uteslutande till sanningen i sitt lov.

III.

Giulias fredliga liv i Fondi skulle emellertid snart störas av oväntade händelser. På sommaren 1534, medan Klemens VII låg dödssjuk, förberedde berberna ett nytt överfall på Italiens västkust. Sedan 1519 hade den oförvägne, förslagne och grymme Chaireddin Barbarossa varit den farligaste av de afrikanska korsarerna; han handlade för det mesta i samförstånd med sultan Soliman II, och i och med detsamma han för egen räkning plundrade de italienska kuststäderna, tjänade han sultanens intressen, i det han försvagade västerlandets kristna och höll dem i ständig skräck. Omedelbart efter sin tronbestigning försökte Karl V att

oskadliggöra den vilde fribrytaren; han utrustade en expedition mot Algeriet, Chaireddins hemort, men det 1518 företagna angreppet misslyckades. Sedermera var kejsaren så tagen i anspråk av sina strider med Frankrike, att han icke hade kraft att samtidigt försvara också sydkusten. Chaireddin kunde därför åren 1530 och 1532 brandskatta och förstöra städerna vid Medelhavet; hans makt växte ytterligare, då han 1534 erövrade Tunis och förjagade dess härskare Muley-Hassan. I juli samma år företog han med åttio skepp ett nytt plundringståg mot syditalienska kusten. Det hette, att huvudsyftet med detta företag var att bortröva Giulia Gonzaga från Fondi, då Chaireddin hade lovat sultanen att som hyllningsgåva sända honom denna världens skönaste kvinna.

I slutet av juli uppenbarade sig korsaren med sin flotta utanför Messina, brände där några kejserliga skepp, plundrade Kalabriens hamnstäder och förstörde Procida, varpå han vände sig mot Gaeta. Där landade han i närheten av fiskarbyn Speralonga, varifrån en tre timmars väg förde till Fondi. Hans horder överföllo staden nattetid, antände husen, plundrade och mördade de ur sömnen uppjagade invånarna och störtade så mot slottet. Korsarerna hade redan sprängt porten, då en gammal trogen tjänare kom inrusande i sin härskarinnas sovgemak, underrättade henne om den hotande faran och anvisade henne en väg till flykt. Giulia tycks först ha sprungit upp på taket och därifrån över gamla borgen och murarna intill den kommit ut i det fria. Rasande över att bytet undgått honom sände Chaireddin genast ut spanare efter Giulia, och då han förmodade, att hon tagit sin tillflykt till det på vägen till Neapel belägna benediktinnunneklostret, överföll han detta. Då han ej fann henne, hämnades han på nunnorna genom att utlämna dem åt sina rövarhorder. Fondi blev fullständigt utplundrat, korsarerna inträngde i domen och släpade med sig allt löst där fanns, ja de sönderslogo Pompeo och Vespasiano Colonnas gravvårdar i hopp att finna juveler i grifterna. Dagen därpå sammanföste de hela befolkningen på torget och togo de arbetsföra männen och de unga kvinnorna med sig som slavar.

Var Giulia under tiden höll sig gömd är ej bekant; sägnen förtäljer, att hon i tre dagar irrade omkring i skogarna och livnärde sig på bär, tills Ippolito, som kardinalerna sänt att förjaga korsarerna, fann henne i en glänta, läskade henne med vin, svepte en kappa om henne och på sin häst förde henne tillbaka

till Fondi. Den ridderlige Ippolito skall till lön ha bett Giulia att avlägga sorgdräkten hon hittills burit efter sin make. Sägnen har begagnat denna händelse för att om än på ett rätt så barbariskt sätt förhärliga Giulias kvinnliga blygsamhet; den förtäljer nämligen, att Giulia ej kunnat fördraga tanken, att någon kunde berömma sig av att ha sett henne oklädd, och därför låtit mörda tjänaren, som den där skräcknatten hade inträngt till henne — ty han var den ende, som någonsin sett henne i all hennes kvinnliga skönhet. Vi kunna dock inte tro, att Giulia lönade sin räddare med ett dolkstyng, helst hon borde ha blivit lika vred på kardinal Ippolito, som ju också överraskade henne högst ofullständigt klädd. Men om några hat- och hämndkänslor mot kardinal Ippolito vet traditionen ej att berätta, tvärtom, han var den ende hon någonsin verkligt älskat. Legendens orubbliga tro på Giulias dygd bevisar också följande sägen: då Giulia fick vetskap om Chaireddins avsikt att röva henne för sultanens harem, vanställde hon avsiktligt sitt ansikte med sårnader för att väcka barbarernas avsky. Men även det är folkfantasi.

Då Barbarossa ej lyckades bemäktiga sig Giulia, erövrade han ytterligare den lilla staden Itri, på återväg till havet brandskattade han Terracina i Kyrkostaten, och innan den förföljande Ippolito upphunnit honom, seglade han redan på sina snabba skepp mot Tunis.

Samtidigt med att Ippolito drog ut till kustens försvar och räddade Giulia, slöt Klemens VII sitt av besvikelser och olyckor uppfyllda liv. Han dog 25 september 1534, och Paul III blev hans efterträdare. Ippolito de' Medicis ställning förändrades härigenom fullständigt, som påvlig nepot hade han städse stått i förgrunden, nu nedsjönk han till rangen av en vanlig kardinal utan synnerligt inflytande i Rom. Som Ippolito hade understött den nye påvens val, räknade han på Paul III:s tacksamhet och väntade, att denne skulle gynna hans planer på att störta Alessandro de' Medicis herravälde i Florens. Klemens VII hade varit Alessandros ende beskyddare, och genom hans död förlorade denne sitt mäktigaste stöd. Mediceerfursten hade så gott som hela Florens emot sig. Han var en despot och utmärkte sig för otroligt lösa seder. Med förkärlek brukade han knyta erotiska förbindelser med nunnor och damer av de mest ansedda florentinska familjer, vilket framkallade allmän indignation. Efter Klemens VII:s död började det oppositionella partiet i samförstånd med de landsförvisade florentinarna, främst Sode-

rini, Salviati och Strozzi, att arbeta på en grundlig omvälvning av förhållandena i Toskana. Ippolito skickade sin vän Gabriele Cesano till Karl V för att övertyga denne om den tvingande nödvändigheten av Alessandros avsättning. Cesano skulle föreställa kejsaren, att florentinarna hatade sin furste till den grad, att om monarken icke själv avsatte honom, var det fara värt, att florentinarna vände sig till konungen av Frankrike, som hade alla skäl att understödja dem. Cesano skulle också meddela kejsaren, att Ippolito ej ägde några fiender i Florens, utan tvärtom städse hade bemödat sig att vinna den därvarande befolkningens välvilja. Hans herravälde skulle därför vara fördelaktigare för den kejserliga regeringen än den hatade Alessandros; dessutom lät Ippolito också erinra kejsaren om hans 1527 givna löfte att överlämna Toskana åt kardinalen.

Genom detta Ippolitos steg och hans förbindelse med de landsförvisade, som nu flockade sig kring hans kardinalresidens i Rom, blev förhållandet mellan honom och Alessandro i högsta grad spänt. Missämjan skärptes av en händelse, som djupt upprörde kardinalen och hans litterära krets. 25 maj 1535 avled plötsligt den humoristiske diktaren Berni, en utomordentligt begåvad pamflettist, efter vilken en då för tiden mycket omtyckt humoristisk diktform har blivit kallad "poesia bernesca". Berni hade i några månader varit Ippolitos sekreterare i Rom, men oefterrättlig intrigmakare som han var råkade han snart i delo med sin herre, som han till en början varit mycket förtjust i och även tillägnat åtskilliga dikter. Huvudorsaken till osämjan var det misstroende Ippolito, efter vad det tycks med rätta, hyste mot Berni på grund av hans förbindelser med Alessandro. Utom Ippolito hade den florentinske hertigen ännu en förbittrad fiende i Rom, nämligen kardinal Salviati, som ständigt smidde ränker mot honom samman med de landsförvista. Alessandro ville göra sig kvitt kardinalen, och hans gode vän kardinal Innocenzio Cibò i Rom åtog sig att röja Salviati ur vägen medelst gift och försökte övertala Berni att utföra det brottsliga dådet. Tydligen föll det kardinalen icke in, att den arme kaniken och poeten Berni skulle vägra en kyrkofurste denna tjänst. Men kaniken avböjde förslaget och råkade därigenom i onåd hos kardinal Cibò, som numera betraktade honom som ett farligt vittne till sina brottsliga planer. Cibò lät därför förgifta honom i sin släkting Marchesa di Massas hus.

Denna tragiska händelse visade Ippolito och de florentinska

FERDINAND I
Efter teckning i kejserliga fideikommissbiblioteket i Wien

emigranterna, att Alessandro och hans vänner ingalunda voro nogräknade i valet av medel att röja motståndare ur vägen, och detta gav ökad näring åt hatet. Ippolito blev djupt misstrogen och misstänkte även påven för att önska livet ur honom, då Paul III stod i tacksamhetsskuld till honom alltsedan konklaven och fann det obehagligt. Ippolito undvek därför den eviga staden och flyttade ut till Tivoli. Visserligen återvände han för en kort tid till Rom, men i juni 1535 drog han, denna gång med stort följe, till det tio kilometer från Fondi belägna Itri och slog sig ned där, i Giulias närhet.

Vid samma tid återkom Karl V från Tunis, där han vunnit en glänsande seger över berberna, och styrde över Sicilien kosan till Neapel. De florentinska landsförvista bådo Ippolito att i spetsen för dem draga kejsaren till mötes och söka övertyga honom om nödvändigheten att avsätta Alessandro, vars tyranniska och sedeslösa vandel väckte förbittring även bland de fredligaste borgare. Kardinalen åtog sig visserligen uppdraget, men gjorde sig ingen brådska att lämna Itri och uppsöka kejsaren i Neapel. Han gjorde dagliga besök hos Giulia Gonzaga och var så fångslad av den avhållna väninnan, att han trots florentinarnas böner lät dag efter dag gå under jakter och andra förlustelser. Det gick så långt, att emigranterna började betvivla uppriktigheten av hans avsikter och kände sig osäkra, om Ippolito verkligen ärligt och öppet ville föra Toskanas talan inför Karl V. De misstänkte, att kardinalen ryggade tillbaka för svårigheterna vid att genomdriva Alessandros avsättning och numera av Karl V eftersträvade endast personliga fördelar och icke Toskanas tron.

I dessa dagar av ovisshet insjuknade Ippolito, 2 september, i svår malariafeber. Hans hovmarskalk, Andrea från Borgo San Sepolcro, som var mutad av Alessandro, hade just väntat på ett dylikt tillfälle för att förgifta kardinalen, i uträkning att omgivningen skulle tro på en naturlig död. Fjärde sjukdomsdagen — det var den 6 augusti — räckte Andrea kardinalen en förgiftad hönssoppa. Men knappt hade denne förtärt soppan, förrän han kände att han fått gift, och han omtalade det för den vid sjukbädden tillstädesvarande Bernardo Salviati. Denne lät ögonblickligt gripa förbrytaren och kastade honom i slottsfängelset, därpå skickade han bud efter Giulia i Fondi, som genast kom tillsammans med Molza och några hovmän. Samtidigt skickade man ett ilbud till Paul III i Rom, då påven var i besittning av ett ytterst verksamt motgift, "Olio da caravita". Men påven

skickade icke elixiret, ty som man förmodar önskade han Ippolitos död för att kunna fördela hans rika prebenden bland sina nepoter. Kardinalen plågades i ännu fyra dagar och dog så 10 augusti. Paolo Giovio förmenar, att döden blev Ippolito lättare, emedan Giulia vårdade honom med sådan ömhet.

Kardinalens svarta tjänare, negrer och morer, buro hans kista till Rom, där den brokiga hovstaten råkade i vild förtvivlan över den älskade husbondens död. En samtida skriver, att de svarta främlingarna enligt seden bland dem slogo sig för sitt bröst, sleto sina kläder, klöste sönder sina ansikten med naglarna och upphävde sådana klagotjut, att de närvarande italienarna grepos av förfäran. Stoftet bisattes i kyrkan S. Lorenzo e S. Damiano, och alla litteratörer, som ätit kardinalens bröd, överbjödo varandra i klagosånger och överöste hans grav med sonetter. Molza saknades naturligtvis ej i poetraden.

Giftmördaren Andrea blev av kastellanen på Itri underkastad tortyr i närvaro av Molza och de florentinska emigranterna Pietro Strozzi och Bernardo Salviati; han förnekade visserligen icke sin skuld, men man lyckades ej avpressa honom några bekännelser om den egentlige anstiftaren av brottet. Sedan blev han från Itri förd till Rom, där påven lät inspärra honom i S. Angelo, men efter få dagar återgav honom friheten. Detta väckte allmänt uppseende, dess mer som Andrea från Rom ögonblickligt begav sig till Florens och där fann hemligt understöd av hertigen. Uppenbarligen kände sig dock mördaren här ej trygg för Ippolitos vänner, ty snart därefter slog han sig ned i sin födelsestad Borgo San Sepolcro. Men inte heller där fann han ro; då befolkningen fick veta, att han var kardinalens mördare, uppstod en sådan storm av förbittring mot honom, att han med knapp nöd undgick döden, och även från den tillflyktsorten nödgades han fly.

Efter den tragiska tilldragelsen i Itri drog i stället för kardinalen hertig Alessandro de' Medici med stor hovstat och sin rådgivare Guicciardini till Neapel för att möta kejsaren och förekomma de landsförvista florentinarnas mått och steg. Hertigen jämte hela hans följe uppträdde i sorgdräkt, vilket dock ej hindrade honom att taga del i de till kejsarens ära föranstaltade festligheterna i Neapel. Guicciardini skötte det diplomatiska så skickligt, att kejsaren icke blott stadfäste hertigens herravälde över Toskana, utan därjämte gav honom sin naturliga dotter Margareta till gemål. Förmälningen ägde rum i februari 1535.

Men i Alessandros närmaste omgivning lurade redan hans släkting, den unge Lorenzino, på ett gynnsamt ögonblick för att hämnas Ippolito och Florens och sänka sin klinga i bröstet på den man som berövade sitt eget fädernesland friheten.

IV.

Trots alla de hyllningar som nedlades för Giulias fötter, trots den flod av lovhymner och verser som utgöt sig över Fondi, kände sig den förgudade kvinnan ändå inte lycklig. Redan 1531 undertecknade hon ett brev till hertigen av Mantua med orden: "Eders kärlighets tjänarinna den olyckliga Giulia Gonzaga." Och då hade hon dock ännu inte anledning att klaga, ty makens död kan omöjligt ha varit något hårt slag för henne, eftersom hon aldrig hade älskat honom; katastrofen i Itri däremot torde ha för alltid förmörkat hennes liv.

Varm sympati knöt henne vid Ippolito, och kunde hon än inte räkna på en äktenskaplig förening med honom, såg hon dock en uppriktig vän i honom och visste, att han städse skulle vara henne ett stöd. Och just vid den tid, då smärtan över hans förlust sönderslet hennes hjärta, skulle Giulia ha behövt råd och hjälp, ty hon hade fått stora bekymmer. Hennes styvdotter Isabella vistades 1535 i Syditalien och fattade då en motvilja för Giulia, som tycks ha haft sin egentliga grund i ekonomiska intressen.

Som redan nämnt hade Vespasiano Colonna insatt sin änka som arvtagerska av alla sina gods på Campagnan och i neapolitanska riket. Familjen Colonna torde emellertid ha gjort Isabella uppmärksam på att detta testamente icke var giltigt, ty Vespasiano hade ej rätt att förfoga över länsgods, som kronan ensam ägde att förläna. Giulia vände sig till sin farbror Ferrante Gonzaga, som just återkommit från afrikanska fälttåget med kejsaren och var en bland de inflytelserikaste personligheterna i dennes omgivning. Kejsaren hade kort förut utnämnt honom till vicekonung av Sicilien. Då Giulia hoppades att lättare kunna försvara och skydda sina rättigheter i Neapel och då dessutom Chaireddins överfall visat henne vilken farlig vistelseort Fondi var, beslöt hon att överflytta till den syditalienska huvudstaden. I december 1535 slog sig Giulia för beständigt ned i Neapel, där hon hyrt sig en passande bostad. Paolo Giovio berättar 12 december för biskopen av Faenza, att Donna Giulia och den sicilianske vicekonungen Don Ferrante väntades dit till jul.

Kejsaren blev pinsamt berörd av striden mellan Giulia och Isabella. Då bådas män, Lodovico Gonzaga såväl som Vespasiano Colonna, städse varit honom trogna riddare, bjöd det honom emot att genom sin dom göra intrycket, att han begick en orättvisa mot den ena eller andra änkan. Karl V anförtrodde därför åt vicekonungen av Neapel, Don Pedro di Toledo, att ordna angelägenheten. Don Pedro avgjorde saken på så sätt, att han höjde Giulias hemgift, som skulle återbetalas till henne, från 12 000 till 25 000 dukater och tillerkände Isabella länsgodsen. Styvdottern ville emellertid ej gå in på att hemgiftsbeloppet höjdes med 13 000 dukater, och först efter långvariga förhandlingar förklarade hon sig redo att betala Giulia en årlig livränta av 2 500 dukater. Men snart därpå föreföll henne även den summan för högt tilltagen, och hon gick blott in på att återbetala till Giulia hennes 12 000 dukater. Kejsaren, som ej ville att någon orätt skulle ske Giulia, tillsatte nu en speciell skiljedomstol för fallet; chefen för sin hovförvaltning, Juan de Fiqueroa, anförtrodde han presidiet, och Giovanni Miarziali och Galeotto di Fonseca utnämnde han till bisittare. Denna domstol studerade målet en rundlig tid och avgav först 1537 sitt utslag: Isabella förpliktades att till Giulia utbetala en årsränta av 25 000 dukater månadsvis samt därjämte med 1 000 dukater ersätta henne för den redan förlupna tiden. Striden var nu avgjord, och efter vad Giulia själv meddelar sin vän biskop Filonardi av Vergli, var hon nöjd med utgången, fastän hon skulle kunnat uppnå än större fördelar. Men hon önskade framför allt visa, att det för henne vida mer gällt rättvisa än materiell vinning.

Kampen med styvdottern slutade emellertid icke därmed. Ännu innan målet var avgjort, ingick Isabella 23 februari 1536 ett andra äkte med fursten av Sulmona, Filip Launoy, och nu uppstod frågan vem som skulle uppfostra Isabellas lille son, Vespasiano. Gossen skulle föra namnet Gonzaga-Colonna, och då i faderns testamente ingenting bestämts om uppfostringsfrågan för det fall att Isabella gifte om sig, tillkom avgörandet enligt lag släktens huvudman, alltså farfadern Lodovico Gonzaga i Bozzolo. Isabella ville behålla barnet hos sig och vände sig till Lodovico med den begäran. Men denna lösning överensstämde ej med Giulias önskningar; omedelbart efter Isabellas bröllop skrev hon till fursten av Mantua och uttalade en önskan, att barnet skulle fostras i Gonzagas familjetraditioner. Gamle Lodovico var av samma mening och avgjorde frågan efter Giulias sinne, i det han tillerkände henne barnet; utom Giulias yngste bror Gianfrancesco, kallad Cagnino,

var ju den lille den enda manliga telningen av denna gren av släkten Gonzaga. Lodovicos domslut gjorde förhållandet mellan Giulia och Isabella än mera spänt; hädanefter levde de båda kvinnorna i öppen fiendskap, de skrevo icke vidare till varandra, och de oregelbundna utbetalningarna av Giulias ränta ökade slitningarna.

Då Giulias inkomster sannolikt ej förslogo till en dyrbar hovhållning, vände hon sig till påven med begäran, att han skulle tillåta henne att taga sin bostad i S. Chiaraklostret i Neapel. På den tiden var det nämligen sed, att änkor av förnäma familjer till undvikande av illvilliga rykten hyrde sig egna våningar i klostren, där de även kunde hålla kvinnlig betjäning. Damerna voro visserligen icke underkastade den klosterliga klausulen, men stodo dock på sätt och vis under ordens moraliska beskydd. I ett brev av 26 september 1537 meddelade Paul III Giulia det begärda tillståndet, men med den uttryckliga anmärkningen, att det stod henne fritt att spisa och umgås med nunnorna. Samtidigt uppmanade han dessa att med välvilja mottaga furstinnan och behandla henne på det mest förekommande. Så drog då Giulia in i klariternas kloster och fann närmast en livsuppgift i att fostra den lille Vespasiano. Såsom vi skola se växte den unge Gonzaga-Colonna upp till en mycket märklig man.

Sedan Aragoniernas tid rådde ett livligt umgängesliv i synnerhet inom de högre klasserna i Neapel, och ingenstädes i Italien hade societeten en så aristokratisk prägel som där. Härtill hade dynastierna Anjou och Aragonien i sin mån bidragit. Neapel ägde under åratal ett kungligt hov sådant som ingen annan stad i Italien. Det fanns här också alla betingelser för uppkomsten av en inhemsk hovadel, ty Abruzzerlandet och kuststräckans fruktbara dalar tillhörde sedan urminnes tid feodala stormän, som plägade tillbringa större delen av året i Neapel eller på kringliggande slott. Kyrkostatens och neapolitanska rikets adelsfamiljer voro bundna vid varandra genom mångfaldiga släktskapsband, och då de feodala damerna ej trivdes i Rom på grund av det där rådande kurtisanväsendet, strömmade också de till Neapel. Sålunda uppstod där redan tidigt en utvald societet, och de neapolitanska salongernas mod och seder utbredde sig över hela Italien. Ännu under vicekonungarnas tid stodo de officiella spanska kretsarna i de vänskapligaste relationer till den inhemska italienska adeln. Föreningslänken mellan de båda grupperna utgjorde bägges tillgivenhet för kyrkan, och den bildade bryggan över den avgrund som i politiskt avseende skilde neapolitanare och spanjorer.

Giulia intog socialt en ganska isolerad ställning i Neapel; hennes familj levde i Norditalien, och Gonzagas förbindelser med henne inskränkte sig i allmänhet till brev i praktiska angelägenheter eller övliga artighetsutbyten. Den enda anhöriga som Giulia hade tillfälle att träffa oftare var vicekonungen av Sicilien, Ferrante Gonzaga, som furstinnan därför också betraktade som sin beskyddare. Även till hans familj stod hon i det vänskapligaste förhållande, och i synnerhet var hon förtjust i hans tredje dotter, den lilla Ippolita Gonzaga. I ett brev till vicekonungen skriver Giulia, att hon ej kan kyssa och se sig mätt på det vackra barnet; en annan gång skriver hon, att man skall kyssa "hennes förtjusande Ippolita" tusen gånger ifrån henne. Detta barn blev också sedermera en lysande meteor på den italienska societetens himmel. 1548 gifte hon sig med Fabiano Colonna, och då hon efter ett kort äktenskap blev änka, räckte hon neapolitanaren Antonio Carafa, furste av Mondragone, sin hand. Nu samlade hon Neapels hela litterära värld i sitt palats, anlade ett tavelgalleri och var en lång tid medelpunkten i den neapolitanska societeten. Men hennes äktenskap var olyckligt, och Ippolita såg sig tvungen att lämna sin make och medan hon ännu stod i blomman av sin skönhet taga sin tillflykt till sin mor. Hon dog tjugoåtta år gammal i Giulia Gonzagas armar. Hennes samtida prisade henne som ett under av skönhet och bildning; i likhet med många kvinnor på den tiden befattade hon sig med astronomiska och matematiska studier, som i slutet av XV och första hälften av XVI århundradet hade kommit på modet i de högsta kretsarna. Det till och med slogs en medalj, som på ena sidan återger Ippolitas drag, på den andra matematiska och astronomiska instrument.

Även för kardinal Gonzaga hyste Giulia mycket vänskapliga känslor och anlitade stundom hans råd; men då kardinalen vistades i Rom eller Mantua, hade hon sällan tillfälle att träffa honom.

Sin gemåls släkt, Colonnas, hade Giulia kommit på spänd fot med på grund av de pekuniära stridigheter Vespasiano Colonnas testamente givit anledning till. Den orolige och processlystne Ascanio Colonna var hennes bittraste fiende, och blott vid hans syster Vittoria Colonna band henne en uppriktig och mångårig, på gemensamma ideal fotad vänskap. Under den tid då Vittoria bodde på Ischia stodo de båda kvinnorna i livlig förbindelse med varandra. Däremot bemöttes Giulia av vicekonungens familj med en ovilja och en avund, som ofta gjorde sig plågsamt kännbara för henne. Anledningarna till denna stämning voro flera. Don

Pedro di Toledo hatade Ferrante Gonzaga som medtävlare om Karl V:s gunst, och de båda dignitärernas förvaltningsområden lågo varandra alltför nära, för att det ej skulle ha kommit till allehanda granntvister mellan de kejserliga förtroendemännen. Dessutom var Gonzaga medlem av ett i Italien regerande furstehus och såg i Toledo en utlänning, som blott hade kejsarens ynnest att tacka för sin upphöjelse. Hatet underblåstes av den till och med för en spanjor sällsynta högfärd som Toledo och framför allt hans gemål lade i dagen. Hennes beteende väckte den neapolitanska societetens livliga harm och inverkade också på Giulia, som i grund och botten hatade hela det spanska anhanget av allt sitt hjärta. Hon kunde icke heller med de båda Aragoniskorna, Giovanna och Maria, kanske till någon del emedan dessa damer rivaliserade med henne i fägring, ty Giulia tycks ha varit ganska ömtålig på den punkten; hon ville alltid gälla för Italiens skönaste kvinna, vartill hon för övrigt hade all rätt. Kom hennes kvinnliga fåfänga med i spelet, kunde Giulia vara rent av elak; då man en gång frågade henne, hur Donna Maria lyckats att städse bevara sitt namn fläckfritt, svarade Giulia: "Per la guardia del drago ladrone". Hon kallade nämligen d'Avalos ömsom "draken" ömsom "Polyfem". Hon förklarade också, att de båda Aragoniskorna voro henne överlägsna i skönhet, emedan de liksom alla neapolitanskor behandlade sina ögon med konstlade medel för att förhöja deras glans.

Emellertid kunde Giulia leva i vänskap även med kvinnor som tävlade med henne i skönhet. Så stod t. ex. Isabella Sanseverino hennes hjärta mycket nära, trots att det om henne hette: "Den som ej har sett Isabella har ej sett Neapel". Men Isabella var en olycklig kvinna, och likheten i deras öden drog Giulia till henne. Spanska regeringen konfiskerade furst Sanseverinos gods, då denne, driven till det yttersta av Toledos intriger, hade utvandrat till Frankrike. När neapolitanska folket 1547 reste sig mot spanska inkvisitionen, utsåg det bland andra furst Sanseverino att framföra neapolitanarnas klagomål för Karl V. På intalan av sin hovman Bernardo Tasso åtog sig Sanseverino det ärofulla, men farliga uppdraget. Kejsaren var emellertid redan förberedd av Toledo och mottog deputationen högst onådigt i Nürnberg. Sanseverino återvände därefter till Neapel, där han bokstavligen höjdes till skyarna av folket och mottogs som en triumfator, vilket så förtröt Toledo, att han ville låta mörda honom. Vicekonungens son, Don Garcia, lejde två sbirrer, som

försåtligt överföllo fursten, men blott lyckades tillfoga honom ett lätt sår. Fursten kände sig nu icke längre säker i hemlandet och begav sig först till Venedig och sedan till Frankrike. Toledo tog sig därav anledning att inför Karl V framställa Sanseverino som en anhängare av konungen av Frankrike och lät konfiskera furstens gods såväl som hans rådgivare Bernardo Tassos fasta egendom.

Sanseverino slog sig ned i Frankrike; skilsmässan från hans gemål var honom dess tyngre som äktenskapet var sällsynt lyckligt.

Oi me! ch'io non pensava di partirmi . . .

klagar fursten i en canzon, som han efter avresan skickade sin maka. Ur denna canzon talade så uppriktig smärta, så äkta känsla, att den sattes i musik och länge sjöngs i Italien och Frankrike. Vicekonungen förbjöd den övergivna hustrun att skicka pengar till sin man och lät arrestera henne, när han erfor att hon överträtt förbudet. Furstinnan tycks emellertid ha funnit en väg till Karl V:s sköna gemål och på hennes förord fått tillåtelse av neapolitanska regeringen att företaga en resa till Spanien; där ville hon personligen framlägga sin sorgliga historia för kejsaren och vädja till hans nåd. Kejsarinnan mottog Isabella med största godhet, kejsaren lyssnade till hennes berättelse, och väl var han obeveklig beträffande hennes make, men henne själv tillät han att återvända till Italien och bosätta sig var hon behagade. Isabella avreste i glad förhoppning att förr eller senare få återförenas med sin make, men under vägen avled hon, som det hette till följd av ett slaganfall. Det furstliga parets tragiska öde väckte stort deltagande i Italien, Frankrike och Spanien.

Furstinnan Isabella hade en ung fränka, som också tillhörde Giulia Gonzagas närmaste vänkrets. Det var den inom den neapolitanska societeten berömda skaldinnan Maria Cardona, som förmälde sig med sin nära släkting Astalo di Cardona. Maria var vacker och mycket rik, då hon utom markisatet della Padula ägde även grevskapet Avellino med underlydande gods, som hon ärvt efter sin farbror. Astalo dog tidigt, och den unga, ovanligt bildade kvinnan, som var en mästerlig lutspelerska och hade en underbar röst, samlade i sina salonger Neapels lärdaste och vittraste kretsar. Många diktare tillägnade Maria sina verk; bland andra ägnade henne Giovan Maria di Leo sin på den tiden mycket spridda dikt "Al' Amor prigioniero". Marias skönhet och rikedom tilläto henne icke länge att hänge sig åt sina litterära böjelser

och leva som änka; 1540 ingick hon ett andra äktenskap med Francesco d'Este, naturlig son till hertig Alfonso I d'Este. Maria dog 1 mars 1563, och då hon var barnlös och den sista av grevliga släkten Avellino, tillföllo hennes länsgods åter neapolitanska kronan.

Till de framstående damerna i Giulias krets hörde också Lucrezia Scaglione, dotter till Ser Lodovico på Crissigliano. Hon var förmäld med Paolo Carafa, sjätte sonen till Alberico Carafa, furste till Ariano, Cerce och Campolieto, och Giovanna di Molise. Carafas voro en barnrik släkt; den berömde kardinal Carlo hade också många syskon och måste därför söka sin lycka ute i världen, där han inte alltid nådde den på raka vägar. Den vackra unga Lucrezia väckte allmän uppmärksamhet redan på Bona Sforzas bröllop. Hon tog sig där förtjusande ut i en präktig brokaddräkt och en barett besatt med små gyllene kvistar. Kring halsen bar hon ett präktigt smycke, och ett skärp av drivet guld framhävde den smärta gestalten.

En bland de mest tilldragande av Giulias väninnor var väl Laura Terracina. Hon ägde ett vackert, av trädgård omgivet hus vid Chiaia, där hon brukade ge stora mottagningar. Under pseudonymen "Tebea" skrev Laura rätt så vackra verser, som Lodovico Domenichi utgav för första gången 1548 i Venedig. Två år därefter publicerade hon kritiska betraktelser över de första sångerna i "Rasande Roland" under titeln "Discorsi sopra tutti i primi canti d'Orlando Furioso"; boken tycks ha vunnit stor anklang, ty den kom ut i flere upplagor ännu under författarinnans livstid. 1560 utkommo hennes dikter än en gång i Venedig under titeln "Quarte Rime". Denna samling är intressant, emedan alla dikterna äro tillägnade olika personligheter och dedikationerna äro prydda med symboliska träsnitt. Vi finna där dikter till Karl V, till Eleonora Sanseverino, till fursten av Sulmona, (Isabellas andre gemål), till Giulia Gonzagas styvdotter, till vicekonungen Don Pedro di Toledo, ja till Michelangelo och Veronica Gambara. Mera originella dedikationer äro de "Till förrädiska vänner" "Till elaka hovmän", "Till ockrare", "Till svaga karaktärer", "Till kvinnohatare" o. s. v. Hon hade en sådan förkärlek för dylika slags titlar, att hon 1561 utgav ett band dikter, som hon kallade "Settime Rime sopra tutte le donne vedove di questa nostra città di Napoli". Säkert hade skaldinnan därvid också vår Giulia i tankarna.

Bland Lauras dikter finnas två vackra stanzer ägnade Giulia

Laura Terracina var en typisk neapolitanska: liten, brunett, med livliga ögon, yppig barm och anlag för korpulens. Fastän ingen klassisk skönhet förstod hon att fängsla hela det litterära Neapel vid sin person. Poeterna överöste henne med sina diktalster: Domenichi, Calamita, Mario Cardonio, Tansillo, och Giovan Alfonso Mantegna besjöng hennes mest förborgade behag. Sin trognaste tillbedjare hade hon i padre Desiderio Cavalcabo, som eldades av hennes yppiga former och väl gärna skulle ha sett, att denna fylliga barm gömde ett mindre dygdesamt hjärta. I ett poem till Laura prisar visserligen den andlige hennes själiska skönhet, men mer än hennes hjärtas dygder lockar honom dock det hölje, som omsluter alla dessa härligheter.

Chi raccontar le molte
Bellezze potria mai del largo petto
In cui l'alto diletto
S'annida di que' pomi onesti e cari?

Till den förälskade Monsignorens förtret förblev emellertid Laura dygdig, och ehuru det var vid ganska mogna år hon trädde inför altaret, försäkrade hon i en dikt sin make, att kärlekens andedräkt aldrig hade berört hennes jungfrulighets blomma:

Quando il ciel mi vorra sposo donare
Ch'abbia quel fior, ch'or porto intatto meco.

Vincenzo Carafa, en av de talrika telningarna av denna släkt, blev den lycklige, och skaldinnan älskade honom så glödande, "att eld förtärde hennes bröst". Inom kort grumlades dock lyckan av svartsjuka, och av den där äkta neapolitanska svartsjukan, "quella frenesia, quella rabbia detta gelosia". Nu hade hon ett nytt stoff för dikter, och tydligen bekom det henne väl att utgjuta sina smärtsamma känslor i vers, ty hon levde länge, längre än Giulia Gonzaga. Laura Terracina Carafa dog 1580 i sin villa vid Chiaia. Hon var så berömd som skaldinna bland sina samtida, att konung Edvard VI av England utmärkte henne med strumpebandsorden. Detta Edvard VI:s strumpeband har givit upphov till en tragikomisk sägen: Laura, så förtäljer historien, var gift med en spansk mor; då nu hans maka uppenbarade sig på en bal med uppfäst kjol för att det med dyrbara ädelstenar besatta strumpebandet skulle komma till synes, råkade gemålen i så vanvettig svartsjuka, att han dödade Laura med ett dolkstyng.

Vi äga icke nog material för att kunna teckna en fullständig bild av den societet, vari Giulia levde i Neapel; men vad vi veta om hennes förhållanden övertygar oss dock om att furstinnan, trots att hon genom gifte tillhörde släkten Colonna, alltså kejsardömets obetingade anhängare, icke hyste några slags sympatier för vicekonungens hov och Toledos hela spansk-italienska krets. Hon var alltför mycket italienska, dessa fäderneslandets fiender stötte henne alltför starkt genom sitt högmod och sin arrogans, för att hon skulle kunnat känna sig dragen till dem. Och ändå fogade ödet så, att just en medlem av det hatade fiendefolket, en spanjor, kom att behärska senare delen av hennes liv och avgöra hennes religiösa riktning.

V.

Då den bekante reformatorn Juan de Valdes 1535 för första gången besökte Giulia Gonzaga i Fondi, blev han så hänryckt över hennes själsgåvor och dygder, att han i ett där skrivet brev sammanfattade sina känslor i utropet:

"Vilken skada, att icke den kvinnan är världens härskarinna!"

Valdes var själv en ovanlig människa; han var en kastiljan av den adliga släkten di Cuenca, en hovman av förfinade seder, till det yttre visserligen oansenlig, liten och mager, men god talare med ett präktigt organ. Han ägde grundliga kunskaper i de gamla språken och var så hemma i den heliga skrift, att han unde inlåta sig i dispyter med de mest framstående romerska teologerna; därjämte var han en förträfflig stilist och förstod att fängsla sina läsare. Ännu under sin vistelse i Spanien skrev han omedelbart efter Sacco di Roma två dialoger, i vilka han framhöll motsägelserna mellan de religiösa troslärorna och deras praktiska utövning; han ger där påven hela skulden för belägringen och Roms intagande och kommer till den slutsatsen, att kejsaren borde inspärra Klemens VII i fängelse, befria kristenheten från påvens tyranni och reformera den heliga stolen.

I den andra dialogen, som bär titeln "Dialog mellan Merkurius och Karon", utbreder han sig över romerska hovets högmod och moraliska uselhet och drager ungefär samma slutledning som i den första dialogen. Denna stämma var för övrigt icke en enstaka ropande röst, även t. ex. en Granvella, som sedermera avancerade till kardinal och vicekonung av Neapel,

rådde Karl V att frånhända påven den världsliga makten och på det sättet göra slut på Roms politiska ränker.

Baldassare Castiglione, författaren till "Cortegiano", som då vistades som påvlig legat i Spanien, uppträdde på grund av dessa flygskrifter emot Valdes; han anmälde dem för påven och Karl V, med påföljd att författaren av anklagelserna mot den heliga stolen icke längre kände sig trygg för spanska inkvisitionen. Han begav sig därför 1529 till Neapel, där inkvisitionen ännu var mindre vaksam och sträng än i Spanien.

Vid Karl V:s hov hade Juan ett stöd i sin bror, Alfonso de Valdes, som var kejsarens sekreterare. Honom hade han väl att tacka för att hans stridsskrift mot Vatikanen ej medförde några efterräkningar och att han 1531 till och med kunde slå sig ned i Rom för en längre tid och med spanska regeringens ekonomiska understöd bedriva fortsatta filologiska studier. Valdes aktade sig nämligen att i Rom förråda, att han sysslade med teologi och bibelforskning, och han förstod göra sig så omtyckt i Vatikanen, att han snart hörde till de mest uppskattade personligheterna vid påvliga hovet och slutligen blev utnämnd till "Cameriere di spada e capa". Då kejsaren väntades till den minnesvärda sammankomsten i Bologna, reste även Juan dit för att få träffa sin bror och med hans hjälp utverka någon befattning åt sig. Alfonso Valdes avled emellertid på vägen, innan han hunnit träffa brodern. Under sin vistelse i Bologna knöt Juan förbindelse med kardinal Ercole Gonzaga, och denne skickade honom som sin korrespondent till Neapel, där han skulle avlägga rapporter till kardinalen om allt som kunde vara av intresse. 1534 finna vi Juan i Neapel; han skrev flitigt till kardinalen, och en del av dessa brev förvaras nu i arkivet i Mantua. Valdes nöjde sig dock ej med denna rätt obetydliga sysselsättning, utan publicerade också avhandlingar av teologiskt innehåll. Bland annat offentliggjorde han brev om Davids psalmer och utbredde muntligt sina åsikter om medel till sedlighetens höjande och kyrkans reformering, och då han hade tillträde till vicekonungens hov, knöt han förbindelser med hela den neapolitanska societeten. Småningom började han hålla predikningar i kyrkor och i sin egen bostad, och särskilt berömd blev hans utläggning av Pauli brev. Valdes förkunnade läran, att rening och frälsning uppnås genom blotta tron på Kristus och ej genom mänsklig kraft; i motsats till Luther höll han dock på nödvändigheten av fromma gärningar. För övrigt bröt han åtminstone ej i yttre

måtto med kyrkan; han uppmanade till åhörande av mässan, ogillade ej bikten och angrep icke längre påvedömet, ehuru han liksom många andra rättskaffens katoliker önskade en reform av de romerska förhållandena.

I Neapel hade för övrigt de nordiska reformationsideerna redan vunnit insteg; de utbreddes där av luteranska protestanter, som hade tillhört den kejserliga belägringshären utanför Rom och 1527 sändes till Syditalien för att bekämpa fransmännen, som under Lautrec hotade Neapel. I neapolitanska societeten gingo de schweiziska och franska reformatorernas skrifter ur hand i hand, och särskild uppmärksamhet väckte Bullingers "De origine erroris". Då man en gång frågade Valdes vän Giovanni Buzio, om boken var läsvärd, svarade denne: "Om du ej har nog pengar för att köpa den, riv då ut ditt högra öga, sälj det, köp boken för pengarna och läs den med ditt återstående vänstra öga".

Då den sienesiske kapucinen Bernardo Ochino kom till Neapel och började predika där, slöt Valdes sig till honom, och båda började verka i samma anda.

Ochino gjorde ett utomordentligt intryck på den stora massan, och en samtida förklarar, att hans predikningar kunde röra själva stenarna till tårar. Munkens yttre tilltalade kvinnorna alldeles särskilt: Ochino hade redan då snövitt hår, ett ståtligt skägg böljade ner över bröstet, och det bleka ansiktet, som bar tydliga spår av fysiska och psykiska lidanden, verkade djupt fängslande. Valdes vann tydligen ett visst välde över Ochino, ty han brukade ofta om kvällarna sända sienesen skriftliga uppslag, som denne sedan använde för sin predikan dagen därpå. Även augustinkaniken Pietro Martiro Vermiglio blev inom kort en glödande anhängare av Valdes. Vermiglio var bördig från Florens och var en god talare, och knappt hade Ochino 1540 avslutat sina predikningar, förrän augustinen började hålla offentliga föredrag i S. Pietro ad aram, en kyrka som tillhörde hans orden. Vermiglios predikningar tilltalade folket så, att man såg snett på alla, som ej bevistade dem, och förklarade augustinernas motståndare för dåliga kristna.

Läkaren och poeten Marcantonio Flaminio från Serravalle blev den tredje aposteln av Juan Valdes läror. I sin egenskap av läkare och på grund av sin stora begåvning stod han i hög gunst hos Paul III och även hos kardinal Carafa, den blivande påven. Flaminio hängav sig så helt åt den religiösa rörelsen, att han 1535 upphörde att utöva sitt läkaryrke och uteslutande ägnade

sig åt studiet av den heliga skrift. Han meddelade själv en vän, att han bjudit den världsliga vetenskapen farväl för att i stället hänge sig "åt de ljuva gudomliga tingen" och ämnade ägna återstoden åt sitt liv allena åt kristliga betraktelser. I andra hälften av 1539 kom han till Neapel och bodde där mestadels hos sin vän Giovanni Francesco d'Alois i Caserta: här fördjupade han i tankeutbyte med borgare, ja även med bönder sina på Valdes läror vilande religiösa åskådningar. Flaminio fattade en varm kärlek till Casertas dal med dess fruktbara fält, dess yppiga växtlighet och ståtliga pinjer och ställde den i sina dikter framför alla andra trakter i Italien, ty först där hade han funnit frid:

> ... Otio ipse dulci
> Cupitoque fruor Casertae in agro
> Qui pulcherrimus omnium locorum
> Jure dicitur ...

Den krets av framstående män, som i Neapel sysselsatte sig med religiösa frågor och sökte verka för folkets sedliga förbättring, växte undan för undan, och till en början åtnjöto dessa lärda högt anseende och kallades allmänt "Spiritati". Den apostoliske protonotarien Pietro Carnesecchi, som slutit nära vänskap med Valdes, var ett mäktigt stöd för dem. Carnesecchi härstammade från Florens, från en Mediceerpartiet tillhörig patricierfamilj. Ytterst bildad och med ett förfinat väsen blev han vid nitton års ålder Klemens VII:s sekreterare och utkorade favorit. Han åt vid påvens bord, var invigd i alla statsangelägenheter och stod Klemens hjärta så nära, att denne tillät honom foga namnet Medici till sitt familjenamn. Sedan dess kallade han sig Pietro Medici de'Carnesecchi och var ett föremål för avund i hela den påvliga omgivningen. Från denna tid ha vi två autentiska porträtt av Pietro, det ena i Uffizierna, av den föga kände målaren Domenico Puligo, Ridolfo Ghirlandajos lärjunge, det andra, mycket vackert, av Andrea del Sarto i Pittigalleriet. Den framstående forskaren i italiensk konst, Emil Schaeffer i Berlin, som har lyckats identifiera mer än ett hittills okänt italienskt porträtt, har igenkänt Pietro de' Carnesecchi på de ovannämnda båda dukarna och på Giorgio Vasaris fresk i Palazzo della Signoria i Florens.[1] Det bästa av dessa porträtt, Andrea del Sartos, framställer en

[1] Emil Schaeffer. Von Bildern und Menschen der Renaissance. Berlin, Verlag Julius Bard, 1914.

vacker yngling med milt, tankfullt ansiktsuttryck, som hittills gällt för att vara en klosterbroder från Vallombrosa. Den djupa tankfullheten i Pietros öga tyckes bebåda, att den där ynglingen skall komma att gå sina egna vägar och inte endast bli en hovman, som ävlas efter utmärkelser.

1534 avled Klemens VII. Pietro var då tjugusex år gammal, och till hela Vatikanens häpnad gjorde han inga försök att vinna den nye påvens gunst, utan avsade sig ämbetet, som öppnade lysande utsikter för honom, och ägnade sig åt studier, åt lugn kontemplation. Han drog sig tillbaka till sin födelsestad Florens och begav sig därifrån till Neapel, där de religiösa reformerna då voro dagens stora fråga. I Neapel stod han i vänskaplig förbindelse med Valdes, så länge den ryktbare spanjoren levde, och var till och med närvarande vid hans dödsbädd.

Denna krets av diktare och teologer lärde Giulia känna snart efter sin ankomst till Neapel, ty flertalet av dess medlemmar umgingos i societeten. Valdes själv hade ju uppsökt henne redan i Fondi, och Giulia hälsade honom nu här som en gammal bekant. Efter allt vad hon genomgått i livet kände hon sig dragen till de där allvarliga männen; anligt nedbruten behövde hon religionens stöd, och det är således ej förvånande, att Giulia Gonzaga snart blev en trogen anhängerska, ja man kan säga lärjunge av den vältalige och snillrike spanjoren. Valdes umgicks i hennes hus, de träffade varandra på Ochinos predikningar, och efter ett av dessa ryktbara föredrag kände sig furstinnan så skakad, en sådan störtflod av tvivel och nya religiösa och filosofiska frågor strömmade över henne, att hon kallade till sig Valdes och öppnade sitt innersta för honom. Det förefaller som om Giulia betraktat det världsliga livet som ett hinder för uppnåendet av den högsta troslyckan och någon tid umgåtts med tanken på fullständig klosterlig isolering. Alla dessa moraliska betänkligheter och bekymmer utgöt hon nu för Valdes. Deras samtal blev så livligt, att de alldeles glömde yttervärlden, och först skymningens inbrott påminde dem om att det var tid att skiljas åt. Frukten av detta samtal blev avhandlingen "Alfabeto Cristiano", som Valdes skrev för att visa Giulia rätta vägen och skingra hennes tvivel. Valdes avviker i denna skrift ej från de dåtida kyrkliga grundsatserna. Han ger sin lärjunge praktiska vinkar, hur den högsta troslyckan skall kunna uppnås utan klostertvång och askes, han tillåter henne att umgås i den sällskapskrets hon genom börd tillhör, ty han hyllar den meningen, att en kvinna kan på en gång vara troende och

leva med i världen. Valdes finner i Giulias levnadssätt intet som kräver förändring; han anser hennes oro och hennes tvivel för onödiga farhågor, enligt hans åsikt äro ordensregler och mekaniskt bönrabbel fullkomligt obehövliga för uppnående av de högsta kristliga målen, ty sann kristendom yttrar sig i kärlek till Gud och människor. Valdes tillråder Giulia att flitigt läsa den heliga skrift, helgonlegenderna och Kristi efterföljelse av Tomas a Kempis samt uppräknar ytterligare några fromma verk, som på den tiden voro mycket spridda. Hans ideal för den kristna kvinnan är makan och modern, som i kraft av sin tro leder sin familj på sedlighetens och dygdens väg.

Valdes gav detta "Kristendomens alfabet" formen av en dialog mellan Giulia och sig själv. Han nedskrev den på spanska, och Marcantonio Magno översatte den sedermera till italienska och tillägnade Giulia sitt arbete.

Alltifrån detta minnesvärda samtal slöt sig Giulia Gonzaga så hängivet till Juan Valdes som en icke längre ung, av olyckor drabbad kvinna kan sluta sig till sin andlige ledare och vägvisare. Hon förvarade hos sig och spred hans skrifter, härigenom utsättande sig för de största faror, då inkvisitionens spioner alltid lågo på lur. Ävenså underhöll hon förbindelser med Juans lärjungar och använde härvid som mellanhand Don Germano Mindois, föreståndare för ett sjukhus för obotligt sjuka, som låg bredvid klaritklostret, där Giulia bodde. Nunnor och världsliga kvinnor, som gingo i hennes anda, kunde alltid räkna på Giulias materiella understöd, och för dem som förföljdes av inkvisitionen hade hon städse öppen hand. En av hennes väninnor, Isabella Brisegna, en fanatisk anhängarinna av Valdes och Ochino, gifte sig med spanjoren Garcia Manriquez, ståthållare i Piacenza och ursinnig motståndare till reformationsrörelsen. Då Manriquez såg, att hans maka lutade åt den nya läran, förbjöd han henne allt umgänge med kättarna och bevakade henne strängt, så att hon ej skulle kunna underhålla skriftlig förbindelse med dem. Isabella stod ej ut med detta förmynderskap, hon rymde hemifrån och begav sig först till Ravenna och sedermera till Schweiz, där hon en dag fann sig stå fullkomligt medellös. Då kom Giulia till hennes hjälp och sände henne årligen hundra scudi.

Valdes dog 1540. För Giulia var hans död ett hårt slag, men hennes trosiver blott växte efter mästarens bortgång. Hon betraktade sig som hans apostel, och fastän hon var sjuklig och led av ständig feber, underhöll hon en livlig brevväxling med

likasinnade själar. Särskilt innerligt slöt hon sig till Pietro Carnesecchi. Denne nödgades emellertid inom kort lämna Neapel, ty inkvisitionen började misstänka och förfölja honom. 1546 under Paul III kallade honom Sant' Officio till Rom och stämde honom inför sin domstol. Den neapolitanske abboten förmådde snart bevisa sin oskuld, men han misstrodde inkvisitorerna och begav sig till Frankrike, där han fann tillflykt vid Katarinas av Medici hov och tillvann sig Henrik II:s välvilja. Carnesecchi begagnade sin vistelse i Frankrike till att träda i förbindelse med de mest framstående hugenotterna och slöt sig än närmare till reformatorerna. 1552 återvände han till Italien, stannade en tid i Padua och bosatte sig därefter i Venedig, då han kände sig tryggare inom republikens område än i Neapel eller Rom. Här arbetade han liksom i Frankrike på en förbättring av de kyrkliga förhållandena, och under hela sin bortovaro från Neapel skrev han flitigt till Giulia Gonzaga och höll henne underrättad om allt som rörde deras gemensamma religiösa strävanden. Giulia å sin sida skrev till honom tre gånger i veckan, och det är i sanning förvånande, att denna sjuka och nedbrutna kvinna hade krafter nog att så energiskt arbeta på förverkligandet av sina religiösa ideal.

5 juni 1557 underrättade Carnesecchi Giulia, att kardinal Morone blivit arresterad av inkvisitionsdomstolen. Då Morone stod i förbindelse med Carnesecchi och Giulia, blevo båda oroliga, och deras farhågor visade sig snart vara grundade. Vid förhöret uppgav kardinalen bland andra som han haft förbindelse med även Carnesecchi, och denne blev därför kallad till Rom. Carnesecchi anade, att hans vistelse i Rom skulle ändas på bålet, och hörsammade ej kallelsen, varför han 6 april 1558 av tribunalen dömdes till döden in contumaciam. Samtidigt svävade även Giulia i stor fara, och hennes vänner rådde henne att så skyndsamt som möjligt lämna Italien. Men furstinnan förklarade sig vara oskyldig inför Gud och kvarstannade lugnt i Neapel. Då det emellertid spred sig ett rykte, att en arresteringsorder utfärdats mot några av hennes tjänare, försåg hon två av dessa med pengar och befallde dem att lämna Neapel; några andra blevo gripna av inkvisitionstjänarna och förda till Rom.

Vilket mod Giulia visat genom att stanna i Neapel och hur fast medveten hon varit om sin oskuld framgår av ett brev hon några år senare (1553) skrev till Ferrante Gonzaga, då denne var orolig över rykten om att hon förföljdes av inkvisitionen. "Så sant som jag åstundar den himmelska återlösningen för Er och

för mig själv“, skriver hon, “måste jag tillstå, att de förföljelser jag är utsatt för äro mig plågsammare, emedan de oroa Er, än för de personliga obehag de bereda mig själv. Jag skulle gärna taga på mig alla de vidrigheter som förbittra ert liv. Vad mig beträffar, så är det huvudsakligen fråga om mitt umgänge med Valdes och hans skrifter — alltså om saker som hände för fjorton år sedan. Nu drages allt detta fram på nytt och efter vad jag hört på begäran av vicekonungen, som Gud må förlåta såväl detta som så många andra synder, för vilka han kommer att behöva förlåtelse. Orsakerna till dessa nya förföljelser äro hans motvilja mot Er samt min vänskap för den av honom hatade Marchesa del Vasto. Vicekonungen är en människa, som vill bli på en gång fruktad och dyrkad och som kräver fullständig underkastelse under sin despotiska vilja. Men även sådan underkastelse båtar föga, ty han fordrar framför allt, att man ödmjukt skall hylla hans gemål och dagligen finna sig i tusen nålstyng av henne, såsom Ni ju själv fått erfara . . .

Dessa äro de verkliga orsakerna till trakasserierna och förföljelserna. Men för att vara fullkomligt uppriktig måste jag tillägga, att även kardinal Sant' Jacopo (Juan Alvarez de Toledo, vicekonungens bror), som förbereder stora ting, har sin hand med i spelet; det samma gäller om kardinalen av Neapel (Gian Pietro Carafa, sedermera påven Paul IV), vars intelligens alla veta uppskatta efter förtjänst. Överhuvud är inkvisitionsdomstolen så egendomligt beskaffad, att folk, som bero av den, till och med säga saker de alls icke veta eller sådant, som de blott kunna ha drömt, för att på så sätt finna nåd för de högvördiga domarna och själva komma undan helskinnade. Inkvisitionen äger underordnade organ, som förstå att så skickligt bearbeta sina offer, att det hänt att det ena eller andra vittnet antingen påbördat mig yttranden, som han uppfattat orätt, eller också berättat rena osanningar, som emellertid icke kunna rättas, emedan alla dylika slags förhör äga rum i största hemlighet. Har jag vid något tillfälle talat i religiösa frågor, har det varit för att själv komma till bättre insikt, icke för att angripa katolska kyrkan. Vad beträffar Valdes skrifter må prelaterna förbjuda dem, om de anse deras innehåll skadligt. Så länge det icke sker, är man berättigad att hava dem i sitt hus. För övrigt har jag dem icke längre hos mig, trots att de ännu icke äro belagda med förbud.

Inkvisitorerna föra beständigt ont i skölden mot mig, de utfråga alla som råka i deras händer om mig, och om då den ene eller

andre erkänner, att han talat i religiösa ämnen med mig, förbjuda de honom att vidare umgås i mitt hus. Jag tror dock, att det ej finns mer än tre människor, med vilka jag talat i dessa ämnen, och jag har då alltid gjort det i ett gott syfte och hållit mig till enkla spörsmål, då jag icke förstår de invecklade.

För övrigt ha inkvisitorerna möjligen redan lugnat sig beträffande mig och betrakta sina misstankar som grundlösa, såsom de borde ha gjort från början. På samma sätt gick det med biskopen av Otranto, som de länge trakasserade utan anledning, men slutligen måste förklara oskyldig.

Nu har jag sagt Er allt, emedan Ni önskade det, annars skulle jag ej ha besvärat Er med en så lång skrivelse, då jag väl vet hur upptagen Ni är av alla möjliga angelägenheter."

Giulias förhoppning, att inkvisitorerna lugnat sig beträffande henne, var emellertid alltför sangvinisk. Väl föreföll det ett ögonblick — det var efter Paul IV:s död — att inkvisitionens skräckvälde nalkades sitt slut, att det nu skulle komma bättre, fredligare tider; men illusionen varade ej länge. I ett sådant ögonblick av allmän glädje skrev Carnesecchi 22 augusti 1559 till Giulia, att "Santa Inquisitione dött samma död, medels vilken den plägat befordra andra till en annan värld — genom lågorna". Folket hade nämligen stuckit inkvisitionstribunalens hus i Rom i brand. Carnesecchi begagnade den i Rom för tillfället rådande mildare stämningen för att rättfärdiga sig eller åtminstone bemöta anklagelserna emot honom.

Under tiden blev Giulias hälsa alltmera vacklande, och en av hennes vänner, Seripando, biskop av Salerno, medlem av konciliet i Trident och sedermera kardinal, rådde henne att flytta till Salerno, då luften där var hälsosammare än i Neapel. Han rådde henne dess ivrigare till detta ombyte av vistelseort som han förmodade, att konciliet skulle förbjuda världsliga kvinnor att vistas i klostren och Giulia således under alla omständigheter skulle bli nödsakad att snart lämna San Francesco. Furstinnan följde intresserat med konciliets förhandlingar; om alla viktigare beslut underrättades hon dels av Seripando, dels av Pietro Antonio di Capua, ärkebiskop av Otranto, som likaledes tog del i konciliet.

Under Giulias sista levnadsår drabbade henne en smärtsam förlust, i det hennes gamle vän Molza gick bort. Molza fick uppleva sitt eget eftermäle; då han nämligen 1562 låg svårt sjuk, spred sig ett rykte om hans död, och åtskilliga poeter offent-

liggjorde dikter, vari de begräto hans förtidiga bortgång. Den sjuke skalden fick tid att läsa all denna poesi, då han dog först två år därefter. Giulia överlevde honom, och trots den ständiga, pinande febern fortfor hon i det sista att skriva till sina liksinnade vänner. Slutligen voro hennes krafter uttömda, och 19 mars 1566 utandades hon sin sista suck i klostret Francesco delle monache, där hon tillbragt så många år. Hon efterlämnade ett utförligt testamente, vari hon gjorde Vespasiano Gonzaga till sin universalarvinge, men ålade honom att utbetala ett betydande antal legat. Hon ihågkom i sina bestämmelser vänner, nunnorna, med vilka hon levat i bästa samförstånd, välgörande stiftelser och sina tjänare. Sin slavinna Cintia skänkte hon friheten och därjämte en summa av 200 dukater. "Sin själ anförtrodde hon åt den allsmäktige Guden, den kärleksrikaste av fäder, och hans son Jesus Kristus, vår återlösare, på det de måtte upptaga henne i det eviga livet." Till slut bad hon att få bliva begravd i franciskannunnornas kyrka. Döden bevarade henne från svåra prövningar och sannolikt också från inkvisitionsbålet. Medan hon redan var så sjuk, att hon icke mera förmådde resa sig från bädden, öppnades nämligen en rättegång mot henne i Rom, och den fortgick, då den anklagade redan vilade i graven. När han ej kunde bemäktiga sig henne levande, befallde Pius V, att hennes dödliga kvarlevor skulle avlägsnas ur kyrkans gravvalv och jordas i den gemensamma nunnegraven. Några århundraden därefter öppnades denna "fossa commune" med anledning av några offentliga arbeten, och kvarlevorna av de där jordade skulle föras till Camposanto delle Fontanelle; i tanke att ingen skulle fråga efter dessa förgätna stoft, sålde emellertid jordarbetarna de funna skeletten i all hemlighet till en sockerfabrik.

VI.

I Giulias kvarlåtenskap funnos en mängd brev från hennes vänner, som hon haft oförsiktigheten att ej bränna. Dessa brev blevo anledning till många olyckor, och framför allt frambesvuro de den tragiska inkvisitionsprocess mot Carnesecchi, som en lång tid upprörde hela Italien och ej skulle förgätas på århundraden.

Knappt hade Giulia slutit sina ögon, förrän Pius V vände sig till vicekonungen med begäran, att denne skulle tillåta inkvisitionens ombud att genomgå Giulias papper, innan Vespasiano Gonzaga anlänt från Norditalien och tillträtt sitt arv. Vicekonungen

samtyckte till denna olaglighet, ja medgav att Giulias skriftliga kvarlåtenskap fördes till Rom, på villkor att den snart återställdes. Inkvisitionen erhöll två buntar skrivelser, och de höga herrarna funno kapet så lysande, att de äntligen ville behålla det. De båda paketen blevo alltså visserligen återsända till Neapel, men på vägen överföllo inkvisitionsknektar budbäraren och fråntogo honom papperen, som aldrig kommo i Vespasianos händer. Hur den senare förhöll sig till rånet är icke bekant, men det tycks som om Gonzaga, angelägen som han var att stå på god fot med påven och vicekonungen, icke fordrade tillbaka papperen, helst han själv ej berördes av deras innehåll.

De till Giulia ställda breven blevo införlivade med inkvisitionshandlingarna, och på denna grundval öppnades en rad rättegångar mot hennes vänner och bekanta. Svårt komprometterad blev bland andra Carnesecchi, till vilken Giulia ofta brukade skriva i chiffer; så betecknade t. ex. talet 5 Carafa, bokstäverna R. R. Vittoria Colonna, fyra "d" inkvisitionen själv. Pius V beklagade, att Giulia redan var död, och yttrade till sin omgivning, att om dessa dokument hade fallit i hans händer under furstinnans livstid, så skulle han låtit bränna henne på bål. Med dess större förbittring förföljde han nu de levande; han överlämnade hennes f. d. hovmästare Giovan Battista Perez samt två av hennes tjänare till inkvisitionsdomstolen "per causa di religione" och uppfordrade i slutet av juni 1566 hertigen av Toskana att utlämna Carnesecchi, som flytt till Florens, där han trodde sig säkrare. Hertigen av Toskana betedde sig alldeles som Cesare Borgia i Sinigaglia; han inbjöd Carnesecchi till sitt bord och lät fängsla honom. Påven skickade en Monsignore med en stark truppavdelning att hämta fången, och inom kort befann sig Giulias olycklige vän för tredje gången i det hus, över vars förstörelse han för en del år sedan hade uttryckt en så jublande glädje.

Carnesecchi blev två gånger underkastad tortyr, men hans bekännelser hemlighöllos så strängt, att ingen fick veta något närmare om dem. Prelatens död var en på förhand beslutad sak; hertigens av Toskana sändebud avrådde redan i början av rättegången sin herre från att lägga sig ut för Carnesecchi hos påven, ty alla försök i den vägen skulle vara fruktlösa. Hertigen, som måhända ångrade sin alltför långt gående lydaktighet mot den heliga stolen, lät icke dess mindre bedja påven om mildhet mot den anklagade, som i själva verket blev offrad för sina fienders

avund. Katarina av Medici, som kände Carnesecchi från Paris, gjorde detsamma. Men förbönerna voro fåfänga; påven svarade avvisande, att han ingenting kunde göra i denna sak, som helt och hållet berodde på kardinalkollegiets dom.

Rättegången varade länge och fördes med oerhörd förbittring. Vittoria Colonna, som varit död i tjugo år, och kardinalerna Polo och Soranzo, som varit döda i nio, indrogos i målet, ja räfsten utsträcktes även till kardinal Morone och några biskopar, som varit dennes fängelsekamrater men för länge sedan befunnits oskyldiga, samt till den för fyra år sedan avlidne Seripando.

Mot Carnesecchi riktades icke mindre än trettiofyra anklagelser; han förklarades för en förhärdad kättare, som blott hycklade bättring, hans prebenden fråntogos honom, och all hans egendom konfiskerades, varefter han överlämnades till den världsliga makten, enkannerligen Monsignore governatore di Roma, som skulle verkställa domen. Sant' Officios utslag upplästes 21 september 1566 i sessionssalen kallad "Sala Minerva". Härmed var Carnesecchi alla sina värdigheter förlustig, han sveptes i en mantel, som var bemålad med eldslågor, och guvernörens hejdukar grepo honom och släpade honom till Tor di Nonas fängelse. Tio dagar därefter, tidigt på morgonen den 1 oktober, verkställdes domen. Påven hade befallt, att kättaren skulle brännas på Campo dei Fiori, men på förbön av guvernören, som var en god vän till Carnesecchi, blev han besparad vandringen genom staden, där den nyfikna hopen skulle ha skymfat och okvädat honom, och exekutionen utfördes i S. Angelo. Tack vare samme medlidsamme guvernör blev Carnesecchi ej levande överlämnad åt lågorna; bödeln avhögg först hans huvud, därpå avkläddes liket fullständigt och bands med fötterna vid martyrpålen, varefter bålet antändes.

Carnesecchi gick med fattning och värdighet till döden och förklarade för sin omgivning, att han slöt sitt liv som troende katolik. Han biktade för kapucinpatern Pistoja, klädde sig i högtidsdräkt, drog till och med på nya handskar och höll en vit näsduk i handen. Så berättas av ögonvittnen till den ohyggliga avrättningen. Samtidigt med Carnesecchi dömde inkvisitionen en munk till döden på bålet och femton andra för otro misstänkta dels till livstidsfängelse och dels till penningböter.

En medlem av inkvisitionsdomstolen yttrade i ett ögonblick, då mänskliga känslor vaknade i hans bröst, att inkvisitionen "betjänade sig av Gud, men ej tjänade Gud". "Ci serviano di Dio e non serviano a Dio." Och han sade sant.

VII.

Som redan nämnt tillerkände kejsaren Giulia förmynderskapet över Isabellas tvåårige son, och från den dagen ägnade sig denna med verkligt moderlig kärlek åt den unge Vespasianos uppfostran, ja man kan säga, att hon häri såg sin livsuppgift. Så snart den lille fått åren inne, lät hon undervisa honom i latinska, grekiska och toskanska språken; toskanska dialekten ansågs nämligen för den bästa skriftitalienskan. Poeten Gandolfo Porrino prisar i en av sina "Capitoli" Vespasianos sorgfälliga uppfostran och vänder sig till honom i följande ordalag:

Siete buon greco, buon latino, e tosco.

Då ynglingen skulle bli krigare liksom sin far, övades han också i vapenyrket, och han nådde stor färdighet i alla grenar av sitt blivande kall. Enligt historieskrivaren Ammiratos åsikt var Gonzaga värdig att ställas vid sidan av antikens hjältar, ty han förenade militära kunskaper med litterär bildning och var en likaså skicklig härförare som smidig sällskapsmänniska.

Giulia befattade sig också nitiskt med sin myndlings förmögenhetsförhållanden, och då Vespasiano ägde anspråk på besittningen Casalmaggiore, skickade hon Nikolaus av Markobrun till Karl V att utverka, att godset i laga form förlänades honom. Hon försvarade och skyddade sin myndlings arvsanspråk vid alla tillfällen och bemödade sig att genom köp utvidga hans huvudbesittning Sabbioneta.

Isabella ville tidigt gifta bort sin son och utsåg till gemål åt honom Vittoria, dotter till Pier Luigi Farnese, hertig av Parma och Piacenza, Paul III:s nepot. Giulia ansåg emellertid, att en förbindelse med uppkomlingarna Farnese icke motsvarade släkten Gonzagas anspråk, och för att giftermålet ej skulle komma till stånd uppställde hon i Vespasianos namn så stora penninganspråk, att Farneses inte förmådde uppfylla dem och partiet gick om intet. Vittoria förmäldes sedermera med hertig Guidobaldo av Urbino.

För att fullkomna Vespasiano i världsmannaseder skickade Giulia honom till Spanien, till tronföljaren Filips hov. Vi ha ett brev från Don Ferrante Gonzaga till furst Doria i Genua, där Ferrante ber storamiralen om en till två galärer för den unge Gonzagas färd över till Barcelona och försäkrar honom om Giulias

tacksamhet för denna tjänst. Doria uppfyllde furstinnans önskan, och Vespasiano blev vid hovet i Valladolid genast utnämnd till Don Filip II:s hederspage. Efter två års vistelse i Spanien återvände unge Gonzaga för en kort tid till Italien, och hos Don Ferrante Gonzaga, som för tillfället var kejserlig guvernör i Milano, lärde han då känna Donna Diana, dotter till den framstående spanske granden Antonio di Cardona. De unga tu förälskade sig i varandra, och familjerna samtyckte till föreningen, men förmälningen kunde ej äga rum förrän i mars 1550, då Vespasiano först måste bege sig till Flandern med tronföljarens hovstat.

Knappt hade de nyförmälda slagit sig ned i Sabbioneta, som Vespasiano från en öde stad ville omskapa till en härd för konst och vetenskap, förrän han måste bryta upp och i sällskap med Don Ferrante Gonzaga sluta sig till kejserliga hären, som belägrade Parma, vars hertig, Ottaviano Farnese, hade slutit förbund med fransmännen mot Filip II. Vid denna belägring utmärkte sig den unge Gonzaga högligen; han anförde det italienska fotfolket och blev sårad, men då såret var av lindrig beskaffenhet och raskt läktes, deltog han i fälttåget ända till fredsslutet. Hertigen av Alba, vicekonung av Neapel och överbefälhavare över de spanska trupperna i Neapel, fattade sådant tycke för Vespasiano och fick så hög tanke om hans militära duglighet, att han beständigt ville ha honom i sin närhet, vadan den unge äkta mannen under de första åren av sitt äktenskap knappt någonsin var hemma i Sabbioneta. Hösten 1556 förde han ånyo befälet över en avdelning av Albas här; denna gång tågade man till Rom för att hämnas den oförrätt Paul III hade tillfogat den kejsartrogne Colonna; dessutom gällde det att korsa påvens planer på att i förbund med Henrik II av Frankrike frånrycka spanjorerna konungariket Neapel. Av nationell egoism, för att skona de spanska trupperna, ställde Alba alltid italienarna på de farligaste punkterna, och särskilt vid Ostia hade Vespasiano rikligt tillfälle att ådagalägga sin oförskräckthet.

Efter avslutandet av detta för Rom olyckliga krig mellan Paul IV och spanjorerna reste Vespasiano hösten 1557 till Neapel, där hans mor Isabella, furstinna av Sulmona, då bodde. Giulia Gonzaga hade ej sett sin myndling sedan den dag, då han som ung gosse avreste till Spanien. Hennes glädje torde därför ha varit stor, då hon nu återsåg honom höljd med krigarära och mognad till en utomordentligt lärd och i de sköna konsterna bevandrad man. Under sin månadslånga vistelse i Neapel omgav

sig Vespasiano med litteratörer och samlade i sina gemak huvudstadens utvaldaste andar, såsom Ferrante Carafa, Antonio Minturno, Bernardino Rota. Efter krigets fasor ägnade han sig nu åt diktkonst, vid samkvämen i hans hus talades det om poesi, och en av deltagarna i dem upptecknade samtalsämnena i sin avhandling "Arte poetica". Vespasiano uppläste för sina vänner en del egna dikter, av vilka flera, vi måste erkänna det, rätt svaga prov bevarats in i våra dagar. Men mer än poesi intresserade honom dock matematik och befästningskonst. Trots sina poetiska aspirationer och sin förkärlek för vetenskaperna var Vespasiano i grund och botten en brutal och hämndgirig natur, liksom flertalet av den tidens framstående män, som bakom polerat umgängessätt och deklamation av välklingande sonetter dolde sina rovdjursinstinkter. Han måtte ha varit medveten om sin brutala karaktär, ty till emblem valde han tre bevingade blixtar, syftande på Vergilius ord om Jupiter och cykloperna:

> Tres imbris torti radios, tres nubis aquosae
> . . . rutili tres ignis, et alitis austri. [1]
>
> (Aeneis VIII, 429)

Då han sedermera intogs i Paduas "Accademia degli Affidati", kallade han sig där "il severo".

Vintern 1557 tog han för sista gången avsked av Giulia Gonzaga och återvände för kort tid till sin ensamma hustru i Sabbioneta; men redan i början av nästa år måste han bege sig till Florens för att hylla den nye konungen, Filip II av Spanien. Från Florens drog han till kejsar Ferdinands hov i ärende att utverka investitur på sina länsgods. Ständigt ute i krig eller på resor försummade han alldeles sin unga hustru, och icke alla den tidens gräsänkor voro lika en Vittoria Colonna, som bevarade sin make obrottslig trohet, medan han i åratal låg i fält. Knappt återkommen hem fick Vespasiano anonyma brev, som underrättade honom, att hans gemål i ensamheten haft en olovlig förbindelse med sin sekreterare Annibale Raineri och att den icke skulle bli utan följder. Då Gonzaga övertygat sig om beskyllningens sannfärdighet, kallade han till sig Antonio Messirotto, en trogen hovman, som skulle gått i elden för sin herre, yppade den fruktansvärda hemligheten för honom och befallde honom att mörda skändaren

[1] Tre haglets strålar, tre det [illegible] den vingade sunnans.

av sin ära. Messirotto utförde samvetsgrant befallningen; han smög sig in i sekreterarens i jordvåningen belägna bostad och sänkte sin dolk i den sovandes bröst. Då Vespasiano erfarit, att ena delen av vendettan var utförd, kallade han på sin gemål och ledde henne vid handen till den mördades bädd. Där räckte han henne framför liket en flaska gift och sade med låg stämma: "Drick!" Därpå lämnade han rummet och låste dörren efter sig

Den olyckliga kvinnan hade ej mod att tömma dödsdrycken, och i tre dagar kämpade hon med sin drift att leva; måhända hoppades hon också, att den grymme maken skulle förbarma sig över henne. Men Vespasiano blott infann sig tid efter annan utanför dörren och ropade genom nyckelhålet till henne: "Bevi!" Slutligen sveko furstinnans krafter, hon tömde flaskan och sjönk livlös ned bredvid sin älskades stoft. Vespasiano utspred, att hans gemål dött av hjärtslag, föranstaltade en praktfull begravning, klädde sig och hela sin hovstat i sorgdräkt och gick bakom kistan med sorgbunden uppsyn. Befolkningen i den lilla staden visste gott besked om den tragedi som utspelats på slottet, men av fruktan för tyrannens hämnd teg man.

Sedan Vespasiano jordat sin gemål såsom det hövdes en furstinna, blev han åter en mecenat för konster och vetenskaper. Han byggde slott och kyrkor, köpte klassiska skulpturer och lät pryda sina gemak med fresker. 1562 gav han en stor fest i Bozzolo med anledning av sin halvsysters, grevens av Sulmona dotter, förmälning med greven av Potenza. Till bröllopet kom en mängd adel från Cremona och Mantua, och Vespasiano utvecklade all den ståt en renässansfurste var mäktig. Komedier uppfördes, allehanda slags tävlingar höllos, överallt i den lilla staden var det musik och dans; höjdpunkten av förlustelserna utgjorde en tornering till fots, vari värden själv tog del. För att även de fattiga skulle få något med av fröjden lät Vespasiano kasta ut massor av guld- och silvermynt bland folket, vilket naturligtvis framkallade stort jubel.

Vespasiano skapade ett nytt Sabbioneta. Slottets omgivning hade hittills varit alldeles vanvårdad, en väldig vallgrav, som under tidernas lopp förvandlats till en samlingsplats för avskräde, vanprydde den för övrigt av oansenliga hus bestående lilla staden. Vespasiano gjorde upp en djärv plan att bygga om och försköna sitt residens. Han tillkallade den berömde byggmästaren Girolamo Cattaneo Novarese, och som han själv var ganska hemma i byggnadskonst och väl bevandrad i Vitruvius

verk, arbetade han och yrkesmannen i samråd. Ända från Judeens och Feniciens byggnadskonst hämtade han uppslag. Som han läst, att under Salomos tid byggnaderna smyckades med ornament av dyrbart ceder- och olivträ, att fyrtiofem pelare av Libanonceder hade uppburit valven i Jerusalems kungapalats, beslöt han införa en nyhet i den italienska byggnadskonsten och även han använda sällsynta träslag till utsmyckning av de byggnader som uppfördes i Sabbioneta. I sin nybyggnadsplan för staden inbegrep Vespasiano icke blott sitt eget slott och restaurering av kyrkorna, han tvang också de förmögna invånarna i Sabbioneta att uppföra hus, vilkas byggnadssätt överensstämde med hans försköningsplaner. Större delen av arbetena fullbordades under Vespasianos personliga ledning inom loppet av tre år, och de samtida begapade Sabbioneta som ett under. Där hade vuxit upp en helt och hållet ny stad med breda gator, kantade av stora palats och hus utvändigt smyckade med fresker; gravarna fyllda av dyvatten, grodor och avskräde voro fullständigt försvunna. Hela Sabbioneta var nu omgivet av en stadsmur, och över den enda, monumentala porten, som förde in i detta hemvist för konst och despotism, hade Vespasiano låtit inrista ordet "Victoria." Då det stolta ordet var inhugget i stenen, lät fursten tillkalla bildhuggaren Leone Leoni Aretino och befallde denne att modellera en staty av honom, som skulle få sin plats på en sockel på den öppna platsen framför slottet. Med lyftad arm ville han bjuda och befalla där i all evighet. Hans befallningar förklingade emellertid snart, som det är mänsklig viljas lott på jorden, och bronsstatyn intar numera en anspråkslös plats som gravmonument över Sabbionetas grundare.

Staden var färdig, men nu fattades det invånare. Vespasiano sökte råda bot även härför; 25 september 1562 utfärdade han vid hot om strängt straff befallning, att alla hans under Sabbioneta lydande undersåtar, hantverkare, köpmän och ämbetsmän jämte familjer, senast den 8 oktober skulle vara bosatta i Sabbioneta; ohörsamhet belades med böter av hundra scudi, varav hälften skulle tillfalla angivaren, hälften den furstliga skattkammaren.

Kanikerna i Mariakyrkan och andra andlige hotade han med indragning av deras prebenden, i händelse de trotsade befallningen. Från och med nu var det förbjudet att sälja livsmedel, frukt och grönsaker på någon annan plats än stadstorget. Fursten genomförde en fullständig centralisation, för att Sabbioneta skulle förvandlas till en huvudstad. Han hade heller inte för-

gäves studerat grekiska och latin, och "med hänsyn till den friska, goda luften, traktens fruktbarhet och den offentliga säkerheten i Sabbioneta" beslöt han att grunda en "Studio di Humanità", där ungdomen skulle beredas till studiet av rättsvetenskap och medicin vid universiteten i Padua och Bologna.

För att även i territoriellt avseende förstora sin besittning frånryckte herren till Sabbioneta sina fränder och myndlingar, Carlo Gonzagas söner, en del av deras gods Comessaggio, som gränsade till hans landamären. De förfördelade öppnade en process mot Vespasiano, men den avgjordes vid kejsarhovet till förmån för den starkare, som i detta fall till på köpet var en förtjänt härförare. Sedan det nya "riket" på detta sätt hade grundats, försökte Vespasiano ytterligare utverka, att det av kejsaren upphöjdes till markisat.

Trots att Sabbioneta nu blivit ett rike, som ägde ett präktigt residens, en humanistisk skola och ett marknadstorg för hela omgivningens produkter, var det dock en något långtrådig vistelseort för sin herre, som från ungdomen varit van att leva vid stora hov eller i fältläger. 1564 begav sig Vespasiano till Spanien, där han kort därpå ingick ett andra äktenskap med Anna av Aragonien, en syster till fursten av Segovia. Den unga makan var av högförnäm börd och i fjärde led besläktad med Filip II. Bröllopet ägde rum i Valencia 4 maj 1564, och därefter återvände Vespasiano med sin gemål till Italien och höll ett högtidligt intåg i Sabbioneta. Under de första åren av äktenskapet födde Anna sin gemål två barn, Isabella och Lodovico, men det furstliga parets samliv blev icke dess mindre kortvarigt. Redan 1566 lämnade Principessa Anna av obekanta skäl sin gemål och bosatte sig i den lilla italienska staden Rivarolo. Donna Anna kom dit djupt melankolisk; bittert lidande talade ur hennes drag, hon anlade sorgdräkt och bibehöll den dräkten till sin död. Hon mottog ingen, hennes gemål besökte henne ej, och efter ett i dyster enslighet tillbragt år avled Vespasianos andra gemål 11 juli 1567. Hon anförtrodde ingen anledningen till sin flykt från det äktenskapliga samlivet och tog sitt livs hemlighet med sig i graven.

Giulia upplevde ej denna sin älsklings andra äktenskapstragedi. Utan tvivel hade hon fått vetskap om Diana di Cardonas tragiska slut; det måste ha varit ett hårt slag för henne, och Vespasianos beteende tycks ha upprört Giulia så, att hon upphörde att skriva till honom. Men Gonzaga, som av arvsskäl var angelägen att stå på god fot med sin fostermor, gjorde tyd-

ligen sitt bästa att blidka henne, ty till sist utnämnde hon honom dock som vi sett till sin universalarvinge.

Efter sin andra gemåls död stannade Vespasiano icke länge i sin befästa kulturstad; på Filip II:s önskan begav han sig än en gång till Spanien. Murarna han uppfört kring Sabbioneta hade tydligen förskaffat Gonzaga rykte som fästningsingenjör, ty konungen, som befarade ett anfall av morerna, uppdrog åt honom att förstärka och förbättra Cartagenas fästningsmurar. Då Gonzaga löste även den uppgiften till belåtenhet, utnämnde honom Filip II 1571 till vicekonung av Navarra och ståthållare i provinsen Guipozcoy, där fästningsbyggen i Pampeluna, Fonterabbia och San Sebastian hade blivit av nöden. Då Vespasiano således måste räkna med en längre tids vistelse i Spanien, satte han sin släkting Ottaviano Visconti som sin ställföreträdare i Sabbioneta med uppdrag att fortsätta stadens utvidgning. Under tiden vunno hans nordspanska fästningsbyggen så allmänt erkännande, att konungen anförtrodde honom även befästandet av sydkusten. Gonzaga utmärkte de viktigaste strategiska punkterna och började anlägga fästningar överallt, där han ansåg det av nöden; bland annat upptäckte han även i Gibraltar en högviktig strategisk punkt och lade grunden till dess monumentala fästningsverk. För att väcka konungens välbehag lät han efter befästningarnas fullbordan på alla större platser prägla minnespenningar till Filip II:s ära, och på kort tid kom han i sådan gunst hos härskarhuset, att han dristade hos kejsar Rudolf II anhålla om Sabbionetas upphöjande till hertigdöme, vilket berodde av den romerske kejsaren. Av fruktan att fursten av Mantua skulle korsa hans planer, vidtog han sina mått och steg i sådan hemlighet, att då Gonzaga i Mantua fick vetskap om den tilltänkta upphöjelsen, var saken redan avgjord. Sedan dess utbredde den tvehövdade kejsarörnen sina gyllene vingar på blått fält över Sabbionetas stadsport.

Då han nu nått sitt livs mål, i det han rest ett nytt Sabbioneta, grundat ett litet rike och blivit en krönt furste med så gott som oinskränkt makt och då dessutom hans krafter började märkbart avtaga, anhöll han hos Filip II att bli befriad från sina ansträngande åligganden och återvände till Sabbioneta. Han tog med sig hem sin son Lodovico, som var page vid hovet i Madrid och gick i faderns fotspår. Under tiden hade Visconti fullbordat de av Vespasiano påbörjade byggnadsverken i Sabbioneta, däribland även en av de främsta arkitektoniska skapelserna, pelargången

kallad "Galleria", som omslöt stora torget, samt den andra stadsporten, "Porta Imperiale". Gonzaga lät nu dekorera "galleriet" med fresker, som återgåvo alla möjliga stadsvyer, från Rom, Neapel, Florens, ja från Antwerpen och Konstantinopel; självfallet också från det nyskapade Sabbioneta. Både av yrkesvana och av omtanke underlät heller icke fästningsarkitekten att bestycka sina stadsmurar med ett ansenligt antal mörsare, bland vilka det fanns en "Drake" och en "Varginna", men även en "Siren" och en "Friheten".

Efter fästningsverk och artilleripjäser kom nu turen till sköna konster och litteratur. Vespasiano tillkallade konstnärer, som skulle måla porträtt av alla berömda män av huset Gonzaga, och prydde kyrkornas altaren med vackra tavlor; han anskaffade också klassiska skulpturer, som han uppställde i sitt älskade "Galleria", och i sitt bibliotek hopade han de sällsyntaste böcker. Trots att han redan upplevt två äktenskapstragedier, ingick han till sist ett tredje giftermål. Hans ende son Lodovicos bortgång, som försänkte honom i djupaste sorg, var anledningen till steget; han ville efterlämna en arvinge och tronföljare. Vid kyrkklockornas klang drog han 1583 in i Sabbioneta med Margherita Gonzaga, syster till Ferrante II, herre till Guastalla; den nyförmälda furstinnan var vacker och i blomman av sin ungdom, men den utlevade, levnadsmätte gemålen förmådde ej skänka henne moderslyckan. Margheritas kall blev i stället barmhärtighetssysterns, ty kort efter bröllopet insjuknade Vespasiano svårt och nödgades på grund av "röta i huvudskålen" underkasta sig en svår operation. Vare det sagt till de dåtida läkarnas ära, att kirurgen Antonio Amici från Sabbioneta utförde trepanationen så skickligt, att Vespasiano 1584 med stort följe kunde bege sig till Brescia för att uppvakta änkekejsarinnan, Filip II:s syster, som var på väg från Tyskland till Spanien.

Gonzagas sista levnadsår voro ett slags botgöring för de många förbrytelser han begått. Med den för honom utmärkande energien började hertigen av Sabbioneta uppföra kyrkor och arbeta för sin själs frälsning. Han restaurerade kyrkan "All' Assunzione di Maria Vergine", lade grundstenen till kapucinklostret i Bozzolo, skänkte sitt palats i Sabbioneta till karmeliterna och påbörjade den praktfulla kyrkan "Santa Maria Inconorata".

Sin dotter Isabella förmälde han med Luigi Carafa, furste av Stigliano, påvlig nepot och därjämte en vacker och omätligt rik ung man. Men nu, då allt tycktes lova en fridfull levnadsafton

— nu knackade Marsguden än en gång på hos sin gunstling från fordom. Det gällde ett fälttåg mot konungariket Polen för att befria kejsar Rudolfs bror, ärkehertig Max, som 1588 hade fängslats i Polen, då han där sökte genomdriva sitt val till konung. Bestört över denna katastrof vände sig Rudolf till Filip II med begäran om bistånd, och till yttermera visso beslöt han att till Spanien sända några beprövade förespråkare: Vespasiano Gonzaga, fursten av Ariscot och Don Guglielmo di San Clemente.

På kejsarens skrivelse till Gonzaga svarade denne, att han kände sig på det högsta hedrad av detta bevis på sin kejsares förtroende och städse var redo att för honom offra gods och blod och efterkomma alla befallningar, som en undersåte är pliktig att lyda. Emellertid uppsköts fälttåget mot Polen på ett år, och i ett brev från Prag av den 27 maj 1588 underrättade kejsaren Vespasiano, att han beträffande det polska företaget först måste sammankalla sitt råd och för närvarande ej kunde ge Gonzaga besked angående resan till Spanien. Efter vad en av Gonzagas biografer uppger kallade kejsaren sedermera Vespasiano till Prag för att rådgöra med honom och i händelse av ett krig med Polen anförtro honom överbefälet över sina trupper. Då det ej blev något krig av, återvände fursten till Sabbioneta, och kejsar Rudolf förlänade honom titeln "Altezza" för hans nit.

Men inte heller nu slog sig Vespasiano till ro. Sabbioneta ägde ingen teater, och han beslöt att bygga en sådan. Vitruvius trogne lärjunge fann sig mest tilltalad av de antika teatrarna, och till förebild tog han den olympiska teatern i Vicenza och uppförde ett slags arena med loger vilande på korintiska pelare. Prosceniet och dekorationerna föreställde ett stort torg omgivet av byggnader av målat trä. Orkestern dolde han i en fördjupning framför prosceniet. Det var den första teater i Italien som uppfördes efter mönstret av antikens skådebanor; en andra liknande scen uppfördes 1619 i Parma av hertig Ranuccio Farnese.

I början av 1591 insjuknade Vespasiano allvarligt, och då han kände döden nalkas, uppsatte han 25 februari 1591 inför en notarie sitt testamente, vari han gjorde sin dotter till huvudarvinge. Som erfaren strateg uppmanade han sin svärson, fursten av Stigliano, att förlägga garnisoner i Sabbioneta och Bozzolo och förse staden med livsmedel och ammunition. Dessa försiktighetsmått voro väl motiverade, ty Giulio Cesare Gonzaga di San Martino och Scipio Gonzaga gjorde anspråk på arvsrätt efter

Vespasiano, och det kunde befaras, att de skulle söka bemäktiga sig Sabbioneta. Åt sin tredje gemål, Margherita Gonzaga, bestämde han en livränta på 2,000 scudi, varjämte hennes hemgift skulle återbetalas till henne; dessutom skulle hon få behålla alla de juveler hon under äktenskapet fått av honom. Testamentet innehöll även en mängd fromma legat. Till exekutorer av sin sista vilja utnämnde han sin vän hertigen av Parma samt sin måg, Lodovico di Stigliano.

Vespasiano avled 26 februari 1591 och bisattes i Sabbioneta i kyrkan S. Incoronata, där hans dotter lät resa en praktfull gravvård över honom.

KLOSTRET MONTE CASSINO
Efter en teckning från 18 seklet

TIONDE KAPITLET

SLÄKTEN CARAFA

I.

Det underjordiska kapellet eller riktigare uttryckt kryptan under domen i Neapel är en bland förrenässansens ädlaste arkitektoniska skapelser. Det osmyckade taket vilar på tre rader av marmorpelare, i ena ändan av rummet står altaret med den helige Januarius reliker, och vänd mot denna neapolitanska helgedom ses kardinalens i sten mejslade gestalt stödd mot en vapenprydd bönstol. I kryptans halvmörker förefaller det som om gestalten en gång haft liv och förstenats av vesuvisk lava.

Kardinalens gestalt är välbekant även i Rom; i San Domenico knäböjer han på samma sätt framför Fra Filippo Lippis Madonna. Det är Oliviero Carafa, en av de främsta telningarna av den mäktiga neapolitanska adelssläkten. Över kryptans bronsdörr ser man en våg med inskriften: "Hoc fac et vives", Carafas valspråk, som ständigt manade: var ärlig och rättskaffens, så blir du andra överlägsen. Men det var ej många av släkten som efterlevde den vackra grundsatsen; kardinal Oliviero hörde till de berömvärda undantagen. De senare Carafas fogade ett törne till sitt vapen, ty trots sina rikedomar och höga värdigheter hade de drabbats av hårda prövningar.

Då man passerar Caserta, ser man på en av kullarna, som begränsa horisonten i öster, de sällsamt formade ruinerna av en medeltida borg. Där stod huset Carafas vagga; kastellet hette Maddaloni, och efter det kallade de sig Carafa av Maddaloni. Deras stamfar var Antonio med binamnet Malizia (d. 1439), och hans brorson Oliviero är den där knäböjande kardinalen, som lyfte sin släkt till högsta makt och ära.

Man plägade säga, att de neapolitanska baronernas storhet

var byggd på tre C'n; C var nämligen begynnelsebokstaven i de tre mäktigaste släkternas namn: Carafa, Carraciolo och Capece. Detta är dock snarare smicker av heraldikerna än osminkad sanning. I varje fall nådde Carafas under Anjouer och Aragonier till anseende och rikedom, huvudsakligen tack vare Diomede Carafa, Alfons I:s och hans son Ferrantes fältherre och trogne rådgivare. Till och med under adelsupproret, då kronans hittills trognaste tjänare sveko konungen, stod Diomede orubbligt på Ferrantes sida. Han var en oblidkelig motståndare till upprorsmännen; 11 maj 1487 restes i Castelnuovo en med svart kläde klädd tribun, och här avrättade bödeln tvänne kungliga ministrar, som hittills varit mäktiga förtroendemän, men blivit förrädare och anförare för den upproriska adeln. Det neapolitanska folket, som bevittnade det sorgliga skådespelet, föll ovillkorligt på knä och blottade sitt huvud, men Diomede Carafa fröjdade sig och gnuggade händerna, ty han hade besegrat två personliga fiender. Han fick dock inte länge fröjda sig åt sin seger, ty några dagar därefter avled han helt plötsligt "enligt Guds outforskliga rådslut".

Diomede Carafa var en durkdriven politiker. Då Eleonora av Aragonien 1473 förmälde sig med hertigen av Ferrara, Ercole d'Este, skrev Diomede ett brev fullt av kloka råd och vinkar, hur hon skulle förhålla sig mot sina nya undersåtar. Framför allt fick hon ej glömma, att man inte kunde förära alla guld, silver eller ett stycke land, ty härtill skulle inte ens besittningen av hela världen ha förslagit; ett älskvärt ord eller ett vänligt leende kunde man däremot skänka envar, och medan i förra fallet rikedomen oavbrutet smälter samman, ökas ordets värde, allteftersom undersåtarna sprida ryktet om sina furstars godhet och huldhet. Rådet är synnerligen betecknande för syditalienarna; goda ord kosta ingenting. Romerska kurian plägade för det mesta anlita det medlet för att uppnå sina mål. Även rörande förhållandet till Ercole, hennes gemål, ger Diomede furstinnan kloka vinkar. Han tillråder henne att akta på sina ord, ty männen sätta värde på kvicka och sarkastiska damer — men ej i sitt eget hus.

Diomede samlade stora rikedomar; hans årsinkomst lär ha belöpt sig till 40 000 dukater. Också uppförde han i Neapel ett palats, som svarade mot släktens makt och storhet. Byggnaden är något tung, men så är den ock sammanfogad av sorrentinska stenblock och i stånd att uthärda ett revolutionärt folkanlopp.

Mitt emot huvudporten lät Carafa uppställa det jättestora hästhuvud av brons, som nu befinner sig i neapolitanska museet. Det är den enda återstoden av den berömda grekiska hingsten, som en gång i tiden lär ha smyckat platsen framför Neptunitemplet såsom symbol för republiken. Det vidskepliga neapolitanska folket tillskrev det antika skulpturverket magiska krafter, och sägnen berättar, att då konung Konrad av Hohenstaufen lyckats betvinga en folkresning, lät han sätta ett betsel på fålen. Till 1322 stod bronshästen utanför domkyrkan. Men det förtröt ärkebiskop Umberto Montauro, att folket förde dit sina sjuka ök, i tro att den grekiska jättehästen kunde bota dem. Ärkebiskopen, som ej var någon framstående kännare av gammal konst, lät hugga metallen i stycken och gjuta kyrkklockor av den, och endast huvudet lämnades oskatt. Diomede Carafa inköpte det och uppsatte det i sitt palats, och först i början av XIX seklet fick det värdefulla fragmentet plats i Museum Bourbon. Då hörde redan flertalet medlemmar av släkten Carafa till historien, och deras palats ägdes av advokaten Francesco Santangelo, en framstående arkeolog.

Nästan samtidigt med Diomede levde kardinal Oliviero, en prydnad för huset Carafa. Diomede avled 1478, Oliviero däremot uppnådde hög ålder och dog som åttioåring 1511; sin grav fick han i kapellet, där vi se hans bild i sten. Oliviero var en präktig renässansgestalt, jurist, teolog, kännare av antikens konst. Aragonierna var han tillgiven med liv och själ och kom genom deras protektion till värdigheter och rikedom. Påven Pius II utnämnde tjuguåttaåringen till ärkebiskop, och nio år därefter förlänade honom Paul II kardinalhatten. Hans inkomster utgjordes av det neapolitanska ärkebiskopsdömet samt åtskilliga biskopsdömen och abbotstift, såsom Chieti, Rimini, Terracina, La Cava, Monte Vergine, Benevent o. s. v. Det sistnämnda abbotstiftet spelade en stor roll i hans liv, ty i Benevents kyrka skulle han finna den helige Januarius ben.

De neapolitanska kyrkliga skriftställarna i de första kristna århundradena klagade bittert över att Neapel ej ägde några trosmartyrer; det lättfärdiga och hetblodiga neapolitanska folket hade antagit den nya tron så gott som utan motstånd. Stadens skyddspatron Agrippinus, vars stoft gömmes i Neapels katakomber, hade ej varit någon martyr, men omkring 900 drog man sig till minnes, att bredvid Agrippinus vilade biskop Januarius, som verkligen hade fallit offer för sin tro i närheten av Solfatara

Till neapolitanarnas stora sorg befanns det, att besagde martyr var född i Benevent, men det hindrade ej, att man anförtrodde staden i hans hägn och vände sig till honom, så snart Vesuvius hotade med fördärv.

Under striderna mot longobarderna berövade emellertid furst Sico av Benevent neapolitanarna deras största skatt, den helige Januarius reliker, och förde dem i triumf till sin huvudstad. Som ju detta rov ej skulle kunnat ske emot helgonets vilja, fann man snart orsaken varför Januarius var gramse på neapolitanarna. En kvinna erfor i en dröm, att helgonet icke kunnat fördraga en hos folket inrotad svår synd, nämligen meneden, som neapolitanarna voro kända för redan under medeltiden. Inte ens Januarius flykt rådde dock bot för det onda, ty några århundraden senare sågo sig vicekonungarna nödsagade att stadga de strängaste straff för falska vittnesmål och meneder.

För att lugna folket utspreds, att Sico hade rövat endast helgonets lekamen och att huvudet fanns kvar i Neapel. Hädanefter blev Januarius föremål för en än ivrigare dyrkan. Så snart Vesuvius började hota, bars relikskrinet med det heliga huvudet omkring i staden till besvärjande av faran. Vergilius glasflaska hade ej förmått skydda staden för krigen med Henrik VI, och därför tillgrep man en annan talisman mot olyckor. Det var ett litet krus med den helige Januarius blod, och en samtida neapolitansk historieskrivare förklarade, "att den helige Januarius blod var Kampaniens livssaft, ty detta land kunde icke åldras, så länge blodet rann". Det dyrbara blodet i kruset höll sig emellertid icke alltid flytande; ibland jäste och tjocknade det, och detta ansågs som ett dåligt förebud.

Mot slutet av XV seklet spelade den helige Januarius blod en stor roll i Neapels historia; varje mera betydande lyckosam eller sorglig tilldragelse ställdes i samband med det heliga blodets konsistens. Krönikörerna berätta, att under det krig Filip II förde mot påven Paul IV (Carafa) var blodet i jäsning i ett helt års tid. Men framför allt berodde Vesuvius utbrott av den helige Januarius, och därför kallade man honom också "Praepositus vesuvianis ignibus". Aragonierna och även vicekonungarna utnyttjade denna folktro för sina ändamål och gjorde sitt bästa att ytterligare befästa den.

Intet under då, att en sådan kännare av folktron som Oliviero Carafa här fann ett tillfälle att öka sin och sin släkts prestige. Han beslöt att återföra helgonets aska till Neapel. Företaget var

förenat med stora svårigheter, ty under tidernas lopp hade relikerna blivit förda till klostret Monte Vergine vid Avellino, och det var ingen lätt sak att förmå loretanmunkarna att skiljas från skatten, som beredde dem stora inkomster. Slutligen segrade dock kardinalen, och helgonets kvarlevor blevo under stora högtidligheter återförda till Neapel. För att bereda relikerna ett värdigt förvaringsrum och förskaffa sig och huset Carafa ökad berömmelse lät Oliviero bygga den ovannämnda kryptan (1497—1508); den uppfördes av den lombardiske byggmästaren Tommaso Malvito och lär ha kostat 10 000 dukater. Att kapellet blev en av renässansens vackraste byggnader av detta slag är dock icke ensamt Malvitos förtjänst, ty kardinalen har nog stor andel i byggnadsplanen. Också i Rom har Oliviero efterlämnat bevis på sitt konstförstånd; den i all sin enkelhet underbart vackra pelargången i kyrkan Santa Maria della Pace i Rom, utförd av Bramante (1504) på kardinalens uppdrag, vittnar även den om hans utsökta smak.

Oliviero var för övrigt en ytterst populär personlighet icke blott i Neapel utan även i Rom; han gjorde mycket gott och ristade sitt namn i Roms hävder genom att resa Pasquinostatyn, som han lät uppställa i närheten av sitt palats. Sitt utomordentliga bibliotek testamenterade han till de lateranska kanikernas kloster vid Maria della Pace.

I Neapel åtnjöt han så högt anseende, att en gång, då han kom seglande från Rom, konung Federigo drog honom till mötes och under fanfarer och med de förnämsta hovmännen i följe ledsagade honom till Castel del Ovo. Efter Olivieros död (1511) gick ärkebiskopsdömet Neapel i hundra år i arv inom familjen Carafa, och ingen vågade opponera sig mot detta privilegium för ättlingarna av den kardinal, som en gång hade återfört den helige Januarius reliker till Rom.

Krönikörerna berätta om en egendomlighet hos kardinalen: ända från barnaåren skall han ej ha kunnat fördraga lukten av rosor, och denna motvilja gick så långt, att tjänarna noga måste tillse, att ingen beträdde hans palats med en ros.

II.

Oliviero Carafa hade en brorson av grevarnas av Montorio linje, Giovanni Pietro, en utomordentligt begåvad yngling, som hade ingått i det andliga ståndet. Kardinalen fattade stort tycke

för honom, ledde hans uppfostran och ville göra honom till sin efterträdare inom den högsta hierarkien. Men under det att kardinalen var en smidig diplomat, som ända från ungdomen hade hållit sig väl med det spanska härskarhuset i Neapel, var den uppbrusande och hänsynslöse Giovanni Pietro fientligt sinnad mot spanjorerna och blott drömde om deras fördrivande ur Italien. Spanjorerna visste om hans regeringsfientliga känslor, och då Giovanni Pietro genom Olivieros protektion erhöll biskopsdömet Brindisi, läto de neapolitanska vicekonungarna honom vid vart steg känna sitt misshag, och de blevo ej mildare, då den temperamentsfulle kyrkofursten oförbehållsamt uttalade sina åsikter om kejsaren och hans ståthållare och förklarade dem för sitt fäderneslands största fiender. Den spanska handen vilade så tungt över biskop Carafa i Brindisi, att han till sist avsade sig sitt biskopsdöme och begav sig till Rom, där han 1527 var med om belägringen och därigenom fattade ett ännu mera glödande hat till spanjorerna. Efter Sacco di Roma flyttade han över först till Verona och sedermera därifrån till Venedig; här grundade han den berömda teatinorden och utmärkte sig så, att Paul III (Farnese) 1536 utnämnde honom till kardinal. I romerska kollegiet gjorde han ingen hemlighet av sitt hat mot kejsaren; han tillhörde städse oppositionen och kallade Karl V offentligt en anhängare av kätteriet. Hans förhållande till spanska regeringen blev slutligen så spänt, att vicekonungen en längre tid förvägrade honom att tillträda det neapolitanska ärkebiskopsdömet, som påven tilldelat honom, och att spanskt inflytande två gånger förhindrade hans val till påve, ena gången efter Paul III:s, andra gången efter Julius III:s död, fastän Giovanni Pietro båda gångerna hade fått röstpluralitet. Carafa var till och med övertygad om att spanjorerna hade mutat hans tjänare att förgifta honom och ansåg, att han blott genom en slump hade undgått sitt öde.

Påven Julius III:s efterträdare, Marcellus II, avled efter att i några få dagar ha innehaft Petri stol, och Carafas kandidatur blev sålunda åter aktuell. I månadtal varade striderna mellan de franska och spanska kardinalerna, men till sist blev dock Giovanni Pietro, 23 maj 1555, emot Karl V:s vilja vald till påve.

Han var en stolt, egenmäktig och i viktiga frågor oböjlig man, dock redan försvagad av ålder och mödor. Mången gång råkade han i lidelsefull vrede, och då lät han ingen påverka sig; ingen skulle heller i sådana ögonblick ha dristat förelägga honom ett förslag, som han ej gillade. Men då hans upp-

hetsning lade sig, blev han åter den trötte gubben, som gärna sökte efter ett stöd.

Och detta visste hans närmaste anhöriga mycket väl.

Påvens bror, Giovan Alfonso, greve av Montorio, var redan bedagad och hade många barn, dock endast tre vuxna söner, nämligen Don Giovanni, Don Antonio och Don Carlo. Familjens länsgods skulle efter Alfonsos död övergå till Don Giovanni, och enligt seden måste alltså de båda yngre bröderna söka sin lycka i hären eller i främmande tjänst.

Den yngste, Don Carlo, kom redan som gosse till kardinal Pompeo Colonnas hov som page. Uppvuxen till yngling lämnade han kardinalpalatset och inträdde i den helige Johannes av Jerusalem riddarorden, som hade till uppgift att bekämpa hedningarna. Av obekant anledning stannade han ej länge i orden, utan tog tjänst först hos Luigi Farnese, en son till påven Paul III, och sedan i Marchese del Vastos piemontesiska här. Men icke heller hos denne berömde fältherre blev den orolige ynglingen länge kvar, ty snart därefter finna vi honom hos furst Ottaviano Farnese, under vars befäl han i kejserlig sold kämpade mot protestanterna i Schwaben och Sachsen. Under detta fälttåg inträffade en händelse, som hade ett avgörande inflytande på Carlos senare öden. Carafa hade tillfångatagit en tysk riddare och räknade på en hög lösesumma. Då emellertid spanjorerna alltid gynnades i den kejserliga hären, tillerkände hertigen av Alba fången åt en spansk befälhavare, som gjorde anspråk på honom. Uppbragt över denna orättvisa lämnade Carlo de kejserligas led och ville utmana spanjoren på envig. Alba fick vetskap därom och lät i Trident fängsla Carafa, som var på hemväg till Italien; han höll den unge mannen fången, ända tills denne uppgav alla anspråk på lösesumman och avlade ed på att inte vidare förfölja den där spanjoren med sina hämndplaner. Den unge italienarens blod kokade över en dylik uppenbar orättfärdighet, och hela livet igenom behöll han dessa händelser i minnet. Därtill kom en annan sak, som ökade Carlos förbittring mot de kejserlige. Hans farbror, dåvarande kardinal Giovanni Pietro Carafa, hade av påven Paul III utverkat hans utnämning till neapolitansk abbot med därmed förbundna intäkter. Men vicekonungen av Neapel, som enligt gällande lag ägde att stadfästa utnämningen, vägrade att göra detta, efter vad det tycks på Karl V:s befallning. Carlo var så övertygad om kejsarens ogunst, att han fruktade härskaren skulle låta förgifta honom. Han trädde därför åter i Ottaviano Farneses

tjänst och gick sedan över i fransk sold och in i den här, som Henrik II höll i Italien under marskalk Strozzis befäl.

Den äventyrlige kondottiären trivdes dock inte heller hos fransmännen, utan befann sig snart åter i Rom, där han räknade på protektion av sin farbror, kardinal Giovanni Pietro. Kardinalen hyste emellertid föga förtroende för denne brorson och vägrade honom tillträde till sitt hus, onekligen med rätta, ty Carlo började i Rom leva av stråtröveri; han gaddade ihop sig med några liksinnade och plundrade jämte dem fredliga köpmäns butiker. Ett dylikt hantverk kunde inte länge utövas ostraffat, Roms guvernör lät inspärra honom i Tor di Nona. Då Carlo efter någon tid åter försattes i frihet, begav han sig till sitt neapolitanska hemland för att där söka sysselsättning. 1545 finna vi honom i Benevent, där han av brist på existensmedel började ta till yrke att mörda mot betalning. En förmånlig affär yppade sig snart; han lärde känna en viss Girolamo Contromeri, som hyste groll mot en numeraävenså obekant person vid namn Tommaso Panacchione. Contromeri lovade honom 4 000 scudi, om han mördade Panacchione. Vår bravo utförde uppdraget till fullaste belåtenhet; han valde en dag, då Panacchione skulle avresa från Benevent, och lade sig jämte ett par kamrater på lur vid landsvägen. En vän till offret fick visserligen vetskap om anslaget och sände åstad en ryttare, som skulle varna Panacchione, men budbäraren kom för sent; Carlo hade redan med egen hand nedgjort Tommaso, ehuru denne bevekande bett för sitt liv. Mördaren återvände därpå till Benevent som om ingenting hade hänt, och på uppdrag av Girolamo utbetalade juden Bonaventura hans 4 000 scudi till honom. Detta tycks ej ha varit det enda mord som Carlo med egen hand förövade; människoliv aktade han föga, huvudsaken var för honom att på ena eller andra sättet förtjäna sitt uppehälle.

Emellertid tycks "yrket" inte ha varit tillräckligt lönande, ty Carlo beslöt att än en gång bege sig till Rom och försöka vinna sin mäktige farbrors ynnest. Den gamle hade reda på brorsonens förbrytelser och såg hans ankomst med ovilja. Men denna gång lät Carlo sig ej avskräckas, utan föresatte sig att till varje pris förvärva sig farbroderns bevågenhet. Han var nu i trettioårsåldern, hade lärt sig konsten att hyckla och förde i Rom ett mönstergillt levnadssätt. Han gick i kyrkan, biktade sig ofta och gjorde på samma gång allt för att nyheten om hans omvändelse skulle komma till farbroderns öron. Den gamle stämdes

mildare, öppnade sitt palats portar för honom och anvisade honom en liten kammare till bostad. Carlo såg, att han småningom skulle lyckas nå målet och fördubblade sina ansträngningar. Gick någon av kardinalens tjänare förbi hans dörr, kastade han sig ned framför krucifixet, snyftade och slog sig för sitt bröst som en ångerfull syndare. Ibland ville kardinalen med egna öron övertyga sig om sanningen av vad som förmäldes för honom, smög sig sakta till brorsonens dörr och hörde själv till sin glädje de där ruelsefulla suckarna. Carlo hade en trogen tjänare, som städse underrättade honom om kardinalens annalkande, så att den unge junkern alltid i rättan tid kunde hänge sig åt sina högljudda andaktsövningar.

Carlo anade, att hans hycklande böner snart skulle bli rikligt belönade. Därför uppbjöd han också all sin list och förslagenhet för att försäkra sig om farbroderns ynnest och hade nästan nått målet, då kardinal Carafa besteg Petri stol. Gubben hyste redan en viss svaghet för sin brorson, han uppskattade hans begåvning och hängav sig åt det bedrägliga hoppet att i Carlo ha funnit en trogen tjänare.

Den nye påven och hans brorson möttes i sitt gemensamma hat mot spanjorerna. Paul IV hade blicken öppen för Carlos slughet och smidighet och såg i honom en person han kunde lita på, medan han däremot misstänkte hela sitt hov för att sympatisera med spanjorerna. Carlo var för klok för att icke se, att påvens hat mot spanjorerna skulle kunna bli medlet till hans egen upphöjelse. Då han var tillsamman med påven, underlät han aldrig att underblåsa gubbens förbittring mot kejsaren och på det sättet förskaffa sig ökat förtroende. Hans planer voro så djärva, att han snart efter Carafas val till påve drömde om kardinalhatten. Vatikanens hovmän mindes vilket avgörande inflytande som under en Alexander VI, Julius II, Leo X, Klemens VII och Paul III nepoter som Cesare Borgia, Francesco della Rovere, Lorenzo Medici, Alessandro Medici och Pier Luigi Farnese hade utövat på statsangelägenheterna, och deras hovmannainstinkt sade dem, att den ännu nyligen så obetydande Carlo Carafa snart skulle kunna komma att utveckla sig till en mäktig personlighet. Många av dem sökte därför i tid vinna den blivande påvegunstlingens ynnest och riktade själva Paul IV:s uppmärksamhet på hans brorsons duglighet och diplomatiska begåvning. Där funnos till och med de som gåvo påven vinkar om att han borde utnämna Carlo till kardinal. Paul IV, som väl

kände till Carlos förflutna, blev tydligen förskräckt vid tanken, ty han svarade franska sändebudet d'Avanson, som var den förste att framställa förslaget: "Hur kan ni tänka er, att jag till kardinal skulle kunna utnämna en man, som är fläckad med blod ända upp till armbågarna?"

Den blodbesudlade kardinalkandidaten kände sig emellertid redan alltför stark för att dylika yttranden av påven skulle ha berört honom; han räknade framför allt på understöd av franska sändebudet och de kardinaler som hyllade fransk politik. Skickligt begagnade han sig av alla dessa inflytelserika personligheters gynnsamma stämning emot honom och hade snart inom påvens närmaste omgivning organiserat en formlig sammansvärjning, som hade till mål att bekämpa det påvliga motståndet och häva de skrupler Paul IV ännu hyste mot hans utnämning. Carlo skötte sina kort så slugt, att han till och med vann spanjorerna för sig, i det han i all hemlighet lovade dem att i kardinalkollegiet städse förfäkta de kejserliga intressena. Karl V:s sändebud, Don Juan Manriquez, trodde på löftet och bad påven att förläna sin brorson kardinalhatten. Fortare än man trott, efter endast två veckor, hade man lyckats övertyga Paul IV om lämpligheten av denna utnämning och det hade gått dess lättare som ju påven i sin nyomvände brorson trodde sig ha fått en tillgiven tjänare och vän. 7 september 1555 beslöt Paul IV att upphöja Carlo till kardinal-diakon och utfärda en bulla, som avtvådde honom all blodsskuld. Påven hade i detta fall mycket att förlåta och uttalar sig i dokumentet med anmärkningsvärd öppenhet om Carlo Carafas förflutna. I Guds och människors namn förlät han honom i kraft av sitt apostoliska ämbete alla begångna förbrytelser, såsom stråtröveri, kyrkorov, stölder och mord. Han påbjöd glömska av att denne man hade sargat och dräpt medmänniskor, och då han antog, att Carlo hade ännu svårare förbrytelser på sitt samvete än dem man visste om, utplånade han medelst denna akt alla missgärningar Carafa hade begått såväl i Rom som i andra länder, i slott och byar, ja till och med brott som annars straffades med bannlysning. Påven slöt den märkliga bullan med orden: "Jag återskänker honom härmedelst hans ursprungliga renhet och gör honom så oskyldig som ett nyfött barn efter dopets undfående".

Från en bravo som mördade för betalning blev Carlo Carafa på detta sätt ett änglarent Guds barn.

III

Carlo kände väl till sin farbrors svagheter och förstod att draga gagn av dem. Snart behärskade han också gubben till den grad, att han blev så gott som allsmäktig rikskansler; Paul IV befattade sig endast med de viktigaste kyrkliga angelägenheterna. Den gamle Carafas förtroende vilade i huvudsak på övertygelsen, att Carlo hatade spanjorerna lika grundligt som han själv och därför skulle göra allt för att försvaga deras inflytande i Italien. Även här upprepades vad som under föregående påvar blivit så olycksdigert; nepotens tycken avgjorde den apostoliska politikens riktning. Carlo brann av hat mot spanjorerna, han slöt förbund med fransmännen och styrkte Paul IV i hans ensidiga, subjektiva uppfattning av det politiska läget. Den allsmäktige kardinalen ville bygga sin och sin släkts maktställning på ett förbund med Henrik II, i tro att konungen av Frankrike skulle göra för Carafas vad Karl V hade gjort för Mediceerna. Spanska sändebudet i Rom och den neapolitanske vicekonungen hertigen av Alba märkte snart vart den påvlige nepoten syftade; de höllo ögonen öppna och voro beslutna att vidtaga sina åtgärder mot den heliga stolens nya, kejsarfientliga politik.

Karl V:s parti var mycket starkt i den påvliga huvudstaden; det stödde sig på de feodala släkterna, som länge stått i förbund med kejsaren, och den mäktiga, rika, icke blott i Kyrkostaten utan även i Neapel och på Sicilien utgrenade familjen Colonna stod i spetsen för det. På uppfordran av kejserliga sändebudet, Marchese de Saria, samlade sig de kejsartrogna en natt i Sforza di Santafioras palats för att besluta om hur man skulle förhålla sig gentemot påvens och hans främste rådgivares uppenbara ovänlighet mot kejsaren, ty läget började bli hotande för hela ghibellinpartiet. Mötet var så talrikt besökt, att kejsarens anhängare ej fingo rum i palatset och en stor del avvaktade resultatet av rådplägningen ute på gatan. Camillo Colonna trädde först upp, och i ett av vrede ljungande tal förklarade han, att liksom hans förfäder på sin tid hade kastat påvar i fängelse och låtit dem omkomma där, så skulle också Paul IV komma att röna ett liknande öde. Hela natten i ända smädades och hotades påven av den ene talaren efter den andre; dagen därpå hade hela Rom vetskap om den stormiga sammankomsten, och kardinalen av Burgos kände sig, fastän spanjor, förpliktad att underrätta påven om vad som före-

fallit. Den åldrige Paul IV skummade av raseri och kallade den nattliga församlingen en “synagoga“. Utan hänsyn till de politiska förvecklingar som kunde uppstå med spanska hovet lät han 10 augusti 1555 arrestera kardinal Santafioras sekreterare Lottino. Gärna skulle påven ha gått än strängare tillväga mot dessa som vågat smäda honom i hans egen huvudstad, men han var rädd för Colonnas, som hade hela romerska folket bakom sig. Då han emellertid såg, att de kejsartrognas våldsamma taktik ej gillades av den spanske gesanten, som på grund av Karl V:s tillfälliga motgångar mot fransmännen icke ville frambesvärja ett krig mellan kejsaren och påven, fattade Paul IV snart mod och lät fängsla även kardinal Sforza di Santafiora. För att förödmjuka hans släkt, fientlig och hatfull mot Carafas, inspärrade han honom i Sant' Angelo. Drivfjädern till detta rätt så vågade steg var Carlo Carafa, som till och med själv, med vanlig perfidi, tog Sforza fången. Han åkte nämligen i sin egen vagn till palats Santafiora och bjöd kardinalen på en åktur genom staden: “d'andar a diporto per la città“. Intet ont anande antog Sforza inbjudningen och märkte under det livliga samspråket icke, att vagnen tog vägen mot Angelobron och därpå raskt rullade in genom slottsporten, som genast stängdes. I oföränderligt älskvärd ton uppmanade nu Carafa sin gäst att med de redan väntande fångvaktarna förfoga sig till borgens fängelse, då påven önskade försäkra sig om hans person.

Detta var början till de kejsartrognas underkuvande. Så snart Sforza inspärrats, skickade påven en förtroendeman till hertigen av Urbino, överbefälhavare över de påvliga trupperna, och beordrade denne att oförtövat bege sig till Rom med 6 000 man fotfolk. Hans uppgift skulle bli att tillintetgöra Colonnas, påvens farligaste fiender. I över tvåhundrafemtio år hade påvarna legat i strid med dem utan att lyckas underkuva dem. Paul IV upptog nu kampen på nytt och förde den så förbittrat som man kunde vänta av en man med hans våldsamma skaplynne och oböjliga stolthet. Bakom påven stod Carlo, som hoppades bygga sin egen makt och härlighet på ghibellinsläktens ruiner. Natten efter Sforzas fängslande lät påven i Cavi arrestera Camillo Colonna och föra även honom till Sant' Angelo, där han nu skulle få böta för talet han hållit vid den nattliga sammankomsten i palazzo Santafiora. Samtidigt instämde han Ascanio inför påvliga domstolen, men Colonna var nog klok att ej godvilligt gå i fällan. Marc-Antonio Colonna, som för tillfället uppehöll sig i Rom,

befann sig i ett vida svårare läge. Även honom väntade fängelset: för ögonblicket förbjöd honom påven vid hot om strängaste straff att lämna staden. Marc-Antonio betänkte sig dock ej länge, det lyckades honom att undkomma till Paliano, där han i all hast förskansade sig mot ett påvligt överfall. Paul IV sände också en här under befäl av Carlos bror, greven av Montorio, att erövra och ödelägga den hatade släktens stamsäte. Marc-Antonio hade icke tid att vidtaga erforderliga försvarsanstalter, Paliano måste ge sig åt Carafa, som inledde stadens erövring med att förstöra de urgamla fästningsmurarna. För att för alla eventualiteter ha en gisslan ur den mäktiga Colonnasläkten i sina händer befallde påven, såsom redan omtalat, Marc-Antonios mor, Giovanna av Aragonien, och hans gemål, en syster till fursten av Bracciano, vilka för tillfället vistades i Rom, att kvarbliva i sitt palats och fordrade en hög borgensumma som säkerhet mot deras flykt.

Planen till släkten Colonnas störtande hade Carlo Carafa uttänkt och i stora drag uppgjort. Liksom en gång familjerna Rovere och Farnese så skulle nu Carafas rikta sig på den påvliga politiken. Carlos far, den gamle greven av Montorio, var redan död, hans äldste son, Don Giovanni hade ärvt faderns titel och förmält sig med den rika neapolitanskan Violanta d'Aliffe. Som emellertid d'Aliffes voro obetingade anhängare av spanjorerna, misstänkte påven till en början även Giovanni för spanska sympatier; men greven av Montorio bemödade sig på alla vis att skingra farbroderns farhågor, och det tycks också ha lyckats honom likaväl som Carlo att övertyga Paul IV om sitt hat mot kejsaren. Påven blev snart helt intagen av honom och började anförtro honom militära uppgifter. Giovanni hade en dotter och en son, vilken senare som vi skola se blev Paul IV:s synnerlige favorit. Carlos andre broder, Antonio, en stridslysten äventyrare, hade i sitt första äktenskap två söner: Alfonso, född 1541, samt Giovanni Pietro. De tre bröderna, kardinal Carlo, greven av Montorio och Don Antonio, hade hittills levat i osämja med varandra, men nu förenade dem de gemensamma intressena och den gemensamma strävan för släktens bästa, och så grundade de då det mäktiga triumvirat, som i tre år länkade påvestolens politik. Rovet Paliano skulle tillfalla greven av Montorio som den äldste, medan Carlo åtog sig att sörja för Don Antonio, som han ämnade förse med gods tagna från andra ghibellinska släkter. Carlo själv hade inga barn och ägde redan gods och guld i överflöd, och dessutom vinkade honom ju en lysande framtid. Colonnas blevo berövade

allt, de ägde snart ej mera ett enda slott eller en fotsbredd jord; deras väldiga jordagods tog greven av Montorio i besittning. Påven gav sitt samtycke till rofferiet, ty han hatade Colonnas och ville dessutom i den nu stormrike Montorio skaffa sig ett stöd för sina planer att förödmjuka spanjorerna, som han kallade "kättare, bastarder av judar och morer, en usel och avskyvärd ras".

Påvens vrede riktade sig för övrigt icke endast mot Colonnas, alla anhängare av spanjorerna fingo röna den. Paul IV landsförvisade Giuliano Cesarini och Ascanio della Cornia från Rom, avsatte greve Pepoli från hans befattning som kyrklig ståthållare, förvisade på livstid åtta camerieri av ansedda familjer, blott emedan de ägde gods i konungariket Neapel; kardinal Santafiora tvang han att avträda den strategiskt viktiga fästningen Bracciano, som icke ens tillhörde fursten, utan ägdes av hans myndling Paolo Giordano Orsini.

Läget tillspetsade sig så, att ett krig mellan påven och kejsaren blev oundvikligt, ty kejsardömet kunde ej finna sig i att de släkter, som utgjorde dess stöd i Italien, helt förintades. Kardinal Carlo gjorde också allt vad på honom berodde för att driva det till krig, då han hoppades att i den allmänna förvirringen yckas kapa åt sig något litet rike för Carafas räkning, liksom detta hade lyckats för tidigare påvars nepoter. Kardinalen uppgjorde alltså planen till en stor liga mot Spanien, som utom Kyrkostaten skulle omfatta Frankrike och Ferrara; Carlo var dess angelägnare att sätta företaget i verket som han hade upptäckt en sammansvärjning med vicekonungen bakom, som gick ut på att mörda påven och hans närmatse rådgivare. Carlo fick veta, att en abbot vid namn Nani och kalabresaren Cesare Spina hade sänts till Rom i uppdraget. Saken kom emellertid ut, och Nani bekände, att han handlat på order av Monsignore Bersegno, som var hertigens av Alba förtroendeman och för tillfället uppehöll sig i Bologna. Kardinalen lät ögonblickligt fängsla Bersegno, och i dennes bostad fann man chifferbrev, som klarlade hela intrigen och svårt komprometterade ministrar och medlemmar av det kejsartrogna partiet. Nani blev halshuggen, Spina hängd, ty Paul IV hade blivit dess mera förbittrad som det framgick av korrespondensen, att Karl V själv visste om allt och hade för avsikt att anfalla Rom för att beröva påven all världslig makt. Kejsaren var övertygad om att Italien ej kunde komma till ro, så länge påvarna förblevo även världsliga härskare och deras familjeintressen utgjorde en outtömlig källa till ränker.

Paul IV dröjde nu icke längre att ingå förbund med Henrik II av Frankrike. Kardinal Carlos förhoppningar om Venedigs medverkan gingo dock om intet, ty den försiktiga Signorian misstrodde påvens löften och föredrog att rikta sig genom säker köpmansvinst framför att fika efter en del av neapolitanska konungariket, som påven hade utlovat i förhoppning att ligan skulle frånrycka spanjorerna Neapel.

Förbundet med Frankrike hade till den grad stärkt kardinal Carafas ställning, att han hädanefter ej längre tog några som helst hänsyn. Han övertalade påven att utnämna deras släkting Diomede Carafa från Aviano till kardinal och hade redan planer på att efter Paul IV:s död själv bli påve; Diomede Carafa kunde vid valet bli honom till nytta i kardinalkollegiet. Samma syfte hade grevens av Montorio utnämning till överbefälhavare över påvliga hären, en utnämning som dess djupare kränkte den hittillsvarande överbefälhavaren, hertigen av Urbino, som han ej fick någon belöning av den heliga stolen för sin mångåriga tjänst. Grevens av Montorio upphöjelse gav kardinalen anledning att föranstalta en fest, som var avsedd att göra honom populär bland romerska folket och erinra det om Leo X:s tider. Iförd en mantel av guldbrokad och diamantbesatt huvudbonad begav sig den nye generalen till Kapitolium för att där installeras i sitt ämbete. Under festen uppträdde de mest framstående skådespelare, och berömda musiker och sångare fröjdade församlingen med sina prestationer ända till ljusan dag. Vid samma tillfälle överlät påven till greven av Montorio alla från släkten Colonna tagna besittningar, fastän dessa gods egentligen skulle ha återgått till apostoliska kammaren. För att inte heller Antonio Carafa skulle bli tomhänt återupptog kardinal Carlo en gammal process mot greve Giovanni di Bagno, lät indraga dennes gods och skänkte dem till sin bror. På detta vis tryggade kardinalen inom två månaders förlopp tre familjemedlemmars framtid. Men ständigt allt högre mål hägrade för honom; redan drömde han om en förbindelse mellan den unga Maria, grevens av Montorio dotter, och hertigen av Alençon, Henrik II:s tredje son, den blivande polske konungen, Henrik III. Grevinnan av Montorio skall en gång ha sagt till teatinmunken pater Ferro, som lekte med hennes lille sons barett: "Nu är det tid att tala inte om baretter men om kronor". "È ora tempo di parlare non di barrette, ma di corone."

För någon tid stannade emellertid Carafas stolta planer i stöpet; 15 februari 1556 slöto Henrik II:s ombud ett femårigt

vapenstillestånd med det kejserliga sändebudet, och de romerska beräkningarna på Frankrikes understöd mot kejsaren gingo sålunda om intet. Påven yttrade, att dessa fem år skulle betyda ett martyrium för honom, och Montorio bävade för sina neapolitanska besittningar. Men den oförbrännelige kardinalen såg ej sakerna så i svart; han menade, att eftersom Henrik II faktiskt hade bedragit påven genom att i hemlighet sluta stillestånd med dennes störste fiende, skulle han känna sig förpliktad att på något sätt hålla påven skadeslös. Kardinalen hade redan ett projekt färdigt: fransmännen skulle som gottgörelse för sitt bedrägeri förmå kejsaren att överlämna sin senaste erövring i Italien, Siena, åt Carafas som självständigt hertigdöme. Av fruktan att se det fransk-påvliga förbundet återknytas efter stilleståndets slut skulle kejsaren för sin del gärna ha avträtt staden, som beredde honom idel bekymmer. Men i Frankrike ställde man sig fientlig till förslaget, som skulle ha förverkligat grevinnan Montorios önskningar och satt en krona i stället för en barett på hennes sons huvud. Därav djup förstämning i Rom; man klagade över att konungen av Frankrike, kyrkans äldste son och den allra kristligaste konungen, hade fört påven bakom ljuset och att den "katolske" Filip II icke ens hade underrättat påven om det ingångna vapenstilleståndet med Frankrike. Men kardinalen var ej den som fällde modet; han trodde fullt och fast, att på ena eller andra sättet skulle sakerna vända sig till Carafas fördel, räknade på sitt personliga inflytande över Henrik II och förmådde påven att skicka honom till Frankrike som utomordentligt sändebud. Endast ett krig mellan Frankrike och Spanien kunde befordra Carafas till rangen av regerande hus, och Carlo var därför besluten att driva det till brytning mellan de båda rikena. För Paul IV framställde han naturligtvis syftet med sin franska resa så som om den uteslutande avsett fredliga syften och Kyrkostatens fördel. I Spanien lät man dock ej narra sig, man visste gott, att Carlos strävan gick ut på att avbryta förbindelserna mellan kejsaren och Henrik II, och var därför på sin vakt.

Före sin avresa genomdrev kardinalen dessutom, att Paul IV i laga form förlänade Carafas investitur på familjen Colonnas gods. 4 maj 1546 utfärdade påven en bannlysningsbulla mot Ascanio och Marc-Antonio Colonna, vari han högtidligen förklarade dem båda sina gods förlustiga. Sex dagar senare förlänade han genom en annan bulla sin brorson Giovanni, greve av Montorio, furstendömet Paliano; Giovannis son fick markisatet Cavi.

"KRUBBA" I MUSEET S. MARTINO I NEAPEL

Bullan mot Colonnas uppräknade alla de förbrytelser, som släkten under tidernas lopp hade begått mot påvedömet, förevitade den, att kardinal Pompeo Colonna 1527 hade tagit del i Sacco di Roma, löste alla dess vasaller från sin trohetsed och lyste hela släkten i kyrkans bann. Ur dokumentet kunde man tydligt utläsa påvens glädje över att äntligen ha förstört detta basiliskbo näste; han citerar där också psalmistens ord: "Du skall söndertrampa basilisken och krossa lejonets och drakens huvuden".

Greven av Montorio uppdrog ofördröjligen åt den berömde kondottiären Pietro Strozzi att befästa Paliano, så att Colonnas skulle berövas varje hopp om att någonsin lyckas återerövra sitt forna stamgods. Försiktighetsmåttet var av nöden, ty vicekonungen av Neapel, hertig Alba, befäste skyndsamt de neapolitanska slotten och lade upp proviant. Oron i Rom växte, då den påvlige kommendanten i gränsstaden Terracina fasttog en kurir, som på uppdrag av den kejserlige överpostmästaren Giovanni Tassis skulle överbringa en chiffrerad depesch till hertigen av Alba. Depeschen väckte den påvliga stolens intresse, och för att få kännedom om dess innehåll gick påven så långt, att han lät gripa Tassis. Fursten av Paliano utförde själv befallningen. Man ryckte den kejserlige ämbetsmannen mitt i natten ur sängen i hans hus i Rom, kastade honom i fängelse och försökte genom tortyr få honom att yppa innehållet i brevet. Tassis förrådde ej ett ord av det, men i Vatikanen lyckades man uppdaga nyckeln till chiffern. Filip II:s romerske agent, Don Garcilasso della Vega, uppmanade i skrivelsen hertigen av Alba att besätta Kyrkostaten, innan Palianos befästningar hunnit fullbordas. Paul IV lät ögonblickligt arrestera Don Garcilasso och tog ej ens emot den kejserlige ambassadören markis de Saria, då denne ville göra honom föreställningar med anledning av tilltaget. Händelsen var obehaglig för Alba, ty påven hade nu en högtstående person som gisslan i sina händer, och för vicekonungen gällde det att gå försiktigt till väga. Han skickade därför en hovman till Rom för att lugna påven och förklara för honom, att de neapolitanska rustningarna ingalunda hade någon offensiv karaktär, utan tvärtom endast voro en motåtgärd mot romerska regeringens med så märklig brådska bedrivna befästningsarbeten vid Paliano. Alba förklarade, att han var beredd att ögonblickligt upplösa sina trupper, ifall påven föregick honom med gott exempel. Men påven och framför allt fursten av Paliano önskade ingen fredlig biläggning av tvisten, då det ju var släkten Carafas blivande

furstendöme som stod på spel. Alla hans nepoter upphetsade påven mot kejsaren och spanjorerna; därtill kommo så de florentinska emigranterna, som voro missnöjda över spanjorernas inflytande i sin fädernestad och i spetsen för vilka stod Silvestro Aldobrandini, påvliga stolens advokat.

Paul IV befallde, att Karl V och Filip II offentligt,' inför det församlade folket, skulle anklagas för sina förbrytelser mot påvedömet och gav åt denna akt en oerhört utmanande karaktär.

27 juli 1557 uppläste fiskalprokuratorn Alessandro Pallantieri i påvens närvaro "protesten", som innehöll de svåraste beskyllningar mot de båda monarkerna och hertigen av Alba. Församlingen åhörde knäböjande hela anklagelseakten, vari Karl V bland annat beskylldes för att ha traktat efter furstens av Paliano liv och nyvunna besittning; det lades också kejsaren till last, att vicekonungen av Neapel hade erbjudit Ascanio och Marc-Antonio Colonna gästvänskap och beskydd. Den påvlige prokuratorn påbördade kejsaren förräderi och krävde, att båda härskarna skulle bannlysas och alla deras länder konfiskeras. Ja icke nog därmed, han fordrade också, att alla kejserliga och kungliga undersåtar skulle lösas från sin trohetsed. Påven åhörde denna originella anklagelseakt, som för övrigt författats med hans vilja och vetskap, och bekräftade dokumentets innehåll med den övliga anmärkningen: "Sic et in quantum".

Paul IV trodde sig leva i Gregorius VII:s eller Innocentius III:s dagar, trodde sig om att genom ett ord kunna störta monarker från deras troner, uppdela deras riken efter sitt gottfinnande och kunna förfoga över hela folk.

Underrättelsen om den famösa anklagelsen mot de båda monarkerna föranledde hertigen av Alba att till påven rikta en skarp skrivelse, vari han å sin sida uppräknade en hel rad av förbrytelser, som påven gjort sig skyldig till gentemot kejsaren och Filip II och framför allt gentemot friden och endräkten inom kristenheten. Han säger däri helt öppet, att ingen i den kristna världen väl kunde ha tänkt sig, att påven blott och bart för att rikta sig själv och gynna sin familj skulle hota den allmänna freden och det vid en tid, då oppositionen mot den katolska kyrkan blev allt starkare och kätteriet utbredde sig. Alba protesterade inför Gud och världen mot påvens beteende och gjorde honom ansvarig för alla de nederlag den katolska kristenheten härigenom kunde komma att lida.

Alba inväntade ej Paul IV:s svar; av fruktan att annars bli

förekommen uttågade han I september 1556 med sina trupper ur Neapel och styrde kosan mot San Germano i akt att överskrida Kyrkostatens gränser.

IV.

Kardinal Carlo vistades vid denna tid i Frankrike, dit han redan 11 maj 1552 hade begivit sig med ett stort följe. Henrik II skickade sex galärer att hämta honom i Civita Vecchia, men kyrkofurstens hovstat var så talrik, han förde med sig en sådan massa sekreterare och uppvaktande kavaljerer, att hans gala- och packvagnar, hästar, betjäning, ja också musikanter måste fortskaffas till lands. Det spanskfientliga partiet, gueserna, beredde kardinalen ett formligt triumftåg genom Frankrike, vilket var dess lättare som folket var ytterst nyfiket att få se den utomordentliga ambassaden och strömmade till i massor överallt där tåget drog fram. Kardinalen lät emellertid uttryckligt förstå, att beskickningen gällde huset Carafas privatangelägenheter, och sökte blott utverka Henrik II:s löfte att taga "riket" Paliano i sitt beskydd och betala den årliga solden för 3 000 man garnisonstrupper. Kardinalens förhoppningar började vackla något, då det från Rom kom underrättelse, att hertigen av Alba hade sammandragit en stor här, som skulle tåga mot Paliano, och hade anförtrott Marc-Antonio överbefälet; nyheten hade dock det goda med sig, att den övertygade Henrik II om spanjorernas fientliga avsikter mot Kyrkostaten. Carlo lyckades övertala konungen att sända trupper till Italien och var så viss om segern, att han anslog sin sista vecka i Paris till förströelser, ty redan på den tiden var Paris eldoradot för alla dem som i fulla drag vilja njuta av livet. Man såg honom nästan hela dagarna fara omkring på huvudstadens gator i sin galakaross, ledsagad av ett talrikt följe, utstyrd i siden, spetsar och band besökte han icke blott Paris sevärdheter, utan uppehöll sig också rundlig tid i hus, där beryktade skönheter bodde. Hovet visade gästen sådan ära, att han jämte hertigen av Guise utsågs till fadder åt den lilla dotter, som Maria av Medici just hade skänkt Henrik II. Efter dopet inbjöd konungen gudfadern till sitt bord, där den forne "braven" fick sin plats till höger om konungen, bredvid den unga drottning Maria Stuart, dauphins brud. Under måltiden tog sig Carlo litet för mycket till bästa och blev öppenhjärtig, han började högljutt fara ut över

Colonnas och förklarade, att de alltsedan Bonifacius VIII:s tider varit den påvliga stolens oregerligaste vasaller; han smädade kejsaren och Filip II, kallade dem alla deras beskyddare, som vågade trotsa påven, och uttalade sig överhuvud så hänsynslöst, att de närvarande utländska sändebuden icke visste vilken min de skulle hålla; man var ej van att höra påvens representant gorma som en landsknekt och yttra sig om monarker på ett sätt som stred mot all diplomatisk sed.

Strax före sin avresa från Frankrike fick Carlo den obehagliga underrättelsen, att Ottaviano Farnese, som hittills varit en anhängare av Frankrike och påven, hade övergått till det kejserliga lägret, varför Filip II hade överlåtit Piacenza åt honom. En annan och än mera oroande nyhet var, att de spanska kardinalerna numera öppet togo ställning emot honom; då nämligen påven meddelat det heliga kollegiet, att Henrik II hade förlänat kardinal Carafa biskopsdömet Cominges, hade de spanska kyrkofurstarna förklarat, att "en hand sådan som den påvlige brorsonens var ej värdig att föra herdestaven". Kardinalen återvände på det hela missbelåten från Frankrike; resultatet av hans resa motsvarade ej de förhoppningar han satt till Henrik II. Han medförde hem endast 2 000 franska soldater samt 350 000 taler, som han i Paris lånat mot den oerhörda ockerräntan av 22 %.

Under tiden besatte Alba med blixtlik snabbhet de påvliga besittningarna; hans här räknade 12 000 man fotfolk och 1 400 man rytteri, men bland fotfolket befunno sig 4 000 stridsbeprövade och för sin grymhet beryktade spanska veteraner, som jämnade varje erövrad stad eller by med marken, slaktade befolkningen och brände och förstörde allt i sin väg. Albas italienska trupper anfördes av Vespasiano Gonzaga, medan Marc-Antonio Colonna förde befälet över det tunga rytteriet. Vicekonungen intog Ponte Corvo, Anagni, Frosinone, Caprano och åtta andra befästa småstäder, som tidigare tillhört Colonnas; befolkningen, som hatade det påvliga regementet, hjälpte till att fördriva besättningarna och hälsade Albas trupper med ropet: "Colonna! Colonna!" "Li villani concurrevano di diversi luoghi a danno delli Papisti, gridando Colonna! Colonna!" — berättar en krönikör.

I Rom rådde stor ängslan, ty ännu levde 1527 års "Sacco" i friskt minne. Fursten av Paliano, den påvlige generalissimus, vidtog inga försvarsanstalter, och påven gjorde den sorgliga upptäckten, att hans nepot blott såg sig själv till godo, höll ett mindre antal soldenärer än han var skyldig till och stoppade den överblivna

solden i sin egen ficka. Lyckligtvis återkom nu Carlo till Rom, han införde ordning så gott det gick och började på allvar arbeta på Roms befästande. Han pålade folket tryckande skatter, beslagtog mjöl, hästar och livsmedel hos privatpersoner och besiktigade själv murarna. Då Santa Maria del Popolo stod i vägen för försvaret, gav han order, att den på konstskatter rika kyrkan skulle rivas. Santa Maria del Popolo hörde emellertid till Roms mest omtyckta kyrkor och hade en undergörande Madonnabild, vadan folket blev häftigt förbittrat över kardinalens befallning. Lyckligtvis fick Alba vetskap om saken och lät meddela påvliga stolen, att han ej skulle tillåta sin här att storma Rom från den sidan, utan bad, att kyrkan skulle lämnas oantastad. Kardinalen förbittrade också alla ordnarna emot sig, ty han påbjöd munkarna vid hot om svåra straff att gripa till spadarna och hjälpa till att uppkasta vallar. Trots allt var denna förberedelsetid kardinalens lyckligaste tid, han blev faktiskt själen i motståndet, och då folket i skaror började fly från staden av fruktan för ett återupprepande av Sacco di Romas fasor, gick Carlo omkring på gatorna och intalade människorna mod, ja han begav sig till och med upp på Kapitolium och höll ett tal till konservatorerna och folket, vari han erinrade dem om romarnas forna glansdagar. Men hans förmaningar och tal gjorde ej minsta intryck; de rika grävde ned sina ägodelar i källarna, och då kardinalen ville upptaga ett krigslån av köpmännen på 7 000 dukater, förklarade de förmögnaste, att de icke ägde en scudo. Kardinalerna hade gripits av sådan förskräckelse, att det heliga kollegiet uppmanade påven att försona sig med Alba, så att den eviga staden skulle förskonas för en ny belägring. Paul IV måste giva vika och ödmjuka sig för fienden; han skickade en munk till Albas läger med en skrivelse från kardinal San Giacomo, som skulle vara ett första steg till underhandlingar. Men vicekonungen, som på kort tid hade besatt en betydande del av kyrkostaten och redan hotade Rom, uppställde hårda villkor, vilkas spets var riktad ej mot påvliga stolen utan mot Carlo Carafa. Alba krävde i första rummet återställandet av Colonnas gods och amnesti för Ascanio och Marc-Antonio.

Sådana villkor kunde den övermodige kardinalen ej gå in på, och med ökad iver började han förbereda försvaret. Men de från alla länder sammanrafsade påvliga legosoldaterna voro honom mera till hinder än till gagn. Fransmännen stulo allt vad stjälas kunde och skändade gifta kvinnor och mör, de tyska luteranerna åto offentligt kött på fastedagarna för att häna det katolska folket

och höggo med sina värjor och hillebarder helgonbilderna i stycken; schweizarna vältrade sig druckna på gatorna eller pryglade gladligt fredliga borgare. Stadens försvarare skickade sig värre än erövrare, och romarna började högljutt fordra, att stadens portar skulle öppnas för Albas här.

Till lycka för Carlo stötte Alba på häftigt motstånd av den påvliga besättningen på en liten ö i närheten av Ostia. Marc-Antonio och Vespasiano Colonna belägrade den förgäves, varigenom den spanska härens rörelser fördröjdes. I november sprängde dock Marc-Antonio med sitt rytteri fram ända till kyrkan San Paolo fuori le mura, strax utanför Roms portar. I staden uppstod ett obeskrivligt tumult, på gatorna restes barrikader ända bort mot Panteon. För att liva den skräckslagna befolkningens mod red kardinalen åtföljd av några hovmän obeväpnad ut ur staden och inspekterade befästningsarbetena, vilket gjorde ett mycket fördelaktigt intryck. Carlo hade så när fått dyrt umgälla sitt mod, ty en bonde gjorde en spansk truppavdelning uppmärksam på honom; kaptenen Berardi sprängde genast åstad att taga Carafa till fånga, och endast tack vare sin snabba häst lyckades denne hinna rädda sig in i staden.

Till följd av Ostias motstånd nödgades större delen av spanska hären uppehålla sig längre i den osunda Campagnan än härföraren hade beräknat; feber utbröt i leden, och dessutom uppstod brist på ammunition, livsmedel och foder åt hästarna. De kejserligt sinnade kardinalerna underrättades i hemlighet härom, och utan att förråda spanska härens bekymmersamma läge började de göra påven enträgna föreställningar. De hänvisade på den ofärd, som hotade Rom, och förordade ivrigt ett vapenstillestånd. Påven gick med glädje in därpå, men då det kom till underhandlingar, ville han ej veta av annat än fullständig fred och det på följande basis: Carafas skulle erhålla Siena och Paliano däremot återlämnas till Marc-Antonio. Till denna fordran kunde Alba ej samtycka och förklarade, att han måste överlämna avgörandet åt sin herre och härskare, konung Filip II.

Under tiden gjorde kardinal Carlo sitt yttersta för att vinna republiken Venedig för det fransk-påvliga förbundet; han reste själv till Venedig, erbjöd Signorian Apulien och hotade i händelse av vägran, att Frankrike, som stod i vänskapliga förbindelser med Turkiet, skulle förmå sultanen till en aktion mot de venetianska flottstationerna i Arkipelagen och Adriatiska havet. Ett ögonblick trodde sig kardinalen i stånd att vinna gehör hos Signorian,

och han skrev till sin vän Silvestro Aldobrandini, som var en förbittrad fiende till Filip II, att "han hoppades att vid sin återkomst kunna indraga län och avhugga huvuden". Men den nyktra Signorian avspisade kardinalen även denna gång med blotta artighetsfraser, helst hotet med den turkiska flottan hade sårat republikanernas stolthet. Lyckosammare än i Venedig, där han ingenting uppnådde, var Carlo i sina förhandlingar med Frankrike. Det lyckades honom i början av januari 1557 att övertala Henrik till en större truppsändning till det hotade Roms försvar. Hertigen av Guise utsågs till befälhavare; men knappt hade hertigen anlänt till Italien med sin här, förrän det emellan honom och Carlo uppstodo stridigheter beträffande operationsplanerna mot Alba. Carafa ansåg sig för den störste strategen, eftersom det omedelbart efter utgången av vapenvilan med Alba hade lyckats honom att på nytt fråntycka spanjorerna Ostia. Den tillfälliga framgången steg Paul IV till den grad åt huvudet, att han befallde, att den av påvestolens prokurator inledda rättegången mot Karl V skulle fullföljas och anklagelseakten kungöras för all världen. Påven beklagade blott, att ingen fanns som kunde översätta akten till turkiska och arabiska, så att även hedningarna finge vetskap om Karl V:s förbrytelser. På order av påven konstituerade sig en domstol, som skulle döma i målet, och kardinalen av Pisa utsågs till ordförande.

Filip II besvarade anklagelsen med att avträda Siena till Cosimo av Medici, vilket hade till följd att det florentinska hertighuset slöt sig än närmare till spanska kronan och omintetgjorde familjen Carafas hopp att förvärva sig republiken Siena. Påven skummade av raseri; på långfredagen förklarade han Karl V och Filip II för upprorsmän och utslungade en bannlysning mot alla dem som stodo på Kyrkostatens mark såsom fiender, och i mässan uteslöt han för första gången bönen för Karl V, vilket betraktades som ett yttersta bevis på missaktning för kejsaren. Påven höll honom för sämre än kättare och schismatiker, ty även för sådana uppsände kyrkan på denna heliga dag böner till Gud.

Under tiden samlade Alba en ny här i Neapel, och då han på nytt drog ut till kamp mot påven och fransmännen, förfogade han över 20 000 man fotfolk och 2 000 ryttare, oberäknat de i de neapolitanska citadellen kvarlämnade garnisonerna. Snart lyckades det honom också att vid Paliano tillfoga den påvliga hären ett svårt nederlag; han tillfångatog därvid fältherren Giulio Orsini

och upprev schweizertruppen, "de helvetiska änglarna", som Carafa kallade dem. För denna seger hade Alba att tacka Marc-Antonio Colonna, som alldeles särskilt utmärkte sig i slaget. Spanjorerna hotade nu ånyo Rom.

Samtidigt kom en för Carafas fruktansvärd underrättelse. Spanska sändebudet i Venedig meddelade 23 augusti 1557, att franska hären, som kämpade vid nordöstra riksgränsen, hade blivit så gott som alldeles tillintetgjord av hertig Emanuel Filibert av Savoyen. Hertigen av Enghien hade stupat på slagfältet, hertigarna av Montpensier och Longueville samt marskalken av Saint-André hade råkat i fångenskap. Följderna av denna katastrof gjorde sig genast kännbara i Rom; Henrik II återkallade skyndsamt hertigen av Guise och större delen av sina trupper, och påven hade hädanefter endast sina egna krafter att räkna på. Bland spanjorernas anhängare härskade jubel, i Rom åter fullständig rådlöshet. Spanska hären stod endast några mil från Rom, och påven ägde varken pengar eller trupper, som han kunde lita på vid en belägring. Nu vände sig hela familjen Carafa emot kardinalen. Paul IV och fursten av Paliano förebrådde honom i de brutalaste ordalag, att han genom sina ränker hade störtat påvestolen i fördärvet, och mellan Don Giovanni och Carlo kom det till en så häftig scen, att den senare i sitt raseri slängde sin kardinalbarett i golvet och flög brodern i strupen. Giovanni drog sitt svärd, men till all lycka trädde Strozzi i detsamma in och kastade sig emellan de ursinniga bröderna.

Det måste dock erkännas, att Carlo Carafa i dessa kritiska ögonblick visade modet att hävda sin ståndpunkt och påtaga sig ansvaret för sin politik. Då det den 25 augusti ingick underrättelse, att Alba med sin här drog mot Rom, steg kardinalen ej ur sadeln på hela natten. Han vidtog försvarsanstalter, lät tända facklor längs murarna och uppnådde, att Alba, som såg dessa förberedelser, inställde sin frammarsch, av fruktan att de spanska trupperna skulle komma att göra sig skyldiga till en ny Sacco di Roma. Alba var alltför from, för att han skulle velat belasta sitt samvete med en förnyad förstörelse av Rom, men å andra sidan också en alltför erfaren politiker för att ej draga nytta av fiendens förtvivlade läge. Han meddelade de påvliga underhandlarna, att hans första fredsvillkor var, att påven offentligt skulle erkänna sin orätt att ha slutit förbund med Spaniens fiender; därjämte måste Paul IV upplösa förbundet

med Frankrike och lösge kejsarens och konungens av Spanien vänner. Påven insåg omöjligheten av att försvara sig och hade alldeles tappat modet, men Carlo kunde ej finna sig i en dylik förödmjukelse och klamrade sig fast vid de äventyrligaste räddningsplaner. Han försökte övertala Paul IV att fly till Venedig och avträda en del av Kyrkostaten, Civita Vecchia, Ancona, ja själva Rom till Frankrike, blott för att Henrik II skulle lämna hertigens av Guise här kvar i Italien till påvestolens skydd. Hos Paul IV segrade dock förnuftet; han antog den venetianska Signorians erbjudan att medla med Alba. Signorians sekreterare, Antonio Franceschi, öppnade underhandlingarna, och kardinalerna Carafa, Santafiora och Vitelli begåvo sig till vicekonungens läger i Palestrina för att deltaga i dem. Man sammanträdde i det närbelägna Cavi, och allt artade sig gott och väl, ända till dess frågan om Palianos återlämnande till Colonnas kom före. Det kravet motsatte sig kardinal Carlo bestämt; vicekonungen åter ansåg det nödvändigt att löna Marc-Antonio för hans goda tjänster och trohet mot Filip II genom att återge honom hans stamgods. Då Marc-Antonio ej hade någon son, huppades Alba dessutom, att Paliano efter hans död skulle tillfalla Albas släkting Don Garcia. Envisheten var stor å båda sidor, men till slut enades man om en medelväg: Paliano skulle överlämnas till båda parternas förtroendeman Bernardo Carbone, som skulle svära såväl påven som Filip II trohetsed. Överenskommelsen uteslöt emellertid uttryckligt Marc-Antonio från den påvliga amnesti som tillerkändes Karl V, Filip II och deras samtliga anhängare.

Detta oklara beslut uttrycktes tydligare i ett mellan Paul IV och Alba ingånget hemligt fördrag; däri hette det, att på överenskommelse emellan parterna en guvernör skulle utnämnas på Paliano, vars närmaste uppgift skulle bestå i att rasera de där uppförda befästningarna. Murarna fingo ej uppbyggas på nytt, förrän den katolske konungen på något sätt hållit fursten av Paliano (Carafa) skadeslös. Så snart konungen ersatt fursten för förlusten av Paliano, stod det Filip II fritt att förläna Paliano åt vem helst han aktade därtill värdig, förutsatt att denne ej var en fiende till påvliga stolen. Villkoren voro jämförelsevis gynnsamma för Carafas, i betraktan av att Rom och nästan hela Kyrkostaten på nåd och onåd överlämnat sig åt Alba. Carafas erhöllo åtminstone konungens löfte om att på ena eller andra sättet hållas skadeslösa för förlusten av Paliano.

Tre dagar efter fredsslutet infann sig Alba i Rom för att

försäkra påven om sin trohet och underdånighet och föreställa sin son för honom. Carlo ställde sitt eget palats till Albas förfogande och gav en bankett till hans ära, och påven skickade ett speciellt sändebud med en vigd ros till vicedrottningen i Neapel. Hela Vatikanen gick i en handvändning över från det franska till det kejserliga och kungliga spanska lägret.

V.

Då han insåg, att han ej skulle kunna uppnå sitt mål med Henrik II:s hjälp, ändrade kardinalen politik och ställde sig nu till Filip II:s förfogande. Han tycks ha förhandlat härom med Alba i Cavi, ty det franska sändebudet skrev till sin konung, att han ingenting kunde meddela om uppgörelserna, då kardinal Carafa och hertig Alba hade träffat några hemliga avtal. Franska sändebudet i Venedig, François de Noailles, förmodade, att kardinalens plan var att avsätta den siste franske bundsförvanten i Italien, hertig Ercole II i Ferrara, och fördela bytet mellan de spansksinnade furstarna av Florens och Parma; antagligen skulle väl fransmännen också bli berövade sina besittningar i Toskana, och naturligtvis skulle det lagas, att något furstendöme tillskapades åt Carafas. Kardinalen tänkte alltjämt vida mera på sin familj än på den heliga stolen. För att bättre kunna förfäkta släktintressena förmådde Carlo den mer och mer sjuklige påven att skicka honom som legat till Filip II:s hov i Bryssel. Vad som ej hade lyckats i Paris kunde möjligen bringas till stånd i Flandern.

Filip II mottog den forne fienden med en älskvärdhet som väckte allmänt uppseende. Den stolte monarken, herre av Spanien, Nederländerna, Amerika och halva Italien, mottog kardinalen utanför dörren till audienssalen, en sällsynt ära, överhopade honom med artighetsbetygelser och anvisade honom i domkyrkan plats vid sin sida under baldakinen.

Lyckan var Carlo huld. Några dagar efter sin ankomst till Bryssel fick han underrättelse om att polska änkedrottningen Bona Sforza avlidit och att furstendömet Bari nu tillföll Filip II såsom konung av Neapel. Fursten av Paliano och den unge kardinalen av Neapel, en son till markisen av Montebello, föllo genast på tanken att av konungen söka utverka detta inkomstbringande län och uppmanade påven att åtaga sig saken. Paul IV sände också ofördröjligen en legat till kardinal Carlo i Bryssel

med uppmaning att utverka Bari av Filip, dock icke som den i Cavi utlovade gottgörelsen för Paliano utan såsom tecken på nuvarande gunst. Påven var förtjust över utsikten att för sin familj få hertigdömet Bari och därtill ännu ett furstendöme, som skulle skapas genom Ferraras sönderstyckande. Fursten av Paliano var omättlig, han begärde av kardinalen, att denne skulle utverka även andra nådevedermälen: konungen skulle skänka honom furstens av Salerno konfiskerade palats i Neapel och dessutom åt hans yngste son, markisen av Montebello, förläna en liten, markis Doria tillhörig besittning, som gränsade till hertigdömet Bari och på ett lämpligt sätt skulle avrunda arvet efter den polska drottningen.

Kardinalen kände dock, att dessa krav, i synnerhet det på Bari, överskredo anständighetens gränser, och förrådde därför ej sina avsikter för konungen, utan väntade på ett tillfälle, då denne skulle vara i behov av hans tjänster och påvens bevågenhet. Dessa planer korsades emellertid av Alba, som hade vetskap om dem och slugt nog yppade dem för konungen. Vicekonungen harmades dess mera över Carafas förmätenhet, som fursten av Paliano samtidigt genom en påvlig hovman lät föreslå ett giftermål mellan Albas dotter och sin son. Förslaget upptogs som en förolämpning av den stolte hertigen, och inte heller överensstämde det med hans politiska syften, att Carafas skulle få sin makt ökad genom besittningen av Bari. Genom att röjas i förtid blevo planerna nu omintetgjorda. Alba förstod att genom sina vänner i Bryssel stämma konungen ogunstig mot Carafas önskningar. Väl sökte Carlo å sin sida kväva motintrigerna i deras linda: han tog ett djärvt steg, gick själv till Filip, bad honom om furstendömet Bari för sin familj och förklarade, att han härmed gav uttryck åt även påvens innerligaste önskan. Men konungen var ej snar att fatta beslut i så viktiga angelägenheter och svarade kardinalen, att han först måste inhämta sina ministrars råd. Ministrarna åter voro obenägna att belöna en familj, som icke gjort spanska dynastien några som helst tjänster och på vilkas tillgivenhet för konungen man ej kunde lita. För att ej stöta sig med kardinalen erbjöd man honom som gottgörelse för Paliano godset Rossano, som i likhet med Bari tillhörde arvet efter drottning Bona. Avenså utlovades det, att furstetitel skulle förbindas med besittningen av Rossano. Carlo avvisade erbjudandet med harm, men Filip lät icke dess mindre framföra det till Paul IV och tillfogade, att den blivande

fursten av Rossano utom inkomsterna av detta län skulle få ytterligare en årsränta på 10,000 taler. Dessutom erbjöd konungen kardinalen en livränta på 18,000 taler, men fordrade i gengäld, att Carlo efter sin återkomst till Rom skulle åvägabringa försoning mellan Marc-Antonio Colonna och den heliga stolen. All denna köpslagan förtröt påven, som överhuvud ingenting visste om sina nepoters fordringar och förhandlingarna om Rossano. Paul höll sig till fördraget i Cavi, och handeln med Paliano bakom hans rygg betraktade han som en förolämpning mot sig. Då en kejserlig kurir anlände och till fursten av Paliano överlämnade investituren å Rossano, blev påven mera uppbragt än någonsin. Diplomet innehöll en passus, som förklarade, att konungen skickade förläningshandlingen med ilbud för att ej försumma den i det hemliga fördraget i Cavi utsatta tidpunkten. Varken påven eller fursten av Paliano hade vetskap om detta hemliga fördrag, och då kardinalen var frånvarande, visste de ej hur de skulle bete sig med dokumentet. Skulle de antaga eller avvisa denna ömkliga gottgörelse för Paliano? Paul IV var uppbragt på Carlo, emedan denne ej sagt honom ett ord om uppgörelsen. Filips ministrar triumferade över att de skött den obehagliga affären så slugt, och hertig Alba jublade över att ha frånryckt Carafas drottning Bonas arvland, som de utan hans mellankomst säkerligen skulle ha fått av konungen.

Fastän hans årsinkomster hade ökats med 20,000 taler, återvände Carlo missnöjd till Rom och befarade på köpet att bli onådigt mottagen av påven. Hans fruktan var grundad. Påven var på det högsta förbittrad på Carlo med anledning av fördraget, som denne slutit utan hans vetskap; och inte nog därmed, under nepotens halvårslånga bortovaro hade han vant sig att reda sig utan honom och funnit, att Carlos plats kunde fyllas av en annan. Denne ställföreträdare var kardinalen av Neapel, den adertonårige Alfonso, son till markisen av Montebello, en ytterst förslagen ung man, som förstått att vinna påvens ynnest. Paul IV hade redan i flere år varit svag för Alfonso och ville alltid ha honom i sin närhet; denna tillgivenhet drogo hans far och farbröder nytta av, i det de förmådde ynglingen att avlocka påven allehanda hemligheter och vinna den gamle för planer, vilkas förverkligande lågo dem om hjärtat. Alfonso lade på minnet allt vad Paul IV yttrade, förstod att gissa hans hemligaste tankar och gav sin far del av allt. Den sluge ynglingen märkte, hur oersättlig han blivit för påven, och började tidigt tänka på

att draga fördel av den gamles gunst. Då Carlo återkom till Rom, fann han därför läget helt förändrat; hans allsmäktiga inflytande över Paul IV hade starkt avtagit. Han fick nogsamt märka det, då han i enlighet med sitt löfte till Filip II sökte utverka amnesti för Colonnas och fann påven obeveklig. Paul IV tillät honom inte ens att nämna Marc Antonios namn. Kardinal Carlo kände marken vackla under sina fötter, påven bemötte honom kallt, fransmännen hatade honom för hans förräderi, och Alba och hela hans parti vid Filip II:s hov väntade blott på ett tillfälle att störta honom. Genom en olycklig tillfällighet blev påven ytterligare uppretad mot Carlo. En dag i november 1558 uppsökte Paul den opasslige kardinalen i hans våning. Här påträffade han biskoparna av Osimo och Cavi, dem han avskydde, då de bägge gällde för att vara gemena kopplare och hantlangare åt Carlo i hans utsvävningar. Paul IV, som levde oförvitligt och var sträng mot sig själv, hade tidigare haft mycket att förebrå kardinalen, men trodde, att Carlo på senare år bättrat sig och nu inte längre var till anstöt för sin omgivning. Så snart man börjat märka, att kardinalens inflytande var statt i nedgång, hade emellertid fiender till honom skyndat att göra påven uppmärksam på de förargelseväckande historier som i Rom berättades om Carlo och hans vänner. Kardinalen av Lothringen övertalade till och med franska sändebudet vid påvehovet, Monsieur de Selve, att vid lämpligt tillfälle meddela påven, att rykten om Carlo Carafas otroligt utsvävande levnadssätt hade nått franska hovet och där väckt stor anstöt, eftersom kardinalen var Paul IV:s mest betrodde rådgivare. Gesanten gav påven en utförlig skildring av förhållandena och förklarade för honom, att den offentliga meningen i Rom beständigt sysselsatte sig med hans omgivnings osedliga vandel och framför allt beskyllde kardinalen för naturvidriga laster, som alltid äro att anse som tecken till fullständigt sedligt förfall och måste draga olycka över kyrka och folk.

Dessa meddelanden upprörde påven på det djupaste, dess mer som han sedan hans planer på att fördriva spanjorerna ur Italien fullständigt slagit fel med förnyad iver ägnade sig åt kyrkliga reformer och prästerskapets sedliga höjande. Hade Paul IV ännu tvivlat på sin nepots sedeslöshet, blev han nu fullkomligt övertygad därom genom det tillfälliga sammanträffandet med de båda förhatliga biskoparna i kardinalpalatset.

En annan händelse ökade snart påvens vrede mot nepoten.

I januari 1559 gav furstens av Paliano sekreterare, Andrea Lanfranchi, ett gästabud till ära för kardinal Carpi, och dit inbjöds också Martuccia, en av Roms berömdaste kurtisaner, enligt krönikören Nores för att "agli incitamenti della gola non mancassero quelli della lussuria". Medan sällskapet glammade som bäst vid bordet, inträdde en beväpnad riddare med några följeslagare i salen och åstadkom allmän bestörtning. Det var Marcello Capece, en kusin och vän till fursten av Paliano, som var förälskad i Martuccia; då han förmodat, att hans väninna skulle bedraga honom och antaga Lanfranchis bjudning, hade han kommit för att med våld bortföra henne. En av gästerna, kardinal Montino, drog svärdet ur skidan, de andra följde hans exempel, och det skulle ha slutat med blodsutgjutelse, om icke Martuccia hade begagnat sig av den allmänna förvirringen för att taga till flykten och på det sättet uppfyllt Capeces önskan.

Få dagar därefter hade påven fått vetskap om händelsen. Han lät ögonblickligt kalla till sig kardinal Carlo och fursten av Paliano och gjorde dem vredgade förebråelser för att de ej underrättat honom om denna skandal, som sysselsatte hela staden. Vid nästa sammanträde av det heliga kollegiet tadlade han strängt kardinal Montino, som hade understått sig att visa sig offentligt i världslig dräkt och dragit svärdet till en gatslinkas försvar. De närvarande kardinalerna tego, endast kardinal Pacheco dristade taga Montino i försvar; han sökte urskulda honom genom att hänvisa på hans ungdom och sade, att Montino ej dragit blankt till kurtisanens försvar, utan till försvar av sin egen person och värdighet, som dock städse, hemma eller på gatan, förblev densamma. Men den vredgade påven lät sig icke blidkas, utan ropade vilt: "Reformer! Reformer behövs det!" — ett talesätt, som han på senare år beständigt förde på tungan. Härpå svarade Pacheco kallt och med ett tonfall, som ej lämnade något tvivel om vem han anspelade på: "Helige fader, i fråga om reformer måste vi börja med oss själva." Påven kände sig träffad och teg.

Kardinal Carlos öde var emellertid avgjort, nepotens inflytande förbi. För övrigt bidrog Carlo själv att undergräva sin ställning, irriterad som han var över sina motgångar. Som redan nämnt hade Carlo sedan långt tillbaka omgivit sig med florentinska landsflyktingar, av vilka Silvestro Aldobrandini, della Casa och Annibale Rucellai ofta påverkade hans politik och uppeggade honom mot Cosimo de' Medici. Carlo hatade Cosimo till den

grad, att han körde hans sändebud Bongiovanni Gianfighazzi på dörren, då denne en gång ville tala med honom i någon angelägenhet. Bongiovanni gick raka vägen till påven och klagade över alla de förolämpningar och obehag främmande sändebud utsattes för från kardinalens sida; kardinalen tyranniserade sin omgivning, och den som inte böjde sig för honom hindrade han att få företräde för Hans helighet.

Då Carlo dagen därpå infann sig till den sedvanliga audiensen, lät påven honom vänta fyra timmar i antichambren och därefter meddela honom befallning att icke vidare komma för påvens ögon samt jämte fursten av Paliano ögonblickligt utrymma sin bostad i Vatikanen. Dock tillät påven ej kardinalen att avlägsna sig från Rom, varemot han förvisade biskopen av Osimo till en ort utanför Kyrkostaten. Några personer, bland dem kardinalen av Neapel, försökte lägga sig ut för Carlo Carafa, men påven tålde icke ens, att Carlos namn nämndes inför honom. Några veckor därefter sammankallade han alla kardinalerna i Rom jämte några höga påvliga dignitärer, bland andra stadsguvernören, finansprokuratorn, två sekreterare och Camillo Orsini, och med tårade ögon höll han ett långt tal, som var ett slags anklagelseakt mot brorsönerna. Påven talade med lidelsefull hetta, framhöll alla försyndelser, som hans hittillsvarande gunstlingar hade begått, och till och med avslöjade övergrepp, som de närvarande hittills ej haft en aning om. Oupphörligt måste han avbryta sitt tal, ty sinnesrörelsen betog honom målföret. Han snyftade och grät, och då han åter fortsatte, talade han så högt, att hans stämma ekade i den stora salen och gjorde än starkare verkan på den stumma åhörarskaran. Påven slöt med att förvisa sina tre brorsöner jämte deras familjer från Rom; endast den yngste, kardinalen av Neapel, skulle kvarstanna i hans närhet. Inom loppet av tolv dagar skulle de skyldiga ha efterkommit befallningen; åt allesammans anvisades skilda uppehållsorter: kardinalen skulle slå sig ned i Civita Lavinia, fursten av Paliano i Gallese och Antonio i Montebello. Carlo blev berövad alla sina ämbeten, Don Giovanni befälet över påvliga hären och flottan samt 72 000 talers årsinkomst. Don Antonio måste nedlägga sin värdighet som påvlig gardesgeneral och gick därigenom miste om en lön av 25 000 taler. Då Paul IV upplöste sammanträdet och ville bege sig till sina rum, trädde kardinal Sant' Angiolo, en son till Pier Luigi Farnese, fram till honom och ville säga några ord till Carafas försvar, men påven svarade honom barskt: "Om Paul III givit ett liknande

föredöme, skulle folket i Piacenza inte ha släpat er far genom gatorna och kastat honom till föda åt hundarna." Därpå gav han sträng befallning, att ingen vidare fick lägga sig ut för de dömda hos honom.

Kardinalerna lämnade konsistoriet gränslöst bestörta och vågade knappast se varandra i ansiktet; en så hård dom hade ingen väntat att få höra över påvens forna gunstlingar. Nyheten spreds med blixtens fart i staden och mottogs med jubel av folket. Kardinalen hade gjort mycket ont, honom gav man skulden för sista kriget, som hade dragit så mycket lidande och fördärv över romerska landet; hans högfärd, hans förakt för folket, hans sedeslösa leverne och slutligen den snabba tillväxten av hans rikedomar — allt detta hade väckt ont blod och allmän avund. Man gladde sig därför över Paul IV:s dom, men frågade på samma gång, varför påven icke tidigare hade gjort slut på Carlos självsvåld och varför han tillåtit honom att bli så allsmäktig, ja man urskuldade Carlos förbrytelser med det blinda förtroende hans farbror satt till honom. Den offentliga meningen gjorde påvens nepotism i huvudsak ansvarig för de olyckor som på sista åren hemsökt Rom och Kyrkostaten; den hänsynslösa stränghet han nu ådagalade kunde ej göra det skedda ogjort.

Kardinal Carlo mottog domen med oväntat lugn, gjorde förberedelser för sin avresa och förvånade hela sin omgivning genom den värdighet han nu lade i dagen. Ej ett ord av klagan kom över hans läppar; viktiga handlingar, som han hade i förvar, lät han omedelbart överlämna till apostoliska kansliet, han tackade för den tillgivenhet han rönt och gjorde det allra bästa intryck på alla.

Genom ett brev av 3 februari 1557 utnämnde påven nya dignitärer i de avsatta nepoternas ställe; så gott som alla ämbeten Carlo beklätt tilldelade han den unge kardinalen av Neapel och upphöjde honom till regent i apostoliska kammaren. Denne andre gunstling av släkten Carafa åtnjöt icke blott påvens förtroende utan också Vatikanens sympatier, ty han ådagalade mycken god vilja och takt i behandlingen av viktiga frågor och var dessutom en särdeles begåvad yngling. Påvens beteende mot de i onåd fallna familjemedlemmarna och särskilt mot Carlo var ej den åldrige mannen värdigt. Paul IV ville synbarligen från sig avvälta ansvaret för alla de olyckor, som inträffat under hans regering, och begagnade varje tillfälle att lägga sitt hat mot Carlo i dagen. Under en offentlig audiens började han lidelsefullt fara ut mot sina frånvarande brorsöner, sade, att kardinalen utan hans

vetskap hade pålagt folket nya skatter, och slöt sina beskyllningar med en teatralisk gest. Efter audiensens slut trädde han nämligen fram för altaret, som gömde apostlarna Petri och Pauli reliker, och upprepade med tårkvävd stämma sina anklagelser mot nepoterna, alldeles som om han velat ställa dem till svars inför apostlarna. En annan gång kallade han brorsönerna "världens, påvestolens och den eviga stadens fördärv" och uttalade i sin förbittring den önskan, att hans efterträdare ej skulle förlåta dem utan pålägga dem nya straff.

Påvens redan förut vacklande hälsa kunde ej uthärda dessa familjetragedier, i början av maj 1559, tre månader efter hans förra gunstlingars förvisning, insjuknade han allvarsamt. Han led av en ständig feber, som ytterligt nedsatte hans krafter. Franska sändebudet de Noailles skrev vid denna tid till en vän, att påven efter sina nepoters förvisning försjunkit i djupt svårmod och hängav sig åt så bitter sorg, att allt vad han sedan dess gjort bar en sådan stämpel av oförnuft som om gubben förlorat förståndet. Den förvirring som uppstod kring den döendes läger utnyttjade hans närmaste på det fräckaste. Kardinalen av Neapel tillägnade sig smycken till ett värde av 100 000 dukater, som befunno sig i påvens sängkammare, och för den döende framlades ett brev till undertecknande, som tillförsäkrade kardinal Scipione Rebiba arvet efter ärkebiskopen av Pisa.

Då nyheten om Paul IV:s död spred sig i staden, uppstod fullständig anarki; alla, från de högsta dignitärerna till gatans trashankar, deltogo i plundringen. Folket strömmade samman uppe på Kapitolium och drog därifrån i beväpnade skaror ned i staden, där för det första alla förbrytare lössläpptes ur fängelserna. Förstärkt med detta slödder ryckte massan som på ett givet tecken mot inkvisitionsbyggnaden, slog in dess järnportar och befriade de för kätteri anklagade fångarna. Som "religiösa" förbrytare försmäktade även hos dominikanerna, stormades så kyrkan S. Maria sopra Minerva, och inkvisitionens offer lösgåvos; därpå försökte hopen sticka klostret i brand, och de upproriska lade råd, om de ej skulle kasta ut munkarna genom fönstren. Murarna voro emellertid svårantändliga, massorna blevo otåliga och strömmade åter till Kapitolium för att svalka sin hämndlust på Paul IV:s staty, som municipiet hade rest där av tacksamhet för Carlo Carafas förvisning från Rom. Med lätthet välte man ned marmorpåven från hans sockel och högg statyn i stycken, och en jude satte på dess huvud en av de där gula mössorna.

som Paul IV hade påbjudit, att alla romerska judar skulle bära. Infallet vann mängdens bifall, alla skrattade och skymfade despotens minne. För att även från stadsmurarna utplåna alla spår av den hatade släkten började man slå sönder Carafas vapen överallt där de voro anbragta. Municipiet utfärdade till och med ett dekret, att alla dessa mejslade eller målade familjevapen skulle vara avlägsnade inom loppet av tjugofyra timmar. På befallning av romerska folket, "allerunderdånigast den heliga stolen och det heliga kollegiet av högvördiga kardinaler", ålades envar, vars hus bar de folkfientliga och tyranniska Carafas vapen — vare sig av papp, målat på väggen eller mejslat i sten — att inom loppet av en dag förstöra det; varom icke skulle han anklagas för folkförräderi och hans hus brännas. Detta "bando" utfärdades 20 augusti i frälsningens år 1559. Ja den allmänna förbittringen mot Carafas gick så långt, att vattenförsäljarna på gatorna icke längre vågade låta sitt gamla rop "Bicchieri e caraffe!" ljuda, utan i stället ropade "Bicchieri e ampolle!" Folket uppträdde dess djärvare som det kände sig ha stöd i de romerska baronerna; dessa hade så hatat Paul IV och hans nepoter, att de med skadeglädje bevittnade de allmänna utbrotten av hämndlust. Fruktan för baronerna gjorde å andra sidan kardinalerna försagda; de vågade ej energiskt inskrida mot mängden och endast tego, då folket i flera böneskrifter utbad sig det heliga kollegiets tillåtelse att mörda den i Gallese bosatte fursten av Paliano.

Hämndlust och personlig vendetta rasade i dessa dagar av lössläppta lidelser. De förmögnare klasserna stängde antingen in sig i sina hus eller gingo ut blott under väpnat skydd. Antalet "bravi" steg så, att taxan för ett mord sjönk till fyra taler. För detta billiga pris kunde man göra sig en fiende kvitt.

Kardinalerna vågade icke ens ställa Paul IV:s lik på bår i Peterskyrkan, utan läto bevaka det i Sixtinska kapellet, hemligt bortföra det nattetid under eskort av 200 hillebardiärer och nedsänka det i en mycket djup grav, för att folket ej skulle vända sitt raseri mot det döda stoftet.

VI.

Mitt under de hämndeorgier och den storm av hat som rasade efter Paul IV:s död var det blott en, som ej förlorade sin besinning och sitt lugn; det var Carlo Carafa. Knappt hade han

fått underrättelse om sin farbrors död, förrän han sammandrog en stor väpnad styrka och tågade till Rom. Bristen på en kraftig hand hade här gjort sig så kännbar, att kardinalerna till och med i sin rådlöshet, hade velat skicka ett ilbud efter honom, medan påven låg på dödsbädden. De mottogo den förvisade formligen med öppna armar, helst Carlo, som på förhand ville försäkra sig om sympatierna, förklarade, att han ögonblickligen skulle draga sig tillbaka igen, ifall kollegiet i kurians intresse beslöt hans avlägsnande. Denna förklaring gjorde en utomordentlig verkan, och kardinalens vänner litade så fast på hans slughet och hans järnvilja, att de på nytt flockade sig omkring honom. Efter få dagar stod Carlo i spetsen för ett starkt parti i Vatikanen, och utan att förspilla någon tid började han träffa förberedelser för det nya påvevalet. Konklaven sammanträdde 5 september 1559. Liksom fallet varit i långliga tider stodo även denna gång två partier emot varandra: det spanska och det franska, och vart parti uppställde sin kandidat. Carlo slöt sig varken till det ena eller det andra, utan förenade sig med kardinal Farnese och hans vänner för att i det avgörande ögonblicket kunna förhjälpa deras kandidat till seger. Carlo visste gott, att han ej ägde ett tillräckligt antal anhängare för att själv ha utsikt att bli vald. Därför ville han åtminstone länka sakerna så, att den blivande påven skulle ha honom att tacka för sitt val. Konklaven varade oerhört länge, då varken det franska eller det spanska partiet ville ge vika. Till sist — december månad hade då ingått — enade sig de uttråkade och otåliga kardinalerna om valet av en gubbe, som efter all sannolikhet hade en kort livstid framför sig och skulle bereda dem minsta möjliga obehagen. De valde kardinal Gianangelo Medici, en bror till den för sina grymheter vid Sienas belägring beryktade markis de Marignan, som efter vad det påstods hade låtit hänga 5 000 bönder, emedan de ville tillföra den belägrade staden livsmedel. Medici antog namnet Pius IV. Carlo Carafa var förtjust, ty det var i främsta rummet han som genomdrivit valet, och han ansåg sig nu med rätta kunna vänta tacksamhetsbevis. Då det var antagligt, att Medici på grund av sin höga ålder ej skulle komma att regera länge, hoppades Carlo dessutom att inom några år bli hans efterträdare.

Pius IV erkände också, att han hade Carafa att tacka för sin upphöjelse och han till och med tillbragte natten efter sitt val i kardinalens av Neapel våning, i sällskap med de båda Carafas. Carlo begagnade genast tillfället att förvärva sig romerska folkets

gunst; den borne skådespelaren kastade sig i flere kardinalers närvaro för den nye helige faderns fötter och bönföll honom att förlåta det romerska folket dess beteende mot Paul IV. Påven tvekade först, då han fruktade att strafflöshet för dessa handlingar kunde uppmuntra folket till liknande förbrytelser i framtiden, men slutligen gav han vika för Carlos böner. Han förklarade dock offentligt, att det blott var på kardinalens förbön han handlade så. På få dagar hade Carlo sålunda åter svingat sig upp; han kunde räkna på påvens tacksamhet och hade förstått att göra namnet Carafa mindre förhatligt för romerska folket.

En oförutsedd tilldragelse omintetgjorde snart hans förhoppningar och blev anledning till en fruktansvärd tragedi. Vi ha redan omtalat Marcello Capece, kurtisanen Martuccias älskare, som med väpnad hand ville föra bort henne från Montinos bord. Capece kallnade snart för den romerska kurtisanen och knöt en kärleksförbindelse med furstinnan av Paliano, sin väns gemål. En av furstinnans tjänarinnor förrådde sin härskarinna och underrättade fursten om parets hemliga möten. Den kränkte äkta mannen lät genast fasttaga Capece och kasta honom i slottsfängelset, sin maka ställde han under pålitlig bevakning. Samtidigt skickade han bud efter furstinnans bror, Ferrante Garlonio, greve d'Aliffe, och några andra släktingar; då alla voro samlade, befallde han, att brottslingen skulle föras in. Marcello nekade först att ha stått i intimt förhållande till furstinnan, vilket gjorde Carafa så ursinnig, att han störtade sig över honom likt ett vilddjur och bet honom i ansiktet. Därpå lät han tortera sin forne vän, ända tills denne under de gräsligaste marter tillstod sin skuld. Nu befallde man honom att nedskriva sin bekännelse, men fången var så utmattad av de rysliga smärtorna, att han ej förmådde mera än börja: "Ja jag har bedragit och vanärat min herre..." Fursten ryckte papperet ifrån honom, och som från sina sinnen av raseri stötte han sin dolk i Capeces bröst och tillfogade honom hugg på hugg, så att man räknade till över tjugo sår på liket. Den döda kroppen kastades på furstens befallning i en kanal.

Detta mord begicks medan Paul IV ännu levde, och när kardinalen av Neapel underrättade honom om händelsen, frågade påven blott: "Och hur gick det med furstinnan?" Frågan framställdes på ett sätt som om påven fann furstens handlingssätt helt naturligt och endast förvånade sig över att furstinnan sluppit undan. Paul IV visste ej, att furstinnan skulle bli mor

om ett par månader och att man avvaktade denna händelse för att sedan genast överlämna henne åt bödeln. Fursten älskade sin gemål, och då första vreden lagt sig och han tagit hämnd på Capece, skulle han antagligen låtit nåd gå för rätt, om ej familjen och hans mor hade fordrat den olyckligas liv. På moderns anstiftan lät den kvinnliga betjäningen fursten förstå, att det väntade barnet måste vara en frukt av äktenskapsbrottet, och påminde honom om att han för några månader sedan en längre tid varit frånvarande från hemmet. Kardinal Carlo blev också otålig över furstens dröjsmål och befallde en av sina sekreterare skriva till brodern, att denne skulle "tillfredsställa familjeärans fordringar, annars kunde han icke erkänna honom som broder". Då så Paul IV avled, lät Carlo underrätta fursten, att ifall denne inte med blod rentvådde familjens heder, ämnade han ej föra hans talan hos den nye påven. För att ytterligare upphetsa fursten och så gott som tvinga honom att mörda sin gemål, utspred familjen ett rykte, att furstinnan vänt sig till Marc-Antonio Colonna, Carafas värste fiende, med begäran att han skulle befria henne ur fängelset, och till gengäld lovat mörda sin make. Fursten gav nu vika, och enligt den i dylika fall gängse seden uppdrog han dödsdomens utförande åt två medlemmar av familjen, nämligen greve d' Alifle, furstinnans bror, och Leonardo di Cardine, en kusin till Carafas, samt sände dem i detta ärende till Gallese, där furstinnan hölls fängslad. Han själv stannade hemma, då han väl antagligen till följd av sinnesrörelserna hade blivit sjuk.

Två munkar beredde furstinnan på döden, och den ene av dem har skildrat hennes sista stunder, kallt och omständligt, på ett sätt som röjer, att han i enlighet med tidens åskådningar fann domen rättvis och oundviklig. Då Leonardo di Cardine trädde in till furstinnan, som låg till sängs, och underrättade henne att hon måste dö, frågade honom den olyckliga: "Har ni furstens skriftliga befallning?" ty ännu in i sista ögonblicket trodde hon på sin gemåls tillgivenhet. Då hon läst dödsdomen, sade hon blott, att hon väntade sin nedkomst och att domens verkställighet dock borde uppskjutas till efter barnets födelse. Men icke heller detta medgavs; hennes svärmor och kardinal Carlo önskade omedelbart straff, och deras vilja måste uppfyllas.

Utom Leonardo, de båda munkarna från ett närbeläget kloster och prästen i Gallese var också furstinnans bror, greve d'Alifle, vittne till hennes sista stunder. Medan den dödsdömda biktade

sig, vände sig d'Aliffe till Leonardo och bad honom, att man ej skulle strypa hans syster, utan döda henne medelst gift. Leonardo ville dock ej gå in härpå, då gift verkar långsamt och han hade brått att återkomma till Rom. Furstinnan skalv av ångest. "Varför vilja ni döda mig?" frågade hon sin bror. "Äran kräver det", svarade Leonardo. Nu gick prästen ut, och endast de båda munkarna blevo kvar, höllo upp krucifixet framför henne och uppmanade henne att dö med fattning. Under tiden hämtade d'Aliffe in ett rep och en halvalnslång kavel, band för systerns ögon och kastade snaran om hennes hals. Men repet visade sig vara för långt, och d'Aliffe måste än en gång gå ut i det angränsande rummet. Under tiden tog delinkventen bindeln från ögonen och frågade: "Vad gör ni?" Greven svarade, att repet var för långt och att han skulle taga ett annat för att vålla henne mindre smärtor; därpå band han än en gång för hennes ögon och kastade snaran om hennes hals. Furstinnan satt i nattlinnet på sängkanten. Don Leonardo fattade hennes händer och pressade sig med hela sin tyngd mot hennes ben, så att hon ej kunde röra sig, och greven virade repet om kaveln. Furstinnans kropp genomilades av konvulsiviska ryckningar, med händer och fötter gjorde hon några sista försök att komma loss, och efter några få ögonblick sjönk hon så livlös tillsammans. Liket begravdes på natten i Galleses kyrka.

Furstinnans tragiska död gjorde till en början intet vidare intryck, då man visste, att hon redan länge suttit fängslad och enligt rättsuppfattningen inom adelsvärlden måste umgälla sitt felsteg med döden.

Allt gick efter kardinalens vilja och önskan, han kände sig nu åter mäktig och ville genast taga ytterligare ett steg framåt och tillfoga sina fiender Colonnas dödsstöten. Utan spår till grund beskyllde han Marc-Antonio Colonna för att ha velat förgifta honom och anstifta en revolt i Gallese mot Carafas. Han lät som förmenta konspiratörer arrestera över trehundra invånare och tjänare till fursten i Gallese, mutade en mängd vittnen och trodde sig nu om att kunna sätta i scen en stor process, som skulle övertyga den nye påven om vilken fara som alltjämt hotade honom och den heliga stolens anhängare från Colonnas sida. En förevändning att börja striden fann kardinalen i en kalabalik mellan några bönder och den furstlige camerieren Giambattista, vilken slöt med att den senare blev sårad. Carlos ränker korsades emellertid av Ser Camillo, Marc-Antonio Colonnas

förvaltare, som för tillfället uppehöll sig i Rom, där fick vetskap om det planerade anslaget och röjde hela intrigen för domstolen. Kardinalen sökte med all makt undertrycka sanningen, men Colonnas tillsågo, att påven och Vatikanen fingo veta vilken farlig människa de hade skänkt sin ynnest.

Pius IV befann sig i en obehaglig situation; han hade Carlo att tacka för sin upphöjelse på Petri stol och var rädd att bli beskylld för otack, om han tillgrep stränga åtgärder mot honom. Dessutom trodde han, att Carlo stod i hög gunst hos Filip II, vilket kardinalen alltid sökt intala honom. För att verkligen vinna insteg vid spanska hovet utverkade Carlo, att påven utnämnde hans närmaste, obrottsligt tillgivne vän, biskopen av Terracina, till apostolisk nuntie i Madrid. Med denne sluge prelats hjälp hoppades Carlo att åter lyckas knyta intimare förbindelser med spanska hovet och på så vis bli lika oumbärlig för Pius IV som han varit för Paul IV. I tro alltså att Carlo ägde stöd från spanskt håll fruktade nu påven att uppfylla Colonnas begäran och ge sitt samtycke till en rättegång mot kardinalen. Snart kom han dock till övertygelsen, att spanska hovet ej alls höll på familjen Carafa. Då nämligen Filip II:s utomordentliga sändebud greve Tendiglia kom till Rom för att lyckönska påven till hans val, blev Pius genast upplyst om sitt misstag. Tendiglia förklarade öppet för påven, att hans konung var uppbragt över biskopens av Terracina och kardinal Carlos intriger, men däremot hyste mycket vänskapliga känslor för Colonnas. Pius blev oangenämt berörd av Carafas ränkspel och återkallade ögonblickligt biskopen av Terracina från Madrid; i hans ställe skickade han dit Monsignore Santa Croce, som han hyste obetingat förtroende för.

Colonnas funno tidpunkten gynnsam för att störta Carafa och om möjligt göra sig alldeles kvitt sin släkts argaste fiende. Giovanna av Aragonien, Marc-Antonios mor, tog med vanlig skicklighet saken i sina händer; då hon ville göra sig säker om segern, beslöt hon att åvägabringa ett giftermål, som skulle på det närmaste liera familjerna Colonna och Medici. Påven hade synbarligen samma mål för ögonen, ty han lät mottaga Giovanna med nästan kungliga hedersbetygelser. Den sluga kvinnan behövde ej mera än tre dagar för att stämma påven odelat gynnsam för Colonnas och i Pius IV:s hjärta ingjuta all den hämndlust och det hat hon själv närde mot Carlo. Tre dagar efter hennes ankomst, 7 juli 1560, lät påven arrestera Carlo, fursten

av Paliano och den unge kardinalen av Neapel; även mördarna från Gallese, greve d'Aliffe och Leonardo di Cardine, fängslades. Alla fångarna fördes till Sant' Angelo, och under riksprokuratorns ledning företogo påvliga agenter husundersökningar hos Carafas och beslagtogo alla papper, deras vidlyftiga korrespondens, ja Carlos räkningar, noggrant bevarade alltsedan hans utnämning till kardinal. Giovanna hade vunnit fullständig seger.

Påven tillsatte en domstol av nio kardinaler att döma Carafas, och ledningen av rättegången uppdrog han åt prokuratorn Alessandro Pallantieri, en av deras bittraste fiender. Bland dessa nio domare hade Carafas blott en enda vän, kardinal Alessandrino; men då denne såg de andras hat och hämndlystnad, frånsade han sig sitt uppdrag och återvände till sitt biskopsdöme. Rom förstod genast, att nu var timmen slagen för denna släkt, som så raskt hade stigit i höjden och hade så många orättfärdigheter på sitt samvete. En allmän vendetta bröt lös, och prokuratorn överhopades med material mot de anklagade; Cosimo de'Medici infann sig personligen i Rom för att utkräva hämnd på Carlo, men då han övertygat sig om att kardinalen skulle bli fälld, återvände han hem före rättegångens slut, som han skenheligt förklarade "för att ej behöva bevittna Carafas tragedi". Den av naturen hämndgirige Filip II lät sitt sändebud inverka i sådan riktning, att Carlo, som många gånger hade förolämpat honom, icke mer skulle resa sig. Det föreföll som om hela världen hade sammansvurit sig mot Carafas; deras fängslande väckte ingenstädes medlidande, i Italien, Spanien, Frankrike och Nederländerna önskade man, att de skulle domfällas. Den påvlige prokuratorn gav ett troget uttryck åt dessa hatkänslor, och sedan han i många dagar insamlat material framträdde han med tre huvudanklagelser mot Carafas: han anklagade dem för mordet på Marcello Capece och furstinnan av Paliano, för sammansvärjningen mot Marc-Antonio Colonna i syfte att påbörda denne ett mordanslag mot kardinal Carlo samt slutligen för det olagliga fängslandet av Francesco Lottino, kardinal Santafioras sekreterare. För att öka Carafas skuld i det första fallet förklarade prokuratorn furstinnan av Paliano oskyldig till äktenskapsbrottet och förevitade dem därjämte, att hennes lik ej hade öppnats, så att fostret i hennes liv erhållit det heliga dopet.

Prokuratorn gick till den grad partiskt till väga, att han för att få fram "sanningen" lät bödeln tortera ett av vittnena, som uppgivit att Marcello stått i otillbörligt förhållande till furstinnan.

Då bödeln kom med repen och började slita kläderna av kroppen på delinkventen, skrek det förfärade vittnet, att han ville betänka sig än en gång, han var så upprörd, att han möjligen hade glömt vad han hört, i morgon, då han var lugnare, skulle han rätta sina uppgifter. Dagen därpå uppgav han naturligtvis, att furstinnan var oskyldig. Samma metod använde Pallantieri gentemot fursten av Paliano, som ej ville vittna emot kardinalen. Prokuratorn lät binda honom och hänga järntyngder vid hans fötter; då man så ville hissa fursten i höjden, började han ropa, att han var beredd att erkänna allt. Skummande av raseri utbrast han sedan: "Jag, en påvens brorson, den heliga kyrkans general, en furste som för tre kungliga insignier i mitt vapen — jag skall hänga här i ett rep!" Prokuratorn svarade honom med hycklad foglighet, att det var hans egen halsstarrighet som nödvändiggjorde dessa våldsåtgärder. Dagen därpå, 6 februari, skrev fursten ett brev till påven, vari han medgav allt vad prokuratorn önskade; han förklarade, att han försyndat sig mot Hans helighet och handlat illa mot Lottino och Marc-Antonio Colonna och anropade påven om nåd, dock mindre för sig själv än för sina söner. Då furstens av Paliano bekännelse drabbade även kardinalen, skulle prokuratorn enligt överallt gängse rättsprocedurer ha förhört båda de anklagade samtidigt, men Pallantieri fruktade, att Paliano skulle återtaga sina bekännelser och underlät att konfrontera dem.

Anklagelseakten mot kardinalen var betydligt mera omfångsrik än den mot fursten av Paliano. Icke mindre än tjugofyra förbrytelser och överträdelser lades Carlo till last. Man gick tillbaka ända till hans kondottiärtid, till de i Benevent förövade morden och hans vagabondliv före upphöjelsen till kardinal. Bland de uppräknade förbrytelserna befunno sig tre mord: på skomakaren Tumante, på Marcello Capece och på furstinnan av Paliano, medan hon befann sig i välsignat tillstånd; vidare anklagades han för att ha drivit byteshandel med Kyrkostatens besittningar, ha velat skicka den turkiska flottan mot kristenheten, ha förbundit sig med luteranerna mot kejsaren och till och med själv vara misstänkt för kätteri. Det väckte allmänt uppseende, att prokuratorn ställde kardinalen till svars för brott, som redan tillgivits i den fullständiga absolution Paul IV hade meddelat brorsonen, innan han upphöjdes till kardinal. Detta var en kränkning mot den avlidne påven, liksom det också stred mot uppfattningen om orubbligheten och ofelbarheten av den heliga stolens domar.

Carafas hade en skicklig advokat i Marc-Antonio Borghese, som genast begagnade denna svaga sida som angreppspunkt och stämplade tillvägagångssättet som ett anslag mot påvens makt; prokuratorn var emellertid beredd på denna förebråelse och genmälde, att Carlo genom list avlockat farbrodern det frikännande brevet, vadan absolutionen icke kunde betraktas som en viljeyttring av den heliga stolen. En av prokuratorns förnämsta och ovederläggligaste anklagelser var dock den, att kardinalen gynnat kätteriet, "Suspectus vehementer de haeresi", och inför den beskyllningen måste advokaten förstummas, ty över trosfrågan med alla de spetsfundigheter som i den kunde inläggas hade kardinalkollegiet att döma. Pius IV var för övrigt i det avseendet ytterst ömtålig och sträng.

I tvåhundra sextionio dagar måste Carafas vänta på sin dom, och ensamt rättegångshandlingarna angående Carlo omfattade över tio tusen skrivsidor. Pallantieri ville dränka rättvisan i denna bläckflod och dels förvirra, dels trötta ut dem som ännu tvivlade på Carafas skuld. För påvens räkning lät prokuratorn göra ett kort utdrag ur rättegångshandlingarna och framlade det för honom vid konsistoriets sammanträde i slutet av februari 1561. Pallantieri yrkade dödsstraff på kardinal Carlo, fursten av Paliano, greve d'Aliffe och Leonardo di Cardine. Medlemmarna av heliga kollegiet ansågo straffet för strängt och bådo om en mildare dom åtminstone för kardinalen. Sedan Leo X låtit avrätta kardinal Petrucci, hade ingen kyrkofurste undergått dödsstraff. Men Pius IV var obeveklig; Giovanna av Aragonien ville kröna sitt verk, och dessutom fordrade även spanska sändebudet, att Carafas skulle krossas. Innan påven begav sig till kollegiet, lät han underskriva Carafas dom, undertecknade den, stämplade den med sitt sigill och tog den med sig. Då så under sessionen några kardinaler, bland andra kardinal Farnese, dristade sig att kritisera prokuratorns förfaringssätt, reste sig Pius IV, upplöste sammanträdet och förklarade, att stadsguvernören hade att rätta sig efter den förseglade befallning han medförde. Först dagen därpå fick dock guvernören bryta dokumentets insegel.

Colonnas, baronerna della Cornia och da Bagno, som kardinalen berövat alla deras besittningar, spanjorerna som han missaktat, Cosimo de'Medici — alla triumferade de nu.

Natten mellan 5 och 6 mars 1561 underrättade man fursten av Paliano om hans förestående avrättning. Fursten visste redan vad som väntade honom och höll sedan en vecka på att bereda

sig för döden. Jesuitpatrar besökte honom, han biktade sig fyra gånger under denna tid, fastade och späkte sig. Då domen meddelades honom, visade han ingen sinnesrörelse, bad blott om tillstånd att få skriva till sin son. Det i predikoton hållna brevet var ett eko av de lärdomar jesuiterna inplantat i den dödsdömde under hans sista dagar.

Då fursten slutat sitt brev, förde honom bågskyttar från Sant Angelo till det på vänstra Tiberstranden belägna fängelset Tor di Nona. Han bar ett silverkrucifix i handen och tillropade de förbigående att föra en rättskaffens vandel och vakta sig för synd. I fängelsekapellet sammanträffade han med greve d'Aliffe och Leonardo di Cardine. De båda dödsdömda stodo där med sänkt huvud och dyster blick, i väntan på döden. Fursten trädde fram till dem och uppmanade dem att ej låta modet sjunka och förakta denna världens goda; därpå satte han sig och började högt uppläsa några meditationer över Jesu liv från inkarnationstiden till korsvandringen. Han läste oavbrutet i en timmes tid, som för att undkomma tanken på det fruktansvärda som förestod honom. Då hans bägge kamrater sågo, att hans andakt beredde honom lättnad, följde de exemplet; d'Aliffe bad om den helige Augustini betraktelser, Cardine uppmanade en närvarande barmhärtighetsbroder att ge honom en bön om själens frälsning. Munken gav honom de sju botpsalmerna såsom särskilt verksamma. Med blicken riktad på krucifixet började Leonardo läsa psalmerna. Under tiden lämnade fursten av Paliano kapellet för att bikta sig; då han återkom, kastade han sig på knä för sin svåger och Don Leonardo och bad båda förlåta honom allt vad han brutit emot dem. D'Aliffe och Leonardo gjorde detsamma, omfamnade honom och bjödo farväl. I sin överretning råkade de i ett tillstånd av religiös extas, de gråto, de föllo de närvarande munkarna om halsen och bådo, att de skulle bevara dem i gott minne.

Deras upphetsning växte, då timme efter timme gick, utan att bödeln uppenbarade sig; fursten lät föreläsa för sig Johannesevangeliets berättelse om Kristi pina, åhörde den knäböjande och slog var gång frälsarens namn nämndes sitt huvud mot stengolvet. Då även denna läsning var slut och det fruktansvärda ögonblicket ändå inte kom, läste fursten ur minnet böner till olika helgon, bland annat en till den helige Vincenz emot frestelser. Han såg nämligen en frestelse i tanken, att påven ännu i denna stund kunde benåda honom; blotta hoppet därom

betraktade han som en synd, ty nu ville han uteslutande hänge sig åt ånger och bot. Då han led av svår törst, bad han om vatten, och när man räckte honom litet malvasir, sade han i salvelsefull ton: "Då du, min frälsare, törstade, gav man dig ättika och galla, och mig, ovärdige syndare, bjuder man malvasir!"

Hela natten förgick under böner, i bävande väntan; fram mot morgonen slutligen inträdde en bågskytt och sade, att nu var tiden inne. Fursten fattade krucifixet, och på vägen till avrättsplatsen sjöng han med hög röst "Te Deum"; framkommen föll han på knä, läste "Miserere" och började på den helige Andreas åkallan: "O bona Crux diu desiderata..." Då han emellertid hade glömt fortsättningen, bad han en munk komma hans minne till hjälp. Under tiden hade bödeln trätt fram till honom och band hans händer på ryggen: fursten ville liksom urskulda sig inför mannen, att han gav honom anledning att utöva sitt hemska yrke, och omfamnade honom. I det han uttalade ordet "Cristo", lade han därefter sitt huvud på stupstocken. Bödeln svingade sin bila, och huvudet rullade till marken. Nästan samtidigt avlivades på samma sätt hans bägge kamrater. Det berättades att Leonardos mun hade uttalat ordet "Jesus", ännu sedan huvudet skilts från kroppen.

De tre liken utställdes till beskådande på en estrad på Sant' Angelobron. Fursten av Paliano, såsom den högste dignitären bland de avrättade, lades på en högre bår, klädd med ett svart sammetstäcke, som bar Carafas familjevapen broderat i silver.

Även kardinal Carlo fick vandra samma väg. Han sov ännu, då bödeln jämte en präst och två bågskyttar inträdde i hans fängelsecell i Sant' Angelo och underrättade honom, att han måste dö. "Vad för slag? Dö?" ropade Carlo förfärad, ty han hade inte väntat en dödsdom. Ett ögonblick teg han, därpå sprang han upp från sin bädd och sade ironiskt: "Ack vilken glädje för prokuratorn och guvernören!" Medan han klädde sig, murrade han likt ett sårat lejon och utbrast gång på gång: "O Pius IV, o konung Filip! Det hade jag ej väntat mig av er!" Nu inträdde guvernören i cellen, och inför honom blev kardinalen genast behärskad; han försäkrade, att han aldrig förfördelat påven, utan tjänat honom troget och hängivet, och bad guvernören meddela Pius IV detta.

Kardinalen insvepte sig i sin pälsrock, bad om sin barett, tecknet på hans värdighet, och anhöll, att hans vanliga biktfader skulle hämtas. Guvernören avslog dock denna begäran och

uppmanade honom att avlägga sin bikt för den tillstädesvarande prästen. Bikten varade så länge, att en av de otåliga bågskyttarna djärvdes säga till kardinalen: "Monsignore, var så god och raska på!" Då en kvart efter denna uppmaning bikten alltjämt fortgick, återkom skytten och befallde, att kardinalen ögonblickligt skulle följa med, ty han hade arbete att besörja också på annat håll samma natt. "Inte ens med vår Herre vilja ni då låta mig sluta fred?" utbrast kyrkofursten förbittrad. Soldaten gav sig till tåls och tillät den dödsdömde att läsa ännu några böner; därpå reste sig Carlo Carafa, ropade själv på bödeln och sade: "Kom broder och gör din skyldighet!"

För att icke vålla anstöt tillät ej påven, att kardinalen halshöggs, utan hade befallt, att han skulle strypas. Bödeln skred till verket och kastade en snara om delinkventens hals. Men repet var för klent och brast itu. Kardinalen föll till golvet och ropade med hes röst: "För Guds skull, tortera mig inte!" Bödeln gick på nytt till sitt hemska värv, denna gång biträdd av sina drängar; de stucko en kavle i munnen på offret och drogo åter till snaran av all sin kraft — tills mannen, som Rom ännu nyligen hade darrat för, icke mer gav något livstecken ifrån sig.

Några år senare, under Pius V, drabbade samma slut guvernören Pallantieri, Carafas oblidkelige anklagare och domare. Påven föranstaltade en revision av rättegången, och vid den noggranna prövningen av handlingarna visade det sig, att dödsstraffet hade ådömts Carafa utan tillräcklig rättslig grund. Beslaget på familjen Carafas gods blev nu upphävt och deras minne i laga former rehabiliterat.

Men huset Carafa förmådde icke mera resa sig — dess krafts och makts dagar voro förbi. Giovanna av Aragonien dog i september 1577.

ELFTE KAPITLET.

VICEKONUNGARNAS EPOK.

I.

Då Neapels municipalråd 1860 ändrade namnet på den långa huvudgata som delar staden i två hälfter, knotade befolkningen högljutt. Denna stadslivets pulsåder hade sedan århundraden hetat "Strada di Toledo"; efter Italiens enande fingo hörnhusen inskriften: "Strada di Roma". Förändringen stötte neapolitanarnas sekelgamla lokalpatriotism, trots att de spanska vicekonungarnas herravälde hör till de sorgligaste epokerna i stadens hävder. Men då det förgångna inte längre trycker oss, har det alltid sin tjusning, i synnerhet när man kan förgylla det genom mer eller mindre ohistoriska legender.

Gatan i fråga reglerades och pryddes med allehanda offentliga byggnader av den åttonde vicekonungen i ordningen, Don Pedro Alvarez di Toledo (1532 — 1553), en av de få satraper, som gjorde något för staden. Den kända furstesläkten d'Alvarez utmärkte sig för att den frambragte idel småväxta och oansenliga män. Det oaktat var Don Pedro i ungdomen berömd för sin ovanliga skicklighet och djärvhet i tjurfäktningar och kallades i Spanien den store "toriatoren". Don Pedro utmärkte sig för övrigt icke endast i tjurfäktningar, utan även i torneringar och giostre, med påföljd att han ådrog sig hovets uppmärksamhet och konungen fattade tycke för honom. En lysande framtid öppnade sig för honom, torreadoren blev 1532 vicekonung av Neapel.

Lyckligtvis eller olyckligtvis förmälde sig Don Pedro med Maria, markisinna di Villafranca, en trettonårs flicka, vacker och rik, men mycket lång till växten. Då paret visade sig på Neapels gator, skämtade allmänheten över de omaka makarna, men duchessan var stolt över att försynen utsett henne att "förstora"

furstarna d'Alvas släkt. Don Pedro var en energisk man; han införde något så när ordning i neapolitanska staten, reformerade domstolsväsendet och stävjade baronernas övermod, men på samma gång fördubblade han skatterna och lät under sin regering halshugga 80.000 av sina undersåtar, vilket för övrigt hörde till tidens sed. Det oaktat sörjde honom befolkningen, då han avled under fälttåget mot Siena, 12 februari 1553.

Under Toledos regering uppehöll sig Karl V, på hemväg från expeditionen till Tunis, en längre tid i Neapel, bodde i Castelnuovo och mottog furstar och ambassadörer från hela Italien. Lysande baler, giostre, torneringar och tjurfäktningar avlöste varandra i oavbruten följd, och mitt under dessa festligheter intrigerade de neapolitanska baronerna outtröttligt för att få kejsaren att avsätta Toledo, som de stora släkterna hatade för hans stränghet. Italiens skönaste kvinnor tog del i dessa intriger, ty Karl V var svag för kvinnliga behag. Donna Maria d'Aragona, marchesa del Vasto, ådrog sig kejsarens uppmärksamhet genom sin sällsynta skönhet, sitt säkra omdöme om människor och sitt verkligt kungliga uppträdande. Men kanske allramest intogs han av Lucrezia Scaglione, som ännu icke bar några höga titlar, men var en kraftfull, orädd och ovanligt begåvad kvinna. Marchesa del Vasto hjälpte sin man, fursten av Salerno, och hela sin aristokratiska vänskapskrets att nedsätta Toledo i monarkens omdöme; men Karl V var en alltför klarsynt man för att låta sig fångas ens i den tjusande Maria d'Aragonas nät. Han avreste från Neapel, 22 mars 1536, och lämnade Toledo kvar som vicekonung, till de neapolitanska baronernas stora grämelse.

Denna triumf föranledde vicekonungen att börja arbeta än ivrigare på stadens utveckling; han ville visa folket, att han förtjänade kejsarens förtroende. Neapel var illa byggt; portikerna och balkongerna på de smala gatorna släppte ej fram en solstråle, dräneringen motsvarade ej hygienens enklaste fordringar, gatorna saknade stenläggning, staden låg inklämd mellan fästningsmurarna. För allt detta ville Toledo råda bot, och med stor energi grep han sig verket an. Nya palats, nya offentliga byggnader uppstodo, och stadens huvudpulsåder blev den gata som fick vicekonungens namn. Man får dock ej föreställa sig, att denna gata hade någon likhet med de nutida storstädernas huvudgator. Sydlänningarnas livlighet, deras seder, befolkningens vårdslöshet gåvo den en helt och hållet annan, men mycket målerisk prägel.

Bredvid urmakarens butik låg ett vedupplag, till barberarstugan gränsade ett vagnslider med hyresåkdon, vapensmeden Pirro Juans hus litet längre bort härbärgerade utom ägarens familj även åtta spanska soldater; så kom kyrkan S. Maria di Loreto, så en hattmakares bottega och så greve di Molas palats. På andra sidan palatset såldes makaroni, och ett apotek, "speciale in medicina", inbjöd kunder till en språkstund. Ännu ett stycke bort en notaries vidöppna ämbetslokal och ett stånd med grönsaker långt ute på gatan — och så i all oändlighet. Tarvliga butiker med viktualier och ostar, som på långt håll annonserade sig för luktorganen, omväxlade med palats och kloster, utanför vilka det satt hopar av tiggare med vidriga sjukdomar. Här och där stodo grönsaks- och frukthandlarnas stånd så långt ute på gatan, att de utgjorde ett hinder för trafiken. Bakom stånden uträttade allmänheten ofta sina hemliga behov, och munkarna i ett kloster klagade däröver hos municipalrådet och anhöllo, att allmänhetens uppförande skulle strängare övervakas.

Den intressantaste delen av gatan var piazza della Carità, full av stånd med frukt, blommor, oliver, med upplag av hö och halm. En krönikör berättar, att en lantman var morgon kom åkande med ett lass halm och stannade utanför en skräddares butik. Den förargade mästern kallade upprepade gånger på polis, men då ingenting hjälpte, befallde han sin gesäll att tända eld på halmen. Då hästen fick känna röklukten, började han stegra sig och rusade in bland salustånden, och innan man hunnit släcka eldsvådan, hade det uppstått en obeskrivlig förvirring på hela torget. Men skräddaren hade blivit kvitt halmen, som stängde utsikten för honom.

Vilka läckerheter som såldes där berättar en liten dikt av någon gatans bard:

Le lattanti porcelline,
Le vittele sorrentine,
Li capponi, le galline,
I galletti, i gallinacci,
I faggiani, gli anitracci,
Le pornici, le baccacce,
Quelle storne allagracce,
Quei bellissimi piccioni
Tanto teneri e si buoni.

Detta var ramen för ett obeskrivligt myller, som gick på från gryningen till sena kvällen. Sex- och fyrspända kareter med silver- och guldbeslag, små kärror dragna av ännu mindre åsnor, spanska soldater på vackra hästar, ryttare i väldiga hattar, fiskare, som bjödo ut nyss fångad frutta di mare, och oräkneliga konstbesynnerliga figurer fyllde gatan, knuffades och svuro för att bereda sig väg.

Under karnevalen var det genom strada di Toledo som det stora tåget av masker och allegoriska vagnar drog fram. Kareterna och vagnarna fingo köra på ömse sidor av gatan, vars mitt var reserverad för maskerna till fots och vicekonungens vagn. Dessa karnevaltåg i Neapel voro vida mera lysande än de romerska karnevalerna på Corson. Hela den neapolitanska aristokratien tog del i dem, och den var talrikare än i Rom, älskade att uppträda med pomp och kunde faktiskt berömma sig av de skönaste kvinnorna i Italien. Neapels omnejd är yppigare än romerska Campagnan, och havets bakgrund gav också relief åt karnevaltågen. Som idyller voro på modet, förekom det ofta vagnar med grupper av herdar, nymfer, satyrer och jägare. Hela detta bukoliska sällskap var försett med musikinstrument av alla slag: fioler, gitarrer, lyror, cittror, teorber, tamburiner, flöjter och trumpeter; alla spelade, dansade och sjöngo på vagnarnas plattformer, och folkhopen och maskerna i gatans mitt ackompanjerade oljudet med mer eller mindre hesa röster.

I beskrivningarna på de neapolitanska karnevaltågen frapperar den stora massan av vagnar med "förfriskningar", frukt, sötsaker, ost, ja skinkor, kalv- och getstekar och naturligtvis de älskade salami. På kvällen, då tåget upplöstes, utdelades dessa läckerheter bland folket; intet under alltså att karnevalen var populär. Vid utdelningen av gåvorna uppstodo ofta slagsmål, knivar och dolkar blixtrade i hopen; men neapolitanarna voro vana vid den sortens överraskningar.

Jämte nymfer och herdar spelade Pulcinella och Coviello en stor roll; nymferna rörde till tårar genom sina känslofulla sånger. Pulcinella framlockade homeriska skrattsalvor.

En karneval uppenbarade sig på en väldig vagn berget Atos omgivet av "dygderna", som med mejslar och hammare formade ett grekiskt marmorblock till en staty av vicekonungen — en folkets hyllningsgärd.

Men där voro också tider, då strada di Toledo företedde en mindre glättig anblick; folkupproren avsatte där blodiga spår

II.

Vicekonungen hertig d'Ossuna (1616—1620) utfärdade en kungörelse, att under hans audienser endast högadeln, från grevar och markiser till furstar och hertigar, hade rätt att vänta i förrummet, den s. k. anticameran; den lägre adeln åter fick samla sig i en stor sal, som ej hedrades med namnet "förrum". Den obetitlade adeln var emellertid talrikare och blev så uppbragt, att den en lång tid ej infann sig till audiens och började konspirera mot vicekonungen; det måste göras allehanda eftergifter för att lugna oron.

Ossuna var en av de vicekonungar, som mest höllo på det spanska ceremonielet, de yttre formerna, den "sussiego", som så litet passade den italienska aristokratiens livliga lynne. Vicekonungarnas pomp kostade oerhört och ruinerade landet. I början av XVII seklet uppgick dessa dignitärers apanage av staten till 30 000 dukater, sedermera höjdes det till 40,000 dukater. Vicekonungarna hade emellertid en outtömlig skattkammare i budgetposten "hemliga utgifter", motsvarande de nutida konseljpresidenternas "dispositionsfond". Då emellertid duca d'Ossuna en gång uppförde 380 000 dukater på dessa "Spese segrete", fann madridregeringen att det gick för långt. Den anvisade honom 24 000 dukater till de hemliga politiska ändamålen och befallde, att till varje utgift, som överskred den summan, skulle han inhämta konungens tillstånd.

Men så överglänste hertig d'Ossuna också många monarker i prakt. Han färdades aldrig genom Neapel annat än i en sexspänd vagn, klädd utvändigt med svart sammet, invändigt med guldbrokad. Det påstods, att blott och bart dess silverbeslag vägde tvåhundra skålpund. För övrigt var han mån om sin popularitet. Till tiggare på sin väg kastade han guldmynt, han tog emot suppliker av folket, som trängdes kring vagnen, och under första åren av sin regering gick han till och med ut i staden förklädd till vanlig borgare för att övertyga sig om att befolkningen ej konspirerade mot honom och att allt var i sin ordning.

Aristokratien ville han vinna genom lysande fester, maskerader, teaterföreställningar, och det berättades allmänt, att under fösrta året av sin regering hade han givit ut 50 000 dukater

blott och bart på fester. En afton inbjöd han hundratjugo damer till middag och hade den originella idén att i stället för lakejer låta herrar ur deras egen familj passa upp dem; damerna skulle säkert ha föredragit, att främmande kavaljerer satt för dem rätterna, men något sådant tillät ej det spanska "decorum". Vicekonungen själv ansåg det under sin värdighet att sitta med vid bordet; genom ett litet fönster i en loge åsåg han gästabudet, och först mot middagens slut värdigades han i en magnifik dräkt träda ner i salen. Överlevorna av måltiden lät han kasta ut till folket, som samlat sig på borggården. Man märker nyanseringen i hans ringaktning för gästerna och hans förakt för hopen. Efter middagen öppnades dörrarna till stora salen, och det dansades in i sena natten.

En annan gång lät hertig d'Ossuna anordna en stor maskerad. I salen inseglade ett turkiskt skepp, och kavaljerer förklädda till muselmän sprungo över bord. Åter en annan gång inbjöd han tolv unga flickor och lika många ynglingar ur de främsta familjerna. Damerna intågade i salen par om par vid tonerna av musik, bärande en tänd fackla i högra handen, och gjorde sin reverens för vicekonungen och hans gemål. Därpå började en kadrilj. Det tycks som om damerna hade valt kavaljerer, ty furstinnan Monteleone Pignatelli bad vicekonungen räcka henne handen. Alla damerna voro lika klädda, i vita sidenklänningar garnerade med guldspetsar, och sina långa släp av silverbrokad kastade de under dansen över vänstra skuldran. Krönikören, som beskriver festen, gör den elaka anmärkningen, att de där spetsarna inte alla voro av rent guld, utan många av någon värdelös metall. På huvudet buro damerna en vit krona med fyra uppstickande strutsfjädrar. Onekligen måtte det ha varit en besvärlig tillställning; det stackars offret för det spanska sättet att roa sig måste ge akt på den brinnande vaxfacklan, på sitt släp och på kavaljeren. Traktering en var ej i nivå med toaletternas prakt; det bjöds på frukt, vindruvor och melon — jämnt upp vad som behövdes för att svalka sig och vara lätt i dansen.

Vicekonungen hade också mindre oskyldiga hugskott. En gång gav han i Poggioreale en bankett för tjugofem kurtisaner, de vackraste i Neapel; han hade nämligen fått lust att se dessa omtalade skönheter och "skämta" med dem. Denna utmärkelse hindrade dock ej, att samma kurtisaner vid kroppsstraff förbjödos att färdas genom staden i vagn och ro i båt till Posilipo. Över

huvud återfördes dessa arma varelser till dygdens väg blott medelst spanska spön, applicerade på den ömtåligaste kroppsdelen. Somliga av dem hade dock sina privilegier, såsom fallet brukar vara; visserligen voro de förbjudna att besöka osterior och mottaga gifta män hos sig, men det oaktat gästade många äldre herrar deras "salonger" och spelade kort eller tärning där, och hertig d'Ossuna själv åkte utför Chiaia i sällskap med en lätt dam, Giovanna Maria, vilket väckte stor förargelse bland befolkningen. Uppmuntrade av dylika eftergifter tilläto sig kurtisanerna allehanda friheter. En, la Maltese, ville i förlitan på sina relationer taga plats bland de förnämligaste damerna vid en avlatsfest, och då en sbirro ställde sig i vägen för henne, gav hon ordningsväktaren en örfil. Men hertig d'Ossuna, som var närvarande, tog polisens parti och lät kasta ut den djärva Maltese ur kyrkan.

Så stränga åtgärder mot de lätta damerna måtte emellertid sällan ha förekommit. I kyrkan S. Concezione degli Spagnuoli tilläto sig damerna i fråga en så opassande kurtis med ungherrarna, att prästen mitt under en predikan röt till dem, att de skulle förhålla sig stilla. Kurtisanerna blevo stötta och svarade högt, att prästen skulle hålla sig till sin predikotext och inte blanda sig i deras angelägenheter. Detta hände under hertig d'Alcalas regering, och som kurtisaner och ungherrar hade kyrkorna till mötesplats och ofta betedde sig otillbörligt under mässan, band kyrkoherden i en församling ett rep om sin hals till tecken av kristlig undergivenhet, gick till vicekonungen och klagade över den sedeslösa ungdomen. Till varnagel lät d'Alcala sätta några förnäma ynglingar i fängelse; men denna överhetens tillfälliga stränghet båtade ej stort, ty de dåliga föredömena gåvos uppifrån.

Även aristokratiens damer hade lov att ibland roa sig som kurtisaner; så anordnade t. ex. den sista vicedrottningen, hertiginnan di Medina-Celi, en maskeradbal, där hon uppträdde visserligen med mask för ansiktet, men i övrigt så gott som naken, i sällskap med tjugo likaså oklädda unga neapolitanskor. De damer av societeten, som hade äran att stå i intimt förhållande med vicekonungarna, gjorde alls icke någon hemlighet därav, tvärtom skröto de över utmärkelsen.

Hertig d'Ossuna, som var en sådan mästare i att anordna societetsnöjen, var på samma gång en stor despot och en grym man. En tandläkare från Sicilien, som brutit av en tand på

honom, skickade han till galärerna, och en viss barberare lät han rida gatlopp på en åsna och sedan likaledes skicka till galärerna, därför att mannen försummat vissa formaliteter vid sitt vittnesmål angående en gatukravall. Dödsdomar utfärdade han utan rannsakning och ville, att domen genast skulle verkställas. En tjänsteman från Capua befallde han skulle avrättas inom två timmar, och då man ej kunde finna bödeln, tillkallades enligt vicekonungens önskan förste bäste slaktare, som åtog sig det hemska värvet.

Denne "högtupplyste" spanjor levde i en beständig fruktan för att bli förhäxad, och han nöjde sig ej med att söka avvända faran medelst besvärjelser och korallamuletter. Mötte han på gatan någon gammal kvinna, som han tyckte såg häxlik ut, lät han gripa henne och döma henne till spöslitning. För att rättfärdiga förfarandet inför allmänheten beordrade han en kapucin att gå före delinkventen med krucifixet, vilket skulle betyda, att hon verkligen var skyldig till trolldom. Emellertid var han rädd att mista sin popularitet och var därför ibland ytterst välgörande och det på ett mycket excentriskt sätt. En gång t. ex. lät han lasta tolv stora vagnar med de utsöktaste läckerheter och dela ut dem bland lazzaronerna i de fattigaste kvarteren i staden.

Hans regemente blev dock inte långvarigt; efter fyra år återkallade konungen den ödslande vicekonungen, emedan han på egen hand drivit politik med Venedig. Konungens onåd gjorde honom så utom sig, att han i en äktenskaplig tvist, som uppstått på grund av avsättningen, kastade en silvertallrik i huvudet på vicedrottningen och så när slagit ihjäl henne. Trots sina oerhörda utgifter hade han på denna korta tid samlat 200 000 dukater, som han inhöstat på försäljning av ämbeten och allehanda "favörer". Han fick ett sorgligt slut, då man nämligen i Madrid öppnade rättegång mot honom för förskingring av kronans medel, tog han sig så hårt av förödmjukelsen, att han blev vansinnig i fängelset, där han dog 1624.

Under loppet av icke fullt tvåhundra år lyckliggjordes Neapel med trettionio vicekonungar, och fastän de regerade kort, förde alla med sig en förmögenhet till hemlandet.

Många av dem utgåvo ofantliga summor på teaterföreställningar, och särskilt utmärkte sig i det avseendet Don Emanuel de Guzman, greve de Monterey, som regerade i hela sex år. Var kväll bevistade han någon föreställning, antingen i sitt eget slott eller i aristokratiens palats eller till och med i kyrkorna, där mysterier uppfördes. På sina utfärder i gondol längs Posi-

lipos eller Mergellinas stränder förde han vanligen med sig commedia dell' artes största celebriteter, Andrea Cincio, som spelade Pulcinella, och Ambrogio Buonuomo i Coviellos trupp. Dessa båda komiker åtnjöto sådana privilegier hos vicekonungen, att intet italienskt komediantsällskap ens kunde försöka att tävla med dem. 1636 inkallade vicekonungen ett sällskap spanska aktörer till Neapel, och blotta kostnaderna för deras resa uppgingo till omkring 5 000 dukater. Detta harmade den neapolitanska befolkningen, och större delen av italienska aristokratien var ej nog hemma i språket för att de spanska föreställningarna skulle bereda den något nöje. Under de första föreställningarna voro bänkarna nästan tomma; vicekonungen tvang därför officerare och lätta damer att besöka spanska teatern, och den som inte kom måste månatligen betala fyra karoliner till artisternas kassa. Även på äldre dagar behärskades han så av sin teatervurm, att då han återkommen till Spanien blev anförare i fälttåget mot den portugisiske hertigen av Braganza, försummade han att utbetala solden till sina trupper blott för att kunna tillfredsställa histrionernas anspråk.

Trots att den neapolitanska publiken gjorde sitt bästa att värja sig mot de spanska komedierna, blev den främmande teaterns inflytande allt starkare. Det är för övrigt ej förvånande; den spanska teatern stod på den tiden högre än den italienska i fråga om scenanordningar och skådespelardräkter, och dessutom hade den ju nyhetens behag. Vad beträffar själva pjäserna voro de förvisso inga efterföljansvärda mönster; liksom hela spanska litteraturen utmärkte de sig för överdrift och onatur. Nymodigheten verkade dock så tilldragande på de italienska litteratörerna, att de översatte de spanska skådespelen trots deras ringa värde. De spanska aktörerna var det ingen italienare som förstod, de uppläste nämligen sina roller med svindlande fart, och endast av gesterna, ofta mycket ohöviska, kunde man gissa sig till innehållet i pjäsen. Såsom fallet plägar vara visade sig den högre societeten mera benägen att taga efter utlänningarna än medelklassen. Ett av de första skådespelen efter spanskt mönster var "L'Alvida", som uppfördes av neapolitanska aristokrater. Regissör var greve San Severino, kvinnorollerna, även de av ammor, kurtisaner, kopplerskor o. s. v., spelades uteslutande av män. Som pjäsen var i hög grad anstötlig bevistade societetens damer endast repetitionen i vicekonungens palats och infunno sig ej till föreställningen.

Från vicekonungens salar fortplantade sig teatervurmen till aristokratiens palats och, vad som var betänkligare, till kyrkor och kloster. Fastän skådespelen ej sällan hade nunnor, ja kamaldulenser till författare, lämnade de ofta mycket övrigt att önska i fråga om anständighet. I S. Januariuskatedralen uppfördes 1631 en "Gran Commedia", vars ämne var hämtat ur en dikt av Tasso. Komedien hade så när slutat med en tragedi. Under föreställningen uppförde sig en andans man så bråkigt, att ordningsvakten ville leda ut honom; prästen drog blixtsnabbt fram en dolk ur sutanen och riktade den mot polismannen, som dock skickligt undvek stöten och avväpnade den hetlevrade gudsmannen. 1630 anordnade jesuiterna till ära för infantinnan, drottning av Ungern, ett skådespel, som tillika med supén kostade 7 000 dukater. Det var ett slags balettkomedi. Mest tilltalades publiken av en dans i molnen utförd av unga gossar.

Lyx, utsvävningar, överhandtagande immoralitet ledde till upplösning av alla familjeband och husliga tragedier. Fursten av Conca, en av de främsta magnaterna, inom vars släkt värdigheten av storamiral var ärftlig, förmäld med donna Sueva d'Avalos, hade en ende son. Alla tre avskydde varandra. En kväll då fursten red förbi Porta del Peruso, slungade någon med all sin kraft en sten eller ett stycke bly i huvudet på honom. Hästen stegrade sig, fursten föll blödande i gatan, där fanns ingen, som ville komma honom till hjälp, och först efter en stund igenkände honom munkarna i Sant' Agostino och förde honom till hans palats. Av fruktan att förtörna furstinnan och sonen tog ingen av betjäningen emellertid hand om honom, och munkarna måste kläda av honom och lägga honom i säng. Först dagen därpå kom sonen, greve di Palena, och hörde om den sjuke, och då han frågade, hur han befann sig, svarade fadern menande: "Efter er önskan." Händelsen ville, att överfallet på fursten hade ägt rum på samma plats, där för några år sedan Fra Cirio Lantaro hade blivit mördad på hans befallning; anledningen till mordet var svartsjuka.

Furst Conca dog efter två dagar, ty ingen skötte honom, ingen ansade hans sår. Enligt italiensk sed anordnade dock familjen en ståtlig likbegängelse, för att man ej skulle ha något att förebrå den. Ett tusen två hundra präster med brinnande vaxfacklor gingo i spetsen för liktåget. Iförd en dräkt av purpursammet, brämad med hermelin, vilade storamiralen på en bår som likaledes var klädd med purpursammet. I den dödes högra

hand hade man satt fältherrestaven. Kistan bars efter liket. De "sörjande" gingo på ömse sidor om katafalken och jagade bort flugorna med små svarta fanor, för att ej någon näsvis insekt skulle placera sig på dignitärens stoft.

Ödet ville, att sonen skulle få ett ungefär liknande slut. Greve di Palena, eller rättare den unge furst Conca, slog sig ut för en flicka av folket, som emellertid försmådde honom. Den förbittrade magnaten lejde en spansk soldat, som sköt den motspänstiga plebejiskan. Vicekonungen greve de Monterey lät av fruktan för folkets missnöje kasta fursten i fängelse och släppte honom ej lös, fastän det ställdes en borgen av 200 000 dukater för honom. Efter några dagars svår sjukdom avled den unge mannen i Castelnuovo, och med honom utslocknade en mäktig neapolitansk släkt.

Spanjorerna införde duellen i det italienska samhället, och som på den tiden redan skjutvapen kommit i bruk, hände det, att det på gatorna uppstod skottväxling mellan medlemmarna av fientliga släkter eller att fienderna i samlad skara överföllo varandra i boningshusen. Några vicekonungar utfärdade stränga förbud mot duellerna, men det hjälpte föga; om antagonisterna icke kunde slåss i Neapel, reste de ofta långa vägar för att få tillfälle att åderlåta varandra. 1703 ägde det sålunda rum en duell mellan Tiberio Carafa och Bartolommeo Ceva-Grimaldi utanför Wiens murar. Fyra neapolitanare sekunderade. Ceva blev svårt sårad, och Carafa, som fått en lätt skråma, reste genast på visiter till bekanta, för att saken ej skulle komma ut. Duellanter eller aristokrater, som gjort sig skyldiga till mord på gatan, flydde vanligen in på Kyrkostatens territorium, ty att muta romerska sbirrer och undgå den påvliga rättvisan var en lätt sak.

Kvinnorna av de högre klasserna uppgjorde ofta sina mellanhavanden i kyrkorna. Donna Zeza Minutoli, som i S. S. Apostoli råkade i gräl med en spanjorska av släkten Velasco, gav utländskan några örfilar och klöste sedan sönder hela hennes ansikte. Vicedrottningen grevinnan de Monterey hade för vana att traktera misshagliga personer med toffeln, och en av Neapels adelsdamer drabbades av straffredskapet, emedan hon vågat bedja vicekonungen om en domarebefattning för sin man; grevinnan ville nämligen regera och fordrade, att man skulle vända sig till henne och ej till hennes man med sina suppliker.

CHAR FÖRESTÄLLANDE "AFRIKA" PÅ EN FEST ANORDNAD I NEAPEL 1657 MED ANLEDNING AV EN SPANSK TRONFÖLJARES FÖDELSE

III.

Då man färdas från Posilipo till staden, till via Nazionale, ser man den storartade, egendomliga ruinen av ett palats, som sköljes av havet; folket kallar det drottning Johannas palats och knyter vid det den blodiga sägnen om sjömannen, drottningens älskare, som vi redan omtalat. Men även frånsett den sägnen ha de där murarna ett fängslande förflutet.

Duca de Medina las Torres (1637—1644) var förmäld med donna Anna Carafa, sorgligt beryktad. Cosimo Fonsega, den neapolitanska aristokratiens favoritarkitekt, gjorde på donna Annas befallning upp ritningen till det ifrågavarande palatset. Till platsen, där det skulle resa sig, voro knutna traditioner, som skulle kunnat avskräcka från bygget. I början av XVI seklet låg där ett cassino tillhörigt greve Bonifazio d'Oria, vars medborgarrättigheter två gånger fråntagits honom av regeringen och vars villa konfiskerats. Men Bonifazio visste råd. Han begav sig till kejsaren i Flandern och bad honom upphäva konfiskationen, ty den där villan hade redan bringat två av sina ägare olycka och han var alltför fästad vid monarken för att ej varsko honom. Säkert skrattade kejsaren åt Bonifazios infall, och hur det var gav han befallning om att den olycksbringande egendomen jämte hans andra gods skulle återlämnas till d'Oria, varför denne dock måste betala 25 000 dukater till statskassan. Men olyckan fortfor att dväljas inom de där murarna: tre söner till Bonifazio dogo under sällsamma omständigheter, släkten d'Oria utslocknade, och sirenernas boning blev ånyo statsegendom. Regeringen, ännu mera vidskeplig än Bonifazio och hans söner, sålde egendomen till en genuesisk spekulant, som skyndade att i sin tur sälja den till Lodovico Carafa, furste av Stigliano.

Men inte heller Carafa bragte palatset lycka. Hans son och arvtagare dog tidigt; två sonsöner skördades också av döden, och endast en sondotter, Anna, återstod honom. Bruten av sorg övergav fursten det olycksdigra palatset och tog sin bostad hos jesuiterna, där han oväntat avled 30 januari 1630. Jesuiterna tillställde en ståtlig begravning: på katafalken saknades varken purpursammet och hermelin eller furstespira och gyllene sporrar, och ändlösa rader av munkar och annat folk ledsagade den döde till hans sista viloplats, Carafas familjekapell i San Domenico

Anna Carafa ärvde en ofantlig förmögenhet, hon var omtalad nästan i hela Europa som den rikaste av alla arvtagerskor. Spaniens och Italiens unga ädlingar tävlade om hennes hand; Taddeo Barberini, Urban VIII:s brorson, Roms prefekt, för vilken påven sökte efter något självständigt furstendöme, hertigen av Modena och Medici, storhertig Ferdinand II:s bror, friade till henne, och själve polske kronprinsen ville föra Anna som sin brud till Polen. Men den rika unga damen lyssnade ej till några bönemän, hon ville själv bestämma över sitt öde. Enträgnast kretsade omkring henne tre kusiner Carafa, och den ene, av Maddaloni, furst di Roccellas äldste son, ville till och med erövra henne med vapen och utmanade sina rivaler på duell, fast hur det var kom det aldrig till någon blodsutgjutelse. Maddaloni väckte uppseende i hela Neapel genom sin lyx; han gick aldrig ut annat än eskorterad av beväpnade lakejer med familjevapnet på sina livréer, han gav överdådiga gästabud för sina vänner, och när han anordnade serenader för sin älskade, var hans båt prydd med skulpturer och tavlor och glänste av förgyllningar på långt håll. Men donna Anna siktade högre, hon ville bli vicedrottning av Neapel och uppnådde också sitt mål. Hon äktade en spanjor med många namn och titlar. Han skrev sig Don Ramiro Felipe de Guzman, var hertig av Medina de las Torres, indisk storkansler och aragoniska kronans skattmästare. I släkten Guzmans ådror flöt kungligt blod. Don Ramiro, en barnlös änkling hade varit gift med en dotter till den mäktige ministern Olivarez och hade förstått att ställa sig så väl med sin svärfar, att denne lovade honom det neapolitanska vicekungadömet, blott för att han skulle vinna donna Annas hand.

Den rika neapolitanskans förmälning med spanjoren ägde rum 1636. Olivarez höll ord; genom allehanda intriger undergrävde han så den dåvarande vicekonungens, greve de Montereys ställning, att denne måste abdikera, och hans plats intogs av duca di Medina de las Torres och hans stolta gemål, Anna Carafa.

Anna var ej vidskeplig, de onda andarna, som huserade i villan vid Posilipo, skrämde henne icke alls. Hon lät nedriva cassinot och uppdrog åt Cosimo Fonsega från Bergamo att på platsen uppföra ett palats, som skulle väcka hela Neapels häpnad. Ägarinnan manade till skyndsamhet, arkitekten anställde fyrahundra stenhuggare, och efter två års förlopp kunde man redan bebo de två understa våningarna. Donna Anna flyttade in där och inredde rummen med utsökt prakt. På palatsets ut-

sida, i nischerna åt havet till, anbragte hon antika statyer, innerväggarna täckte hon med tavlor av de förnämsta mästare. Sådana anskaffade vicekonungen med lätthet; för tjänster han gjorde den ena eller andra orden gottgjorde han sig med de vackraste tavlorna i dess kyrkor. På det sättet förvärvade han Rafaels "Madonna del pesce" i Dominikankyrkan, som sedermera från familjen Guzman övergick i Madridgalleriets ägo. Ordensgeneralen Ridolfi var vicekonungen behjälplig vid röveriet, och då klosterpriorn rapporterade detta till Rom, lät den vredgade fursten femtio spanska ryttare enlevera abboten och föra honom till gränsen av Kyrkostaten, för att han där skulle söka rättvisa. Sedan han på detta sätt gjort sig kvitt den alltför samvetsgranne priorn, hopförde vicekonungen ännu andra värdefulla tavlor i sitt palats, däribland en tavla av Lucas av Leyden från S. Domenico och en av Rafael från S. Maria della sanita. I kyrkan "Incurabili" fanns en tavla av Giulio Romano, som Filip II hade skänkt; hertigen av Medina hyste inte större respekt för den kungliga donationen än att han lät placera den romerske mästarens verk i sin gemåls gemak. För övrigt följde fursten blott exemplet av de andra vicekonungarna, som tävlade om att utplundra Neapel. Den störste rövaren av konstverk var Don Pedro d'Aragona, som bortförde inte endast tavlor utan även skulpturer.

Donna Anna övergick sin gemål i snikenhet; hon sålde ämbeten utan hänsyn till kandidaternas duglighet och lämplighet och fyllde ämbetsverken med så ovärdiga subjekt, att en av Medinas mera samvetsgranna efterträdare, duca di Arcos, måste avskeda en del av dessa ämbetsmän från deras befattningar. På hennes gods rådde ett oerhört utpressningssystem; hon införde nya pålagor och orimliga dagsverken för att få arbetare till sitt palatsbygge i Neapel. Dessa övergrepp väckte sådan förbittring bland folket, att det ingick allt flere klagomål över vicekonungen till Madrid, och till sist, efter sju års dylikt regemente, fann sig spanske konungen nödsakad att avhända paret dess makt. Då Medinas efterträdare, Don Juan de Cabrera, 1644 skulle anlända till Neapel, tog sig donna Anna, som då väntade en arvinge, så hårt av underrättelsen, att hon blev illa sjuk och avled 24 oktober 1645.

De ofantliga godsen skingrades; över palatset vid Posilipo, över "Casa della Sirena" svävade ett olycksöde. Under Masaniellos revolution samlade sig där folkskarorna för att svära

vicekonungens undergång och konungen trohet. 1688 förstörde en jordbävning halva palatset, och i Neapel rotfäste sig mer och mer tron, att onda andar huserade där. Men om inte för avgrundsandar så var det säkert ett tillhåll för ugglor och läderlappar. I åratal voro de förfallna gemaken flitigt tagna i bruk av landsvägsstrykare och banditer, och inte ens polisen var vidare hågad att göra en påhälsning i den hemska ruinen. Än i dag gör den vidskeplige barcarolen korstecknet, då han om kvällen ror förbi de där murarna, ty med egna ögon såg han där djävulen en gång, då han tog sig ett bad i havet.

Vicekonungarnas regeringar har det neapolitanska folket karakteriserat i tre ord: "Forca, farina, festini." Medelst galgen, mjölutdelningar och fester sökte spanjorerna kuva och vinna lazzaronerna. Gentemot de förmögnare klasserna hade de en annan metod: kontributioner och skatter på allt upptänkligt, på bröd, på grönsaker och frukt, på hattar och strumpor, på läder och siden. Monterey utpressade genom dylika extra pålagor 46, Medina 47 och Don Juan de Cabrera 100 miljoner dukater.

IV.

Det var sommaren 1647 i Neapel; en vacker kvinna av folket kom gående från hamnen upp mot staden och bar på armen ett bylte, påfallande likt ett väl insvept lindebarn. Vakterna hejdade henne, och det befanns, att byltet innehöll mjöl, som kvinnan på det sättet ville föra hem oförtullat.

Tullbetjänterna foro brutalt fram med kvinnan och inspärrade henne i stadsarresten. Där uppgav hon, att hon var hustru till en fattig fiskhandlare, Tommaso Aniello, kallad Masaniello, som på sista tiden ej ens haft pengar nog för att köpa fisk, utan blott hade sålt omslagspapper i hamnen åt andra fiskhandlare. Masaniello tillhörde en i Amalfi bosatt släkt, hon hade före sitt giftermål hetat Bernardina Pisa och var infödd neapolitanska.

Hon dömdes till böter för sin mjölsmuggling; mannen slet sitt hår av förtvivlan, sålde det sista han ägde och hade efter åtta dagar befriat Bernardina ur arresten, ty han älskade henne högt. Tommaso var en ståtlig, kraftig ung man och skilde sig från flertalet neapolitanare därutinnan, att han hade ljust, lockigt hår, mot vilket de eldiga, svarta ögonen bildade en egendomlig kontrast. Han var känd som en allvarlig, skötsam, fåordig man och gick

klädd som de andra fiskarna, för övrigt som hela den fattiga manliga befolkningen i Vica Rotto, ett smutsigt, eländigt kvarter intill stora salutorget.

Denna befolkning var driven till förtvivlan genom de ständigt ökade skattepålagorna på de oundgängligaste förnödenheter; nu senast hade den kännbart drabbats av "le gabelle" på frukt, som under de heta sommarmånaderna utgjorde de fattigas man kan nästan säga viktigaste näringsmedel. Vicekonungen, duca di Arcos, sökte vältra skulden för den förhöjda skatten på adeln, på baronerna, som försummade sina skattebetalningar och satte staten i sticket.

I juni 1647 spred sig bland folket underrättelsen, att det av samma anledning hade utbrutit ett folkuppror i Palermo, och detta ökade neapolitanarnas upphetsning. Förbittringen underblåstes av agitatorerna, som aldrig saknas i dylika fall. En av de främsta bland dem var Giulio Genoino, en äventyrare, som någon tid varit i fångenskap hos barbareskerna i Oran och nu hade dykt upp i Neapel som präst.

Enligt en gammal tradition ägde det årligen i juli rum en originell strid på torget framför Karmelitkyrkan. Lazzaroner och fiskare samlade sig på torget och uppförde där en borg av trä och papp, som ena hälften försökte intaga, andra hälften försvarade. Någon sägen måtte ha varit knuten till den där belägringen, ty de som skulle erövra borgen klädde ut sig till österländska soldater, målade sig svarta och röda i ansiktet och kallade sig alarber, vilket kanske var en förvrängning av araber. Masaniello hade redan förut varit alarbernas anförare, och 1647 bemödade han sig att samla största möjliga mängd av lazzaroner, som beväpnade med knölpåkar drogo ut till den traditionella kampen. Heliga jungfruns dag förflöt jämförelsevis lugnt; men på natten lade okända våldsverkare en massa krut under tullhuset på stora torget, byggnaden flög i luften, och på morgonen återstod av den endast en hög kolnade bräder. Regeringen gav order, att ett nytt tullhus genast skulle uppföras, men bland folket märktes redan en våldsam jäsning.

Morgonen därpå, 7 juli 1647, infann sig som vanligt om söndagarna en mängd bönder, särskilt från Pozzuoli, på salutorget. På sina tvåhjuliga kärror förspända med åsnor fraktade contadinerna in hela berg av frukter, ty om söndagarna idkades alltid livlig frukthandel. Enligt de nya tullstadgarna voro uppköparna skyldiga att betala en skatt av fem karliner på varje

centner frukt; handelsmännen började emellertid ilsket förklara, att de inte ämnade betala den där skatten, den fingo producenterna svara för. Det uppstod ett gräl, och då de hatade tullbetjänterna lade sig i det, antog tumultet med ens en hotande karaktär.

Man sände bud efter folkrepresentanten, Andrea Naclerio, som också inom kort infann sig och försökte lugna hopen; men under tiden hade Masaniello med sina alarber kommit till platsen, och det började arta sig allt värre. Naclerio försökte övertala pozzuolanerna att tills vidare betala skatten, sedan, då sinnena lugnat sig, skulle de återfå pengarna. Men trädgårdsodlarna från Pozzuoli, kända för sitt hetsiga lynne, ville ej höra talas om en sådan uppgörelse. Olyckligtvis blandade sig tullbetjänterna i grälet och ville med våld sätta fruktkorgarna på vågen. De ursinniga pozzuolanerna välte då omkull korgarna och ropade till mängden att plocka upp frukten, ty de ämnade aldrig mera komma till torget i Neapel. Tullbetjänterna kastade sig över folket, men alarberna tillgrepo frukten som projektiler och började bombardera de avskydda tullnärerna med plommon och persikor. Naclerio råkade in i den värsta trängseln och var glad, då han lyckades fly till sin gondol.

Under tiden hade en massa folk strömmat till från de angränsande fattigkvarteren, och de bröto upp stenar, slogo sönder salustånd och skredo till anfall mot sbirrer och tullbetjänter, som måste vika för övermakten och hals över huvud taga till flykten. Folket stod som herre på valplatsen, rusade till närmaste tullhus, rev sönder räkenskapsböckerna och stack allt i brand.

Naclerio begav sig till vicekonungen för att rapportera vad som var å färde; där hade redan Tiberio Carafa, furste di Bisagnano, och Ettore Ravaschieri, furste av Satriano, två bland folket populära herrar, infunnit sig och bådo vicekonungen upphäva skatten på frukt. Den förskräckte duca d'Arcos gick in på allt, och Don Tiberio begav sig genast med sin följeslagare till staden för att förkunna den glada nyheten och lugna folket. Men seende hopens lidelsefulla upphetsning lovade han den mera än vicekonungen hade bemyndigat honom till; han förklarade, att alla gabelle, d. v. s. stadstullar på livsmedel, skulle upphävas.

Antingen trodde Masaniello ej härpå, eller också ville han driva sakerna till deras spets och utkräva hämnd på regeringen, alltnog, han ropade till folket, att det skulle följa honom till

vicekonungens palats. Bakom Masaniello stod Giulio Genoino, förklädd för att ej bli igenkänd, och dirigerade den ännu oerfarne folktribunen. Massornas hållning var hotande, de två furstarna märkte, att de ej skulle lyckas få bukt med folket, och Carafa smög sig obemärkt undan, steg ombord i en roddbåt och lät ro sig till Castelnuovo, varifrån han fortast möjligt avreste till Rom. Hopens vilda vrål hade gjort ett sådant intryck på honom, att han anländ till den eviga staden fick en nervsjukdom och snart därefter avled. Ravaschieri hade ej turen att lyckas fly, folket omringade honom och tvang honom att bege sig till San Lorenzo, sätet för stadsförvaltningen. Större delen av massorna styrde dock kosan till vicekonungens palats, och i spetsen för dem, med ett standar i handen red Masaniello, som man i hast hade skaffat en häst. Den improviserade folkanföraren föregicks av gatslödder, som slog på trumma.

Under omänskligt vrål stannade hopen utanför palatset; Masaniello ropade: "Leve Herren Gud och spanske konungen! Ned med gabelle!" Vicekonungen kom ej ut, men på en balkong uppenbarade sig överstallmästaren Don Carlo Caracciolo och spanjoren Don Luis Ponce de Leon, släkt till vicekonungen och hög dignitär. Caracciolo gav folket ett tecken, att han skulle komma ned.

Han gjorde så, och underhandlingarna började. En av folkanförarna trädde fram till Caracciolo och visade honom ett stycke vidrigt bröd. "Är det här föda för människor eller för hundar? Döm själv!" Don Carlo erkände, att dylikt bröd ej var ätbart, och i vicekonungens namn lovade han, att tullen på frukt och vin skulle borttagas; men folket krävde upphävande även av tullen på mjöl, och det var han ej bemyndigad att utlova. Seende att hopen växte med var minut och blev alltmera hotfull, skickade han i tysthet en betjänt till vicekonungen med uppmaning att ögonblickligt bege sig till Castelnuovo, ty fara hotade honom.

Hertig d'Arcos förmenade emellertid, att om han själv visade sig för folket och gav det löften, så skulle massorna lugna sig. Han trädde därför ut på balkongen och började säga något på spanska; men det var för sent, folket hade redan slagit in porten till palatsets gård, sårat Caracciolo med något tillhygge av järn och börjat strömma in i palatset, där det förstörde allt i sin väg, slog sönder speglar och fönster och kastade dyrbara möbler ut på gatan. Vicekonungen ilade utför en baktrappa ned på torget

för att taga sin tillflykt till kapucinklostret, övertygad om att hopen ej skulle bli honom varse; men han misstog sig, han blev igenkänd och omringad. Lyckligtvis kom i detsamma en spanjor, Don Antonio Tabada, åkande förbi, och med fara för sitt eget liv drog han honom upp i sin vagn. Men folket hejdade hästarna, och Masaniello, som tydligen anat åt vilket håll hertig d'Arcos skulle försöka fly, infann sig oförmodat på platsen och störtade med dragen värja emot vicekonungen. Han förstod sig emellertid ej på att hantera vapnet, och en spanjor avvärjde med lätthet det tillärnade hugget; men i detsamma grep en augustinmunk vicekonungen i håret och vrålade med hes röst: "Upphäv tullen! upphäv tullen!" Ögonblicket var kritiskt; kusken hade dragits ned från kuskbocken, hästarna började bångstra, och om icke några herrar av den italienska aristokratien hade kommit tillskyndande och dragit sina värjor till furstens försvar, skulle hopen ha mördat den spanske ståthållaren. Den rådige Carlo Caracciolo flög med ett språng upp på kuskbocken, fattade tömmarna och ville köra i väg, men förgäves, folket fasthöll hästarna. Caracciolo hoppade då ned från kuskbocken igen, drog den halvt avsvimmade vicekonungen ur vagnen, tog honom under armen och började ropa: "Plats för konungen!" De andra herrarna omringade fursten med dragna värjor, och på det sättet uppnådde de klosterporten.

Ordens general och provinsial, båda spanjorer, som säkert från fönstren sett vad som tilldrog sig, gläntade på porten, drogo in vicekonungen och smällde den så i lås. Caracciolo lyckades rädda livet genom att passa på att fly i det ögonblick, då folket samlade sig utanför klosterporten, skränande: "Leve spanske konungen, ned med den usla regeringen!"

Av fruktan att folket annars skulle bryta sig in i klostret förmådde under tiden munkarna vicekonungen att visa sig i ett fönster och tala till massorna. Darrande av skräck började fursten försäkra, att han skulle gå in på allt vad folket begärde, och kastade ut en egenhändigt undertecknad deklaration. Men massorna voro redan alltför upphetsade för att tro på spanjorens försäkringar; de öppnade med våld kyrkportarna och ville genom sakristian bana sig väg in i klostret. Därvid tänkte de dock mera på plundring än på vicekonungen; det hade nämligen spritt sig ett rykte, att spanjorerna och aristokratien lämnat sina dyrbarheter i förvar i klostret.

I detta nu anlände emellertid neapolitanske ärkebiskopen,

kardinal Ascanio Filomarino, en mycket aktad man, och började lugna hopen. Samtidigt skickade han en adelsman till vicekonungen att hämta en skriftlig försäkran, att gabelle skulle upphävas. Hertig d'Arcos utfärdade dokumentet, ärkebiskopen uppläste det och försäkrade, att allt skulle ordnas till stadens bästa, och till bekräftelse därpå uppmanade han folket att draga åstad och förstöra alla tullhus. På det sättet räddade visserligen kardinalen vicekonungen, som fick tid att genom en bakdörr smyga sig ut ur klostret, stiga i en sluten bärstol och bege sig till Castel Sant Elmo, men revolutionen lyckades han ej besvärja. Så snart Filomarino avrest, kastade sig massan över det spanska palatsgardet och började rycka till sig och sönderbryta soldaternas lansar, så att gardet måste ge eld och några människor stupade för skotten. Folket tog till benen i vild panik, och härav begagnade sig hertiginnan d'Arcos för att med barn och hovdamer fly till Castelnuovo.

Under tiden inbröt natten, en ohygglig natt. Tusen sinom tusen människor drogo genom gatorna; tjuvar och rånare passade på tillfället att oantastade bedriva sitt hantverk. Jesuiter och teatiner drogo i processioner ut från klostren, i hopp att därigenom kunna dämpa revolutionen; men folket lyssnade ej till litaniorna, utan rusade till fängelserna för att befria tulltjänstemännens offer. Munkarna måste återvända till klostren, seende att deras fromma sånger båtade till intet. Efter att ha stuckit tullhusen i brand begåvo sig massorna åstad att plundra stadstullsförpaktarnas hus. Masaniello ledde det hela, i sin enfald styrd av hemliga agenter. Ingen hindrade folket, det spanska gardet kände sig nämligen för svagt, och andra trupper funnos knappast i staden.

Uppbördskassörens hus plundrades fullständigt, dyrbara möbler, tavlor, silverpjäser kastades ut på gatan och uppbrändes. I sitt raseri tog pöbeln icke ens vara på dyrbarheterna, utan kastade allt på bålet. Men inom kort fordrade massorna vapen, hittills hade de stritt med knölpåkar. Vapensmedernas butiker plundrades, ja till och med fem mörsare bemäktigade man sig. Detta skedde omkring midnattstid. Upploppets anförare sågo att det nu var tid att träda fram och taga makten i sina händer. Fyra av dem infunno sig på torget i långa dominos och med kapuschongerna neddragna över ansiktet, samma utstyrsel vari brödraskapens medlemmar brukade följa liktågen. De stannade mitt i folkskaran, och två av dem kastade tillbaka kapuschon-

gerna: det var Masaniello och Giulio Genoino. Masaniello höll ett tal av innehåll, att det ej var fråga om att strida mot konungen av Spanien, utan att störta regeringen, som förtryckte folket. Det målet gällde det att uppnå, och därför måste man förse sig med nödiga vapen. Masaniellos flammande blick, hans vilt fladdrande hår och hans djärva, kortfattade proklamation av revolutionens mål gjorde intryck; man började betrakta honom som rörelsens ledare. Genoino var försiktigare, han ville ej riskera något, ty det kunde ju hända, att vicekonungen skulle avgå med segern.

Spanjorerna voro ej heller overksamma under den där natten. Vicekonungen lät förse Sant Elmo med proviant och begav sig själv till Castelnuovo, där han samlade alla tillgängliga trupper. Till befälhavare över den väpnade styrkan utnämnde han Don Francesco Toraldo, duca di Massa.

På morgonen den 8 juli blev man först riktigt varse, vilken omfattning upproret hade tagit. Ledarna hade tydligen förberett revolutionen icke blott i staden utan även i omnejden, ty i dagbräckningen började kyrkklockorna ringa, och oräkneliga folkmassor såväl från staden som från Kampanien kommo välvande likt havet före stormen. Lantmännen voro beväpnade med spett, hackor och spadar, stadsfolket hade redan musköter och krut i överflöd. Det visade sig, att en mängd baroner, missnöjda med regeringen, hade slutit sig till de upproriska, varigenom hela folkrörelsen fick en än allvarsammare karaktär.

Vicekonungen litade ej på sina stridskrafter, utan inlät sig i underhandlingar. Tidigt på morgonen skickade han furst di Montesarchio, av släkten d'Avalos, en av rikets mest ansedda magnater, att underhandla med folket. Fursten avlade i Karmelitkyrkan inför upprorsmännen ed på att vicekonungen skulle hålla sitt löfte och upphäva livsmedelstullen. Men folket trodde honom ej; då skickade vicekonungen furst Diomede Carafa, känd som motståndare till skatten på frukt, att bekräfta hans goda avsikter.

Carafa steg till häst, och åtföljd av några andra baroner begav han sig till upprorsmännen. Återigen lovade han i hertigens namn, att gabelle skulle upphävas och brödet bli bättre.

Men folket ökade sina fordringar och begärde på intalan av Genoino, att de lägre klasserna skulle få samma inflytande på stadsförvaltningen som adeln. Carafa lovade allt, blott för att

komma ifrån massan; lidelsernas vågor svallade för höga, för att det skulle varit möjligt att komma till någon uppgörelse.

Ett nytt fältrop utslungades bland mängden: förstöra och sätta eld på hus och ägodelar tillhöriga de rikemän, som gött sig av de fattiges svett. Listan på palats var redan uppgjord. Masaniello läste upp den, och hopen vrålade: "Åt helvetet med dem som ha förtryckt oss!"

Denna gång försökte dominikanerna lugna befolkningen; de kommo uttågande ur sin kyrka i en lång rad, med tända facklor i händerna, och läste med hög röst böner och litanior. Men folket överöste dem med sådana smädelser, att munkarna måste vända om: också en massa adel flydde in i kyrkorna, fruktande för sina liv.

På morgonen den 9 juli började en förstörelseorgie. Rådsherrarna Antonio Miraballos och Andrea Naclerios palats stodo i lågor, på gatorna brunno bål av de dyrbaraste möbler. I Alfonso Valenzanos hus fann man en kagge med sekiner och ett skrin fyllt av pärlor; allt kastades i elden. För fursten av Caivano brändes fem palats, i vilka det fanns en mängd värdefulla tavlor, österländska bonader, sidenvävnader och andra dyrbarheter. Det vanvettiga raseriet gick ända därhän, att folket stack ihjäl rashästar i furstens stall, kastade furstinnans knähund i elden och i trädgården högg ned de vackraste träd och sällsynta växter, som fursten infört långväga ifrån.

Flertalet ägare till de förstörda palatsen togo sin tillflykt till Castelnuovo, och från torn och skottgluggar åsågo de den rysliga förstörelsen. Fyrtio palats hade brunnit ner, endast svarta, nedrökta ruiner återstodo. Och detta verk av sataniska lidelser pågick hela dagen under kyrkklockors klang, trummors muller och helvetiska skrän, som smälte samman till ett enda vilt brus.

Bäst det var uppenbarade sig furst Maddaloni i den tätaste folkträngseln och gjorde ett tecken, att han var sänd av vicekonungen. Masaniello och de andra ledarna samlade sig omkring honom. Med höjd röst förklarade fursten då, att vicekonungen genom honom lovade folket, att alla gabelle, som införts sedan Karl V:s tid, skulle upphävas och allmän amnesti förkunnas. Men denna förklaring gjorde intet intryck, tvärtom hopens vrål blev än ursinnigare, och Masaniello rusade på fursten likt ett vilddjur, grep honom i hans långa hår och drog honom med de kringståendes hjälp ned av hästen. Maddalonis händer bundos ögonblickligt med ett rep, och Masaniello överlämnade honom

åt en av sina kamrater, med tillsägelse att denne skulle hålla vakt över förbrytaren.

Släkten Carafa hade hittills varit omgiven av en viss nimbus i folkets ögon, och särskilt Diomede var alltsedan ungdomen känd bland neapolitanarna som en magnat, som strödde pengar bland de fattiga. Men nu gjorde dessa hågkomster ingen verkan; hopen kände sin makt, och det faktum, att Masaniello kunnat draga Carafa i håret ned av hästen, betog pöbeln dess vördnad för aristokratien. Emellertid ville slumpen, att mannen, åt vilken Masaniello anförtrott Carafa, stod i någon tacksamhetsskuld till denne; neapolitanarens ridderlighet vaknade, han förde visserligen Carafa till karmelitklostret och stängde in honom i en cell, men då natten bröt in, hjälpte han honom att fly, och efter allehanda farliga äventyr hamnade Carafa slutligen på ett av sina gods fjärran från revolutionärerna.

Då vicekonungen erfor, att Carafa fängslats, vände han sig till ärkebiskop Filomarino, den enda personlighet, som ännu kunde öva inflytande på de vilda folkhoparna. Kardinalen förklarade, att efter alla fåfänga försök att lugna befolkningen måste han utrusta sig med Karl V:s originalurkund, ty med det gamla pergamentet i hand skulle han möjligen lyckas övertyga folket om att vicekonungen ämnade hålla sina löften. Pergamentet framletades, kardinalen begav sig till torget utanför Carmine, där revolutionärerna hade sitt högkvarter; men inom kort märkte han, att alla underhandlingar med gatans maktmedvetna parlament voro fåfänga. Folket hade hunnit med att avväpna två spanska truppavdelningar, som på vicekonungens order varit på väg från Pozzuoli och Torre del Greco, det hade bemäktigat sig ammunitionsupplagen i San Lorenzo och kände sig som stadens herre. De sista dagarnas ödeläggelser voro det ej till fyllest; massorna fordrade att få förstöra ytterligare trettiosex palats tillhöriga impopulära familjer.

Fram mot kvällen grep man sig verket an; i det närmaste hela staden råkade i brand, på gatorna sköto eldpelare mot himlen, på torgen brunno bål av möbler, tavlor och böcker. Kvinnorna från Neapels bakgator voro mera praktiska än männen, de ryckte vad de kunde ur lågorna och släpade hem det till sina nästen. Rörelsens ledare övervakade ordningen på sitt vis; de ställde upp kanoner i gathörnen, läto ringa i kyrkklockorna för att ytterligare skrämma spanjorerna och vicekonungen, och för att visa, att de stredo mot regeringen och ej mot konungen, anord-

nade de en procession, i spetsen för vilken bars Filip IV:s porträtt. Vid åsynen av porträttet ropade hopen: "Leve spanske konungen!" och höjde standar med de kungliga färgerna.

Nästa dag började liksom den föregående med brand och ödeläggelse. Under hela natten hade kardinal Filomarino i Karmelitklostret försökt bringa underhandlingarna till något resultat, men fåfängt. Folket fordrade allt mera och framför allt, att slottet Sant' Elmo skulle överlämnas i revolutionsmyndigheternas våld, vilket vicekonungen omöjligt kunde gå in på. 10 juli vände sig folket företrädesvis mot Carafas palats, till hämnd för att Diomede hade lyckats fly från Neapel. Palatset led dock endast obetydliga skador, ty magnaten höll alltid en hel massa bravi i sin sold, och de besatte nu palatsets fönster och sköto träffsäkert på belägrarna. Hopen höll sig helst till ställen, där den kunde fara fram ostraffat, och därför lämnade den snart palatset i fred.

Revolutionsskarorna hade vuxit till hundrafyrtiotusen personer, varibland flere "kompanier" bestående av lösa kvinnor. Massorna hade alltjämt "Leve konungen, ned med regeringen!" till sitt stridsrop. Masaniello utfärdade till och med ett manifest av "det allertrognaste folket, den allertrognaste staden Neapel och dem, som genom Guds och Vår herre Jesu Kristi samt den allraheligaste jungfru Marie nåd här innehava makten." Maktinnehavaren var naturligtvis den redan organiserade revolutionsregeringen under ledning av Masaniello klädd som fiskare i lärftskjorta och lärftbyxor, ty han hade nog mycket taktkänsla mot folket att ej med ens börja uppträda som herreman. Kardinal Filomarino gjorde än ett försök att åvägabringa försoning mellan regeringen och revolutionärerna; han gick till vicekonungen och begav sig från honom till karmelitklostret för att framlägga bestämda fredsvillkor. Men en oväntad tilldragelse omintetgjorde på nytt fredsunderhandlingarna. Bland folket fanns en förrädare, Domenico Perrone, samme man som hade hjälpt Carafa att fly. Perrone trädde fram till Masaniello och viskade något i hans öra. I detsamma ljöd ett skott. Masaniello ropade: "Förräderi!" Ännu några skott föllo, men intet av dem träffade folkanföraren.

Perrone hade tillkallat Carafas bravi att hämnas den skymf Masaniello tillfogat deras herre; men attentatet misslyckades, och vid ljudet av skotten störtade folket till klostret ropande på hämnd. Carafas bravi flydde.

Perrone, som blivit sårad i huvudet i tumultet, gömde sig i

en av munkarnas celler; men Masaniellos vänner letade upp honom och höggo huvudet av honom med en yxa. Till Masaniello kom man släpande med en bravo, som bekände, att Don Giuseppe Carafa, en släkting till Diomede, haft vetskap om attentatet och befann sig i franciskanklostret. Hopen rusade dit under förbannelser över Carafas, men klosterporten var stängd. Man slog in den och började leta efter den skyldige. I klostret vistades också en kusin till Don Giuseppe, johannitpriorn i Roccelo, och folket utsåg även honom till offer. Men bägge Carafas hade funnit tid att förkläda sig och flydde genom en bakgata. Priorn, iförd kvinnokläder, försvann i mörkret och hamnade lyckligt i S. Domenicos kloster, där ingen letade efter honom.

Giuseppe Carafa rusade in i ett litet hus, sprang upp för trappan och befann sig i en gatslinkas bostad; han bad henne gömma honom och lovade henne en stor belöning, Den prostituerade gick in på handeln och tillsade honom att krypa under sängen, men då hon hörde hopen närma sig, öppnade hon fönstret och ropade, att Carafa var hos henne. Den olycklige släpades ut, och hans löfte att ge sina bödlar 20,000 dukater, om de ej mördade honom, förklingade ohört. Några av männen kastade sig över honom med knivar och dolkar. "Galningar, vad tan I er till?" ropade han förfärad. "Det är ju er vän Peppe Carafa; viljen I mörda honom?" "Ja just dig, förrädare!" svarade några stämmor.

Aristokraten kastades till marken, och man högg och stack honom, ända tills en viss Michele de Santis, som hyste personligt agg till Carafa, banade sig väg genom trängseln, grep en stor slaktarkniv och med ett hugg skilde huvudet från bålen.

Don Francesco Capecelatro, vars dagbok är en av de värdefullaste källorna rörande Masaniellos revolution, berättar, att "Don Giuseppe Carafa var den främste riddersman som i detta uppror göt sitt ädla blod på neapolitansk mark. Han ägde ett klart och genomträngande förstånd och vann människorna genom sin älskvärdhet och sitt sant ridderliga uppträdande. Dock kunde han ej behärska sitt lynne och lät sig lätt förledas till grymheter och mord. På så vis kom han i förbindelse med äventyrare av låg härkomst, som under hans hägn begingo en mängd brottsliga gärningar, vetande att de av hänsyn till Don Giuseppe ej skulle bli straffade efter förtjänst".

Pöbeln nöjde sig ej med att ha mördat Carafa; i djuriskt raseri släpade man liket genom gatorna, och någon usling högg foten

av den döde och skröt, att han skulle steka och äta upp den, emedan fursten en gång tvungit honom att kyssa hans fötter. Detta blev till och med pöbelhopen för starkt; man ryckte foten ifrån nidingen, vilket försatte denne i sådant raseri, att han kastade sig över Carafas kropp och började sönderslita den med tänderna. Några andra "triumfatorer" spetsade den mördades huvud på en lans och buro det till torget, där revolutionsledarna voro samlade. Masaniello gav den blodiga trofén ett käppslag och överöste den döde med de ohyggligaste smädelser och förbannelser. Under tiden kom man med sjutton andra riddares huvuden, och Masaniello lät på torget uppslå en tavla med inskrift, att samma öde väntade alla förrädare mot fäderneslandet. Åt Michele de Santis lät revolutionsledaren utbetala tusen dukater för den patriotiska gärningen, och han förordnade, att Carafas avhuggna huvud och fot skulle utställas till beskådan i en järnbur ovanför San Gennaroporten.

Nu började jakten efter Diomede Carafa; men han stod ej att finna. En kvinna hade sett honom i en by på andra sidan Vomero; Masaniello skickade ut en hel avdelning ryttert att förfölja honom, men Diomede hade hunnit över bergen. Man utkrävde i stället hämnd på hans egendom. Hans palats plundrades i grund, och som det påstods, att Diomede förvarade sina största dyrbarheter i klostret S. Maria della Stella och hos barfotaaugustinerna, drog man dit. I reda pengar fann man 10.000 scudi, och rent omätliga värden representerade de dyrbara tavlorna, guldserviserna besatta med ädelstenar, de guldstickade mattorna, arazzi med figurframställningar, vagnar och ädla hästar. Tribunen lät föra alltsammans till torget, och där antingen såldes de dyrbaraste föremål för en spottstyver, eller också lämnades de i förvar åt betrodda revolutionsmedlemmar för framtida behov.

Revolutionen hade redan utbrett sig över hela staden; de förnämsta gatorna voro barrikaderade, och endast Castel dell'Ovo och S. Elmo voro besatta av spanska trupper. För privat hämnd och plundring stod fältet öppet; i vart ögonblick begingos mord, och två gånger hade det till och med skjutits på Masaniello. Tribunen förbjöd därför bärandet av mantlar och vida klädesplagg, under vilka dolkar lätt kunde döljas; ja själve kardinal Filomarino fick ej visa sig i sutan. Kvinnorna tilläts icke att uppträda i styvkjortlar, s. k. guardinfante. Om nätterna brunno lampor eller facklor utanför varje port.

Revolutionärerna voro emellertid ej säkra på segern, så länge fästningarna befunno sig i spanjorernas händer; från Castel dell' Ovos och S. Elmos murar kunde hela staden läggas i ruiner. Slotten hade dock ej tillräckligt med livsmedel, och då de första lidelsestormarna hade rasat ut, voro såväl vicekonungen som Masaniello benägna för fred. Åter började man underhandla, och 11 juli, femte dagen efter revolutionens utbrott, kom fredsslutet till stånd. Vicekonungen lät i karmelitkyrkan högtidligt förkunna, att han stadfäste folkets forna privilegier, och till tecken på försoning skulle tribunen bege sig till vicekonungen för att uppgöra alla tvistefrågor.

Först ville Masaniello ej samtycka härtill; han fruktade för gift eller galge. Redan de sista dagarna hade han ingenting ätit utom bröd doppat i vin, som kardinalens livläkare räckte honom, och konferensen på slottet avböjde han bestämt. Slutligen förklarade han, att han skulle uppsöka vicekonungen, men ej på slottet utan i palatset, och att väpnat folk skulle omge det. Vicekonungen gick in på villkoren.

Tribunen gjorde nu sitt allra bästa för att imponera; han iförde sig en dräkt av silverbrokad, band vid sidan ett rikt ciselerat svärd, roffat från något palats, och tryckte på sina yviga lockar en hatt prydd med vita plymer. På bröstet hade han en stor medaljong med en bild av karmeliternas madonna.

Tåget till vicekonungen försiggick med all möjlig revolutionär pomp. Som Masaniello kände sig säkrare i kardinalens närhet, red han, jämte folkdeputeraden Arpaja, bredvid Filomarinos vagn. På gatorna posterade hundrasextio folkkompanier, som sänkte sina standar för tribunen. Över furst Celammares palatsport voro Karl V:s och Filip IV:s porträtt anbragta under en baldakin, såsom hyllningsgärd av "den tronen allerunderdånigaste revolutionen", och folket ropade: "Leve konungen och neapolitanska folket!"

Vicekonungens palats hade de sista dagarna omgivits med barrikader och vallar, och överallt såg man led av spanska, vallonska och tyska soldater. Masaniello fick tillfälle att övertyga sig om att regeringen ej var maktlös, och detta första möte med den reguliära armén gjorde ett starkt intryck på honom. För blott några dagar sedan hade han ju varit en fattig fiskare, och nu gick han klädd i silverbrokad att underhandla med vicekonungen. Tribunen förlorade fattningen och kastade sig på knä för representanten för det mäktiga riket. Vicekonungen lyfte upp honom, tog honom

under armen och förde honom jämte kardinalen in i den angränsande tronsalen.

Under tiden började folket ute på torget bli oroligt, stormande rop ekade mot palatsets väggar; man trodde, att Masaniello hade fängslats. Vicekonungen bad då, att tribunen skulle visa sig på balkongen för att lugna folket. Masaniello gick ut, men förmådde ingenting säga; han drog sig tillbaka in i salen och föll ned avsvimmad. Efter några ögonblick kom han till sans igen, fördraget mellan regeringen och folket lästes upp, och därpå hängde hertig d'Arcos en guldkedja om tribunens hals, till tecken att han ansåg honom som folkets ledare, varefter han följde honom ända till trappan. Vid avskedet föll Masaniello på nytt ur sin roll och kysste vicekonungen på handen, och då han i sällskap med kardinalen avlägsnade sig, drog han en lättnadens suck. Utmattad av sinnesrörelser återvände han till sin torftiga boning.

Men hopen satte honom alltför högt, för att han skulle få komma till ro på sin vacklande höjd. Under natten höjdes ett skrik på gatorna, att folket blivit förrått, att av baronerna leda banditer hade överfallit staden. Diktatorn blev åter medveten om sin makt och befallde, att de förmenta banditerna i nattens mörker skulle gripas och att fjorton av dem utan rannsakning skulle halshuggas.

Folktribunen måste ha en ämbetslokal. Som han bodde på nedre botten, hade man hittills genom fönstret räckt in sina suppliker och memorial fästa vid en käpp eller en hillebard. Men ett dylikt sätt att träda i beröring med allmänheten var inte längre enligt med Masaniellos värdighet. Utanför hans hus uppfördes därför ett slags tribun av bräder, där han från arla morgonstunden skötte sitt ämbetskall. Sekreteraren uppläste de inlamnade skrivelserna för honom, och utan långt betänkande fällde Masaniello sina domar och utslag. Mest angelägen var han om att uppspåra spioner och banditer i adelns tjänst. Präster och munkar måste inställa sig inför honom, och man avklädde dem för att utröna, om de verkligen voro andans män och inte förklädda bravi. Inga baroner och riddare med sina familjer fingo lov att kvarstanna i staden, adeln ägde inga medborgerliga rättigheter, ett fullständigt kaos uppstod. Till den allmänna villervallan bidrog organiserandet av det s. k. "Dödsförbundet." Saken förhöll sig sålunda. Anielo Falcone, den redan då berömde bataljmålaren, en orolig, äventyrslysten ande, blev hän-

delsevis vittne till hur två spanska soldater sårade en släkting till honom i ett slagsmål. Han rusade huvudstupa till sin ateljé och bådade upp lärjungar och bekanta till ett hämndetåg mot spanjorerna. Men även de fingo undsättning; det uppstod en strid, vari en av de unga målarna blev dödad. Falcone svor spanjorerna hämnd och organiserade "Dödsförbundet". Till förbundet hörde några kända konstnärer, som slutit sig till revolutionen och verksamt understödde Masaniello. Några historiker påstå, att Salvator Rosa var en bland medlemmarna och att han målat ett porträtt av Masaniello. Den berömde målaren tycks dock vid den där tiden ha vistats i Rom, och något porträtt av Masaniello har han veterligt ej målat.

I samförstånd med "det allertrognaste folkets generalkapten" kungjorde nu vicekonungen, att den 13 juli skulle det hittills endast i allmänna drag kungjorda fördraget offentligt uppläsas och stadfästas av folket. Ceremonien ägde rum i S. Januariuskatedralen; längs gatorna från vicekonungens palats till kyrkan stod en häck av väpnat folk, husens balkonger voro behängda med bonader. På Masaniellos order fick vicekonungen ej komma med någon eskort av riddare, och hertig d'Arcos infann sig åtföljd endast av Donato Coppola, furste di Canzano, som bar dokumenten. Ärkebiskopen tog plats under en baldakin, vicekonungen och Masaniello på ömse sidor om honom. Kyrkan var full av folk, vars sorl tystnade, då Coppola började läsa upp dokumentet. Urkunden var lång och innehöll en stadfästelse på gamla skattelindringar, som Ferrante av Aragonien och Karl V hade beviljat folket, samt på åtskilliga andra privilegier och nådebevis som tillerkänts Neapels invånare.

Under uppläsningen förhöll sig Masaniello ytterst oroligt, oupphörligt gjorde han högljudda anmärkningar om fördragets innehåll, och då Coppola slutat, tillställde folktribunen en oväntad teatralisk scen.

Han började kläda av sig och kastade den präktiga dräkten av silverbrokad, under vilken han hade en vanlig skjorta. Man trodde, att tribunen mist förståndet; men han ville blott visa, att han nu var ingenting, att han från maktens höjder återvände till sitt forna armod. Omgivningen bönföll honom att ej kläda av sig i kyrkan, och han avbröt därför komedien, men till tecken på sin underdånighet kastade han sig på knä för kardinalen och kysste hans fötter.

Efter denna scen reste sig vicekonungen och avlade ed på

akten, ärkebiskopen uppstämde Te Deum, därpå började folket ropa "Viva il Re di Spagna!" och under gevärssalvor skingrades man och begav sig hem.

Hertig d'Arcos åkte tillbaka till sitt palats; han hade skäl att vara belåten, den hotande revolutionen var avvärjd. Låtsat underdånig återvände Masaniello till sin bostad, men i sitt sinne var han besluten att fortfarande förbli diktator. Hans fysik hade emellertid ej stått ut med de sista dagarnas sinnesrörelser och oro. Han hade ätit föga av fruktan för att bli förgiftad och knappast sovit alls, det gick runt i hans huvud. Den tillfälliga makten hade ryckt honom ur hans vanliga gängor, det kändes påkostande för honom att ånyo stiga ner till simpel fiskare, han sade sig själv: "Vicekonungen är monarkens ställföreträdare, jag vill vara folkets". Genom mord och våld hade han kommit till makten; genom att sprida skräck skulle han hålla sig kvar vid den. Han ansåg, att en folktribun hade rätt till allt, att hans makt var oinskränkt.

För det första beslöt han att i stället för sin anspråkslösa boning skaffa sig ett ståtligt palats, och i det syftet började han expropriera grannarnas hus. Omkring tusen fattiga människor måste flytta ur sina bostäder, ty husen skulle rivas för att bereda plats för det nya palatset. Som han hyste särskilt agg till Carafas, utsatte han en belöning av tio tusen dukater för furst di Maddalonis huvud. Då det för ögonblicket var omöjligt att komma åt fursten själv, lät han hugga huvudet av hans musikanter, vilkas enda brott bestod i att de varit i magnatens tjänst.

Sin hustru med deras lilla barn och en syster skickade han åtföljd av högtidsklädda släktingar på visit till hertiginnan d'Arcos, vilket man naturligtvis fick mycket roligt åt i palatset. Då vagnen stannade utanför palatsets trädgård, ville donna Masaniello ej gå till fots de få stegen fram till palatsporten, utan fordrade, att det skulle skickas en bärstol att hämta henne. Hennes begäran uppfylldes. Vicedrottningen gick henne till mötes, kysste fiskarens hustru på kinden och sade: "Sea vostra illustrissima signora muy bien venida'" varpå donna Masaniello korrekt svarade: "Vostra Eccellenza sia molto ben ritrovata" och därpå som ett slags ursäkt för sin visit tillfogade: "Ers excellens är de höga damernas vicedrottning, och jag är kvinnornas av folket vicedrottning".

Hertiginnan d'Arcos förärade sin rival en guldkedja och tog artigt farväl av henne. Masaniello var dock inte nöjd med mottagandet, ty vicedrottningens hovmän, berättades det honom,

hade under hans hustrus visit gått in i sidorummet och skrattat åt henne. Masaniello befallde därför sin bror, att han hädanefter ej skulle taga av sig hatten för spanjorer i vicekonungens omgivning.

Visiten måste ha känts dess mer förödmjukande för vicedrottningens stolthet, som det allmänt påstods, att Masaniellos hustru och hennes vackra syster sålde sina behag till de högstbjudande.

Masaniello föreföll att ha blivit vansinnig; han delade ut stora hemgifter åt gatslinkor, strödde guld och silver omkring sig, utfärdade diplom på hertig- och furstetitlar åt sina gunstlingar. En dag for han ut till Carafas palats för att övertyga sig om att hans befallningar voro ordentligt utförda och palatset plundrat i grund. Först tänkte han på att äta middag där med sina följeslagare, men ändrade sig och intog sin måltid i ett närbeläget kloster. Ur furstens och hans fars porträtt lät han skära ut huvudena, och spetsade på lansar ställde han upp dem mitt emot sig vid bordet, som en lämplig prydnad för den improviserade banketten. Därefter red han i sporrstreck hem, iförde sig en himmelsblå sidendräkt rövad från Carafas palats, hängde en gyllene kedja om halsen och fäste Maddalonis diamantagraff i hatten. Tydligen kände han sig het ovanpå middagen med Carafas porträtt, ty efter att ha beväpnat sig med en pistol rusade han ned till hamnen och kastade sig i havet, steg så ombord i vicekonungens gondol, som låg där, och lät torka sig med en handduk av finaste holländsk lärft. Sedan iförde han sig åter Carafas spetsprydda skjorta och fröjdade sig åt sin makt och härlighet.

Men tribunens tyranni började nu uppreta även folket. Ingen var säker för sitt liv, ett anfall av dåligt humör hos Masaniello eller någon anonym angivelse kunde när som helst göra ända på det. Vid ingången till strada di Toledo stod en galge som symbol för folkstyrelsen, och på salutorget voro tvåhundra människohuvuden spetsade på pålar och förpestade luften med sin ohyggliga stank.

Tribunens hittills trognaste vänner började frukta för sina liv. Genoino och Arpaja märkte, att de hade mist sin makt över tyrannen, och började i hemlighet underhandla med vicekonungen om att göra slut på den blodiga komedien. De erbjödo sig att röja Masaniello ur vägen och fingo hertig d'Arcos uttryckliga samtycke härtill. Den 16 juli, Karmelmadonnans dag, bestämdes till tribunens dödsdag.

Masaniello måste emellertid ha känt, att en stor del av folket avfallit från honom och att någon fara hotade, ty redan under gudstjänsten i S. Maria del Carmine, som förrättades av ärkebiskopen, visade han en påfallande oro, och efter mässan steg han upp i predikstolen med ett krucifix i handen och började tala till de församlade. Han klagade, att folket var obeständigt, inte nog värderade hans förtjänster, och utmålade dess framtid, i händelse det avföll från honom, i de svartaste färger, biktade sina synder och uppfordrade de närvarande att göra detsamma inför Madonnans bild, ifall de ville bli delaktiga av den gudomliga nåden. Hela talet var så osammanhängande och vittnade så tydligt om en sjuk hjärna, att då Masaniello lyfte krucifixet i höjden och ville välsigna folket, en kvinna reste sig och ropade, att han skulle tiga, ty Guds moder tålde ej, att han pratade sådana galenskaper.

För att visa de församlade, hur han arbetat för folket, hur han magrat av brist på föda och sömn, började nu Masaniello kläda av sig på predikstolen, i avsikt att visa sin utmärglade lekamen. Detta blev de närvarande munkarna för starkt; en kraftig karmelit rusade upp, och med hjälp av några andra ordens män drog han ned tribunen från predikstolen. Denne leddes in i en cell och lades på sängen, där hjälten somnade.

Men nio män, som vicekonungen lejt att utföra brottet, väntade redan i kyrkan. De voro beväpnade med dolkar och pistoler och begagnade den allmänna förvirringen för att smyga sig in i klosterkorridoren. Munkarna ville hejda dem, det uppstod ett tumult, Masaniello vaknade och stack ut huvudet ur cellen för att se vad som var å färde. I detsamma smällde fem skott, av vilka ett träffade tribunen i hjärtat. Sårad föll han till golvet med ropet: "Å ni skurkar!"

Salvatore Cattaneo kastade sig över offret, skar med en slö kniv av huvudet, och hållande det i håret sprang han ut framför klostret och ropade: "Leve konungen av Spanien!"

Folkhopen blev så förfärad, att ingen hejdade mördarna, som gingo raka vägen till palatset. Don Francesco Capecelatro berättar, att Cattaneo kom just i det ögonblick, då hertig d'Arcos yttrade till en av spanjorerna i sin omgivning, att han skulle ge 10 000 dukater åt den som bragte honom Masaniello död eller levande.

I staden rådde till en början lugn, blott en liten skara ynglingar buro Masaniellos lik från klostret och släpade det genom

gatorna för att begrava det utanför stadsmurarna. Kardinal Filomarino, vilken under upproret intagit en tveksam hållning, som för framtiden berövade honom allt inflytande, gick nu till vicekonungen, och båda begåvo sig till häst till katedralen för att försäkra folket, att de givna löftena skulle komma att hållas. På vägen mötte de väpnade folktrupper, men överallt hälsades hertigen med sänkta fanor och ropet: "Leve konungen och hertig d'Arcos!" I katedralen lät vicekonungen förkunna allmän amnesti, endast Masaniellos bror och svåger undantogos såsom huvudanstiftare av mord och brandanläggningar.

Folkupproret föreföll att vara kuvat; men regeringen begick det stora felgreppet att redan dagen därpå tillåta bagarna att höja brödpriset. Massorna började åter röra på sig och beklagade, att Masaniello var borta, ty under hans regemente skulle bagarna ej ha vågat skinna folket. Man erinrade sig den ovärdiga begravning tribunen fått; 17 juli begåvo sig massorna i procession utanför stadsmuren, den mördades huvud syddes fast vid bålen, kroppen tvättades och ifördes en praktfull dräkt, en kommandostav sattes i den dödes hand, och han lades på en bår täckt med vitt siden. I triumf bars han till kyrkan del Carmine; oräkneliga brödraskap och fyrahundra präster slöto sig på ärkebiskopens befallning till, standaren sänktes till jorden, och från sorgflorsomvirade trummor ljödo de dämpade tonerna av en sorgmarsch. Folkhären skyldrade gevär för sin mördade befälhavare. Från alla kyrktorn ljöd klockringning och sammansmälte med sorlet från över fyrtiotusen människor, som läste litanian och radbandet. Då tåget drog förbi hamnen, där det stod ett kompani av spanska gardet, ropade folket, att spanjorerna skulle sänka sina vapen för den döde; men kaptenen svarade, att han blott hade rätt att lyda vicekonungens befallningar.

Liket jordades i kyrkan Carmines gravvalv.

Så slöt Masaniello d'Amalfi, som i tio dagar var Neapels härskare och titulerade sig "Preposto e Profetto generale del fedelissimo popolo neapolitano".

Han utmärkte sig varken för lysande talanger, som rycka mängden med sig, eller för storhet i karaktären. Först var han en mannekäng, som dirigerades av förslagna revolutionärer, och då han tack vare deras manövrer kom till makten, tappade han huvudet och förmådde inte uppbära sin värdighet som folktribun, kastade sig för vicekonungens fötter eller svimmade av förskräckelse och blev slutligen sinnesförvirrad.

Revolutionen i Neapel slot ingalunda med Masaniellos död. Vicekonungen höll ej sitt löfte att avskaffa tullarna. I dokumentet, som upplästes för folket, hade det sagts, att alla gabelle skulle upphävas med undantag av dem som voro utarrenderade till privatpersoner. Som emellertid nästan alla tullar voro utarrenderade, vann folket egentligen ingenting på dessa löften och kände, att man bedrog det. Det uppstod nya oroligheter, kanske än våldsammare än under Masaniellos tid. Folket, som alltjämt var beväpnat, besatte de viktigaste punkterna i staden: kartusianklostret San Martino samt Pizzafalcone; i fruktansvärt raseri vräkte man upp barrikader och mördade regeringssoldater, när man kom åt. Men anförare saknades, och massan tvang den för sin tapperhet omtalade riddaren Francesco Toraldo, furste di Massa, att taga befälet över den. Fursten spjärnade emot, men hans unga gemål, som fruktade folket skulle mörda honom, ifall han vägrade, övertalade Francesco att åtaga sig det otacksamma värvet.

I Madrid blev man orolig över det nya revolutionsutbrottet och skickade en flotta bestående av fyrtioåtta skepp till Neapel under befäl av den adertonårige Don Juan d'Austria, son till Filip IV och en skådespelerska. Don Juan hade för avsikt att inleda underhandlingar med folket, innan han landsatte sina trupper, men hertig d'Arcos, som törstade efter hämnd på neapolitanarna för alla utståndna förödmjukelser, ville ej lyssna till den unge härförarens kloka råd, och striden började.

Från Karmelitkyrkans torn vajade åter det röda standaret, och revolutionärernas led hade växt så, att den spanska hären ej kände sig stark nog att bemäktiga sig staden, helst det fattades den ammunition. Don Juan ångrade, att han lyssnat till hertig d'Arcos, men nu var det för sent. Slaktaren Michele de Santis, densamme som hade mördat Giuseppe Carafa, tog ledningen i upprorsrörelsen. Francesco Toraldo betraktade han som ett hinder i sin väg, och till på köpet misstänktes fursten för att stå i hemlig förbindelse med spanjorerna. Ett misslyckat angrepp på ett torn, som var besatt av spanjorerna, styrkte misstanken. Michele de Santis förklarade, att Toraldo begått förräderi; man grep den hittillsvarande anföraren, och utan att ens låta honom försvara sig mot anklagelsen, släpade man honom till fisktorget och högg där huvudet av honom på en stenbänk. Efter vanligheten spetsades huvudet på en lans och bars omkring i triumf. Det ännu varma hjärtat skuro mördarna ur kroppen och buro det på ett silverfat till Francescos vackra unga gemål, som bodde i ett kloster. De förfärade nunnorna ville

ej släppa in nidingarna till furstinnan och stängde porten i lås. Den rasande hopen började då släpa fram halm och torra grenar i avsikt att sätta eld på klostret. Nunnorna blevo nödgade att underrätta furstinnan om vad som var å färde, och den arma unga kvinnan måste träda ut framför klosterporten och taga emot den ohyggliga gåvan. Toraldos lik upphängdes i en galge, men två dagar därefter kom folket till övertygelsen, att fursten ej varit en förrädare, och föranstaltade en ståtlig begravning.

Under tre månader rådde fullständig anarki. Borgarklassen, som på grund av den fullständiga stagnationen i handel och industri led mest, började först närma sig regeringen och söka en utväg ur det fruktansvärda läget. Revolutionen omfattade för övrigt icke endast Neapel, utan nästan hela riket från Aquila i Abruzzerna till Apulien och Kalabrien. Städerna reste sig mot baronerna, och hertig d'Arcos underhandlade än med folket, än med baronerna, och ingen litade längre på honom. Till och med regeringens ivrigaste anhängare kommo till övertygelsen, att vicekonungen var största hindret för ordningens återställande i staden.

Även vicekonungens kronråd uttalade sig i den riktningen, vilket föranledde hertigen att nedlägga sin värdighet och 26 januari 1648 återvända till Spanien. Don Juan d'Austria övertog regeringen tills vidare. Men redan sedan några månader tillbaka skymtade en gestalt, som åtminstone för någon tid skulle återvinna det neapolitanska konungariket åt Spanien. Don Juan de Guevra y Tassis, greve d'Onnate, spanskt sändebud i Rom, hade länge väntat på att få efterträda hertig d'Arcos. Han var en i varje fall märklig gestalt: en kall, förslagen och på samma gång ytterst viljefast diplomat, inställsam och älskvärd, då så behövdes, men också grym. Hans valspråk var: uthållighet; ofta brukade han säga, att tid och tålamod aldrig skadade i statsangelägenheter, medan däremot brådska oftast kom ont åstad. Åt denne dignitär överlämnade Don Juan d'Austria makten på order från Madrid, och den nye vicekonungen lyckades inom kort återställa ordningen i Neapel, kraftigt understödd av huvudparten av befolkningen, som var bragt till förtvivlan genom det nio månader långa pöbelväldet.

Snart kom emellertid Onnate en ny sammansvärjning på spåren; denna gång utgick den dock icke från folket och gällde dess rättigheter, utan var riktad mot tronen, mot dynastien. Don Juan d'Austria hade under den korta tid han innehaft makten förvärvat sig såväl adelns som folkets sympatier. Han var duglig och högsinnad, lät hjärtat tala och vördade allt ädelt och stort.

Adeln, som länge haft svårt att smälta Neapels beroende av Madrid, kom på tanken att erbjuda den neapolitanska kronan åt Filip IV:s sympatiske son och såg en ytterligare anledning däri, att konungen ej hade någon legitim bröstarvinge. Onnate omintetgjorde emellertid dessa planer, vilkas yttersta mål var att lösslita Neapel från spanska riket, och han beslot att bryta baronernas makt, som alltid utgjort ett hinder för regeringens suveränitet. Aristokratien, som på sina slott, särskilt i Abruzzerna, höll egna trupper och protegerade banditerna, trotsade öppet vicekonungarna. Dessa förhållanden ville Onnate göra slut på, förvandla vasallerna till undersåtar.

Släkterna Carafa, Maddaloni, Celano, Caracciolo voro kända för att med tillhjälp av banditer bruka genomdriva sina ofta mot offentlig ordning fullkomligt stridande syften. Med dem började vicekonungen sin razzia. Den ene efter den andre kallade han till Neapel och ställde till svars för att de understött banditerna. Nästan alla hörsammade kallelsen och slöto fred med vicekonungen; endast Diomede Carafa svarade, att för sådant lappri som bandithistorier reste han ej till Neapel. Han var rädd att bli fängslad. Men greve Onnate hade för vana att driva sin vilja igenom; han skickade en ansenlig truppstyrka att med våld bemäktiga sig den motspänstige baronen på hans gods Ariengo. Diomede räddade sig genom flykten, men kvarlämnade sin hustru, som han var mycket fästad vid. Vicekonungen lade beslag på Carafas gods, och hans gemål befallde han att vid 50 000 dukaters vite infinna sig i Neapel. Grevinnan, Antonia Caracciolo, fogade sig, och på en fest vid Giulia Caracciolos och furst Atellas bröllop lyckades hon så intaga greve Onnate, att det blev försoning mellan vicekonungen och Carafa.

Den neapolitanska aristokratiens trots var brutet; adeln vågade hädanefter ej taga banditernas parti. Men landet vann ingenting därpå, ty de senare vicekonungarna, som nu inte längre hade att frukta för baronerna, roffade värre än banditerna och pressade under skilda förevändningar ut folkets sista slantar. Med anledning av en spansk tronföljares, infanten Prospero Felipes, födelse befallde regeringen, att 350 000 dukater skulle erläggas som "gåva" till konungen, och hälften av summan uppbringades genom en skatt på bröd, det enda av folkets födoämnen som hittills varit skattefritt.

Spanska regeringen roffade, såg endast på ögonblickets fördelar och bekymrade sig ej det minsta om den neapolitanska provinsens utveckling och framtid. Folkets moraliska förfall var styrelsen

likgiltigt, ja som vicekonungarna stödde sig uteslutande på materiell makt, ville de helst kuva allt fritt tänkande, allt andligt framåtskridande. För att dess lättare nå målet, samhällets maktlöshet, hetsade de upp de skilda folklagren emot varandra, folket mot baronerna, borgerskapet mot folket. Det var en av de sämsta styrelser som Italien under de sista århundradena haft att dragas med. Också ledde den tvåhundraåriga ståthållarstyrelsen i Neapel till landets utarmande och en fruktansvärd demoralisation bland folket.

Först 1734, då Karl III erövrade Neapel och grundade ett nytt konungadöme, började en åtminstone svag pånyttfödelse för landet.

V

Utom Masaniellos revolution genomlevde Neapel i XVIII seklet ett ännu långvarigare, fast oblodigt krig, som emellertid i högsta grad upphetsade sinnena. Det utkämpades mellan munkar, och påvar, kardinaler och vicekonungar uppträdde som medlare. Anledningen till striden var S. Antonius hätta.

1628 utnämnde staden Neapel till sin skyddspatron S. Antonius av Padua, som neapolitanska folket ägnade särskild dyrkan alltsedan kapucinordens utbredning. Kulten av S. Antonius började till och med tränga den av ålder dyrkade helige Januarius litet i skuggan. Det beslöts, att en staty av S. Antonius skulle uppställas i katedralens skattkammare. "Tesoro", som rymde S. Januarius reliker jämte byster av andra helgon, stadens skyddspatroner. Men innan statyn beställdes, uppstod en tvist mellan kapucinerna och konventualerna, d. v. s. franciskanerna, angående formen på S. Antonius hätta. Kapucinerna hävdade, att den borde vara spetsig, d. v. s. av samma form som S. Franciskus' och som den de infört i sin orden. Franciskanerna protesterade och förklarade, att den skulle vara rund och åtsittande, lik den S. Antonius verkligen hade burit. Grälet mellan de båda ordnarna blev så ursinnigt, att klostren vände sig först till "Seggi" och sedan till den dåvarande påven, Urban VIII, för att få ett ojävigt utslag.

Papa Barberini, en förståndig man, insåg det löjliga i tvisten, men som han ej ville uppreta munkarna och särskilt inte sin bror, en kapucin, som understödde sina ordensbröder, överlämnade han saken åt kongregationen "dei riti", i förhoppning att munkarna småningom skulle lugna sig och saken ordna sig av sig själv.

Men ingalunda; de lärda ibland munkarna drogo fram gamla böcker och teckningar och till och med öppnade munkgravar för att bevisa, ena parten att hättorna skulle vara runda, den andra, att de skulle vara spetsiga. En tillfällighet göt olja på elden.

I maj 1641 visade sig vicekonungen greve de Montereys gemål på Neapels gator i sin bärstol med en stor trädocka föreställande S. Antonius med rund hätta. Vicedrottningen, som kände neapolitanska folkets kärlek till S. Antonius, ville härigenom vinna lazzaronerna, enär regeringen hade för avsikt att införa nya skatter, lägga nya bördor på folket.

Händelsen gav konventualerna, "Frati della scarpa" mod att i all hemlighet låta gjuta en silverstaty av S. Antonius och uppställa bilden i Tesoro. Med vicedrottningen på sin sida kände de sig vissa om seger. Men olyckligtvis hade ärkebiskopen Ascanio Filomarino en bror, som var kapucin, och denne anmälde brottet för kardinalen och gjorde honom uppmärksam på de rysliga följder konventualernas handlingssätt kunde draga med sig, framhävor folkrevolutionens spöke. Kort därefter, 5 maj 1646, blev verkligen kardinalen under en procession överfallen av några adelsmän, som voro förbittrade på honom även av andra anledningar; de började överösa honom med skymford och ryckte till och med den helige Januarius reliker ur hans händer. På grund av den våldsamma upphetsningen i de kretsar som erkände endast den spetsiga hättan, måste påven ånyo blanda sig i saken och dekreterade, att en nyckel till "Tesoro" måste förvaras av stadens myndigheter och en av kardinalen, så att ingenting där skulle kunna ändras utan de andliga och världsliga myndigheternas begivande.

Med bistånd av vicekonungen, hertig d'Arcos, hade Frati della scarpa vunnit en tillfällig seger. S. Antonius staty med den runda hättan fick stå kvar i kapellet, vis av den sorgliga erfarenheten satte sig kardinalen icke längre däremot.

Men kapucinerna gåvo ej tappt, de beslöto att hämnas skymfen. Understödda av kardinalen, som endast för tillfället givit vika för övermakten, började de agitera i staden, skaffade sig medhåll av inflytelserika personligheter och drevo det slutligen därhän, att vicekonungens råd "för fridens skull" befallde, att ersättaren av silver skulle förvisas ur "Tesoros" kapell. Regeringen inhyste tills vidare den omtvistade statyn hos Andrea Marchese, rådspresidenten, men den åstundade friden uppnådde den ej.

Den spetsiga hättans anhängare började förevita spanjorerna,

att de "hade tagit S. Antonius fången, emedan han var portugis" — spanjorerna kunde nämligen ej tåla portugiserna.

Emellertid förgick ett år, den orostiftande skyddspatronens dag kom (13 juni 1647). Franciskanerna fordrade, att statyn skulle utlämnas till dem för högtidligheterna. Andrea Marchese hade avlidit, och den nye kanslipresidenten, Ettore Capecelatro, villfor munkarnas begäran. Franciskanerna utställde statyn i sin kyrka, S. Lorenzo, och kungjorde, att något under skulle komma att ske, att helgonet skulle bekräfta deras åsikt om den runda hättan.

Och undret skedde; Masaniellos revolution utbröt, i nio dagar var folket herre i Neapel, och Frati della scarpa passade på tillfället att vigla upp massorna, som under hotelser och skjutande samlade sig utanför kardinalens palats, fordrade nyckeln till skattkammaren och begärde, att kardinalen skulle låta S. Antonius få den plats i processionen som tillkom honom som stadens skyddspatron. Den förskräckte kardinalen svarade: "Gör vad ni vill!" och den triumferande hopen tände facklor och oräkneliga ljus, formade en procession, som leddes av franciskanerna med den fanatiske frate Marrama i spetsen, och tågade med S. Antonius staty till katedralen. Skyddspatronen, som nyligen vräkts ut ur kapellet, återvände dit som triumfator. Rädd att ärkebiskopens fientliga parti genom någon list skulle söka driva sin vilja igenom uppställde folket en militärvakt utanför skattkammaren. Inte nog därmed, Frati della scarpa vände sig till Innocentius X med begäran att han skulle giva sin sanktion till anordningen. Påven svarade "sina älskade söner", att han lovordade deras fromma dyrkan av helgonet, och för att en gång för alla göra slut på striden om hättan befallde han i ett särskilt breve, att silverstatyn av S. Antonius skulle uppställas "in thesauro ecclesiae metropolitanae".

Men kardinal Ascanio Filomarino glömde icke, att denna anordning träffats emot hans vilja, och spanjorerna hyste agg mot S. Antonius, emedan han blivit folkrevolutionens skyddspatron och Masaniellos anhängare hade uppställt honom i skattkammaren. Knappt var revolutionen undertryckt, förrän regeringen och kardinalen befallde, att denne folkupprorets och konventualernas beskyddare ånyo skulle vräkas ut ur Tesoro. På grund av påvens breve var emellertid åtgärden förenad med svårigheter. Kapucinerna vände sig till Rom och förklarade, att icke hela neapolitanska folket, endast en del revolutionärer hade anhållit om statyns uppställande i katedralen och att dessutom Tesoro rymde endast statyer, som inneslöto reliker av de helgon de föreställde, medan

åter S. Antonius staty ej innehöll någon relik av det stora helgonet; det skulle alltså vara profanerande för de där relikgömmena, om det ibland dem befunne sig en alldeles tom staty.

Franciskanerna skyndade genast att bryta udden av inkastet; de förmådde sina ordensbröder i Orvieto, som ägde reliker av S. Antonius, att avstå en del och anbragte dem i statyn, som på så sätt blev en relikgömma.

Kardinalen-ärkebiskopen ville icke erkänna relikgömman "med den runda hättan"; men då han ej kunde tillbakavisa relikerna från Orvieto, vilket skulle ha väckt folkets ursinne, tillsade han i tysthet kapucinerna att anskaffa en ny silverstaty av S. Antonius med spetsig hätta, vari relikerna skulle inläggas.

Denna list väckte en ny storm; franciskanerna började intala folket, att den nya statyn var en profanation av helgonet och vände sig åter till Rom för att anhängiggöra en process mot sina motståndare. Under tiden hade Innocentius X efterträtts av Alexander VII, och icke mindre än fyra vicekonungar hade hunnit avlösa varandra. Fruktansvärda olyckor hemsökte Neapel, det utbröt en pest, för vilken en mängd kapuciner föllo offer, fra Funicella, konventualmunkarnas hätskaste motståndare, avled; endast kardinal Filomarino var kvar och kämpade nu ensam mot den runda hättan. Men han kämpade så förbittrat, att Rom ånyo (1666) måste utfärda ett dekret "cum praecepto inviolabilis observantiae". Inte heller det hjälpte; kardinalen hittade beständigt på nya anledningar att uppskjuta verkställigheten av de påvliga befallningarna, ända tills prelatens död gjorde slut på striden. Kardinalen dog vid nära åttiosex års ålder "till följd av den inre värmens utslocknande". Nu först triumferade den runda hättan över den spetsiga.

Medan ärkebiskopsstolen stod tom, lät kongregationen "dei riti" uppställa Antoniusstatyn av silver i Tesoros kapell. Men ännu var saken ej utagerad; det uppstod en ny tvist. Ursprungligen hade kapellet endast rymt sju av stadens skyddspatroner, sedermera växte deras antal till sexton, och bland dem var även jesuiternas skyddshelgon, S. Frans Xaver. Nu fordrade jesuiterna, att deras helgon skulle få sin plats framom S. Antonius. Konventualerna harmades, men slutligen måste de ge vika.

Men himlen ställde sig på S. Antonius sida. Fruktansvärda störtregn ödelade Neapels omnejd, de heliga statyerna buros ut ur Tesoro för att besvärja olyckan; ovädersmolnen skingrades dock ej, och först då S. Antonius staty fördes ut, uppehörde skyfallet. Sedan dess blev helgonet från Padua föremål för än ivrigare dyrkan.

VI.

Vicekonungen greve d'Onnate var som vi nämnt en stor beskyddare av teater och skådespelare. Han var den förste som i Neapel införde melodramen och den antika maskeraden under karnevalen. Musikdramat infördes från Venedig i mitten av 1600-talet och samtidigt bruket att benämna sångerskorna "virtuose", vilket icke alltid stod i överensstämmelse med deras seder. Alltefteršom förkärleken för skådespel med sång växte, ökades antalet kastrater, och en samtida satiriker kallar seden med rätta "en skandal för hov och palats", som särskilt protegerade dessa fabricerade sopraner. Melodramerna uppfördes med oerhörd ståt, dekorationsväxlingar och teatermekanik drevos till sådan fulländning, att åskådarna inte kunde förstå på vad sätt icke blott människor utan även hästar kunde sväva i luften över scenen och nästan trodde, att det var svartkonst med i spelet.

Ett av de första musikdramer som uppfördes i Neapel (1651) bar titeln "Il Nerone overo l'incoronatione di Popea", förut spelad i Venedig; sedermera uppstod ett oräkneligt antal dylika pjäser, flertalet författade av neapolitanska "poeter". Att börja med ägde föreställningarna rum i kungliga palatsets salong och aristokratfamiljernas hus, naturligtvis endast för en utvald publik. Längre fram försiggingo de i teatern San Bartolommeo.

Men samtidigt voro också de offentliga och privata scenerna överflyglade med översättningar och bearbetningar från spanskan, ty det spanska dramat stod vid denna tid i sin högsta blomstring, och dessutom gjorde vicekonungarna allt för att rotfästa sitt lands litteratur på teatern. Lope de Vega levde icke längre, men hans komedier och Calderons dramer härskade på alla spanska scener.

Jämte föreställningarna för en utvald publik uppstodo en mängd små folkteatrar, där Pulcinella och Colombina och en hel rad andra komiska typer förde spiran. Favoritplatsen för dessa föreställningar var torget framför kungliga slottet, kallat Largo del Castello. Det var belamrat med teaterskjul och tribuner för charlataner, som från gryningen till sena natten gjorde reklam för sina medel mot alla möjliga sjukdomar. En resenär, den engelske biskopen Burnet, berättar (1685), att han en dag på det där torget såg en jesuit, som gick i spetsen för en improviserad procession och uppmanade folket att samla sig omkring honom; därpå tog

han plats bredvid teaterskjulen, höll ett skämtsamt moraliserande tal för åhörarna och uppmanade dem att vända sig ifrån "pratmakarna" och lyssna till honom. De improviserade teatrarna voro oftast endast ett medel att få folk att samla sig kring charlatanen och köpa hans läkemedel, t. ex. enbärssalt mot allt slags gift, skrofler och apoplexi. Men inte heller mera framstående spanska teatersällskap föraktade slottstorget. Omkring 1659 gasterade där Adriano Lopez med sina sujetter, av vilka en var hans syster Damiana Lopez, "berömvärd för sin komediantitalang likasom för sin dygd". Till sällskapet hörde även den mindre dygdiga spanjorskan Guzman, med vilken direktör Adriano själv hade ett förhållande. Olyckan ville, att en kapten vid spanska infanteriet, Don Luigi Sobramonte, också förälskade sig i den vackra subretten och av svartsjuka hotade Adriano till livet. Direktörens förskräckta systrar gingo till vicekonungen och bådo om hans beskydd för brodern. Vicekonungen gav damerna sitt ord, att Adriano kunde vara lugn för sitt liv. Men landets högsta myndighet kom till korta, 24 oktober 1660 blev Adriano överfallen och mördad bredvid ett vedupplag på Largo del Castello. Damiana Lopez tog broderns död så hårt, att hon gick in i ett kloster i Barcelona och där i frid slutade sina dagar.

Stort rykte vunno de religiösa skådespelen i jesuitkyrkan. Under de sista tre dagarna av karnevalen 1664 uppförde fäderna ett ståtligt mysterium, föreställande Faraos drunkning i Röda havet. Kyrkan var ej upplyst med vaxljus som vanligt utan med oljelampor, vilket tog sig mycket vackert ut. Vicekungaparet var hänryckt över föreställningen.

På det hela utbredde sig spanska religiösa bruk mer och mer i Neapel. Föreställningar i stil med autos sacramentales infördes på Heliga lekamens dag; längs gatorna och torgen anordnades altaren och scener, där det spelades dramer och sjöngs religiösa dialoger, oftast med Madonnans liv till ämne. En av de mest omtyckta dialogerna var "L'Annunziazione della Maria Vergine", där en änglakör med Gabriel i spetsen förkunnade Frälsarens ankomst till världen. Till de olika helgonens ära anordnades på folkscenerna eller på gatorna framför skyddspatronernas bilder komedier efter mönstret av de berömda spanska comedias de santos. Vanligen bestodo dessa komedier i tre akter, och det uppfördes en akt om dagen, skildrande helgonets levnadslopp. För att stegra publikens intresse uppträdde i skådespelet änglar, demoner och allegoriska gestalter, såsom l'Amor divino, l'Amor

profano, Kyskheten, Frosseriet. Men inte heller saknades det gestalter tagna ur helgonets vardagsliv; man fick se föräldrarna, om det var ett kvinnligt helgon unga män, som voro förälskade i henne, tjänstfolk, bekanta. Dessa världsliga typer lånades från Neapels gatuvärld. Man spelade "Den helige Januarius martyrium", "Den berömde svartkonstnären Pietro Bailardos omvändelse", "Karmelitnunnan Maddalena de Pazzis leverne och död". Ibland uppträdde Kristus själv i skådespelen, så i komedien "Santa Rosa". Fastän avsedda att väcka och vidmakthålla den religiösa känslan gjorde dessa stycken mera ont än gott, ty de bidrogo att ytterligare förgrova de religiösa begreppen bland sydlänningarna, som ju redan av naturen äro så benägna att förvandla varje abstrakt tanke i krass handgriplighet.

I jesuit- och hieronymitkollegierna, där den adliga ungdomen fick sin uppfostran, hörde dessa religiösa dramer till de vanliga helgdagsförströelserna; utom pjäser författade av munkar och även studenter spelades där Lope de Vegas religiösa dramer. Lope utövade ett stort inflytande på den dramatiska konsten i Neapel; med hans död avtog betydligt den spanska litteraturens inflytande på de religiösa teaterföreställningarna i Italien.

I det världsliga dramat varade det längre, till Calderons död, som inträffade 25 maj 1681. Spanjorerna betraktade sin store dramaturgs död som en nationell olycka och förkunnade sorgebudskapet i Neapel, Milano, Rom, överallt där de hade förbindelser. I själva verket började de spanska teatersällskapen i Italien från det ögonblicket att förfalla, vilket blev till fördel för den inhemska litteraturen.

Som illustration till det adliga övermodet i Neapel vid denna tid må tjäna följande händelse, som tilldrog sig i palazzo Cappello. En italiensk ädling, Acquaviva, kom för sent till en teaterföreställning där, och då han fann alla platser upptagna, började han ropa, att sittplatserna voro avsedda endast för adeln och att de borgerliga åskådarna skulle avlägsna sig ur salen. Några italienare lämnade också teatern, men spanjorerna togo ej åt sig uppmaningen, med påföljd att Acquaviva på ett ganska brutalt sätt lät avlägsna dem. Då vicekonungen fick vetskap om saken, förvisade han Acquaviva från Neapel och internerade honom på landet, i Troppea. Överhuvud betedde sig ridderskapet ytterst utmanande mot den övriga publiken på teatrarna, och det hände ofta, att någon cavaliere, som inte ens betalat sin entré, körde bort en borgare från hans rättfångna plats.

RIBERA: NEDTAGANDET FRÅN KORSET
(Certosa di San Martino, Neapel)

Men farligast för den teaterbesökande ungdomen voro de aktrisintresserade vicekonungarna. Till dem hörde Don Luigi de la Cerda, duca di Medina Celi, "gran protettore di virtuose e assai pericoloso per la virtú." Han medtog 1696 från Rom den ryktbara Angela Voglia, kallad Giorgina, och anställde henne som hovdam hos sin gemål. Duca di Mantova, som 1687 vistades i Rom, förälskade sig också i henne, och då påven Innocentius XI frågade honom, vad som tilltalade honom mest i Rom, svarade han skådespelerskan Giorginas sång, den vackraste han hört i sitt liv. Förtörnad över svaret befallde påven, att alla sångerskor skulle utvisas ur Rom eller också spärras in i kloster. Då polisen kom för att hämta Giorgina till nunneklostret, bad den förslagna divan om ett ögonblicks uppskov för att hinna iföra sig en passande dräkt, och då man gick in på denna lovvärda begäran, smög hon sig ut en bakväg och tog sin tillflykt till drottningen av Sverige, vars palats polisen ej hade rätt att beträda. Drottning Kristina, som gärna vållade den påvliga polisen all förargelse hon kunde, behöll sångerskan hos sig ända till 1689. Efter Kristinas död tog Medina Celi, då spansk ambassadör i Rom, hand om sångerskan och tog henne med till Neapel som sällskapsdam åt sin gemål.

Markis de Coulanges, som 1691 beskriver den förnäma värld, man mötte på promenaden vid Porta Pia, säger:

L'ambassadeur d'Espagne
Fait piaffer ses chevaux;
Madame son épouse,
De Giorgine jalouse,
Y vient avec un magnifique train
Apporter son chagrin. [1]

1684 var ett viktigt år i den italienska musikens hävder, ty då uppfördes för första gången dramat "Pompeo" med musik av den berömde Scarlatti, drottningens av Sverige kapellmästare. Den då knappt 25-årige kompositören reste med anledning av föreställningen till Rom från Neapel och blev från och med nu publikens gunstling. Den neapolitanska teaterns inflytande sträckte sig på den tiden ända till Warschau, ty ett musikdrama av Gennaro Sacchi, kallad Coviello, hovkomiker hos hertigen av Braunschweig, trycktes 1699 i Warschau. [2]

[1] Jämf. Chledowski: Barocktidsmänniskorna i Rom.
[2] La commedia smascherata ovvero i Comici esaminati di Gennaro Sacchi. Varsavia 1699.

En förklarad gunstling hos publiken från Wien till Palermo blev i slutet av XVII århundradet sångaren Matteuccio, neapolitanare till börden, som enligt en krönikör "damerna särskilt älskade, ty han var icke blott en mycket ståtlig ung man utan på köpet ej eunuck". Man kallade honom näktergalen, och sångaren var så övermodig, att om han var på dåligt humör, hörsammade han icke ens vicekonungens kallelse. Då denna olydnad upprepats några gånger, gav Medina Celi befallning, att han skulle skickas till galärerna, och först på vicedrottningens bevekande böner benådade han honom. Medina Celi nöjde sig ej med Giorginas gunst, och trots de nådebevis han överhopade henne med, kurtiserade han även andra aktriser; de satiriska poeterna omtala främst sångerskan Magnatta. Giorginas syster Barbara gav han 30 000 dukater i hemgift, då han gifte bort henne med don Martino Galiano, en ung man av mycket aktad familj, och då Barbara fick sin förstfödde, ställde Medina Celi till ett så ståtligt dop i sitt slott som om barnet varit spansk infant. Alla ministrarna och de högsta dignitärerna i riket voro närvarande, och hovkapellet spelade under den högtidliga akten.

Vicekonungens seder väckte till sist sådan anstöt i Madrid. att han återkallades från Neapel, vilket blev signalen till en allmän tävlan bland stadens satiriker. Smädedikter strömmade som ur ett ymnighetshorn, och särskilt road var publiken av en satir kallad "hertig di Medina Celis testamente", vari han frikostigt hågkom främst "sin första hjärtegemål" Giorgina, därpå hennes syster Barbara, "den andra hjärtegemålen", och så en hel rad av "hjärtegemåler".

Medina Celi lämnade kvar en massa skulder, men Giorgina tog han med till Spanien. Utnämnd till utrikesminister (1709) blev han inom kort arresterad för något förräderi och dog i fängelset efter vad det uppges förgiftad, 1715. Giorgina blev också fängslad, men var tydligen oskyldig, ty hon fick blott 1714 befallning att lämna Spanien. Hon begav sig till Rom, där hon rikligt utrustad med denna världens goda slöt sina triumfer och sitt liv. Bättre gick det hennes syster Barbara, som blev grevinna de Lemos och fick äran att kyssa Filip V:s hand, då konungen passerade Ortebello, där hennes man var fästningskommendant. Detta var teaterdivornas glansperiod under de spanska vicekonungarnas tidsskede; sedan blev det andra tider, men sångerskorna hävdade dock alltid sin ställning.

1707 inträdde en förändring i den neapolitanska styrelsen. i de spanska vicekonungarnas ställe drogo nu österrikiska vicekonungar in i kungliga slottet, och den huvudstad man i viktigare angelägenheter hade att vända sig till var Wien och icke Madrid. För samhället medförde naturligtvis förändringen inga genomgripande omvälvningar, helst det österrikiska väldet varade endast sjutton år, till 1724. Skedet utmärker sig dock för lugnare förhållanden i Neapel, större mänsklighet hos de styrande, av vilka flertalet voro måna om det allmänna bästa, ej förtryckte och utsögo folket som de spanske vicekonungarna gjort. Österrikiska regeringen beskyddade musik och teater, och varje större högtidlighet firades med någon ny kantat eller något nytt musikdrama. 1709 anlände Händel till Neapel, och Alessandro Scarlatti var alltjämt en strålande stjärna i tonernas värld. Stor framgång rönte på den tiden buffaoperan, och den berömdaste kompositören i genren, Antonio Tullio, behärskade alla scener. I operetterna började man väl för första gången i Italien framställa engelska lorder som komiska typer för rika, uppblåsta utlänningar.

Inom både tragedi och komedi inleddes en förbittrad strid mot de spanska teaterpjäserna, som kanske i mindre grad än förr men ändå alltjämt översvämmade scenerna. Teatern började bli nationell. I spetsen för kampen ställde sig l'abate Andrea Belvedere och Niccola Amenta, också abate. I sin strävan att göra slut på det spanska inflytandet grep Andrea kanske litet för långt tillbaka i Italiens förflutna; han ville återinföra 1500-talets idyller och 1600-talets italienska komedier, som ej företedde spår av spansk påverkan. Idén var icke vidare lycklig, ty publikens smak började luta åt realism i den dramatiska konsten och bebådade redan Goldonis ankomst. Men den litterära rörelsen i Neapel var snarare nationell än konstnärlig: det gällde att utrota den spanska litteraturen i landet. De religiösa spanska dramerna skulle efterträdas av „Tragedie cristiane", som till författare hade en aristokrat med ett långt namn, duca Annibale Marchese dei Marchesi di Cammarota. Men dramaturgen hade ej nog talang för att rycka publiken med sig, trots att musiken till hans alster komponerades av så kända mästare som bland andra Porpora, Hasse och Vinci.

Stor popularitet på komediens område vann Trinchera, förnämligast genom pjäsen "La Monaca fanza", som uppfördes omkring 1726. Författaren gjorde till huvudperson i sitt stycke

den av det dåtida samhället avskydda och beledda tertiariesystern, som under religionens täckmantel nästlade sig in i familjerna, ställde till intriger och blev en olycka för många hem. Rollen utfördes av den berömda aktrisen Isabella Milone, som skapade en kvinnlig Tartuffetyp av den.

1718, kort efter sin beskyddare Gravinas död, anlände Pietro Metastasio från Rom till Neapel. Tillsammans med Marianna Bulgarelli, kallad Romanina, bidrog han i hög grad att där höja musikdramats nivå, och hans "Didone abbanddonata", som under karnevalen 1724 uppfördes på Bartolommeoteatern, bildar en epok i melodramens historia. I Rom uppfördes stycket med musik av Sarro, i Neapel komponerades musiken av Scarlatti.

Under den österrikiske vicekonungen, kardinal Althann, figurerade i Neapel Angelo Carasale, en ytterst intressant personlighet. Angelo var son till en smed och ägnade sig i många år åt faderns yrke; men ovanligt intelligent och begåvad utbildade han sig med tiden till arkitekt, och Althann, som fick ögonen öppna för hans talang, anförtrodde honom allehanda offentliga arbeten, fästnings- och slottsbyggen och till och med uppställandet av kanoner på lavetter. Inom kort hade Carasale fått ett sådant inflytande över vicekonungen och gjorde sig skyldig till sådana missbruk av det, att kronrådet uppmanade regeringen i Wien att avlägsna den farlige mannen ur vicekonungens närhet. Men Carasale hade ett så fast grepp om kardinalen, att denne icke blott ej avskedade honom, utan anförtrodde honom ledningen av S. Bartolommeoteatern. Även den uppgiften skötte Angelo utmärkt. Under tiden blev det en ny styrelse i Neapel, men Carasale lyckades som vi skola se bevara sitt inflytande även under Bourbonen.

VII.

Karl V:s besök i Neapel i november 1535 blev ett tillfälle för stadens konstnärer, särskilt skulptörer och arkitekter, att söka utmärka sig. 1500-talet var en glanstid för den neapolitanska skulpturen, som nu något så när frigjord från främmande, sienesiska och florentinska, inflytanden började hävda sin egenart. Båtnaden för konsten blev visserligen ej stor, men man kan åtminstone säga, att Neapel i XVI seklet hade en originell skulptur. Det kännetecknande för denna konst var sydländsk yppighet, överrik

ornamentering, brist på enhetlig struktur i altaren och gravvårdar, ett visst självsvåld, som icke alltid passade i stycke med konstverkets ändamål. Två skulptörer-arkitekter höjde sig över de andra, ganska medelmåttiga talangernas nivå och fyllde de neapolitanska kyrkorna med sina arbeten: det var Giovanni Merliano, kallad Giovanni da Nola, och Girolamo Santacroce.

Giovanni Merliano var son till en läderhandlare och skulle bli skomakare; men fadern låg i process med sin kompanjon och behövde hjälp med de invecklade räkenskaperna och började därför i stället utbilda Giovanni till kontorist. Han uppnådde dock inte sitt syfte, ty genom att stifta bekantskap med unga män, som föraktade skomakaryrket, fattade sonen beslutet att bli artist, reste till Rom och lärde känna Michelangelos verk. Han var född 1488, alltså yngre än Michelangelo, och var fyrtiosju år, då Karl V:s besök bebådades.

Girolamo Santacroce, född 1502, var också utgången från en köpmansbottega och fick liksom Merliano sin utbildning i Rom. I talang överlägsen kamraten blev han genast efter återkomsten från Rom en mycket anlitad skulptör; få arbeten återstå av honom, ty han avled redan 1537, till stor sorg för neapolitanarna, som i honom hoppades få en andra Michelangelo.

Då Karl V kom till Neapel, var Merlianos rykte sedan länge stadgat; han var berömd för sina gravvårdar över Francesco Carafa i S. Domenico Maggiore, Maria Ajerba d'Aragona och framför allt den i blomman av sin ungdom, på själva sin bröllopsdag avlidna Antonia Gandino. Antonia hade varit en vitter dam; skulptören anbragte därför en lagerkrans kring hennes hjässa och placerade en bok på hennes bröst, och en av änglarna som vakta graven håller också en bok, den dödas favoritsymbol. Den vackra Antonias föräldrar, förmöget neapolitanskt borgarfolk, och hennes trolovade gjorde allt för att förevige den dödas minne. Merliano väckte hela Neapels beundran genom den sköna, på graven vilande gestalten, och Antonio Epicuros vakra sorgekväde bidrog också till att göra gravvården namnkunnig.

Giovanni da Nola gjorde lycka genom andras olycka. Det begav sig, att Ascanio Sanseverino, intalad av sin girige hustru, förgiftade tre brorsöner medelst en maträtt, som bjöds dem under en jakt hösten 1516. Nola fick i uppdrag att utföra en minnesvård över de döda ynglingarna i svartbrödernas kyrka. De äro framställda stående på sina gravar, men deras marmorgestalter

förtjäna ej den berömmelse som kommit dem till del. Nola har skulpterat en mängd gravvårdar och altaren i Neapel, och som han var en mycket populär skulptör, tillskrev och tillskriver man honom flere verk än han kan ha utfört.

I Monte Oliveto i Neapel finnas två Mariaaltaren, ett av Merliano och ett av Santacroce; de gå båda i samma stil, men Girolamos altare utgår segrande ur den konstnärliga tävlan. Det är enklare hållet, Marias gestalt är ädlare, och altaret är ej överlastat med ornament såsom Nolas. Konsthistorikerna tillskriva Nola några skulpturer i Caracciolos kapell i S. Giovanni a Carbonara i Neapel; men som flera skulptörer arbetade där, bland dem Santacroce och Pietro della Plata, är det svårt att avgöra vilka statyer som böra tillskrivas den ene och den andre. Enligt den framstående kännaren av neapolitansk konst, Wilhelm Rolfs, utmärka sig Madonnan med barnet, S. Benedikt med korpen och Johannes döparen för sådan ädelhet i hållningen, att endast Santacroce har kunnat utföra dessa verk.

Då nu Karl V väntades till Neapel, anförtrodde man stadens utsmyckande åt dessa två skulptörer-arkitekter, Merliano och Girolamo, och till hjälp fingo de ett par andra konstnärer, Andrea da Salerno och Ferdinando Manlio. Valet av emblem och inskriptioner på triumfbågarna överläts åt den lärde Antonio Epicuro, som lånade de flesta av sina uppslag från Giacomo Sannazaro.

Det lämnades ut en massa gips och guldstoft till allegoriska statyer, triumfportar och skulpturer, som skulle påminna kejsaren om hans segrar i Afrika. Karl V intågade i staden genom kapuanska porten, där den ståtligaste triumfbågen var rest, färgprunkande och från ovan till nedan täckt med fresker, som återgåvo hela djur- och växtvärlden. Fåglar, lejon, tigrar och fantastiska masker skådade ner från varje kolonn, varje fris. Som kejsaren var på hemväg från en sjöfärd, vinnlade sig artisterna att i gatornas dekorering låta ingå alla möjliga slags galärer, skeppsattiraljer och skeppsbestyckningar. Inte heller fick det saknas statyer av antikens hjältar: Alexander den store, Scipio Africanus, Julius Cesar, Hannibal hälsade Karl V, och särskild uppmärksamhet väckte en sköld med ett lejonhuvud, vars devis gick ut på att det österrikiska huset skulle överleva alla andra regerande hus.

Monarkens ögon måtte ha tröttats av denna mängd av symboliska gestalter, fladdrande standar, vapensköldar, valspråk och

latinska inskriptioner, hämtade ur så gott som hela den antika litteraturen. Kejsaren kände sig nog belåten, då han äntligen stannade utanför slottet, där kastellanen, don Ferrando Alarcon, marchese della Valla, räckte honom stadens nycklar.

De neapolitanska konstnärerna i XVII seklen frossade i dekorativa motiv, och i ingen av Italiens städer tog skulpturen en sådan riktning mot tom ornamentik som i Neapel under de spanska vicekonungarna. Om en skulptör där imiterade en florentinsk konstnär, överdrev han alltid hans ornamentik; enkelhet i konsten förstodo varken målarna eller skulptörerna i Neapel sig på. Detta är draget som skiljer den neapolitanska konsten i XVI och XVII seklen från den norditalienska. Benägenhet för överdrift, för pomp kännetecknade hela det neapolitanska folket; ingenstädes älskade man högtidliga ceremonier, färgrika fester så som vid foten av Vesuvius. Varje födelse inom den spanska dynastien, varje förmälning togs till anledning att bereda publiken något ögonfägnande nöje.

En dylik, mer än vanligt storartad festlighet med anledning av en infants födelse anordnades 1657 under vicekonungen greve de Castriglios egid. Ett minne av denna fest är bevarad i en bok med kopparstick återgivande triumfvagnarna, som drogo genom Neapels gator. Boken innehåller en sådan mängd lovkväden över infanten och hans föräldrar, så många tomma fraser, att en nutidsmänniska har svårt att förstå, hur dylik litteratur kunde tagas på allvar; det är underligt, att denna bombastiska svada inte väckte leda, och ännu underligare är, att de personer som överöstes med den gitte hålla till godo. Tydligen ges det intet så vanvettigt smicker, att inte människan med lätthet sväljer det.

Särskild uppmärksamhet på den där festen 1657 väckte fyra charer föreställande de fyra världsdelarna. Lustigast var vagnen dragen av noshörningar, som blott svagt erinrade om de afrikanska originalen. Under de exotiska djurens omhöljen dolde sig naturligtvis knogande lazzaroner, som sed är än i dag på karnevalerna i Nizza. För de neapolitanska konstnärerna voro dylika festtåg ett tävlingsfält, där de kunde ge sin fantasi fria tyglar. Och tydligen stod artisternas frodiga inbillning i samklang med folkets, ty ännu efter århundraden bibehålla sig de neapolitanska festvagnarna på karnevaltågen i södern. En av teckningarna i den ovannämnda minnesskriften föreställer tävlingsbanan. Läktarna äro fullsatta av högtidsklädda damer, nedanför står den övriga,

uteslutande manliga publiken, som skiljs från tävlingsbanan av några led spanska infanterister i stora hattar och med musköter på axeln. Mitt på banan står en kiosk, ett slags tribun för honoratiores, kanske också för domarna. De omgivande husens fönster och tak äro fulla av intresserade åskådare. Då boken sedermera skickades till Madrid och infanten var gammal nog att kunna fatta bilderna, klippte han nog ut soldaterna ur dem.

Dylika fester förekommo i oändlighet i Neapel, och befolkningen måste svälta sig för att kunna betala dem, ty vicekonungarna skördade äran, men kostnaderna för de offentliga nöjena bestredo de ej.

LUCA GIORDANO: MÄKLARNA UTDRIVAS UR TEMPLET
Tavla i kyrkan S. Filippo de Neri i Neapel.

TOLFTE KAPITLET

JUSEPE RIBERA

I

Parthenopes stad skapade under renässansen ingenting originellt varken i arkitektur, skulptur eller måleri. Medan de övriga italienska konsthärdarna, Umbrien, Toskana, Milano och Venedig frambragte en konst med utpräglade särdrag, levde Neapel på lån och antingen inkallade främmande konstnärer eller utbildade sina skulptörer och målare efter utländska mönster. Också påminner den neapolitanska konsten om en musikpotpourri, en samling olika motiv, som medelst några lösliga ackord förenas till ett helt. 1872 ville Neapel visa hela Italien och kanske även utländska fackmän, att det ägde en egen konst, och anordnade en retrospektiv utställning, men den där utställningen bevisade något helt annat än vad den skulle bevisa.

Under dynastien Anjou, som härskade i nära hundraåttio år, dominerade franska och flamländska inflytanden i Neapel. Alfons I prydde sitt slott med tavlor av Jan van Eyck och Roger van der Weyden, och hans son Ferrante skickade unga konstnärer ända till Flandern för att utbilda sig. Längre fram dominerade i Neapel den toskanska konsten, som nästan fullständigt behärskade den därvarande skulpturen, och därjämte utövade också Norditaliens måleri stort inflytande på de neapolitanska konstnärerna. Det toskanska inflytandet går för övrigt tillbaka ända till Giotto, som arbetade i Neapel åren 1330—33 och utbildade lärjungar, såsom bevisas av freskerna i Incoronata, ovedersägligt härrörande från hans skola.

I slutet av XVI och början av XVII seklen tävla romerska och spanska inflytanden i det neapolitanska måleriet; en längre tid efterbildade de syditalienska konstnärerna Rafael, utan minsta ansats till självständighet, samtidigt eftersträva de Michelangelos

kraft och försöka komma upp till Tizians färgprakt, vilket inte heller just lyckas dem. I den omfångsrika katalogen över neapolitanska målare finner man i XVII seklet på sin höjd två mera framstående målare, Salvator Rosa och J. Ribera (Spagnoletto); men Salvator Rosa var neapolitanare endast till börden, han utbildade sig i Rom och verkade där och kan omöjligt räknas till de neapolitanska målarna, [1] och Ribera var till födsel och läggning spanjor.

De italienska konsthistorikerna skulle gärna vilja göra denne den berömdaste målaren under vicekonungarnas epok till neapolitanare; men det tycks som om Ribera hade anat, att eftervärlden skulle komma att tvista om hans härkomst, ty han signerade envist sina tavlor: "Jusepe de Ribera, Espannol valenciano", eller till och med ännu utförligare: "Jusepe de Ribera, Espannol de la ciudat de Xatisa, regno de Valencia". Konstnärens namn måtte ha haft god klang i Valencia, ty själva gemålen till vicekonungen hertig d'Ossuna var född Ribera. På grund av Jusepes oansenliga växt kallade man honom i Neapel Spagnoletto, men den "lille spanjoren" var naggande god, flitig och produktiv. Han föddes 1588 och tycks ha kommit till Italien först som utbildad konstnär, lärjunge av Francesco Ribalta i Valencia. Medellös men besjälad av önskan att lära känna de italienska mästarna begav han sig till Neapel, till Rom och till Parma, där då Correggio förde spiran, besökte sedan Venedig och återvände slutligen till Neapel. Dåvarande vicekonungen, hertig d'Ossuna, anförtrodde honom 1616 ledningen av de konstnärliga arbetena i slottet och beställde en Kristus på korset för sitt kapell. Sedan vistades Ribera åter någon tid i Spanien. Då han emellertid utnämndes till neapolitansk hovmålare, "Pittor di corte", slog han sig på allvar ned i Neapel, där han beklädde värdigheten under flere vicekonungar. Inte blott hos hertig d'Ossuna stod han i gunst, han var en favorit även hos vicekonungarna Alba, Alcala, Monterey och Medina de las Torres. Han gifte sig med dottern till målaren Azzolino, Caterina; hon tycks ha varit en vacker kvinna, men var svag för lyx, förde öppet hus, hade en stor våning mitt emot S. Francesco Xaver och ville gärna spela en roll i spanska societeten. Hon höll vagn, och livréklädd betjäning, däribland en kammartjänare, som skulle räcka sin härskarinna handen, då hon steg i och ur vagnen, och på grund därav kallades "bracciare" (handräckare). Lille Spagnoletto måste arbeta mycket för att

[1] Jämf. Chledowski, Barocktidsmänniskorna.

kunna tillfredsställa sin frus pretentioner, i synnerhet då de båda döttrarna började växa upp.

Correggio hade gjort det djupaste konstnärliga intrycket på den unge Ribera, en lång tid efterbildade han dennes klara, ljusmättade målningssätt, och påverkan var så stark, att han i Parma målade en fresk i kyrkan S. Maria Bianca, som var svår att skilja från mästarens fresker. Till samma skola hör den senare målade "Nattvarden" i S. Martinos kor i Neapel, S. Januarius, som oskadd träder ut ur den brinnande ugnen, samt "Herdarnas tillbedjan" i Louvren, en av Riberas vackraste tavlor.

Längre fram slog han in på andra vägar. Den asketiska spanska andan förlikade sig ej i längden med denne Correggio, som såg så ljust på världen, att om han målade Madonnan, framställde han henne helst som ammande moder, och om han fick lust att återuppväcka de antika gudarna, lät han Jupiter göra jordens döttrar sin kur och på olika sätt bidra att befolka världen. Varken ämnena eller målningssättet passade den unge spanjorens läggning. Också glömde han alldeles Correggio, då han i Rom eller Neapel gjorde bekantskap med några alster av Caravaggio, den vilde bergamasken, om vilken Annibale Caracci elakt yttrade, att han i stället för färger tycktes riva levande kött och med det måla sina gestalters kroppar. Caravaggio idealiserade ej, han såg på naturen med dyster blick, ty hans liv var uppfyllt av stormar och missräkningar. Beställde munkarna en tavla med bibliskt ämne av honom, fingo de något så drastiskt, att de vägrade upphänga duken i sin kyrka. Så gick det med "Den heliga familjen," som förvisades ur Peterskyrkan i Rom på grund av sitt alltför brutala återgivande av livet, så med "Evangelisten Matteus", som förvägrades plats i den franska S. Ludvigskyrkan i Rom.

Kraften, spelet av dagrar och skuggor och så just den där brutaliteten hos Caravaggio verkade tilltalande på spanjoren; vad han saknade var blott en varmare tro och en klarare uppfattning av den religiösa reaktion som redan brutit sig fram. Jesuiterna och särskilt hertig d'Ossunas biktfader krävde, att tavlorna skulle fylla sinnena med skräck och bävan. I Ribera fann den nya kyrkliga riktningen en förstående tolk. Man fick troget återge naturen, man fick till och med väcka äckel och avsky hos åskådaren, blott man stegrade den stora massans religiösa känsla. Konstnären begåvade hertig d'Ossuna med en dylik tavla; han målade för hans räkning en scen ur S. Bartolomeus martyrium, som kunde vara en njutning blott för ögon vanda vid de blodiga spanska skådespelen

med deras kvalförvridna offer. Denna tavla tilltalade så publikens smak, att Spagnoletto måste framställa flere scener ur S. Bartolomeus martyrium, dem han krönte med den kulmen av vidrighet som ses i Dresdenmuseet. Samma anda röjer sig också i "S. Sebastians martyrium" i museet i Valencia och "S. Laurentius martyrium" i Vatikanen och Dresden. Från dessa ohyggligheter skiljer sig den verkligt vackra "Nedtagningen från korset" i S. Martino i Neapel. Stundom kände sig Ribera oemotståndligt gripen av kraften hos Michelangelo; då tog han till modell en jättestor, skulderbred, men vidrigt ful man med bred panna och tillplattad näsa, som återfinns på några av hans tavlor och framför allt i S. Rochus gestalt i Prado. Tydligen strävade konstnären då mera efter att återge denna Abruzzertyp än att förläna ett uttryck av ädelhet åt helgonets drag.

Det måste dock erkännas, att Ribera trots åtskilliga smakförirringar var en av de främsta målarna i XVII seklet; han tecknade mästerligt, en förtjänst, som han för övrigt hade gemensam med flertalet av den tidens målare, och genom spelet av dagrar och skuggor förstod han att i hög grad förhöja effekten av sina dukar. I asketisk naturalism övergick han alla dåtida målare. Trots renässansinflytandena i Italien förblev han i sina religiösa föreställningar en äkta spanjor; han kännetecknades av en glödande tro, hans typer voro hämtade från asketernas himmel, och han älskade bakgrunder, där dagsljuset måste bryta sig igenom nattliga skuggor. I det avseendet nådde han mästerskap, och ljusspelet i hans tavlor visar, att en solstråle kan försköna även de vidrigaste gestalter.

Under upproret efter Masaniellos revolution, då alla spanjorer svävade i livsfara, tillät vicekonungen Ribera med sin familj att taga sin bostad i kungliga palatset. Där bodde också Don Juan d'Austria, och han besökte ofta Ribera i dennes ateljé och fick tillfälle att lära känna hans äldsta dotter, Anna, som då stod i blomman av sin ungdomliga fägring. Inom kort knöt han en kärleksförbindelse med henne, och glödande förälskad var han även svartsjuk. Han misstänkte, att den flyktiga unga flickan var honom otrogen och att hans rival var en annan spanjor, Don Antonio Enriquez, och uppdrog åt en av sina hovmän att spionera på medtävlaren. Hovmannen, Don Antonio Cartiglio, utförde emellertid illa sitt uppdrag, ty i stället för att bevaka Enriquez stack han ned dennes vän Don Diego de Almondo. Enriquez utmanade Cartiglio på duell, och då duellen gick av stapeln trots Don Juans förbud, måste Cartiglio lämna Neapel.

1648 beställde vicekonungen don Rodrigo Ponz, hertig d'Arcos, en altartavla för slottskapellet av Ribera. Konstnären målade då den Vergine immaculata varom kaniken Carlo Celano säger, att den ansågs för det vackraste av Riberas verk. Madonnans anlete var ett troget porträtt av hans dotter Anna, och Don Juan d'Austria tyckte särskilt om att förrätta sin andakt inför det altaret. Sedermera skickades duken till Spanien och ersattes med en marmorskulptur av Fonsaga.

Då han lämnade Neapel, tog Don Juan Anna med sig till Palermo, där han enligt uppgift av de neapolitanska målarnas mycket trovärdige krönikör, Bernardo de Dominici, "för anständighetens skull" placerade henne i ett kloster. Bevarandet av decorum var dess mera påkallat som Anna där födde en dotter, vilken vid sex års ålder överlämnades till S. Isabellaklostret i Madrid.

Medan Don Juan gjorde Anna sin kur, etsade hennes far ett vackert porträtt av dotterns älskare. Genren lämpade sig för Riberas talang, också har han lämnat efter sig en mängd dylika arbeten.

På äldre dagar flyttade Ribera från strada di Toledo till Posilipo, där han tycks ha ägt ett hus. Han avled där 1656.

II

Neapolitanarna avgåvo 1526 ett löfte, att om S. Januarius avvände en då rasande pest från staden, skulle de till helgonets ära uppföra ett ståtligt kapell i katedralen. Pesten upphörde, men befolkningen gjorde sig ingen brådska att uppfylla löftet, och först 1608 påbörjades bygget av kapellet kallat "Capella del Tesoro". Dess murar skulle smyckas med fresker framställande de viktigaste händelserna i helgonets liv, och man gav uppdraget åt den då förtiden berömde romerske målaren, cavaliere Arpino, som dock visade sig föga angelägen att hörsamma kallelsen; de neapolitanska målarna hade nämligen i hela Italien låtit utsprida, att de skulle mörda den konstnär som vågade tränga sig in på deras arbetsmarknad. Arpino blev skrämd och reste ej. Efter tre år vände sig byggnadsnämnden till Guido Reni och lovade honom ett ansenligt honorar för freskerna, nämligen 130 dukater för varje helfigur i valvet. Men de neapolitanska konkurrenterna upprepade sina hotelser, och i spetsen för sammansvärjningen stod den medelmåttigt begåvade artisten Cosenzio, som till och med redan

givit en av sina kamrater uppdraget att mörda Reni, ifall han skulle drista komma till Neapel. Guido fick vetskap därom, uppsade sitt kontrakt och stannade i Bologna. De neapolitanska målarna hade avgått med segern; byggnadsnämnden uppdrog åt dem att dekorera kapellet, men de första två freskerna de utförde voro så usla, att man lät måla över dem.

Då uppstod tanken att inkalla Zampieri Domenichino, som nyligen hade fullbordat sina berömda fresker i S. Andrea della Valle i Rom. "Deputati" sände ett brev till den bolognesiske konstnären, och denne ämnade just gå in på förslaget, men så fick han ett anonymt brev från Neapel, som hotade honom med döden, om han kom dit, och liksom sina föregångare drog han sig tillbaka. Detta blev vicekonungen och kapellnämnden för starkt; man lovade Zampieri, att han skulle bli så väl bevakad, att ingen fara kunde hota honom, och för att dämpa de neapolitanska konstnärernas avund anförtrodde man en del av dekoreringen åt dem. En ibland dem var den ovan omtalade Belisario Cosenzio, en man av våldsamt skaplynne, väl förfaren i stilettens bruk, som målare påverkad av Caravaggio och Tintoretto.

Lugnad tog Domenichino hustru och barn med sig och begav sig 1630 till Neapel. Men dagen efter sin ankomst till Parthenopes stad fann han i nyckelhålet till sin dörr ett kort, som hotade honom med döden, om han icke genast lämnade staden. Den förtvivlade artisten ilade till vicekonungen och bad att bli befriad från sitt uppdrag. Vicekonungen försäkrade, att en pålitlig vakt omgav honom och att intet ont skulle hända honom. Konstnären stannade då kvar, men målade sina fresker under ständig oro för stilett eller gift; de äro hans svagaste verk.

Ribera hade under hela den där målarfejden hållit sig på avstånd, bidande ett tillfälle att störta den ovälkomne främlingen. Nu tyckte han att det var kommet; han började kritisera Domenichinos arbete, egga upp andra, mindre målare, vitt och brett förkunna, att bolognesaren inte ens kunde hålla i en pensel. Vicekonungen, duca di Medina, stod just i begrepp att skicka en större sändning tavlor till Spanien och ville medsända även Domenichinos dukar. Detta tyckte Ribera naturligtvis ej om; men då han inte direkt kunde hindra vicekonungen, övertalade han honom att taga ännu ofullbordade tavlor ur konstnärens ateljé, i det han påstod, att Domenichino alltid fördärvade sina arbeten, då han ville förbättra dem. Duca di Medina, som föga

förstod sig på konst, gjorde som han blev tillrådd av den baksluge Ribera, vars åstundan var, att Domenichinos dukar skulle göra sämsta möjliga intryck i Madrid. Genom allehanda intriger uppnådde också Ribera, att den bolognesiske konstnären ej fick sina fresker färdiga inom utsatt tid, och då man förebrådde honom detta och icke ville utbetala hans honorar, gav sig den utledsne konstnären sommaren 1634 i hemlighet av från Neapel. Rädd att bli förföljd red han tre dagar i sträck och kände sig ej trygg, förrän han befann sig i Frascati utanför Rom, under beskydd av kardinal Ippolito Aldobrandini, som kände honom sedan gammalt.

Det neapolitanska kapellets byggnadsnämnd var emellertid förtvivlad och visste inte vad den skulle taga sig till med Domenichinos ofullbordade fresker. Den skickade ett ombud till Rom (1636) i uppdrag att äntligen förmå konstnären att komma tillbaka. Domenichino, som lämnat kvar hustru och barn i Neapel, fruktade för deras öde, lät därför övertala sig och återtog sitt arbete i "Tesoro". Han målade flitigt, sina lediga stunder fördrev han med musik, uppfann till och med en förbättrad luta och harpa, och förtjänade en betydlig summa pengar, ty för freskerna i kapellet utbetalades det till honom omkring 30 000 dukater. Arbetet avbröts oupphörligt av hinder, som de neapolitanska målarna ställde i hans väg. En gång mutade de en murare att slarva med kalkstrykningen av väggen, så att en fresk föll i stycken omedelbart efter det den fullbordats, en annan gång förstördes en påbörjad målning under natten. Utom av konstnärsrivalerna hade Domenichino obehag även av två mågar in spe. Den ene slog sig ut för hans ena dotter i hopp om en ansenlig hemgift, konstnären ville emellertid icke ge sitt samtycke till giftermålet, och det låg alltså i friarens intresse att bli kvitt fadern, som stod honom i vägen. Domenichino visste till slut inte, varifrån största faran hotade honom, från de neapolitanska målarna eller från familjen, ty fienderna hade slutit förbund emot honom, och han fruktade för gift i varje maträtt. Slutligen föll han också offer för hatet och dog förgiftad, just då han hade gripit sig an med en ny fresk i kapellets tak.

Ribera fick uppleva, att åtminstone en del av de fresker Domenichino skulle ha målat överlämnades åt honom. Hans verk är bilden av S. Januarius, som oskadd utträder ur den brinnande ugnen.

III.

Intet karakteriserar bättre Riberas efterföljare i Neapel än det binamn man gav en av hans imitatörer, Luca Giordano. Han var känd som artisten "Fa presto", blixtmålaren. Biträdd av sina lärjungar täckte han med en snabbhet utan like hela väggar, valv och tak i palats och kyrkor; han målade oljetavlor åt köpmän, abboter, vicekonungar och monarker, och om beställaren önskade, efterbildade han andra mästare så skickligt, att det var svårt att tro, att den ena eller andra tavlan inte hade utgått exempelvis ur Rafaels ateljé. Till spanske konungen skickade han en gång sexton stora tavlor i Guidos, Tintorettos, Veroneses och Riberas manér. Alla hans verk tilltalade den dåtida smaken och väckte stor beundran.

Blott och bart oljefärgstavlor lär han ha målat 5 000 och därjämte en sådan massa fresker, att man med dem skulle kunna täcka hela prefekturpalatset i Neapel. Han nedkastade på duken eller på väggen mänskliga gestalter i alla möjliga poser och förkortningar, bataljer, perspektiv, djur, träd och blommor och hade för övrigt ej minsta betänklighet att imitera vad som tilltalade honom hos andra mästare. Han förspillde ej tid med att teckna med krita, utan tecknade direkt med penseln och målade beständigt, utan uppehåll. Också förtjänade han mycket, åkte efter egna hästar, höll betjänter. Det regnade beställningar över honom, och han lät aldrig kunderna vänta länge. Dalbona säger, att Luca kan anses för en efterbildare av Ribera och Pietro di Cortona, men det är knappast riktigt. Likt en stormvind sliter han Rafaeliterna i trasor, rycker upp de akademiska fördomarna med roten, efterbildar föregångare eller störtar dem från tronen och förvirrar kännare och kritiker, som ej veta vad de skola tänka och säga om honom. Målare, som vilja efterbilda honom komma lunkande som mätta åsnor efter en kapplöpningshäst, "han har ett Vesuvius i sitt bröst, en orkan i penseln, från hans kvinnor utstrålar hans hustrus blida fägring, i bakgrunden och andrarangsfigurerna inlägger han vad som behagar honom".

Luca Giordano var neapolitanare (f. 1634), och han fyllde sin födelsestad med sina arbeten. Det är som sagt svårt att fälla ett allmänt omdöme om dem. De bära stämpeln av hans stämning

SOLIMENA: HELIODORUS [illegible]

[illegible]

för tillfället, av gott eller dåligt humör, i somliga frappetas kompositionens skönhet, i andra färgen, i åter andra en tjusande belysning; deras främsta förtjänst är den oerhörda tekniken, den suveräna fantasien, deras största fel ringaktning av allt slags realism och det vårdslösa utförandet. Mycket ofta för övrigt endast skisserade han upp tavlan och angav de viktigaste punkterna, och resten överlämnade han åt sina lärjungar.

Efter Giordano upptogs målarkonstens spira eller rättare snabbmåleriets pensel av Francesco Solimena, en av XVII seklets populäraste målare. Han var född i Nocera i närheten av Neapel 1657. De europeiska hoven tävlade om att skaffa sig tavlor av honom, konungarna smickrade honom i artiga brev. Filip V inbjöd honom till Spanien, hertigen av Orléans till Paris, Don Juan d'Austria överhopade honom med älskvärdheter, hela Europa var uppfyllt av ekot av hans ära. Han är ett av bevisen på hur djupt den konstnärliga smaken hade sjunkit i slutet av XVII seklet. Det neapolitanska måleriets historiograf, tysken W. Rolfs, säger om honom, att "vare sig det behövs eller ej äro alla hans gestalter i våldsam rörelse, de lugnaste människor tyckas skrika nervöst, hästarna gnägga, hundarna tjuta, och kläderna fladdra utan yttre anledning". Hemligheten av hans framgång låg i den ljusa, glada koloriten, det dekorativa i hans tavlor. Innehåll sakna de, endast för någon stund kan ögat finna behag i dem.

Solimenas läromästare var den romerske Maratta. Hos honom utbildade sig neapolitanaren någon tid, men liksom flertalet dåtida konstnärer hämtade han sina intryck litet varstans, och hans fantasi skenade i väg som en otyglad fåle. Blott en fast punkt fanns det i Solimenas konstnärliga skapande, smickret av de rikas smak, fikandet efter framgång. Han förstod intala folk, att han var världens främste målare, och kom till den övertygelsen, att ett konstverk skattas dess högre ju mera det kostar. Också begärde han verkliga fantasipris för sina tavlor, och hoven och kapitalisterna betalade, ty Solimena var på modet. För övrigt var han en girigbuk, som ockrade på sina lärjungar, och han lämnade i arv åt en brorson 150 000 dukater i reda pengar och därjämte flere fastigheter och ett präktigt palats i Altavilla. Enda avbräcket i hans enastående framgång vållade honom Tizian; neapolitanaren kände, att venetianaren övergick honom i talang, och hyste därför ett glödande hat mot honom.

Museet i Neapel har en stor kollektion arbeten av inhemska målare i XVII seklet, och hela klostret San Martino är behängt och be-

målat med alster av dem. Klostersamlingen är det samfällda verket av Ippolito Borghese, en efterbildare av Rafael, Massimo Stanzioni, Caracciolo, Santafede, Cosenzio, Francesco de Rosa, Anielo Falcone och en hel rad andra, medelmåttiga talanger. Av kulturhistoriska skäl intresserar oss Micco Spadaro mest, ty han var åsyna vittne till folkupproret 1647, och hans tavla i Neapels museum framställande Masaniellos revolution är en ytterst intressant illustration till de där tiderna, dess värdefullare som konstnären noggrant återger varje minsta detalj och har förstått att ingjuta mycket liv i sina gestalter. Sådana målningar som "Infantinnan Marias, Filip IV:s systers, intåg i Neapel 1630" samt "Pesten 1656" äro av samma kulturhistoriska värde.

Liksom alla de neapolitanska målarna tog Spadaro en främmande konstnär till mönster, nämligen fransmannen Callot, och fyllde sina dukar med en oräknelig massa små figurer. Vi misstaga oss nog inte, om vi peka på Micco Spadaros teckningar och tavlor som förebilderna för de små porslinsfigurerna från fabriken i Capodimonte, ofta framställande komiska neapolitanska gattyper. Även en mängd inhemska artister efterbildade honom. De lika berömda neapolitanska krubborna, av vilka det finns intressanta prov i San Martino i Neapel och i Münchenmuseet, voro också alster i Spadaros maner.

TRETTONDE KAPITLET

KARL III BOURBON

I

1734 segrade koalitionen mellan Spanien, Frankrike och Sardinien över det på alla håll beträngda kejsardömet. Österrike nödgades splittra sina krafter och försvara sig både vid Rhen och i Lombardiet, med påföljd att det i Neapel kunde hålla blott en jämförelsevis obetydlig garnison. Elisabet Farnese, Filip V:s gemål, en stolt och förslagen kvinna, började då tänka på sin son, Don Carlos, som i sin egenskap av son i andra giftet ej var berättigad till spanska tronföljden, utan skulle få komma att nöja sig med arvet efter modern, hertigdömena Parma och Toskana. Han var modern vida kärare än Filip V:s son i första giftet. Hon skrev därför till Don Carlos, som vistades i Parma: "Sätt i gång ett fälttåg mot Bägge Sicilierna, som upphöjda till självständigt konungadöme skola bli ditt rike. Drag ut och segra; Italiens skönaste krona väntar dig".

Don Carlos var då aderton år och prisades allmänt; han var sympatisk, förståndig och godhjärtad och lade sig ärligt vinn om sina undersåtars bästa. Högväxt och kraftigt byggd, älskvärd, livligt intresserad för sin armés utbildning hade han ett stort fel, som tilltog med åren: han var en så ivrig jägare, att han för den passionen ofta försummade sitt rikes viktigaste angelägenheter. Djupare bildning kunde han ej berömma sig av, och han till och med ofta förvånade omgivningen genom sin okunnighet. Han hade fostrats i den spanska dynastiens grundsatser, i Madridhovets despotiska åskådningar och formalism.

Moderns brev föll i god jord. Saken brådskade, och Don Carlos sammandrog 17 000 man fotfolk och 5 000 man ryttare och marscherade över Siena och Rom mot Neapel. I vars bukt

spanska flottan redan väntade honom under amiral Clavicos befäl.

Neapolitansk vicekonung var vid denna tid en lombard, Giulio Visconti, och den österrikiska hären stod under befäl av greve Traun. De österrikiska stridskrafterna voro svaga, befolkningens sympatier lutade av sekelgammal vana mera åt Spanien än åt Österrike. Den österrikiske generalen, som såg att Bourbonens här var väl rustad och övad, drog sig tillbaka till Apulien för att först där bjuda Carlos motstånd. Men pretendenten segrade i slaget vid Bitonto; Traun med sin armé lämnade neapolitanskt område, och åter besteg en ny härskare Neapels tron. De satiriskt anlagda neapolitanarna började gyckla med sig själva och säga, att kungakronan egentligen utan deras medverkan vandrade från huvud till huvud, och de sammanfattade sitt sorgliga öde i skämtet, att kungariket Neapel var att hyra med alla bekvämligheter: “Il regno di Napoli si affitta con ogni commodità“.

Infanten stannade på vägen i Maddaloni, där en deputation från huvudstaden väntade honom; folket hälsade den nye härskaren med leverop, och adeln bugade sig i stoftet för honom. Don Carlos märkte emellertid, att ovanligt vackra duvor höllo till i det gamla slottets torn, frestelsen blev honom för stark, han smög sig ifrån den tråkiga deputationen och sköt några fåglar; det nya konungadömet tycktes honom lova gott. Då han sedan gjorde halt i San Germano, fick han veta, att där funnos goda jaktmarker, och han stannade några dagar på platsen. Vad resultatet blev av den jakten, veta vi ej.

10 maj 1735 höll han sitt högtidliga intåg i Neapel, och för att vinna huvudstadsbefolkningens sympati styrde han först kosan till katedralen, där han som gåva till stadens skyddspatron, den helige Januarius, nedlade en gyllene halskedja besatt med diamanter och rubiner. Någon vecka senare kungjordes i staden ett dekret av Filip V, vari spanske konungen “avstod från sina uråldriga rättigheter till konungadömet Bägge Sicilierna åt sin son Carlos, född i ett lyckligt äktenskap med Elisabet Farnese“.

På så sätt fick Neapel en till hälften nationell dynasti, ty Filip V var visserligen en fransk Bourbon, men Elisabet härstammade från en italiensk släkt, och infanten kunde betraktas som italienare. Han kallade sig Karl III och skrev sig “med Guds nåde konung av Bägge Sicilierna och Jerusalem, spansk infant, hertig av Parma, Piacenza och Castro, arvstorhertig av Toskana“. Neapolitanarnas fåfänga var tillfredsställd. Lika lång

som den nye monarkens titulatur var, lika komplicerat var dynastiens vapen: Bourbonernas tre gyllene, Farneses sex blåa liljor och Mediceernas sex röda kulor. Ett år därefter, i juni, avlade de tre sicilianska stånden, som sedan århundraden, ända från normannernas tid, utgjorde det sicilianska parlamentet, sin trohetsed i Palermo. Stånden voro baronerna, prästerskapet och folket. Konungen lovade med handen på evangelium, att han skulle respektera landets och städernas privilegier, och ständerna lovade å sin sida sin monark lydnad.

Neapel gladde sig över att ha en egen konung. För folket anordnades en stor fest, en jättebyllé, i en för ändamålet uppförd träbyggnad föreställande de hesperiska trädgårdarna, "Cuccagna delli Orti Esperidi". Hopen kastade sig så begärligt över stekar, tårtor och frukt, att den i hast uppförda byggnaden störtade samman vid anstormningen av hungriga gäster, och nedramlande bjälkar och bräder dödade och sårade många. Detta avbröt dock inte festen, som fortgick i fem dagar; på torget utanför kungliga slottet fortsatte man att dela ut bröd, salami, höns och lamm, och charlataner, "artister" med marionetter, apor och tama ormar gjorde sitt bästa att roa folket. Jesuiterna begagnade tillfället att i processioner draga fram genom trängseln och påminna de troende om att de ej skulle förgäta evigheten.

Folkfesterna upprepades några år senare (1738) med anledning av Karl III:s förmälning med Maria Amalia Walburga, hertiginna av Sachsen och dotter till konung Fredrik August av Polen. Karl var tjugonio år och ansåg, som en neapolitansk skriftställare säger, att han ej hade rätt att ägna hela sin ungdom åt Diana, utan måste ge riket en drottning.

Hertiginnan, några och tjugo år, var omtalad för sin religiositet, men utmärkte sig ej för fägring. En liten, blek blondin tog hon sig föga ut bredvid den högväxte, smärte gemålen med örnnäsan, karakteristisk för denna linje av Bourbonerna. Fastän det kungliga paret föreföll litet omaka hälsade befolkningen hertiginnan med uppriktigt jubel; den hoppades nämligen, att den unga drottningen skulle skänka Neapel en infant och befästa den nationella dynastien.

Neapels myndigheter gjorde sitt bästa för att även drottningens ankomst länge skulle leva i folkets minne. Ferdinando Sanfelice, cavaliere dell' Seggio Napolitano, som på lediga stunder sysslade med arkitektur och måleri, uppförde på slottstorget en väldig byggnad, där en storartad marknad skulle äga rum. Bygg-

naden var så solid, "att den kunde uthärda till och med en lätt jordbävning", och den inrymde utom en teater en mängd butiker, där man kunde tillhandla sig de dyrbaraste österländska vävnader och mattor, pärlor och diamanter och till och med sällsynta böcker. Denna "fiera", marknad, var alltså avsedd även för förnämlig publik, och då den om kvällarna upplystes av ett oräkneligt antal vaxljus, som återspeglade sig i stora venetianska speglar, tyckte neapolitanarna sig ha kommit i sjunde himlen. Festligheterna föranledde poeterna att utge en stor volym, vari de till evärdlig ihågkommelse gåvo uttryck åt sin hänförelse.

Konungen hade liksom sin sachsiska gemål fått en mycket religiös uppfostran, och andaktsövningarna tyckas ha varit den enda andliga beröringspunkten mellan dem. Karl III var angelägen att vinna det mäktiga prästerskapet i sitt nya rike, han ministrerade ibland vid mässan, tvådde i botgörarkåpa de fattigas fötter i kyrkan dei Pellegrini, ja en gång i Bari iförde han sig kanikens "reverenda" och pälskrage och föreläste böner från korstolen som de andra kanikerna. Framför allt såg han levande helgon i fader Pepe, en jesuit, och fader Rocco, en dominikan, ett par oerhört äregiriga och sluga män, som föresatt sig att taga väldet över konungen, drottningen och hela nationen. Vad drottningen beträffar lyckades de fullständigt; Maria Amalia blev deras blinda redskap, och konungen var på god väg att bli det, ty de båda fäderna förstodo att smickra hans små svagheter.

För att vinna den talrika köpmansklassen instiftade Karl III med anledning av sin förmälning en ny orden, "di Santo Gennaro". Enligt denna ordens statuter kunde adelskap förlänas familjer, som ägnade sig åt handel med ylle och siden sedan två eller tre generationer. Bestämmelsen väckte ont blod hos baronerna och gjorde sitt till att försvaga den gamla adelns ställning.

I början av sin regering befattade sig konungen för övrigt ganska litet med statsangelägenheterna; han var upptagen av sin jakt och inrättade ett stort fasaneri på ön Procida. Inom kort visade det sig, att öns talrika kattor åto upp de dyrbara fåglarna. Karl utfärdade ett edikt, som vid strängaste straff förbjöd öborna att hålla kattor, och då någon djärv trotsare dristade behålla sitt älskade husdjur, straffades han med galärerna. Men vad hände? Efter råttjägarnas utrotande förökade sig råttorna till den grad, att de blevo en formlig landsplåga på ön, och inbyggarna förklarade, att om ej förbudet att hålla kattor upphävdes, skulle de ge sig av från sin gamla ö och flytta vore det så till de afri-

kanske barbareskerna. Karl III återkallade sitt kättedikt och lyssnade hädanefter mera till sin premierministers råd.

Premierminister var Bernardo Tanucci, en toskanare (f. 1698 †. 1782), f. d. universitetsprofessor i Pisa, som Karl fattat tycke för, medan han ännu var hertig av Parma. Upprinnelsen till denna kungliga sympati var följande. En spansk soldat, som begått något brott, tog sin tillflykt till närmaste kyrka såsom en för polisen fridlyst plats. Hertigen lät det oaktat gripa brottslingen, och i den process som på grund härav uppstod mellan prästerskapet och regeringen uppträdde Tanucci såsom försvarare av de världsliga, furstliga rättigheterna och påvisade de skadliga följderna av dessa kyrkliga prerogativ. Denne rättslärde kallade Karl III, då han blivit neapolitansk konung, till sin rådgivare.

Tanucci förstod att bevara konungens gunst och övertygade småningom monarken, att prästerskapets övermäktiga inflytande och det fullständiga beroendet av Rom vore till stor skada för den neapolitanska staten. Filosofiska och frisinnade strömningar bröto sig vid denna tid väg genom hela Italien. Särskilt i Neapel såsom handelsstad sysselsatte sig en mängd allvarliga tänkare med de sociala frågorna. Nationalekonomerna grubblade över utvägar att förbättra de fattiga klassernas ställning, och forskningar isynnerhet inom fysikens område voro en favoritsysselsättning bland de naturvetenskapligt intresserade.

Främst bland Neapels lärda stodo i början av XVIII seklet två reformivrande teoretiker: Giovanni Battista Vico, universitetsprofessor (f. 1670 † 1744), författare till verket "Scienza nuova", och Pietro Giannone (f. 1676 † 1748), vars "Neapels historia" än i dag är en av de grundligaste framställningarna av landets hävder. Vico ville ur det förflutna utdestillera principer i stånd att leda mänskligheten in på bättre vägar; han skrev historiens filosofi; men hans samtid förstod honom ej; han arbetade för kommande släktled. Giannone strävade att befria Neapel från romerska kurians despotism. Han framträdde emellertid för tidigt och måste med tio års förvisning och tjugo års fängelse böta för sin opposition mot Rom. Det enda han krävde var den världsliga maktens oavhängighet. Utmärkande för de dåtida idéströmningarna i Neapel var deras starka ekonomiskt-filosofiska inslag; där föddes nationalekonomiens grundprinciper. Antonio Genovesi (f. 1712) gav ut sitt berömda verk "Lezioni di commercio ossia di Economia civile" (1758). Giuseppe Maria Galanti (f. 1743) förvånade sina samtida med verket "Discorso intorno

alla constituzione della società ed al governo politico", och furst Gaetano Filangieri slutligen (f. 1752) tillämpade sina föregångares teorier på praktiska, legislativa områden. Hans mest berömda verk är "Storia della Legislazione". Han förfäktade domstolarnas oavhängighet och har i det avseendet inlagt oförglömliga förtjänster.

I XVII seklet voro alla mera framstående neapolitanska lärde jurister, advokater; i XVIII århundradet ägnade de sig nästan uteslutande åt ekonomiskt filosofiska studier. För poeterna fanns ingen plats.

Konungen som jägare och naturvän undvek staden så långt det var honom möjligt. Han intresserade sig särskilt för nya upptäckter, och därav hans vänskap för furst di Sangro, som vi strax skola tala om. Tanucci fann i Karl III en förstående lärjunge, som han lätt övertygade om nödvändigheten av förändringar i samhällsskicket. Inom kort började också striden med prästerskapet. Konungen förordnade, att påvliga bullor skulle träda i kraft inom riket, endast försåvitt monarken stadfäste dem, han förbjöd prästerskapet att förvärva nya jordagods, ty som vi redan nämnt hotades riket av faran, att all dess jord skulle övergå i kyrkans ägo. Då två karmeliter, som intogo en hög ställning inom sin orden, nekade att utlämna några förbrytare, som tagit sin tillflykt till deras kyrka, befallde konungen, att de skyldiga skulle bortföras med våld, och de halsstarriga munkarna förvisade han ur riket. Regeringen förordnade vidare, att nya kyrkor ej fingo uppföras utan den världsliga maktens tillstånd, och då en from familj i Abruzzerna byggde en kyrka utan att ha inhämtat tillståndet, lät konungen till varnande exempel jämna helgedomen med marken. Tanuccis mot prästerskapet riktade förordningar väckte en oerhörd förbittring inom de klerikala kretsarna. Biskoparna hade icke längre rätt att hålla egen milis, kleresiets fullständiga oavhängighet av den världsliga makten upphävdes, de andliga godsen belades med skatt, och vad som allra mest förbittrade prästerskapet, dess tjänstfolk och hushållerskor, som hittills hört till de "oantastliga" personerna, underställdes den världsliga jurisdiktionen.

Sedan han stävjat prästerskapets övergrepp, vände sig Tanucci mot adeln, baronerna. Det var en svår uppgift, men småningom kröntes även den med framgång.

Utom jakten hade Karl III en annan, nyttigare vurm, vurmen att bygga. Han anlade vägar, byggde broar, ytterst behövliga i

det neapolitanska riket, och uppförde för egen räkning två sommarpalats. Kullen Capodimonte i närheten av staden var ett tillhåll för beckasiner, vad under att konungen ville slå sig ner hos beckasinerna, då de inte ville komma till slottet? Där uppförde han alltså ett palats, och intill anlades sedermera porslinsfabriken. I Portici åter fanns det gott om vaktlar, och viken var mycket fiskrik, och som konungen icke heller försmådde fiske, lät han uppföra ett palats också där. En hovman fäste konungens uppmärksamhet på faran att bo invid Vesuvius, men den fromme konungen svarade, att han litade på Herren Gud, den obefläckade jungfrun och den helige Januarius. "Ci penseranno Iddio, Maria Immacolata e San Gennaro". Och det andra kungliga palatset restes.

II

Länge hade man i Neapel känt bristen på en teater värdig sångens och musikens stad. Den måste ligga mitt i staden, ty publiken kunde inte gärna i sena kvällen ge sig ut till vaktlar och beckasiner. Arkitekten Medrano uppgjorde planen, en mängd hus i närheten av kungliga slottet revos, och inom kort reste sig den storslagna San Carlo, en av de största teatrarna i Europa. Medranos planritningar utfördes av en egendomlig man, som redan den siste österrikiske vicekonungen hade riktat uppmärksamheten på. Angelo Carasale utgick från en smedja, kastade sig in på alla möjliga slags företag och var till och med direktör för den neapolitanska San Bartolommeoteatern, innan han slutligen blev Karl III:s gunstling. På tre år fullbordade Carasale den väldiga byggnaden, och första föreställningen kunde äga rum 4 november 1737, på konungens skyddshelgon den helige Karls dag. Konungen var angelägen, att operan skulle bli populär, och bad grevinnan de Charny, en stor favorit i neapolitanska societeten, att hon skulle agitera till förmån för det nya företaget. Aristokratien hyrde loger, och San Carlos invigning blev en nationell högtidsdag. Stadsborna gladde sig vid tanken, att deras opera skulle bli berömd i hela Europa, och ansågo teatern som ett synligt tecken till att Neapel från en provinsstad hade blivit huvudstaden i ett stort rike. På kvällen 4 november var hela kvarteret kring teatern upplyst av facklor, de förgyllda vag-

narna med magnifika hästar betjänterna i sammetslivrén och vita peruker framkallade ett sorl av beundran bland den packade åskådarhopen, och då vackra damer i blommiga robronger och herrar i broderade frackar och med värja vid sidan började stiga ur framför operaportarna, då skallade jublet vida omkring. Kungaparet kom åkande i en sexspänd karet, men återvände till fots till sitt närbelägna palats. Traditionen berättar, att Carasale under de tre timmar föreställningen varade uppförde och dekorerade galleriet, som från kungliga logen förde till palatset. Men det är endast en sägen, som vill framhäva Carasales oerhörda fortfärdighet. I själva verket var galleriet redan i hemlighet uppfört, och den påpasslige byggmästaren endast öppnade det för första gången efter föreställningens slut, så att konungaparet kunde återvända till palatset den vägen.

Man uppförde Metastasios musikdrama: "L' Achille in Sciro" med en prolog, i vilken tre allegoriska gestalter uppträdde: Storsintheten, Äran och Raskheten, den senare säkert en allusion på byggnadens snabba fullbordan. Då dessa gestalter hade givit uttryck åt sin undersåtliga hänförelse, föll kören jämte publiken in: "Viva Carlo! Viva Carlo!"

Teatern badade i skenet av vita vaxljus, återkastat av talrika speglar; men starkare än den konstgjorda upplysningen strålade de vackra kvinnornas ögon, ty Neapel och Sicilien hade sänt vad de hade skönast till högtidligheten. Som vanligt överglänste sicilianskorna de neapolitanska damerna i fägring, ty bland dem bibehöll sig ännu den grekiska typen, förhöjd av det heta moriska blodet. Konungen var mera intresserad av baletten än av musiken; den ryktbare presidenten de Brosses, som såg honom på operan fyra år senare, anmärker, att monarken konverserade under första hälften av föreställningen och sov under den andra. De Brosses tillfogar: "Cet homme assurément n'aime pas la musique". En liknande iakttagelse gjorde Casanova, då Karl som konung av Spanien tillbragte en afton på operan i Madrid. "Denne monark", skriver den beryktade äventyraren, "liknar ett får i ansiktet, och även hans hörselorgan tycks vara fåraktigt, ty också det djuret saknar sinne för harmoni".

Om konungen och den neapolitanska publiken i åratal kunde fröjda sig åt minnet av Carloteaterns högtidliga invigning, måste åter den man som hade största förtjänsten om operabyggnaden snart med vemod tänka tillbaka på denna triumfens dag.

Han litade för mycket på sin lyckliga stjärna. Efter opera-

husets fullbordan anförtrodde konungen sin favoritarkitekt allehanda offentliga arbeten, som den forne smeden utförde med exempellös raskhet. Han hade väldiga inkomster, vande sig att leva på stor fot, bodde i ett ståtligt palats, höll en massa betjäning, livbjerade med rashästar och depenserade oantliga summor på vänsmöter och kortspel. Uppburen av konungen hade han fritt tillträde till ministrarna och blev allt högmodigare. Naturligtvis växte antalet avundsmän, och aristokratien och hovmännen togo anstöt av den förtrolighet konungen visade honom. En gång lade man märke till att Carasale inbegripen i ett samtal med Karl III, som satt i sin vagn, stödde sig mot den kungliga landån och till och med satte upp ena foten på vagnssteget. Denna brist på vördnad för monarken upprörde hela den högre världen i Neapel; man ansåg tiden inne att störta den förmätne, dess mer som ryktet allt bestämdare förmälde, att han missbrukade konungens ynnest och riktade sig på det allmännas bekostnad. Man gav sig ej, förrän rättvisan ingrep och insatte den lättsinnige entreprenören i Castello di Sant'Elmo. Där utspelades inom kort slutakten i smedens liv; efter några månader avled han där, 1742, träffad av slag eller, som det också uppges, förgiftad av sina avundsmän.

Karl III älskade baletten; men på drottningens och hennes två andlige rådgivares tillskyndan infördes icke dess mindre ytterligt stränga teaterförordningar, avsedda att skydda publiken för all slags immoralitet. Balettdansöserna måste bära svarta benkläder, antagligen av trikå, och ha barmen betäckt med tyll; för herrarna var det strängeligen förbjudet att växla några tecken med de kvinnliga artisterna på scenen. En infanterikapten, baron Sarnelli, som förbröt sig i det avseendet, blev förbjuden att visa sig på teatern, och en annan officer, som alltför djärvt mönstrade damerna i logerna, blev ganska eftertryckligt bestraffad. Då Alexander Bach 1761 besökte Neapel, ville han enligt gammal vana underhålla sig med sångerskorna och avlade en gång visit bakom kulisserna, men detta undgick ej teaterstyrelsens uppmärksamhet, och operans uditore förbjöd honom dylika djärva utflykter. Bach tog rättelse, och dagen därpå uppsökte han ej skådespelerskorna bakom kulisserna utan i deras loge. Men även detta motsatte sig uditoren och befallde honom i konungens namn att lämna logen för att ej väcka skandal bland publiken. Det fanns emellertid utvägar att kringgå de stränga lagarna. Teatern var upplyst med tjocka ljus, flertalet fästa framför logerna. Den stora massan av dessa vaxfacklor alstrade en outhärdlig hetta.

och logernas abonnenter släckte därför vanligen ljusen, så att endast scenen var upplyst, och publiken åtnjöt en fullständig frihet i mörkret.

Mellan regeringen och artisterna rådde för övrigt ett beständigt, ofta förbittrat krig. I synnerhet sångerskorna och aktriserna vid de mindre teatrarna voro utsatta för oupphörliga trakasserier av myndigheterna. En gång förklarades de så gott som alla för kvinnor av lösa seder, och ett särskilt kvarter anvisades dem att bo i. De förolämpade konstnärinnorna vände sig till konungen med bön att bli besparade denna oförrätt, "ty till sångerskors och dansösers karaktär och yrke hör visserligen även älskvärdhet mot männen, men det oaktat kan man icke jämnställa dem med djupt sjunkna kvinnor". Konungen gillade konstnärinnornas synpunkt och gav polisen order att hädanefter vara hänsynsfullare mot dem; man till och med gav sångerskorna tillstånd att visa sig på offentliga promenader och nöjen, därvid åberopande sig på vissa liberala stadganden i Teodosius kodex. Lagstiftarna grepo ganska långt tillbaka i tiden.

Rättvisan kräver emellertid erkännandet, att teaterartisterna ofta vållade sedlighetens väktare rätt stora bekymmer. I andra hälften av 1700-talet ansågs Caterina Gabrielli för den förnämsta sångerskan i Italien, men genom sin fägring och sin sång förvred hon till den grad männens huvud, att hon av den anledningen två gånger förvisades från Wien och sedermera också från Turin och Parma. Hon var romarinna, dotter till en kock, och kallades La Cuochetta. Liten och sprittande livlig var hon ej rädd för någon, inte ens för den sicilianske vicekonungen. Under en vistelse i Palermo fick hon en okuvlig motvilja för vicekonungen, markis Fogliani, hon vägrade antaga hans middagsbjudningar, och då den höge dignitären uppenbarade sig på teatern, började hon till publikens förvåning sjunga sotto voce. Den vredgade markisen lät arrestera henne, och i tolv dagar fick hon sällskapa med en allt annat än utvald publik. Men Caterina tappade ej humöret för det; hon knöt vänskap med sina olyckskamrater, sjöng för dem, bjöd dem på goda middagar och till och med betalade någras skulder. I Neapel bevistade en gång den franske abbén Coyer en föreställning, där hon uppträdde som Dido, och fransmannen blev så hänförd, att han förklarade Eneas måste ha varit mycket from för att kunna motstå hennes sång och hennes tjusande behag.

Med sångerskor och dansöser följde mycket ofta utlänningar till Neapel, vanligen engelsmän, som vållade teaterstyrelsen stora

besvär. Gabrielli ledsagades en gång av en insulan, som inte nöjde sig med att träffa henne utanför operan, utan försökte komma till tals med henne även under föreställningarna. Man befallde honom att lämna teatern; engelsmannen svarade, att han lydde endast sin egen monarks befallningar, inte den neapolitanske konungens. Dagen därpå utvisades han från Neapel. En annan engelsman, mycket svartsjuk till sin läggning, hade ett kärleksförhållande med Caterina; men sångerskan var honom inte trogen, vadan den bedragne älskaren återvände till London. Några år därefter träffade han henne i England och inbjöd henne en kväll till en roddtur på havet. Då man kommit ett stycke från land, befallde den hämndgirige britten sina två roddare att kasta henne över bord och draga upp henne efter ett grundligt bad. Men sångerskan var en skicklig simmerska, hon tog sig fram till stranden och skulle ha ställt till åtal mot förrädaren, om han ej blidkat henne med en hög penningsumma.

En äventyrare, som uppgav sig vara polack och förde de underliga namnen och titlarna av greve Giorgio Azzo Migliorucci di Petrella Nienclawski, nobile patrizio del Regno di Polonia e libero Barone del Palatinato di Cracovia, gifte sig i Rom med balettdansösen Santa Olivieri kallad Raggiana och ville 1741 med hustru och son bosätta sig i Neapel; man vägrade honom emellertid tillstånd, och han måste draga sina färde.

Berömda klosteraktörer voro under Karl III celestinmunkarna di S. Pietro a Maiello; de spelade kvinnoroller i kvinnodräkter och anordnade buffaoperor. Stor popularitet fick operetten "La Tavernola abbentorosa" av Pietro Trinchera. Innehållet var ungefär följande. En eremit, fra Macario, hade stort inflytande i fromma familjer, stiftade äktenskap och åtog sig allehanda delikata uppdrag och fick föda och vin för besväret. Men en gång gåvo honom två flickor så mycket god falerner till lön för hans tjänster, att anakoreten drack sig rusig. Härav begagnade sig en spjuver vid namn Maso, iförde sig kvinnokläder och inbjöd honom till sitt hus. Men Macario nyktrade till, förstod, att man ville gyckla med honom, och beslöt i sin tur att driva gäck med Maso. Han började spela from, förespeglade kvinnorna den himmelska saligheten, om de började föra ett kyskt liv, och gjorde ett sådant intryck på Masos följeslagerskor, att de alla blevo anakoreter. Maso var förtvivlad, ty bland de omvända befann sig också hans älskarinna, som från den stunden icke mera ville se åt sin älskare.

Detta slags komedier gåvo artisterna rikliga tillfällen till icke

alltför anständiga uttryck och åthävor. Men Karl III:s och ministern Tanuccis makt sträckte sig icke innanför klostrens murar. Konungen själv utmärkte sig åtminstone under de första åren av sitt äktenskap för exemplariska seder. Charles de Brosses berättar om honom, att "il n'avait point de lit dans son appartement, tant il était exact à coucher dans celui de la reine"; men samhället var alltför vant vid traditionerna från Baja och Pozzuoli för att ändra sig genom den dygdige monarkens inflytande, och även på konungen verkade småningom Neapels klimat och traditioner så, att han fattade utpräglat tycke för baletten, om än svept i svarta trikåer.

Den främste komediförfattaren under Karl III var baron de Liveri, vars dramer och komedier en lång tid hade stort rykte. Baronen tillhörde en utarmad adelssläkt från trakten av Nola; han ägde visserligen ett förfallet slott, men på hans middagsbord förekom endast bröd och ost, som han måste skölja ned med vatten i stället för vin. Sin uppfostran fick emellertid unge Liveri i adelskollegiet i Neapel och uppträdde där i tragedien "Clitemnestra", som lärjungarna spelade vid något festligt tillfälle. Från den tiden daterade sig hans lust för dramatiskt författarskap. I enformigheten hemma på slottet förströdde han sig sedermera med att skriva komedien "Contessa", som spelades på en amatörföreställning i Nola. Händelsevis passerade Karl III just då igenom den lilla staden, och komedien föll honom i smaken. "Contessa", spelad första gången 1735, kom upp på den kungliga hovteaterns scen, och som pjäsen behagade konungen, måste allt hovfolket applådera, fastän den var ganska tråkig. Liveri flyttade med sin hustru och hela sin barnskara in till Neapel, skrev den ena komedien efter den andra och blev för en längre tid den populäraste neapolitanske teaterförfattaren. Fast hans pjäser varade i sju timmar, hade de framgång, ty de voro "uppskakande" och lockade publikum till tårar. Författaren såg till, att de fingo en ståtlig iscensättning, och i intet av hans stycken saknades narren, "il buffo napoletano", publikens favorit, skapad av aktören Domenico Voccaro och baronen-författaren, som ej saknade kvickhet. Trots sina pjäsers tillfälliga framgång dog Liveri nästan i armod, de enda inventarier han efterlämnade i sitt slott voro en mager märr och en råttfångande katt.

Ett av den neapolitanska publikens favoritskådespel voro "krubborna", som med stora kostnader anordnades i december och januari. Dylika krubbor förekommo visserligen på den tiden vid många europeiska hov, i Spanien, Portugal, i Wien och München,

men Neapel och Palermo överglänste i det avseendet alla andra huvudstäder. Flertalet krubbor utställdes för vinnings skull, och anordnarna togo hög entré av publiken. På dessa plastiska bilder återgivande Kristi födelse arbetade de förnämsta konstnärer. Det var dock inte fråga om att troget söka återge den bibliska scenen, huvudsaken var att roa publiken. Det anordnades därför scener ur det neapolitanska livet, sorgliga eller glada, triviala eller storslagna, men alla utan minsta samband med den bibliska berättelsen.

Den berömdaste krubban i Neapel i andra hälften av 1700-talet utställdes av bokhandlaren, signor Torres. Det var en mästerlig skapelse. I första planet parker, dalar med vattenfall, en brusande ström, av frukter dignande träd, i fonden Vesuvius, snöhöljda berg, en vid horisont. Mitt i detta landskap hus, gator, en rörlig procession av marionetter; den neapolitanske ärkebiskopen, omgiven av prästerskapet och en mängd folk, bär kruset med den helige Januarius blod och söker med denna relik besvärja ett utbrott av Vesuvius. Längre bort på gatan går en kapucin från hus till hus, ringer på och ber om en allmosa, vidare ses nunnor sitta i sin kyrka och läsa böner, på åkrarna bärgar lantfolk säd eller plöjer. Slutligen ses de tre konungarna nalkas Betlehem prydda med den helige Januarius orden, och efter dem följer en massa livréklädd betjäning och en rad hovvagnar efter mönstret av Bourbonhovets galakareter.

Glädjen över Kristi födelse symboliseras av en balsal, där en elegant abbé just träder in arm i arm med en vacker dam i robrong, följd av en hel rad par beredda att börja träda dansen. Där saknas varken harlekiner, pantaloner, pulcineller eller lazzaroner som utföra muntra "lazzi".

Det existerade en viss skillnad mellan marionettfigurerna i Neapel och på Sicilien. I Neapel utställdes för det mesta dockor i dräkter, som voro trogna kopior av det dåtida modet, huvudena voro gjorda av emaljerad terrakotta, händer och fötter skurna i trä. De sicilianska dockorna åter, helt och hållet av trä, voro visserligen iklädda dräkter av ylle, siden eller lärft, men dräkterna voro överdragna med gips, för att de skulle synas och göra intryck av att vara snidade i trä. En av de skulptörer vilkas marionetter skattades högst var Giuseppe Sammartino, och jämte honom utmärkte sig Giuseppe Gori, Lorenzo Mosca och flera andra i detta konsthantverk. Brokad-, sammets- och sidentyg i diminutiva mönster vävdes enkom för marionetterna, och juvelerarna förfärdigade smycken av äkta stenar för samma ändamål. Alla

hantverk bidrogo till marionetternas utstyrsel; vapensmederna smidde vapen, sömmerskor och brodöser förfärdigade linne, krukmakarna mikroskopiska bordskärl, och på det sättet uppstodo de trognaste imitationer av allt vad man i dagliga livet såg på gatan, på teatern, på landet och vid kungliga hovet.

III

Utom de aristokratiska teatrarna, såsom San Carlo, Fiorentini och den lilla hovteatern, fanns det i Neapel sedan gammalt några folkteatrar eller rättare teaterskjul. De förlades för det mesta till slottstorget eller till parken utanför Porta Capuana och voro förlustelseställen för medelklassen och folket. Dessa småteatrar som vanligen kallades "Cantina" eller "San Carlino", hade oftast en kortvarig existens. Men till sist slog sig "San Carlino" igenom och blev en av Neapels sevärdheter, som utlänningar aldrig försummade att besöka.

Författaren minns ännu dödsryckningarna av den där institutionen, som i decennium efter decennium hade narrat hela Neapel att skratta.

Slottstorget, där den lilla teatern låg, försvann småningom, miste sin forna karaktär, stora byggnader började resa sig kring den, och den till och med ändrade sitt namn till Piazza Municipio. Det behövdes utrymme för nya byggnader, och dödsdom avkunnades över San Carlino, ett litet envånings stenhus, som då det på grund av grannhusen icke kunde vidga sig uppåt fördjupade sig nedåt. Till parterren gick man ned för ett tiotal trappsteg, och framför sig hade man så en avlång, mycket smutsig liten teater: nötta fåtöljer, överallt apelsinskal, tidningspapper, kringströdda vissna blommor; publiken densamma som man ser nere i hamnen, på Santa Lucia; i logerna, för övrigt fåtaliga, högröstade damer i bjärta toaletter och konstiga frisyrer, mumsande på konfekt eller dadlar. San Carlino hade för övrigt haft sina glansdagar även den, då lakejer i peruker ledsagade sina härskarinnor dit, ty de högre neapolitanska samhällsklasserna älskade folkliga komedier och visor på lazzaronernas dialekt. Smutsigt var där dock alltid, såsom engelska, franska och tyska resenärer på 1700-talet intyga. Engelsmannen Samuel Sharp, som vistades i Neapel 1765 och hyrde en vaken italiensk guide att följa sig till alla sorts "nästen", berättar, att på teatern, som då bar namnet Cantina,

ANTONIO DI SANGRO'S GRAVE
by Francesco Queirolo

såg han idel karlar i flottiga hattar och skjortärmarna. Det frapperade öbon, att ingen bland publiken hade en näsduk och att man spottade var som helst, även på väggarna.

Och ändå spelade den där teatern en viktig roll i utvecklingen av den neapolitanska dramatiken och kulturen, ty den trängde ut de spanska teaterstyckena och bidrog att tränga ut spanska språket, som under vicekonungarna hade inrotat sig så, att ännu under Bourbonerna, under Tanucci, de neapolitanska ämbetsskrivelserna mestadels avfattades på dålig spanska.

Oftast spelades det i San Carlino komedier a soggetto, d. v. s. il soggettista, vanligen på en gång författare och skådespelare, berättade dagen före styckets uppförande i korthet dess innehåll för sina kamrater, fördelade rollerna ibland dem och lämnade handlingens utgestaltning åt dem. Det livliga sydländska skådespelarintellektet bemästrade uppgiften med lätthet, trots att artisterna saknade varje spår till bildning och aktriserna i San Carlino oftast icke ens kunde skriva sitt namn.

Favoritgestalterna i dessa komedier voro naturligtvis Pulcinella och Servetta, den senare en pigg kammarsnärta, fallen för kärleksäventyr och intriger av alla slag och ofta kallad Colombina. Till San Carlinos speciella typer hörde Tartaglia, familjefar, ofta läkare, och huvudpersonen i handlingen. I nästan varje dåtida neapolitansk komedi spelade turken en viktig roll, ty förbindelserna mellan Neapels handelsvärld och österlandet voro så livliga, att en turk oundgängligen hörde till på scenen. Handlingen försiggick vanligen i Konstantinopel, och storvesiren var förälskad i Colombina.

San Carlinos komediograf var i åratal Francesco Cerlone (f. 1730), den populäraste neapolitanske teaterförfattaren i XVIII seklet, en halvt mytisk gestalt. I sin ungdom lärde han broderi. Som gesäll i sitt yrke kom han till Rom, där han gjorde bekantskap med aktörer, och återkommen till Neapel började han skriva komedier. Man jämförde honom med den tyske Hans Sachs, skomakare till yrket, som också utbytte nålen mot pennan. Redan 1760 var Cerlone allmänt känd, och sedermera översvämmade han Neapels stora och små teatrar med sina komedier. Han utgav ett tiotal band av dem. Sägnen förmäler emellertid, att alla dessa komedier och buffaoperor skrev egentligen Francescos bror, Don Filippo Cerlone, dominikan; då det emellertid ej passade sig för en munk att släppa ut en sådan massa uppsluppna och framför allt oanständiga alster i världen, fick Francesco författar-

äran. F. d. brodören infann sig ibland i dominikankyrkans sakristia, där Filippo omärkligt drog fram ur kåpärmen en pappersrulle, som Francesco hastigt stoppade i fickan. De båda bröderna gingo så försiktigt till väga, att saken upptäcktes först några år efter Filippos död, då de andliga myndigheterna inte längre kunde nå honom. Hemligheten skall ha röjts av dominikanens biktfader. Det är dock svårt att tro, att ej Francesco hade någon del i författarskapet; antagligen var det ett broderligt dramatiskt kompaniskap, där den mera begåvade dominikanen spelade huvudrollen. Med författandet av värdsliga lustspel beredde han sig litet omväxling i det enformiga klosterlivet. Jämte Cerlone var på den tiden också Lorenzi en berömd neapolitansk komediförfattare; men varken den ene eller den andre kan jämföras med den venetianske Goldoni.

Trots bröderna Cerlones komedier var det ibland bekymmersamt för småteatrarna; då inkomsterna sinade, anordnades en sorts altare i teaterförstugan, och scenpersonalen sjöng fromma sånger för att Madonnan och helgonen skulle förbarma sig och inge publiken håg att besöka teatern. 17 januari, den helige Antonius abbotens dag, förrättades gudstjänster på alla teatrarna, även på San Carlino; den helige Antonius var nämligen beskyddare mot eldsvådor, och man litade ej på att brandvakterna i händelse av eldsvåda skulle förmå rädda kulisser och garderob.

1884 började San Carlino rivas, och äldre neapolitanare nästan fällde tårar över förlusten av detta den nationella kvickhetens tempel, Ännu länge talade man om folkscenens sista impressarier, Gilda och Edoardo Scarpetta.

IV.

Efter San Carlos fullbordan grep sig Karl III an med att uppföra ett stort, verkligt kungligt sommarresidens i Caserta; men Carasale var redan i onåd, och till ledare av det nya företaget inkallades arkitekten Lodovico Vanvitelli från Rom. Det uppstod ett väldigt palats med teater och en park, som var ett troget uttryck för smakfördärvet i andra hälften av XVIII seklet. Där saknades varken fontäner, vattenfall eller klippta träd i militäriskt raka led. Vattnet måste ditledas från berget Taburno medelst en tjugosju mil lång viadukt, Maddalonis dal överspändes av en oerhört lång bro vilande på grova pelare; den kungliga

kaprisen Caserta kostade sju miljoner dukater, som utpressades av det fattiga landet.

Trots detta slöseri förtjänade den kungliga regeringen högt beröm, om än inte för liberal framstegsvänlighet så åtminstone för sina försök att utrota sekelgamla missförhållanden. Men konungens och Tanuccis förehavanden följdes med spänd uppmärksamhet av prästerskapet, som ej kunde glömma inskränkningarna i sin makt. Drottningens båda rådgivare, franciskanen och dominikanen, återvunno småningom sitt inflytande och arbetade ihärdigt på att störta Tanucci. Till dem slöt sig den neapolitanske kardinalen Spinelli. Kardinalen började att uppföra en stor, fängelseliknande byggnad med kasematter, vars bestämmelse befolkningen till en början ej förmådde gissa. Men när så en vacker dag en tavla med inskriften "Sant' Uffizio" inmurades över den hemlighetsfulla byggnadens port, då råkade hela Neapel i rörelse. Ända sedan spanska tiden hade det neapolitanska folket stritt mot införandet av denna fruktansvärda institution, och nu, då de från Frankrike stammande filosofiska strömningarna hade spritt sig över hela västerlandet, nu skulle det där spöket dyka upp . . . Adel, folk, borgare, lazzaroner reste sig som en man, grepo till vapen, avväpnade militärbevakningen och grusade byggnaden med den olycksvarslande tavlan, och kardinalen själv hade så när fallit offer för raseriet. Men konungen vaknade till besinning, insåg sitt missgrepp och utfärdade ett dekret som förbjöd institutionens införande. Karl III blev nu populärare än någonsin, ministern Tanuccis ställning befästes. Prästerskapets anslag mot samvetsfriheten väckte de tänkande; kring ministern Tanucci fylkade sig en skara filosofer och nationalekonomer, och, märkligt nog, innan ännu encyklopedisterna hade framträtt i Frankrike, var redan en andlig omvälvning i gång i Neapel. Konungen var ännu alltför fången i gamla föreställningar för att ställa sig i spetsen för reformatorerna, men han var förståndig nog att lämna fältet öppet för de "upplysta".

Josef II, som under Ferdinand IV:s regering besökte Neapel, ger en ganska osympatisk skildring av Tanucci i ett brev (1769) till sin mor, kejsarinnan Maria Teresia. Visserligen, säger han, är ministern en mycket begåvad och högt bildad man, men han är en pedant som få, "un pedant fieffé", han gör berg av sandkorn, upptar sin tid med idel oväsentligheter och försummar de verkligt viktiga angelägenheterna. Svartsjuk om sin makt delar han ut alla nådebevis och skjuter konungen åt sidan så vitt han

kan. Hertig Albert av Sachsen säger om Tanucci, att han ser högst tarvlig ut, mera liknar en skolfux än ministern i ett stort rike. Men de där omdömena äro ytliga; Tanucci var under Karl III och länge under Ferdinand IV själen i den neapolitanska styrelsen och kämpade outtröttligt mot sekelgamla missförhållanden. Och striden mot det gamla samhällsskicket var så hård, att då franska revolutionen i slutet av århundradet spred sig till Neapel, hade konungamakten ännu icke lyckats tillintetgöra feodalismen och prästväldet.

Karl III:s husliga förhållanden avlägsnade honom mer och mer från familjekretsen och stegrade jaktvurmen.

Drottningen stod fullständigt under pater Roccos och pater Pepes inflytande, hon tillbragte nästan hela dagarna i bön i kapellet, späkte sig och hörde gärna, att folket kallade henne ett helgon, "santarella". Under dessa asketiska övningar försummade hon alldeles sina tre söners uppfostran. Yngste sonen, Ferdinand, som en dag skulle bli faderns efterträdare på neapolitanska tronen, föddes 12 januari 1751. På munkarnas inrådan utsågs till amma åt honom Agnese Rivelli, en borgarkvinna från Vallo i provinsen Salerno, en storväxt, kraftig och ståtlig, men dum och råbarkad kvinna, som till på köpet blev oerhört högfärdig över sitt nya kall. Hon mottog "det höga ämbetet" blott på det villkoret, att hon till Neapel fick taga med sig sin äldste son Gennaro, som just ingick i sitt fjärde år.

Enligt spansk hovsed gav man alltid en nyfödd konungason en kamrat av ungefär hans egen ålder, som uppfostrades tillsammans med honom. Denne "Menino", så kallades fosterbrodern, åt tillsammans med infanten, lekte med honom, undervisades tillsammans med honom; då det kungliga barnet förbröt sig på något sätt, blev vanligen Menino straffad i stället för infanten, ty det ansågs för hans fel, om infanten ej var snäll.

Ferdinands Menino blev alltså Gennaro Rivelli, en stor och stark pojke, men lika ohyfsad som modern och ej med de bästa anlag. Som drottningen var alltför upptagen av sina andaktsövningar för att ha tid med barnet, blev det Agnese Rivelli, "Aja", som nästan uteslutande ägnade sig åt Ferdinands uppfostran. Hovceremonielet tillät för övrigt ingen utom Aja att vaka över infanten. Det var ett oförnuftigt, pedantiskt ceremoniel, som lånats från spanska hovet och inte alls överensstämde med neapolitanarnas karaktär och livliga sinnelag. Kartusianklostret San Martinos klocka reglerade från daggryningen till kvällen det

neapolitanska hovets liv, förkunnade tiden för morgonbönen, för de kungliga barnens lekar, för frukosten, middagen, härskarfamiljens alla sysselsättningar. Varje viktigare förrättning ledsagades av hovmännens bugningar, de guldsmidda hillebardiärernas "giv akt", en underdånigt högtidlig tystnad i den kungliga sviten. Etiketten sträckte sig ända till områden, där fantasien gör halt. Då konungaparet skulle tillbringa aftonen i San Carlo, begav sig en liten gardesavdelning dit ett par timmar i förväg, eskorterande ett hemlighetsfullt, med rött sammet klätt skrin, som bars av två lakejer. På skrinets lock var det kungliga vapnet broderat, och hela tåget föregicks av två betjänter med tända facklor. Det mystiska skrinet placerades i ett kabinett intill kungliga logen, och folk som kände till hovsederna berättade för den nyfikne främlingen, att skrinet innehöll några silverkärl, som visserligen äro mycket nödvändiga men som man i dagliga livet brukar behandla med mindre högtidlighet.

Den spanska hovetiketten vakade även över de intimaste tilldragelser i härskarfamiljen; en mer än nödigt svår prövostund för drottningen var hennes nedkomst, ty liksom i Spanien och Frankrike måste en hel hovkommission vara närvarande i sjukrummet och avge intyg om att barnet verkligen var en medlem av dynastien. Då Maria Amalia insjuknade i kopporna och låg sjuk i fyrtio dagar, tilläto ej hovföreskrifterna konungen att en enda gång besöka sin gemål.

Trots all etikettens tyngd och trots alla svårigheter ett föråldrat samhällsskick beredde var Karl III:s regering den bästa Neapel hade haft sedan Alfons I:s dagar, och förtjänsten var till stor del ministern Tanuccis.

Då Tanucci anlände till Neapel, befann sig skolväsendet i fullständigt förfall. I skolorna undervisades endast nödtorftigt i latin, undervisning i historia, geografi, matematik, italiensk litteratur förekom ej alls; utom några lägre skolor funnos endast tre elementarskolor, vilkas lärare naturligtvis voro präster. Den förnämsta flickskolan var Conservatorio dello Spirito Santo med sextio nunnor. Dessa disponerade över medel till underhåll av lösa kvinnors döttrar, så att flickorna ej skulle växa upp under sina omoraliska mödrars inflytande. De fromma systrarna föredrogo att dela ut medlen till döttrar av visserligen fattiga, men aktningsvärda familjer; för att emellertid donatorernas bestämmelser skulle uppfyllas, måste flickornas mödrar skaffa sig intyg, att de tillhörde gatslinkornas skrå. I klostren lärde sig flickorna

för övrigt föga; de endast bereddes för kyrkan och om möjligt för klosterlivet, så att klostren skulle bli befolkade.

Ett universitet existerade visserligen, men det förtjänade ej namnet. Där undervisades i civil- och feodalrätt såsom det nyttigaste vetandet i de invecklade neapolitanska rättsförhållandena; i medicinska fakulteten höllos anatomiska föreläsningar endast fyra gånger om året, naturvetenskap och matematik voro bannlysta såsom endast spridande otro och kätteri. Däremot undervisade jesuiter i Aristoteles filosofi efter gammal, skolastisk metod. Galilei och Gassendi ansågos för kättare.

Först under Tanuccis ministertid påbörjades en reformering av läroanstalterna; men framstegen voro långsamma, och ännu 1768 skrev abate Galiani, att kvinnornas uppfostran var en kräfta på samhället, ty den var roten och upphovet till dumheten, vidskepelsen och all annan styggelse. Man trodde på svartkonst, och "den lärde" Constantino Grimaldi, domare i högsta domstolen, utgav omkring 1700 ett verk om den svarta magien. "Delle operazioni che dipendono della magia diabolica artificiale e naturale".

Som en stor förtjänst hos Karl III:s regering måste man räkna, att de arkeologiska grävningarna i Herkulanum då återupptogos och samlingarna i villa Farnese i Rom överfördes till Neapel. Redan 1689 hade hertig d'Elbeuf vid underrättelsen att några brunnsgrävare i Herkulanum hade stött på antika skulpturer gripit sig an med metodiska grävningar, som lett till upptäckten av ett tempel och flera statyer. En del av dessa fynd skickade d'Elbeuf i gåva till Eugen av Savoyen i Wien. Efter hertigens avresa från Neapel upphörde de arkeologiska forskningarna i Herkulanum, och först 1738, på Karl III:s befallning, återupptogos de. Det arbetades med stor iver, och hela Neapel väntade med nästan feberaktig otålighet på rapporterna från Herkulanum och gladde sig åt de nya förvärven. Konung Karl lät tills vidare placera fynden i sitt palats i Portici, och näst jakten intresserade honom ingenting så som "scavi". Han hemlighöll dem så vitt han kunde för utlänningarna och framför allt för engelsmännens krämarlystnad, och detta hans försiktighetsmått har lett till att Neapels museum blivit den främsta samlingen av klassiska skulpturer Särskilt vaktade Karl III det engelska sändebudet William Hamilton, som tävlade med konungen att inköpa grekiska vaser och sålde dem till London. Hamilton skaffade sig i tysthet reda på i vilka trakter vasfynd gjordes, och där lät han konungen

ovetande anställa grävningar. Han utgav sedermera, som vi skola se, en mycket värdefull publikation om grekiska vaser.

Karl III:s gagnerika verksamhet avbröts oväntat 1759. Ferdinand II av Spanien avled barnlös, och den neapolitanske Karl III blev hans efterträdare på spanska tronen. Bägge Sicilierna tillföll den minderårige Ferdinand, son till Karl III och den sachsiska prinsessan.

Ferdinand hade just fyllt nio år; han var frisk, ovanligt stark för sina år och ganska intelligent, men behövde en kraftig hand som ledde honom. Vid sin avresa till Madrid tillsatte Karl III i Neapel en förmyndarregering, som skulle styra riket till dess Ferdinand blev myndig, d. v. s. sjutton år. 6 oktober 1759 sammankallade konungen de förnämsta baronerna och ombud för staden, bland andra lazzaronernas överhuvud, och omgiven av sin familj, ambassadörerna, ministrarna och den tillsatta förmyndarregeringen lät han uppläsa en akt, vari han avsade sig neapolitanska kronan till förmån för sin son och önskade sina hittillsvarande undersåtar en långvarig fred och allsköns framgång. Rörd spände han av sig den värja Ludvig XIV hade skänkt hans far, Filip V, och räckte den till den lille Ferdinand med orden: "Tag den till trons och undersåtarnas försvar."

Samma dag avreste han till Spanien utan att medtaga något som tillhörde neapolitanska kronan. Han lät uppsätta ett noggrant inventarium över alla dyrbarheter som voro statens egendom, ja lämnade ifrån sig en ring, som hittats i Pompejis grushögar och som han flera år hade burit på fingret.

Sjutton spanska krigsfartyg och några fregatter väntade redan i hamnen, och innan solen gått ner, begav sig konungen av på den långa färden med gemål, två döttrar och infanterna.

Neapolitanska folket bjöd honom farväl med verklig sorg.

Förmyndarregeringen utgjordes av tio gamla män, nästan ålderdomssloa dignitärer, bland vilka Tanucci var den ende energiske mannen, i besittning av sina fulla själskrafter. Ferdinands uppfostran hade konungen anförtrott åt Domenico Cataneo, furste di S. Nicandro, en fullkomligt obildad och i hög grad vidskeplig man, vars enda strävan gick ut på att ställa sig in hos den unge konungen. Den furstlige preceptorn inplantade i sin lärjunge egentligen endast att han skulle vakta sig för trolldom, köpte honom korallamuletter som ett säkert medel mot det onda ögat och tillät gossen att leka med marionetter, vilket var hans högsta nöje. På hovteatern anordnades en präktig marionetteater, och

tillsammans med sin vän Rivelli satte konungen marionetterna i rörelse och skötte dialogen bakom kulisserna. Den unge monarkens marionetter blevo vida berömda, och S. Nicandro hade ingenting emot att den neapolitanska aristokratien infann sig på föreställningarna, ja han tillät även mera framstående resenärer att komma och beundra det unga majestätets händighet.

Då konungen tröttnade på marionetterna, sattes en bössa i hans hand, och han sändes ut på jakt, de dåtida monarkernas favoritnöje, och för att skaffa omväxling i tidsfördriven väckte man också hans intresse för fiske. Läsning, skrivning eller någon annan nyttig sysselsättning förekom aldrig, ty sådant ville myndlingen ej veta av, och att förtörna honom kunde vara farligt för framtiden.

En sämre mentor för den unge konungen skulle ej ha kunnat uppletas. San Nicandro, en gammal roué, dolde under en hycklad fromhet de vidrigaste laster, den mest otyglade sedeslöshet. Då ynglingen började växa upp, omgav honom San Nicandro med idel lättsinniga sällar för att genom dem vinna inflytande över konungen. Tanucci kunde föga uträtta, ty Karl III litade endast på överhovmästarn, och alla anmärkningar mot honom skulle han ha ansett dikterade av ministerns avund. San Nicandro förstod för övrigt att göra sig oumbärlig i de mest inflytelserika samhällskretsarna, han var så gott som vicekonung och utdelade mot betalning alla möjliga ynnestbevis och titlar.

V.

I närheten av Dominikankyrkan i Neapel ligger ett litet kapell, S. Maria della Pietà, också kallat kapell Sansevero, som sedan länge besöks av främlingar på grund av sina skulpturverk. Men enligt neapolitanska folkets tro ha onda andar sitt tillhåll i det där kapellet, ja kanske att satan själv hälsar på där. Skälen för denna övertygelse äro ganska vägande. Kapellet hör till den ännu existerande, förnäma släkten di Sangros palats. Natten till den 18 oktober 1590 utspelades där en blodig tragedi. I palatset bodde då ett ungt par, furst Carlo Gesualdo och hans maka, Maria d'Avalos. Fastän endast tjugo år hade donna Maria redan två äktenskap bakom sig. Som femtonårig flicka fördes hon till altaret av Federico Carafa; efter hans förtidiga död äktade hon sicilianaren Alfonso Gioeni, och då även han ingick

i evigheten, tog hon tjugoårig sin släkting Carlo Gesualdo till make. Hon hade emellertid hunnit bli så van vid omväxling i sina äktenskapliga förhållanden, att hon snart knöt en förbindelse med Fabrizio Carafa, furste d'Andria, en gift man. Dennes framgång hos den sköna Maria väckte avund hos Giulio Gesualdo, mindre lycklig i sina försök att vinna hennes ynnest, och han yppade för Carlo, att hustrun bedrog honom. En vacker dag förkunnade Carlo, att han skulle fara bort på jakt, men vid midnatt smög han sig jämte några följeslagare in i furstinnans sängkammare, och då han där fann Carafa, mördade han hustru och älskare. Händelsen blev allmänt känd; Tasso skrev tre sonetter och en madrigal om den, och neapolitanska folket trodde, att satan tagit platsen för brottet i besittning.

Denna övertygelse inrotade sig så fast hos neapolitanarna, att då hösten 1889 ett vattenledningsrör sprang i palats Sansevero och vattnet anställde stora skador både i palats och kapell, hette det allmänt, att skulden till katastrofen var det brott Carlo di Sangro hade begått för trehundra år sedan, då han på satans intalan hade mördat sin hustru och Fabrizio.

Men även av andra skäl hyser neapolitanska folket misstro till Sanseveros palats och kapell. Kapellet har flere gånger restaurerats och utsmyckats, men den, som mest bidragit till dess "försköning" är Raimondo di Sangro (d. 1771), en ganska egendomlig man, Karl III:s vän.

Raimondo gällde för att vara trollkarl, emedan han sysslade med fysik, kemi och mekanik och gjorde åtskilliga uppfinningar, som folket fann övernaturliga. Den berömde schweizaren La Lande lärde känna honom i Neapel och säger i sin "Resa i Italien", att man näppeligen någon annanstädes skulle kunna påträffa en furste, som likt Raimondo var en verklig lärd och djupt bevandrad i naturvetenskap och konst. Han uppfann ett pneumatiskt gevär, en hydraulisk maskin och en kanon, som vägde endast trettio skålpund, men var ovanligt långskjutande. Han tillverkade ett slags ytterst tunt men vattentätt tyg, som väckte hänförelse hos en jägare som Karl III, ty i en kappa av det tyget kunde man gå ut på jakt i störtregn. Han uppfann vaxfärger, som man fann ännu vackrare än oljefärger. Honom har man också att tacka för en mängd pyrotekniska uppfinningar, som äro i bruk ännu i dag.

Denne pyrotekniker, spansk grand av första klassen och ägare till minst tre furstendömen med pompöst klingande namn

var son till Antonio di Sangro och Cecilia Gaetani d'Aragona, som dog ett år efter Raimondos födelse. Änklingen kunde ej trösta sig över sin älskade makas förlust, och sedan han uppfostrat den moderlöse sonen, iförde han sig munkdräkt; han dog vid hög ålder 1752. Raimondo ville ära faderns minne genom något konstverk i familjekapellet och kallade den på den tiden ansedde genuesiske skulptören Francesco Queirolo till Neapel. Originell som Raimondo var föll han på en ovanlig idé: han ville att konstnären skulle allegoriskt framställa faderns osläckliga förtvivlan över sin makas bortgång. Det hela blev litet oklart, men var betecknande för andan i den neapolitanska bildhuggarekonsten. En naken man har snärjt in sig i ett fisknät och försöker komma ur det, och en bevingad liten gosse, som har en krona med en eldflamma på huvudet, är honom behjälplig. Den vingade gossen skall föreställa anden, som i sin makt och upphöjdhet ensam förmår lösa människan ur materiens fjättrar. Det är tydligen XVIII seklets filosofiska strömningar, som här komma till uttryck. Konstnären nedlade emellertid mesta arbetet på framställningen av det väldiga nätet, som höljer nästan hela den nakna mansgestalten, och den där gestalten väckte sådan beundran, att den ansågs för den italienska bildhuggarkonstens mästerverk. Med denna grupp beträdde den italienska skulpturen de farliga vägar, som i fortsättningen ledde till att konstnärerna mera vinnlade sig om att övervinna tekniska svårigheter i marmorns behandling än om verklig, konstnärlig skönhet. Ännu i våra dagar har man på kyrkogårdarna i Bologna eller Genua tillfälle att "beundra" societetsdamer i marmor, som sitta på sina egna gravar i konstfärdigt utmejslade spetsar och broderier, eller unga herrar i så noggrant återgiven supédräkt, att man tydligt ser, att skorna äro lackerade och skjortbröstet styvstärkt.

Men den pietetsfulle sonen nöjde sig ej med statyn "Disinganno"; han hedrade även moderns minne med ett liknande mästerverk. Antonio Corradini, en neapolitansk konstnär, utförde på hans beställning en allegorisk staty, "Blygsamheten", som fick sin plats på Cecilia Gaetanis grav. Det är en underlig "Pudicizia", vida oblygare än de helt nakna grekiska gestalterna. En teatraliskt poserande ung kvinna, från huvud till fot höljd i genomskinligt flor, som låter ana mer än vad som passar i ett familjekapell. Tekniken är utomordentlig, och en äldre italiensk kritiker framhåller med rätta, att konsten att bearbeta marmorn icke kan

drivas längre. Floret av marmor frapperar genom sin tunnhet, det försöker att dölja de kvinnliga behagen, men döljer ingenting.

En annan konstnär, Giuseppe Sammartino, avundades Corradini hans ära och skulpterade för samma kapell den döde Kristus, vilande på en madrass och två kuddar och likaledes höljd av ett tunt flor.

Dessa tre gestalter, som sågo dagen tack vare Raimondo di Sangro, äro det trognaste uttrycket för den dåtida neapolitanska konstsmaken, vars lösen var: väcka förundran genom mejselns djärvhet, teknik och sällsamma idéer.

FJORTONDE KAPITLET

DROTTNING MARIA KAROLINA

I

Kejsarinnan Maria Teresia lät Europas furstliga giftermålskandidater passera revy och fann, att konung Ferdinand av Neapel skulle vara den lämpligaste mågen såväl beträffande ålder som i politiskt avseende. Hon inledde därför underhandlingar med hans far, Karl III av Spanien, och hade då först ärkehertiginnan Amalia i tankarna; som emellertid Amalia var fem år äldre än konungen av Neapel och Ferdinand uttryckligen bad om den yngre systern Karolina, bestämde kejsarinnan sig för att göra den senare till neapolitansk drottning.

Karolina liksom sin yngre syster Antoinette hade till uppfostrarinna grevinnan Maria Brandis och till biktfader och andlig ledare Anton Gürtler, kanik i S. Stefan. Hennes dagsschema var detsamma som hennes systrars: mycket böner och andaktsövningar, strängaste observans av fastan och andra kyrkliga föreskrifter och en ytterst torftig och ytlig undervisning. Karolina, som var en ganska självständig karaktär, kom emellertid till övertygelsen, att grevinnan Brandis inte kunde lära henne stort och bad därför om en annan uppfostrarinna; Maria Teresia utsåg då (1767) grevinnan Lerchenfeld. Men denna beklädde sin befattning endast en kort tid, ty redan efter nio månader utsågs hennes elev till gemål åt Ferdinand IV. Grevinnan måtte emellertid ha varit en ovanligt bildad kvinna, ty sedermera brukade Karolina ofta säga, att vad hon visste hade hon uteslutande grevinnan Lerchenfeld att tacka för.

Fältmarskalken markis Pallavicini fick uppdraget att ledsaga ärkehertiginnan till Italien, och grevinnan Paar blev hennes hovmästarinna.

7 april 1768 ägde Karolinas förmälning rum i Augustinkyrkan i Wien. Brudgummen företräddes av ärkehertiginnans bror, ärke-

MARIA CAROLINA

ARCHIDUX AUSTRIAE &c.

hertig Ferdinand, och vigseln förrättades av påvlige nuntien, kardinal Vitelliano Borromeo. Omedelbart efter ceremonien iförde sig Karolina resdräkt, blå med guldbårder, och samma färg övervägde i svitens utstyrsel.

Med beklämt hjärta avreste ärkehertiginnan från Wien, ett politikens offer. Maria Teresia hade givit henne med på färden ett långt och för övrigt mycket förståndigt memorial om hur hon skulle förhålla sig gentemot sin gemål och vilka principer hon som drottning skulle följa; men det var teorier, som endast ökade oron för framtiden. Bland annat förmanades Karolina att undvika allt koketteri och inte tänka för mycket på sin toalett.

Från Florens ledsagades ärkehertiginnan av sin bror, storhertig Leopold av Toskana, och hans gemål Louise.

Det var en tung färd för Karolina; från Marino utanför Rom skrev hon till grevinnan Lerchenfeld, att hon visserligen mådde bra men att hennes hjärta var sorgset, ty hon nalkades sin bestämmelseort. "Om tre dagar är jag i Terracina", tillfogade hon, "där de skola överlämna mig åt min blivande make, och därifrån är det endast 19 eller 20 timmar till Caserta". Storhertig Leopold skrev till modern, att Karolina var så förtvivlad, att hon ibland icke visste vad hon sade.

12 maj anlände resenärerna till Terracina. Karolina skälvde i hela kroppen, Leopold fruktade att hon skulle falla i vanmakt. I Portello, den första neapolitanska staden, väntade henne konung Ferdinand. Intrycket var ej det bästa. Ärkehertiginnan skrev till grevinnan Lerchenfeld, att konungen var mycket ful, men att det kunde man ju vänja sig vid; hans karaktär var bättre än det påstätts. Till sitt sätt var han barnslig och fallen för opassande upptåg. Vad som irriterade henne mest var, att han trodde sig vara vacker och elegant, fast han var varken det ena eller det andra. "Jag älskar honom endast av plikt", skriver hon, "men gör vad jag kan för att inge honom tron, att jag älskar honom lidelsefullt. Jag behandlar honom med stort saktmod och tålamod; han säger visserligen, att han älskar mig, men gör aldrig vad jag ber honom om".

I ett annat brev anförtror drottningen sin f. d. hovmästarinna, att hon hellre skulle dö än ännu en gång genomgå vad hon utstått de första dagarna av sitt äktenskap. Hade inte religionen varit, skulle hon ha beövat sig livet; dessa första åtta dagar hade förefallit henne som ett helvete. Även neapolitanska hovet, adeln och folket gjorde ett osympatiskt intryck på henne. I nästan

varje brev till hemlandet målar hon de neapolitanska förhållandena i de svartaste färger. Hon trånar ständigt efter det älskade Österrike, och då en gång en betjänt kom från Wien med jakthundar i present till konungen, blev hon utom sig av glädje vid åsynen av wienaren.

Det var också en himmelsvid olikhet mellan förhållandena i Neapel och Wien; där en monarkisk patriarkalism och en klok kvinnas milda hand vid styret; här en dypöl av intriger, avund och brottsliga anslag. Den unga drottningen, som ännu hade kvar sin tro på människorna, kunde till en början ej finna sig tillrätta i detta getingbo, och konungen förmådde varken upplysa henne eller skydda henne för intriger och förtal. Hon måste främst av allt lära sig misstänksamhet; men tyvärr lyckades det henne aldrig fullständigt, ty ett impulsivt stundens barn satte hon ofta tillit till personer, som ej förtjänade det, och drevs därigenom att alltför fort ändra sympatier. Kännande sig alldeles främmande bland italienarna omgav hon sig med tysk betjäning, och även hennes privatsekreterare var österrikare till börden. Vid denna sin omgivning fäste hon sig varmt, och då någon av hennes kammarjungfrur ej uthärdade klimatet och måste återvända till hemlandet eller gifte sig, var detta en verklig katastrof för drottningen, som ej tålde att se främmande ansikten. En gång, då det sändes henne en hel laddning kvinnliga tjänsteandar från Wien, gladde hon sig åt att alla framkommit friska och gav i breven oförställda uttryck åt sin förtjusning. Sedermera inkallade hon också wienare för barnens uppfostran, bland andra Ignatius Plener, som var lärare i engelska språket i Theresianum. Till sina förtrognaste väninnor räknade hon grevinnan Zichy, född Palffy, som vistades i Neapel i åratal och alltid bodde i drottningens närhet. Till och med Karolinas militära uppvaktning var österrikisk, och utlänningar, som sökte audiens hos drottningen, märkte med en viss förvåning, att man bäst gjorde sig förstådd på tyska i de kungliga antichambrerna.

Detta förargade naturligtvis italienarna, och de hämnades på sin drottning genom skvaller och förtal. Visade Karolina mera utpräglad sympati för någon neapolitansk aristokrat, hette det genast, att hon stod i otillåtligt förhållande till honom. Och tilläggas bör, att drottningen ända fram till franska revolutionen var omtalad för sin skönhet. Den vita hyn, det ljusa håret, de livliga ögonen, den vackra figuren gjorde henne till en av Neapels mest tjusande kvinnor. Intet under därför att mer än en ung man ur aristokratien gjorde sitt bästa att behaga drottningen, och om

Karolina händelsevis såg honom litet oftare hos sig, grep hovskvallret genast tillfället att smida ihop en historia. Det hände också att de ifrågavarande italienska herrarna själva i beslöjade ordalag bekräftade dessa misstankar för att på det sättet öka sitt anseende inom de högre kretsarna.

Som drottningen hade ett mycket fritt sätt, sysselsatte sig den vassatungade neapolitanska allmänheten överhuvud flitigt med hennes person. En karakteristisk bild av den societet som omgav drottningen i Neapel ger m:me de Saussure, en franyska från Genua, i sina memoarer. "Jag var på middag hos lady Hamilton" (det engelska sändebudets första hustru), börjar hon, "och längre fram på kvällen infunno sig en mängd personer, såsom m:me de Bombelles, furst Pignatelli, general Schuvaloff och furstinnan de Belmonte". Den senare intog en framträdande plats inom neapolitanska aristokratien: hon hade tre älskare: den ljuve Don Felice, den vackre Niccolino och ännu en tredje, korpsvart ung man. Trots alla besvärligheter med adoratörerna var furstinnan mycket glad och älskvärd. Nästan var kväll träffade henne m:me de Saussure hos furstinnan Ferolite, där också den otrogna furstinnans äkta make, principe di Belmonte, ofta infann sig och på det älskvärdaste och vänligaste underhöll sig med hustruns älskare.

En gång åkte hela det där sällskapet ut att åse en kapplöpning, som fick ett glänsande förlopp. Till och med lazzaronerna uppträdde där iförda sina högtidsdräkter, deras kvinnor i kjolar och livstycken garnerade med silvergaloner. Somliga dansade tarantellor, andra sjöngo barkaroler.

En annan dag, en torsdag, samlade sig sällskapet hos furstinnan Ferolite, som var gladare och mera upplivad än vanligt, ty på tisdagen hade hennes älskare, greve Collone, anlänt till staden. Hennes bekanta talade till henne om greve Collone som om han varit hennes bror eller man, och på det hela taget härskade en förunderlig öppenhet i fråga om hjärteangelägenheter. Furstinnan Ferolite vände sig till den närvarande furstinnan Castel Pagano och kallade henne högt grevinna Wurmbrandt, ty detta österrikiska sändebud stod hennes hjärta närmare än maken, furst di Pagano. Missägningen stötte inte furstinnan det bittersta, tvärtom svarade hon godlynt, att dylika quiproquom ofta hände henne själv; så hade hon flere gånger kallat greve Wurmbrandt greve Kaunitz, ty den senare hade varit hennes föregående adoratör. Varenda en av de neapolitanska societetsdamerna, gammal eller ung, ful eller vacker, hade sin älskare, till och med furstinnan Dura, tjock och

rödbrusig som en mânglerska, sågs alltid i sällskap med en ståtlig officer.

En annan gång åkte m:me de Saussure till furstinnan Belmonte för att från hennes balkong åse en procession, vari konungen och drottningen togo del. Där voro flere damer på balkongen och då de fingo se sina förbipasserande älskare, ropade de med hög röst: "Ecco il tuo innamorato! Ecco il mio! Ah! Come è bello, figlio mio, gioia mia; Dio lo benedica!"[1] Dessa utrop åtföljdes av vinkar med handen och småleenden.

Den sextioårige markis Santo Marco, kapten vid kungliga gardet, ville göra slut på de där sederna och förfäktade efter sitt giftermål, att han ensam hade rätt till sin äkta hälft. Men inom kort fann han, att hans grundsatser ej läto sig genomföras och att han skulle göra sig till ett åtlöje för hela societeten genom att hålla fast vid dem; han såg ingen annan råd än att bli vän med sin hustrus älskare. En del medlemmar av framstående släkter önskade nödvändigt en son och arvinge av det lysande namnet och rikedomarna. Då åren gingo och ingen arvinge kom, sökte de sig en ställföreträdare i äktenskapet. Furst de Palma var i den situationen och underlättade tjänstvilligt ett närmande mellan sin hustru och Signor Lomma. Då en son föddes i förbindelsen, tog fursten emot lyckönskningarna som om de verkligen tillkommit honom.

Dessa seder och bruk voro så djupt rotade i Neapel, att den unga drottningen trots sin stränga fostran icke kunde inlåta sig på att bekämpa dem; inte heller voro de ju så motbjudande för en ung och vacker kvinna, att hon i puritansk halsstarrighet skulle velat ställa sig i opposition mot hela samhället, konung Ferdinand själv inbegripen.

Vid hovet fann drottningen en rent naiv öppenhjärtighet rådande i dylika avseenden; det hände Karolina i början av hennes regering, att furstinnan La Tripolda bad henne om tillåtelse att få taga sin adoratör med på en bal i Caserta. "Jag älskar honom så, han är mig så hängiven, och vi finna det rysligt, om vi ej få vara tillsammans", förklarade hon. Drottningen smålog och lät skicka en inbjudan till furstinnans oskiljaktige adoratör. Något liknande hände lord Burgersh, engelsk minister i Florens. Till sin första bal för florentinska aristokratien inbjöd han en dam utan hennes officielle älskare. Den förolämpade skönheten skrev

[1] Se där är din älskare! Se där är min! Å vad han är vacker, min gosse, min fröjd! Gud välsigne honom!

genast till den i italienska bruk obevandrade lordens hovmarskalk och bad honom fästa sin herres uppmärksamhet på att hon uppvaktades av den och den kavaljeren (che sono serviti da il tel e tel cavaliere) och att hon utan honom ej kunde komma på balen hos engelsmannen. Lorden fogade sig och lät inbjuda den oundgänglige vännen.

Furstinnan Pietra Piersia gick än längre i ofiirbehållsamhet och bad helt uppriktigt drottning Karolina att råda henne i valet av ny älskare. Hon hade visserligen sedan sitt giftermål haft en hel legion, från blondiner till de mörkaste brunetter, men kanske just av den anledningen föll sig valet så svårt för henne. Det är obekant vilket råd Karolina gav, men tydligen talades det i hovkretsarna om furstinnans naivitet, ty franske ministern de Bérenger omtalade historien för hertig de Choiseul 26 januari 1766.

Sådant var det hov Karolina fann i Neapel. Men var hennes man bättre? Ingalunda. Han utmärkte sig visserligen för godmodighet och sunt förstånd, vad man brukar kalla gott bondförstånd, men det var ju inte tillräckligt för en konung. Dessa två förtjänster bevarade han till franska revolutionen, som efter vad vi skola se fullständigt förändrade hans karaktär. Men till regent var han inte skapad. För det första saknade han all bildning. Drottningen uppfostrade honom så gott hon kunde, men hennes bemödanden kröntes med föga framgång. Han lärde sig visserligen skriva något så när, men att författa ett brev kostade honom otrolig möda; lyckligtvis förde drottningen en flitig och vidsträckt korrespondens. Med Ferdinands historiska kunskaper var det mer än klent beställt, en gång påstod han, att före Kristus hade turkarna härskat i hela världen, och det höll han envist fast vid. På det hela karakteriserades han av en oerhörd tankelättja, trots att han visst inte saknade omdöme; då det gällde att fatta något viktigt beslut, sade han öppet till ministrarna: "Drottningen får avgöra", och gick sin väg. Sedan flydde han till Caserta för att man ej skulle "träka ut honom".

Ofta hände att han ej på veckotal återkom till Neapel; hur det gick med regeringen bekymrade honom ej det minsta, han visste, att hans gemål var klokare än han.

På landet klädde sig Ferdinand som simpel bonde; i de stora fickorna förvarade han en hel arsenal av trädgårdsredskap, han sällskapade med sina hundar, och bad man honom om någon grace, gick han nästan försagd till ministrarna; supplikerna voro

ofta så omöjliga att uppfylla, att han möttes av avslag. Fiske intresserade honom på det högsta, och blev fångsten god, särskilt vid Posilipo, stod han själv nere vid havet, lyfte upp den ena fisken efter den andra, visade den för de samlade uppköparna, prisade sin vara och höll auktion. Ibland tyckte uppköparna sig vara lurade, råkade i vredesmod och grälade på konungen, vilket roade denne omåttligt, ty han tyckte om att retas med publiken. En gång ägde det i Caserta rum ett viktigt ministerråd, där nästan alla medlemmarna av regeringen voro närvarande. Bäst det var knackade någon hårt på dörren; man förvånades över djärvheten, men konungen visste, att det var en hälsning från skogvaktaren, att vildsvin visat sig i närheten, och han avbröt sammanträdet och begav sig skyndsamt åstad med sina hundar. Mellan Ferdinand och konungen av Spanien rådde en livlig tävlan om att nedlägga mesta villebrådet, och det skickades ofta statistiska jaktrapporter från Madrid till Neapel och från Neapel till Madrid. Ibland hände, att konungen fadern hade övertaget, och det grämde Ferdinand bittert. Man försökte trösta honom med att det var lätt för Karl att vara en bättre Nimrod, ty i Spanien funnos större skogar och mera vilt.

Konung Ferdinand ville gärna vara populär, särskilt bland Neapels befolkning, och rent av koketterade för gatan. På teatern kunde man ibland se honom sitta och äta makaroni i logen på lazzaronernas vis, under utvecklande av alla de konster (lazzi) harlekinerna brukade, vilket roade publiken ogement. Som hans ansikte dominerades av en väldig näsa, kallades han allmänt "Il re Nasone". För övrigt var han mycket fästad vid neapolitanska folket, stod i ständig personlig beröring med det och gick så långt i sin välvilja, att han med förkärlek knöt ömma förbindelser med bondflickor. I skogarna i närheten av Caserta hade han några jaktstugor, som mera användes för kärleksmöten än för sitt egentliga ändamål. Långt mera sällan riktade han sina känslor på damer ur aristokratien, ty det krävde för stora besvär och väckte uppmärksamhet hos drottningen, som visserligen ganska likgiltigt såg sin gemåls skogsutflykter men ej tyckte om rivaler bland de högre kretsarnas damer. Det hände till och med att principesser och contesser, som alltför ivrigt sökte behaga konungen, blevo förvisade till avlägsna slott.

Ett visst samband med Ferdinands lantliga amourer hade grundandet av den för övrigt mycket förträffliga kolonien San Leucio i närheten av Caserta, som vittnade om konungens framstegs-

vänliga idéer. Han ville åstadkomma ett uppsving i den då tynande neapolitanska husfliten, framförallt sidenväveriet, och på samma gång skapa ett litet mönstersamhälle.

1789 utfärdade Ferdinand ett edikt, som han inledde med förklaringen, att i det stora, av hans far uppförda palatset i Caserta fann han icke nog lugn och enslighet, "nödvändiga för eftertanke och själens vila", han önskade sig därför en tillflyktsort motsvarande hans ideal av lantlig avskildhet, ämnade grunda ett slags eremitage, "romitorio", och hade för ändamålet utsett det vackert belägna San Leucio.

Det gavs nog stunder, då Ferdinand gärna skulle ha velat gömma sig undan sin kunglighet i någon ödemark. Livet i Neapels slott gick alltjämt i den spanska pompens tecken. En tysk resenär, Rehfues, beskriver följande scen. Drottningen hade beviljat honom audiens på aftonen, och han väntade i en stor, illa upplyst sal. Plötsligt kom man och sade honom, att han skulle få vänta ännu en stund, ty monarken ämnade just besöka drottningen. Och verkligen, efter ett ögonblick drogos portiärerna för dörren i andra ändan av salen åt sidan, och ett underligt tåg uppenbarade sig. Främst gingo några löpare och pager med långa ljus, efter dem kom Ferdinand och så åter en hel rad pager med ljus. Ferdinand var vid denna tid inte längre ung; en högväxt, litet lutande man med väldig näsa gick han stödd på ett långt spanskrör. I den stora salens halvskymning gjorde processionen ett skrämmande dystert intryck. Det var som om den levnadsmätte konungen hade ledsagats till Hades. Vandringen slöt dock mindre tragiskt; efter en stund återvände konungen på samma sätt som han kommit.

Ett liknande intryck fick Friedrike Brun, då hon 1796 iakttog konungen under en Heliga lekamens-procession. Ferdinand såg olycklig ut, skred böjd och melankolisk sin väg fram. "Du gode man, varför har man satt en krona på ditt hederliga men svaga huvud? Din bestämmelse var att jaga och fiska i lugn och ro ute på landet!" tillfogar författarinnan.

I sina yngre år torde alltså Ferdinand nog ha längtat efter ett eremitage, men ett eremitage i mycket världslig stil. Antagligen med tillhjälp av någon "lärd" uppsatte han statuter för sitt "Romitorio", i vilka man redan skönjer de franska revolutionsmännens idéer. I kolonien skulle råda fullständig jämlikhet mellan invånarna, och alla måste därför vara lika klädda. Inga privilegier, intet överflöd. Äktenskap fingo ingås endast med kontrahen-

ternas fria vilja. Föräldrarna hade ej rätt att motsätta sig deras beslut. Flickorna erhöllo ingen hemgift; konungen skänkte det unga paret ett hus och allt som behövdes till det nya hushållet. Begravningarna skulle vara så enkla som möjligt, ingen onödig ståt, sorgdräkt bars ej, på sin höjd något litet tecken på armen. Vaccination mot kopporna var obligatorisk och likaså elementarundervisning i läsning, skrivning och räkning.

Kommunens styrelse omhänderhades av seniorerna, som valdes för ett år i sänder av familjens överhuvud medelst hemlig röstning. Brottslingar dömda av seniorerna skulle överantvardas åt de kungliga domstolarna, men dessförinnan avklädas kolonistdräkten för att ej draga skam över kolonien. Konungen slöt sitt edikt med orden: "Lyden dessa lagar, så bliven I lyckliga!"

Inom kort samlades i kolonien trettio familjer; alla invånarna måste vara friska, starka och välbildade, andra mottogos ej. Konungen lät importera för hemindustrien nödiga maskiner, och snart voro vävnaderna från San Leucio kända i hela Italien, och särskilt strumporna därifrån blevo berömda.

Men Ferdinand var inte skapad till anakoret; han stiftade äktenskap mellan kolonisterna, bar barn till dopet, hälsade på i familjerna, och blev på så vis alltför nära bekant med de vackraste kvinnliga kolonisterna. Det hette, att konungen hade grundat ett harem åt sig, männen började bli svartsjuka, och det hände, att en ung kolonist sköt genom ett fönster på konungen, som gjort intrång i hans äktenskapliga rättigheter. Kulan hade så när träffat Ferdinand i huvudet; idyllen fick ett slut, och den svartsjuke kolonisten försvann. Trots denna händelse bevarade Ferdinand en sådan kärlek för sin koloni och de minnen som voro förenade med den, att då han för andra gången tillträtt herraväldet över Neapel, bodde han mest hela somrarna i sin villa Belvedere i San Leucio och intresserade sig alltjämt för utvecklingen av sidenfabrikerna och de där arbetande flickornas brudutstyrslar.

Historien om den svartsjuke äkta mannen i San Leucio minskade ej Ferdinands popularitet bland folket. Man kunde alltjämt säkert räkna på lazzaronerna, som aldrig kallade honom annat än "Re Nasone". Med tiden väckte emellertid den alltför familjära benämningen polisens misshag, och lazzaronerna togo sig då för att slå sig med knytnäven för näsan och ropa; "Leve den som vi inte få tala om!" "Viva chello che non si po di — Viva stu nasillo!"

FERDINAND IV

Då konungaparet 1790 skulle avresa till Wien, samlade sig lazzaronerna utanför kungliga palatset och började ropa: "Herre, vi be dig i sankt Nikolaus namn, kom snart tillbaka, ty vi äro ju dina barn!" Konungen visade sig på balkongen och svarade: "Ed io lo prometto per Santo Nicola di tornare presto". På kvällen anordnade lazzaronerna ett fackeltåg och förklarade genom sin anförare Sabato, att konungen inte behövde tillsätta en regent, ty Sabato och hans kamrat Fabiano skulle se till att det rådde ordning i staden. Konungen lät fördela 50 uns guld mellan dessa sina vänner, och åt var och en av ledarna anvisade han tjugofem dukater i månaden till sin återkomst.

Till Ferdinands karakteristik hör också, att då han var missnöjd med något, förgick han sig lätt; men vreden fördunstade snart, och konungen gottgjorde villigt vad han i hettan hade förbrutit.[1]

Drottningen vande sig visserligen vid de nya förhållandena, men hennes karaktär förändrades i striderna med mannen och omgivningen. Hon lärde sig handskas hårt med den där okunnige grobianen, som endast tänkte på sin egen bekvämlighet, bedrog henne dagligen och stundligen, knappast kunde skriva och först med tiden lärde sig att sätta ihop ett kort brev. Hon kände sin överlägsenhet över honom och försökte taga ledningen av rikets styrelse.

Kejsarinnans förutseende bidrog att ge henne makten i händerna. Maria Teresia hade i äktenskapskontraktet infört det villkoret, att då Maria Karolina fick sin förstfödde son, skulle hon få säte och stämma i kungliga rådet. Den rådgivande stämman förvandlades emellertid snart till beslutande, ty drottningen var energisk och bestämd, medan åter Ferdinand saknade viljekraft och initiativ.

Sin förste son fick Karolina först efter sju års äktenskap (1775), till dess hade hon fött idel döttrar, och från 1772 till 1793 bragte hon icke mindre än 18 barn till världen.

II

Under påverkan av en utsvävande gemål och de neapolitanska sedernas lättsinne fördunstade småningom de stränga grundsatser drottningen medfört från föräldrahemmet. Det var

---

[1] Under titeln "Der Gott der Lazzaroni" [illegible]

ett slags historisk lag, att i det tjusande land där Baja ligger ingen kvinnodygd kunde äga bestånd.

Redan strax efter hennes ankomst till Neapel närmade sig till Karolina två mycket förslagna damer; markisinnan di San Marco och furstinnan di San Clemente togo beskyddande hand om den unga drottningen och invigde henne, kanske alltför grundligt, i alla mysterierna i den värld, som var så olik det lugna livet i österrikiska huvudstaden. De tillhörde societetens mest spirituella men också mest lättsinniga damer, och gentemot drottning Karolina spelade de samma roll som hertiginnan de Polignac hos Marie Antoinette. Till dem slöt sig som uppvaktande kavaljer furst di Caramanico, en av den neapolitanska förnäma världens mest älskvärda män, medlem av stadens frimurarloge. Frimurarlogerna hade vunnit stor popularitet i Neapel på grund av att påven Benedikt XIV häftigt bekämpade dem. Mellan Neapel och påvedömet rasade nämligen en evig politisk kamp med anledning av den suveränitet över neapolitanska riket som påvarna gjorde anspråk på, och just vid denna tid hade striden skärpts, ty Tanucci hade beslutit att icke betala Rom den hävdvunna tributen, 7000 dukater, och icke sända påven den vita hästen. Regeringen och hela hovet voro sålunda fientligt stämda mot påven, och som Benedikt XIV bekämpade frimureriet, gynnades det av den högre neapolitanska societeten, som för övrigt ansåg orden snarare för en välgörande än en politisk institution. De hemlighetsfulla ceremonier som voro förenade med upptagandet i orden verkade dessutom eggande på allmänhetens fantasi.

I andra hälften av XVIII seklet hade de hemliga sällskapen en förunderlig tjuskraft, isynnerhet om deras principer härstammade från Frankrike, En av frimureriets främsta förespråkare var abate Jerocades, ett lärt original, som till fots hade genomvandrat större delen av Italien och Frankrike. Han grundade några frimurarloger i Kalabrien och utgav en samling poesi i frimuraranda under titeln "Lira forense". Särskilt bland ungdomen hade han många anhängare; han var principiell monarkist, men krävde å ena sidan, att det skulle beredas konungen obegränsad möjlighet att göra gott, å den andra att det skulle berövas honom varje tillfälle att göra ont.

Först uppfattningen, att all oron i Frankrike hade sin källa i de där hemliga sällskapen, ledde 1789 till förbud i Neapel mot alla frimurarmöten; det var inte ens tillåtet att i offentliga lokaler tala om förhållandena i Frankrike. 1793 fick Jerocades böta för

sin rabulism: han översatte nämligen marseljäsen till italienska och blev därför inspärrad i klostret S. Pietro di Cassano i Kalabrien.

Populära som de hemliga sällskapen voro före franska revolutionen kan det ej förvåna, att furst Caramanico framställde det som en kunglig plikt för Karolina att besöka en frimurarloge. Drottningens medfödda nyfikenhet gjorde resten, och flere gånger tog hon del i offentliga frimurarsammanträden, vilket förskaffade henne popularitet i de neapolitanska intelligenskretsarna. Furst Caramanico uppträdde en lång tid som den unga, vackra drottningens beundrare, det påstods, att även Karolina visade honom mycken sympati, och rykten uppstodo, som böra ha varit obehagliga för Ferdinand IV.

Fursten, en kulturellt intresserad man, väckte hos drottningen kärlek till Italiens litterära förflutna, och den intelligenta lärjungen kunde inom kort uppläsa utantill hela stanzer av Tasso och långa stycken ur Vergilius dikter. Det anordnades utflykter till Sorrento, pilgrimsfärder till den augusteiske skaldens grav, drottningen blev mer och mer neapolitanska.

Ferdinand och Tanucci strävade att stärka den neapolitanska flottan, vari Karolina understödde dem. Det upprättades en ny flottistkår, kallad liparoterna, drottningen ville taga dessa nya fosterlandsförsvarare i närmare skärskådan, och en originell förlustelse anordnades. Liparoterna inbjödos till en festmåltid på en osteria i Portici, konungen blev för dagen krogvärd, drottningen uppasserska, och Karolinas väninnor hjälpte kungaparet i deras nya befattningar. Befälet hade i tysthet tillsagt matroserna, att de skulle låtsas ovetande om vilka som betjänade dem och bete sig som om de varit i en vanlig osteria. Konungen band för sig ett vitt förkläde och satte på huvudet en luva sådan krogvärdarna vanligen begagnade, och Karolina kavlade upp ärmarna på sin muslinklänning, satte ett korallhalsband om halsen och band om huvudet en blå sidenduk på Porticikvinnornas manér. Herrarna och damerna i den kungliga sviten klädde ut sig på samma sätt och serverade vin, ost och salami. Tillställningen blev mycket lyckad, drottningen lärde närmare känna flottistkåren.

Till den aristokratiska societeten hörde vid denna tid (åren 1779—1781) greve André Rasumovski, medlem av ryska ambassaden, en ståtlig, rikt begåvad tjugoåttaårig ung man, som blivit drottningen rekommenderad från Wien. Mellan honom och furst Caramanico kunde iakttagas en viss ömsesidig antipati, ty båda gjorde drottningen sin kur, det sades, att Karolina visade stor

vänskap för dem båda, men slutligen valde ryssen. En fransman i XVIII seklet, jag minns nu inte vilken, har sagt, att moralen är en konvention, som ändras alltefter land och klimat; Karolina i Neapel blev ett belägg för denna teori och lämpade sig efter klimatet. Furst Caramanico tycks ha varit alltför poetiskt anlagd och efter vad traditionen förmäler var hans kärlek till drottningen uteslutande platonisk. Annorlunda förstod Rasumovski kärleken och blev lycklig. André var dock en man av heder, och han nämnde aldrig ett ord om hur långt vänskapen med Karolina hade fört honom. Han gifte sig sedermera med grevinnan Elisabet Thun-Hohenstein, drottningens väninna, och bosatte sig i Wien. Olyckligtvis har emellertid grevinnan Thürheim, också god vän till Rasumovskis, efterlämnat ytterst intressanta memoarer, i vilka hon berättar följande historia.

1823 reste hon med Rasumovskis till Neapel och lärde där känna furst Giovanbattista Caracciolo, en gubbe, som på Rasumovskis tid hade varit tjänsteman vid ryska ambassaden i Neapel. Caracciolo berättade, att man på den tiden allmänt känt till förhållandet mellan André och drottning Karolina. En gång, antagligen efter någon scen av ömsesidig svartsjuka, fordrade drottningen av Rasumovski, att han skulle återge henne ett litet skrin innehållande hennes brev till honom. Men både böner och hotelser voro fåfänga; ryssen ville ej lämna ifrån sig den där skatten. Inom kort inträffade emellertid, att medan André var hos drottningen en eldsvåda "händelsevis" utbröt i hans bostad. Elden släcktes med lätthet, men under förvirringen som uppstod i palatset försvann det där schatullet, och sedermera befanns det ha kommit i drottningens händer. Rasumovski fordrade än mer energiskt än drottningen förut att få tillbaka det dyrbara minnet; men nu voro hans böner lika fåfänga, och saken ledde till fullständig brytning mellan paret. Oaktat allt detta hälsade Rasumovski femtio år senare på konung Ferdinand i Caserta, de jagade tillsammans, och den fullständigaste harmoni rådde emellan dem. Antagligen visste Ferdinand ej om ryssens förhållande med Karolina.[1]

[1] Baron Helfert i sin bok: "Maria Karolina von Oesterreich, Anklagen und Verteidigung", utgiven 1884, kunde ej känna till grevinnan Thürheims över trettio år senare utgivna memoarer och ansåg, att Rasumovski hade ett förhållande med en av Karolinas hovdamer, ej med drottningen själv. Baron Helfert hade denna uppgift av en "trovärdig" person, som i sin ungdom sett några biljetter av en "högtstående dam" till Rasumovski, med överskrift "Mon cher André" och underskrift "C..." Dessa "trovärdiga" personers hågkomster motsäga dock ej, utan tvärtom bekräfta vad Caracciolo berättade för grevinnan Thürheim.

ANGELIKA KAUFFMANN: FERDINAND IV OCH HANS FAMILJ

Kanske större obehag än av Rasumovskis schatull fick drottningen av en historia med hovstallmästaren Gualenga, en ovanligt vacker man, som damerna sletos om. För någon tid var han "officiell" älskare åt furstinnan Aliano, men så närmade han sig drottningen och blev furstinnan otrogen. Sårad i sin kvinnliga fåfänga bröt denna demonstrativt med Gualenga, och hela societeten gissade med lätthet anledningen till hennes steg. Karolina blev rädd för obehagligt prat, och genom sin väninna furstinnan Buture bad hon furstinnan Aliano att icke ställa till skandal, i det hon försäkrade, att hon erkände hennes rätt till stallmästaren och ingalunda ämnade taga honom ifrån henne. Men den stolta furstinnan lät sig icke blidkas; hittills hade hon ekonomiskt hjälpt Gualenga, vars stallmästarlön inte räckt till, men nu drog hon in underhållet. Drottningen måste träda i hennes ställe, och hädanefter fick Gualenga en månatlig belöning för sin kortvariga sympati för drottningen.

Man får för övrigt ej förvåna sig, om drottningen, som aldrig hade älskat Ferdinand och inte ens kunde hysa aktning för honom, gjorde avsteg från den äktenskapliga dygdens väg. Det måste dock erkännas, att alltid, då det gällde gemålens och familjens heder, sökte hon framställa Ferdinand i bästa möjliga dager. Ibland sökte hon till och med litet teatraliskt framhäva sin äktenskapliga trohet. Då längre fram hennes dotterdotter Marie Louise blev skild från Napoleon och fick sin bostad i Schönbrunn, yttrade hon till Marie Louises sekreterare Meneval, "att hon ansåg det kejserliga parets skilsmässa för en himmelsskriande orättfärdighet och att om man ämnade fortsätta att skilja dem Gud förenat, så återstod för hennes dotterdotter intet annat än att sno sig ett rep av sina sängomhängen, förklädd fira sig ut genom fönstret och återvända till mannen. Så skulle åtminstone hon göra, ifall hon vore i samma belägenhet, ty gifter man sig, är det för hela livet". En vacker grundsats, som drottningen dock inte alltid följde.

III.

Under första åren av sin vistelse i Neapel var drottning Karolina verkligt populär, i synnerhet bland de bildade. Hon gjorde sig förtroligt bekant med italienska litteraturen, samlade en krets av lärda omkring sig, intresserade sig verksamt för utgrävningarna i Pompeji, och över huvud märktes hos henne ett uppriktigt be-

mödande att i alla avseenden höja landet. Hon koketterade med filosoferna för att följa med sin tid och anade inte, att de skulle komma att undergräva monarkiens grundvalar.

Ministrarna tyckte emellertid inte om henne; hon tröttade dem genom sin nyfikenhet, allt ville hon veta, överallt ville hon ha sitt finger med. Inte ens österrikiske utrikesministern Thugut, som bodde långt ifrån henne och var fullkomligt oberoende av henne, kunde med henne. 1795 skrev han till Colloredo, att "neapolitanska drottningen är den kristalliserade nyfikenheten och saknar takt, hon blandar sig i utrikespolitik, i allt, i viktiga saker och i småsaker; varenda kammarjungfru frågar hon ut om skvaller, och vad hon får veta för hon oförsiktigt vidare".

En ytterst träffande karakteristik av Karolina på äldre dagar ger M. Alquier, franskt sändebud i Neapel under åren 1803—04. Han skriver i sin depesch av 29 mars 1803 till franska regeringen, [1] att "drottningen egentligen är varken god eller dålig. Hon är en begåvad och behaglig kvinna, men nöjes- och härsklysten. Därav förleds hon till erotiska och politiska intriger, vilkas ofta obehagliga följder oroa hennes sinne och göra henne oerhört retlig. Drottningens liv är en enda rad av 'vapörer', och dessa nycker och kastningar i lynnet göra henne till på en gång en opålitlig vän och en farlig fiende, en bigott och en kvinna utan all moralitet, en tygellös älskarinna och en odrägligt svartsjuk hustru."

"Det sägs om henne, att hon är välgörande och generös; hon ger visserligen mycket, men utan urskillning och förnuftig beräkning, och denna slösaktighet har väsentligt bidragit till rikets finansiella ruin. Likaså uppskattas hennes intelligens för högt. Lösbruten ur sin kvinnliga sfär och hetsad av ävlan att bedriva politik präglas hon till hela sitt väsen av en nervositet, som är skadlig för henne själv, för riket och ofta för hela Europa. Hon känner ett behov att intrigera, och det har blivit en lidelse som aldrig släpper henne."

För Tanucci kände hon antipati från första ögonblicket; "skolfuxen" var för mäktig, han hade ju styrt riket så gott som självständigt från 1759, och dessutom ville han till en början, innan han lärt känna henne, ej foga sig i drottningens vilja. Motviljan mot Tanucci delade Karolina med sin bror, kejsar Josef II, som avskydde honom, kallade honom en Tartuffe och påstod, att "ce coquin" med flit hade vant den unge Ferdinand vid allehanda slags utsvävningar för att vända honom ifrån allvarliga sysselsättningar. Dessutom stod Tanucci, åtminstone under

[1] Finns under ovanstående datum i franska republikens "Archives étrangères".

drottningens första år i Neapel, ännu under inflytande av spanske konungen, Ferdinands far, och drottningen ville frigöra sig från det där förmynderskapet, som gjorde intrång på rikets självständighet. Slutligen frågade Tanucci föga efter armén, intresserade sig ej för det militära, och drottningen, i detta fall enig med sin gemål, hade beslutit reorganisera landets stridskrafter, härtill rådd av brodern, storhertig Leopold av Toskana. Det var emellertid ej lätt att finna en minister, som förstod sig på militära saker, särskilt flottan, så viktig i en sjöstat. Storhertig Leopold kom till hennes hjälp och rekommenderade en sjöofficer, som hade utmärkt sig i det toskansk-spanska kriget mot barbareskerna. Det var en son till en läkare i Besançon, John Acton, härstammande från en irländsk släkt och som skapad för drottning Karolina, som dömde människorna mera efter ytan än efter karaktären. Acton, en oerhört smidig man, upptäckte ögonblickligt Karolinas svagheter och blev inom kort hennes gunstling. Att börja med endast reorganiserade han den neapolitanska flottan, sedan blev han utrikesminister och slutligen en allsmäktig despot, som alla ministrarna måste böja sig för. Fastän femton år äldre än Karolina var den nye dignitären ännu en vacker man, och Karolina stod i blomman av sin fägring. Snart började det viskas, att Acton var mera än minister för drottningen. Karolinas nyaste, samvetsgranne biograf, André Bonnefons, anför i sitt arbete utdrag ur en depesch av franska sändebudet (1788), som rapporterar för sin regering, att det på sista tiden förekommit våldsamma äktenskapliga uppträden mellan Ferdinand och hans gemål. Konungen misstänkte Acton för att stå i ett otillåtet förhållande till Karolina och förklarade ursinnig för henne, "att han skulle försöka gripa dem på bar gärning, och då skulle han mörda dem båda och låta kasta ut deras lik genom palatsfönstret".[1] "Ferdinand", skriver franska sändebudet vidare, "låter spionera på ministern och drottningen, men märker icke, att han själv är omgiven av spioner och att drottningen har reda på varje hans steg. Acton tillbringar två tre dagar i veckan i Castellamare och är djärv nog att nattetid och förklädd bege sig därifrån till Neapel för att mottagas i hemlig audiens av drottningen." "Säkert är," tillfogar sändebudet, "att alltsedan sista uppträdet råder ej längre samma hjärtliga förhållande som förr mellan det kungliga paret."

1 André Bonnefons, Marie Caroline. Paris, Plon, 1905. "Sa Majesté a dit dans un accès de fureur: Je cherche à vous surprendre ensemble, je tuerai l'un et l'autre et ferai jeter les cadavres par les fenêtres du palais."

Det oaktat växte Actons inflytande vid hovet och uppväckte snart en allmän förbittring mot honom. I synnerhet började hela neapolitanska aristokratien rasa mot inkräktaren, då konungaparet förlänade honom betydande gods, som fordom tillhört furstarna Francavilla, och till gåvan fogade titeln av "principe".

Genom Acton kom drottningen mer och mer under engelskt inflytande; den allsmäktige ministern var visserligen född i Frankrike, men han kände sig som engelsman, och ekonomiska intressen knöto honom vid Irland. Jämte honom var engelske ambassadören Sir William Hamilton sedan länge en favoriserad person vid neapolitanska hovet; han hade ackrediterats där 1764, alltså fyra år före Karolinas ankomst till Neapel. Sir William härstammade från en skotsk släkt, under sina gossår hade han varit Georg III:s lekkamrat och hade sedan dess bibehållit konungens vänskap. Han var en sällsport älskvärd man, bildad, ståtlig, till sin läggning epikuré och med en mycket skeptisk blick på världen och människorna, förälskad i den vackra sydländska naturen, ivrig jägare och känd arkeolog. Han kom till Neapel som gift, men hustrun dog efter några år, och efter hennes död förde han ett ganska glatt liv, som förståndig man dock med iakttagande av en viss måtta. Sir William förstod att göra sig omtyckt av Ferdinand IV, han var ofta konungens kamrat på jaktutflykter, och drottningen lärde sig också värdera honom såsom angenäm sällskapsmänniska. Hamiltons arkeologiska specialitet var som nämnt etruskiska och grekiska vaser; han köpte sådana var han kom över och lät verkställa grävningar, vanligen i hemlighet för konungen, som ej tyckte om att utlänningar exporterade neapolitanska antikfynd. Som äkta engelsman handlade han med antikviteter, och 1772 köpte engelska regeringen hans samling av etruskiska vaser för 8 400 pund. En del av Hamiltons samlingar gick till havsbotten jämte skeppet, som överförde dem till England. Sir William publicerade ett värdefullt arbete om etruskiska vaser, och som även naturen livligt intresserade honom, skrev han i Neapel en avhandling med titeln: "Observations sur le Vesuve".

Antikvitetshandlare, som kommit över någon tavla eller skulptur eller några mynt, försummade aldrig att utbjuda sitt fynd till engelska sändebudet, ty de voro säkra om god betalning, och till och med fiskare buro till honom allehanda kuriositeter, vetande att Hamilton var en stor kännare av märkvärdiga havsdjur.

Hans kärlek till antikviteter hindrade ej epikurén från att

göra narr av passionerade samlare, ja han hade en favoritsyssla att taga ett förstoringsglas i tassen och intresserat skärskåda antika medaljer.

I Hamiltons hus samlades Neapels mest upplysta andar. Ministerhotellet var fullt av vackra tavlor, däribland Leonardo da Vincis "Skrattande gosse", som en neapolitansk dam hade testamenterat till Sir William. I trappuppgången stodo bysterna av två filosofer, av vilka den ene grät över världen, den andre hånskrattade åt den. Hamilton älskade särskilt en tavla av Salvator Rosa föreställande en man med en papegoja och en apa på sina skuldror och en storhornad bagge bredvid sig. Ägaren tolkade tavlans betydelse sålunda: "Siamo papagalli, scimmie e becchi cornuti". På väggarna hade Hamilton låtit anbringa allehanda tänkespråk, av vilka ett är betecknande för hans epikureism: "Där mitt goda är, där är mitt fädernesland". Sentensen förargade engelsmännen.

Ett bland de trevligaste rummen i huset var sängkammaren. Där hängde tavlor av ringa konstvärde men som erinrade lorden om lyckliga stunder i hans liv. Hela inredningen återspeglade ägarens lynne. Oftast satt Hamilton på en hörnbalkong, varifrån han hade en härlig utsikt över havet och Vesuvius. Väggarna på denna veranda voro klädda med speglar, som återkastade Neapels tjusande omgivningar.

Hamilton hade också en villa i Posilipo, belägen på en klippa vid havet. Där vistades han vanligen under de heta månaderna. Villan kallades enligt neapolitanskt bruk cassino; den lilla trädgården var inhägnad av oleandrar, mitt i den stod en altan av rosor och jasminer med en marmoramor.

Om söndagarna anordnade lorden roddturer på havet, och musikanter spelade folkliga barkaroler för gästerna.

IV.

Denne lärde epikuré vistades 1783 någon tid i London och sammanträffade där ofta med sin systerson Charles Greville, medlem av en av Englands mest aristokratiska familjer. Hos honom lärde han känna en ung, sällsport vacker kvinna, Emma Lyon, som Greville bodde tillsammans med. Hamilton var då femtio år. Greville var skuldsatt över öronen och visste ej hur han skulle komma ur sina svårigheter. Seende att morbrodern

diplomaten kastade sina blickar på Emma, beslöt han att avstå henne till honom eller rättare sälja henne för sin skuldsumma.

Emma hade ett visserligen kort, men stormigt förflutet. Enligt kyrkböckerna var hon dotter till smeden Henrik Lyon och en ung lantflicka, men enligt traditionen hade hon till far icke smeden utan en engelsk adelsman, som ej det minsta bekymrade sig om vare sig mor eller dotter. Modern måtte ha varit mycket vacker, ty efter smedens död hade hon ett förhållande med lord Halifax och kunde nödtorftigt uppfostra Emma. Tretton år gammal tog flickan tjänst hos en respektabel familj i Hawarden, och sedermera for hon med modern till London för att söka arbete där. Först blev hon tjänstflicka hos kompositören Linley, meddelägare i teatern Drury-Lane, sedan kammarjungfru hos en viss Mrs Kelly, där hon fann tillfälle att läsa romaner och gå på teatern. Det livliga intresset för belletristik behagade ej Mrs Kelly, hon avskedade Emma och uppmanade henne att skaffa sig en lämpligare befattning. Skönhet är en god rekommendation, och så blev då Emma antagen som uppasserska på en liten restaurang, som besöktes av en massa konstnärsbohem, målare, aktörer och musiker. En bland ställets gäster var aktrisen Miss Arabella, den berömde målaren Romneys älskarinna; anblicken av denna konstnärinna, långt mindre vacker än hon själv, väckte säkert hos Emma tanken att söka sig en bättre framtid än den som kunde vänta henne bland fattiga artister.

Under tiden inträffade emellertid den första viktiga händelsen i den unga flickans liv. Förlitande sig på sin fägring begav hon sig till kaptenen i flottan John Willet Payne för att be honom lösa en släkting till henne från ett hyresavtal. Kaptenen villfor utan prut den vackra Emmas begäran, men begagnade tillfället att knyta en förbindelse med henne. Seende att den försummade unga flickan icke ens kunde skriva ordentligt lät han ge henne undervisning och till och med lektioner i pianospel. Lärotiden blev dock inte lång, ty pupillen vart kaptenen för dyrbar, hon hade redan en världsdams fordringar på toaletter; han anförtrodde henne därför åt en förmögnare vän, adelsmannen Featherstonhaugh. Den unge mannen med det svåruttalade namnet utbildade henne till en förträfflig ryttarinna, men då han upptäckte, att Emma väntade en arvinge till kaptenen, skildes han ifrån henne.

Emma födde en dotter, som hon lämnade i moderns vård, och själv sökte hon åter sin lycka i London. Där blev hon

bekant med Dr. Graham, en äventyrare i Cagliostros stil, som annonserade, att han uppfunnit en elektrisk säng med de mest underbara egenskaper. Den som underkastade sig en om ock endast kortvarig behandling på denna bädd, kallad "Apollobädden", han återvann sin mannakraft, hur utbränd eller gammal han än var. Graham blev frapperad av Emmas fägring och beslöt engagera henne och använda henne som symbol för sin verksamhet. Emmas uppgift var ej svår, hon skulle på charlatanens lilla scen framställa Hygiea, höljd endast i ett genomskinligt flor. Den undersköna gudinnan blev en lysande reklam för Grahams elektriska institut, snart infunno sig inte endast gubbar, som ville återvinna sina krafter, utan även skönhetstörstande artister, målare och skulptörer, och hela la jeunesse dorée. En artist tecknade Emma som Danae med Jupiter, vilket också bidrog att sprida hennes rykte.

En bland de unga kavaljererna som gärna besökte Grahams institut var Charles Greville, ung, ståtlig och ansedd som förmögen. Det kom snart till ett närmande mellan honom och statisten, men Greville uppställde den bestämda fordran, att Emma skulle överge sitt lättsinniga liv och börja utbilda sin röst, ty hon hade avgjord musikalisk begåvning. Emma gick in på allt, dess villigare som hon kände sig lycklig över att någon på allvar intresserade sig för henne och Greville dessutom tilltalade henne.

Greville hyrde ett anspråkslöst hus i en ännu föga bebodd del av London, och Emma och hennes mor, Mrs Cadogan, inflyttade där våren 1782. Enda prydnaden i den tillfälliga lilla bostaden voro tavlor av Charles vänner, så berömda målare som Romney och Reynolds. Mrs Cadogan skötte hushållet och hade två tjänarinnor till hjälp; noggranna räkenskaper fördes, och ett utrivet blad ur dem finns ännu i behåll. I oktober 1784 utgavs blott och bart för te 12 livres, för socker 9 livres, för ägg 4 shilling; posten för handskar, 6 shilling, förefaller oss jämförelsevis mycket blygsam. Det får antas att Emma inköpte ett förråd av te för hela vintern. Där står också uppförd en allmosa till ett belopp av en halv shilling. Toalettutgifter saknas på bladet. De måste ha gått till ansenliga summor, och underhållet av dottern, frukten av förbindelsen med kaptenen i flottan, tyngde också budgeten. Den anspråkslösa början till trots överstego utgifterna Grevilles finansiella förmåga, i synnerhet som Emma studerade musik, sång och även litteratur, och lektionerna voro dyrbara.

Svårast var det för Emma att lära sig stava, i musik åter

gjorde hon stora framsteg. Till lön för hennes vackra sång tog Greville henne en gång med sig till Raelaghs rotunda, där det gavs konserter och maskeradbaler och illuminationer och fyrverkerier anordnades i parken. Musiken entusiasmerade Emma till den grad, att hon glömde alla belevenhetsregler som inplantats i henne. Knappt hade applåderna efter första sångnumret tystnat, förrän hon sprang upp på sin stol och började sjunga en av sina favoritarior. Först höjdes protester, men snart blev publiken fängslad av den vackra rösten och började ropa "brava! brava!", vilket gjorde Greville så utom sig, att han omedelbart efter denna prestation utom programmet ledde ut Emma ur salen och förde hem henne.

Hos Greville lärde Emma känna målaren Romney, som tjusad av hennes skönhet, dragens finhet och blickens ljuva melankoli bad henne stå modell för en hel rad av tavlor. Han framställde henne som Venus, som Fryne eller backant, och de kompositioner där han anbragte Emma höra till hans förnämsta arbeten. Greville ledsagade henne vanligen till artistens ateljé. Den engelske författaren Hagley, Romneys biograf, skrev sedermera till Emma, att den berömde konstnären till stor del hade henne att tacka för sin framgång. Hon hade lyckats befria honom från hans tvivel på sin talang och ingivit honom mod att gripa sig an med konstens högsta uppgifter. Målarens son, John Romney, bekräftar, att Emma för hans far varit en "inspiratris", "en gudomlighet", som artisten ägnade en brinnande hängivenhet, liksom hon å sin sida i honom såg sin uppriktigaste vän och bäste rådgivare. Sir Romney målade tjugofyra porträtt av henne och ett oräkneligt antal studier och skisser. De andra målarna avundades Romney en dylik modell, och längre fram i tiden målade henne Lawrence i helfigur, Reynolds som backant, Hopner som Magdalena och komediens musa; det har väl funnits få vackra kvinnor som varit så eftersträvade modeller som Emma.

Intet under att Sir William under sin vistelse i London blev en allt trägnare gäst hos Greville, som han för övrigt tyckte mycket om. Bevandrad i romerska historien kallade han sig där Plinius den äldre, och systersonen gav han namnet Plinius den yngre, ty den äldre Plinius hade liksom Hamilton en systerson som han var fästad vid, och dessutom intresserade sig både romaren och engelsmannen för Vesuvius utbrott.

Vid tiden för denna pliniansk-londonska idyll ansågs det i politiska kretsar, att Pitt skulle komma till makten, och som Gre-

SIR WILLIAM HAMILTON
[illegible]

ville var vän med Pitt, hoppades han att genom honom få någon fördelaktig befattning. Då skulle han kunna gifta sig rikt, vilket var enda räddningen ur hans förtvivlade finansiella läge. För realiserandet av dessa planer utgjorde Emma ett hinder. Han kom därför på tanken att göra sig kvitt sin vackra väninna och kasta henne i Hamiltons armar.

Under tiden återvände Hamilton till Neapel, och Greville var övertygad om att morbrodern förde med sig det mest sympatiska intryck av Emma. Han började fördenskull sin intrig med att i ett brev till Hamilton av 1785 öppet bekänna, att han numera endast hade två alternativ att välja på: antingen gifta sig rikt eller förbli fattig. För ett giftermål var Emma ett väsentligt hinder, morbrodern skulle därför göra honom en stor tjänst, ifall han inbjöd henne till Neapel, under förevändning att hon skulle få utbilda sig i sång för italienska lärare, och kvarhålla henne där, till dess han, Greville, hade fått sin existens tryggad.

Emma anade listen, och som hon hunnit varmt fästa sig vid Greville, greps hon av stor oro. För att hon skulle vänja sig vid skilsmässan från honom, skickade Greville henne och modern till ett havsbad, tills en formlig inbjudan från Hamilton skulle hinna komma.

Inbjudan lät ej vänta på sig. Emma antog den, ännu invaggande sig i hoppet att Greville ej helt skulle försköta henne. Våren 1786 begav hon sig jämte modern, Mrs Cadogan, till Neapel, där den åldrande diplomaten med uppriktig förtjusning välkomnade sin landsmaninna. Han gav damerna en egen våning, men i palazzo Sesso, engelska ministerresidenset.

Emma stod vid denna tid i fulla blomman av sin fägring; hon hade den underbaraste hy, såsom ofta engelskor, kastanjebrunt hår, som räckte henne nästan till fötterna, ett intagande litet ansikte och en mun, om vilken hennes samtida sade, att den var bland det vackraste hos henne, och därtill ett så änglalikt uttryck i sina ögon, att väl ingen skulle misstänkt henne för att någonsin ha avvikit från dygdens stig. Man förliknade henne vid de italienska renässansmästarnas skönaste madonnor. I fråga om fägring hade Emma endast en rival i Neapel, Charlotte Campbell, dotter till hertigen av Argyll, om vilken det hette att hon var Englands skönaste kvinna. Den tyske konstnären Tischbein har målat henne sittande i skogen med en notrulle i knäet och i handen en grön kvist, varmed hon lockar till sig en hjort, som kommer fram ur snåren.

Trots att förhållandet mellan Hamilton och Emma föreföll litet mystiskt, gjorde ambassadörens vackra gäst les honneurs i hans salong, och en mängd medlemmar av den högre utländska aristokratien började infinna sig där. Hertigen av Glocester, lord Heyley, furst Dietrichstein hörde till de flitigaste gästerna, endast de högre italienska kretsarna betraktade till en början dessa mottagningar som en engelsk skandal. Salongens förnämsta dragningskraft var Emma, som lät se sig i de konstnärliga poser hon instuderat i Romneys ateljé.

Bäst kanske dessa poser karakteriseras av baronessan Krüdener, som skriver, att Emma gav uppslaget till den verkligt dramatiska dansen och i sin ställning och sina rörelser förstod att inlägga sådant patos och sådan känsla, att åskådaren blev verkligt gripen. Hennes dans, om man kan kalla det så, var ett direkt uttryck för själens stämningar och lidelser.

Goethe såg Emma 1787 och blev även han betagen av hennes dramatiska aktion. Han berättar, att ladyn iförde sig en grekisk dräkt, löste upp håret, tog två schalar i händerna och utförde rörelser och gester som kommo en att tro sig skåda en dröm. Vad så mången konstnär gärna skulle skapat såg man här i levande rörelse och överraskande växling. Hon knäböjde, satte, lade sig ner, än sorgsen, än skälmsk, än förledande, än hotande. För att uttrycka växlingarna i själstillstånd var det henne nog att ändra vecken på sin — huvudduk.

Grevinnan de Boigne, född d'Osmond, berättar i sina memoarer, att hon som ung flicka ofta fick medverka vid lady Hamiltons föreställningar. M:lle d'Osmonds blonda hår bildade en målerisk kontrast till Emmas rika, mörka. En gång satte henne ladyn på sitt knä framför en urna, och knäppte händerna som till bön. Men i nästa ögonblick stötte hon flickan ifrån sig, reste sig hotfullt, grep henne vid håret och höjde en stilett. "Bravo la Medea!" ropade de närvarande. Men i samma ögonblick ändrade Emma pose och tryckte den förskräckta flickan till sitt bröst som om hon ville skydda henne för himlarnas vrede. "Bravo la Niobe!" applåderade publiken.

Lord Hamilton belyste själv med en vaxfackla sin älskade Emmas rörelser, och följde dem med hela sin själ. Sedermera gav han den tyske målaren Fredrik Rehburg i uppdrag att teckna Emma i alla hennes förnämsta poser, som miss H. Gamlin låtit reproducera i sitt arbete om lady Hamilton.[1]

[1] H. Gamlin. Lady Hamilton, London 1891.

Kvinnor som målarinnan Lebrun och grevinnan de Boigne ha med tillfredsställelse framhållit, att Emma inte förstod att kläda sig och att så snart hon kastade de flor och schalar hon använde i sina poser som Diana, Venus, Medea o. s. v., märkte man genast, att hon ej vuxit upp i salonger. Lord Hamilton var emellertid av annan mening och dyrkade henne även utan antik tunika. Men Emma tillmötesgick ej hans önskningar; hon hoppades alltjämt, att Greville skulle börja längta efter henne, att han icke på allvar övergivit henne. Hennes brev till honom andas uppriktig hängivenhet, men den forne älskaren antingen skrev ej alls till henne, eller också betog han henne allt hopp om att de någonsin skulle återförenas.

Under tiden blev Hamilton allt enträgnare, han ställde sitt ekipage till hennes förfogande och överöste henne med dyrbarheter, även sådana som varit hans avlidna hustrus. Emma strävade emot, och först efter sex månaders vistelse under Hamiltons tak, då hon redan förlorat allt hopp om att återvinna Greville, beslöt hon att hämnas och bli ambassadörens lagvigda maka. Hon visste, att ingenting skulle gå den otrogne älskaren så till sinnes som om hon gifte sig med Hamilton, ty Greville hoppades att ärva sin morbror. Då hon kände sig säker om att ha Hamilton i sin makt, beslöt hon att deras vigsel skulle äga rum i London, vilket för henne skulle vara en fullständig triumf och för Greville en stor social förödmjukelse.

För övrigt var Hamilton alltjämt en ståtlig man och var till sitt väsen så älskvärd, att det ej var svårt för Emma att fästa sig vid honom.

Nog av, paret reste till London, vigde sig där 6 april 1791 och besökte tillsammans några mindre exklusiva aristokratiska kretsar.

Skönheten hade segrat.

Efter en soaré hos hertigen av Queensbury, där Emma väckte allmän beundran, bad målaren Lawrence, att hon skulle värdigas posera för honom. Hamilton gav sitt samtycke, och därjämte återknöt Romney sitt vänskapsförhållande med henne och målade flera nya porträtt av henne. På grund av alla dessa poseringar skrev en av Hamiltons bekanta: "Sir William har gift sig med sitt antikgalleri och exporterat det till Neapel."

Denna återkomst var en triumf utan like för den kvinna, som en gång hade passat upp artister på en Londonbar. På sin nya plats skulle hon bli förtrolig vän med drottning Karolina,

drottningens av Frankrike syster, bli man kan säga hennes minister, utdela gracer, befalla över krigsflottan och införlivas med historien som en gestalt den där ej kan med tystnad förbigås vid skildringen av de anglo-neapolitanska striderna med franska republiken.

V.

Lady Hamiltons societetstriumfer kunde ej annat än väcka drottningens nyfikenhet och önskan att lära känna detta under av skönhet, helst hon säkerligen redan sett Emma på teatern Men hovetiketten, hennes kungliga stolthet tilläto henne ej att utan vidare låta presentera f. d. uppasserskan för sig, och hon var väl också rädd att stöta en del neapolitanska damer, skandaliserade av att engelska sändebudet dristade introducera en sådan fru i de aristokratiska salongerna. Men Hamilton representerade en makt, om vars vänskap drottningen var angelägen, och den förälskade Sir William anlitade alla medel för att bereda sin gemål denna högsta triumf att bli presenterad vid Karolinas hov.

Svårigheterna vid att tillfredsställa Emmas fåfänga voro alltså inte så stora som det till en början kunde förefalla, och med hjälp av grevinnan de Boigne, som var mycket väl sedd hos drottningen, lyckades det Sir William att undanröja de sista hindren. Karolina gav sitt tillstånd till lady Hamiltons presentation, och Sir William beredde sin hustru så grundligt för ceremonien, att Emma oklanderligt iakttog hovetikettens alla föreskrifter; lady Elliot, som var närvarande vid audiensen, försäkrade, att Emma bestod sin hovexamen med glans, “vilket var dess märkvärdigare, då man betänkte vilken uppfostran hon fått“. Triumfen var fullständig; Emma slog livligt an på drottningen och blev inom kort hennes bästa vän. Ladyn tog sig också väl till vara för att på minsta vis stöta Maria Karolinas stolthet. Hon berättar i ett brev att då hon var “en famille“ med drottningen, skrattade, skämtade och sjöngo de; men så snart ett större sällskap började samlas i drottningens salong, blev Emma helt tillbakadragen och nalkades drottning Karolina med sådan respekt som om hon ej sett henne förut. Ibland tog även Ferdinand del i de musikaliska underhållningarna, men tydligen var han ej särdeles musikalisk, ty Emma skrev 1793 till Greville: “I går sjöng jag i tre timmar tillsammans med konungen, men han sjunger bara som en monark.“

Om somrarna bjöd konungaparet Emma till Caserta; ladyn blev så gott som medlem av kungliga familjen, var som det hette "la favorissima". I Neapel var hon på små supéer hos drottningen, till vilka Karolina inbjöd även österrikiska sändebudet eller någon av sina manliga favoriter. Blev det sent, stannade Emma över natten på slottet, och den kvinnliga hovbetjäningen anmärkte vid sådana tillfällen på ambassadrisen, att hon krävde en uppassning som om hon varit drottningen själv. Den sluga Karolina, som visste, att Sir William ej hade några hemligheter för sin hustru, avlockade Emma alla diplomatiska nyheter och blev på det viset utmärkt underrättad om de viktigaste utländska angelägenheterna. Allt detta smickrade Emma; hon började uppriktigt beundra drottningens intelligens och även hjärta och skrev till Greville, att drottning Karolina "är den märkligaste kvinna som existerar och i talanger övergår alla andra högtuppsatta damer".

Drottningen fattade med tiden ett obegränsat förtroende till Emma och invigde henne i statshemligheter. Voro de skilda åt, skrev hon dagligen till henne, och förtroligheten ökades, då hon märkte, att ladyn hade ett nästan obegränsat inflytande över Hamilton. Drottningen började visa sig med Emma på teatern och på promenaden, och de båda väninnorna klädde sig lika, som två systrar. Den neapolitanske historikern Pietro Colletta är den förste som på grund av allt detta framkastat en misstanke, att det existerade ett naturvidrigt förhållande mellan de båda kvinnorna, och sedermera ha andra författare upprepat det efter Colletta. Men denne historiker var en stor fiende till Bourbonerna, och 1799 var det blott med nöd han lyckades undgå reaktionens hämnd; man kan därför inte anse honom som en opartisk domare över Karolina och hennes väninna. I drottningens talrikt bevarade brev till Emma, som präglas av en sällsynt öppenhet, finns ej ett ord, ej en antydan, som ger stöd åt Collettas förmodan. Drottningen betraktade ambassadrisen som sin obetingat hängivna och pålitliga diplomatiska agent, och stundom visade hon henne sin ynnest alltför offentligt och till förfång för sin kungliga värdighet. Emmas tillgivenhet för drottningen väckte för övrigt hos Karolina ett gensvar, vars uppriktighet, åtminstone till någon tid, ej kan betvivlas.

En undran vaknar, om Emma var en nog intelligent kvinna för att verkligen kunna utöva ett sådant inflytande på den kloka Karolina och bevara det i åratal. Frågan låter sig dess mindre tillbakavisas som grevinnan de Boigne i sina memoarer försäkrar, att lady Hamilton var allt utom intressant att tala med och att

bortsett från hennes plastiska talang var hon en helt alldaglig kvinna. Då hon kastade av tunikan och iförde sig sin vanliga dräkt, förlorade hon all "distinktion". Men då grevinnan de Boigne sammanträffade med Emma, var hon en liten flicka och kunde ej ha något självständigt omdöme; hon upprepar vad hon hört sägas av kvinnor, som säkert voro avundsjuka på lady Hamiltons skönhet och framgångar, och för övrigt var grevinnan en mycket vasstungad dam, kunde hon säga något ont om någon av sina samtida, gjorde hon det med nöje. Då man läser Emmas brev till Greville, får man ett intryck, att hennes stormiga liv hade lärt henne mycket och att hon var en ovanlig kvinna. Moraliska grundsatser saknade hon kanske, men att hon ägde hjärta röjde hon vid många tillfällen, och kvinnlig förslagenhet och fyndighet hade hon ända till övermått. Skönheten var ej hennes enda förtjänst; då hon under de första åren av sin vistelse i Neapel färdades till teatern till häst eller i vagn, ropade den lättentusiasmerade publiken: "Eccola, eccola. Oh com' è bella, che fisinomia divina! Ella è bella come una Vergine." Men denna jungfruliga fägring förgick. Ladyn hade anlag för korpulens, och på äldre dagar blev hon rent oformligt fet. Redan på Rafael Morghens gravyr är hon alltför fyllig, likaså på porträttet som Wilhelm Tischbein målade i Neapel mellan åren 1787 och 1799, och Friedrike Brun kallar henne 1796 en "magnifik" backant. Men banalt tråkig, som grevinnan de Boigne vill framställa henne, ansågs hon aldrig, allra minst då hon, innan hon blev ambassadris, brukade besöka samkvämen i Casa Coltellini.

VI.

Ferdinand IV hörde ej till de modiga. En gång på äldre dagar anförtrodde han Metternich vilka fysiologiska inverkningar rädslan utövade på honom. Han berättade på italienska, eller rättare på neapolitansk dialekt, ty med undantag av några få franska fraser kunde han intet annat språk.

Med bibehållet allvar måste den store statsmannen åhöra de iakttagelser konungen gjort på sig själv.

"Den olycksaliga skräck som griper en människa tar sin början här (Ferdinand lade handen på hjässan) och rister huvudskålen, så att man tror hjärnan skall flyga ut... Sedan förflyttar den sig till magen, det kväljer en, och man tycker sig känna döden i

faggorna (vid dessa ord tog sig konungen med båda händerna om magen); men ångesten åker ändå längre ner (konungens händer angåvo riktningen), man känner en helvetisk smärta, och så kommer det — pu pu pu pu . . ." Det sista uttrycket ledsagade konungen med en motsvarande gest, som ej låter sig anständigtvis beskrivas.

Dessa kungliga förnimmelser fingo vid ett viktigt tillfälle historisk betydelse.

17 december 1792 ankrade den franske viceamiralen Latouche-Tréville med sin flotta utanför Neapel; tretton krigsfartyg riktade sina kanoner mot de kungliga slotten, och amiralens utskickade, grenadiären Belleville, fordrade av konungen, att han inom två timmar skulle bedja Frankrike om ursäkt för att han ej mottagit dess republikanska sändebud och icke erkänt franska republiken; i annat fall skulle flottan skrida till anfall.

Då Belleville steg i land, väntade oräkneliga folkskaror på honom och ropade: "Friskt mod, tappra fransmän, femtio tusen neapolitanare stå på er sida."

Konungen sammankallade genast ett krigsråd, de högre militärerna röstade för motstånd, ty de neapolitanska forten kunde lätt göra ända på de fientliga fartygen, men konungen ropade i ett: "Pace! Pace!" och drottningen lutade åt samma mening, då hon ansåg, att hela staden var full av jakobiner. Man beslöt därför underrätta amiralen, att Neapel var vänligt sinnat mot franska republiken och ämnade förhålla sig neutralt i de europeiska krigen.

Latouche avseglade, men råkade ut för storm och återvände till hamnen med anhållan att där få reparera sina skepp och förse sig med livsmedel och vatten. De franska flottisterna stego hoptals i land och gingo omkring i staden och sjöngo marseljäsen, vilket hade till påföljd, att prästerna från predikstolarna började slunga anatemer över nyhetsmakarna och gudsförnekarna och regeringen kungjorde, att eho som upprepade orden i den brottsliga hymnen eller spred den förbjudna melodien skulle straffas med döden. Detta var just sättet att göra marseljäsen populär, särskilt bland ungdomen, och skaffa jakobinismen anhängare i Neapel. Poeten Luigi Serio författade en frihetshymn och deklamerade den på ett revolutionärt möte, där deltagarna uppträdde med små röda mössor på bröstet som föreningsmärke. De kallades "patrioter" och utgjordes övervägande av advokater, abbéer och unga köpmän; deras antal växte, då den officiella tidningen på ett otillständigt sätt började fara ut mot fransmännen och kalla dem "en skock nöt, som med orätt benämna sig franska nationen," "ett band av

rövare och entusiaster, som av obekant anledning gäller för en nationalförsamling". Stor skuld i dessa utmaningar mot fransmännen hade drottning Karolina, som med sitt häftiga och lidelsefulla temperament icke förstod att moderera sina uttryck.

Knappt hade Latouche avseglat med sin flotta, 18 december 1792, förrän en fruktansvärd förföljelse av "rabulisterna" sattes i gång, och den stegrades till raseri vid underrättelsen, att Ludvig XVI blivit avrättad i Paris (21 januari 1793) och att samma öde hotade Karolinas syster, drottning Marie Antoinette. Till en början förmådde konungaparet icke fatta, att Frankrike gjort sig skyldigt till ett dylikt brott; Ferdinand, uppvuxen i föreställningen om monarkernas gudomliga helgd, van vid det patriarkaliska förhållande som i Italien rådde mellan härskaren och folket, förlorade alldeles förmågan att bedöma vad som tilldrog sig. Han ansåg, att Frankrike gripits av en kriminell galenskap, att världen blivit totalt upp- och nedvänd och att enda räddningen låg i ett hänsynslöst tyranni. På några veckor förändrade sig hans godmodiga karaktär till oigenkännlighet. "Re Nasone" blev misstänksam, blodtörstig. Drottningen bevarade något mera jämvikt; hon sökte räddning i ett närmande till de mot Frankrike fientliga makterna, förvissade sig om stöd av det engelska sändebudet Hamilton och Emma och framträdde allt öppnare som ledare av rikets politik. 12 juni 1793 ingick neapolitanska regeringen förbund med England mot Frankrike, alltså samtidigt med att den första stora koalitionen bildades mot revolutionen av England, Ryssland, Sardinien, Spanien, Portugal, Preussen och konungen av Ungern och Böhmen.

Vad som då tilldrog sig i Neapel låter sig knappast beskrivas. Till monarkiens räddning bildades en envåldsstyrelse, "Giunta di Stato", i spetsen för vilken stod furst Castelcicola, drottningens f. d. adoratör, och marchese Vanni. Förföljelsen mot misstänkta överskred alla förnuftiga gränser. Första offret för juntan blev Emanuele di Deo, ett ungt brushuvud, som skulle varit alldeles ur stånd till några allvarliga konspirationer. Spioneri och angivelser blevo dagens lösen, rikets alla fängelser överfylldes, de styrandes skräck förvandlades till blodtörstigt raseri. Förmenta brottslingar deporterades till obebodda, avlägsna öar, där de omkommo av svält. Kotzebue berättar i sina minnen, att en neapolitanare, som ville visa, att han icke hyllade de nya lärorna, ställde till en lysande supé samma dag hans bror avrättades, och att en familjefar satt vid sitt öppna fönster och spelade gitarr, då hans son fördes till avrättsplatsen.

LADY HAMILTON
From the portrait by Romney

Till den allmänna förvirringen bidrog även ett utbrott av Vesuvius i juni 1794. Kardinalen ärkebiskopen jämte en massa prästerskap och oräkneliga människomassor drog ut i procession för att besvärja olyckan. Sankt Januarius silverstaty och kruset med helgonets blod buros framför tåget, och folket sjöng

San Gennaro ora pro nobis,
San Gennaro — miserere.
Cristo popolo e fedele,
San Gennaro — miserere.

Men Vesuvius hörde ej upp att utspy sin lava; trettiotre människor och ej mindre än 4 200 husdjur omkommo. De antirevolutionära kretsarna betraktade Vesuvius utbrott som ett Guds straff över neapolitanska folket, och då utbrotten voro över, sade man, att tydligen även vulkanen blivit anhängare av jakobinerna.

Med Frankrike härskade skenbart fred, men i hemlighet slöt drottningen — ty i själva verket var det nu hon som regerade — förbund icke blott med England utan även med Österrike, och konung Ferdinand började till och med ägna sig åt sin armé, nu kommenderad av den från Österrike lånade general Mack, som ansågs för en stor strateg. Maria Karolina åkte ut till lägret i San Germano, iförd blå ridklänning med broderade liljor på kragen och förgyllda knappar och med en plymagerad officershatt på huvudet. Så utstyrd red hon utefter leden, som skulle besegra fransmännen. Men varken drottningens krigiska stämning eller Macks strategi ledde till några framgångar. Fransmännen hade vetskap om den mot dem ingångna koalitionen och skickade en stark häravdelning under befäl av Championnet mot södra Italien. Mack blev slagen, och 22 december 1798 drog han sig tillbaka till Capua. Försvara Neapel kunde det ej bli tal om; den oövade, harhjärtade neapolitanska armén fruktade för fransmännen, och Mack ensam kunde ej uträtta mycket. I huvudstaden voro lazzaronerna de enda som visade tillgivenhet för tronen och ville försvara fäderneslandet, den övriga befolkningen motsåg längtansfullt fransmännens ankomst.

I staden uppstod oerhörd förvirring; pöbeln började som vanligt bryta sig in i husen och plundra, och konungaparet hade att välja på att ställa sig i spetsen för lazzaronerna och sätta i gång en ny Masaniellorevolution eller ge sig åt jakobinerna. Lazzaronerna voro för svaga att kunna skydda tronen, och en

revolution under fransmännens ledning skulle säkert föra Ferdinand och Karolina till giljotinen, liksom det hade gått i Paris.

Man beslöt att fly till Palermo; men flykten måste äga rum i hemlighet, ty lazzaronerna och den del av folket som ännu understödde tronen skulle betrakta konungaparets flykt som förräderi mot nationen och med all makt söka förhindra den. Till lycka för konungaparet låg Nelson i hamnen med sina skepp. Det gällde att handla raskt.

I dessa avgörande ögonblick spelade lady Hamilton en mycket viktig roll.

VII

Det var ett egendomligt par som från och med nu och för en längre tid framåt blev Karolinas och Ferdinand IV:s beskyddare — Nelson och lady Hamilton. Nelson, redan till åren kommen, var av anspråkslös härkomst, son till en präst, liten och spenslig och med ett rätt alldagligt ansikte, där man hade svårt att upptäcka något skimmer av snille; men tydligen hade han redan ett gott namn inom engelska marinen, då han för första gången kom till de neapolitanska vattnen, ty lord Hamilton inbjöd honom till några veckors vistelse i sitt hus och tillsade Emma att ge honom de rum som voro avsedda endast för mycket förnämliga gäster, i det han förklarade, att den där sjömannen skulle komma att gå långt i världen. Emma lade lovorden blott alltför väl på minnet, och förfaren i att erövra hjärtan hade hon inom kort förstått att tjusa denne Englands blivande nationalhjälte. Nelson var gift, men stod ännu i sin fulla mannakraft och hade i sitt väsen den fasthet och energi som alltid slår an på kvinnorna. Lord Hamilton däremot hade åldrats betydligt, och Nelson och Emma kallade honom längre fram "den hederlige Hamilton". Förhållandet mellan Sir William, Emma och Nelson blev så vänskapligt, att Emma beskrev det som "ett hjärta i tre kroppar", och då lorden avled, skrev Nelson till en av sina vänner, att "världen aldrig ägt en ädlare man än Sir William".

Hamilton såg ingenting oroande i vänskapen mellan Emma och Nelson; kanske var han alltför upptagen av sina grekiska vaser och frågade mindre efter den äkta kärleken, i synnerhet som Emma hade blivit rätt förändrad med åren och genom sin korpulens mist mycket av sitt forna behag. Och Sir William var

framför allt estet. För sjömannen åter, som ej såg kvinnor på månader, var Emma tjusande nog, och dessutom hette det om Nelson, att han ej var granntyckt och ville äga varje kvinna han såg. Nelsons förman, lord Saint Vincent, skrev till lady Hamilton, då Nelson efter segern vid Aboukir skulle återvända till Neapel, att "hon icke skulle tillåta förföriska neapolitanskor att alltför mycket närma sig honom, ty han var så skapad, att han ej skulle förmå motstå deras koketteri". Tydligen visste Saint Vincent redan då om förhållandet mellan Nelson och ambassadrisen och lät henne förstå det i denna litet ironiska vändning.

Förbindelsen knöts i juni 1798, och man kan säga, att lady Hamilton dädanefter för en lång tid framåt utövade ett avgörande inflytande på drottningens politik och i och med detsamma på den neapolitanska styrelsen. Om ej Emma varit, skulle kanske Nelson inte ha vunnit segern över franska flottan vid Aboukir. Saken förhöll sig sålunda.

I juni 1798 erfor Nelson, att Bonaparte med sin flotta var på väg mot Egypten; det gällde att skynda sig för att upphinna de franska fartygen ute på öppna havet och utkämpa en strid med dem. De engelska krigsskeppen, som oavbrutet jagade fransmännen i Medelhavet, hade emellertid varken vatten eller livsmedel nog för att kunna segla vidare mot Egypten. Det var nödvändigt att proviantera i neapolitanska hamnar, annars måste Nelson återvända till Gibraltar, den förnämsta engelska flottstationen, och då skulle han gå miste om möjligheten att sammandrabba med republikens flotta. Enligt ett fördrag ingånget mellan Neapel och Frankrike 1796 ägde neapolitanska regeringen icke rätt att i sina hamnar insläppa mera än två engelska fartyg åt gången; amiralens alla framställningar om att få proviantera hela sin flotta möttes med avslag. Det oaktat försökte Nelson än en gång vända sig till Neapel i saken och skickade dit kapten Troubridge. Ministären sammanträdde och debatterade länge och fruktlöst. Troubridge vände sig då till Emma, som trots den tidiga timmen begav sig till drottningens sängkammare med en redan skriven order till kommendanterna i Siciliens hamnar, att de ögonblickligt och utan vidare skulle proviantera den engelske amiralen Nelsons vänskapliga flotta. Efter ett kort samtal hade Emma övertygat drottningen om nödvändigheten av detta steg. Maria Karolina undertecknade ordern, lady Hamilton lät triumferande slå upp dörrarna till salen, där ministrarna rådplägade, och gjorde med den kungliga ordern slut på deras överläggningar.

Nelson provianterade i Syracusa, seglade fatt Bonapartes flotta och vann 1 augusti 1798 en fullständig seger vid Aboukir. Slaget vid Aboukir kallade Nelson för Emmas slag, ty utan hennes hjälp skulle han ej kunnat avsegla till Egypten.

Vid underrättelsen om franska flottans nederlag svimmade drottning Karolina av glädje, därpå började hon uppge hysteriska glädjerop och omfamnade man, barn, hela sin omgivning, och till och med hennes "drummel till gemål", som Emma uttrycker sig, nedkallade himlens välsignelse över befriaren Nelson. Drottningen började bära örhängen i form av ankare, lät göra sig knappar med inskriptionen "Le Nil et Nelson", med ett ord konungaparet var fullständigt "en-Nelsoné".

Drottningens stämning meddelade sig åt neapolitanska folket, som ställde till franskfientliga demonstrationer, därtill nog också uppeggat av lady Hamilton, som i sin engelska patriotism lät dela ut pengar och livsmedel bland de fattiga för att öka sympatien för engelsmännen. Hon lät till och med illuminera engelska ambassadhotellet och av marschaller bilda ett malteserkors med bokstäverna H. N., vilket skulle betyda, att engelsmännen, och främst då Hamilton och lord Nelson, skulle hjälpa till att återvinna Malta åt neapolitanske konungen. Elaka tungor förklarade dock, att H inte betydde Hamilton utan Nelsons förnamn Horatio och att illuminationen endast förhärligade Emmas älskare. För övrigt låg det sanning i reklamen, ty Nelson förberedde ett anfall på Malta, som Neapels konung gjorde anspråk på, emedan Karl V såsom neapolitansk konung hade skänkt ön åt de från Rhodos förjagade rhodeserriddarna.

Nu följde händelserna blixtsnabbt på varandra. Från trupprevyn i San Germano hade Karolina medfört det mest sorgliga intryck, hon såg, att armén ej kunde erbjuda minsta stöd. Hon skrev till sin dotter kejsarinnan Maria Teresia (Frans I:s gemål) 11 december 1798: "Vår usla armé, vilseledd och mutad, tar vid varje tillfälle till flykten. Inte ens marinsoldater finns det; alla äro antingen odugliga eller redo till förräderi. Adeln darrar och gömmer undan pengar och bohag, men för riket gör den intet. Ämbetsmän, advokater undvika all beröring med hovet och konspirera, militärerna desertera eller äro infames poltrons".

Förhållandet mellan Frankrike och Neapel tillspetsade sig ytterligare, då republiken till sitt sändebud där utnämnde Lacombe Saint-Michel, som såsom medlem av konventet hade röstat för Ludvig XVI:s dödsdom. Hovet och engelska ambassaden agiterade

bland lazzaronerna mot Frankrike, då två franska fartyg händelsevis ankrade i Neapels hamn och hissade trikoloren, började också pöbeln kasta stenar på det ena fartygets kapten, och då sändebudet Lacombe önskade få en loge på Carloteatern, svarades det honom fyra gånger, att inga biljetter funnos. Slutligen förlorade fransmännen tålamodet och Berthier, kommenderande general i Rom, fordrade, att Acton, som han ansåg för den störste frankofoben, samt ambassadören Hamilton skulle utvisas; detta ledde till fullständig brytning mellan Neapel och fransmännen samt till det krig som slöt så olyckligt för de franska Bourbonerna.

Nelson, som låg med sin flotta i Neapels hamn, blev nu konungaparets enda hopp. Åt honom eller egentligen åt Emma förtrodde sig Karolina; flickan från Londonbaren blev initiativtagerskan till de kungligas flykt.

Under loppet av sju nätter, från 14 till 21 december, förde Emma i egen person, genom en hemlig, underjordisk gång från slottet till hamnen, en mängd kungliga dyrbarheter ombord på Nelsons skepp "Vanguard"; efter vad general Thiébault uppger i sina memoarer var det smycken till ett värde av sextio miljoner och över sextio miljoner i guld. Därjämte överlämnades till det engelska skeppet en mängd grekiska och etruskiska vaser samt tavlor av framstående mästare. För överfarten till Sicilien hade tjugofem fartyg gjorts redo, ty en massa personer, som stodo hovet nära, ville ej kvarstanna i Neapel av fruktan att falla offer för jakobinerna. För att ingen objuden skulle smyga sig ombord på fartygen hade drottningen låtit anskaffa legitimationskort i koppartryck, på vilka hon egenhändigt skrivit orden "Imbarcate vi prega M. C." På kortet sågos tre ynglingagestalter; en stående under en cypress stötte i trumpet, och de två andra gjorde en inbjudande åtbörd med handen. Med bästa vilja var det ej möjligt att bereda plats för alla som ville följa med. De kvarlämnades förtvivlan och skräck var obeskrivlig, och marchese Vanni, en av de blodtörstigaste Giunta-medlemmarna, sköt sig, då han ej kunde få plats på något av fartygen. Med konungaparet avseglade Acton, Hamiltons, österrikiska sändebudet greve Frans Esterhazy, hela ryska ambassaden och många medlemmar av neapolitanska aristokratien.

Trots den hemlighetsfullhet som iakttagits i konungaparets närmaste omgivning spred sig i staden ett rykte, att de kungliga ämnade lämna Neapel. Man befarade vid hovet, att folket skulle försöka hindra avfärden, och först nattetid steg kungaparet om-

bord på slupen, som skulle föra dem ut till skeppet. Nelson själv infann sig för att leda den farliga avfärden; utom Ferdinand och Karolina hade han under sitt beskydd tronföljaren med sin gemål och deras sju månader gamla dotter, två yngre prinsar, Albert och Leopold, och tre ogifta prinsessor, tillsammans tio medlemmar av konungafamiljen. Hela detta sällskap smög sig ut ur palatset en bakväg och tog genom den underjordiska gången vägen till "Vanguard", vars däck man beträdde halv tio på kvällen S. Tomas dag, en fredag. Som det ej fanns tillräckligt med bäddar på fartyget, hade lady Hamilton låtit ditföra sin egen säng för konungaparets räkning, och som lord Nelson uttrycker sig i ett brev till lord Saint Vincent, hon blev den kungliga familjens slavinna.

Tidigt på morgonen 22 december fick man i staden veta, att konungaparet redan befann sig ombord på det engelska fartyget; det blev stor uppståndelse, de högre klasserna och prästerskapet ville försöka beveka monarken att återvända. Men av de talrika deputationer, som ville komma ombord, mottog Ferdinand endast kardinalen-ärkebiskopen och lät honom förstå, att han gick till sjöss, emedan man förrått honom på land.

23 december på morgonen avseglade den kungliga familjen till Palermo.

Överfärden var ohygglig; Nelson själv mindes ej en sådan storm på havet. Sir William beredde sig redan på döden och höll två laddade pistoler i händerna. På hustruns fråga vad han ämnade ta sig till svarade han lugnt, att han inte ville dö "guggle, guggle" med saltvatten i halsen, utan ämnade skjuta sig, så snart han märkte, att skeppet gick till botten. Till råga på all olycka fick den sexårige prins Albert konvulsioner, och ingen av kvinnorna kunde taga hand om honom, ty alla voro de sjuka och halft medvetslösa; Emma allena hade kraft nog att ägna sig åt den sjuke, som också dog i hennes armar. Överhuvud ådagalade hon en uppoffrande hängivenhet för den kungliga familjen, hon dyrkade Karolina, och i ett brev skrivet på sommaren 1799 säger hon, att "hon älskar och dyrkar drottningen och är henne hängiven med liv och själ. Om så fordras, skall hon gjuta sitt blod för denna sin vän. Hon skall visa Maria Karolina, att en engelska av ringa härkomst (humbleborn Englishwoman) kan tjäna en drottning med hängiven kärlek, ja med insats av sitt liv."[1] Och lord Saint Vincent skrev, att "lady Hamilton är föremål för all-

[1] British Museum. Mss 1616. 38. Citerat i "Lady Hamilton" av Joseph Turquan et Jules d'Auriac. Paris 1913. S. 181.

män beundran såväl vid hovet (det engelska) som i de privata kretsarna i London. Konungen och prinsen av Wales tala ofta om henne."

27 december ankrade Nelson i Palermos hamn. Drottningen glömde för ett ögonblick alla utståndna lidanden och blott gladde sig, att hon med undantag av ett räddat alla sina barn. Men vistelsen på Sicilien var förbunden med många faror; fransmännen kunde landstiga på ön och bemäktiga sig denna sista tillflyktsort. Nyheter från fastlandet inlöpte sällan, vilket också oroade drottningen. Nelson hävde åtminstone till en del hennes oro, i det han förmådde sin regering att förlägga en garnison av tusen engelsmän i Messina.

VIII.

Då konungen avreste från Neapel, överlämnade han regeringen åt furst Francesco Pignatelli-Belmonte, en man av svag och vankelmodig karaktär, som ej var i stånd att bemästra de olika strömningarna inom den neapolitanska befolkningen. I stället för att sätta sig till motvärn mot den franska invasionen diskuterade och grälade man. Pignatelli föreslog de anryckande fransmännen ett vapenstillestånd, och de gingo in därpå, mot att Neapel betalade åtta miljoner francs till franska republiken. Men folket, och framför allt lazzaronerna, ville ej veta av dylika villkor, och då den franske krigskommissarien, Arcimbal, infann sig för att upptaga kontributionen, utbröt revolution. Pignatelli flydde, lazzaronerna utkorade furst Moliterna till sin anförare och uppdrogo åt honom att förhandla med fransmännen. Men de fanatiska prästerna och munkarna ville ej tillåta underhandlingar. På predikstolar och på gatan, med krucifix i händerna, uppmanade de folket att resa sig mot de kätterska fransmännen och mörda alla som sympatiserade med dem.

Furst della Torre och hans bror Clemente Filomarino, två präktiga män, misstänktes särskilt för att vara anhängare av fransmännen; de släpades ut ur sina hem och brändes levande på ett bål på Strada della Marina. Franska sändebudet Lacombe lyckades gömma sig så väl, att man ej hittade honom. Att efter republikanskt mod bära kortklippt hår var redan det livsfarligt. Lazzaronerna utsågo till anförare en mjölhandlare vid namn Poggio och en schåare, Michele il Pazzo, som trots sitt namn,

"fånen", skall ha varit en mycket duktig karl. Deras välde varade dock icke länge, ty den franske generalen Championnet intågade i staden med fyra regementen, och inom kort vajade trikoloren från Sant-Elmo och Castelnuovo. Lazzaronerna försvarade sig som lejon; i flera dagar rasade gatstriderna, och tusen fransmän och flera gånger så många neapolitanare stupade. Under hela tiden striden pågick ringde det i alla kyrkklockor, och prästerna läste litanior till den helige Januarius. Men folket var ej vapenövat, ordning och disciplin fattades, och intet under då att lazzaronerna dukade under.

Men inom kort förvandlades lazzaronerna från förbittrade fiender till beundrare av fransmännen och ropade i kapp med dem: "Viva la libertà, viva la Republica!"

Championnet, en klok och därjämte human fältherre, hade inom några dagar vunnit neapolitanarnas hjärtan. Han märkte, att lazzaronernas hela patriotism var kristalliserad i S. Januariuskulten; han lät därför genast uppställa en militär hedersvakt utanför skyddspatronens kapell och skänkte till helgonet en gyllene, diamantbesatt mitra. Då slutligen folket fick se, att Michele il Pazzo med ett vitt standar och prästen i S. Anna med krucifix i hand ställde sig i spetsen för ett regemente franska grenadiärer, som tågade till katedralen, då ändrade sig stämningen fullständigt. Lazzaronerna visste visserligen inte vad "Reprubbica" var, men de började genast ropa "Viva la Reprubbica!" De förklarade för varandra, att uttrycket måste betyda någon sorts bra regering, eftersom "cappezzoni" (folkledarna) hyllade den. "Men vad betyder jämlikhet, uguaglianza? frågade någon Michele di Pazzo, som fransmännen genast utnämnt till överste. "Jo ser du", svarade den nybakade regementschefen, "jämlikhet betyder, att en lazzaron som jag kan bli överste. Herrarna bli överstar redan i moderlivet, men jag har blivit det per l'uguaglianza."

24 januari 1799 utropade Championnet under stora högtidligheter Neapel till republik och kallade den "Partenopea" i anknytning till de neapolitanska traditionerna. På torget, som ännu var fläckat av blod flutet för tronen och konungen, skallade ropen: "Odio alla monarchia, morte ai Borboni!"

För att "upplysa" folket om den störtade dynastiens beskaffenhet uppfördes offentligt dramer ur Ferdinands och Karolinas liv, och till och med i Eleonora Fonseca Pimentels lysande salonger fick man se konungaparets hemligaste erotiska äventyr satta i scen under titeln "La commedia o la storia della corte". Vid

de mest vågade scenerna klappade åskådarna händerna och ropade: "Vero, vero, istorico, istorico!"

Men de franska republikanerna behövde pengar. Championnet pålade staden Neapel en kontribution av tre och en halv miljoner francs, provinsen en dito av femton miljoner. Verkställaren av republikens finansiella förordningar var den hänsynslöse kommissarien Faypoult. Den nya konstitutionen avskaffade alla urgamla feodala rättigheter, upphävde munkordnarna, konfiskerade alla kungliga jordagods och även mer än ett privat till förmån för franska republiken, lade beslag på malteserriddarnas förmögenhet och i bankerna insatta kapital och till och med kungjorde, att alla konstskatter i museer, i bibliotek, i Pompeji och Herkulanum voro republikens, d. v. s. den franska, egendom. Dessutom lades på folket tunga skattebördor till anskaffande av beklädnad och föda åt hären, som hade svultit och slitit sönder sina uniformer på vägen från Frankrike till Neapel.

Intet under därför att den revolutionära yran snart lade sig och sympatierna för fransmännen svalnade.

IX

Tillgivenhet för tronen fanns ännu bland en stor del av prästerskapet, som fruktade för republiken, samt bland lantbefolkningen, särskilt i Abruzzerna, som helt och hållet stod under de andligas inflytande och hade blott oklara föreställningar om Bourbonerna och neapolitanska hovet. Som kunglig agent verkade där Gennaro Rivelli, Ferdinand IV:s barndomsvän, som drottningen ej kunde tåla och redan i början av sitt äktenskap hade avlägsnat från Neapel; men nu, i dessa bekymrens dagar var även det där förbrytarämnet en vän, som man tacksamt höll till godo med. Till honom slöt sig Don Rinaldo Reggio, präst i en liten stad vid Tyrrhenska havet, fanatisk anhängare av Bourbonerna, och en ledare, klokare än de, gav dem konungen i kardinal Fabrizio Ruffo, en av dessa världsliga kardinaler, som i händelse av behov band svärd vid sidan och drog i fält.

Ruffo (f. 1744) hade inte det bästa rykte. Han härstammade från en furstlig men utarmad kalabresisk släkt och kom som gosse till Rom, till sin farbror Tommaso Ruffo, kardinal och dekan i heliga kollegiet och vän med Giovanni Angelo Braschi, den blivande påven. Lille Ruffo lekte en gång på Braschis knä, och

särskilt nöje beredde det honom att rufsa till prelatens vackra hår. Braschi värjde sig, och gossen blev förargad och gav prelaten ett slag i ansiktet. Denna piltens energi tilltalade kardinalen så, att han sedermera, bliven påven Pius VI, tog sig an Ruffo, anförtrodde honom allehanda ämbeten och slutligen utnämnde honom till påvlig skattmästare. Då Fabrizio sålunda kom att förfoga över stora penningsummor, började han bli allför frikostig med statens medel och kom beständigt upp med nya reformer och projekt. som blevo en tung börda för den redan så ansträngda påvliga budgeten. Det påstods till och med, att Fabrizio bestred även sina egna dyrbara nöjen med offentliga medel; då därtill kommo skandalösa historier med kvinnor, blev hans ställning i Rom till slut ohållbar.

En kraftfull och energisk man hade han utpräglad fallenhet för det militära. Han författade avhandlingar om kavalleriets beväpning, om strategi, och även naturvetenskaperna, framför allt ornitologi, intresserade honom, och han publicerade en studie om olika arter av duvor och deras vanor. Men en lättsinnig sälle var och förblev han. Då han gjort sig omöjlig i Rom, begav han sig till Neapel, där man ännu inte kände honom så noga. Han bad Ferdinand om någon befattning och blev palatsintendent i Caserta samt föreståndare för kolonien i San Leucio, vilket mycket tilltalade honom. Då påven erfor, att Ruffo beklädde en post, som så föga anstod hans kardinalvärdighet, uppmanade han honom att återkomma till Rom. Men Fabrizio hade ej lust att träda i förnyad beröring med den heliga stolen, i synnerhet som han fattat varmt tycke för den berömda skönheten Eleonora Fonseca och kommit in i en krets kallad "Società di Posilipo", som hyllade revolutionära idéer. Han svarade påven nästan ohövligt och kvarstannade i Neapel, där hans bror Francesco tjänade i kungliga armén. Inom kort fann han, att intimiteten med republikanerna kunde vara farlig, och han begagnade de inblickar han fått för att förråda vänner och ange "misstänkta" personer för hovet. Därigenom kom han i gunst hos Ferdinand, och då konungaparet nödgades fly till Palermo, kom han upp med förslaget att sätta i gång en resning i Kalabrien, där han räknade på understöd av släktingar. Till en början var Acton emot Ruffos projekt och betraktade det som ett vanvett; men sedermera samtyckte han, efter vad det förefaller för att bli kvitt kardinalen, vars inflytande hos konungen och Karolina stadigt växte. I synnerhet drottningen tilltalades av Fabrizios energi och

dådkraft, och hans förslag anslog hennes fantasi. Det berodde också främst på Karolina, att konungen utnämnde Ruffo till sin fullmäktige, "Vicario generale del Regno di Napoli" (genom ett dekret av 25 januari 1799) och sände honom att återerövra konungariket Neapel från fransmän och republikaner. Drottningen yttrade vid tillfället, att han måste tillgripa utomordentliga medel ty det sjuka riket låg i dödsryckningarna.

Fabrizio var en vacker, storväxt, kraftig man, och då han uppträdde i den romerske porporatens lysande skrud, omgiven av ett talrikt följe präster och munkar, gjorde han ett mäktigt intryck på folket i Kalabrien. Han började sitt politiska värv med en procession i sin hemtrakt. I ena handen bar han krucifixet, i den andra värjan, med värdiga steg skred han i spetsen för prästerskapet, som sjöng "Veni Creator Spiritus", och folket svarade de nya korsfararna "Eleison, Eleison"; han trädde in i kyrkorna, talade från altaret och förklarade, att en ängel förkunnat för honom, att detta kors skulle besegra fransmän och republikaner. Då han väl lyckats upptända de församlade till raseri mot Bourbonernas fiender, lät han dem avlägga ed på att de skulle strida för den heliga tron, för konungen och kyrkan. Den som stupade i striden för dessa tre höga makter, för honom stod himlen öppnad. Kalabreserna strömmade fram till altaret och lyfte händerna till tecken att de gingo eden, och Fabrizio välsignade dem och förkunnade dem syndernas förlåtelse med orden: "Ego absolvo a peccatis vestris factis et faciendis".

För att förstärka intrycket utspreds samtidigt bland den kalabresiska befolkningen, att den där prelaten, som med krucifix i handen vandrade från stad till stad och manade till strid mot republikanerna, var påven själv, som antagit namnet Urban IX. Då ärkebiskopen av Neapel fick vetskap därom, utfärdade han ett skarpt herdabrev mot den falske påven (un mascherato Pontefice), vilket hade till följd att ärkebiskopen i Kalabrien utropades som en otrogen, en republikan.

Denna ärkebiskopens "republikanism" förbittrade på det högsta drottning Karolina. Hon skickade genast kardinal Ruffo en avskrift av herdabrevet och förklarade, att hans första plikt efter Neapels intagande var att spärra in "det där dumhuvudet" kardinalen-ärkebiskopen i klostret i Montevergine eller annorstädes utanför hans stift.

Drottningen broderade för de kalabresiska frivilliga ett standar, på vars ena sida sågs ett kors med inskriften: "In hoc signo

vinces", på den andra i strålande guldbokstäver: "A' bravi Calabresi". Ruffos fältbanér var emellertid en vit fana med Bourbonernas vapen omgivet av inskriften: "Viva Dio, viva il Re, Exsultat in rege suo." Dessa förmenta försvarare av den heliga tron (Santa Fede) kallade sig Sanfedister, och någon poet ibland dem författade en sång, som de sjöngo under sina marscher. Sanfedisternas hymn var avsedd att övertrumfa marseljäsen, men var en långrandig och ganska misslyckad skapelse. Den började med orden:

Viva, viva Ferdinando
Nostro padre, nostro Re,
Viva ancora Carolina.
Nostra madre, la Regina.

Till Sanfedisternas skyddspatron utnämnde Ruffo S. Antonius av Padua, eftersom fransmännen och republikanerna i Neapel hyllade den helige Januarius.

Kardinalens här var sammansatt av alla möjliga element: där voro förmögna jordägare, präster, borgare, hantverkare, soldater, som tjänat i baronernas miliser. Bland denna samling av äventyrare utmärkte sig särskilt två, som ristat sina namn i blod i Sanfedisternas annaler. Den ene av dem, Gaetano Mamone, mjölnare till professionen, ett ohyggligt vidunder, drev sitt republikanhat och sin blodtörst till bestialiskt raseri. Han drack girigt sina mördade fienders blod, då han satte sig till bords, ställde han framför sig republikanska huvudskallar, från vilka blodet ännu droppade, han skröt, att han på två månader hade mördat 350 människor, att han bränt en mängd byar, vilkas invånare ej slutit sig till Sanfedisterna, att han uppfunnit allehanda ohyggliga sätt att tortera sina motståndare.

Till ett dylikt missfoster skrev Karolina "min general och vän", "mio generale e mio amico". Och liknande hjältar hade Sanfedisterna många, deras namn anföras av de italienska historikerna Botta, Colletta och Coco. Europeiskt rykte vann Fra Diavolo, eller som han egentligen hette Michele Pezza, tack vare Alexander Dumas, som skildrar den vilda gestalten i sin Bourbonernas historia och i romanen "La San Felice". Kanske än mera än Dumas populariserade Auber Michele Pezza genom sin opera "Fra Diavolo", som Scribe skrev libretton till. Länge under XIX seklet fanns det ej en tenor i världen, som icke

drömde om att på scenen återge Fra Diavolos gestalt. Scribe gjorde emellertid av sin Diavolo en hjälte, som ej hade något gemensamt med Michele Pezza.

Michele Pezza, bördig från Itri (f. 1771), en liten stad i Terra di Lavoro, slöt sig snart till den antirepublikanska rörelsen, och då fransmännen grusade hans fädernehem och mördade hans föräldrar, svor han att utkräva hämnd på dem. Början av Micheles bana är omspunnen av sägner, vilkas sanningsenlighet ej står att kontrollera. Maestro Eleuterio i Itri pryglade upp unge Michele, emedan han stod alltför väl hos hans hustru Franceschetta. Michele hämnades och sköt den svartsjuke maestron från ett bakhåll; den mördades bror, Faccia d'Argente, anade vem som var mördaren och svor vendetta. Men Pezza förekom honom och sköt också Faccia d'Argente från ett bakhåll. Brottet kunde bli uppdagat, och i sällskap med fem kamrater drog Michele upp i bergen och blev rövare. Det sades, att ingen kula bet på honom, ty han hade ristat upp ett stycke av armen och i Itris kyrka lagt en hostia i såret, vilket skyddade honom för allt ont. Sådan var folktron.

Då i slutet av 1798 konung Ferdinand uppmanade neapolitanarna till motstånd mot fransmännen, ställde sig Fra Diavolo i spetsen för en stor skara frivilliga och hindrade fiendens framträngande i trakten av Fondi; först en bataljon polacker under Kniaziewicz' befäl skingrade bandet av itrianer. Framgången mot Fra Diavolo bidrog till att Kniaziewicz kort därefter blev utnämnd till brigadgeneral. I spetsen för sexhundra landsmän jämte några kavalleriskvadroner tågade den polske generalen därifrån mot Gaeta, en av de tre fästningar, som kunde bjuda fransmännen motstånd. I trakterna kring Itri och Fondi fortgick emellertid striden, grym och ohygglig. General Rey uppdrog åt Dombrowski att grusa sanfedistnästena Itri, Fondi, Castelforte och Castel Onorato. Då det tycktes, att de upproriskas motstånd var brutet, skickade Dombrowski sin adjutant Tremo med trettio ulaner att sätta sig i besittning av Sanfedisternas sista stödjepunkt i trakten, Castel Onorato. Invånarna mottogo den franska truppen med skenbar välvilja, men knappt hade ulanerna suttit av sina hästar, förrän italienarna förrädiskt kastade sig över dem och mördade alla. Hämnden följde ögonblickligt. Onorato kringrändes, och hela befolkningen nedhöggs.

Detta är ett exempel på förbittringen i denna kamp pro aris et focis, där republiken för tillfället avgick med segern.

En av de ohyggligaste episoderna i kardinal Ruffos krig med republikanerna var intagandet av den av starka murar omgivna lilla bergsstaden Altamura, vars befolkning hörde till "patrioterna." Då invånarna gjort slut på sin ammunition, beslöto de att i all tysthet lämna staden, men dessförinnan drevo de in omkring femtio präster och rojalister på franciskanklostrets gård, och nedsköto dem där den ene efter den andre. De arkebuserades kroppar nedkastades i vallgravar, och jord skottades över dem, trots att några av dem ännu levde.

Då Sanfedisterna märkte, att det inträtt en underlig stillhet i Altamura, bröto de sig in i fästningen och utkrävde en fruktansvärd hämnd på dem som ännu voro kvar. De brände och plundrade, och icke blott världsliga kvinnor utan även nunnorna i de två kvinnoklostren blevo offer för deras djuriska raseri. Sedan de tillfredställt sina vilda lidelser, mördade de alla, till och med barnen vid mödrarnas bröst.

Kardinal Ruffo började i Altamura värva nya stridskrafter i avsikt att småningom rycka an mot Neapel. Han ville, att konungen själv skulle infinna sig i Apulien och genom sin närvaro ge ökad fart åt sanfediströrelsen, och flera gånger skrev han därom till drottningen såsom sin speciella beskyddarinna. Men Ferdinand hade ej lust att utsätta sig för det ovissa företagets risker; drottningen blev otålig och skrev till kardinalen, "att hon i detta ögonblick skulle vilja vara man; då skulle hon ila till Apulien, och hon smickrade sig med att hon skulle förmå stödja och underlätta kardinalens verksamhet". Då hon emellertid inte kunde gripa till svärdet och alldeles skjuta konungen åt sidan, gav hon sin fältherre flitiga råd och uppmanade honom att draga till sig alla konungsligt sinnade, lova dem skattelindringar och en fullständig omvälvning i de feodala förhållandena; däremot skulle han ej skona de rika, utan konfiskera adelns egendomar, ty den hade skamligt övergivit och förrått konungen och övergått på fransmännens och "patrioternas" sida. "De fega kräken!" skrev hon i ett brev till kardinalen om adeln. "Jag skulle hellre vilja se fransmännen taga av dem deras sista skjorta än bevittna hur dessa edsbrytande undersåtar bete sig. 'Republikanerna' ha tillägnat sig våra palats, Championnet, Roccaromana vräka sig i våra sängar, ha lagt beslag på mina döttrars hemgift, pålagt våra undersåtar olidliga skatter; om vi någon gång återkomma till vårt rike, skola vi finna endast plundrade hus och en hop tiggare."

Allra mest förbittrades Karolina över aristokratiens avfall från

hovet. Till och med drottningens forna väninna furstinnan San Marco infann sig trots inbjudningar ej i Palermo, utan kvarstannade i Neapel hos republikanerna. Då framdeles lady Hamilton lade sig ut för furstinnan och bad drottningen taga henne till nåder igen, svarade Karolina, att vänskapsbandet mellan henne och furstinnan var brustet; behövde hon hjälp, kunde hon dock räkna på drottningen. Personer som Caracciolo, Moliterna, Roccaromana och andra, vilka åtnjutit så mycken ynnest av konungaparet, lyfte nu vapen mot tronen. Allt detta gjorde Karolina bitter till sinnes och i framtiden obeveklig mot avfällingarna.

Under tiden nalkades Ruffo med sina skaror Neapel, och från andra sidan, från havet beredde sig Nelson att börja blockera huvudstaden. Kardinalens insurgentskaror förstärktes i Apulien med en liten avdelning reguljära ryska trupper; i början av maj hade nämligen amiral Surokin med sin flotta kommit seglande till apuliska kusten, och Ruffo skyndade anhålla, att han skulle skicka en del av sina flottister i land, till hans hjälp. Det var inte så mycket för att få numerär förstärkning som kardinalen framställde sin anhållan, utan mera för att en reguljär trupp skulle inverka gynnsamt på hans odisciplinerade skaror. Med ryska flottan förenade sig kungliga neapolitanska, turkiska och engelska fartyg. Hela den monarkiska världen slöt sig samman mot franska republiken. Redan 23 december 1798 hade Turkiet slutit förbund med Ryssland, och 2 januari 1799 följde ett fördrag mellan konung Ferdinand och sultanen, varigenom den senare förband sig att sända Ferdinand tusen albaneser till hjälp. Nu samlade sig alla dessa skilda element utanför Neapel för att stödja Bourbonernas vacklande tron.

Vi ha nämnt, att kardinal Ruffo detroniserade Neapels skyddspatron, den helige Januarius, emedan helgonets blod i kruset börjat jäsa till Championnets och republikanernas gunst, och i stället utropat den helige Antonius av Padua till Sanfedisternas patron. Nu valde kardinalen helgonets dag, 13 juni 1799, för att i huvudstaden börja striden mot revolutionen.

X.

Under tiden och särskilt sedan ryktet om Sanfedisternas gräsliga grymheter i Altamura hade nått Neapel gjorde patrioternas parti allt för att egga till förbittrat motstånd. Det hette: "Vi skola alla bli Masanieller och försvara republiken". Eleonora

Fonseca, redaktris av den republikanska “Monitore“, skrev eldiga artiklar, präster och munkar, som hyllade de demokratiska åskådningarna, höllo predikningar på torgen och pekade på Kristi lära som en förkunnelse av jämlikhet och frihet. På teatrarna spelades Alfieris tragedier. En kväll, då den store diktarens “Virginia“ uppfördes, framträdde på scenen Eleonora Fonseca, som kallades “Sibyllan“ och “republikens genius“; iförd vit vestaldräkt, omgjordad med trikoloren och i handen hållande ett vitt stander med inskriften: “La morte o la libertà“ höll hon ett glödande tal till publiken och manade till hämnd för gräsligheterna i Altamura. Hon slöt med att sjunga marseljäsen och kalla till vapen, och hela teatern genljöd av Rouget de l'Isles hymn.

De patriotiska uppslagen avlöste varandra; man beslöt att uppföra en ståtlig minnesvård över Torquato Tasso i Sorrento och hedra Vergilius minne med ett gravmonument värdigt den store skalden, ja man ville översätta den heliga skrift på neapolitansk dialekt. Ärkebiskop Zurlo-Capece lyste kardinal Ruffo i bann såsom en gudlös bedragare. Republikanerna lyckades till och med draga den helige Januarius över på sin sida, ty då man samlade sig i katedralen för att bedja skyddspatronen om hjälp, dröjde det ej två minuter, förrän blodet i kruset började sjuda. “Helgonet är med oss!“ ropade folket hänryckt.[1]

Men man försummade ändå ej stadens försvar. Överbefälet på land togs av general Wirtz, schweizare till börden, förut i kunglig neapolitansk tjänst. Striden mot de förenade flottorna skulle ledas av furst Francesco Caracciolo, som ansågs för Neapels duktigaste sjöofficer. Caracciolo hade visserligen åtföljt konungaparet till Sicilien, men sedermera övergick han till republikanerna, samlade ihop så många kanonbåtar han kunde och väntade på attack.

[1] Baron de Gleichen berättar i sina memoarer, att abbé Galiani sagt honom, att han dels genom egna iakttagelser, dels genom en farbror, som var hovkaplan, hade kommit till följande övertygelse angående kruset med S. Januarius blod.

Reliken är så gammal, att dess historia är höljd i fullständigt dunkel. Det neapolitanska prästerskapet handlade emellertid så till vida på god tro, att det alls icke visste, av vilken anledning blodet understundom råkar i sjudning. Det sker antagligen genom inverkan av yttre värme eller genom att kruset skakas.

Galiani kom hemligheten på spåren hos Horatius, som i skildringen av sin resa till Brindisi berättar om några religiösa knep prästerna där använde. Horatius säger, att “Thura sine igne liquefaciunt, credat Judaeus Apella“. “De göra harts flytande utan eld“. De första kristna lärde antagligen av hedningarna att försätta ett kådämne, som liknar stelnat blod, i ett flytande och sjudande tillstånd genom att beröra förvaringskärlet med den varma handen.

XI.

13 juni i dagbräckningen lät Ruffo hålla gudstjänst i sitt läger i närheten av Maddalenabron, därpå steg han iförd purpur till häst, drog sitt svärd ur skidan och gav tecken till frammarsch. I spetsen för kardinalens här tågade ryssar och turkar; Ruffo litade inte riktigt på sina kalabresers mod. Anföraren för de republikanska trupperna, Schipani, angrep rojalisterna i närheten av Torre del Greco; först tvang han dem att draga sig tillbaka, men inom kort måste han vika för övermakten. I hans led funnos många förrädare, som övergingo till rojalisterna, seende att de voro starkare. Schipani stupade, republikanerna skingrades eller togos till fånga och skickades till ön Procida.

Dagen därpå, 14 juni, ryckte Ruffo an mot Neapel. Gatustrider utbröto, men skaror av lazzaroner började övergå till Sanfedisterna med ropet: "Viva il Re!" Det uppstod en fruktansvärd villervalla, kalabresiska rövare kastade sig ursinnigt över den olyckliga befolkningen och plundrade hus och butiker. Möbler och husgeråd tornade de upp på torgen, tände bål och kastade republikanerna i elden. Djuriska drifter vaknade, en del Sanfedister slukade stekt människokött. På en gata stod enligt neapolitansk sedvänja en kock vid en kittel kokande olivolja och ämnade göra goda affärer med de utsvultna soldaterna. Men någon skrek, att kocken var en republikan, man doppade ned hans huvud i den skållheta oljan, och sedan han dött under de gräsligaste kval funnos de som med god aptit åto upp fisken i kitteln. Sanfedisterna släpade kvinnor och barn ut ur husen och jagade dem framför sig i blodiga linnen, misshandlade dem och kastade sten på dem.

Förskräckt över detta raseri manade Ruffo sitt folk till besinning; men det var fåfängt. Envar som hade kortklippt hår "alla Bruta" var en misstänkt, en jakobin och enligt Sanfedisterna saker till döden. Man mördade kvinnor, ynglingar, lytta, sjuka, präster, munkar, den förutvarande regeringens ämbetsmän; damer ur aristokratien berövades sina kläder och fördes nakna ut att avrättas. En stackare hade olyckan att heta Vincenzo Giacobino; han begärde att få ändra namn och undgick på det sättet döden. Kalabresarna gingo ur hus i hus och plundrade vartenda hem utan hänsyn till om ägaren var republikan eller monarkist, över

2 000 hus lades i grus eller förstördes delvis. 40 000 människor kastades i fängelse — och vilka fängelser! Furst di Cantalupo räddade sitt liv genom att påstå, att han måst antaga en befattning i den republikanska regeringen av samma anledning som konungen nödgats fly till Sicilien, "för att ej bli mördad". Den värste bödeln under dessa dagar var medlemmen av verkställande myndigheten, "Giunta di Stato", rådsherrn Speciale, som skilde sig från andra medlemmar av denna fruktansvärda församling därutinnan, att han icke ens lät muta sig med guld. 25 augusti skrev han till Giuntan, att fanns det blott bevis, att den ene eller andre på något sätt förbrutit sig mot konungamakten, borde han hängas "utan ceremonier", inom loppet av tjugofyra timmar.

Då Ruffo motsatte sig grymheterna, började lazzaronerna mumla, att kardinalen blivit jakobin och att man måste utse en annan anförare. Som de visste, att det på de engelska fartygen "fanns verklig rättvisa", släpade de patrioterna ned till hamnen, där de engelska flottisterna hängde dem i masterna eller för större bekvämlighets skull kastade dem levande i havet.

Kvarlevorna av de republikanska trupperna inneslöto sig i Castello dell' Ovo och Castelnuovo och sköto ursinnigt på Sanfedisterna. Ruffo ville göra ett slut på striden, som inte längre hade någon mening, ty hela staden var i Sanfedisternas våld; dessutom hade republikanerna en del monarkister som gisslan på sina fästningar. Efter långa underhandlingar och ett tjugofyra timmars vapenstillestånd kom det också slutligen till en uppgörelse mellan belägrarna och de belägrade; slotten skulle överlämnas till den kungliga armén, men däremot fingo garnisonerna och de civila personer som sökt sin tillflykt där tillstånd att bege sig till Frankrike. Kapitulationsakten undertecknades av befälhavaren över de ryska och engelska trupperna, kapten Foot, och underrättelse därom avsändes till Palermo.

Under tiden hade emellertid Nelson inseglat i hamnen med en stark flotta, och han motsatte sig bestämt den mellan Ruffo och republikanerna ingångna uppgörelsen. Orubblig i sina ultramonarkiska grundsatser hävdade han, att konungen icke kunde förhandla med upprorsmännen, som måste ge sig på nåd och onåd. Samma uppfattning rådde vid kungliga hovet i Palermo. Under intrycket av de senaste händelserna hade Ferdinands räddhågade beskedlighet givit vika för rasande förbittring och vilt hämndbegär; även drottningen var gränslöst förbittrad och krävde lidelsefullt, att de avskyvärda jakobinerna skulle utrotas, så att tronen skulle

bevaras åt henne och hennes barn. Med drottningen instämde Acton, som glödde av hat mot fransmännen och de med dem förbundna neapolitanarna. Minst lika oförsonlig var Nelson; han hyste en medfödd avsky för allt som stod i strid med engelsk konservatism och vördnad för kungligheten; de dådda fransmännen betraktade han som ett band av rövare och mördare, som människor utan all dygd och religion, och ärkeskurken var i hans ögon Bonaparte, anföraren för den där vilda horden. Naturligtvis hyste han samma känslor för de neapolitanska "patrioterna", som förenat sig med fransmännen. Han skrev i dessa dagar till kapten Troubridge: "Låt mig veta, att några av de där skurkarna blivit halshuggna; det kommer att fröjda mitt hjärta", och för kommendören, sin chef, uttryckte han sitt beklagande, att han ej kunde skicka honom några skallar av halshuggna republikaner, då de i den rådande hettan "skulle ruttna och lukta".

Då Nelson i Neapels hamn fick vetskap om fredsslutet med "rövarna", förklarade han också, att det var en ovärdig, skamlig, "infamous", akt och gjorde allt vad i hans makt stod för att upphäva fördraget. Men Ruffo vidhöll, att han måste stå vid sitt löfte till republikanerna, helst ryska och turkiska befälhavarna hade undertecknat dokumentet. Det kom till hetsiga meningsbyten mellan kardinalen och Nelson, och som den senare inte kunde italienska och Ruffo utmärkte sig för en flödande vältalighet, gav amiralen sitt utslag skriftligt. Och utslaget överensstämde alldeles med åsikterna vid hovet i Palermo och strök ett streck över nästan hela fördraget. Med den falskhet som är utmärkande för engelska diplomater gav Nelson visserligen tillstånd till att de i revolutionen inblandade italienarna fingo avresa, men han skickade båtar efter dem och lät föra dem ombord på engelska fartyg. Där lät han anteckna deras namn och hålla dem fängslade till konung Ferdinands återkomst till Palermo.

Men i förteckningen över de arresterade fattades namnet på en person, som Nelson var särskilt angelägen om, nämligen f. d. chefen för kungliga flottan, Francesco Caracciolo.

Då Sanfedisterna bemäktigade sig Neapel, lyckades Caracciolo oförmärkt fly från Castelnuovo; han irrade omkring i trakten av Portici, och då han ingenstädes fann någon trygg tillflyktsort, återvände han till staden förklädd till matros och vände sig till Ruffos systerdotter, furstinnan Matta-Bagnara, med bön att hon skulle fråga kardinalen vad han tillrådde honom: kvarstanna i Neapel eller fly. "Che fugga!" ljöd svaret. Caracciolo flydde

alltså uppåt bergen, förklädd till fattig lantman; men förrådd av en f. d. tjänare blev han gripen och satt i en båt, som förde honom till amiralskeppet "Foudroyant". Kapten Hardy lät stänga in honom i en kajuta, satte två matroser på vakt utanför och rapporterade det utomordentliga kapet för Nelson. Denne lät öppna rättegång mot Caracciolo under presidium av greve Thurn, som anklagade honom för uppror mot sin konung. Rättegången var dock endast en komedi, amiralens dödsdom var redan på förhand fälld.

Caracciolo vände sig till officeren Parkinson med begäran om en ny rättslig undersökning, ty greve Thurn var hans personlige ovän. Men förgäves. Nelson stadfäste domen, som föll omkring klockan ett på dagen, och befallde, att den skulle sättas i verket klockan fem samma eftermiddag. Caracciolo bad att som soldat bli arkebuserad och slippa förödmjukelsen att bli hängd; men Nelson befallde, att han skulle hängas i masten på det kungliga sicilianska fartyget Minerva. Parkinson, upprörd över Nelsons oblidkelighet, ville vända sig till lady Hamilton och genom henne utverka amiralens tillstånd till att Caracciolo blev skjuten; men han fann ej ladyn på amiralskeppet. Domen blev sålunda verkställd, till konungaparets stora belåtenhet. Karolina hade fruktat, att det där "ettriga krypet skulle kommit mycket ont åstad, om han blivit lämnad i frihet, ty han kände till varenda vik på våra kuster". I drottningens brev från den där tiden förekommo oupphörligt uttryck om Caracciolo sådana som "den där otacksamma skurken", "den där galärtypen" och liknande vredesyttringar.

Caracciolos hängning gav upphov till en hel väv av ogrundade sägner. Det uppgavs, att lady Hamilton sökt övertala Nelson att med henne segla till "Minerva" för att se på den hängde förrädaren, att då hon under middagen tillsammans med Nelson och Sir William klockan fem hörde ett kanonskott, höjde hon sitt glas och utropade: "Gudskelov, det där skottet förkunnar, att förrädaren inte längre är i livet." Flera italienska och franska författare ha så gott som tagit till sin uppgift att framställa Emma som en dålig karaktär och Nelsons allsmäktiga rådgiverska även vid tillfällen sådana som Caracciolos avrättning. Så är dock icke fallet, och en så samvetsgrann forskare som baron Helfert säger,[1] att man ej kan anföra ett enda fall, då Emma Hamilton använde sitt inflytande till förmån för en sträng dom eller sökte skärpa

[1] Frh. v. Helfert, Fabrizio Ruffo. S. 479.

ett straff. "Tvärtom finnes det bevis för att hon bad drottningen om mildring i straffen, och Karolina lämnade henne stora penningsummor till hjälp åt olyckliga fångar, enär hon kände till hennes goda hjärta och visste, att hon skulle använda de där pengarna bättre än någon annan. Hon visste också, att hon därigenom skulle bereda Emma den största glädje." Ladyn utverkade vid denna tid av drottningen, att den stränga dom som väntade furstinnan av Sorrentino blev mildrad, och mer än en gång bad hon Nelson och mannen om större skonsamhet mot revolutionärerna. Men då det gällde att krossa revolutionen och straffa "förrädarna" var Nelson hård som sten, och inte ens Emmas böner kunde beveka honom.

Hur kritiklösa även framstående skriftställare kunna vara visar bäst Chateaubriand i sina Mémoires d'outre-tombe, där han berättar, att sedan ordningen återställts i Neapel lazzaronerna kastade boll med revolutionärers huvud för att roa Nelson och lady Hamilton. Historien är orimlig redan av det skälet, att varken Nelson eller Emma någonsin voro i land under kontrarevolutionen utan bodde på sitt skepp långt ute till sjöss.

Drottningens, Nelsons och Actons förbittring mot Caracciolo var så stark, att de inte ville riskera, att konungen efter sin återkomst från Sicilien skulle benåda honom eller förvandla dödsstraffet till fängelse. Nelson påskyndade därför avrättningen, ty konungen hade förr tyckt om Caracciolo och värderade honom som skicklig sjöofficer. Det berättas, att Caracciolo på förebråelsen, att han övergivit sin konung, svarade: "Det var inte vi som övergåvo monarken, det var han som övergav oss."

Efter Neapels intagande ville drottning Karolina nödvändigt, att Ferdinand skulle bege sig dit för att lugna sinnena. I förstone ville konungen dock ej höra talas därom. Neapels namn fick inte ens uttalas i hans närvaro, så upprörde honom tanken på huvudstaden. Man beskyllde Karolina för att avhålla honom från färden till Neapel, men detta förnekade hon bestämt och skrev till sin dotter kejsarinnan (25 mars 1800), att "au comble d'agrément påstå de, att jag har skulden till att Ferdinand icke genast skyndat till huvudstaden. De ha vant sig att skylla mig för allt ont."

Slutligen lät dock konungen förmå sig att lämna Palermo. Han anlände till Neapels hamn en afton på skeppet Foudroyant, och nästa morgon inträffade något egendomligt. Ferdinand höll just på att kläda sig, då kapten Hardy, fartygets chef, underrättade

honom, att man fått se Caracciolos lik ligga och flyta på havet; han underrättade honom, antagligen för att konungen ej oförmodat skulle varsebli den hemska synen. "Låt begrava liket", skall Ferdinand ha svarat.

Neapolitanarnas fantasi gav åt händelsen den tydningen, att Caracciolo flutit upp för att kräva kyrkans sakrament och en kristlig begravning, ty Nelson i sin otålighet hade inte ens tillåtit att en biktfader tillkallades, fastän den dödsdömde begärt det. Men saken låter sig förklaras på ett naturligare sätt. Liket hade visserligen kastats i havet med vidfästa blyvikter vägande femtiotvå engelska pund, men tyngden var för ringa för att hålla en med vatten genomdränkt kropp kvar på havsbotten. Till det fantastiska i synen bidrog också det, att endast huvudet flöt upp över vattenytan, ty benen drogos ned av blytyngderna. Konstnären Ettore Cercone (1850—1896) har begagnat motivet och målat en tavla föreställande konung Ferdinand och tronföljaren samt Nelson och Emma, som från sitt fartygsdäck betrakta Caracciolos ur havet uppdykande huvud.

Revolutionen beräknas ha kostat 30 000 människoliv; i flera månader arbetade giljotinen på Piazza del Mercato i Neapel. Till de namnkunnigare offren för reaktionen hörde Luisa San-Felice och Eleonora Pimentel-Fonseca, som under kungadömets glanstid hade skrivit hyllningsdikter till Bourbonerna men då revolutionen utbröt ställde sin penna till jakobinernas tjänst. Dessa kastningar från ena ytterligheten till den andra voro något helt vanligt i dessa dagar av våldsamma lidelser och överdrivna politiska förhoppningar.

Luisa San-Felice, som dömts till döden, yppade i fängelset, att hon väntade ett barn; giuntans domare uppsköto därför domens verkställande och gåvo order, att hon skulle undersökas av läkare. Då konungen fick veta detta, trodde han det var ett påhitt av henne för att slippa undan döden och lät föra henne till Palermo att undersökas av hovläkaren. Denne bekräftade, att Luisa var i välsignat tillstånd, och den olyckliga fördes tills vidare tillbaka i fängelse. Tronföljarens gemål, Klementina av Österrike, en god, människoälskande kvinna, fick höra talas om saken; hon hade nyligen fött en dotter, den blivande hertiginnan av Berry, och fäste på den lillas huvudkudde ett kort med orden "Sire, nåd för San-Felice!" och gick till konungen med barnet på armen. Då Ferdinand blev varse böneskriften, lämnade han vred rummet. Luisa födde en dotter och blev halshuggen.

Hela bankirfamiljen Piatti utrotades, fem Pignatellier måste lägga sitt huvud under giljotinen.

Till revolutionens officerare hörde den berömde kompositören Domenico Cimarosa, vars härliga melodier ha hänfört generationer. Han hade den olyckan att sätta musik till Lodovico Rossis republikanska hymn. Då kardinal Ruffos horder översvämmade Neapel, blev den berömde musikerns hus plundrat, hans klavicymbal kastades ut genom fönstret, och ägaren själv fördes i fängelse, där han nog skulle ha blivit kvar i långliga tider, om icke den ryktbare tyrannen Speciale hade dömt honom till halshuggning. Innan domen hann verkställas, fingo emellertid de ryska generalerna vetskap därom, och de skyndade till Nelson och bådo honom skänka dem musikern. Amiralen kunde ej säga nej till deras begäran,. och ryssarna togo "den italienska svanen", som han kallades, ombord på sitt fartyg och förde honom till Venedig. Revolutionsdagarnas sinnesskakningar hade emellertid så angripit kompositörens hälsa, att han avled efter sex månader

XII.

Medan blodbadet i Neapel pågick, härskade glädje och fröjd i Palermo. Konungaparets första omsorg blev att belöna Nelson och hans engelsmän för deras tjänster, och trots de neapolitansk-sicilianska finansernas sorgliga skick förlänade konungen amiralen furstendömet Brosite, ett stort jordagods, som inbragte 75 000 francs om året, och åt Emma gav Karolina sitt porträtt infattat i diamanter jämte guldkedja med inskriptionen: "Eterna gratitudine". Cheferna och officerarna på de engelska krigsskeppen fingo dyrbara snusdosor, klockor eller ringar. Åt Nelson förärade konungen också det praktsvärd som Karl III i tiden hade givit sin son, då han avstod konungariket Neapel åt honom. En egendomlig gåva, som just inte vittnar om någon sonlig pietet.

Icke heller kardinal Ruffo blev bortglömd, trots att konungaparet på sistone varit tämligen onådigt stämt mot honom, emedan han som god italiensk patriot sökt förhindra mer än en grymhet av Nelson. Men det var omöjligt att förbigå honom; han erhöll därför en årlig pension på 15 000 dukater samt en konstnärlig kaffeservis. I brickan voro inlagda miniatyrporträtt av konungaparet, och på sockerskrinet stod samma inskription som på gåvan till lady Hamilton: "Eterna gratitudine".

Det föranstaltades också en ståtlig fest för Nelson och Hamiltons, en högtidlighet, som redan de samtida funno litet löjlig. En skildring av den ger oss greve Roger de Damas. Ett ärans tempel restes, och tre gudomligheter av vax anbragtes i det: lady Hamilton som Victoria, lagerkransande Nelson, också av vax, som ledes fram till henne av den beskedlige Sir William. Men detta var bara en inledning till vad som komma skulle. På trappstegen till ärans tempel väntade nämligen konungaparet, och då det högt förtjänta klöverbladet närmade sig, omfamnades det av Ferdinand och Karolina; Ferdinand tog ur vax-Victorias hand den diamantbesatta lagerkransen och lade den på den levande Nelsons hjässa, och på samma sätt smyckade han Sir William och lady Hamilton. Hjältetriumviratet behöll kransarna på under hela högtidligheten, vilket gjorde ett komiskt intryck, helst gestalterna föga ägnade sig för en dylik utstyrsel; den lille magre, enarmade Nelson, den nära sjuttioårige Hamilton och Emma med sina numera ytterst svällande former. De engelska officerarna uppfattade också ögonblickligt det löjliga i tillställningen, och ingen av dem infann sig på komedien.[1]

Medan giljotinen arbetade i Neapel, strövade konungen utefter havsstranden vid Palermo och sköt fiskmåsar, Nelson och Emma gjorde utflykter i en vacker gondol med tolv roddare. Emma

---

[1] Till vilken grad Nelson vid denna tid stod under lady Hamiltons och drottning Karolinas inflytande framgår av ett brev från honom, daterat Palermo 22 september 1799. (Brevet publicerades i Times 1913).

Lady Spencer måste ha kallat drottning Karolina och Emma två förtrollerskor (incantatrici), som Nelson låtit dåra sig av. Härpå svarar Nelson:

"Jag hyser verkligen stor tillgivenhet för de två mest ovanliga kvinnor, som världen för närvarande äger. Den ena av dem är dotter till Maria Teresia (det säger mycket), lord Spencer värderar henne högt, hon är full av tacksamhet mot och sympati för vårt land, har ett klokt och klart huvud och skulle med sin erfarenhet vara en stor regentinna, ifall hennes råd följdes (vilket tyvärr, till min sorg, icke är fallet). Neapel skulle då vara ett större och lyckligare rike än det någonsin varit. Hennes hjärta har sin enda fröjd i att göra det goda och hjälpa dem som behöva hjälp. Men säkert är, att drottningen endast funnit otacksamhet hos dem vilkas skyldighet skulle varit att gjuta sitt blod till hennes persons och hennes äras försvar. Om drottningen har något fel (vilket jag motvilligt måste medgiva), så är det hennes gränslösa förtroende till min heder och min redlighet. Jag vill blott nämna, att då Hennes kungliga majestät lämnade Neapel, ägde hon icke mera än 7 000 pund sterling.

Vad beträffar den andra "incantatrice'n", såsom ni behagar kalla även henne, så överträffar hon i skönhet och förtjänster många långt lyckligare dödliga; hon är så rikt utrustad med intelligens, att den klokaste minister skulle kunna följa hennes råd.

var vanligen vitklädd och hade på huvudet en svart sammetsbarett garnerad med silvervitt leopardskinn. Endast drottningen delade ej sina närmastes bekymmerslösa stämning, hon motsåg framtiden med oro. Hon ledsagade ej Ferdinand till Neapel, hon kände, att man främst tillskrev henne den blodiga hämnden för revolutionen, visste, att hon för framtiden skulle bli mindre populär än någonsin. På utländskan skulle hela skulden falla.

För övrigt förmörkades snart även Nelsons och Emmas himmel. Berusad av sin framgång började Nelson föra politik på egen hand. Han lovade konungaparet att överlämna Malta till dem, men detta gick man ej in på i London.

Tsar Paul i Ryssland proklamerade sig som malteserordens stormästare, vilket naturligtvis ej upptogs väl vare sig i Palermo eller England. Han vann emellertid Nelson genom att förläna honom malteserkorset, och då Emma önskade bli delaktig av samma utmärkelse, tillfredsställde han även hennes fåfänga. Villkoret för en kvinna att erhålla orden vore visserligen adlig härkomst och kyskhetslöfte, men för denna gång tyckte man sig kunna göra ett undantag från statuterna, helst Emma kommit Maltas invånare till hjälp i ett tillfälle av nöd, skänkt dem 10 000 livres och skickat dem en skeppslast säd från Sicilien.

Konung Ferdinand upptäckte snart, att Nelsons löfte att överlämna Malta till honom var en tom förespegling, och amiralen höll på att råka i onåd på grund av dessa negotiationer, som han fört utan engelska ministeriets begivande. Regeringen i London gav även Hamilton skuld i saken, och då ambassadören begärde tillstånd att bege sig till England i privatangelägenheter, begagnade Foreign Office tillfället att "bevilja hans avskedsansökan". Förskräckt vid tanken att nödgas återvända till England och lämna sina triumfers land bad Emma konungen skriva till Foreign Office, att han önskade Hamilton skulle kvarstå

Alla dessa förtjänster blekna dock vid jämförelse med hennes [illegible], där synes godheten ha rest sin tron, och olyckliga av alla nationer vända sig i bönen till himlen om välsignelse över hennes huvud. Jag måste dock erkänna, att även hon har sina små svagheter: hon betäcker alla som [illegible] henne att visa sina sår som vore de det kostligaste [illegible], som någonsin [illegible] någon [illegible]. Min ära och vårt fäderneslands ära håller hon så dyrbara, att hon hellre skulle offra sitt liv än tillåta att den ena eller andra fläckades.

Denna ojämförliga kvinna är maka till min högt värderade gamle vän Sir William Hamilton, i vars hus jag är som en son. Jag kan uppriktigt försäkra, att jag ej skulle kunnat göra deras kungliga majestäter, konungen och drottningen av Sicilien, viktiga tjänster, såvida jag ej levat i förtrolighet med Sir William och lady Hamilton."

som sändebud vid hans hov, men konungen vägrade i brysk ton att tillmötesgå denna begäran. Emma tycks då ha fällt något för Ferdinand förnärmligt yttrande och lämnade rummet. Konungen råkade i det vilda raseri som ibland grep honom, och som Karolina skrev "vrålade han som en galning och hotade, att han skulle slå ihjäl Emma, kasta ut henne genom fönstret".

Nelsons och paret Hamiltons avresa var alltså oundviklig; men även drottningen ville av politiska skäl bege sig till Wien. I början av 1800 hade nämligen tsar Paul utträtt ur koalitionen mot Frankrike, vilket på det högsta oroade drottningen, då hittills Ryssland jämte England varit hennes förnämsta stöd. Karolina ville därför i Wien göra ett yttersta försök att rädda sin tron, och 5 juni avseglade hon med sina fyra yngsta barn från Palermo. Till sällskapet hörde Hamiltons och Nelson och även Emmas mor, Mrs Cadogan, samt ambassadens kvinnliga sekreterare, Miss Knight.

Under tiden hade Napoleon ånyo blivit herre i norra Italien och återupprättat Cisalpinska republiken, och i första hamn de anlöpte, Livorno, fingo de sicilianska resenärerna vetskap om en förfärande katastrof: Bonaparte hade vunnit en stor seger vid Marengo.

I Livorno rådde en oerhörd upphetsning; då befolkningen erfor, att Nelson vistades i staden, belägrade den palatset där han tagit in och begärde, att amiralen skulle föra dem mot fransmännen.

Engelsmännen och drottningen visste ej vad de skulle taga sig till; Emma visade största sinnesnärvaron. Hon trädde ut på balkongen, höll ett lugnande tal till folket och förmådde hopen att skingra sig. Det var den sista tjänst hon gjorde Karolina. Den tacksamma drottningen skänkte henne ett diamanthalsband med sitt och sina barns chiffer samt en medaljong innehållande deras hår. Dessutom ville drottningen tilldela henne en livstidspension på 1000 pund om året; men Hamilton vägrade mottaga gåvan under förklaring, att engelska kronan skulle hålla dem skadeslösa för de förluster de lidit under revolutionen.

Ur stånd att fortsätta färden genom norra Italien styrde den neapolitanska karavanen kosan till Ancona, varifrån en rysk fregatt förde dem till Triest.

Aristokratien i Wien mottog de neapolitanska gästerna på det älskvärdaste, och furst Esterhazy bland andra gav ofta stora middagar för Nelson och Hamiltons på sitt slott Sankt Veit. Det

tycks som om Emmas brist på uppfostran stötte mera i norden än i södern. En av Esterhazys gäster, lord Fitzharris, beskriver lady Hamilton som en av de vulgäraste och obehagligaste kvinnor han någonsin träffat. Som exempel på Emmas bristande takt anför han, att då Esterhazy, som visste att ladyn älskade musik, inbjöd Haydn till en av sina fester, satte sig Emma till spelbordet, när den berömde kompositören började sin konsert, och vann mellan tre och fyra hundra pund. Haydns konsert och att den gavs huvudsakligen till hennes ära glömde hon bort. Det tycks emellertid som om Haydn ingalunda hade blivit stött på henne, ty han satte musik till ett ode av Miss Knight över segern på Nilen, som Emma sedan ofta sjöng. Odet slöts med sjömansropet "Hip hip hurra!", varpå sångerskan måste tömma en vinbägare och hälla sista droppen på nageln.

Överhuvud började det förarga engelsmännen, att sjöhjälten Nelson reste omkring med Emma och beständigt "hängde henne i kjolarna" som man uttryckte sig; det stötte dem också, att ladyn klädde sig så vårdslöst under hela denna resa och inte alls tycktes fråga efter hur hon presenterade sig för tyskarna. En aristokratisk engelska berättar i sina memoarer, "Souvenirs de Mrs. Trench", att "lady Hamilton, som hon såg i Dresden, var en framfusig, vulgär, fåfäng och pretentiös dam." "Gestalten är jättelik, men fullkomligt proportionerlig, med undantag av fötterna, som äro ryslìga. Dragen äro vackra liksom formen på huvud och öron, tänderna litet ojämna, men vita, ögonen blå, glänsande, det ena har en brun fläck, som dock icke verkar störande. Ögonbryn och hår äro svarta, ansiktsuttrycket fängslar genom sin livfulla växling, rörelserna utan grace, stämman kraftig, men behaglig."

I Wien skildes de båda väninnorna åt, och för alltid. Karolina stannade kvar, missnöjd, full av farhågor för sitt rikes framtid. Ministern Thugut arbetade vid denna tid för fred med Frankrike. Karolina, som alltjämt stod under engelskt inflytande, var en ovälkommen gäst för honom. Hovet visste inte heller, hur det skulle förhålla sig till drottningen. Schönbrunn anvisades henne till bostad, men kejsar Frans och kejsarinnan Teresia avreste till Baden för att undvika den dagliga beröringen med henne. Man träffades sällan, och umgänget var tämligen stelt, helst drottningen genom sin gamle vän Rasumovski, gift med grevinnan Thun och nu rysk sändebud i Wien, försökte göra tsaren gynnsamt stämd mot Neapel. Det var också tsarens förtjänst, att Bonaparte skonade Neapel och i freden av 1 mars 1801 mellan Frankrike och Neapel till-

stadde Ferdinand och hans gemål att återvända till sin huvudstad och endast fråntog dem ett obetydligt landområde.

Från detta ögonblick ändrade Karolina politik åtminstone för någon tid. Hon blev med ens en beundrarinna av Napoleons snille och framställde honom som ett exempel för furstarna av sitt hus.

XIII.

Medan Karolina ännu vistades i Schönbrunn, lämnade Ferdinand Palermo, i mitten av juni 1802, för att hålla sitt triumferande intåg i Neapel. Sedan slutet av 1798 hade han ej satt sin fot på neapolitansk mark. Nu kunde han känna sig nöjd; aldrig förr hade han väl fått ett så lysande mottagande: triumfbågar, rörande inskriptioner, damer ur aristokratien, som med sydländsk eld störtade fram för att kyssa de kungliga händerna. Bladet hade vänt sig, republiken hade förvandlats till monarki, från jakobiner hade neapolitanarna blivit glödande anhängare av Bourbonerna. Ferdinand kände sig rörd.

Två månader därefter anlände drottning Karolina från Wien; men som hon hade på känn, att det rådde en viss avoghet mot henne bland befolkningen, gjorde hon sitt återinträde i huvudstaden i all stillhet, utan några festligheter. För övrigt bedömde hon den politiska ställningen nyktrare än sin man och insåg, att efter fördraget i Florens hade Neapel i grund och botten blivit ett franskt lydrike. Dessutom trodde Karolina inte längre på neapolitanarnas beständighet, och framför allt kände hon en djup bitterhet mot de aristokratiska kretsarna, som hon under de goda dagarna stått i det vänskapligaste förhållande till för att sedermera finna, att den föregivna tillgivenheten varit idel hyckleri. Inom kort fann hon också, att hennes uppfattning av Neapels beroende av Frankrike var riktig. Napoleon lät nämligen general Saint-Cyr med 13 000 man inrycka i konungariket och förklarade, att den franska hären skulle stanna där, tills engelsmännen utrymde Malta. Napoleon trodde ej på Karolina; övertygad om att drottningen i förening med Acton alltjämt skulle komma att intrigera mot honom med engelsmännen ville han ha henne i sin hand. Också var Karolina omgiven av franska spioner, som rapporterade för Bonaparte varje oförsiktigt yttrande hon fällde om honom. Och dylika utbrott voro ej sällsynta hos den lidelsefulla Karolina. Alltifrån sin

återkomst från Wien gav sig drottningen dock sken av att inte vidare befatta sig med politiken och påstod, att allt skedde utan hennes vetskap, så bland annat de oförståndiga tilltagen av den neapolitanska polisen, som nu överallt vädrade sammansvärjningar till förmån för fransmännen. En dag lovade professorn i fysik vid Neapels universitet, Sementini, att han vid nästa föreläsning skulle demonstrera ett elektriskt batteri för sina åhörare. Då polisen fick vetskap härom, arresterade den ofördröjligt professorn och hans lärjungar, misstänkande dem för att ämna erövra Castel Sant' Elmo med elektricitet. Fem månader hölls professorn och hela hans auditorium i fängelse.

Oaktat drottningen låtsade, att hon stod utanför allt, blev hon ledarinnan av den hemliga antifranska rörelsen; hon hängav sig åt illusionen, att Sanfedisterna skulle resa sig på nytt och bli farliga för fransmännen. Också underhöll hon förbindelse med Sanfedisterna, och Fra Diavolo blev hennes främsta redskap.

Som vanligt lät hon leda sig av ögonblickets stämningar och firade demonstrativt engelsmännens seger vid Trafalgar, trots att Nelson där stupade. Hon utdelade belöningar åt engelska flottister, som deltagit i slaget, lade sitt hat mot Frankrike tydligt i dagen.

Ett dylikt dubbelspel tålde ej Napoleon; franska regeringen började med att fordra Actons avskedande, ty honom och drottningen tillskrev den i främsta rummet fientligheten mot Frankrike. Ferdinand vägrade i förstone, men måste slutligen ge vika. I maj 1804 fick den allsmäktige ministern sitt avsked, hans tjänster belönades med furstetiteln och en årlig pension av 30000 dukater, som efter hans död skulle övergå till hans manliga avkomlingar. Acton drog sig därefter tillbaka till sina gods på Sicilien.

Ännu en förödmjukelse drabbade Karolina detta olyckliga år 1804. I november kom underrättelse, att Napoleon ämnade kröna sig till kejsare av Frankrike. Drottningens brev från denna tid formligen drypa av gift. Allt rapporterades för Napoleon, och förhållandet mellan honom och drottningen blev allt mera spänt. Inför en talrik samling dignitärer i Milano utgöt Napoleon sin vrede mot Karolina i ett tal till neapolitanska sändebudet, furst Cardito. Kejsaren trodde, att denne liksom andra sändebud hade kommit för att framföra till honom konungaparets lyckönskningar med anledning av att han utropat sig till konung av Italien; då det emellertid visade sig, att Karolina ej gjorde sig någon brådska att erkänna den nye monarken, uttryckte Bonaparte sitt missnöje i de mest brutala ordalag. Han beskyllde henne för intriger mot

Frankrike, för att vilja uppegga hela Europa mot honom och inte nog därmed, räknade upp alla möjliga brott hon begått, kallade henne den skamlösaste kvinna, som någonsin suttit på en tron, och slöt med hotelsen, att "den där nya Atalia skulle bereda sig på samma öde som drabbade den fräcka israelitiska furstinnan och att han ej skulle lämna henne kvar mera mark än som behövdes att begrava henne i". Då Karolina fick höra detta, underlät hon ej att vid nästa hovmottagning förklara för franske ambassadören, att hans herre visat sig vara densamme som förr och att han sedan han bestigit franska tronen ej lärt sig iakttaga den hänsyn monarkerna äro skyldiga varandra.

På dessa ömsesidiga ohövligheter följde ännu starkare hotelser från Napoleons sida. Franska sändebudet Alquier, som just anlänt från Bologna, anhöll 6 juni 1805 om audiens hos drottningen, och i kärva, nästan ohyfsade ordalag underrättade han Karolina, att det nu gällde hennes krona, att kejsaren skulle tvinga henne till tronavsägelse och till och med skulle beröva hennes son tronföljden, ifall drottningen fortsatte att intrigera.

Karolina brast ut i häftig gråt, för första gången visade hon inför sändebudet, att hon var kvinna. Alquier gick, men med bourbonska tronen i Neapel var det nu ute; för ögonblicket fanns ingen räddning.

Drottningen kapitulerade ännu inte, i september 1805 förenade hon sig med Österrike, Ryssland och England i en koalition mot Napoleon, och i hemlighet för Frankrike bemödade hon sig att förstärka den neapolitanska hären. Men Napoleon handlade snabbare än koalitionen. Tillsammans med Talleyrand gjorde han upp förslag till en traktat, vari neapolitanska regeringen förpliktade sig att iakttaga fullständig neutralitet, att förbjuda ryska och engelska fartyg tillträde till neapolitanska hamnar, att icke utan Frankrikes medgivande erkänna Englands välde på Malta och till och med att utvisa Acton från Sicilien. Konungen föll till föga för hotet, att Saint-Cyr skulle besätta Neapel, och undertecknade traktaten. Men kort därefter kommo de ryska och engelska flottorna till hans undsättning och krävde, att Neapel öppet skulle sluta sig till koalitionen och att de neapolitanska och sicilianska fästningarna skulle överlämnas åt koalitionens arméer till fredsslutet. Både konungen och drottningen motsatte sig först dessa fordringar, ty några veckor förut hade de ju underskrivit neutralitetstraktaten; men hela deras omgivning röstade för att hamnarna trots den av Napoleon påtvungna neutraliteten skulle

öppnas för den allierade flottan. Drottningen anade, att detta skulle leda till olycka, och nästan förtvivlad utbrast hon: "Eh bien, puisque on le veut, que notre destinée s'accomplisse!"

Och inom kort gick ödet i uppfyllelse.

2 december 1805 slog Napoleon österrikare och ryssar vid Austerlitz. Från Schönbrunn skrev han till Talleyrand: "Nu äntligen får jag tukta det där stycket, cette coquine, drottning Karolina", och i "Le Moniteur" av 1 februari 1806 offentliggjorde han ett upprop till armén, där följande passus förekom: "La dynastie de Naples a cessé de regner, son existence est incompatible avec le repos de l'Europe et l'honneur de ma couronne".

Drottningen försökte än en gång underhandla med Napoleon och ville avsäga sig tronen till förmån för sin son; men Napoleon ville ej ha något med henne att göra.

Till följd av Napoleons seger i norden lämnade engelska och ryska flottorna Neapel. för drottningen återstod intet annat än att lita till sina egna krafter. Och det var ett bedrövligt stöd: den demoraliserade hären och — fra Diavolo.

Befolkningen såväl i Neapel som uppe i bergen hade ännu 1799 års grymheter i alltför friskt minne för att önska nya blodsutgjutelser. Fra Diavolo drog fram genom Abruzzerna trummande och svängande Sanfedisternas banér, men föga mer än tvåhundra man slöto sig till honom, villiga att strida för Bourbonerna, för resten mötte han ovilja eller likgiltighet.

För konungafamiljen återstod intet annat än att samla ihop sina dyrbarheter och liksom 1798 fly till Palermo; 24 januari avreste Ferdinand, 12 februari drottningen och tronföljaren. Två dagar därefter besatte fransmännen Neapel, anförda av Josef Bonaparte såsom Napoleons "lieutenant". Fransmännen gingo försiktigt tillväga vid besättandet; de fruktade för lazzaronerna, ty drottningen skall inför talrika vittnen ha sagt, att varje sårad fransman borde mördas och huggas i stycken.

Karolina förlorade ej hoppet att återvinna tronen; hon slöt sig åter närmare till engelsmännen, underblåste fientligheterna mot fransmännen i Kalabrien och yttrade till österrikiska sändebudet greve Kaunitz: "Om det inte denna gång lyckas mig att komma tillbaka till Neapel, så skall jag en andra, en tredje, en tionde, en tjugonde gång försöka att återvinna mina rättigheter, det skall bli en törnekrona som Napoleon har givit sin bror."

Karolinas överfärd till Sicilien var lika olycklig som 1798. Det stormupprörda havet slukade en stor del av konungaparets

möbler och nästan all deras lösa packning. Minnena från sista vistelsen på Sicilien stodo pinsamt för Karolina, hon kunde ej med det där utarmade landet, "där man ingenting ser utom människor i trasor, där ingenting finns att köpa och där det den 2 mars låg så mycket snö som mitt i vintern". För övrigt hade hon ont om pengar och måste avskeda en mängd av sin betjäning; till råga på allt hade hon ont i ögonen och kunde ej läsa, men värst av allt var dock oron för vad det skulle bli med dem, om fransmännen intogo Sicilien. "Kanske vi få irra omkring på havet i jämmer och utan nödiga existensmedel, utan pengar och bröd," skrev hon till sin dotter kejsarinnan Teresia, "två bräckliga gamla, din far och jag, med fem uppvuxna och tre minderåriga barn, utan att veta var vi skola göra av denna överallt ovälkomna koloni". Hon bad dottern om en tillflyktsort på någon billig ort, exempelvis Graz eller Pressburg.

Ferdinand var lugnare; han inrättade livet så angenämt han kunde för sig, förvärvade sig en villa i närheten av Palermo, köpte mark omkring, slog sig på ladugårdsskötsel och sålde smör till staden, och under tonfisket, som utgjorde en stor inkomstkälla för invånarna, flyttade han till en annan villa, till Marinello, där han passionerat ägnade sig åt fisket. Naturligtvis glömde han inte heller jakten, och det nöjet idkade han dels i skogarna kring sitt slott Figuzza, dels uppe i bergen kring Trapani. De politiska omsorgerna överlämnade han åt Karolina, och blott vid mycket viktiga tillfällen reste han in till Palermo.

Som tronföljaren också ägnade sig åt lantbruk och hade goda inkomster av det, uppstod det en tävlan mellan Ferdinand och sonen om vem som gjorde de förmånligaste affärerna i säd och mjölk. Det sades på den tiden, att kungens och tronföljarens smör var det enda goda undersåtarna hade av de två Bourbonerna. För övrigt försummade Ferdinand inte heller hjärteangelägenheterna, utan knöt en förbindelse med Lucia Magliaccio, furstinna di Portanna. I det avseendet voro far och son olika, ty tronföljaren levde lycklig med sin gemål.

Under tiden inträffade förändringar i Neapel; Napoleon satte 8 juli 1808 spanska kronan på sin bror Josef Bonapartes huvud, och till konung av Neapel utnämnde han Joachim Murat. Inte nog med alla politiska bekymmer och kränkningar drottning Karolina hade att utstå; nu fick hon också smälta, att den nya neapolitanska drottningen hette Karolina liksom hon själv, att

MARIA KAROLINA

[illegible]

hon var vacker och käck och snabbt vann de lättrörliga neapolitanarnas sympatier.

Ferdinand, som i sin gemåls frånvaro fått smak för makten, började nu också blanda sig i politiken, och det bildade sig två partier vid kungliga hovet. Konungen kom ånyo under inflytande av den forne ministern Acton, som började föra en rent engelsk politik, medan åter drottningen företrädesvis ville stödja sig på de hemliga kalabresiska förbunden och på förväntad hjälp från Ryssland och nu misstrodde engelsmännen, vilkas slutmål var att bemäktiga sig hela Sicilien. Trots sorgliga erfarenheter gjorde hon sig illusioner om ståndaktigheten i neapolitanarnas känslor och trodde fullt och fast, att utom aristokratien och något dussin advokater, som understödde usurpatorerna, voro alla andra samhällsklasser för Bourbonerna. Av det för en kort tid sammankallade sicilianska parlamentet utverkade hon ett anslag till inköp av en diamantbesatt jaktkniv och ett par pistoler åt översten Michele Pezza, kallad Fra Diavolo.

De grymheter som begingos av de vilda upprorsledarna i Kalabrien, Fra Diavolo, Pepasadaro och andra, tvingade emellertid fransmännen att ditsända Masséna med en härstyrka, och en fruktansvärd vedergällning utkrävdes. Blodsdomstolar och konfiskationer följde, och en stor del av landet skövlades genom plundring och brand. Till sist, hösten 1806, blev Fra Diavolo gripen av fransmännen, och 12 november halshöggs han.

Det var ett mäktigt stöd drottningen där miste, men ett än tyngre slag väntade henne. Hennes äldsta dotter, kejsarinnan Maria Teresia, avled den 13 april i barnsäng. Kort efteråt förde kejsar Frans I en ny brud till altaret, Lodovica d'Este. Men inte nog med dessa olyckor och svikna förhoppningar; förhållandet mellan österrikiska hovet och Frankrike förbättrades betydligt, och på samma gång blev stämningen mellan kejsaren och drottning Karolina allt kyligare. Kejsaren erkände Murat som neapolitansk konung. Karolina kunde inte längre hoppas, att Wien skulle understödja henne i hennes bemödanden att återvinna neapolitanska tronen. Hon började sjuda av förbittring mot kejsaren, och i sina brev kunde hon ej avhålla sig från att ge sin för ej länge sedan "högt älskade son och svärson" åtskilliga vassa slängar. Ett av breven började hon med orden: "Älskade son!" men tillfogade genast: "Pardon, pardon, om jag en sista gång vågar nyttja detta uttryck, som varit mitt hjärta så dyrbart." Sedermera titulerar hon kejsaren med officiell högtidlighet "Ers kejserliga och

kungliga majestät" och gör honom förebråelser för att hon först från Rom, där han ansökte om dispens, hade fått vetskap om hans nya giftermål. Överhuvud kunde hon ej lägga band på sin harm mot kejsaren, trots att hon nu mera än någonsin behövde hans stöd.

Men även med Karolinas enda bundsförvanter, engelsmännen, blev förhållandet dag för dag mera spänt. Engelsmännen visste, att deras vänskap med Karolina och Ferdinand ej skulle båta dem till något; amiral Collingwood skrev vid ett tillfälle till lord Radstock, att konungariket Sicilien icke ägde något som kunde förläna det makt och styrka; det hade en konung, som borde ha regerat, och en drottning, som ville regera, det var i fullständig saknad av försvarskrafter, och inkomsterna räckte med knapp nöd till de kungligas fester och förströelser. Adeln var icke tillgiven tronen, folket frågade ej efter vem som regerade det, blott det hade sin utkomst för dagen. Engelsmännen misstänkte numera drottningen för att vilja närma sig Napoleon och till och med för att korrespondera med honom. Så länge amiral Collingwood, en förståndig och hovet tämligen bevågen man, var chef för engelska flottan i de sicilianska vattnen, kom det ej till öppen brytning mellan drottningen och engelsmännen, men när William Bentinck utnämndes till engelska regeringens civile och militäre representant på Sicilien, blev Karolinas ställning ohållbar. Lord Bentinck, förut guvernör på Madras, en brutal och högmodig man, som dömde allt från engelska synpunkter och ej förstod de sicilianska förhållandena, tvingade konungen att ge Sicilien en författning efter engelskt mönster, och drottningen bemötte han på ett sätt som Maria Teresias dotter ej var van vid. Då lorden fordrade, att en engelsk garnison skulle förläggas i Palermo, härdade Karolina inte ut längre och beslöt att lämna Sicilien. Först var det meningen, att även konungen skulle avresa från Palermo; men Ferdinand var så förtjust i vildsvinsjakten och tonfisket och väl även i Lucia Magliaccio, att han föredrog att stanna på Sicilien, i synnerhet som lord Bentinck inte lade några hinder i vägen för hans privata förströelser. På våren 1813 beslöt därför drottningen att ensam avresa till Österrike, men uppställde några villkor för den engelska satrapen. Hon fordrade nämligen, att engelska regeringen skulle betala hennes skulder och tillåta utlämnandet av hennes juveler, som voro deponerade i en siciliansk bank, att den tillförsäkrade henne och hennes svit ett visst underhåll, medan de voro borta från Sicilien,

samt gav henne en siciliansk korvett för överfarten. Hon fordrade också, att hon skulle få välja befälhavare på skeppet, men detta gick Bentinck inte in på, ty han ville ha en kapten, som övervakade varje drottningens steg.

Det var fruktansvärda stunder för den stolta Karolina, dess mera som hon var sjuklig och rädd för den långa sjöfärden och inte längre hade den fysiska och moraliska styrka som kräva för att gå ovissa öden till mötes. Hon bad kejsar Frans om en tillflyktsort, och detta kunde den forne svärsonen naturligtvis icke neka henne; men hon visste mycket väl, att hon ej skulle bli någon kärkommen gäst i Wien, att man där hellre skulle önskat att hon stannat kvar i Palermo.

Drottningen skulle ha lämnat Sicilien i slutet av april 1813, men blev sjuk och avreste först i början av juni. Hon antog titeln grevinna Castellamare, under vilket namn hon rest till Wien redan en gång förut, för tjugofem år sedan, med gemål och två barn. Denna gång förestod henne en farlig färd, hon måste undvika att möta franska skepp för att inte hamna hos Napoleon i stället för i Wien. Hon åtföljdes av furst Hessen-Philipsthal, en militär, som för ej länge sedan försvarat Gaeta mot fransmännen och på sista tiden varit chef för drottningens garde. Närmaste målet för resan var ön Zante, först där skulle det avgöras, vilken väg man vidare skulle taga för att nå någon av Adriatiska havets hamnar. De engelsmän som på lord Bentincks order åtföljde drottningen valde emellertid självrådigt vägen över Konstantinopel, för att hon ej skulle komma i beröring med "misstänkta personer". Först 3 augusti kunde Karolina lämna Zante, och 13 september landade hon i Bujukdere, där engelsmännen icke tilläto en enda turk att nalkas henne. Från Konstantinopel seglade drottningens lilla flotta till Odessa, och för första gången efter sin avresa fick Karolina ett sympatiskt mottagande. Guvernör där var på den tiden hertigen av Richelieu, som gav två lysande baler för den höga resenären. Efter att ha vilat ut i Odessa fortsatte Karolina över Nikolajev och Human till Tulczyn, greve Felix Potockis gods, dit hon anlände 25 december. Greve Felix var gift med en vacker grekinna, och det grevliga paret gjorde allt för att den olyckliga drottningen skulle medföra de bästa minnen av sitt korta uppehåll i Ukraine. Också skrev Karolina därifrån, att "grevinnan Potocka var idel älskvärdhet mot henne, liksom alla invånare i dessa trakter". 28 december avreste drottningen från Tulczyn, och över Nowy Konstantinow anlände hon 10

januari 1814 till Lemberg, där greve Goes var ståthållare. Mottagandet var festligt; de högsta ämbetsmännen och medborgargardet i uniform tågade henne till mötes. En våning för drottningen var iordningsställd i ärkebiskopspalatset, där Karolina bodde i åtta dagar; därifrån fortsatte hon till Wien.

Grevinnan Goes syster, grevinnan Lulu Thürheim, som vid den tiden vistades i Lemberg, skildrar i sina memoarer sina intryck från drottningens besök. Främst fastslår hon, att på balerna hos svågern var hon och icke Maria Karolina drottningen, och det tror man villigt, ty grevinnan Lulu var ung, och fastän ingen klassisk skönhet fängslade hon männen genom sin livlighet och sitt raffinerade koketteri. Memoarernas författarinna omtalar självbelåtet, att hon på de där balerna var klädd efter sista modet och hade de bästa dansörerna; societetens lejon samlade sig kring henne och undveko den gamla drottningen, dess mer som de inte visste vad de skulle tala med henne om. I samma belägenhet voro de damer som presenterades för Karolina, och de inskränkte sig vanligen till en djup nigning. Somliga av lembergsdamerna hade intet begrepp om drottningens härkomst och ställning; en trodde, att Karolina var en Hohenstaufen, en annan uttryckte inför drottningen sin glädje över att hennes son var österrikiskt sändebud vid neapolitanska hovet, vilket berörde Karolina obehagligt, ty konung av Neapel var nu redan Murat. Drottningens son, prins Leopold, såg rätt komisk ut; en storväxt. fetlagd man med bourbonska anletsdrag dansade han klumpigt och skickade sig "enfaldigt i högsta grad". En bland de mera markanta personerna i drottningens omgivning var markis de Sainte-Claire, en fransman, vars ställning vid drottningens hov föreföll fröken Thürheim litet mystisk, ty för att vara hovmarskalk verkade han för stel, för att vara vän för anspråkslös. Fröken Lulu visste ej, att markisen, som lett prins Leopolds uppfostran, fordom stått i hög gunst hos drottningen, men sedermera, från 1805, förlorat allt inflytande över henne, ty han hade vid den tiden närmat sig Ferdinand IV. Antagligen hade han följt drottningen från Palermo för att undkomma engelsmännen, och som han ekonomiskt stod i fullständigt beroende av drottning Karolina, uppträdde han mera anspråkslöst än som ägnade och anstod en hovmarskalk.

I Lemberg gavs det dagligen middagar och supéer för drottningen, mycket tråkiga för resten, ty de avåtos under "respektfull tystnad". På dessa tillställningar hade grevinnan Lulu gott om

tillfällen att iakttaga drottningen, och hon fick det intrycket, att Karolina ville vara ytterst älskvärd, men att man på hennes ögon och rörelser såg, att hon endast spelade komedi. På det hela hade hon ett hårt, obehagligt uttryck i sitt ansikte. En liknande uppfattning fick vid samma tid en fransk diplomat, som beskriver henne såsom en ståtlig, mycket bildad, men oerhört högmodig och fåfäng kvinna, som såg ut som om hon hade för vana att berusa sig med österländskt opium. Denna karakteristik bekräftas för övrigt av Rafael Morghens kopparstick från 1777, där vi se Karolina härjad och förtärd av lidelser, med en töcknig, obehaglig blick, som gör det svårt att tro på några ädlare impulser inom henne.

I Wien inlogerade man den ovälkomna frånkan i kejsarpalatset i Hetzendorf, där hon var ganska isolerad. Hon önskade att få flytta över till Schönbrunn, men efter Napoleons fall beståndes detta slott till bostad åt Marie Louise, kejsarinna av Frankrike.

Marie Louise var förbittrad på Wienhovet, för att hon hölls så gott som fångslad i Schönbrunn, och stod på mycket kylig fot med sin familj. Endast med Maria Karolina trädde hon i närmare umgänge, ty överensstämmelsen i öden bildade ett föreningsband mellan de båda furstinnorna. Karolina betraktade Marie Louises tvungna skilsmässa från Napoleon som en himmelskriande orättfärdighet, och det var nu hon fällde det ofta citerade yttrandet: "Om de ämna fortsätta att handla mot Louise som hittills, återstår det henne intet annat än att sno ett rep av sina sängomhängen, förklädd fira sig ned i parken och fly till mannen. Så skulle åtminstone jag göra, om jag vore i Marie Louises belägenhet, ty gifter man sig, så är det för hela livet." En av dessa drottningens sentenser, som ofta voro mera vackert sagda än djupt kända.

Även i det fridfulla palatset i Hetzendorf fortsatte Karolina sin politiska verksamhet, sina försök att uppvigla Neapel mot Murat. Hennes främste agent var furst Molinaro, som vid denna tid vistades i Rom. Han låg i korrespondens med furst Laurenzana, en ivrig anhängare av Bourbonerna, verksam i Neapel. Drottningen inledde också förbindelse med karbonarerna, som redan voro utgrenade över hela Italien. Allt detta naturligtvis i hemlighet för Wienhovet, som ej skulle ha tyckt om dylika stämplingar. Österrikiska sändebudet i Neapel, greve Felix Mier, hyste med skäl sina misstankar.

Det står också utom allt tvivel, att Karolina i hemlighet

underhandlade med Napoleon på Elba, som ville, att konungen skulle låta honom besätta de sicilianska hamnarna med franska trupper och fördriva engelsmännen från Sicilien. Engelsmännen uppsnappade emellertid breven och dömde Karolinas agenter, däribland en kapten Rossarol, till döden.

Likaledes gjorde drottningen sitt yttersta för att Petersburg och Rom ej skulle erkänna Murat som konung av Neapel; men hon fick ej skörda frukten av sina ansträngningar, ty 8 september 1814 avled hon träffad av slag. Man fann henne på morgonen liggande på golvet i sin sängkammare med handen utsträckt mot ringklockan, som hon ej hunnit nå.

Hennes stoft fördes från Hetzendorf till Wien, där det den 10 på morgonen ställdes på lit de parade i hovkapellet och på eftermiddagen jordades. Hjärtat bisattes i Augustinkyrkan, inälvorna i S. Stefanskyrkan och kroppen i kejserliga gravkoret i Kapucinkyrkan. En lång latinsk inskription förtäljer hennes livs öden; man frapperas av att Ferdinand IV tituleras konung "av Sicilien", ej "Bägge Sicilierna". Murat intog alltjämt den neapolitanska tronen.

Till Neapel nådde underrättelsen om Karolinas död mitt under en stor fest vid kungahovet. Joachim och Karolina lämnade genast salen och festen avbröts.

Drottningen avled just då kongressen i Wien skulle taga sin början, men först tolv dagar efteråt anlände kejsar Alexander av Ryssland och Fredrik Vilhelm av Preussen. Att börja med fingo Murats sändebud det intrycket, att deras herres erkännande som konung av Neapel ej skulle möta svårigheter, och då 4 mars 1815 underrättelsen kom, att Napoleon hade lämnat Elba och ämnade söka återerövra sitt kejsardöme, trodde sig Murat säker om att han icke blott skulle förbli konung av Neapel utan även lyckas förvärva Italiens konungakrona. Koleriker och soldat betänkte han sig icke länge, utan sammandrog i hast sina trupper och tågade mot Rom och Toskana för att erövra halvön. Under tiden bedyrade hans sändebud i Wien, att Murat ingalunda ämnade strida mot Österrike, utan endast ville försvara sig mot ett eventuellt överfall av en yttre fiende. Österrikiske kejsaren och hela kongressen betraktade dock Murats företag som ett fredsbrott, och österrikiska armén ryckte ut mot hans trupper. Så långt som till Po hade den krigiske konungen lyckan med sig, men vid Ochiobello började österrikiska armén få övertaget; Murat måste draga sig tillbaka, och förföljd av generalerna Neip-

perg och Bianchi ända till Abruzzerna blev han i grund besegrad. Till utgången bidrog, att österrikiska armén fick bistånd av den syditalienska befolkningen, som påverkad av karbonarerna önskade Ferdinand IV:s återkomst.

Först nu, efter hennes död, buro Karolinas förbindelser med karbonarerna önskad frukt.

Övergiven av sina soldater, som länge varit avogt stämda mot fransmännen, undkom Murat med blott några få trogna, och seende sin sak förlorad steg han ombord på ett fartyg i Neapel och begav sig till Frankrike.

Ferdinand IV, som av engelsmännen underrättats om de sista händelserna, stod redo att återvända; han landade i Bajas hamn och bidade sedan i Portici, rädd att den neapolitanska befolkningen skulle taga kallt emot honom. Då emellertid talrika deputationer från huvudstaden och andra delar av landet försäkrade honom, att det rådde entusiasm över franska regeringens fall, återvände han till Neapel och sitt älskade Caserta.

Murat fann inga vänner i Frankrike, ty där övervägde de bourbonska sympatierna. Han tog sin tillflykt till Korsika, där han ville invänta stunden, då han åter fick bestiga Neapels tron. Lättsinnig och lättrogen inbillade han sig, att italienska folket höll fast vid honom; han samlade därför en skara äventyrare och landade i Kalabrien, men blev gripen av Ferdinands trupper, ställd för krigsrätt och dömd till döden. Han dog modigt som det anstod en soldat.

XIV.

Femtio dagar efter Karolinas död äktade Ferdinand IV Lucia Magliaccio, änka efter furst Portanna. Lucia hade en stor barnskara och var en mera vardaglig kvinna, som ej blandade sig i politik, utan blott levde i minnet av forna kärlekshistorier. För övrigt ansågs hon för att vara god, gudfruktig och barmhärtig, men sålde protektion och ämbeten för guld. Vigseln ägde rum i all stillhet, i slottskapellet, och österrikiske ambassadören i Palermo, baron Crescenzi, ville först icke tro, att konungen knutit hymens band, medan det ännu i alla kyrkor lästes själamässor för den avlidna drottningen.

Återkommen till Neapel antog Ferdinand IV namnet Ferdinand I, konung av Bägge Sicilierna, och hans första åtgärande

blev att upphäva den liberala författning som Josef Bonaparte infört. Anledningen att han lät kalla sig Ferdinand I var den, att han såsom Ferdinand IV på Sicilien hade besvurit konstitutionen av 1812 och de tjänstvilliga jesuiterna försäkrade honom, att den förste Ferdinand var att anse som en annan monark och att han kunde upphäva denna konstitution utan att göra sig skyldig till edsbrott. Upphävandet av den liberala författningen i Neapel ledde emellertid till ett folkupplopp, och konungen måste delvis ge efter för folkets fordringar och återinföra ståndsrepresentationen. Till ordningens återinförande bidrog huvudsakligen de österrikiska truppernas inryckning, som befolkningen i allmänhet hälsade med tillfredsställelse, ty dessa 40 000 främlingar gåvo ut mera pengar på en dag än de 80 000 neapolitanarna på en vecka.

1821 begav sig Ferdinand till kongressen i Laibach, där Österrikes, Rysslands och Preussens monarker skulle lägga råd om konungariket Neapels öde. I Laibach väckte Ferdinand uppmärksamhet icke så mycket genom statsmannaklokhet som genom två väldiga vinthundar, i vilkas sällskap han tillsammans med sin biktfader, biskop Cacamo, hade tillryggalagt den långa färden. Politiken skötte Metternich i hans ställe. Seende att den despotiske konungen icke hade för avsikt att upprätthålla den åt neapolitanarna utlovade konstitutionen, gav honom Metternich en österrikisk armé, som skulle sörja för att konungens lugn i Neapel ej blev stört. Ferdinand var överhuvud rädd för att återvända till fäderneslandet, trots att han jämt och ständigt upprepade, att han var en äkta neapolitanare. “Anch' io sono Napolitano.“ Men Metternich tvingade honom att vända åter. Det var då konungen gav den beskrivning på rädslans fysiologi som vi redan citerat.

Då Ferdinand återkom till Neapel, illuminerades visserligen staden tre aftnar å rad, men konungen mottogs kallt, och man föraktade honom mera än förr. Endast lazzaronerna välkomnade honom entusiastiskt, störtade fram till hästen för att kyssa konungens fötter, knäföllo på gatorna, där han färdades fram, och ropade: “Viva re Nasone! Viva chillu bellu naso!“ Det endast stötte dem, att Ferdinand, som fordom burit piskperuk, nu hade avlagt denna huvudprydnad och i stället för knäbyxor bar långbyxor; de skämtade, att gamle kungen blivit jakobin. Ovanpå Murats magnificens gjorde det också ett dåligt intryck att se den nötta kungliga livrén, gammalmodiga karosser och magra hästar.

Ferdinand I återtog sitt gamla liv och bodde nästan alltid i Caserta eller egentligen i sitt hus i Belvedere i S. Leucio. Han gjorde numera ett mera sympatiskt intryck än förr; det långa vita håret föll ända ner på den mörka kappkragen, en stor grön hatt skuggade hans ögon, som hade mist mycket av den forna skärpan i uttrycket. 1822 besökte honom Rasumovski i sällskap med sin maka och hennes syster grevinnan Lulu Thürheim, som annoterade, att konungen var så hjärtlig mot sin avlidna gemåls forne vän som om deras gemensamma förhållande till Karolina hört till hans käraste minnen.

3 januari 1825 drog sig konungen efter en riklig supé och ett parti kort tillbaka till sin sängkammare. Som han inte litade på någon, inte ens på sin närmaste betjäning, hade han om nätterna hos sig en stor bulldogg, som skulle slita varje objuden besökare i stycken. På morgonen, 4 januari, ringde konungen ej på sin betjäning. Man väntade en stund, men då det förblev tyst, anade man, att något hänt. En läkare tillkallades, men av fruktan för den farliga hunden vågade ingen sig in i sängkammaren. Några hillebardiärer efterskickades, och de öppnade dörren och stucko ned hunden. Man fann, att konungen fått ett slaganfall och låg död.

Han var då sjuttiosex år och hade regerat i sextiofem. Nyheten om konungens död spred sig snabbt i staden, och någon folklig rimsmidare skildrade Ferdinands hädanfärd i ett elakt distikon:

Accadono in ver gran cose strane:
Moriva un lupo e l' assisteva un cane.[1]

XV

Till sist några ord om lady Hamiltons öden efter hennes återkomst till England.

Vid hennes landstigning på fädernejorden mötte henne en angenäm överraskning: invånarna i den lilla staden Norwich förärade henne en praktfull briljantring "för tjänster bevisade fäderneslandet".

Men inom kort inträffade allehanda ledsamheter, som betydligt skadade Emmas goda rykte. Då Nelson återkom till London, trodde han, att hans hustru, för vilken han framställt sitt förhållande

[1] Det händer i sanning underliga ting: en varg dog assisterad av en hund.

till Emma som fullständigt platoniskt, skulle träda i den gamle lordens fotspår och ingå som fjärde medlem i det harmoniska Hamilton—Nelsonska förbundet. I början föreföll det också som om lady Nelson skulle finna sig i rollen, och hon till och med visade sig tillsammans med Emma på teatern; men till sist förlorade hon tålamodet, och då Nelson en gång vid en middag började prisa sin Emma, förklarade hon bestämt, att hon var trött på att jämt höra talas om den "älskade" lady Hamilton; Nelson fick göra sitt val mellan dem. Då amiralen försäkrade, att han visserligen uppriktigt älskade sin maka, men att han hade plikter mot Emma och ej kunde tala annat än med beundran om henne, reste sig lady Nelson från bordet, lämnade huset och återkom icke mera.

Paret Nelsons skilsmässa gjorde naturligtvis ett pinsamt intryck i England, och lady Hamiltons brist på takt skadade henne ännu mera och, vad värre var, drog löje över den gamle Hamilton och den hittills så populäre amiralen. Emma, som törstade efter hyllning och ära, övertalade denne att tillsammans med henne och Hamilton besöka en provinsstad, där ett lysande mottagande väntade amiralen. Ett vittne till triumftåget beskriver hur sorgligt klöverbladet tog sig ut. Vart de kommo, samlade sig massor av folk för att få se Nelson. Främst gick amiralen, blek, mager och trött, arm i arm med den ofantligt korpulenta, självsäkra Emma; litet bakom kom Sir William, böjd av år och med en liten knähund på armen. Vid denna resa tjänstgjorde Emma för sista gången som modell, ty en föga känd konstnär målade då ett porträtt av Nelson, som lagerkransas av Storbritannien. Den allegoriska gestalten föreställande fäderneslandet bar lady Hamiltons drag.

Den stackars Sir William nödgades finna sig i en än löjligare situation. Emma övertalade sin man att köpa lantgården Merton utanför London, där det äkta paret slog sig ned jämte vännen Nelson. Här födde lady Hamilton 1801 en dotter, som Sir William, efter tio års äktenskap, ej hade någon anledning att vänta. Tack vare sin korpulens hade Emma intill sista ögonblicket kunnat dölja sitt tillstånd. Sedan föregav hon, att hon insjuknat i feber, och födde så barnet, som hon gav namnet Horatia. Nelson och Emma lämnade sin lilla dotter till en Mrs Gibson att uppfostras, och amiralen hyste en varm kärlek till sin dotter. Till Mrs Gibson sades det, att Horatias mor tillhörde de högsta engelska kretsarna och att saken måste strängt hemlighållas.

Månne icke Hamilton hyste några misstankar? Det är troligt, ty i det testamente han vid denna tid uppsatte tilldelade han

Emma endast en ränta på 700 livres och skänkte sina jordegendomar till sin systerson Greville. Visserligen dog han (6 april 1803) som det berättas med huvudet mot Nelsons bröst och sin hand i hustruns, men han var då i det närmaste medvetslös.

Emma tog emellertid ingen hänsyn till sina starkt förminskade inkomster, hon ändrade ej levnadssätt, tog emot en massa gäster på Merton och slösade som förr. Men helt oväntat såg hon sig berövad sitt stöd. Nelson måste lämna England och med sin eskader segla till Neapel, dit han anlände i juli 1803. Emma var lämnad ensam. Nelsons brev voro vemodiga; drottning Karolina, som inte längre behövde Emma, hade nästan glömt bort henne, vilket djupt sårade Nelson. "Om hon har utplånat Emma ur sitt minne, så kommer Gud att glömma Karolina", äro några betecknande ord av honom i ett brev av 27 maj 1804. Han omtalar att de historier som äro i svang om drottningen vida övergå vad Sir William berättat om henne. Karolinas favoriter på sista tiden hade varit överstlöjtnant Sainte-Claire, La Tour, kapten i marinen och ännu någon annan. För övrigt, tillfogar Nelson, rör jag aldrig vid de där ämnena, ty det spelar ju ingen roll på vad sätt drottningen roar sig. "Konungen är ursinnig på henne; hennes kärlekshistorier ha gått för långt." I ett annat brev omtalar han för Emma, att "den stackars kungen" sörjer förlusten av Acton och att det påstås, att drottningen varit upphovet till den forne ministerns störtande; säkerligen var han ett offer för de franska emigranterna, som ständigt kretsade omkring henne. Nelson trodde inte på trofastheten i drottningens vänskap för lady Hamilton; med engelske ministerns förmedling hade han visserligen energiskt påmint henne om hennes skyldigheter mot vännerna, men drottningen hade slagit dövörat till.

Emma hämnades för Karolinas otacksamhet. Hon var så förbittrad mot henne, att hon anlitade allehanda skandalskrivare att författa smädedikter mot drottningen, vilka spredes i hela Europa. De karikatyrer och paskviller över Karolina, som det napoleonska polisämbetet skickade ut 1806 för att stämma sinnena i Frankrike för Neapels annektion, utgingo från London och hade sin källa i lady Hamiltons berättelser.

I augusti 1805 återvände Nelson till London eller rättare sagt till Merton, men helt oväntat, 2 september, kom underrättelsen, att den förenade fransk-spanska flottan befann sig i Cadix. Det blev för Nelson att ögonblickligt avsegla med den engelska eskadern.

Nelson knäföll vid Horatias bädd — hon befann sig sedan en

längre tid hos modern — och bad för sin lilla dotters väl. Emma grät bitterligen, liksom hade hon anat att detta farväl var det sista.

21 oktober 1805 närmade sig fransk-spanska flottan den engelska på tio sjömils håll. I detta sista ögonblick före den avgörande striden skrev Nelson sitt testamente, anbefallde lady Hamilton och sin adoptivdotter Horatia i konungens och Englands beskydd och anhöll, att Horatia för framtiden skulle få bära hans namn. "Må Gud välsigna konungen och alla som äro mig kära", slöt amiralen denna sin sista skrivelse.

Kort därefter blev han på skeppet "Victorys" däck dödligt sårad av en fransk kula avskjuten från krigsfartyget "Redoutable". Döende nämnde han flere gånger "den stackars lady Hamilton" och Horatia och bad kapten Hardy att inte förgäta dessa älskade varelser.

Emmas sorg var uppriktig; men lusten att leva — och leva samma nöjesliv som hittills — var starkare än smärtan. Då sångerskan m:me Bianchi kort därpå kom till London från Neapel, gav Emma stor middag för henne. Inte ens efter Nelsons död ville hon försaka umgänget med sina konstnärskamrater.

Också råkade hon snart i stora finansiella bekymmer, som till och med förde henne i fängelse för gäld. Det var intet hårt fängelse, hon fick taga emot bekanta där, men fattigdomen började göra sig allt mera kännbar. Alla hänvändelser till regeringen och parlamentet om något penningunderstöd på grund av hennes tjänster i Neapel och av hänsyn till Nelsons minne voro fruktlösa. Med sin dotter Horatia måste Emma fly för kreditorerna från England och 1814 taga sin tillflykt till Frankrike, till Calais; det var samtidigt med att Karolina lämnade Sicilien och anträdde sin sista resa till Österrike. Ännu inte vis av alla bittra erfarenheter tog Emma i Calais in på det förnämsta, dyraste hotellet; men inom kort måste hon flytta över till en helt anspråkslös bostad, där en enda tjänarinna mera av barmhärtighet än för lön, ty den fick hon aldrig ut, skötte det torftiga hushållet. Till slut miste Emma även den ränta Hamilton testamenterat henne, ty den lade fordringsägarna beslag på. Utarmad och bruten avled hon 15 januari 1815, i sitt femtioförsta levnadsår. Engelsmannen Henrik Cadogan, köpman i Calais, begravde sin olyckliga landsmaninna, och Nelsons svåger, mr Matchan, tog Horatia till sig och gav henne uppfostran. Amiralens dotter blev gift med en pastor Ward och tillbragte sitt liv i samma omgivning som Nelson utgått ur. Hon avled 1881 och efterlämnade flera barn, i vilkas ådror den engelske sjöhjältens blod flyter.

FEMTONDE KAPITLET.

ABATE F. GALIANI

I

Två gånger har Neapel intagit en viktig plats i det europeiska tänkandets historia: ena gången i XVI seklet, då Giulia Gonzaga och Vittoria Colonna samlade omkring sig en krets av religiösa reformsträvare, andra gången i XVIII seklet, då där på de legislativa, ekonomiska och sociala områdena uppstod en mängd framstegsmän, som bebådade franska revolutionen.

Främsta gestalten under denna senare epok är den lille spirituelle puckelrygg i abbédräkt, som har blivit kallad en andre Voltaire. Redan hans entré i den lärda världen är karakteristisk för den originelle neapolitanaren.

Galianis äldre bror Bernardo tillhörde någon allvarlig akademi, och på ett av dess sammanträden skulle han uppläsa en avhandling om jungfru Marias obefläckade avlelse. Helt oväntat nödgades han emellertid resa till Chieti, och för att ej vålla medlemmarna av det lärda sällskapet en besvikelse, bad han Ferdinando träda i hans ställe och hålla någon intressant föreläsning. Till saken hör, att akademien var grundligt pedantisk och betraktade som en av sina främsta uppgifter att med braskande nekrologer på vers eller prosa hedra minnet av framstående personligheter. Dessa panegyriker publicerades sedan i praktig utstyrsel och drogo åtskilligt med löje över den lärda kretsen, i synnerhet som långt ifrån alla de firade "celebriteterna" förtjänade så svassande lovtal.

Enligt sin brors uppdrag infann sig Ferdinando på sammankomsten och presenterade sig för akademiens president, advokaten Sergio. Don Antonio blev indignerad över ynglingens framfusighet och upplyste honom kärvt, att akademien inte var någon

barnkammare. Ferdinando var då sjutton år; Don Antonios ohövlighet tog honom djupt, och han beslöt att hämnas. Just de dagarna hände sig, att Neapels bödel, Domenico Jannacone, gick hädan; Galiani författade en minnesteckning över denne "förtjänte" samhällsmedlem, hållen i samma högtravande stil som akademiens sedvanliga nekrologer. Ja den stygge ynglingen lagade, att hans panegyrik trycktes på samma slags papper som den hedervärda akademien brukade använda för sina alster och försågs med den dödes porträtt, vilket också hörde till. Skriften bar titeln: "Componimenti varii per la morte di Domenico Jannacone, carnefice della gran Corte della Vicaria, raccolti e dati alla luce da G. Antonio Sergio, avvocato Napoletano (Napoli 1749)."

Man kan föreställa sig hur desperat Don Antonio blev över denna publikation. Hela Neapel hade roligt åt det elaka skämtet och gladde sig åt de inbilska akademikernas förödmjukelse. En medlem av sällskapet, pater Gerardo de Angelis, blev misstänkt för att vara författaren, ty man ansåg, att ingen utomstående skulle kunnat så förträffligt imitera andan och skrivsättet inom den vördnadsvärda församlingen. De Angelis själv påstod, att den okände författaren så lyckats tillägna sig hans uttryckssätt, att han ibland nära på trodde, att han verkligen författat dessa Componimenti. De om man så må säga demokratiska kretsarna fröjdade sig särskilt över panegyriken, ty i avsikt att förlöjliga de neapolitanska aristokraternas fantastiska stamträd sökte författaren bevisa, att den hädangångne bödeln härstammade från en tysk släkt bosatt i Lappland eller på Spetsbergen.

Don Antonio vände sig till ministern Tanucci och begärde, att den djärve skulle uppspåras och exemplariskt bestraffas. Till medhjälpare i mystifikationen hade Galiani haft sin vän Pasquale Carcani, och som de båda kvickhuvudena nödgats inviga även boktryckaren i sitt skämt, blevo de rädda, att ett strängt straff skulle drabba dem. De sågo ingen annan råd än att bege sig till ministern själv och anförtro honom sitt författarskap, och de tvekade dess mindre som de hade hört, att Tanucci och även själve konungen hade funnit stort nöje i deras parodi på den akademiska lärdomen. För att inte alltför djupt förnärma akademisterna dömde ministern de båda ynglingarna till tio dagars botgöring i ett neapolitanskt kloster.

Men låt oss stifta närmare bekantskap med denne Ferdinando, som på ett så framgångsrikt sätt presenterade sig för publiken. Han var född 2 december 1728 i Chieti såsom son

till kunglige auditören markis Matteo Galiani och Anna Maria Ciaburra från Lucerna. Familjen Galiani härstammade troligen från Frankrike. Ferdinandos farbror, Celestino, ärkebiskop av Tarent och prefekt för de högre undervisningsanstalterna i Neapel, var mycket fästad vid sina brorsöner, Bernardo och Ferdinando, och tog dem till sig för att leda deras uppfostran. Ferdinando studerade flitigt latin hos farbrodern. Men så skickade konungen ärkebiskop Celestino i något långvarigare uppdrag till Rom, och de båda skolarerna sattes i klostret S. Pietro in Maiella. Efter två år återvände ynglingarna till farbroderns palats, till Casa Galiani, där de fingo tillfälle att lära känna Neapels mest framstående personligheter. Ferdinand var då fjorton år och ägnade sig med lidelsefull iver åt studierna. Marcello Cusano, sedermera ärkebiskop i Palermo, undervisade honom i lagfarenhet, den berömde latinaren Mazzochi införde honom i den antika världen, och ynglingen var så läraktig, att den pariciske encyklopedisten Grimm sedermera yttrade, att den enda människa i Frankrikes huvudstad som var grundligt hemma i latinska språket var Ferdinand Galiani. I Neapel hade man också börjat syssla med nationalekonomi, och Bartolomeo Intieri och markis Rinuccini introducerade honom på detta nya studiefält.

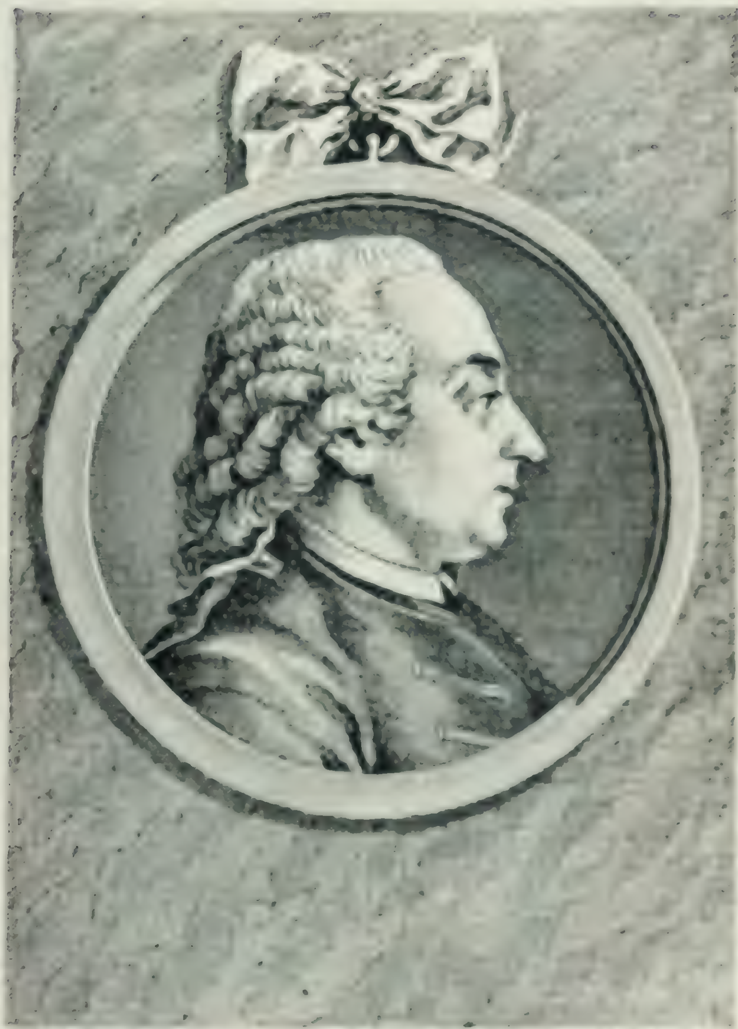
Sexton år gammal blev Ferdinand medlem av en akademi av unga lärda kallad "Emuli", där han uppläste två avhandlingar, som äro karakteristiska för tiden. "Den platoniska kärlekens" teori hade alltifrån renässansen sysselsatt de lärda, och ehuru Ferdinand var allt utom platoniskt anlagd, visade han ändå sitt intresse för de osinnliga känslorna. Det gällde att avgöra frågan, om det anstår ett ädelt sinne att giva vika för sinnliga lidelser. Vi veta ej, till vilket resultat den unge akademikern kom, men i sitt senare liv bevisade Ferdinand mer än en gång, att även de subtilaste andar kunna komma i konflikt med platonismen. Med denna avhandling hembar Galiani skyldig hyllning åt den antika filosofien, i den andra vände han sig till den nyaste vetenskapen och studerade penningväsendet vid tiden för trojanska kriget. För den gången förlade han alltså sina ekonomiska studier till förhomerisk tid, men inom kort, i det värdefulla verket "Della Moneta", ryckte han fram till sin egen tid. Arbetet i fråga utgav Ferdinand anonymt, så att inte någon grånad akademiker återigen skulle komma och säga, att ingenting klokt kunde komma ur ett så ungt huvud. För att emellertid få se, om hans avhandling om myntet hade några utsikter till framgång, gav han den åt sin

farbror till genomläsning. Den allvarlige ärkebiskopen läste brorsonens arbete och anmärkte bittert, att i stället för att skriva paskviller och satirer borde också Ferdinand gripa sig an med allvarliga arbeten. Då avkastade Galiani masken och fick i lön för sina forskningar inkomsterna av biskopsdömet Cantola och abbotstiftet San Lorenzo, men måste underkasta sig den lägre prästvigningen och iföra sig abbémanteln. Påven tillstadde honom till och med att bära titeln monsignor. Avhandlingen om myntet hade inbragt en titel och inkomster, Ferdinand kunde hädanefter djärvt träda inför det italienska publikum.

Sysslandet med ekonomiska frågor lärde den praktiske neapolitanaren att omsätta även kvickhet och intelligens i mynt. Hans livliga ingenium befattade sig med allt som föreföll honom värt uppmärksamhet. Från filosofi och nationalekonomi gick han över till geologi, började studera stenarna som Vesuvius kastar upp och skaffade sig en stor samling av dem. Kvick som alltid kom han på tanken att skicka den där mineraliesamlingen till påven Benedikt XIV med bifogad uppmaning: "Helige fader, gör att dessa stenar förvandlas till bröd!" Påven, som hade sinne för humor, förstod meningen och förlänade honom abbotstiftet Amalfi, som inbragte fyrahundra dukater. Benedikt XIV, en bolognesare, skänkte Galianis mineralier till sin älskade fädernestad, i vars museum de ännu finnas.

På kort tid förvärvade sig Ferdinand sympatier hos påven, Karl III av Neapel och ministern Tanucci. Då Karl III grundade herkulanska akademien, invalde han bland andra Galiani, som blev en av dess verksammaste medlemmar och skrev de flesta uppsatserna i första bandet av det berömda verket: "Le Antichità di Ercolano" (Neapel 1757—1792, 9 band). Som nästan hela neapolitanska riket ägdes av munkordnar och kyrkor, förundrar det ej, att förtjänta personer på den tiden oftast belönades med inkomsterna av kyrkogods. För sitt arbete om Herkulanum erhöll Galiani av konungen en årlig pension, som biskopsämbetet i Catania skulle utbetala till honom.

Från de vetenskapliga studierna drogs Galiani stundom av sitt satiriska kynne till lättare, spirituella saker. Jämte antikvariska avhandlingar skrev han sålunda en skämtsam dissertation, vari han kom till den utförligt motiverade slutsatsen, att enär cicisbeons uppgift är svår och tröttsam och kräver omväxling för att vara uthärdlig, bör det årligen 1 januari genom lottdragning avgöras, hos vilken förnäm dam den ene och den andre cicisbeon

ABATE F. GALIANI

[illegible]

under kommande år skall stå i tjänst. På det sättet tillförsäkras cicisbeon nödig omväxling, de unga männen bli nöjda, och även kvinnorna skulle nog med glädje hälsa denna variation i de erotiska förhållandena. Cicisbeismen skulle bli för ledsam och pedantisk, om den fortfor att existera i sin hittillsvarande form.

II.

Tanucci fattade tycke för Galiani. I början av 1759 gav han honom anställning i statssekretariatet, och då han där fick en högre tanke om hans duglighet, skickade han honom till Paris som legationssekreterare med en lön av 1 200 dukater. Ferdinand var då trettio år, och när m:me Necker såg honom för första gången i den franska huvudstaden, betvivlade hon, att den där puckelryggen skulle slå an vid hovet, i synnerhet som hans kvickhet föreföll henne alltför vulgär. "Han tänker för högt och talar för platt", sade den ryktbara fransyskan. Särskilt stötte henne hans yttrande om förhållandet till kungliga hovet, att den som bugar sig för djupt åt ena hållet, han visar samtidigt andra sin baksida. Men det onekligen rätt grovkorniga yttrandet är betecknande för Ferdinands väsen, hans självständiga omdöme och hans omottaglighet för främmande påverkningar.

M:me Necker hade delvis rätt. Då Galiani presenterade sig vid hovet, kunde han ej annat än observera, att man skrattade åt hans olyckliga figur, och även konungen såg med förvåning på puckelryggen, som man skickat honom från Neapel som diplomatisk representant. Ferdinand märkte konungens ironiska småleende och gjorde sig genast till situationens herre, genom att anmärka, att "han endast var ett litet diplomatprov, den riktiga diplomaten skulle komma senare". Det kvicka yttrandet gav konungen en bättre tanke om honom. Mindre framgång hade han hos ministern hertig de Choiseul. Hertigen värdigades endast kasta en flyktig blick på italienaren och avfärdade honom med några tomma fraser. Visiten efterlämnade ett obehagligt intryck hos Galiani. "Jag förmodar", skrev han till Tanucci, "att hertigen ägnar statsangelägenheterna en grundligare uppmärksamhet än mig, annars vore det ett alltför ytligt studium. Iakttagelser, som i andra länder giva uppslag till viktiga ting, leda här till sådana lättsinniga göranden och låtanden, att det vänjer en icke blott att skriva om det utan även att tänka på det. För övrigt, vad

skulle det tjäna till? Det är lättare att räkna havets vågor än att ge sig in på det enfaldiga lappri, som sysselsätter den här livliga, ytliga, entusiastiska, men på samma gång straffvärt lättsinniga nationen." Som exempel på fransk "blague" anför han följande rader ur ett brev från en fransk marskalk: "Vi tåga nu emot fienden, och om han inväntar oss, skola vi förinta honom . . ."

"Det europeiska kaféet", som Galiani kallar Paris, gjorde i förstone det mest ogynnsamma intryck på honom: ett outhärdligt klimat, uselt vatten och framför allt seder och inrättningar som voro ett hån mot allt sunt förnuft. Han meddelar Tanucci, att han inte är skapad för att bo i Paris. "Min klädsel", skriver han, "mitt utseende, mitt sätt att tänka och över huvud alla mina fel och brister göra mig odräglig för fransmännen och för mig själv."

Men dessa första ogynnsamma intryck utplånades förunderligt snabbt. Ingenstädes förstår man bättre att uppskatta spiritualitet än i Frankrikes huvudstad. Detta upptäckte han snart, och det försonade honom med den franska societeten. Han kom in i de främsta intellektuella kretsarna, lärde känna Diderot, d'Alembert, Helvétius, fruarna Geoffrin, d'Épinay och hertiginnan de Choiseul. Hans fyndiga bonmots öppnade alla salonger för honom. Från Neapel hade han med sig en apa, ty han var stor djurvän. Den där apan klättrade en gång uppför lampkedjan i legationens vestibul, med påföljd att lampan började vagga, så att det rann ut olja på den just passerande spanske ministern greve di Cantillanas galauniform. Ministern blev utom sig av vrede och befallde, att det oskickliga djuret skulle avlivas. Galiani kom skyndande, och halvt ond, halvt skämtande förklarade han för sin förman, att han ej fick understå sig att döda ett djur, inom vilket Leibnitz själ tagit sitt säte; apan hade nämligen velat utgrunda perpendikelns hemlighet. Galianis infall blev bekant i hela Paris, och med eller mot sin vilja måste ministern stävja sin vrede. Hertiginnan de Choiseul var så förtjust över italienarens humor, att hon yttrade: "Vi i Frankrike ha kvickhet i småmynt, italienaren i hela tackor."

Marmontel i sina memoarer har givit en god karakteristik av Galiani. Han säger där: "Abbén var den vackraste lille harlekin som Italien frambragt, men på den harlekinens axlar satt en Machiavellis huvud. Som filosof var han epikuré, men med en melankolisk själ, och fallen för att se det löjliga i allt förlo-

rade han på tal så om politik som moral intet tillfälle att berätta någon rolig historia. Dessa anekdoter voro alltid förträffligt avpassade efter tillfället. Han talade för resten med en så naiv grace, att jag utan överdrift kan säga, att man kunde lyssna till honom i timtal glömsk av allt annat."

Den intimaste vänskapen förenade Galiani i Paris med m:me d'Épinay, och den varade i tjugu år, trots att Ferdinand hade sina nycker. Men m:me d'Épinay ägde ett sällsynt lyckligt lynne. Hon hade tidigt blivit gift med en lättsinnig man, som dagligen och stundligen bedrog henne och inte ens brydde sig om att dölja sin otrohet. Dessutom förslösade han en förmögenhet på två miljoner, så att m:me d'Épinay längre fram måste ytterligt inskränka sig. Det oaktat röjde sig ej minsta bitterhet hos henne, hon var mild och stilla och alltid färdig att uppoffra sig för sina vänner. Galianis brev till denna sin "belle dame" vittna om den förtrolighet som rådde mellan honom och parisiskan, men kasta egentligen ett vackrare ljus över väninnan än över Ferdinand, som alltid var litet egoist.

Kyligare var Galianis förhållande till m:me Geoffrin, vars angenäma umgängeskrets och goda middagar bidrogo till närmandet mellan parterna. M:me Geoffrin var mera självupptagen, frågade mera efter sin salongs litterära berömmelse än efter gästernas vänskap. Galiani var ofta där, och i ett av sina brev från Neapel ger han en målande skildring av samkvämen i hennes hus, varvid han som alltid framhäver sin egen förgrundsställning i societeten. Han säger där, att "den kära m:me Geoffrin", då hon läser hans brev, kanske beklagar, att han inte längre finns i i Paris. "Men se", fortsätter han, "i tankarna är han hos er igen, den lille abben, den eländiga lilla tingesten, som är er speciella tillhörighet. Jag sitter i en bekväm fåtölj med benen i kors och peruken på sned, fäktar med armarna och pratar i oändlighet, strör kvickheter omkring mig, som det heter. Men, min nådiga fru, det är ett misstag. Det var inte jag som sade de där vackra sakerna, det är era fåtöljer som äro apolliniska tripoder, jag var endast Sibyllan. Var viss om att på neapolitanska halmstolar pratar jag idel dumheter."

På fredagarna var Galiani hos m:me Necker, dock mera på grund av hennes utsökta middagar än för vänskaps skull. Deras karaktärer voro alltför olika: m:me Necker, kylig, rigorös, med stränga krav på en korrekt sällskapston, Galiani livlig och ogenerad i sina uttryckssätt. M:me Necker förvandlade sin salong

till en helgedom, där hennes gudomlighet dyrkades, och italienaren skulle gärna sett, att också han fått sin del av dyrkan. Vänskapen mellan detta par var därför mindre fast rotad och ägde ej bestånd så länge.

Ibland tillbragte Galiani hela dagar hos några mindre strikta damer på rue Frumenteau, där man levde tjugofyra timmar "en pension" för trettio sous, vartill dock kom åtskilligt "extra". Det var dock endast tillfälliga snedsprång; oftare tillbragte Ferdinand sina aftnar hos m:me de la Daubinière, med vilken han hade ett förhållande välsignat med två barn. Från henne gick han hem till sig, lade sig till sängs, svepte in sig i en stor björnskinnsfäll och tog emot vänner, nöjd att han hade det lika varmt som i Italien.

Mindre behagligt än societetslivet var Galianis förhållande till ambassadören, greve Cantillana; oavsett olyckshändelsen med lampan hade det neapolitanska sändebudet andra, allvarligare anledningar att inte tycka om den kvicke abbén. Greve Cantillana var egentligen spanskt sändebud, men skötte även de neapolitanska angelägenheterna. Enligt sina instruktioner av Karl III, den minderårige Ferdinand IV:s far, skulle han framför allt se till, att Tanucci ej i alltför hög grad frigjorde neapolitanska riket från den spanska politiska suprematien. Galiani åter, Tanuccis redskap, hade en motsatt uppgift, nämligen att så vitt möjligt lösgöra Neapel från spanska inflytanden. Greve Cantillana var ambassadör och en hög herre, Tanuccis puckelryggige abbé hade större begåvning och diplomatisk fintlighet. För övrigt förstod han ej att krusa för sin överordnade och var ofta rent av ohövlig och giftig mot honom. En dag lämnade Cantillana ett memorial till Galiani, och puckelryggen anmärkte: "Den där skrivelsen duger inte". — "Men du har ju ännu inte läst igenom den", sade greven. "Ers excellens, tillåt mig anmärka, att politiken är motsatsen till Ers excellens näsa: politiken måste vara kort för att duga."

Men skämtaren Galiani skulle snart råka ut för en obehaglig överraskning. Han återkallades från Paris, måste vända om hem till Neapel. Anledningen var denna. Choiseul önskade av politiska skäl ett vänskapligt närmande mellan dynastierna Bourbon och Habsburg, som hittills stått nästan fientliga mot varandra. Ministern Tanucci var emot alla mått och steg i den riktningen, ty han befarade, att neapolitanska rikets oavhängighet skulle bli lidande därpå. England och Ryssland fruktade likaledes för en så mäktig politisk konstellation och ingingo en koalition, som skulle bilda

en motvikt mot sammanslutningen Habsburg—Bourbon. Med de ovannämnda makterna skulle även Danmark förena sig, och Tanucci såg detta så gärna, att han genom sin högt betrodde abate lät bearbeta danske ministern i Paris, baron Gleichen, till förmån för koalitionen; han lät till och med i neapolitanska regeringens namn förklara för dansken, att Neapel ej skulle biträda det Habsburg-Bourbonska familjefördraget, utan hålla fast vid sitt oberoende av hoven i Paris och Madrid.

Intrigen upptäcktes och försatte Tanucci i ett ytterst skevt läge gentemot Choiseul och Cantillana, vars planer den underordnade Galiani hade motarbetat bakom ambassadörens rygg. För att inte alldeles blottställa sig återstod för Tanucci intet annat än att uppoffra Galiani och säga, att hans legationssekreterare handlat på eget bevåg. I samförstånd med Karl III fordrade då Choiseul, att den misshaglige abaten skulle avlägsnas från Paris.

29 maj 1769 fick Ferdinand befallning att lämna Frankrikes huvudstad. "Näst döden är detta det värsta som kunnat drabba mig", skrev han till Tanucci, som han för övrigt ej hyste någon bitterhet mot, ty han visste, att ministern ej kunnat handla annorlunda. "Då man slet mig från Paris, slet man hjärtat ur mig", biktade han för m:me d'Epinay.

III

Denna "landsförvisning" till fädernesländet ha vi att tacka för en samling högligen intressanta brev till parisiska vänner och väninnor, som äro egentliga grunden till Galianis rykte. Som alltid hos honom frappera också i dessa brev den oerhörda andliga livligheten, man möter ideligen kvicka infall och originella vändningar. Han lever alltjämt i sitt parisiska förflutna, vänder beständigt åter till det, alldeles som en utblommad kvinna har sin största fröjd i minnet av ungdomsåren och dess triumfer. I allt detta ligger naturligtvis en god dosis egoism, och breven röja också en stor iver att öka de alltid magra inkomsterna. Han tokkar grundligt ut väninnorna med sina förläggaraffärer, och den litterära fåfängan framlyser alltför ofta. För övrigt visste vår abbé mycket väl, att flertalet skriftställare lida av samma fel, och till sin ursäkt anför han en anekdot om en romersk kardinal, vars litterära anseende var honom dyrbarare än allt annat. Så här lyder Galianis berättelse.

Kardinalen sitter vid sitt skrivbord, ivrigt upptagen av att skriva. Då inträder hans betalde spion, som dagligen inrapporterar allt intressant skvaller och framför allt vad som sägs om kardinalen själv.

"Nå vad nytt?" frågar kyrkofursten förstrött.

"Ers eminens, man säger, . . man säger . . ." börjar spionen med en viss tvekan.

"Nå vad? Sjung ut bara."

"Man säger, att ers eminens har till page . . . en vacker flicka som genom Ers eminens förvållan råkat ut för en sjukdom . . . som varar i nio månader."

"Det är inte sant, det är hennes eget fel", svarar kardinalen och fortsätter att skriva.

"Det sägs vidare, att kardinal X försökt frånta Ers eminens den där . . . pagen och att Ers eminens låtit mörda honom."

"Nej det var inte därför."

"Man säger också, att Ers eminens sista arbete är underhaltigt och att förresten någon annan skrivit det."

Kardinalen flyger vredgad upp.

"Ah! Säg mig, ditt nöt, vem är den fräcka bakdantarn?"

Till liknande utbrott av litterär retlighet förleddes nog också Galiani, särskilt då det rörde hans bok "Dialogues sur le commerce des blés", som väckte stort uppseende i hela västerlandet. Detta nationalekonomiska arbete är skrivet med sådan verv, sådan kvickhet som avhandlade det en opera- eller balettfråga. Alla Frankrikes, Englands och Italiens filosofer sysslade på den tiden med ekonomiska frågor, till och med i m:me d'Épinays och m:me Neckers salonger diskuterades frågan, om handeln bör vara fri eller ej, om Frankrike borde exportera säd eller ej, om exporten borde vara förbjuden eller begränsad. Galiani var för fri sädesexport och stödde sin åsikt på praktiska livets erfarenheter och de ekonomiska studier han i sin ungdom bedrivit i Neapel. Skriften om sädeshandeln väckte som sagt stort uppseende, kanske mindre på grund av de ekonomiska grundsatser författaren förfäktade än till följd av skrivsättet, hans förmåga att på ett lekande, spirituellt, alltigenom nytt sätt behandla allvarliga och torra ämnen.

Galianis ekonomiska studier förskaffade honom genast efter återkomsten till Neapel höga ämbeten och stora inkomster. Säkert på ministern Tanuccis tillskyndan utnämnde honom konungen till kommerseråd, president i kungliga domänstyrelsen och advokatfiskal. Dessa mångfaldiga befattningar hindrade emellertid ej

Ferdinand att också ägna sig åt numismatik, arkeologi, skönlitteratur, ja skådespelerskornas toalettangelägenheter. Trots sin vanskapliga gestalt hade Galiani stor framgång hos damerna, och liksom i Paris knöt han i Neapel talrika förbindelser, särskilt inom den lätta världen. I Paris hade han lämnat m:me de la Daubinière med två barn, och efter sin avresa till Neapel skickade han henne ett understöd av tolv livres i månaden. I ett brev skrev han, att han gjorde det av medlidande, men han kunde ha tillfogat också av hederskänsla. M:me de la Daubinière tröstade sig snart över förlusten av Galiani; hon knöt en förbindelse med en i Paris bosatt italiensk läkare, Angelo Gatti, och banden som förenade henne med neapolitanaren brusto alldeles, helst hennes barn med honom tidigt avledo. Däremot beredde hon Gatti "den oangenäma överraskningen att skänka honom en son", varom doktorn underrättade sin företrädare i hennes ynnest. Medveten som han var om sin fysiska skröplighet älskade Galiani att berätta om sina erövringar i kvinnovärlden och framhålla för sina bekanta, att han trots sin oansenliga lilla figur hade framgångar även där.

Första tiden efter sin hemkomst sörjde han verkligen bittert sina parisiska väninnor och klagade, att i denna öken på 500 000 invånare fann han inget annat sällskap än ett par angorakatter, som förljuvade hans ensamhet. Men ensamheten blev inte långvarig, även i Neapel fann han några salonger, som han gärna besökte. Sålunda blev han en rätt trägen gäst hos lady Hamilton, engelske ambassadörens första hustru, och hos lady Oxford, där den högsta utländska societeten samlade sig, och även hos den då unga drottning Karolina var han gärna sedd. Visserligen klagade han beständigt för m:me d'Épinay, att han inte kunde leva utan sin "Belle dame", som han kallade henne, men icke dess mindre ursäktar han ibland sin långa tystnad med att "brevportot är så dyrt". Han skaffade sig i Neapel också ett mera allvarligt manligt umgänge; särskilt brukade han inbjuda sig till middagar hos Gleich och venetianska ministern general Hock, och då tyckte de sig "spela Paris i Neapel, alldeles som skådespelaren Nicolet spelade Molière". Det fattades dem blott kvinnor som m:me Geoffrin, en själ i sällskapet "qui nous geoffrinise".

Teatern älskade han än högre än sina angorakatter; han knöt vänskap med Paisiello, och tillsammans med honom och Lorenzi skrev han (1775) en av tidens bästa buffaoperor, "Socrate imaginario". Operan uppfördes först på Teatro Nuovo och hade

sådan framgång, att Galiani en gång till sin stora grämelse måste betala sju dukater för en loge på tredje raden, då hans eget stycke uppfördes. Skådespelsförfattandet närmade honom till sångerskor och aktriser, och inom kort var han deras vän och rådgivare, särskilt i fråga om kostymering, ty i Paris hade han utvecklat sig till en stor förståsigpåare av fruntimmerstoaletter, och i Neapel ansåg man honom för en oförliknelig auktoritet på området. Trots sin lilla figur hade Galiani mycket vacker röst och briljerade gärna med sin sång i societeten, vilket utgjorde ännu ett föreningsband mellan honom och operaartisterna.

Den lille abbén blev för övrigt ett orakel på alla områden. Behövde man en klassisk inskription på något monument, så vände man sig till Galiani, ty ingen var så hemma i latin som han; i Paris sades det om honom, att blott i hans inskriptioner fann man "la touche antique". Då kejsarinnan Katarina anmodade den berömde Grimm om en inskrift till Peter den stores ryttarstaty, vände sig Grimm i sin ordning till Diderot. Men dennes förslag blev ej vidare lyckat. Då skrev Grimm till Galiani, "ce charmant et irréprochable abbé", och bad honom åtaga sig uppgiften. Italienaren författade en inskription och skröt sedan, att arbetet hade tagit honom endast sex minuter, "ty intet är lättare än att sätta stora ord i stället för stora gärningar". Galianis för ej länge sedan återfunna koncept visar emellertid, att författaren måste ha ägnat något längre tid åt inskriften, ty minst tre gånger har han skrivit om den. Överhuvud vände man sig alltid till puckelryggen, så snart det var fråga om någon komposition i antik anda, och bland annat bad honom lord Hamilton att sätta en lämplig inskription på en 1774 restaurerad grekisk vas.

Om vår abate ekonomiserade med brevporton till Paris, så gav han ut dess mera på antikviteter och allehanda kuriositeter överhuvud. Småningom skapade han sig ett av de intressantaste privatmuseerna i Neapel; han ägde en massa medaljer, kaméer, etruskiska vaser, och bland annat förvärvade han Cesare Borgias berömda värja, som han lovade testamentera till prelaten Gaetani d'Aragona, ifall denna betalade hans arvingar 300 neapolitanska dukater. Men hans fåfänga nöjde sig ej med det erhållna löftet. I testamentet tillfogade han nämligen, att ifall monsignor Gaetani icke ville erlägga summan, skulle testamentsexekutorerna "vördnadsfullt hembjuda värjan till H. M. kejsarinnan Katarina II såsom uttryck för hans eviga tacksamhet för alla de välgärningar hon bevisat honom". Gaetani erlade emellertid de 300 dukaterna,

och värjan stannade i Italien och äges för närvarande av furstarna di Sermoneta i Rom.[1]

Till Galianis favoritstudier hörde också geologi och geografi. Vesuvius eggade honom att börja samla stenar. Redan i Frankrike lovade han m:me d'Épinay, att han skulle ge ut ett verk, "Système sur l'origine des montagnes"; men det tycks som om han inte hållit sitt löfte, och på det hela taget umgicks han med en massa litterära planer, påbörjade en mängd arbeten, men fann ej tid att fullborda dem. Ivrigare än med geologi sysslade han med geografi, särskilt med avseende på Neapels handel och sjöfart. Då han kom till Paris, var Cesare Francesco Cassini just sysselsatt med sitt monumentala verk "Description géométrique de la France", som fullbordades först i början av XIX seklet. I Neapel betraktades ett dylikt företag då ännu som en utopi, men Galiani beslöt att utarbeta en karta över konungariket Neapel sådan som ännu ingen tänkt sig och tog till sin hjälp vetenskapsmannen Giovanni Rizzi-Zannoni. Galiani fick veta, att det i statsarkivet i Versailles funnos gamla pergament, som rörde de neapolitanska länderna. Den förslagne italienaren förvärvade dem i hemlighet för fyrtio louisdorer, och dessa kartor blevo honom en hjälp i hans arbete. Då han återkallades från Paris, var en av hans största sorger, att han inte längre skulle kunna övervaka Zannonis arbete. "E la carta geografica!" utropade han förtvivlad. "Åtta års strävsamt arbete har blivit avbrutet, och vilka svårigheter, vilket tålamod och vilka mödor det har kostat mig! Det har givit mig aktning för mig själv. Jag hade aldrig trott, att jag ägde så mycken uthållighet." Denna uthållighet hade mycket patriotiska bevekelsegrunder. Galiani såg sitt fäderneslands framtid i handeln; visserligen ansåg han, att "Kina var för rikt och Kamtsjatka för fattigt", för att någon vinst skulle kunna påräknas därifrån, men det återstod många andra land, med vilka man kunde driva handel. Men framför allt måste man känna sitt eget land, sina egna kuster och bygga lämpliga hamnar. Då han tog avsked från Paris, anförtrodde Galiani sin karta i m:me d'Épinays beskydd, och i Neapel intresserade han ministern Acton för saken, och denne skickade ritare, arkitekter och astronomer att mäta upp havskusterna, men arbetet fortskred långsamt, och då abbén avled, voro endast fem kartblad färdiga. Framdeles ledde dock hans strävanden till målet, en karta över Neapels länder gavs

[1] Charles Yriarte har skrivit en monografi över denna konstnärliga värja, publicerad i revyn "Les lettres et les arts", mars—april 1886.

ut, och i neapolitanska arkivet finns ett exemplar av 1792 med titeln "Atlante Terrestre".

Den rörlige neapolitanarens tankar voltigerade beständigt mellan antik filosofi, franska scenen, Kamtsjatka och Vesuvius, och varje viktigare tilldragelse föranledde honom att författa en avhandling. Då kvinnorna förtretat honom, skrev han "Dialogue sur les femmes", då Vesuvius började spruta eld och neapolitanska befolkningen greps av en omotiverad förskräckelse, försökte han muntra upp allmänheten med en humoristisk skrift: "Spaventosa descrizione dello spaventoso spavento colla eruzione del Vesuvio di Onofrio Galleota, poeta e filosofo". En annan gång riktade han uppmärksamheten på lazzaronernas dialekt, blev filolog och publicerade en avhandling "Del dialetto Napolitano", och då han led av penningbrist, vände han sig till den internationella rättens fält och författade en skrift, som han trodde regeringar och monarker skulle komma att köpa. Det var en avhandling om de neutrala furstarnas skyldigheter mot de krigande och omvänt. Om detta verk skrev han i ett brev till Grimm: "Je fais cet ouvrage uniquement pour de l'agent". Under leken med sina kattor kom Galiani på tanken, att det skulle vara en ypperlig idé att ge ut en skrift med titeln: "Instructions morales du chat en français, par M. d'Egrattigny, interprète de la langue chatte, à la Bibliotheque du Roi". Det katt-litterära projektet kom dock ej till utförande, trots att författaren två gånger skrev om det till m:me d'Épinay. Det var avsett att bli en moralisk satir, av vilken skulle framgå, att kattor stundom äro visare än människorna. Kattan inplantar främst av allt två grundsatser i sina ungar: plikterna mot människan och hatet mot demonenhunden. Som kattplikt betraktar hon striden med råttor och möss, och föra kattungarna ett exemplariskt leverne, så väntar dem ett tillkommande liv i den himmelska staden "Råttopolis", vars murar äro av parmesanost och vars gator äro belagda med kalvsteksskivor; där vimlar av råttor, som dock mera äro avsedda för paradiskattornas förströelse än för deras livsuppehälle. Kattungarna böra hålla kastratkattorna i stor vördnad, ty dessa djur betraktas av människogudarna som utvalda varelser, sälla både i detta och det tillkommande livet. Hela satiren skulle komma att innehålla allusioner på förhållanden, som Galiani livet igenom gjorde spe av.

Ibland kände sig Galiani rent huvudyr av alla sina befattningar, kärlekshistorier, societetsplikter och litterära projekt, och

en gång skriver han till m:me d'Épinay, att han undrar, om hans systrar och systerdöttrar komma att skicka honom till dårhuset eller fattigasylen eller till båda ställena.

Systrar hade han inte mindre än fem, systerdöttrar tre, en brorson, svågrar och mostrar i oändlighet och avlägsnare släktingar och fränder i hundratal. Hans bror Bernardo, som han var mycket fästad vid, dog tidigt och efterlämnade tre fula döttrar, en till och med ofärdig. De voro ett stort bekymmer, men Galiani grep sig energiskt an med att leta upp äkta män åt dem och lyckades placera ut dem alla tre, till och med den ofärdiga.

Sina parisiska väninnor var han så fästad vid, att då m:me de Bocage 1783 underrättade honom om m:me d'Épinays död, svarade han henne: "madame d'Épinay n'est plus, j'ai donc aussi cessé d'être". Förlusten av denna berömda väninna var visserligen icke den omedelbara orsaken till hans död. — Galiani tyckte om att använda starka uttryck i sina brev — men det var andra anledningar som gjorde, att det började lida mot slutet med den glättigt-melankoliske abbén. Han hade överansträngt sig med intellektuellt arbete och hyllat gud Amor för träget. 13 maj 1785 fick han ett slaganfall, men repade sig och for till Apulien för att vila. Två år efteråt gjorde han en resa till Venedig och norra Italien, men hälsan återvann han ej.

Han anade, att hans slut var nära. Till vännerna anmärkte han humoristiskt, att "de döda ha tråkigt, och därför hade de skickat honom ett invitationsbrev, att han fortast möjligt skulle sälla sig till dem och muntra upp dem litet". Han rådfrågade en läkare, som konstaterade vattsot och ansåg hans tillstånd hopplöst.

Drottning Karolina begagnade tillfället att göra sig förtjänt av den eviga saligheten. Hon skrev till honom ett hänsynslöst öppenhjärtigt brev, vari hon först och främst uttryckte sitt beklagande över att mista en man, som gjort konungen och riket sådana tjänster, men därjämte gav hon honom med på vägen till evigheten så många obarmhärtigt sårande ord, att all finkänslighet måste ha varit död hos denna kvinna. Hon förmanar honom att i dessa sista ögonblick avsvärja sina alltför djärva åsikter, ty det vore en vanvettig halstarrighet av honom att förbli samma syndare som hittills. "Gör er fri från era irrmeningar, avväpna genom en kristlig hädanfärd dem ni väckt förargelse hos genom ert uppförande; gottgör allt det onda ni har åstadkommit". Tre gånger återkommer drottningen till detta, att den

döende genom omvändelse skall gottgöra "sitt skandalösa leverne". Den dygdesamma Karolina inlåter sig också på ämnen som hon alls icke är mäktig att dryfta; hon söker för Galiani bevisa Guds existens, och sin skrivelse betraktar hon som en god gärning och samtidigt som ett bevis för att himlen dock varkunnar sig över den döende.

Då man läser detta brev, får man ett intryck, att det är skrivet av en biktfader, som genom att ständigt ha att göra med döende förlorat all taktkänsla och blivit lik en yrkeskirurg, okänslig för sin patients fysiska lidanden.

Alla dessa förmaningar ur Karolinas mun vittna om en självkänsla, ett högmod utan gräns och därjämte fullständig brist på hjärta och takt, ty den hon adresserade sig till var en man, som i fråga om intelligens stod oändligt mycket högre än hon och hörde till sin tids förnämsta tänkare.

På detta kärva och alltför långa brev svarade Galiani med ett vida kortare; i värdiga ordalag tackade han drottningen för hennes "moderliga" omsorg om honom, men försäkrade henne, att moralen och den "sanna" kristliga trons grundsatser alltid hade stått djupt inpräglade i hans sinne. Han låter emellertid drottningen förstå, att hon haft alltför brått att expediera honom till nästa värld, ty han känner sig ännu stark nog för att hoppas få tillfälle att kyssa hennes hand.

Galiani levde ännu några dagar; hela Neapel efterhörde hans befinnande, vilket mycket gladde honom. Sitt goda humör bibehöll han, förklarade, att han inte sörjde livet, endast var ledsen, att han inte fick tid att låta trycka sitt arbete om Horatius och fullborda hamnanläggningen i Baja. Två timmar innan han dog, kom Acton på besök till honom; men Galiani, som ej tyckte om ministern, lät hälsa, att han inte kunde taga emot, ty hans vagn var redan framkörd, och även ministern borde för övrigt göra sin karet i ordning för samma resa.

Galiani dog 30 oktober 1787, i en ålder av 58 år och tio månader.

IV.

Mellan renässanstidens skepticism och XVIII seklets fritänkeri är en stor skillnad. Renässansmänniskornas religiösa åskådningar präglades av betydligt mycket mera ärlighet; antingen

voro de fullkomliga skeptiker, eller också skilde de mellan religionen och kyrkan. Alfons I och hans omgivning voro förbittrade på Rom och betraktade påvarna som fiender, men de voro ändå religiösa människor, medan åter XVIII seklet, naturligtvis före revolutionen, klädde sin ateism i höviska former, iakttog "god ton". Voltaire var angelägen att stå väl hos påven, skickade honom en av sina böcker och levde i bästa sämja med kapucinklostret på sitt gods, vilket icke hindrade honom att bekämpa katolicismen, ja kristendomen. De religiösa bruken hörde till de former som de katolska ländernas hov iakttogo, och det skulle alltså varit stridande mot "god uppfostran" att icke respektera dem. Det förrevolutionära samhället tog i många avseenden de kungliga hoven till förebilder, om än inte alltid av uppriktig övertygelse. Samma anpassning efter "goda tonen" konstaterar vi hos Galiani i hans sista stunder; hela sitt liv hade han varit en skeptiker, men då "vagnen var framme" för att hämta honom till evigheten, förnekade han sina åsikter. Anständigheten bjöd, att han skulle iakttaga de helgade bruken; han ville ej efter döden bli ansedd för en illa uppfostrad person.

Han var dock en obetingad skeptiker, inte ens filosofien trodde han på. Han skrev en gång, att "en bättre värld" existerar endast i vårt huvud och att "de där metafysikerna som syssla med den äro ena dumhuvuden". Uppfostran är ingenting annat än ett utrotande av människans naturliga gåvor och ett försök att ersätta dem med sociala dygder. Uppfostran måste forma de där gåvorna, d. v. s. beskära och klippa dem som man gör med häckarna i en trädgård! Lyckas det ej, blir det av individen en poet, improvisatör, äventyrare, målare, rolighetsmakare, ett original, med ett ord, som vanligen dör av svält, eftersom man ej kan inpassa honom i något socialt fack.

Galianis politiska grundsats var obetingad utilitarism. "Makt går före rätt är den enda ärliga tanke, som har lett och leder människorna; alla teorier om staters tillväxt och förfall, alla vackra ord om mänsklighetens lyckliggörande äro politiska fantasier. Föra politik är att så avpassa sig efter givna omständigheter, att man drar fördel av dem, får det bra. Vi och våra barn — det är allt vi böra fråga efter, resten är chimärer."

I ett brev 1772 till en av sina parisiska väninnor skriver han: "I politik gillar jag endast ren, oförfalskad machiavellism i all dess glans och härlighet. Jesuiten abbé Raynald förvånar sig över att vi bedriva negerhandel i Afrika; varför lämnar han

intet anstötligt i att hans orden säljer mulåsnor från Guiana till Spanien? Finns det något ohyggligare än att kastrera tjurar eller skära svansen av mulåsnor o. s. v.? Abbén förebrår oss, att vi göra oss skyldiga till rovdrift i Indien och spår, att det skall sluta illa för oss; men allt gott slutar med något dåligt. Kalvköttet från Pontoise förvandlas till ... låt oss därför inte äta kalvkött. Dans tröttar, låt oss alltså inte dansa. Kärleken medför besvikelser; låt oss sluta älska. Min åsikt är: låt oss sälja negrer, så länge vi kunna, och låt ni bli att köpa dem, så snart det lyckats er att acklimatisera de svarta i era amerikanska kolonier. Enda fördelaktiga handeln är att skära remmar ur andras rygg. Det är den mäktigares handel ..."

Galiani bekände sig till grundsatser, som några år senare revolutionen och därpå reaktionen på ett ohyggligt sätt omsatte i praktik. Resonemanget lät ju logiskt: "Mulåsnorna äro vackrast utan svansar", alltså av med svansarna; "reaktionen har det bäst utan oppositionella huvuden", alltså av med huvudena.

Det var tur för Galiani, att han avled 1787, ty 1799 skulle han med säkerhet ha blivit offer för den bourbonska hämnden och slutat på schavotten, liksom flera andra av drottning Karolinas vänner. Trots sitt vänskapliga förhållande till de krönta huvudena var han nämligen en föregångare och vägröjare för revolutionen i Neapel.

LITTERATUR

Abignente, Filippo. La Disfida di Barletta e i tredici campioni italiani. Trani, Vecchi, 1913.

Agostini. Pietro Carnesecchi. Firenze 1899.

Amabile, A. La corte di R. d'Angiò e il secondo viaggio del Petrarca a Napoli. Napoli, 1890.

Amabile, Luigi. Il santo officio della Inquisizione in Napoli. Città di Castello, S. Lapi, volumi 2, 1892.

Amante, Dr., Bruto. Fra Diavolo e il suo tempo (1796—1806). Firenze, R. Bemporad & Figlio, 1904.

Beccadelli, Antonio. Tristano Caracciolo, Camillo Porzio, Alfonso I, Ferrante I von Neapel. Übersetzt von Hermann Hefele. Jena, Eugen Diederichs, 1912.

Bertaux, Émile. L'Art dans l'Italie méridionale. Paris, Albert Fontemoing, 1904.

Bertaux, Émile. Santa Maria di Donna Regina e l'arte senese a Napoli nel secolo XIV. Napoli, R. Stabilimento tipogr., Francesco Giannini & Figli, 1899.

Bertolotti, A. La prigionia di Ascanio Colonna. Ricerche e studi. Modena, Vincenzi e nepoti, 1883.

Boccaccio, Giovanni. Opere volgari. Firenze 1827—1834. 17 vol.

Boissier, G. Nouvelles promenades archéologiques. Horace et Virgile. Paris 1895.

Bonnefons, André. Marie-Caroline reine des Deux Siciles. Paris, Perrin et Comp., 1905.

Borgnana, Carlo. Del Castello e della chiesa de' Caetani sulla via Appia. Roma, Tipogr. Monaldi, 1886.

Born, Friedrich. Prosaische Schriften. Zürich 1861.

Burger, Fritz. Francesco Laurana. Eine Studie zur italienischen Quattrocentoskulptur. Strassburg, J. H. Heitz.

Camera, Matteo. Elucubrazioni storico-diplomatiche su Giovanna I regina di Napoli e Carlo III di Durazzo. Salerno, Tip. nazionale, 1889.

Capecelatro, Francesco. Diario contenente la storia delle cose avvenute nel reame di Napoli negli anni 1647—1650, messo a stampa dal marchese Angelo Granito principe di Belmonte. Napoli 1850, 3 vol.

Casetti, A. C. Il Boccaccio a Napoli. Nuova Antologia 1875.

Catalani, Luigi. I palazzi di Napoli. Ricordo. Napoli, Tipogr. Migliaccio, 1845.

Campaux, Fr. [illegible] l'Odyssée. Paris, Lemerre, 1886.

Colangelo, Francesco. Vita di Giovanni Pontano. Napoli, Tipogr. A. Trani, 1826.

Colletta, P. Storia del reame di Napoli.

Comparetti, Domenico. Virgilio nel Medio Evo. 2a edizione riveduta. Firenze, Bernardo Seeber, 1896. 2 bd.

Crescini, V. Contributo agli studi sul Boccaccio. Torino 1887.

Crescini, V. Il cantare di Fiorio e Biancifiore. Bologna 1889—1899. 2 bd.

Croce, Benedetto. Di un antico romanzo spagnuolo la "Question de amor" notizia. Napoli 1894. Estratto dall'Archivio stor. per le Provincie Napoletane, Anno XIX.

Croce, Benedetto. La Rivoluzione Napoletana del 1799. Biografie, racconti, ricerche. 3 edizione aumentata. Bari, Laterza, 1912, ss. XXIII, 473.

Croce, Benedetto. I teatri di Napoli del secolo XV—XVIII. I Archivio storico per le Provincie Napoletane. Anno XV och XVI, 1890—91.

Cuoco, Vincenzo. Saggio storico sulla Rivoluzione napoletana del 1799, seguito dal Rapporto al Cittadino Carnot di Francesco Lomonaco. A cura di Fausto Nicolini. Bari, Laterza, 1913, 395 ss.

Damas, Roger de, comte. Mémoires (1787—1814). Paris, Plon, 1912.

Dąbrowski, Jan. Elżbieta Lokietkòwna. Rozprawy Akademii umiejętności krakowskiej. Wydzial histor.-filosoficzny. Serya II. Tom XXXIII. Krakow 1914.

De Blasiis, G. Le case dei principi angioini nella piazza di Castelnuovo. Archivio storico per le prov. napoletane. Vol. XII, 1887.

De Blasiis, G. La dimora di G. Boccaccio a Napoli. Archiv. stor. nap. Vol. XVII, 1892.

Della Torre, A. La giovanezza di Boccaccio (1313—1314). Città di Castello 1905.

Diehl, Charles. L'art byzantin dans l'Italie méridionale. Paris, Librairie de l'Art, 1894.

Faraglia, N. F. Barbato di Sulmona e gli uomini di lettere della corte di Roberto d'Angio. Arch. Stor. It. 5-a Serie III.

Filangieri, G., principe. Vita di Lucrezia d'Alagno. Monografia. (La diva di Alfonso d'Aragona).

Galiani, F. l'Abbé. Correspondance, avec une étude sur la vie et les oeuvres de Galiani par Lucien Perey et Gaston Maugras. Paris, Calmann Lévy, 1890, 2 bd.

Giacomo, S. Cronaca del teatro San Carlino. 1738—1884. Napoli 1891.

Giannone, Pietro. Istoria civile del Regno di Napoli. Italia 1858.

Giudice del, Giuseppe. I tumulti del 1547 in Napoli pel tribunale dell' Inquisizione. Napoli, tip. Michele d'Auria, 1893.

Goetz, Walter. König Robert von Neapel (1309—1343). Seine Persönlichkeit und sein Verhältnis zum Humanismus. Tübingen, Verlag von J. C. B. Mohr, 1910.

Gröber, G. Über die Quellen von Boccaccios Dekameron. Strassburg 1913.

Hager, D. Die Weinachtskrippe. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte aus dem Bayerischen Nationalmuseum. München 1902 eller 1903.

Haller, J. Die Belehnung Renées von Anjou mit dem Königreich Neapel (1436). Rom, E. Loescher & Co., 1901.

Hare, Christopher. A Princess of the Italian Reformation. Giulia Gonzaga, her family and her friends. London & New York, Harper Brothers, 1912.

Hazard, Paul. La Revolution française et les lettres italiennes (1789—1815). Paris Hachette & Co., 1910.

Heinemann, Dr. Lothar. Geschichte der Normannen in Unteritalien und Sicilien, Leipzig, Verl. Pfeffer, 1894.

Helfert, Frh. von. Fabrizio Ruffo, Revolution und Gegen-Revolution von Neapel (1798—1799). Wien, Wilhelm Braumüller, 1882.

Helfert, Frh. v. Königin Karolina von Neapel und Sicilien. Wien, W. Braumüller, 1878.

Koerting, G. Boccaccios Leben und Werke. Leipzig 1880.

Kotzebue, August v. Erinnerungen aus einer Reise aus Liefland nach Rom und Neapel. Berlin 1805. 3 band.

Landau, M. Quellen des Dekameron. Stuttgart 1884.

Landau, M. Boccaccio. Italiensk översättning med anmärkningar och tillägg av C. Antona-Traversi. Napoli 1881.

Lémonon, Ernest. Naples et son Golfe. Paris, Libr. Renouard, 1911.

Marées, H. v. Fresken in Neapel. Mit 7 Lichtdrucktafeln und 11 Abb. Text v. P. Hartwig. B. 1889. 1 bd.

Masuccio Salernitano. Novellino alla sua antica lezione da Luigi Settembrini. Napoli 1874.

Mémoire de Marie Caroline reine de Naples intitulé "De la Révolution du Royaume de Sicile" par un témoin oculaire; publié pour la première fois avec introduction notes critiques et deux facsimiles par R. M. Johnston. Cambridge. Trycks i Harvard Historical Studies XVI; ss. XXVII, 340.

Mémoires du Comte Roger de Damas. Naples (1787–1806), publiés et annotés par J. Rambaud. Paris, Plon-Nourrit, 1912. ss. XXVIII, 487.

Merkel, Carlo. Come vestivano gli uomini del "Decameron". Roma 1898.

Mistral, Frédéric. La reine Jeanne. Tragédie provençale en 5 actes. Paris, Alphonse Lemerre, 1890.

Montemayor, Giulio de. La poesia della Sallaria. Napoli nobilissima, 1896.

Mustard, Wilfred P. The piscatory eclogues of Jacopo Sannazaro. Baltimore, The John Hopkins Press. 1914.

Nicolini, F. La Reggia di Caserta (1750–1775). Ricerche storiche con prefazione di Benedetto Croce. Bari, Laterza, 1911.

Nolhac, Pierre de. Pétrarque et l'Humanisme. Paris 1907.

Notar, Giacomo. Cronica di Napoli. Napoli, Stamperia reale, 1845.

Palumbo. Carteggio della regina Maria Carolina. 1877.

Pansa, Giovanni. Giovanni Quatrario di Sulmona (1336–1402). Contributo alla storia dell'umanesimo. Sulmona, Tipogr. editrice sociale, 1912.

Parco Lo, Francesco. Petrarca e Barlaam. Reggio Calabria, Morello 1905.

Persico, Tommaso. Diomede Carafa, uomo di stato e scrittore del secolo XV. Napoli, Luigi Pierro, 1899.

Persico, T. Gli scrittori politici napoletani dal 1400 al 1700. Volume VI della Nuova Biblioteca di Letteratura. Napoli, Perrella, 1912.

Petrarca, F. Epistolae de rebus familiaribus et variae. Översatta från latin till italienska och försedda med förklaringar av G. Fracassetti. 5 bd. Firenze 1863.

Petrarca, F. Lettere senili. Övers. och förs. med förklar. av Fracassetti. 2 bd. Florenz 1869–70.

Reumont, Alfred von. Die Carafa von Maddaloni. Neapel unter spanischer Herrschaft. Berlin, Decker'sche Hofbuchdruckerei, 1851. 2 bd.

Reumont, Alfred von. Vittoria Colonna. Leben, Dichten, Glauben im XVI Jahrhundert. Freiburg in Breisgau, Herdersche Verlagshandlung, 1881.

Riflo, N. A. F. Petrarca alla corte angioina. Napoli, Pierro, 1904.

Rinaldis, A. de. Medaglie dei secoli XV e XVI nel museo nazionale di Napoli. Napoli 1913.

Sanctis de, Francesco. Storia della letteratura italiana. Nuova edizione a cura di Benedetto Croce. Bari, Gius. Laterza & Figli, 1912. 2 bd.

Sannazaro, Giacopo. M. Scherillo. Gli [illegible] del Sannazaro. Giorn. Stor. di Lett. Ital. XI (1888).

Sannazaro, Giacopo. Vita di Giacopo Sannazaro, di nuovo ristampata et accresciuta. Roma 1593, p. 27.

Sannazaro, Giacopo. Vita di G. S., poeta e cavaliere Napolitano. Sec. ediz. Napoli 1816. 23 ss.

Scarpetta, Domenico. Giovanna di Napoli. Monografia storica. Napoli, Cioffi, 1903.

Schiavello, G. Scipione Capece, umanista del Secolo XVI. Napoli, Pesole, 1901.

Siragusa, G. B. L'Ingegno, il sapere e gl'intendimenti di Roberto d'Angio. Torino 1891.

Sismondi, Sismonde. Histoire des Républiques italiennes du moyen âge. Cinquième edition. Bruxelles 1839. 8 bd.

Spila, Benedetto. Un monumento di Sancia di Napoli in Napoli. Napoli, Cooperativa Tipografica, 1901.

Summonte, G. A. Historia della città e regno Napolitano. Napoli 1675, 5 bd.

Sutherland, Gower. George Romney. 1904.

Tanfani, L. Niccola Acciaiuoli. Firenze 1863, in 16.

Tischbein, Wilhelm Aus meinem Leben. Herausgegeben von Dr. Carl G. W. Schiller. Braunschweig 1861. 2 bd.

Torraca, F. Gl'Imitatori stranieri di Jacopo Sannazaro. Roma 1882. 54 ss.

Torraca, Francesco. La Materia dell'Arcadia del Sannazaro. Studio. Città di Castello, Tipogr. S. Lapi, 1888.

Torraca, F. Per la biografia di G. Boccaccio. Napoli, Appunti, 1912.

Trifone, R. Un Carnevale alla corte di Carlo Borbone (per le nozze Fadda—Musu). Salerno, Volpe, 1912, in 4.
(En redogörelse för den fest som ägde rum under jakterna i Bovino 1737. Intressant med avseende på den dåtida adelns seder och etikettväsendet vid spanska konungahovet).

Tudisco, Francesco. Il popolo apulo prima di allearsi col popolo romano. Studio storico. Bari 1914. SS. XI, 395.

Turquan, Josef & Jules d'Auriac. Lady Hamilton. Paris, Émile-Paule Frères Éditeurs, 1913.

Venturi, A. Storia dell'Arte Italiana. Ulrico Hoepli, Milano.

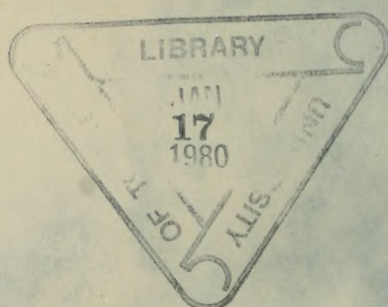
Weigand, Wilhelm. Der Abbé Galiani. München, Georg Müller, 1908.

Wolff, Dr Max von. Leben und Werke des Antonio Beccadelli genannt Panormita. Leipzig, E. A. Seemann, 1894.

Wolff, Dr Max von. Lorenzo Valla, sein Leben und seine Werke. Leipzig, E. A. Seemann, 1893.

PERSONREGISTER

LIBRARY
JAN
17
1980

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 09 13 02 018 9